Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm

Jean Baudrillard

4. Baskı

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SİMGESEL DEĞİŞ TOKUŞ VE ÖLÜM

Oğuz Adanır 1975'te Paris I Panthéon-Sorbonne Üniversitesi Sanat ve Arkeoloji Enstitüsü'nden (Sinema-TV) lisans diplomasını aldı. Ertesi yıl aynı kurumda yüksek lisansını, 1979'da da doktorasını tamamladı. 1994'te profesör olan Oğuz Adanır o tarihten bu yana Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-TV Bölüm Başkanlığı görevini yürütmektedir. Sinema-Tv yazarlığı, simülasyon, sinema-Tv'da yaratıcılık ve semiyoloji konularında dersler vermektedir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *İşitsel ve Görsel Anlam Üretimi*, *Sinemada Anlam ve Anlatım*, *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış* (3 cilt), *Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler*, *Kapitalizm Öncesi Evrensel Kültür/Zihniyetten Günümüze "Osmanlı ve Ötekiler"*. Çok sayıdaki çeviri eserlerinden bazıları ise şunlardır: *Sinemada Anlam Üstüne Denemeler* (Christian Metz), *Sinema Estetiği ve Psikolojisi* (Jean Mitry), *Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu* (Jean Baudrillard), *Üretimin Aynası* (Jean Baudrillard), *Foucault'yu Unutmak* (Jean Baudrillard), *Simülakrlar ve Simülasyon* (Jean Baudrillard), *Çaresiz Stratejiler* (Jean Baudrillard), *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* (Jean Baudrillard), *Ahlak Eğitimi* (Emile Durkheim), *Anahtar Sözcükler* (Jean Baudrillard), *Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği* (Jean Baudrillard), *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı* (Lucien Levy-Bruhl), *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler* (Lucien Levy-Bruhl), *Amerika* (Jean Baudrillard).

SİMGESEL DEĞİŞ TOKUŞ VE ÖLÜM

Jean Baudrillard

Çeviren: Oğuz Adanır

BOĞAZİÇİ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ

Jean Baudrillard
L'échange Symbolique et la mort
© Éditions Gallimard, 1976

Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm
© BÜTEK A.Ş. 2001

ISBN 78-605-4238-67-5

BÜTEK Boğaziçi Eğitim Turizm Teknopark Uygulama
ve Dan. Hiz. San. Tic. A.Ş.
Rumeli Hisarı Mahallesi, Boğaziçi Üniversitesi
Güney Kampüs, No: 11/2, Sarıyer/İstanbul
Telefon: (0212) 287 03 12-13

Yönetim Yeri:
Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
Boğaziçi Üniversitesi Uçaksavar Kampüsü
Garanti Kültür Merkezi, Arka Giriş
Etiler/İstanbul

bupress@buvak.org.tr
www.bupress.org
Telefon ve faks: (0212) 257 87 27
Sertifika No: 10821

Genel Yayın Yönetmeni: Murat Gülsoy
Yönetici Editör: Ergun Kocabıyık
Kapak tasarımı: Kerem Yeğin
Baskı: Acar Basım ve Cilt Sanayi Ticaret A.Ş.
Beysan San. Sitesi Birlik Cad., No: 26
Acar Binası, Haramidere, Beylikdüzü, İstanbul
Telefon: (0212) 422 18 00
Sertifika No: 11957

Birinci Basım: 2002
Gözden Geçirilmiş İkinci Basım: Kasım 2008
Üçüncü Basım: Aralık 2011
Dördüncü Basım: Haziran 2016

İçindekiler

Çevirmenin Önsözü, vii
Çevirmenin İkinci Baskıya Önsözü, xxi
Önsöz, 1

I.
ÜRETİMİN SONU, 11

Değerle Gelen Yapısal Devrim, 11 ♦ Üretimin Sonu, 17 ♦ *Emek*, 22 ♦ *Ücret*, 37 ♦ *Para*, 41 ♦ *Grev*, 46 ♦ *Sendikal(ara) Otopsi*, 48 ♦ *Yoldan Çıkan Proletarya*, 51 ♦ *Laf Olsun Diye Grev Yapmak*, 53 ♦ *Üretimin Soy Kütüğü*, 55 ♦ *Üretim İllüzyonu: 1968 Mayısı*, 57 ♦ Bir Simülasyon Modeli Olarak Ekonomi Politik, 59 ♦ Emek ve Ölüm, 77.

II.
SİMÜLAKRLAR DÜZENİ, 87

Üç Basamaklı Sümülakrlar Düzeni, 87 ♦ Yalancı Mermerden Heykel, 87 ♦ Otomat ve Robot, 93 ♦ Sınai Simülakr, 96 ♦ Kod Metafiziği, 99 ♦ Dokunulabilen ve Dijital Olan, 107 ♦ Simülasyonun Hipergerçekliği, 126 ♦ Kool Killer ya da Göstergeler Aracılığıyla Başkaldırma, 136.

III.
MODA veya KODUN MASALSI DÜNYASI, 152

Bilinenin Anlamsızlığı, 152 ♦ Modanın "Yapısı", 156 ♦ Boşlukta Yüzen Göstergeler, 160 ♦ "İçtepiye"ye Dönüşen Moda, 162 ♦ Tadilat Görmüş Cinsellik, 167 ♦ Yıkılması Olanaksız Bir Şey, 173.

IV.
GÖSTERGE MEZARLIĞINA DÖNÜŞEN BİR VÜCUT, 176

Kopyası Çıkartılmış Vücut, 176 ♦ İkinci Bir (Çıplaklık) Ten, 184 ♦ İkinci Bir Çıplaklık Biçimi: Striptiz, 189 ♦ Yönlendirilen Narsislik, 197 ♦ Yasak İlişki Özelliği Taşıyan Güdümleme, 200 ♦ Vücut Modelleri, 203 ♦ *Phallus Exchange Standard*: "Fallus Değiş Tokuş Standardı", 204 ♦ Vücut Demagojisi, 208 ♦ Apolog, 211 ♦ Çang-Se'li Kasap, 214.

V.
EKONOMİ POLİTİK VE ÖLÜM, 217

Ölülerin İhracı/İadesi, 217 ♦ Hayatta kalmanın Eşdeğerlisi Olarak Ölüm (Ha Ölü Ha Canlı), 222 ♦ Mezar Ötesi Getto, 223 ♦ *Death Power* [Ölü Güç/Ölümün Gücü], 227 ♦ İlkel Düzende Değiş Tokuş Edilebilen Ölüm, 229 ♦ *Simgesel/Gerçek/Düşsel*, 233 ♦ *Kendinden Kaçılması Olanaksız (Çaresiz) Değiş Tokuş*, 236 ♦ *Bilinçaltı ve İlkel Düzen*, 238 ♦ *Suret ve Suretini Çıkarma*, 248 ♦ Ekonomi Politik ve Ölüm, 255 ♦ Ölüm İçtepisi, 262 ♦ Bataille'ın Ölüm Anlayışı, 274 ♦ Nereye Baksam Kendi Ölümü/mü Görüyorum-Nereye Baksam Ölüm Beni Düşlüyor, 284 ♦ Düzenli Ölüm-Biyolojik Ölüm, 284 ♦ *Kaza ve Felaket*, 287 ♦ *"Doğal" Ölüm*, 290 ♦ Yaşlılık ve Üçüncü Yaş Kuşağı, 292 ♦ Doğal Ölüm ve Kurban Edilme Şeklinde Ölüm, 294 ♦ *Ölüm Cezası*, 299 ♦ Güvenlik Şantajı, 321 ♦ *Funeral Homes ve Katakomblar*, 327 ♦ *İşe Yaramaz Ölüm*, 330 ♦ *Hastalık Değiş Tokuşu*, 332 ♦ *Cinselleştirilen Ölüm-Ölümcül Cinsellik*, 335 ♦ *Nereye Baksam Kendi Ölümümü Görüyorum-Nereye Baksam Ölüm Beni Düşlüyor*, 336.

VI.
TANRININ İSMİNİ YOK ETMEK, 340

Anagram, 340 ♦ *Çiftleşme Yasası*, 341 ♦ *Gövde Yasası*, 342 ♦ *Değeri Yok Etme Biçimi Olarak Şiir Sanatı*, 346 ♦ *Gövde Sözcüğün Sonu*, 359 ♦ *Tanrı'nın Dokuz Milyar İsmi*, 368 ♦ Dilbilimin Düşgücü, 373 ♦ Söz Oyunu (*Witz*) ya da Freud'daki Ekonomi Fantazmı, 390 ♦ *Anti-Materyalist Bir Dil Kuramı*, 410 ♦ *Bilinçaltının Ötesi*, 416.

Dizin, 421

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Ünlü Fransız gazeteci Philippe Petit'nin Jean Baudrillard'la yaptığı söyleşilerden oluşan *Le Paroxyste Indifférent* (Grasset, 1997) başlıklı kitabın bir yerinde (düşünüre yöneltilen) şöyle bir soruyla karşılaşılmaktadır: Ne pahasına olursa olsun Batının moralini bozmayı sürdürecek misiniz?

Bizim açımızdan, çevirisini sunduğumuz bu metin bağlamında, önemli olan Baudrillard'ın verdiği yanıttan çok Batının moralini ilk kez ne zaman bozmaya başladığı ve bunu kaç yıldır sürdürdüğü sorusudur. Baudrillard'a ilk önemli tepkinin *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*'ün (1976) hemen ardından yayımlanan *Foucault'yu Unutmak*'la (1977) birlikte geldiği söylenebilir; ancak bu tepki, bana kalırsa, ünlü düşünür *Üretimin Aynası* (1973) (bu metinde Marksist ekonomi politik eleştirisi denilen şeyin çağ dışılığını kanıtladığı için ilk tepkileri almıştı), *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* (1976) gibi (bu metin de, sistem açısından, o tarihe kadar görülmedik bir radikalliğe sahiptir) kitaplarıyla uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeyi ve o güne kadar Fransa'nın en önemli aydınlarından biri sayılan Michel Foucault'nun uluslararası arenadaki tahtını salladığı, onu 'saha dışına itmeyi' başardığı için eleştiriler çok yoğun bir düzeye ulaşmış hatta Jean Baudrillard ismini Fransa haritasından silme denemelerine kadar gidilmiştir. 2000 yılındaysa Fransa'nın dünyaca ünlü araştırma merkezi CNRS-SHS'nin web sitesindeki yüzlerce isim arasında (XX. yüzyılın, sosyal bilimler alanında, en çok okunan kitapları ve yazarları arasında) Jean Baudrillard ismi, bu kadar yıllık çalışma, kitap, ün ve tepkiye rağmen yer almamaktadır! Sizce bunun nedeni ne olabilir?

Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm yazarın metinleri arasında bir dönüm noktası özelliğine sahip bir çalışmadır. Burada Baudrillard'ın düşünce sistematiği artık yerli yeri-

ne oturmuş; onun 'kuramsal şiddet', başkalarının 'simülasyon kuramı' olarak nitelendirdikleri eleştirel çözümleme yöntemi ilk kez bu kitapta en somut görünümüne kavuşmuştur. Baudrillard bu metinde, yürüttüğü eleştirel mantığı; ekonomi, kültür, politika, toplum gibi alanların kılcal damarlarına kadar sürdürebilmekte ve dolayısıyla tutarlı bir kuramsal düşünce sistematiği sunmaktadır.

Bu olağanüstü metinde, Baudrillard, tüm bilenmişliği ve bilgi birikimiyle Batılı toplumlar ya da demokrasilere yüklenmekte ve son iki yüzyılda bu toplumlarda gelişme, çağdaşlaşma, uygarlaşma vb. şekilde nitelendirilen tüm toplumsal, politik, ekonomik, kültürel, tarihsel, teknolojik vb. olgu, veri ve girişimlerin genel bir muhasebesini yaparak bu toplumların (dünyanın geri kalanına oranla) başarı, üstünlük, servet, refah vb. şekilde sunduğu sonuçların (bu sonuçların hepsini tersine çevirip, onlara sahip olduklarının tam tersi bir anlam vererek) aslında büyük bir başarısızlığı simgelemekten başka bir işe yaramadığını kanıtlamaya çalışmaktadır.

Baudrillard, "Üretimin Sonu" adını verdiği ilk bölümde, zihinsel bir evrim geçiren kapitalizmin; emek, ücret, para, grev vs. gibi alanlarda nasıl bir biçimsel değişikliğe uğradığını ve bütün bu kavramların son elli yıllık zaman dilimi içinde nasıl radikal bir şekilde tersine çevrildiğini göstermeye çalışmaktadır. Sistemin en hassas ve önemli noktalarından biri olan üretim konusunda şöyle demektedir:

> Artık üretim çağı sona ermiştir. Bu olay, Batıda ticari değer yasasının ortaya çıkmasıyla, yani ekonomi politikle aynı döneme rastlamaktadır. Daha gerilere gidildiğinde, sözcüğün gerçek anlamında üretilen hiçbir şey yoktur. Her şey (Tanrı'nın) inayet(i) ya da zenginliklerini insana sunan ya da esirgeyen bir sürecin (=doğa) armağanı şeklinde ifade edilmekteydi.... Ticari değer, kapitalizm için bir hayat memat meselesi –devrim de üretim biçimi üzerine oturtulmuş bir düşünceyse– bu durumda kapitalizm ve devrimin saf

> dışı edilmiş olduğu bir düzende yaşadığımız söylenebilir.

deyip, emek konusunda ölü emeğin canlı emeği egemenliği altına aldığı, dolayısıyla üretim diyalektiğinin anlamını tamamen yitirdiği bir evrende

> ... emek artık üretken bir şey değildir. Toplumun genel bir alışkanlık biçimine dönüştürdüğü ve üretmeyi arzulayıp arzulamadığını bile bilmediği emeğin yeniden-üretiminden ibaret bir şey haline gelmiştir.... Kapitalizm için ekonomik bir yatırım anlamına gelen emekçinin ücret-gelirinin ötesine geçildiğinde (sömürü biçimi olarak ücretlendirmenin sona ermesi ve kapitalist toplumun bir hissedarı olma şeklinde ücretlendirmenin başlangıcı; emekçinin stratejik işlevinden zorunlu bir toplumsal hizmet olarak tüketime doğru kayış sürecinde, yani statü/ücretin güncel evresinde) yatırım teriminin diğer anlamı ön plana çıkmaktadır. Bu evrede ücretle çalışan emekçi kapitalizm açısından kendisine bir yükümlülük ya da sorumluluk yüklenen bir varlıktır.

Bir zamanlar emekçinin artı-değerden, küçük de olsa bir pay kopartmada, en önemli silahlarından biri olarak düşünülen grev konusunda şöyle demektedir:

> ... günümüzde bu tür bir grev biçimi çoktan sona ermiştir: 1. Çünkü kapital artık her türlü grevin uzayıp gitmesine tahammül edebilecek kadar güçlüdür. Bunun nedeni artık bir üretim sistemi içinde yaşamıyor olmasıdır (yani artı-değerin azamileştirildiği bir sistem). Günümüzde, toplumsal ilişki biçiminin yeniden-üretim düzeneğine dokunulmadığı sürece, kâr edilmese de olur mantığı egemendir. 2. Çünkü bu grevler hiçbir temel değişikliğe neden olamamaktadırlar. Kapital günümüzde artı-değeri kendiliğinden bölüştürmektedir. Zira bu onun için bir ölüm kalım sorunudur. Grev olsa olsa kapitale, kendi mantığı doğrultusunda, uzun vadede verilecek ödünün ondan kopartılması olabilir.

Modern olarak nitelendirilen Batılı toplumların, modernizm aşamasında üretilmiş tüm kavram, kurum, değer, norm ve ölçütlerin tersine dönmüş bulunduğu bir evrende

yaşadıklarını dile getiren Baudrillard, böyle bir evrende, doğal olarak, sendikaların da ters sayılabilecek bir işlevi yerine getirdiklerini, yani sisteme sahip çıkmanın onların en önemli görevleri haline geldiğini, hatta bu konuda, sistem açısından marjinal olarak nitelendirilebilecek göçmen işçilerin sisteme kazandırılmasında önemli bir rol oynadıklarını söylemektedir. Bu tersine döndürme sürecinde devrimci düşüncenin en az burjuva dünya görüşü kadar olumsuz bir rol oynadığını anlatmaya çalışan Baudrillard, örneğin Marx'ın tarihi, üretim tarihinden ibaret bir şey olarak görmek gibi bağışlanamayacak bir hata yaptığını, yani nesnel bir tarih anlayışı (ya da kendi ifadesiyle "toplumların nesnel yazgıları") yerine ideolojik bir tarih düşüncesi (materyalist tarih anlayışı) geliştirdiğini söylemekte ve bu bölümü ekonomi politiğin (ya da kapitalizmin) günümüz dünyasında artık bir simülasyon modelinden başka bir şey olmadığı savıyla noktalamaktadır.

"Simülakrlar Düzeni" ismini taşıyan ikinci bölümde, bir anlamda simülakrlar ve simülasyon evreni tarihinin toplumsal ve kültürel düzeyde bir özetini yaparak, özellikle burjuvalaşma ve sanayileşme aşamalarıyla, güncel Batı dünyasının içinde yaşadığı simülasyon evreninden söz etmektedir.

Baudrillard'a göre, simülakrlar düzeninin, değer yasasına koşut olarak, art arda ortaya çıkan üç basamağı şöyle sıralanmaktadır:

> – Rönesans'tan sanayi devrimine "klasik" dönemi belirleyen biçim kopyalama,
> – Sanayileşme dönemine egemen olan biçim üretim,
> – Kodun belirlediği güncel evredeyse egemen biçim simülasyondur.
> 1. basamaktaki simülakr doğal değer yasası, 2. basamaktaki simülakr ticari değer yasası, 3. basamaktaki simülakr ise yapısal değer yasası tarafından belirlenmektedir.

Simülakrların, yani bire bir kopyanın zanaat düzeyinde kaldığı ve bir kerede ancak bir simülakrın yapılabildiği (örneğin bir heykel, bir resim, bir dekor vs.) Rönesans aşa-

masında gerçek ya da gerçekliğin yeniden-üretimi oldukça uzun zaman alan ve geleneksel değerlendirme çerçevesinde ödüllendirilen ürünler şeklinde olmaktaydı. Barok dönemde ortaya çıkan otomat, simülakrların teknik ve estetik açıdan biraz daha gelişmesine yol açmış, ama zanaat aşamasından kurtulmayı sağlayamamıştı. Bu aşamada örneğin sahnedeki palyaçoyla onun tıpatıp bir benzeri olan otomat aynı hareketleri yapmakta ve seyirci hangisinin sahte hangisinin gerçek palyaço olduğunu (bir önceki dönemde olduğu gibi) keşfetmek gibi bir durumla karşı karşıya kalmaktaydı. Oysa robotlaşma aşamasına geçildiğinde, Baudrillard'a göre makineleşme aşamasına geçilmiş olunmaktadır. Otomat eğlendirici niteliklere sahip tiyatral bir varlıkken, robot çalışan bir makinedir.

> Otomat, insanın bir benzeri ve onun muhatabıdır (onunla satranç oynar!). Makine insana eşdeğer bir varlıktır ve tekilleştirilmiş işlemsel bir süreçte onu kendisine eşdeğerli bir varlık haline getirmektedir. Birinci basamak simülakrla ikinci basamak simülakr arasındaki fark işte budur.

> Walter Benjamin *Teknik Yeniden Üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtı* başlıklı çalışmasında bu yeniden-üretim ilkesinin temel içermelerini ortaya koyan ilk kişi olmuştur. Yeniden-üretimin, üretim sürecini emip yuttuğunu, ereklerini değiştirdiğini, üretim ve ürünün statüsünde değişikliğe yol açtığını göstermiştir. Bu olguyu sanat, sinema ve fotoğraf alanlarında ortaya koymuştur; çünkü bunlar "klasik" üretkenlik geleneğiyle ilişkisi olmayan ve XX. yüzyılda yeniden üretilebilirlik adı altında aniden ortaya çıkan yeni alanlardır. Ancak bugün tüm maddi üretimin bu evrene ait olduğunu biliyoruz. Bugün kapitale özgü bütüncül sürecin gelip düğümlendiği nokta –moda, medya, reklam, haber ve iletişim ağları– yeniden-üretim ya da Marx'ın pek de önemsemeden yan ödemeler (bu sayede tarihin ironi düzeyini ölçebilmek mümkün olmaktadır) dediği düzey, yani simülakrlar ve koda ait evrendir.

Üçüncü hatta dördüncü basamak simülakrlara ait evren konusundaysa Baudrillard şöyle demektedir:

> Üretime dayalı kapitalist bir toplumdan, bu kez her şeyi (yaşamın tüm alanlarını) denetlemek isteyen, sibernetik özellikler taşıyan neo-kapitalist bir düzene geçilmiştir. Biyolojik kuramsallaştırma girişimi bu mutasyon konusunda koda gerekli desteği sağlamaktadır. Bu mutasyon sürecinde her şey "belirgindir". Bu sırasıyla tanrı, insan, gelişme ve tarihin kod yararına ölerek sona erdikleri, aşkınlığın içkinlik yararına kendini öldürdüğü bir mutasyon sürecidir ki, sonuç olarak toplumsal ilişkinin korkutucu boyutlara ulaşan güdümlenmesinin en gelişmiş evresine tekabül etmektedir.

"Moda ya da Kodun Masalsı Dünyası" adlı üçüncü bölümde bir kod görünümünü almış moda olgusunun nasıl sistemin temel taşlarından biri haline getirildiği gösterilir. Hatta mevcut sistem, yani anlam, içerik ve ereklerini yitirmiş, koda bağımlı bir evrende modanın nasıl bir tür (görünümler evreninde biçimselden başka bir şansa sahip olamayacak) başkaldırı unsuru olabileceği açıklanmaktadır. Bu simülasyon evreninde yalnızca giysilere özgü değil vücut, cinsellik, düşler, fantazmlar, dilbilim okulları, sanat ve politika alanlarındaki modalardan söz edilmektedir.

"Gösterge Mezarlığına Dönüşen Bir Vücut" isimli dördüncü bölümdeyse Baudrillard, önce gösterge sistemleri düzeyindeki vücut olgusundan (cinsellik, fallus vs.) söz etmekte ve daha sonra insanın sahip olduğu tenin moda, reklam, iletişim araçlarının güdümlemesiyle nasıl ikinci bir ten, ikinci bir deri olma özelliğine sahip olduğundan dem vurmaktadır. Daha sonra "Strip-Tease" isimli metinde *strip-tease* olayının simülasyon evrenine tekabül eden bir olgu olduğunu, bu dans esnasında ortaya çıkan şeyin çıplak bir kadın vücudundan çok, kendisine düşsel özellikler kazandırılmış bir çıplak vücut simülakrı olduğunu ve bu tür bir çıplak kadın vücudunun, güncel topluma pompalanmış psikanalitik bilinç doğrultusunda, nasıl fallusun kendisi gibi algılanır hale geldiğini açıklamaktadır. Daha sonra çağdaş toplumlarda yine psikanaliz alanına ait görünen narsisliğin tüketim toplumu tarafından nasıl pazarlanan bir olguya dönüştüğünü ve bu tür bir yeniden

üretilmiş (simülakra dönüşmüş) narsisliğin, o bildik klasik narsislikten (suda yansıyan akisle ilintili olan) farkını açıklamaktadır. Arkadan gelen ara başlıklardaysa örneğin "cinsel devrimin" aslında bir cinsel devrim simülakrından başka bir şey olmadığını göstermeye çalışmaktadır.

"Ekonomi Politik ve Ölüm" isimli beşinci bölümdeyse ilkel toplumlardan çağdaş toplumlara dek ölü ve ölüm kavramlarını işleyen Baudrillard, bunların mevcut ölü (simülasyon evreni) düzenle olan ilişkilerini açıklamaya çalışmaktadır. İlkel toplumların başlangıçta ölülerini evlerinin içine gömdüklerini, yani ölüler ve ölümle çok yakından haşır neşir olduklarını, dolayısıyla yaşamla da çok yakından ilişkili olduklarını söylerken; ortaçağ Avrupa'sında ölüm ve ölülerin henüz Hıristiyan toplumlar tarafından dışlanmayan kavram ve varlıklar olduğunu; çünkü bu dönemde yaşayan insanların ölülerini köy, kasaba ya da kentin ortasına gömdüklerini ve onlarla sürekli haşır neşir olduklarını söylemektedir. Dolayısıyla ortaçağ insanlarının da yaşamla ilgili insanlar oldukları söylenebilir. Oysa modern toplumlar ölü ve ölüm kavramlarını tamamen dışlamaktadırlar. Ölüler şehir dışına, gündelik yaşamdan ve gözden ırak mekânlara taşınırken, ölüm de bilimsel, güncel yaşamdan silinmeye çalışılmaktadır. Örneğin, öleceği düşünülen insanlar hastanelerde "gözaltına" alınmakta, insanların evde kendi yataklarında ölmesini engelleyebilmek için sistem elinden geleni ardına koymamaktadır. Baudrillard, sistemin bütün bunları kendi ölümünü gizleyebilmek için yaptığını; çünkü ölümden uzaklaşmış bir sistemin doğal olarak yaşamdan da uzaklaşacağını dile getirmektedir. Simgesel değiş tokuş düzeninde yaşamla ölüm arasında simgesel bir değiş tokuş ilişkisi varken, modern toplumlarda kapitalist düzen bu ilişkiye son vermiş görünmektedir. Ancak bu işe, ölüme bir son vermek amacıyla girişen sistem, ulaştığı noktada yaşama da bir son verdiğinin (yani simülasyon evrenine yol açtığının) farkında değil gibidir. Daha sonra modern toplumdaki ölüm yaşam ilişkilerini çözümleyen yazar, sonuç olarak, içinde yaşadığı sistemin buram buram ölüm koktuğunu, ölümü, adına yaşam de-

umutsuz ve yaşama sevincinden yoksun bir yorum değildir. Tam tersine Batı ve Batılılara hak ettiklerine inandığı dersi, keyif alarak veren bir çözümlemedir. Bu çözümleme ve eleştirileri tersine çevirmeyi başarabildiğiniz takdirde, düş ya da soyutlama düzeyinde bile kalsalar, yeni perspektiflerle karşılaşılabileceğini kavrıyorsunuz.

Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm tüm diğer Baudrillard metinleri gibi radikal bir sistem eleştirisi olma özelliğine sahiptir. Diğerlerinden farkı, temel bir yaklaşım mantığını ya da sistematiğini ilk kez çok net ve ayrıntılı bir şekilde sunmasındadır. Bu metinle sistemin elinden tüm silahlarını almakta ve insanları yaşadıkları evren konusunda derinlemesine düşünmeye itmektedir. Baudrillard, içinde yaşadığı evren konusunda düşünce üreterek –bu düşünceler yüzde yüz doğru olsa bile!– bu evreni değiştirebilmenin mümkün olmadığını düşünmektedir. Onun nihilist olarak nitelendirilmesine yol açan gerekçelerden biri de budur. Düşüncelerden yola çıkılarak (çünkü simülasyon evreninde düşüncelerin artık Marx'ın yaşadığı gerçeklik dönemindeki güç ve prestije sahip olamayacağını düşünmektedir) yok edilemeyeceğine inandığı bu düzenden toplumun ancak kendi kendini yok ederek kurtulabileceğini düşünmekte ancak bunu bizzat uygulamamaktadır! Çünkü amacı insanların toplu halde intihar etmeleri ve Batılı toplumların yeryüzü haritasından silinmesi değildir. Amacı, (benim anlayabildiğim kadarıyla) yüzyıldan uzun bir süredir dünyayı aşağılayan, küçümseyen, sömüren ve kendini bir şey sanan Batılı toplumlara, dünyanın geri kalanından pek de bir farkları olmadığını, zannettikleri gibi çok daha iyi, çok daha doğru ve güzel şeyler yapmamış olduklarını, yani az gidip, uz gidip ancak bir arpa boyu yol almış olduklarını gösterebilmektir. Bu metinde Baudrillard kesinlikle ilkel toplumun (simgesel değiş tokuş ya da potlaç topluluklarının) yanında yer almakta ve onu modern toplumlara karşı savunmakta (kullanmakta); daha doğrusu toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik alandaki gelişmeler ile ilkel düzende bu dört alana ait özellikleri karşılaştırarak, bu sonuncunun Batılı toplumlardan çok daha dengeli, huzur-

lu, mutlu ve doğayla uyum içinde, dünyayı kurutup yok etmekten uzak bir kültüre sahip olduğunu kanıtlamaya çalışmakta ve bu işi, Batının son yüzyıl içinde ortaya attığı en önemli kuramları (ekonomi politik, psikanaliz, dilbilim/göstergebilim vs.) mat ederek yapmaktadır.

Doğal olarak bu hezimeti kabul etmeyen Douglas Kellner, Alex Callinicos, Christopher Norris, Kantçı ya da Marksist geleneğe sadık diğer yazarlardan birsi olan Christopher Horrocks'a göre:

> Baudrillard'ı eleştirmeyi kendilerine görev bilmiş, Baudrillard'ın kuramlarına çöplük kuramı yakıştırmasını uygun görmüş ve onu felsefenin yerine sanatı, hakikatin yerine değeri, gerçekliğin yerine imgeyi, yani Kant'ın yerine Baudelaire'i koyan modernist duyarlılığın parçası olmakla suçlamışlardır... Ancak Baudrillard, bu iyi niyetli eleştirilerin aslında bir hor görmeyi gizlemeye çalıştığını fark edecek kadar ileri görüşlüdür ... kendisini eleştirenlerin saf ve geri zekâlı olduklarını iddia eder ve bu aşağılamanın, gerçeklik propagandacılarının kendi hayatlarını olgular, olaylar, sebepler ve sonuçlar toplamına indirgeme arzusundan kaynaklandığını savunur.[1]

Baudrillard'ın bu tavrı dünyanın geri kalanı için olumsuz değil, tam tersine olumlu bir tavırdır. Çünkü vermeye çalıştığı mesaj Batılı toplumları örnek alırsanız sonunda onlar gibi bir açmaza düşerek tıkanır kalırsınız türünden bir içeriğe sahiptir. Baudrillard, bir anlamda, dünyanın geri kalanını başka toplumsal oluşum modelleri üretme konusunda kafa yormaya davet etmektedir. Batı bu modeli benimsedi ve başarısız oldu! Doğal olarak siz buna başarı diyorsanız o zaman buyrun ona öykünün ve elbirliğiyle dünyayı bir an önce yok edelim demektedir. Baudrillard Batı'dan esinlenilemeyeceğini ve Batı'nın istisnasız her şeyi tamamen yanlış yaptığı gibi şeyler söylememektedir. Doğru 'görünen' başlangıç noktaları ve çıkışların dönüp dolaşıp sonunda bu duruma gelmiş olmasına karşıdır. O

[1] *Baudrillard ve Milenyum*, Everest Yay., 2000, s. 69-70.

daha çok Batının ulaşmış bulunduğu sonuçlardan yola çıkarak bir değerlendirme, çözümleme, eleştiri yapmaktadır. Bu dünyanın geri kalanının, Batıda, başlangıçta ya da başka aşamalarda doğru olduğunu düşündüğü örnek ve modellerden esinlenemeyeceği anlamına gelemez.

Baudrillard Paris'te, yani Batıda yaşamaktadır! Yani pılısını pırtısını toplayıp Afrika ya da Amazon ormanlarına taşınmamıştır! İçinde yaşadığı evrenin (Paris'in) vıcık vıcık ırkçılık koktuğunu söylemesine karşın orada yaşamayı sürdürüp teknolojinin nimetlerinden yararlanmaktadır! Bu entelektüel ortamı terk edip herhangi bir az gelişmiş ülkede yaşamayı hiç mi hiç düşünmemektedir!

Kişisel olarak Baudrillard'ın bu eleştirilerini çok olumlu buluyorum. Batıda sosyal bilimler alanında karşılaşılabilecek ender dürüst ve ilerici insanlardan biridir. Gerçek bir devrimcidir! Batı dışındaki dünyaya karşı kesinlikle önyargılı değildir. Bu sonuncuların yeni bir düzen oluşturmalarını samimiyetle desteklemektedir; ancak dediği gibi (kendisine çok sorulduğu ve bu konuda çözümler üretmesi beklendiği için) benim böyle bir şeyi Batıda oturup, buradan görebilmem mümkün değil. Bu artık Batı dışında kalan ülke aydınlarının sorunudur. Çok doğru bir yaklaşım; çünkü Avrupalı aydınların son üç yüz yılda yeteri kadar kuramsal bilgi üretmediklerini söyleyebilmek için kanımca nankör olmak gerekir. Öte yandan Batı dışındaki (üst düzey, sıra dışı) aydınların özgün bir şeyler üretebilmeleri için önce Batılı düşünce adamlarının etkisinden kurtulup, onları taklit etmeye bir son vermeleri gerektiğini düşünmektedir!

Üçüncü Dünya ve benzeri ülke aydınlarının Baudrillard'a kızma gerekçelerinden biri Batıyı toplumsal, politik, ekonomik, kültürel, teknolojik vb. alanlarda taklit edilecek bir model olmaktan çıkartarak –kendi ülkelerindeki irtica, anarşi türünden– aşırı uçlara kullanılacak malzeme sunduğunu düşünmeleridir. Gerçekten de az gelişmiş ülke aydını bir açınazla karşı karşıya gibidir! İlkel bir toplum olma aşamasından daha yeni yeni kurtulmaya başlayan

bu toplumlara sanki tekrar geriye dönmeleri söyleniyor gibidir! Oysa böyle bir şey yoktur! İlkel ya da ilkellikten yeni yeni kurtulmaya başlayan toplumların içinde bulunduğu durum şu anda Batının içinde bulunduğu durumdan hiç de daha parlak ve umut verici değildir. Modernlik, uygarlık, çağdaşlık, teknolojik üstünlük ve sairenin hiç kuşkusuz o (yani Batılı) toplumlar tarafından (ve o toplumlar aracılığıyla dünyanın geri kalanı tarafından –belki de kendine rağmen demek gerekecek) ödenmesi gereken bir bedeli vardır! Onlar bir taraftan bu bedeli öderken, bir taraftan da tüm dünyanın kendi geçtikleri yoldan geçerek bu bedelden fazlasını ödemesini ister gibidirler! İşte dünyanın geri kalanının asıl sorunu budur! Batının geçtiği yoldan geçmeden (zaten o yoldan istesek de geçemeyiz!) nasıl ondan daha modern, daha uygar ve çağdaş bir dünya yaratabiliriz sorusunu sormadan bir yanıt bulabilme olanağı yoktur. İnsanlığın bugüne kadarki deneyimlerinden yola çıkarak, toplumların genellikle hep kolay yolu seçip sonunda hep duvarlara toslamış olduklarını, anımsayacak olursak, Batı dışında kalan ülkelerin zor olan soruları sormalarını dilemekten başka seçeneğimiz olmadığı anlaşılacaktır. Bu ülkeler açısından, modernleşme, uygarlaşma, çağdaşlaşma henüz yeni başlayan bir süreçtir. İlkel düzen, ilkel zihniyet, ilkel kültürden ancak muazzam bir eğitim, öğretim ve kültür (zihniyet) devrimiyle kurtulabiliriz! İlkel düzeni tersine çevirip yok etmeden (doğal olarak, ondan günümüze kalan –tabii varsa?– uygun verileri aldıktan sonra!) kendisinden kurtulabilmek mümkün değildir. Bir bakıma Baudrillard'ın Batılı toplumlara yaptığı önerinin bir benzerini biz de ilkel toplumlar için yapabiliriz. İlkel düzenden kurtulmanın yolu onu yok etmekten geçmektedir. İlkel düzenden kurtulmak istiyorsanız onu yok edin, yani tarihin raflarına kaldırın!

Oğuz Adanır
İzmir, Ekim 2000

ÇEVİRMENİN İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZÜ

25 yıl önce ilk kez okuduğumda, bu metnin Türkçeye kazandırılamayacağı gibi bir duyguya kapılmıştım. Aradan 20 yıl kadar bir süre geçtikten ve birçok Baudrillard metni çevirisinden sonra denemeye karar verdim. Düzeltmelerle birlikte metnin Türkçeye kazandırılması bir yılı aşkın bir zamanımı aldı.

Basıldığında, yaptığım çeviriden daha iyisini yapamayacağımı, gücümün ancak buna yetebildiğini düşünmüştüm. Aradan geçen altı yıl içinde pek çok karmaşık tümcenin daha güzel bir Türkçeyle ifade edilebileceğini gördüm.

Yeni baskıya hazırlama aşamasında bu iş yaklaşık bir ayımı aldı. Her ne kadar metnin kendinden kaynaklanan bir kavrama güçlüğü varsa da bu kez görece daha kolay anlaşılabileceği ve okuyucunun da okumaktan daha bir keyif alacağını umuyorum.

Maussçu/Durkheimcı antropoloji ve sosyoloji; Freudcu psikanaliz ve Saussurecü dilbilimin temel kavramlarına sahip olmadan bu metnin kolay bir şekilde kavranabileceği söylenemez.

Baudrillard, bu çalışmasında hiç kuşkusuz neoliberalizmi Marx'ın *Kapital*'inde kullandığından çok daha zarif (ironik) ve aynı zamanda çok daha sert bir dille eleştirmektedir (eleştirel Marksist düşünce de bundan hakkına düşeni almaktadır). Bu metin yalnızca belli bir tarih anlayışının değil aynı zamanda belli bir sosyal bilimler hatta fen bilimleri anlayışının sona ermesi gerektiğini çok açık ve seçik bir şekilde ortaya koymaktadır. Batılı muhalif aydınlarla birlikte tüm dünyanın üzerinde dikkatle durması gereken XX. yüzyıla ait başyapıtlardan biridir.

İzmir, Ocak 2008

ÖNSÖZ

Modern toplumsal oluşumlarda artık, örgütleyici bir biçim olarak simgesel değiş tokuşla karşılaşılmamaktadır. Hiç kuşkusuz *simgesellik* bu toplumların peşini bırakmayan bir ölme, ortadan kaybolma biçimidir. Bu toplumsal oluşumlar, simgesel tarafından yönlendirilmedikleri için, onun varlığından rahatsız olmakta ve önünü sürekli olarak değer yasası denilen şeyle kesmektedirler. Her ne kadar Marx'tan bu yana, belli bir devrim düşüncesi, bu değer yasası içinde kendine bir yön çizmeye çalışmış olsa bile; bunun uzun bir süre önce Yasallaştırılmış [=kitabına uydurulmuş] bir devrim düşüncesi olduğu söylenebilir. Zaten psikanaliz denilen şey bir yandan bu rahatsızlığın (*hantise*) çevresinde dolanıp dururken, bir yandan da, onu, bireysel bir bilinçaltıyla sınırlandırarak, yolundan saptırmakta ve Baba tarafından dayatılan Yasa görünümüne sokarak bir tür iğdiş edilme ve Gösteren rahatsızlığı şeklinde sunmaktadır. Karşısına her yerde bir Yasa çıkartılmaktadır. Oysa ekonomi, libido ve politika gibi genel kategorilendirme kuramlarının ötesine geçildiğinde, bütün bunların, değer adlı bir sahne üzerindeki maddi ya da arzulatıcı bir üretim düzeninin etrafında fır döndüğü ve değerin yok edilmesi üzerine oturtulmuş bir toplumsal ilişkiler şemasıyla karşılaşıldığı ve modelin gönderme yaptığı düzenin ilkel toplumsal oluşumlar olduğu, ancak radikal ütopyanın toplumumuzun tüm katmanlarında yavaş yavaş p(ç)atlamaya başladığı görülmektedir. Bir anlamda bu p(ç)atlamanın, tarih yasasıyla, devrimle –ancak bunun ortaya çıkması daha uzun zaman alabilir; çünkü kafalarda henüz yeni yeni canlandırılmaya başlanmış bir düşüncedir– ya da bir "arzunun" "özgürleştirilmesi"yle hiçbir ilişkisi bulunmadığı söylenebilir.

Bu bakış açısı doğrultusunda çeşitli kuramsal yaklaşımlar hayati bir öneme sahip olmaktadır. Örneğin Saussure'ün *anagramları*, Mauss'un *armağan/değiş tokuş* üzerine olan açıklamaları –Freud ve Marx'a ait varsayımların emperyalist bir görünüm arz eden Freudcu ve Marksist yorumlarıyla önleri kesilmiş olan bu varsayımlar– çok daha radikaldirler. Anagram ya da değiş tokuş/armağan, dilbilim ya da antropoloji adlı disiplinlerin bir köşesinde unutulup kalmış ilginç öykülerden, yani bilinçaltı ve devrim gibi önemli konulara oranla ikincil olarak nitelendirilebilecek özgün düşüncelerden ibaret değildirler. Karşımızda Marksizm ve psikanalizin, farkında bile olmadan, içinden türetildikleri tek bir biçim vardır. Bu biçim ekonomi politikle libidinal ekonominin birbirlerine destek olmalarına yol açmakta, yani hemen şu an ve bu noktadan itibaren ortaya çıkan bir değer ötesi, bir yasa ötesi, bir baskı altına alma ötesi, bir bilinçaltı ötesine gönderme yapmaktadır. Bundan daha doğal bir şey olabilir mi?

Bizim açımızdan tek bir kuramsal olay bütün bu saydıklarımızla aynı öneme sahiptir ki, bunun adı: Freud'un ortaya attığı ölüm içtepisidir (*pulsion*). Doğal olarak bunu Freud'un kendisine karşı radikal bir şekilde kullanma koşuluyla. Zaten her üç durumda da çelişkili bir referansla karşılaşılmaktadır. Çünkü Mauss'u Mauss'a, Saussure'ü Saussure'e, Freud'u da Freud'a karşı kullanmak gerekmektedir. Tersine çevirme ilkesini (yani karşı bağışı) her türlü ekonomi, psikoloji ya da yapısalcılığa dayalı yorumlara yol göstermiş olan Mauss'a karşı kullanmak gerekmektedir. *Anagramın* sahibi olan Saussure'ü dilbilime, hatta *anagram* konusunda kendi üretmiş olduğu az sayıdaki varsayıma karşı kullanmak gerekmektedir. Ölüm içtepisini üreten Freud'u, psikanaliz öncesindeki tüm oluşumlar, hatta bizzat Freudcu ölüm içtepisine karşı kullanmak gerekmektedir.

Böylesine paradoksal bir yaklaşım ya da kuramsal şiddet yoluyla, bu üç varsayımın, kendi alanları içinde ancak bu karşılıklılık simgesel düşüncenin genelleşmiş

biçimi içinde eriyip gitmektedir– bizim ekonomik "gerçeklik ilkemizin" dışında kalan ve ona tamamen zıt bir işleyiş ilkesinin ortaya çıkmasını sağladıkları görülmektedir.

Bağışı karşı-bağış, değiş tokuşu kurban, zamanı çevrimsel, üretimi yok etme, yaşamı ölüm, anagramda dilin sahip olduğu her terim ve değerin tersine çevrilebilirliğinden, yani tüm alanlarda tek bir ana biçim olarak sunulabilecek tersine çevrilebilirlikten, kısaca, çevrimsel bir nitelik arz eden tersine çevrilmeden, iptal olma denilen şeyden –bir başka deyişle her yerde zaman, dil yetisi, ekonomik değiş tokuşlar, birikim ve iktidarın çizgiselliğine son veren bir tersine çevirmeden– söz ediyoruz. Bu tersine çevirme bizim her alana uyguladığımız bir yok etme ve ölüm biçimidir. Simgesel biçim budur. Bu mistik ya da yapısal değil, kendisinden kaçılması olanaksız olan biçimdir.

Gerçeklik ilkesi, değer yasasının belli bir aşamasıyla çakışmıştır. Günümüzde sistem tamamen belirsiz bir ortama doğru sürüklenmekte, tüm gerçeklik kod ve simülasyona özgü hipergerçeklik tarafından emilmektedir. Artık yaşantımızı eski gerçeklik ilkesinin yerini alan bir simülasyon ilkesi belirlemektedir. Ereklerimizi yitirince modellerin belirlediği bir yeniden-üretim süreci içine girdik. İdeologlar ortadan kaybolunca yerlerini simülakrları aldı. Öyleyse güncel sisteme özgü sihirbazlıklar ve egemenlik sürecinin anlaşılması için değer yasasını ve simülakrlara özgü bir soy ağacını yeniden oluşturmak gerekmektedir; değerin geçirdiği yapısal devrim süreci gibi. Zaten ekonomi politiğin de bu soy ağacı içindeki yeri yeniden belirlenmek durumundadır. Bu yapıldığı zaman, onun (bilinç ya da bilinçaltı düzeyinde) üretim gerçeği ile anlam gerçeğinin sorgulanmasından başka bir şeye yol açmayan ikinci basamağa ait bir simülakra benzediği görülmektedir.

Kapital artık üretim düzenine ait bir şey değildir. Kapital, bir simülasyon modeli olarak ekonomi politikten yararlanmaktadır. Ticari değer yasası çok daha kapsamlı bir düzenek olan yapısal değer yasası tarafından emilip, tekrar sağlığına kavuşturularak üçüncü basamağa ait bir

simülakra dönüştürülmüştür. Böylelikle benliğini yitirmiş bir görünüm sunan ekonomi politik sonsuza dek yaşayacağı (kendine özgü belirleyici gücünü yitirmekle birlikte, bir simülasyona dönüşmüş gönderenler sistemi olarak etkisini sürdürdüğü) bir sürece dönüştürülmüştür. Ekonomi politik adlı sistem ve ticari değer yasası tarafından düşsel bir gönderenler sistemi olarak yeniden yorumlanan ("Doğa") doğal değer yasası adlı bir önceki düzeneğin başına da aynı şey gelmiştir. Çünkü bize sunulan açıklamalara baktığımızda kullanım değeri denilen şeyin değişim değeri denilen şeyin içinde yaşayan hayali bir varlık olduğunu görürüz. Ancak bu sonuncu, bir üstteki sarmalda kod denilen egemenlik düzeninin varlığını kanıtlayan bir şey gibi sunulmuştur. Değere özgü her biçim, bir sonraki biçim tarafından bir üst düzeydeki simülakr düzenine taşınmıştır. Değere özgü her evre, bir önceki evreyi hayali, simülasyona dönüşmüş bir gönderenler sistemi olarak kendi düzeneğiyle bütünleştirmektedir.

Devrim, her düzeni kendinden sonra gelenden ayıran şeyin adıdır. Hatta yalnızca bunların gerçek devrimler oldukları bile söylenebilir. Üçüncü basamaktaki simülasyon evreniyse şu anda bizim içinde yaşadığımız evrene tekabül etmektedir. Bu, gerçeğe değil hipergerçeğe özgü bir düzen olup, yalnızca dalgalanmaya bırakılmış, belirsiz kuram ve uygulamalar ona ölümcül bir darbe indirebilir ya da çözümleyebilirler.

Güncel devrimler mevcut sistemin bir önceki evresine endekslenmiş gibidir. Gerçeği, tüm görünümleri altında nostaljik bir şekilde yeniden yaşama döndürmeye çalışmaktadırlar. Örneğin diyalektik, kullanım değeri, üretimin saydamlığı ve erekliliği, bilinçaltı ve bastırılmış anlamın (bir arzu olarak adlandırılan gösteren ya da gösterilenin) "özgürleştirilmesi" vs. Bütün bu özgürleştirmeler aslında sistem tarafından, art arda yaptığı devrimler sırasında yutulup yok edilerek, hiç fark ettirmeden devrim düşlerine dönüştürdüğü ideal hayaletlere özgü bir içerik gibi sunulmaktadır. Tüm özgürleştirme biçimleri genelleştirilen bir

güdümleme aşamasına geçiş olarak nitelendirilebilirler. Rastlantısal denetim süreçleri aşamasında zaten devrim denilen şeyin de bir anlamı kalmamıştır.

Sanayileşme mekanizmaları bilinçli, rasyonel, işlevsel ve tarihsel mekanizmalara uygundur. Koda özgü rastlantısal mekanizmalarsa, gönderen sistemlerinden yoksun, aktarılma özelliğine sahip, dalgalanmaya bırakılmış belirsiz bilinçaltı mekanizmalara uygun düşmektedirler. Ne var ki bilinçaltı da aynı oyun kapsamı içine alınmış ve uzun zaman önce kendine özgü gerçeklik ilkesini, *psişik* gerçeklik ilkesiyle *psikanalitik* gerçeklik ilkesini birbirine karıştıracak ölçüde yitirerek, işlemsel bir simülakra dönüşmüştür. Çünkü bilinçaltı da bu oyunda ekonomi politik benzeri bir simülasyon modeline dönüşmektedir.

Sistemin uyguladığı strateji bu dalgalanmaya bırakılmış hipergerçek değerlerin içinde gizlidir. Bilinçaltı, para ya da kuramlar arasında hiçbir fark kalmamıştır. Değer denilen şey, algılanması olanaksız modeller ya da simülasyona özgü sonu gelmeyen bir zincirleme üreme yöntemiyle egemenliğini sürdürmektedir.

Sibernetik işlemsellik, genetik kod, mutasyonlara özgü rastlantısal düzen, emin olamama ilkesi ve benzeri her şey, nesnel olmaya çalışan belirli bir bilim ile diyalektik bir tarih ve bilgi anlayışının ardından ortaya çıkmışlardır. Kuramsal eleştirinin kendisi, hatta devrim bile tüm belirlenmiş süreçler gibi ikinci basamak simülakrlar düzenine ait şeylerdir. Üçüncü basamak simülakrlar düzeni yerli yerine oturtulurken kendinden önce gelenleri saf dışı etmiştir. Bu üçüncü basamak simülakrlara karşı diyalektik, "nesnel" çelişkiler ve benzeri şeyleri yeniden yaşama döndürmeye çalışmanın bir yararı yoktur. Çünkü rastlantısala ereklilikle; programlanmış ve moleküler boyuta indirgenmiş bir yayma biçimine karşı bilinçlenme ve diyalektik bir aşıp geçme yöntemiyle; koda karşıysa ne ekonomi politik ne de bir "devrim" düşüncesiyle karşı konulamaz. Bütün bu miadını doldurmuş silahlar (hatta birinci basamak simülakrlara kadar inilerek, insan ve

doğaya özgü etik ve metafizikle; kullanım değeri ve diğer özgürleştirici gönderen sistemleri içinde arananlar) bir üst gruba özgü genel bir sistem tarafından yavaş yavaş nötralize edilmişlerdir. Koda özgü erekliliklerden arındırılmış bir zaman-mekân içine yerleştirilmiş ya da ona müdahale etmeye çalışan her şey kendi erekliliğiyle olan bağlantısını yitirerek, ait olduğu bütünden kopartılıp emilmektedir; bunun adı, tüm düzeylerde, kendi hesabına geçirme, güdümleme, yineleme ve geri kazanmaya çalışma oyunudur. Anthony Wilden, *Systeme et Structure*'de "Bir sistemle ilgili her tartışma ya da yıkıcı eylem unsuru, daha gelişmiş bir mantıksal tipe ait olmak durumundadır" demektedir. Öyleyse üçüncü basamak simülakrlara kendi oyun kuralları çerçevesinde bir yanıt verebilme olasılığı var mıdır? Sistemden daha rastlantısal bir kuram, daha yıkıcı bir uygulama düşünebilmek olası mıdır? Devrimin ekonomi politik açısından sahip olduğu anlam ile bu "belirsiz yıkıcılığın" kod açısından sahip olduğu anlam aynı mıdır? İnsan DNA'ya karşı koyabilir mi? Bu işin sınıflar arası mücadeleyle yapılması olanaksızdır. Belki de bir üst düzeye geçerek mantıksal (ya da mantık dışı) simülakrlar üretmek gerekmektedir: üçüncü basamağa ait güncel simülakrlar ile belirginlik ve belirsizliğin ötesinde kalan simülakrlar. Oysa bunları hâlâ bir simülakr olarak adlandırmak mümkün müdür? Koddan daha üst düzeye çıkabilen tek şey ölüm ya da ölümün tersine çevrilebilme özelliğidir. Koda saldırmanın tek yolu simgesel karmaşa yaratmaktır.

İşlemsel açıdan kusursuz bir düzeye ulaşmış her sistem ortadan kaybolma aşamasına gelmiş demektir. Eğer bir sistem "A eşittir A'dır" ya da "iki kere iki dört eder" demeye başlamışsa, bu onun hem salt bir iktidar hem de salt bir gülünçlük aşamasına, yani her an için olası bir yıkıcı eylemle karşılaşabileceği bir aşamaya yaklaştığı anlamına gelir. Onu yıkabilmek için parmağınızın ucuyla dokunmanız yeterlidir (Kral Übü'nün her şeyi emip yutan göbeği gibi). Kusursuz bir kısırdöngüye benzeyen bir sisteme totolojik gücün çok şey kattığı bilinmektedir. İkisi

arasında bir benzerlik yoktur. Bu sistem ölmüştür; çünkü kendi ölümünü belgelemeyi tam olarak beceremektedir. Kapalı ya da meta-denge durumuna getirilmiş, işlevsel ya da sibernetik bütün sistemleri bekleyen tehlike (artık uzun bir diyalektik hazırlık değil) bir anda anlamını yitirme, salise süren yıkıcılık biçimleridir. Çünkü bu durumda sisteme özgü atalet (tepkisizlik) kendisine karşı bir silaha dönüşmektedir. İşlevsellik ilkesini, Leibniz'in ikili Tanrı'sı gibi, bir tapınma biçimine dönüştürmeyi başaran kusursuz sistemleri bekleyen tehlike, çelişkilerle dolu bir görünümdür. Fetişizmde olduğu gibi, sistemi büyüleyici kılan samimi bir itiraf her an tersine döndürülebilir. Bu yüzden bu itirafların güvenilirlikleri sisteme ideal bir uyum gösterdikleri ölçüde azalmaktadır. Radikal bir belirsizlik (anlam yitmesi) üzerine oturtuldukları zaman bile bu sistemler anlama yem olmaktan kurtulamamaktadır. Karbonlaşmış (fosilleşmiş) tarih ötesi canavarlar gibi canavar olma özelliklerini yitirmekte ve derhal kimyasal denilebilecek bir bozulma ya da dönüşüme uğramaktadırlar. Güttüğü mantık aracılığıyla kusursuzluk düzeyine, yani salt bir bozguna, salt bir hatasızlığa, bir başka deyişle kendisinden kurtulmanın olanaksız olduğu bir yolda ilerlemeye çalışan (çünkü sahip olduğu enerji biçimlerinin hepsi onun ölümünü amaçlamaktadır) her sistemin sonu budur. İşte bu yüzden güdülebilecek tek strateji diyalektik değil felaket senaryoları üzerine kurulmak durumundadır.

Şeyleri gidebilecekleri en uç noktaya, yani doğal bir şekilde tersine çevrilip çöküp gittikleri noktaya kadar götürmek gerekmektedir. Kusursuz bir değer, çelişkinin çok yakınındaki bir durumun eşdeğerlisidir. Kusursuz bir uyumluluk görüntüsü, kodun desteklediği göstergelerin içini kemiren saptırmacanın en yoğun olduğu noktadır. Simülasyonu, sistemin ulaştırdığı noktadan daha öteye taşımak –yani radikal bir totolojiye dönüştürmek– gerekmektedir. Sistemin mantığını kendisine karşı kullanmak gerekmektedir. Hipergerçekçi bir sisteme karşı güdülebilecek tek strateji herhalde düşsel bilimler (*pataphysique*)

türünden bir şey, yani bir tür "düşsel çözümler bilimi", bir başka deyişle sistemin bilim kurgu türünden bir yöntemle kendine karşı kullanılması (tersine çevrilmesi) doğrultusunda olabilir. Bu iş simülasyonun gidebileceği en uç noktaya kadar götürülmesiyle, bir başka deyişle, her şeyi bir yok etme ve ölüme[1] özgü hiper-mantığa uydurabilen bir simülasyon yaklaşımıyla yapılabilir.

Simgesel zorunluluğun temelinde titiz bir tersine çevirme işlemi vardır. *Her terim yok edilmeli* ve terimin kendine karşı başlattığı bu devrimde değer saf dışı kalmalıdır. Koddan kaynaklanan yapısal şiddete eşdeğerli ve onu alt edebilecek tek simgesel şiddet türü işte budur.

Ticari değer ve eşdeğerlikler yasasına uygun olan şeyin adı devrimci diyalektiktir. Oysa belirsiz bir kodla yapısal değer yasasına uygun olan şey ölümün[2] ince ince

---

[1] Ölüm hem sistemin "sonu" hem de sistemi bekleyen simgesel yok etme anlamına gelir. Sisteme özgü içsel ölüm olarak nitelendirilebilecek bir erekliği anlatma konusunda başvurulabilecek ikinci bir sözcük yoktur. Çünkü ölüm adlı bu ereklilik, sistemin işlemselleşmiş mantığının kılcal damarlarına kadar yayılmaktadır. Radikal bir karşıt ereklilik anlayışıysa sistemin içine daha önceden yerleştirilerek, onu her bakımdan tehdit eden bir şeye dönüşmekte, yani ölüm sözcüğü her alanda kendini tek başına dayatmaktadır. Bu çelişki Freudcu ölüm içtepisi denilen şeyde kendini açıkça belli etmektedir. Aslında bu bir *çelişkiden çok*, kusursuzluk aşamasına yaklaşıldıkça sistemin çökme olasılığı da o derece artar şeklinde yorumlanabilir.

[2] Ölüm, bir öznenin, bir bedenin başına gelen gerçek anlamda bir olay olarak değil bir *biçim* olarak algılanmalıdır; muhtemelen de toplumsal bir ilişki *biçimi*. Bir başka deyişle özne ve değere özgü belirleyiciliğin ortadan kaybolması şeklinde algılanmalıdır. Belirginlik ve belirsizliğe aynı anda son verebilen şeyin adı tersine çevirme zorunluluğudur. Bu zorunluluk düzenlenmiş karşıtlıklara özgü enerji biçimlerine bir son vermekte ve böylelikle *libidinal* veya *şizoid* akışkan ve yoğunluk kuramlarına benzemektedir. Oysa enerjilerin serbest bırakılması güncel sisteme özgü biçimin, yani stratejik anlamda değerin saptırılması demektir. Sistem her şeyi kapsayabildiği gibi her şeyi de dışlayabilmektedir; çünkü serbest bırakılan tüm enerji biçimleri günün birinde

tersine çevrilmesidir.

Doğruyu söylemek gerekirse ortalıkta kendisine güvenebileceğimiz hiçbir şey kalmamıştır. Elimizdeyse kuramsal şiddetten başka bir şey yoktur. Tüm varsayımları radikalleştirmenin tek yolu ölümcül bir spekülasyona girişmektir. Kod ya da simgesellik hâlâ simülatör olma özelliğine sahip terimlerdir. Onları söylevin içinden birer birer tutup çıkarmak gerekmektedir.

ona geri dönmektedir. Enerji ve yoğunluk kavramlarını sistem üretmiştir; çünkü bu sayede libidinal ekonomiyi sistemin (değer ekonomisi) ekonomik yapısından ayırabilmek olanaksızlaşmaktadır (Lyotard)– Kapitalist ikiye bölünmeyi (*schize*), devrimci ikiye bölünmeden ayırabilmek (Deleuze) olanaksızlaşmaktadır. Çünkü egemen olan sistemdir. Tanrı gibi enerjileri bir araya getirip onları birbirlerinden ayırabilmektedir. Engelleyemediği (ve bundan kaçmasının olanaksız olduğu) bir şey varsa o da tersine çevrilebilme özelliğidir. Değer süreci de tersine çevrilememektedir. Öyleyse sistem açısından ne enerjilerini yitirme ne de saptırılma ölümcül bir şey değildir. Onun için ölümcül olan tek şey tersine çevrilmedir. Simgesel "değiş tokuş" denilen terimin başka bir anlamı yoktur.

1 ÜRETİMİN SONU

DEĞERLE GELEN YAPISAL DEVRİM

Saussure, dile özgü terimlerin değiş tokuş edilmesinin iki boyutundan söz etmekteydi. Bu boyutlardan biri bu terimleri paraya indirgeyerek, onun gibi herhangi bir değere sahip somut bir nesneyle değiş tokuş etmek; diğeriyse parasal sisteme özgü diğer terimlerin tümüyle ilişkilendirebilmek. Değer terimini giderek bu ikinci boyut için kullanır olmuştu. Yani tüm terimlerin kendi aralarında ayrımlayıcı karşıtlıklar üzerine oturduğu, genel sistemin içsel yapısına özgü bir görecelik –bu diğer değer tanımının, yani her terimin gösterdiği şeyle, her gösterenin gösterileniyle, aynen her para birimi ile karşılığında elde edilebilecek şeyin karşıtıdır. Birinci görünüm dilin yapısal boyutuna, ikincisiyse işlemsel boyutuna uyar gibidir. İkisi ayrı ayrı boyutlar olmakla birlikte birbirlerine eklemlenebilmektedir. Oyunu birlikte ve uyum içinde oynamakta oldukları da söylenebilir. Bu uyum "klasik" dilbilim göstergesi, yani ticari değer yasasının denetimi altında bulunan gösterme eylemi, dile özgü yapısal işlemin erekliliği şeklinde sunulmaktadır. Marx'ın çözümlemesini yaptığı "maddi üretime" özgü değer mekanizmasıyla, yani kullanım değerinin, değişim değeri sistemi ve ereklilikleriniin bittiği yerde başlaması ile bu "klasik" anlam aşaması arasında kusursuz bir koşutluk vardır. Birincisi tüketim sisteminde ticari bir malın (göstergenin belirleme anına koşut olan an) somut olarak ne işe yaradığını açıklarken; ikincisi eşdeğerlik yasasına da-

yanarak (göstergenin yapısal örgütleniş anına koşut olan an) tüm ticari malların kendi aralarında değiş tokuş edilebilme özelliğine gönderme yapmaktadır. Marx'ın çözümlemeleri boyunca bu ikisi birbirine diyalektik bir şekilde eklemlenmekte ve birlikte ekonomi politiğin yönlendirdiği rasyonel bir üretim biçimini tanımlamaktadır.

Bu "klasik" değer ekonomisine son veren devrimle birlikte, ticari değer, sahip olabileceği en radikal biçime kavuşmuştur.

Bu, birbirleriyle uyum içinde oldukları ve birbirlerine sonsuza dek sürecek doğal bir yasayla bağlandığı düşünülen değere ait iki görünümün birbirlerinden kopartılmasından ibaret bir devrimdir. *Gönderenler sistemine özgü değer, yapısal değer oyunu adına yok edilmiştir.* Yapısal boyut, göndergeler sistemi dışlanarak, özerkleştirilmekte ve varlığını bu sonuncunun ölümüne borçlu olmaktadır. Üretim, anlamlama, duygusallık, töz, tarih gibi gönderen sistemleriyle yararlılık, ciddiyet türünden bir göstergeye sahip tüm "gerçek" içerikler arasındaki bu eşdeğerlik –yani eşdeğerli olma, temsil etme biçimi– sona ermektedir. Oyunu diğer aşama, yani göreceliğin kesinleştiği, genel bir yer değiştirme biçimi, bir kombinatuvara ve simülasyona dönüşmüş olan değer kazanmaktadır. Simülasyon burada tüm göstergelerin, bundan böyle, yalnızca kendi aralarında değiş tokuş edilebilmeleri ve gerçekle değiş tokuş edilememeleri anlamına gelmektedir (daha da ileri giderek kendi aralarında kusursuz bir şekilde değiş tokuş edilebilmelerinin *tek koşulunun* gerçekle değiş tokuş edilememeleri olduğu söylenebilir). Gösterge belki de özgürlüğüne kavuşmuştur. Bir başka deyişle, bir şeyi belirleme denilen "arkaik" bir zorunluluktan kurtularak belki de sonunda, bir önceki eşdeğerlikler kuralından sonra ortaya çıkmış olan salt bir duyarsızlık ve belirsizlik sürecine uygun bir özgürlük aşamasına ulaşmış yapısal ya da kombinatuvar bir şey haline gelmiştir! Emek ve üretim süreci konusunda da aynı şeyler söylenebilir. Üretimin içeriklerine değin her türlü erekliliğin sona ermesi, bu sonuncunun bir kod ve parasal gösterge, dolayısıyla da gerçek bir üretim, hatta

altınla ölçülebilecek gönderenden yoksun, sonsuza dek sürebilecek bir spekülasyon konusuna dönüşmesine neden olmaktadır. Dalgalanmaya bırakılan paralar ve göstergeler, dalgalanmaya bırakılmış üretim "gereksinimleri" ve ereklilikleri, dalgalanmaya bırakılmış bir çalışma kavramı bütün terimlerin birbirleriyle yer değiştirebilmeleri sonu olmayan bir spekülasyon ve enflasyona yol açmaktadır (*salt özgürlük* işte budur; genel bir duygusallıktan uzaklaşma, zorunluluklardan kurtulma, düş kırıklığı havası. Göstergeyi gerçeğe bağlayan o zincir bir tür büyülü zorunluluk, yani bir çeşit sihirbazlıktı. Kapital ise göstergelerin bu "naifliğine" bir son vererek, onları salt bir kısırdöngünün içine itmiştir). Ne Saussure ne de Marx bütün bunları öngöremezdi. Çünkü onlar gösterge ve gerçek arasında var olan diyalektiğin altın çağında yaşamışlardı. Bir başka deyişle kapital ve değerin "klasik" döneminde yaşamışlardır. Onların yararlandığı diyalektik parçalanınca gerçek denilen şey değerin bu fantastik özerkleştirilme süreci içinde ölüp gitmiştir. Belirleyicilik ölünce, iktidara belirsizlik geçmiştir. Sözcüğün gerçek anlamında, üretim gerçekleriyle anlamlama gerçeği katledilmiştir.[1]

[1] Bu değişim değerinin, kullanım değeri üzerinde kurduğu egemenlikten (yapısal boyutun dil yetisinin işlevsel boyutu üzerindeki egemenliğinden) ibaret değildir. Marx ve Saussure daha önce dikkatleri bu konuya çekmişlerdi... Marx, kullanım değerini, neredeyse değişim değerinin bir aracı ya da delili olarak sunmaktadır. Yaptığı çözümleme bir baştan diğerine değişim değerinin merkezinde yer alan eşdeğerlik ilkesi üzerine oturmaktadır. Oysa sistemin merkezinde bir *eşdeğerlik* ilkesinin bulunması global sistemde bir *belirsizlik* bulunduğu anlamına gelmemektedir (Üretim biçimi her zaman bir belirginlik ve ereklilik diyalektiğine sahip olmuştur). Oysa güncel sistemin kendisi belirsizlik üstüne oturtularak, bu sonuncu tarafından beslenmeye başlanmıştır. Buna karşın sistemi en çok korkutan şey belirginliğin sona ermesidir.

Değer yasası tarafından gerçekleştirilen bu yapısal devrim "göstergenin ekonomi politiği" terimiyle ifade edilmişti. Daha iyisini bulamadığımız için şimdilik bu terimden yararlanıyoruz. Çünkü:

1) Değer ve değer yasası söz konusu olduğu sürece ekonomi politikten söz edilecektir. Ancak ekonomi politiği etkileyen mutasyon öylesine derin, öylesine kesin; içerikler öylesine değişmiş hatta yok olmuştur ki, söz konusu olan şey değer tarafından yönlendirilen toplumsal ilişkilerin *yok edilmesi* olduğu sürece, terim anıştırıcı, yani *politik* bir terim olmanın ötesine geçemeyecektir. Zaten uzun bir süreden bu yana ekonomiden söz edebilmek olanaksızdır.

2) Gösterge terimiyse yalnızca anıştırıcı bir değere sahiptir. Çünkü yapısal değer yasası, anlamlama sürecinin dışında kalan her şeyi etkilemektedir. Genelde bir gösterge biçimine sahip olmaktan çok, koda ait bir örgütlenme biçimine benzemektedir. Oysa bir kod önüne çıkan her göstergeyi yönlendiremez. Ticari değer yasası maddi üretimin herhangi bir anını belirleyen bir süreç olmadığı gibi; yapısal değer yasası da göstergenin üstünlüğü anlamına gelmemektedir. Bu yanılsamanın nedeni birincinin Marx'la birlikte ticari malın gölgesinde, diğerininse Saussure'le birlikte dilbilimsel göstergenin gölgesinde gelişmiş olmasıdır. Ancak bu yanılsamaya bir son vermek gerekmektedir. Çünkü ticari değer yasası bir eşdeğerlikler yasasıdır ve bu yasa tüm alanlarda at koşturabilmektedir. Örneğin, gösteren ve gösterilen arasındaki eşdeğerliğin, gönderen sistemlerine özgü içerikler arasındaki değiş tokuşu düzenleyen, şu gösterge denilen biçimi belirlemesi gibi (buna koşut bir başka biçim de üretime özgü çizgisel ve birikime dayalı zamanın çağdaşı olan göstergenin çizgiselliğidir).

Öyleyse bu klasik değer yasası tüm süreçleri (dilyetisi, üretim vs.) aynı anda etkileyebilmektedir. Ancak bu süreçler kendi gönderen sistemlerine ait alanlarla sınırlıdır.

Buna karşılık, yapısal değer yasası, tüm alanların kendi aralarında ve özgün içerikleri konusunda ne kadar belirsiz olduklarını göstermektedir (keza göstergelerin oluşturduğu *belirgin* bir alandan, kodun *belirsizliğine* geçiş

anlamına da gelmektedir). Maddi üretim alanı ve göstergelerin içeriklerini karşılıklı olarak değiş tokuş ettiklerini söylemek büyük bir yanılgıya düşmektir. Sözcüğün gerçek anlamında içeriklerini ve karşılıklılık özellikleriyle birlikte belirleyiciliklerini de (belirleme ve üretimin kendi kendilerini yok ettikleri çok daha genel bir düzenleme) bir değer biçimi yararına yitirmektedirler.

"Göstergenin ekonomi politiği" ticari değer yasasının genelleştirilmesinin, göstergeler düzeyinde işe yarayıp yaramadığını anlamaya çalışıyordu. Oysa değerin yapısal biçimi hem üretim düzeni ve ekonomi politik hem de yeniden canlandırma ve göstergeler düzenine bir son vermektedir. Bütün bunlar kod sayesinde simülasyonun kucağına düşmektedir. Doğruyu söylemek gerekirse ne "klasik" gösterge ekonomisi ne de ekonomi politik buharlaşıp uçmamışlardır. Bir tür ölümden sonra hayalete benzeyen bir caydırma ilkesine dönüşerek, sanki ikinci bir yaşam sürdürmektedir.

Çalışma düzeni denilen şey sona ermiştir. Üretim düzeni de sona ermiştir. Ekonomi politik sona ermiştir.

Bilgi ve anlam birikimine yol açan gösteren/gösterilen diyalektiği ile birikime dayalı söylevin çizgisel sözdizimi sona ermiştir. Toplumsal üretim ve birikimi olası kılan tek şey, yani değişim değeri/kullanım değeri diyalektiği de aynı anda sona ermiştir. Ticari malın çizgisel boyutu sona ermiştir. Göstergenin klasik çağıyla üretim çağı sona ermiştir.

Bütün bunlara bir son veren şeyin adı DEVRİM değil bizzat Kapitaldir. Üretim biçimiyle toplumsal belirlenmişliğe yine kapital son vermiştir. Ticari değerin yerine yapısal değeri getirip koyan da odur. Sistemin güncel stratejisini tamamen o yönlendirmektedir.

Bu, tarihsel ve toplumsal mutasyon tüm düzeylerde saptanabilir. Eskiden çelişkili ya da diyalektik anlamda karşıt olan terimlere bugün her alanda yer değiştirtebilen bir simülasyon çağına girmiş bulunuyoruz. Her yerde birbirine benzeyen "simülakrlara ait bir oluşum düzeniyle" karşıla-

şıyoruz. Örneğin, modada güzel ve çirkin, politikada sağ ve sol, tüm medya mesajlarına özgü doğru ve yanlış, nesneler düzeyinde yararlı ve yararsız, tüm anlamlama düzeylerinde doğal ve kültürelin birbirlerinin yerini alabildikleri/yerine geçebildikleri bir oluşum düzeniyle. Bir ahlaki, estetik ve pratik değerler uygarlığına ait tüm büyük insani değer ölçütleri bize özgü bir imgeler ve göstergeler sisteminde yok olup gitmişlerdir. Her şey bulanık bir görünüm kazanmıştır. Bu her yerde etkisiz kılma (nötralizasyon) ve duyarsızlık[2] ilkesi üzerine oturtulmuş egemen kodun belirgin bir sonucudur. Kapitalin genelleştirdiği genel düzensizlik işte böyle bir şeydir. Bu fuhuş düzenine ait bir düzensizlikten çok, bir yerine koyma (*substitution*) ve yer değiştirtme dü-

[2] Kuramsal üretim de maddi üretim gibi belirleyiciliğini yitirmekte ve tespit edilmesi olanaksız bir "iç içe geçmiş" gerçekliğe doğru kayarak kısır bir döngü içine girmektedir. Bugün işte böyle bir durum içinde bulunuyoruz. Bulanıklığın yoğunlaşması, paraların dalgalanmaya bırakılması gibi, *kuramların* da dalgalanmaya bırakılmış olduğu bir çağda yaşıyoruz. Hangi bakış açısına, hangi şiddet düzeyi ve içtenlik derecesine gönderenler sisteminden yoksun bir alana (Deleuze, Lyotard vs.) ait olduklarını iddia ederlerse etsinler, güncel kuramlar (psikanalitik olanlar da dahil), kısaca tüm kuramlar dalgalanmaya bırakılmış birer anlama sahip olup, birbirlerini doğrulamaktan başka bir şey yapamamaktadırlar. Onların herhangi bir "gerçeklikle" uyum içinde olmalarına bakarak, pratik mantıksal bir sonuca ulaşmaya çalışmanın bir yararı yoktur. Çünkü sistem her türlü kuramsal ve pratik emek gücüne ait gönderen sistemlerine bir son vermiştir. Artık kuramsal bir kullanım değeri de yoktur. Çünkü kuramsal üretimin de aynası çatlamıştır. Bu beklenen bir sonuçtu. Bu kuramsal kararsızlık bile, bir kod oyunudur. Bu konuda gerçekten de bir yanılsamadan söz edilemez. Dalgalanmaya bırakılmış bu kuramların, akımların organsız (Bu nedir? Yoksa kapital mi?) vücut üzerinden özgürce kayıp gittikleri, şizofrenik bir "davranış biçimiyle" herhangi bir ilişkisi yoktur. Bu yalnızca tüm kuramların, değişken kurlara göre kendi aralarında değiştirilebilecekleri, ancak yazı denilen aynanın dışında kalan hiçbir alana taşınamayacakları anlamına gelmektedir.

zensizliği şeklindedir.

Uzun bir süredir kültür, sanat, politika hatta cinsellik alanlarında (üstyapısal denilen alanlarda) işlemselleşmiş bulunan bu süreç günümüzde "altyapısal" denilen alanın tamamını etkilemektedir. Aynı belirsizlik orayı da egemenliği altına almıştır. Ekonominin belirleyiciliğini yitirmesiyle birlikte, kendisini belirleyici bir süreç olarak algılama olanağı da hiç kuşkusuz ortadan kalkmaktadır. Çünkü, son iki yüzyıl boyunca (en azından Marx'tan bu yana) tarihsel belirleyicilik onun çevresinde düğümlenip kalmıştır. Kodun önce orada ortaya çıkmış olduğunu görmek gerekir.

ÜRETİMİN SONU

Artık üretim çağı sona ermiştir. Bu olay, Batıda ticari değer yasasının ortaya çıkmasıyla, yani ekonomi politikle aynı döneme rastlamaktadır. Daha gerilere gidildiğinde, sözcüğün gerçek anlamında *üretilen* hiçbir şey yoktur. Her şey (Tanrı'nın) *inayet*(i) ya da zenginliklerini insana sunan ya da esirgeyen bir sürecin (doğa) armağanı şeklinde *ifade edilmekteydi.* Değer, ilahi ya da doğal (bunlar geriye doğru gidildikçe birbirine karışmaktadır) niteliklerin egemenliği altındaydı. Fizyokratlar bugün bile toprak ve çalışma arasındaki dönüşümlü ilişkiyi bu şekilde açıklamaktadırlar. Bu dönüşümlü ilişkinin kendi başına bir anlamı yoktur. O zaman da akla gerçek bir *değer* yasasından söz edilip edilemeyeceği sorusu takılmaktadır; çünkü bu yasanın dışa vurulma biçimi bir rasyonelleşme *sürecinden geçirilmemiştir.* Kesin bir biçime sahip olmadığından tüketilmesi olanaksız bir gönderenler sisteminin tözü tarafından belirlenmektedir. Eğer bir yasadan söz edilecekse, bu, ticari değer yasasının karşıtı olan bir *doğal* değer yasası olmalıdır.

Bu yapı bir mutasyona uğramıştır. Bu olay zenginliklerin doğal bir şekilde dağıtılması ya da onlardan muaf tutulma şeklinde olmuştur. Bu durumda değer, *üretilen* bir şey, göndereni emek olurken; değer yasası da tüm emeklerin genel bir eşdeğerlisine dönüşmektedir. O andan başlayarak,

değer, insan emeğine (toplumsal emeğe) özgü ayrımlayıcı ve rasyonel bir işleme indirgenmiştir. Bu emek ölçülebilmekte, dolayısıyla artı-değere dönüşebilmektedir.

Bu dönemde gönderen olarak toplumsal üretim ve üretim biçimine sahip olan ekonomi politik eleştirisi başlamıştır. İşgücü denilen bu tuhaf ticari malın çözümlenmesi sayesinde yalnızca üretim kavramı bir *artının* (artı-değer) ortaya çıkmasını ve kapitalin rasyonel bir dinamiğe sahip olmasını sağlamakta ve hatta daha da ileri giderek, aynı rasyonellik düzeyinde bir devrim dinamiğinin oluşmasına yol açmaktadır.

Bugün bizim için her şey başka bir anlama sahiptir. Üretim, ticari biçim, işgücü, eşdeğerlik ve artı-değer gibi niceliksel, maddi ve ölçülebilir bir biçim bize anlamsız gelmektedir. O zamanlar üretim güçleri –üretim ilişkileriyle çelişkili de olsa– yine de bir gönderen ancak toplumsal zenginliğin bir göndereni olarak algılanmaktaydı. Üretimin içeriği kapital adlı toplumsal bir oluşum anlamına gelirken, ona özgü içsel eleştiriye de Marksizm denilmekteydi. Devrim zorunluluğu da bu *ticari* değer yasasının yıkılması üzerine oturtulmaktaydı.

Oysa biz bugün, ticari değer yasası aşamasından yapısal değer aşamasına geçmiş bulunuyoruz. Bu süreç üretim denilen toplumsal biçimin buharlaşma aşamasına denk düşmektedir. Bu bakış açısından yola çıkarak hâlâ kapitalist bir düzenden söz edebilmek mümkün müdür? Hiperkapitalist ya da bambaşka bir düzen içinde yaşamakta olduğumuz söylenebilir. Genelde kapitalist düzeni belirleyen şey ticari değer yasası belli bir değer biçimi midir? (Açık konuşmak gerekirse belki de sosyalist bir düzen içinde yaşıyoruz? Yapısal değer yasası görüntüsü altında kapitalist düzende meydana gelmiş olan bu biçimsel dönüşüm/metamorfoz, belki de kapitalizmin sosyalizm aşamasına gelmiş biçimidir? Hay aksi şeytan!) *Ticari* değer kapitalizm için bir hayat memat meselesi –devrim de *üretim* biçimi üzerine oturtulmuş bir düşünceyse– bu durumda kapitalizm ve devrimin saf dışı edildiği bir düzende yaşa-

dığımız söylenebilir. Devrim denilen şey insanın genel ve toplumsal bir şekilde üretilmesinin özgürleştirilmesi anlamına geliyorsa, o takdirde ufukta bir devrim görünmüyor demektir; çünkü ortada üretim diye bir şey yoktur. Buna karşın kapital bir *egemenlik biçimiyse*, o takdirde hâlâ kapitalist bir düzende yaşadığımız söylenebilir; çünkü bu yapısal değer yasası, artı-değer gibi en saf, en karmaşık toplumsal egemenlik biçimidir. Bu, egemenlik biçimine özgü gönderenlerin bundan böyle şiddete başvurmadan, tek bir damla bile kan izi bırakmadan bizi çepeçevre sarıp sarmalayan ve kod aracılığıyla her yerde işlemselleştirilebilen göstergeler tarafından tamamen emilmiş olduğu ve kapitalin "üretim" evresinde başvurduğu sınai, ticari, finansal ağızların ötesine geçerek sonunda en saf görünümüne kavuşturduğu egemen bir sınıf ya da güç ilişkileriyle bağı kalmamış bir söylevdir.

Yapısal değer devrimi "Devrim"i kökünden yok etmiştir. Gönderen sistemlerinin ortadan kaybolması, önce, bundan böyle ortada üretimle ilgili hiçbir toplumsal töz ya da emek gücüyle ilgili herhangi bir hakikatin içinde devrilmesi gereken hiçbir şey bulamayan devrimci gönderen sistemlerini ölümcül düzeyde etkilemiştir. Çünkü emek artık bir *güçten* çok diğer göstergeler arasında yer alan sıradan bir *göstergedir*. Tıpkı diğer sıradan göstergeler gibi üretilmekte ve tüketilmektedir. Emekten sayılmayanla, boş zamanı değerlendirmeyle salt bir eşdeğerlik ilkesi çerçevesinde değiş tokuş edilebilmekte, gündelik yaşamın tüm diğer alanlarıyla yer değiştirebilmektedir. Onlardan daha çok ya da daha az *yabancılaşmış* olduğu söylenemez. Emek, özgün toplumsal ilişkilere yol açan, özgün bir tarihsel "praxis" olma özelliğini yitirmiştir. Emek artık pek çok uygulama gibi gösterge görünümüne bürünmüş bir işlemler bütününden başka bir şey değildir. Genel yaşam tasarımına, yani göstergelerin sarıp sarmaladığı evrene ait bir şeydir. Nihai bir özgürleşmenin tersi sayılabilecek bir kandırmacaya benzeyen şu tarihsel zina ya da acı çekme biçimlerinden biri bile değildir (ya da Lyotard'ın dediği gibi

işçilere özgü bir *orgazm* alanı, sefil bir değer ve kapitalist kurallar çerçevesinde dayanılmaz bir arzunun yaşama geçirilmesi bile değildir). Bunların hepsi tedavülden kalkmıştır. Göstergeler düzenine ait olan *biçim* emeği ele geçirerek, onu, her türlü tarihsel ya da libidinal anlamdan yoksun bırakıp, kendine özgü yeniden-üretim süreci içine çekerek emmiş ve yutmuştur. İşlemsel *gösterge* kendinden başka bir gönderene sahip değildir. Anlamlı bir çağrıştırma olmanın ötesine geçememektedir. Emek bir zamanlar toplumsal bir üretimle, servet birikimine dayalı bir toplumsal amacın gerçekliği anlamına geliyordu. Kapitalizm ve artıdeğer düzeni içinde sömürüldüğünde –zaten bu düzende emek, kapitalin yeniden-üretim aracılığıyla büyümesi ve sonuçta da yok edilebilmesi için bir kullanım değerine sahip olmalıydı– ya da emekçi emek gücüne özgü salt bir yeniden-üretim süreci tarafından emildiğinde bile, üretim sürecinin bizzat kendisinin saçma bir yinelenme süreci şeklinde algılandığı varsayımı doğru değildir. Tüm sefilliğine karşın, emek, salt yeniden üretilen bir değer olmanın ötesine geçebilecek potansiyele sahip ticari bir mal olarak toplumu harekete geçirebilmektedir.

Günümüzde artık böyle bir şeyden söz edilemez. Çünkü emek artık üretken bir şey değildir. Toplumun genel bir alışkanlık biçimine dönüştürdüğü ve üretmeyi arzulayıp arzulamadığını bile bilmediği *emeğin* yeniden-üretiminden ibaret bir şey haline gelmiştir. Bundan böyle üretimle ilgili efsaneler ya da üretim içerikleri sona ermiştir. Ulusal bilançolar artık anlamsız rakamlar ve istatistiklerden oluşan bir gelişme göstergesinden, kolektif iradeyi yansıtabilmekten aciz muhasebe göstergeleri enflasyonundan başka bir şey değildir. Üretim rahatsızlığının (*pathos*) son çılgın, paranoyakça bir rahatlama biçimi olan gelişme adlı rahatsızlık da (*pathos*) onun gibi ölüp gitmiştir. Artık kimse rakamlara inanmamaktadır. Ancak çalışmanın toplumsal bir şevklendirme, ahlak, konsensüs, düzenleme ve gerçeklik ilkesi olarak yeniden üretilmesi bir zorunluluktur. *Kodun* dayattığı gerçeklik ilkesine göre bu tüm topluma yayılmış devasa bir *emek göstergeleri ritüelidir*. Kendisi yeniden

üretilen bir emeğin *üretken* olmasının önemi yoktur. Üretken enerji çeşitlerinden çok daha etkin bir toplumsallık ritüeli de üretim göstergeleri aracılığıyla gerçekleştirilendir. Çünkü bu kez sizden üretmeniz, üretmek için kendinizi kaybedercesine çaba harcamanız değil (bu klasik etik de zaten yeterince sorgulanmamıştır), toplumsalın bir parçası olmanız istenmektedir. Yapısal tanımın burada kazandığı *toplumsal* önem çerçevesinde, değer (emek ve üretime özgü) karşılıklı terimler olmanın ötesine geçememektedir. Genel üretim senaryosu içinde emek ve üretimin, emek olmayan, tüketim, iletişim vs. ile yerleri değiştirilebilen terimler, göstergelerden başka bir şey olamamaları gibi, değer de, yalnızca bir gösterge işlevine sahiptir. Bu, tüm diğer gösterge ağlarıyla çok yönlü, dur durak bilmeyen oynak bir iletişim biçimi demektir. Enerjisini ve tözünü yitirmiş (daha genelinde anlamını yitirmiş) emek toplumsal bir simülasyon modeli olarak yeniden yaşama dönmekte ve peşi sıra ekonomi politiğe ait tüm kategoriler de kodun rastlantısal evreni içine sürüklenmektedir.

Bu aniden ortaya çıkan, bir anlamda, bizden önce yaşayıp ölmüş ve bu ilk yaşantısında geleneksel emek süreciyle bir yakınlığı, tanışıklığı olan emeğin ikinci kez yaşama döndürülüşünde insanı tedirgin eden bir tuhaflık vardır. Somut sömürüyle emeğin şiddete dayalı toplumsallaşma biçiminde benzer anlamlar bulabilmek mümkündür. Oysa günümüzde böyle bir şey söz konusu değildir. Üstelik bunun nedeni sıklıkla dile getirildiği gibi *emek sürecinin işlemsel* boyuta indirgenmiş soyutlaması değildir. Emek, *işlemselliğin* egemen olduğu bir alanda her türlü *anlama* sahip olabildiğinden, bu alanın sınırları içinde bir önceki yaşama ait tüm düşselliği de peşi sıra sürükleyip götüren dalgalanmaya bırakılmış bir değişkene dönüşmektedir.

Kendisine bir *moda* görünümü kazandırılan, özerkleştirilmiş üretimin (modaya özgü spazm benzeri kasılmalar, çelişkiler ve devrimlerin) ötesine geçilerek üretim *kodunun*

yeniden yaşama döndürülmesi gerekmektedir. Emeği toplumlara özgü gerçek bir devingenlik ilkesi şeklinde yasallaştıran "materyalist" tarihin sonuyla (Marx'a göre sanat, din, hukuk ve sairenin kendilerine özgü birer tarihleri yoktur, yalnızca üretimin bir tarihi vardır. Hatta daha da iyisi, *tarih* demek üretim demektir; çünkü tarih *üretimin* üzerine kurulmuştur. Emek ve üretimin tarihsel bir neden ve toplumsal bir oluşum modeli olarak sunulduğu inanılmaz bir masallaştırma yöntemiyle) birlikte üretim bu görünüme sahip olmuştur.

Üretime neredeyse dinsel denilebilecek bir özerklik kazandırma düşüncesi nedeniyle bütün bunlar (bu kez bir senaryo ve sahneye koyma eylemi anlamında) üretimin salgıladığı içselleştirilmiş ereklilikler şeklinde algılandığından (devrim de dahil olmak üzere) tamamen farklı amaçlara hizmet gayesiyle kısa bir süre önce *üretildiklerini* düşünmemize yol açmaktadır.

Üretimi bir kod gibi çözümlemek demek makineler, fabrikalar, çalışma süresi, ürün, ücret, paradan oluşan maddi bir evrenin içinden geçerek hem daha kesin hem de daha "nesnel" bir biçime sahip artı-değer, pazar ve kapital yoluyla oyunun kurallarına ulaşmak demektir. Kapitalist sürece özgü mantıksal aşamalar ile onu çözümleyen ve kapitalin ikinci dereceden, yani onu *eleştiren* görünümü olarak nitelendirilebilecek Marksist kategorilere özgü aşamanın yerle bir edilmesi, üretime özgü birincil gösterenlerle oluşmasına yol açtığı toplumsal ilişkinin üreticiler (ve kuramcıları) tarafından sonsuza dek sürüp gidecek tarihsel bir illüzyona dönüştürülmesi demektir.

Emek

Emek denilen şey bir güçten çok bir tanım, bir eylem, bir aksiyomdur. Emek süreci içindeki etkinlik düzeyi ve sahip olduğu "kullanım değeri", aslında emek gücü tanımının kod içinde kendi kendini yinelemesinden başka bir şeye tekabül etmemektedir. Bu durumda enerji düzeyinden çok

gösterge düzeyindeki bir şiddet kaçınılmaz hale gelmektedir. *Kapitalin mekanizması* (yasası değil) artı-değer –emek ve ücret arasındaki eşdeğerlik– üzerine kurulmuştur. Acaba gerçekten böyle bir eşdeğerlik dönemi hiç var olmuş mudur? Artı-değer artık sona ermiştir. Ücret denilen şeye (yani emek denilen şeyin satışına) bir son verilmiştir. Bu eylem, yani bu yazgıya dönüşmüş üretim ile onun içinde cinsel bir organ gibi devinen emek adlı kutsal eylem insanların yaşantısında iz bırakacaktır. Hayır emekçi artık bir insan değildir. Hatta artık bir erkek ya da kadın bile değildir. Onun cinsiyeti kendisini bir amaçla sınırlandıran emeğidir. Cinsel bir tanım çerçevesinde kadın erkekten cinselliğiyle, zenci diğerlerinden derisinin rengiyle nasıl ayrılıyorsa o da aynı şekilde ayrılmaktadır. Bütün bunlar artık yalnızca ve yalnızca birer göstergedir.

Yalnızca *üretim biçimi* veya yalnızca *üretim koduna* ait şeyler arasında bir ayrım yapılabilir. Ticari değer yasasına ait bir veriye dönüşmeden evvel, emek, önce bir statü, bir koda boyun eğme yöntemidir. Bir değişim kullanım değerine dönüşmeden önceyse herhangi bir ticari mal gibi yalnızca ve yalnızca bizim kültürümüze özgü temel bir eylem ve üretime bir tanım kazandırmış doğanın bir değere dönüşmesini sağlayan bir *göstergedir*. Niceliğe dayalı eşdeğerliklerden çok daha derinlerde bir yerde malın ilettiği ilk mesaj budur, yani değerin belirleyiciliğine boyun eğmeleri için doğa (ve insanın) belirsizliklerine son verilmiştir. Bunu buldozerlerle gerçekleştirilen inşaat kudurganlığında, otoyol, "altyapı" inşaatlarında, yani üretim çağına özgü uygarlaştırma azgınlığında görebiliriz. Bir servet artışına yol açma umudu olmasa bile bu işlenilmemiş en küçük bir alan, üretimin damgasını yememiş hiçbir şey bırakma niyetinde olmayan bir azgınlıktır; iz bırakmak için üretmek ve iz bırakan insan üretmek. Bugün üretim denilen şeyin terörist bir kod olmaktan başka bir anlama sahip olabilme şansı var mıdır? Bu durum üretime özgü tarihsel diyalektik adlı tatlı bir düşün ortaya çıkmasından önce makineleri her şeyi yutup yok eden can düşmanları gibi gören sana-

yileşme döneminin ilk kuşak insanlarının içinde bulundukları duruma benzemektedir. Her yerde karşımıza çıkan oyun benzeri uygulamalar, üretim adlı araca yapılan (önce üretici bir güç olarak kendi kendine yaptığı saldırı) vahşice saldırılar, yaygın bir işi sabote etme ve kaçış yöntemleri üretim düzeninin içinde bulunduğu kritik durum konusunda bizi yeterince aydınlatmaktadır. Makineler üretim *araçlarıysa* (ve onların kullanım değerleri gelecekte de bir sorun olmayı sürdürecekse) onları parçalamak saçma bir eylem değil midir? Ama bu üretim *amaçlarını* yitirmişse, o zaman makineler gerçek amaçlarına uygun, yani kapitalin bedavadan sırtından geçindiği ölü toplumsal ilişkinin doğrudan işlemsel göstergelerine dönüşmüş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu göstergelerin derhal yok edilmesini engelleyebilecek bir güç yoktur. Bu anlamda oyun oynama yanlıları, sanayi düzeninin ortaya çıkmasının getireceği sonuçlar konusunda Marx'tan çok daha açık ve seçik görüşler sunmuşlardır. Marx'ın, üretim güçlerinin *diyalektik* coşkusu adı altında bizi sokmuş olduğu yanlış yol ve bu sürecin bir *felaketle* noktalanması onları haklı çıkarmıştır.

Belli bir çalışma tipinden kaynaklanan prestij kazandırıcı emekle artık karşılaşmıyoruz. Örneğin, içinden çıktığı aşiret cemaatine oranla ücretli emeğin bir tür sınıf atlama anlamına geldiği Cezayirli göçmen ya da yaşamdaki tek arzusu Simca otomobil fabrikasında çalışmak olan Dağlık Atlas bölgesinden gelen Faslı genç ile Fransa'da çalışmak isteyen kadınlar için, çalışma artık bu türden yan anlamlara sahip bir gösterge değildir.

Bu durumda emeğin bizi özgün bir değere, yani statü farklılığı ya da değişikliğine gönderdiği görülmektedir. Güncel yaşam adlı senaryo doğrultusunda emek artık bir gönderenler sistemine ait gösterge tanımına uymamaktadır. Emek artık özel ya da genel herhangi bir özgün anlama sahip değildir. Günümüzde yükümlülüklerin değiş tokuş

edildiği bir çalışma sisteminden söz etmek daha doğrudur. Bilimsel üretim adlı idealizme özgü bir deyim olan *right man in the right place* (doğru işe doğru adam) sistemi artık yoktur. Bundan böyle birbirlerinin yerini alabilecek bireyler yoktur. Buna karşılık belli bir çalışma süreci için varlıkları zorunlu hale gelmiş bireyler vardır. Bizzat çalışma sürecinin kendisine yer değiştirtebilmek mümkündür. Bir başka deyişle bunun klasik anlamda hiçbir şeyin birbiriyle uyuşmadığı bir yerde, herkesi yalnızca birbirine bağlayan toplumsal bir rabıtadan (*nexus*) başka bir şey olamayan çalışma süreciyle ilişkisi kalmamıştır. Emek artık tüm bireyleri aynı kaynağa gelişigüzel bir şekilde gönderen bir paradigma ya da herkesi başı sonu olmayan bir düzenlemeler evreninde bir araya getiren bir sözdizimsel yapı (*sentagma*), yani devingen, polivalan, kesintiye uğrayabilen ve herhangi bir amaçtan yoksun bir şey olarak görülmektedir.

Çalışma (boş zamanı değerlendirme kılığına girdiğinde bile) yaşamın genelini baskı ve denetim altına alan, belirli yer ve zamanlarda kendisinden kurtulmanın olanaksız olduğu bir kod doğrultusunda düzenlenen sürekli meşguliyet türünden bir şeydir. İnsanları her yerde okulda, fabrikada, kumsalda veya televizyon karşısında ya da bilgi ve görgüsünü artırmak amacıyla eğitim programlarıyla –toplumsal düzeyde dur durak tanımadan– *meşgul etmek* gerekmektedir. Ancak sözcüğün özgün anlamındaki emek artık üretken bir süreç değildir. Emek artık toplumun aynasından başka bir şey değildir. Toplumu başka bir yapılanma düşlemekten alıkoyan, özgün bir fantastik gerçeklik ilkesidir. Belki de onu ölüm içtepisi olarak adlandırmak gerekiyor.

Emek üzerine kurulan, *job enrichment* [mesleki bilgi ve görgünün artırılması], değişken çalışma saatleri, mesleki eğitim, sürekli eğitim, özerklik, kendi kendini yönetme, emek sürecinin merkezi yapısına bir son vermeden eve gönderilen ve sibernetik (araziye uyma anlamında) bir özellik taşıyan Kaliforniya ütopyası cinsinden bir emek anlayışına kadar güncel strateji genellikle bu tür bir yönlendirilme üzerine oturtulmuştur. Artık evinizden vahşi bir şekilde çekilip alınarak, makinelerin önüne atılmıyorsu-

nuz; artık sisteme çocukluğunuz, tikleriniz, insani ilişkileriniz, bilinçaltından kaynaklanan içtepileriniz ve çalışmayı reddetme biçiminizle birlikte entegre ediliyorsunuz. Bütün bunlar göz önüne alınarak kişiliğinize uygun bir iş bulunuyor. Size saygın bir iş bulunamadığında ise denkleminize uygun bir sosyal yardıma hak kazanıyorsunuz. Hiçbir durumda kendi kaderinizle baş başa bırakılmıyorsunuz. Çünkü önemli olan herkesin sistem adlı ağın en küçük boyutlara indirgenmiş şekli olan bir terminale, yani diğer terimlerle ilişki içindeki bir terime dönüştürülebilmesidir. Bu anlamsız bir çığlıktan çok, dile özgü bir terim, dile özgü yapısal ağın bütününü kapsayan bir terim şeklinde olmalıdır. Kendi işini seçebilme, herkesin kendi beden ölçülerine uygun bir iş ütopyası bile *defterimizin dürülmüş*, yapısal düzenlemeninse her alanı egemenliği altına almış olduğunun kanıtıdır. Emek artık vahşice alınıp satılamamaktadır. Tasarımlanmakta, pazarlanmakta ve ticari bir mala dönüştürülmektedir. Burada üretim artık tüketim sistemi göstergelerinden sadece biridir.

Çözümlemenin ilk aşamasında tüketim evreni, üretim güçleri evreninin bir uzantısı olarak düşünülmüştür. Oysa yapılması gereken şey bunun tam tersidir. Çünkü üretim, çalışma, üretim güçleri evreninin genel bir aksiyomatik, yani kodlanmış göstergeler arası bir değiş tokuş, bütünsel görüntü sunan bir yaşam tasarımı şeklinde algılanan "tüketim" evreni içine itilmiş olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır. Keza bilim, bilgi türleri, tavırlar (Verres, "İşverenin görevi personelin tavırlarının, yararlanılan kaynaklardan biri olduğunu göz ardı ettirmektir" demektedir[3]), cinsellik ve beden, düş gücü (Verres, "Freud: Hâlâ haz ilkesine bağlanabilen tek şey düş gücüdür. Oysa ruhsal yapı gerçeklik ilkesine bağımlıdır, demektedir. Bu israfa bir son vermek gerekiyor. Düş gücü üretici bir güce dönüştürülmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Düş gücü artık iktidara gelmelidir. Teknokrasinin parolası da zaten bu-

[3] D. Verres, *Le discours du capitalisme*, Paris, 1971 —*ed. notu.*

dur" demektedir.) Peki ya bilinçaltı, ya Devrim vs.? Bütün bunlar değer evreni tarafından emilmekte, "yaygınlaştırılmaya" çalışılmaktadır. Ancak bu ticari bir değerden çok zamanın birimlendirilmesi üzerine oturtulan bir değerdir; bir başka deyişle üretim amacıyla harekete geçirilmiş olana oranla işlemsel bir değişken rolü oynamaya zorlanmış, indirgenmiş, endekslenmiş üretici bir güçten çok, kod adlı satranç tahtası üzerinde, aynı oyun kuralına uymak durumunda bulunan taşlardan birine dönüşmüştür. Üretim aksiyonu her şeyi etmenlere indirgeme eğilimindedir. Oysa *kod* aksiyomu her şeyi *değişkenlere* indirgemektedir. Biri denklemler ve güç bilançoları üretirken, diğeri bir bütünle *birleşme/eklenmeden* çok *ilişkilendirme/benzerlik* kurma yoluyla kendisine direnen ya da elinden kaçırdığı şeyleri etkisiz kılmaya yönelik devingen ve rastlantısal bütünlerin içine doğru sürüklemektedir.

Bu O.S.T'nin (Emeğin Bilimsel Örgütlenmesi=E.B.Ö.) çok ötesinde yer alan bir duruma benzemektedir. Oysa E.B.Ö'nün ortaya çıkışıyla birlikte kod aracılığıyla yaygınlaşma genel bir görünüm kazanmıştır. Bu aşamada iki evreyle karşı karşıya kalınmaktadır: Emeğin azami düzeyde sömürülmesi üzerine kurulmuş sanayi sisteminin "bilimsellik öncesi" evresinden sonra, sabit kapital ve makineleşmenin egemen olduğu, "nesnelleştirilmiş emeğin sıradan bir çalışma aracı değil üretim gücünün kendisine dönüşmüş olduğu" (*Grundrisse*, c. II, s. 213) bir evreye geçilmiştir. Bu nesnelleştirilmiş emek artışı (birikim) üretici bir güç olarak canlı emeğin ayağını kaydırıp, bilgi birikimi aracılığıyla sonsuz olarak nitelendirilebilecek bir çoğalma süreci içine girmiştir. "Bilgi ve beceri birikiminin yanı sıra genel olarak kolektif akla özgü tüm üretim güçleri emeğin karşısında yer alan kapitalin içine çekilmişlerdir. Bu andan başlayarak tüm üretim güçleri kapitalin mülkiyetine geçirilmişlerdir, daha doğrusu sabit kapitale dönüşmüşlerdir." (*Grundrisse*, c. II, s. 213).

Bu makineleşme, bilimsel örgütlenme, kolektif iş gücü ve E.B.Ö evresi "üretim sürecinin, emeğin egemen birimi olması anlamında, bir emek/çalışma süreci olmaktan çıkmış olduğu evredir." (*Grundrisse*, c. II, s. 212). Artık "özgün" üretim gücü yerini üretim güçlerini kapitale dönüştüren genel bir mekanizmaya bırakmıştır, daha doğrusu *üretim gücü ve emek* imal eden bir mekanizma vardır. Toplumsal çalışma sistemi bu işlem aracılığıyla etkisiz hale getirilmiştir. Bu evrede toplumsal ereklikle üretimin üretimi doğrudan adı geçen kolektif mekanizma aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Bunun anlamı ölü emek, canlı emeği egemenliği altına almış demektir. Zaten ilkel birikim de bundan başka bir şey değildir. Bir başka deyişle canlı emek, ölü emek tarafından bütünüyle emilinceye kadar süren birikim evresi; daha da iyisi emeği denetim altına alarak, kendi çıkarları doğrultusunda üretmek. İşte bu yüzden ilkel birikimin sonu ekonomi politik açısından çok önemli bir dönemdir. Hem egemen bir kod olarak tüm toplumu etkileyen ölü emeğe boyun eğilmiş hem de ölü emek tarafından kendisine can verilerek, saydamlaşmış bir toplumsal ilişki biçimine geçilmiştir. Bu makinelerin, tekniğin ve bilimin temizliğine inanmış Marx'ın yapmış olduğu en inanılmaz yanlışlardan biridir, yani kapitalist sistem tasfiye edildiğinde bütün bunların yeniden canlı toplumsal emeğe dönüşebileceğine inanmak. Oysa kapitalist sistem tam da bunun üzerine kurulmuştur. Ölü emekteki ölmüşlüğü önemsemeyen inanca dayalı bir umut. Üstelik belli bir tarihsel aşamada, üretimde gerçekleştirilecek bir sıçramayla, ölünün, canlının içinde kendi kendini aşıp geçebileceğini düşünen bir inanç biçimi!

Oysa Marx dikkatleri "nesnelleştirilmiş emek mülkiyetinin kapitale, yani üretim araçlarının, canlı emeği belirleyen *yönetim/kumanda etme* araçlarına dönüştürülmesine" çektiği sırada bu durumu sezinlemiş gibiydi. Kapitalin belli bir aşamasında "insan *üretim sürecinin* temel etmeni olmak yerine ona eşlik eden bir konumdadır" (*Grundrisse*, c. II, s. 221/222) formülünde ortaya çıkan da aynı düşün-

cedir. Sözcüğün gerçek anlamında bu ekonomi politik ve onun eleştirisinin ötesine geçmiş bir formüldür; çünkü yine sözcüğün gerçek anlamında artık bir üretim sürecinden çok bir indirgeme ve dışlama sürecinden söz etmek daha doğru olacaktır.

Bunun ne türden sonuçlara yol açtığına bir bakalım. Üretim kısırdöngüleşme sürecine girerek, yaşlanma nedeniyle, gelişme şansını yitirip kendi kendini yinelemeye başladığında her türlü nesnel belirleyicilikten de uzaklaşmış olmaktadır. Artık birer gösterge olmaktan başka bir anlama sahip olmayan, kendine ait terimler aracılığıyla kendi kendini bir efsaneye dönüştürerek, bu efsaneden ilk önce yine kendisi etkilenmektedir. Aynı zaman dilimi içerisinde bu göstergeler evreni (buna medya, haber ve saire de dahil olmak üzere) özgün bir evren olmaktan vazgeçerek kapitalizmin tamamını belirleyen özgün bir süreci temsil etmeye başladığındaysa, Marx'la birlikte yalnızca "üretim sürecinin bir emek süreci olmaktan çıkmış olduğunu" değil aynı zamanda "kapitalist sürecin de bir üretim süreci olma özelliğini yitirmiş" olduğunu söylemek gerekecektir.

Ölü emeğin canlı emeği egemenliği altına almasıyla birlikte üretim diyalektiği anlamını tamamen yitirmiştir. Kullanım değeri/değişim değeri, üretim güçleri/üretim ilişkileri gibi Marksizmin üstüne oturtulduğu bütün bu karşıtlıklar da (doğru ve yanlış, görünüm ve gerçeklik, doğa ve kültür karşıtlıkları konusunda rasyonalist düşünce de temelinde aynı şema üzerine kuruludur) aynı şekilde etkisiz kılınmışlardır. Üretim ve ekonomide de politika, moda ya da medya alanlarında olduğu gibi sonsuza dek sürüp gidebilecek bir birbirini yansıtma (açıklama) yöntemiyle her şeyin yeri değiştirilebilmekte, her şey tersine çevrilebilmekte, birbirleriyle değiş tokuş edilebilir hale getirilmektedir. Üretim ilişkileriyle kapital ve emeğin yanı sıra kullanım ve değişim değerleri üzerine oturtulmuş, sonsuza dek sürüp gidebilecek bir karşılıklı yansıtma olayı. Üretimin kodun içinde eriyip gitmesi denilen şey işte budur. Günümüzde değer yasası artık her türlü malın, genel bir eşdeğerlik

yasası çerçevesinde değiş tokuş edilebilirliğinden çok, bir başka açıdan çok daha radikal sayılan kodlanmış ekonomi politiğe (ve eleştirisine) ait tüm kategorilerin içinde aranmalıdır. "Burjuva" düşüncesine ait tüm belirlemeler materyalist üretim düşüncesi tarafından etkisiz kılınarak saf dışı edilmiş ve hepsi tek bir büyük tarihsel belirlenmeye indirgenmiştir. Ancak bu sonuncu da sistemde gerçekleştirilen bir terimler devrimi tarafından etkisiz kılınmış ve emilmiştir. Önceki kuşakların pre-kapitalist bir toplum düzeni düşlemeleri gibi, biz de ekonomi politiği yitirilmiş bir nesne gibi görmeğe başladık. Günümüzde ekonomi politiğe ait söylevin böylesine güçlü bir gönderene dönüşmesinin nedeni de zaten yitirilmiş bir nesne olmasıdır.

Marx, "Kendilerinden hizmet şeklinde yararlanılamayan emek, üretimle ürünün birbirlerinden ayrılma olanaksızlığı nedeniyle özerk bir mala dönüşemediğinden kapitalist üretim sisteminin bütününe oranla küçük bir kitleye tekabül etmektedir. Böylelikle bu emek türünü ücretli emek bölümünde yeniden ele almak amacıyla şimdilik bir kenara bırakıyoruz." (*Kapital*, VI. Bölüm, s. 234) demektedir. Kapital'in bu bölümü asla yazılmamıştır. Üretken emek ile üretken olmayan emek arasında yapılan bu tür bir ayrım içinden çıkılması olanaksız bir sorundur. Emeğin Marksist tanımları daha ilk başta çatır çatır çatırdamaktadırlar. *Grundrisse*'de (cilt I, s. 253): "Eğer emek karşıtı olan sermayeyi üretiyorsa üretkendir" denilmektedir. Buradan hareketle, mantıksal açıdan günümüzdeki "kolektif emekçi" kesimin tamamı ele alındığında, emeğin kendini yeniden ürettiği sonucuna varılabilir. Kapitalin "üretken" emeğin dışında da kök salabileceğini öngöremeyen bir tanımın beklenmedik sonucudur bu. Kapital, "üretkenliğini" yitirmiş, bir tür "üretken olmayan", etkisiz hale getirilmiş emeğin içine kök salıp üretken emeğin tehlike arz etmeye başlayan belirleyiciliğine bir son vererek, yalnızca emeğe değil, aynı zamanda toplumun tamamına egemen olmaya

başlamıştır. Bu "verimsiz" emeği hor gören Marx, kapitalin stratejisini üstüne oturttuğu emeğin *tanımlamasını* yapmayı da beceremeyiştir.

"İster üretken, isterse verimsiz bir tüketime yanıt versin, üretim, yalnızca kapital yaratma ya da yeniden yaratma koşuluyla üretkendir." (*Grundrisse*, c. I, s. 253). Bizzat Marx'a ait bu tanımdaki paradoks şudur: İnsan emeğinin giderek artan bir bölümü verimsiz bir emeğe dönüşmüş olmakla birlikte, bu durum kapitalin egemenlik alanını genişletmesini engelleyememiştir. Gerçekteyse bütün bunlar bir düzmecedir; çünkü iki ya da üç ayrı emek[4] çeşidi yoktur. Marx'ın kulağına bu türden karmaşıklaştırılmış ayrımlamalar yapma fikri bizzat kapital tarafından fısıldanmıştır. Çünkü kapitalizm asla böyle bir safsataya inanacak kadar aptal olmamıştır. O, bu türden karmaşıklaştırma işlemlerinin içinden her zaman büyük bir "saflıkla" geçip gitmiştir. Tek bir emek türüyle tek bir temel tanım vardır ve ne yazık ki bu da Marx'ın es geçtiği tanımdır. Günümüzde tüm emek çeşitleri; emek/hizmet denilen piç, arkaik, çözümlenmemiş tek bir tanımla ifade edilmektedir. Bunun evrensel olduğu düşünülen "proletarya"ya özgü klasik ücretli emekle bir ilişkisi yoktur.

Bu feodal anlamda bir emek/hizmet değildir. Çünkü bu türden bir emek anlayışı, feodal bağlamda sahip ol-

---

[4] Kurnaz bir Cizvit gibi davranan Marx'ın, kolektif emekçi kavramına dayanarak, bu düşünceyi onaylamasına ramak kalmıştı. "Bununla birlikte, bireysel ürün toplumsal bir ürüne yani çeşitli üyelerinin maddenin işlenmesine hiç katılmadıkları ya da belli ölçülerde katıldıkları kolektif üretimin ürününe dönüştürüldüğü andan itibaren: *üretken emek, üretken emekçi* tanımları da zorunlu olarak daha geniş bir alanı kapsamaktadırlar. Üretken olabilmek için artık bizzat çalışmanıza gerek yoktur. Kolektif emekçinin bir organı olmak herhangi bir işleve sahip olmak bunun için yeterlidir. Maddi üretimin doğasından gelen üretken emeğin ilkel tanımı tek bir kişi olarak kabul edilen kolektif emekçiye oranla doğru bir tanım olarak kalmakla birlikte bireysel emekçilerin her birine teker teker uygulandığında anlamını yitirmektedir". (*Kapital*, cilt II, s. 183-184.)

duğu yükümlülük ve karşılıklılık niteliğini yitirmiştir. Bu, Marx'ın sözünü ettiği hizmet alanında yükümlülük hizmeti sunandan bağımsız olmayan bir emektir. Kapitalin üretken olduğu düşüncesine bağlanan bu arkaik yaklaşımın, kapitali emek toplumunu bir tür "Vasallaştırma" sistemi, egemenlik sistemi, yani belli bir politik toplum tipine özgü oyun kuralı olarak algıladığınızda, asal bir özellik olduğunu anlarsınız. Marx zamanında böyle olmamışsa da bugün her türlü emeğin bir "hizmet" biçimine indirgendiği bir dönemde yaşıyoruz. Emek artık yalın ve saf bir işbaşı yapma/meşguliyet, zaman tüketimi, zamanın bedeli olarak ödenen bir *tazminata* benzemektedir. Nasıl işe devamlı gelinir gibi yapılıyorsa, aynı şekilde emek harcanıyor gibi yapılmakta ya da işine dört elle sarılma oyunu oynanmaktadır. Bu anlamda yükümlülük gerçekten de yükümlüden ayrılamaz. Çünkü var olan hizmet bedensel, zamansal, mekânsal, düşünsel bir uyumlanma şeklindedir. Bu bireysel olarak işe mahkûmiyet sürecinde bir şeylerin üretilip üretilmiyor olmasının bir önemi yoktur. Doğal olarak bu durumda artı-değer buharlaşıp uçmakta ve ücret anlam değişikliğine uğramaktadır ki, daha sonraki sayfalarda bu konuya yeniden döneceğiz. Bu, kapitalizmin feodalizme doğru bir "gerilemesi" şeklinde yorumlanamaz. Bu *gerçek* bir egemenlik, yani insanların toptan katılımlarını ve yükümlü olmalarını zorunlu kılan bir aşamadır. Harcanan bütün çabalar emeği "yeniden tek bir bütün haline getirmeye" yöneliktir. Emek, yükümlünün işinden giderek daha güçlükle kaçabileceği ve ona kişisel anlamda giderek daha bağımlı hale geleceği salt bir hizmete dönüştürülmeye çalışılmaktadır.

Bu anlamda emeği diğer etkinlik biçimlerinden, özellikle de karşıtı olarak nitelendirilebilecek boş zamanı değerlendirmeden ayırabilmek güçleşmektedir. Çünkü boş zamanı değerlendirme bir hareketlilik ve benzer bir ilgi duymayı (ya da benzer bir para kazanmaya yönelik olmayan üretkenliği) zorunlu kıldığından, günümüzde, boş

zamanı değerlendirme de *verilmiş bir hizmet*[5] gibi değerlendirilebilir; bu anlamda boş zamanı değerlendirmenin de bir ücreti hak ettiği söylenebilir (zaten bu gerçekleştirilmesi olanaksız bir düşünce değildir[6]). Özetle söylemek

---

[5] Boş zamanı değerlendirme, bildiğimiz emeğin karşıtı olarak ele alındığında, "karmaşık bir emek" biçimi olarak hizmet tanımına, yani yükümlü ve yükümlülük arasındaki dayanışma; soyut bir toplumsal zamanla emek gücünü yeniden üreten bir ücretle eşdeğerli sayılamayacak bir duruma uygun düşen bir şeydir. Eğer Marx, tarihin öznesi olan üretken işçiyi kurtarmaya yönelik pek çok ayrımlama ve üretken emek konusuna dalmış olmasaydı bu durumu fark edebilirdi. Böylelikle boş zaman değerlendirme konusunda hayaller kurmak yerine: "emek gücü en üst ve kusursuz aşamasına ulaşarak şeyleştiğinde, bireyi makineye bağımlı kılan çalışma zincirinde bir kopuş gerçekleşecek ve şeyleşmiş bu biçim parçalanarak dağılacaktır... İnsan da bu boş zamandan yararlanarak nihayet kendi özel ve toplumsal yaşamını bir düzene sokabilecektir *(Tek Boyutlu İnsan)*." Marcuse, sistemin teknolojik gelişme ve otomasyona dayanarak, boş zamanı, soyut toplumsal çalışma zamanının en kusursuz ve aynı zamanda emek-olmayanın ters simülasyonu aracılığıyla emek gücünün en üst düzeyde şeyleşmiş biçimi görünümünde ürettiğini anlayacaktır. Diğer bir "karmaşık" emek tipiyse formasyon kazandırma, nitelik kazandırma, okul ve benzeri şeylerdir. Bunlar da artı-değere özgü terimlerle çözümlenmeye çalışılmaktadır. Kapitalin, sıradan işçiye yaptıklarının üzerine bilgi, formasyon kazandırma ve eğitim alanına sabit ek yatırımlar yaptığı düşünülmektedir. Smith: "Çok emek ve zaman harcanarak yetiştirilmiş olan bir insan pahalı bir makineyle karşılaştırılabilir..." Yanlış. Eğitim, formasyon ve okul dolaylı yatırımlardan değildir. Bunların doğrudan toplumsal evcilleştirme ve denetlemeyle ilişkileri vardır. Kapitalin emeği karmaşıklaştırmak gibi bir derdi yoktur, tam tersine ürettiği artı-değerin önemli bir kısmını, egemenliğinin yeniden-üretimi için, kesinlikle bu *işe* harcamak zorundadır, yani zarardadır.

[6] İşsizlik ücreti/sigortası da zaten budur (Bundan böyle Fransa'da işten çıkarıldığınız takdirde bir yıl boyunca bu ücreti alabiliyorsunuz). Ancak işsizlik ücretinin pabucu, kimi ülkelerde uygulanmaya başlanan "negatif vergi" projesiyle, daha şimdiden dama atılmıştır. Çünkü "negatif vergi", ev kadınları (anneler), sakatlar, işsiz gençler için gelecekte temin edilebilecek muh-

gerekirse, burada yalnızca verimli ve verimsiz emek arasındaki düşsel ayrım değil aynı zamanda emek ve diğerleri arasındaki ayrım da buharlaşıp uçmaktadır. Sözcüğün özgün anlamında artık emek diye bir şey yoktur. Marx'ın *Kapital*'de böyle bir bölüm yazmaması onun açısından iyi olmuştur. Çünkü bu bölüm daha yazılmadan önce anlamını yitirmiş olacaktı.

Zaten tam da bu sıralarda işçiler "üretim öğeleri" haline gelmişlerdir. Terminolojik kaymalar önemlidir. Çünkü "üretim öğesi" denildiğinde, bununla artık hiçbir şey üretmeyenin statüsü ironik bir anlam kazanmaktadır. Uzmanlaşmış/nitelikli işçi bile daha o zamanlar bir emekçiden çok, aralarında kesinlikle hiçbir ayrım yapılamayan işlerden birini yapan bir işçiden başka bir şey değildi. İşçi artık emek gibi bir içerikle ilişkisi olan ya da özgün bir mücadele yöntemini sürdüren biri olmaktan çok genel bir emek ve politik bir ücret mücadelesi veren biridir. "Verimli öğe" demek emekçinin devrimci sayılabilecek en soyut biçime sahip olması demektir. Bu, eskiden ölümüne sömürülen nitelikli işçiden çok daha soyut bir biçimdir; çünkü karşımızda artık *emekçiye benzeyen bir tür taş manken*, en küçük ortak *birim*, gerçek dışı bir emek ilkesinin (kafeterya garsonu anlamında) asal hizmetlisi vardır. Bu dahice bir yumuşatma biçimidir, bir başka deyişle, artık çalışılmamakta, yalnızca "üretiyormuş" gibi yapılmaktadır. Bu üretim ve emek üzerine oturtulmuş bir kültürün sonudur ve bu bağlamda "verimli/üretken" terimi bilinenin tam karşıtı sayılabilecek bir anlama sahip olmaktadır. Bir üretim

---

temel bir ücretten düşme kaydıyla ödenen minimum bir ücret şeklinde öngörülmüştür. Bu durumda işsizlik (politik götürüleriyle birlikte) tehlikeli bir konjonktür olmaktan çıkmaktadır. O zaman da emek bir *seçeneğe*, ücretli bir hayatta kalma vizesi toplumsal düzeneğe otomatik olarak kayıt yaptırma işlemine dönüşmektedir. Bir zamanlar kapitalizme içerik hizmeti vermiş olan ücretlendirme –emekten arındırılarak– günümüzde (Saussure'ün kurduğu analoji doğrultusunda) gösterilenini yitirmiş gösteren şeklinde algılanmaktadır.

süreci içinde bu "üretken öğenin" belirleyici özelliği artık sömürülmesi, bir hammadde özelliğine sahip olması değil; devingenliği, başka şeylerle değiş tokuş edilebilme ve sabit sermayeye yararsız bir türevsellik kazandırma özelliğidir. "Üretken öğe" Marx'ın sözünü ettiği "üretimin içinde değil, yanında yer alan emekçi"nin ulaştığı en son statüdür.

"Kapitalizmin bir üretim süreci olmaktan çıktığı" bir evreye koşut olarak fabrika da ortadan kaybolmuştur. Çünkü fabrika artık toplumun tamamını içine alan bir şeye dönüşmüş gibidir. Kapitalin sahip olduğu biçimi değiştirip tüm topluma yayabilmesi için, emeğin sahip olduğu özgün biçimini yitirmesi, o bildik fabrikanın da ortadan kaybolması gerekmektedir. Öyleyse bundan böyle, belli çalışma yerleriyle, belli bir çalışma öznesi, belli bir toplumsal çalışma zamanı, fabrikanın, emeğin ve proletaryanın ortadan kaybolmuş olduklarının bilincine varılması gerekmektedir. Doğal olarak kapitalin gerçek güncel egemenlik biçiminin neye benzediği anlaşılmak isteniyorsa![7] Fabrikaya ait bir

---

[7] Konutun (lojman) toplumsal anlamda gelişmesiyle birlikte kapitalist stratejinin nasıl bir ekonomik süreç olmaktan çıkarak, bir yaygınlaşma sürecine kaydığı görülmektedir.

İşçi konutu başlangıçta bir in, bir mağara, bir kovuk, yani fabrikanın bir uzantısı, emek gücünün yeniden üretildiği işlevsel bir yerken; fabrika ve işletme stratejik bir yer olma özelliklerini korumaktaydı. Konut, kapitalin yatırım alanı dışında kalan bir şeydi.

Toplumsal mekânın doğrudan ve genel anlamda denetlenme süreci içinde konut, yavaş yavaş belli bir zaman-mekâna, emeğe özgü bir yeniden-üretimden çok doğrudan bir toplumsal ilişki biçimi, emekçinin değil, konutta oturanın, *kullanıcının* bizzat kendisinin yeniden üretildiği *özgün bir işleve sahip mekân olarak bizzat bir yaşama alanı* biçiminde yeniden üretilen bir yere dönüştürülmüştür. Çünkü "kullanıcı", proleterden sonra ortaya çıkan, sınai kölenin ideal örneğidir. O artık mal ve mülkünün kullanıcısı, sözcüklerin kullanıcısı, cinsiyetinin, bizzat emeğinin (burada işçi, yani "üretken etmen" bireysel ve

üstyapı ya da şirkete ait bir acenteye benzeyen ve kapitalin sanal işçi ordusu rezervi olarak gördüğü konut anlayışının egemen olduğu toplumsal aşama sona ermiştir. Bir patlama yapan fabrika ve emek ilkesi tüm topluma yayılmıştır. Bu öylesine bir yayılmadır ki, fabrika ve emek arasındaki ayrımın "ideolojik" bir ayrıma dönüşmesine neden olmaktadır. Fabrikaya ayrıcalıklı bir önem atfetmeyi sürdüren kapital (devrimci düş gücünü) tuzağa düşürmektedir. Çünkü emek diye bir şey kalmamıştır, emek artık her yerdedir. Zaten böylelikle emek, manifaktür dönemi öncesine ait ve bu dönemin kendilerinden model olarak yararlandığı ve kültürümüzün uygarlaşma süreci sırasında salgıladığı akıl hastanesi, getto, genel amaçlı hastane, hapishane, her türlü kapatma ve bir arada tutma yerleri gibi tarih boyunca geliştirilmiş öğelerden birine dönüşüp, kesinleşmiş ve en kusursuz biçimine, yani *yasal* bir görünüme kavuşmuştur. Yukarıda sıralanan bütün bu mekânlar, günümüzde içine hapsedilmiş oldukları duvarları/sınırları yıkarak toplumun tamamına yayılmaktadırlar. Çünkü bundan böyle akıl hastanesi, kapatılma ve ayrımcılık modelleri toplumsal mekânın bütünüyle, gerçek yaşama[8] ait zamansal sürecin

---

kolektif bir donanım, *toplumsal bir hizmet* örneği, çalıştığı fabrikanın ve kendi emeğinin kullanıcısına), ulaşım araçları ve keza kendi yaşamının kullanıcısına dönüşmüştür.

Bu merkezinden kaydırılmış, dört bir yöne doğru kayıp giden bir kullanım değerine sahip olma onu kullanma, toplumsal denetimin kendi kendine sağlanma/yönetilme biçiminin en kusursuz aşamasıdır.

[8] Emek gücünü kâr ve artı-değer olarak yeniden üreten bir sisteme oranla artı-değer kavramı, öngörülen tüm toplumsal çalışma fazlasının yeniden dağıtımı yeniden enjeksiyonu yoluyla yaşamın tamamının yeniden üretildiği bir sistemde, anlamını yitirmektedir. Bu aşamada artı-değer hem her yerde hem de hiçbir yerdedir. Burada gerçek anlamda bir "kapitale özgü beklenmeyen harcamalar kalemi" tersine tek yönlü bir zorla "kâr" elde etme diye bir şey yoktur. Sistemin yasası, paranın sürekli dolanımda kalabilmesi için, sürekli vermek ve yeniden dağıtmaktır. Böylelikle bu dur durak tanımayan yeniden dağıtım ağının için-

tamamını içermektedir. Bütün bunlardan geriye fabrikalar, akıl hastaneleri, hapishaneler, okullar kalmış olup, kapitalin egemenliği denilen gerçekliğe düşsel bir maddi görünüm kazandırıp, saptırmanın caydırıcı göstergeleri görünümüne bürünerek sonsuza dek var olmayı sürdüreceklerdir. Tanrı'nın ölümünü ya da Tanrı'nın her yerde olduğu –bu ikisi aynı kapıya çıkmaktadır– düşüncesini gizleyebilmek amacıyla kiliseler inşa edilmiştir. Kızılderililerle hayvan katliamlarını ve bugün hepimizin birer Kızılderiliye dönüşmüş olduğunu gizleyebilmek amacıyla bunların koruma altına alındığı "rezervler" yapılmaya devam edilecektir. Emek ile üretimin öldüğünü ya da emek ile üretimin her yeri kapsamakta olduğunu gizleyebilmek amacıyla da fabrika inşaatlarına devam edilecektir. Günümüzde kapitale kesin *biçimlerle* saldırmanın anlamı yoktur. Buna karşın kapitalin artık hiçbir şey tarafından belirlenemediği ve sahip olduğu tek silahın efsaneye dönüşmüş emeğin yeniden-üretimi olduğu herkes tarafından anlaşıldığında, işte o zaman, kapitalizmin sonunun yaklaştığı da anlaşılacaktır.

Ücret

Ulaştığı en üst ve kusursuz aşamada, belirli bir üretim biçimiyle herhangi bir ilişkisi kalmayan emeğin ücretle de bir ilişkisi kalmamıştır. Ücret emek gücünün ancak *niceliksel* düzeyde yeniden-üretimini hedefleyen bir bakış açısı doğ-

---

de sıkışıp kalan herkes birer birer kapitalizmin gündelik yaşam ve politikasına derinlemesine bağımlı hale gelerek artı-değerin yöneticisine, toplumun tamamı da artı-değerin kolektif yönlendiricisine dönüşmektedir. Kapital açısından artı-değer nasıl anlamını yitirmiş bir durumdaysa; sömürülen açısından da aynı şekilde anlamını yitirmiş bir durumdadır. Genelleştirilmiş bir "emek" süreci içinde tüm yaşantısını yeniden üreten bir emekçi açısından ücret olarak geri dönen emek parçası ile geriye kalan ve artı-değer denilen emek parçası arasındaki ayrımın anlamı yoktur.

rultusunda (hile katılmış, haksız yoldan elde edilmiş bile olsa), onun eşdeğerlisi olarak değerlendirilebilir. Kapitalin oyun kuralına boyun eğmek anlamına gelen emek gücünün *statüsüne uygun* bir ödüle dönüştürüldüğü anda, ücret anlamını yitirmektedir. Bu aşamada ücret artık hiçbir şeyle[9] karşılaştırılamayan (orantı kurulamayan) ya da hiçbir şeyin eşdeğerlisi olmayan bir şeydir. Bu bağlamda, ücret, kapitalist politika güden toplum insanını gerçek bir birey haline getiren vaftiz töreni (ya da ölüm döşeğindeki insan için okunan dualar) gibidir. Kapitalizm için ekonomik bir yatırım anlamına gelen emekçinin ücret-gelirinin ötesine geçildiğinde (sömürü biçimi olarak ücretlendirmenin sona ermesi ve kapitalist toplumun bir hissedarı olma şeklinde ücretlendirmenin başlangıcı, emekçinin stratejik işlevinden zorunlu bir toplumsal hizmet olarak tüketime doğru kayış sürecinde, yani statü/ücretin güncel evresinde) yatırım teriminin diğer anlamı ön plana çıkmaktadır. Bu evrede ücretle çalışan emekçi kapitalizm açısından kendisine bir yükümlülük ya da sorumluluk yüklenen bir varlıktır. Hatta emekçiyi bir kenti kuşatır gibi kuşatmakta, yani onun tüm giriş çıkışlarını derinlemesine denetlemektedir

Ücret/gelir aracılığıyla kapital, üreticileri, yalnızca parayı değiş tokuş etmeye zorlamakla kalmayıp, onları, ger-

---

[9] Hizmet sektörü (üçüncü sektör) üzerine oturtulan metropolün sibernetik bir şekilde çözüldüğü Kaliforniya kökenli ütopyada; iş, evlere bilgisayar aracılığıyla dağıtılmaktadır. Emek gündelik yaşam ve toplumun en ince ayrıntılarına kadar yayılarak yok edilmektedir. Yalnızca emek gücü değil, aynı zamanda emeğe ait zaman-mekân da ortadan kaybolmaktadır. Böylelikle bütün toplum değer sürecine bağlanmış tek bir bütüne indirgenmiş olmaktadır. Çalışmak bir tür *yaşam biçimine* dönüştürülmüştür. Bildik anlamlarıyla ortadan kaybolmaları sonucunda ortaya çıkan bu kapital, artı-değer ve emeğin her yerde aynı anda bulunma özelliği nedeniyle fabrika duvarlarını, fabrikanın altın çağı ve sınıflar arası mücadeleyi yeniden canlandırmaya çalışmanın hiçbir yararı yoktur. Polis nasıl baskıya dayalı bir düşselliğe yol açıyorsa, işçi de bundan böyle, aynı şekilde, mücadeleye dayalı bir düşselliğe yol açacaktır.

çek anlamda sermayenin yeniden-üreticilerine dönüştürmekte ve örneğin, kapitalin emek satın alıcısı olması gibi onların da bu ücret/gelir aracılığıyla bir mal satın alıcısı olmalarını sağlamaktadır. Her kullanıcı, hizmet üretiminin işlevsel statüsüne indirgenmiş tüketim nesnelerinden, kapitalin emek gücünden yararlandığı gibi yararlanmaktadır. Böylelikle herkes kapitalin derinlere kök salan zihniyetiyle beslenmektedir.

Buna karşılık ücretin emek gücüyle bir ilişkisi kalmadığı andan itibaren (sendikalardan başka) hiçbir kuvvet azami, sınırsız denilebilecek bir ücret talebine karşı çıkmamaktadır. Çünkü belli bir düzeydeki emek gücü "miktarının" "belli bir bedeli" olsa bile, global bir konsensüs ve katılımın belli bir bedeli yoktur. Geleneksel ücret talebi üreticinin *yaşam koşullarının* tartışılmasından başka bir anlama sahip değildir. Oysa azami ücret talebi ücretlinin, ücret aracılığıyla yeniden üretici statüsüne mahkûm edilmişliğe karşı saldırma yoluyla bir yön değiştirtme biçimidir. Bu bir meydan okumadır. Ücretli aklına geleni istemektedir. Böylelikle yalnızca sistemdeki ekonomik bunalımın derinleşmesine yol açmakla kalmayıp, bu sonuncunun kendisine dayattığı total politika zorunluluğunu da ona karşı kullanmaktadır.

Ücretlinin parolası, asgari çalışmaya azami ücrettir. Sürekli artış gösteren böyle bir talep süreciyse işinin başında olma mantığının getirdiği zorunluluk doğrultusunda sistemi tepe taklak edebilir. Zira bu durumda ücretliler devreye artık üreticiler olarak değil, kapitalin kendilerine biçtiği verimsizler rolünü üstlenerek girmektedirler ve bu sürece müdahale etme biçimleri de artık diyalektik olmaktan çok, bir tür felakete yol açma şeklindedir.

Ne kadar az çalışırsanız o kadar çok ücret istemek durumundasınız; çünkü bu asgari düzeydeki işe yarama biçimi, zorunlu işbaşı yapma durumundan çok daha önemli bir saçmalığın göstergesidir. Kapitalizmin kendisine biçim değiştirttiği "sınıf" işte böyle bir sınıftır, yani sömürülme, kendi emek gücüne sahip olma hakkı bile elinden alınmış

olduğundan bu *üretimi yadsıma* olayıyla, bu kimliğini yitirme, bu yolunu sapıtma biçimini kapitalizme pahalıya ödetmesi söz konusu değildir. Sömürüldüğü sıralarda isteyebileceği ücretin asgarisine sahip olabilmekteydi. Sınıfsal konumunu yitirdiğindeyse (yani sınıflandırma dışı bırakıldığında) aklına esen her şeyi[10] talep etmeye başlamıştır. Daha da şaşırtıcı olansa, kapitalin bu taleplere göreceli olarak olumlu yanıt vermesidir. Emek/ücret eşdeğerliğine bizzat son vermiş bir kapitalizm, böylelikle, bilinçsiz işçileri bilinçlendirmeye çalışan sendikaları da saf dışı etmiş olmaktadır. Sınır tanımayan bir artış anlayışı üzerine oturtulmuş olan bu ücret şantajını sağlıklı bir tartışma mecrasına sokma konusunda da sendikalar saf dışı bırakılmışlardır. Sendikaların saf dışı edilmiş olduğu bir bağlamda işçiler bir anda belki de %50, %100, %200'lere varan ücret artışı isteyecekler ve belki de bu artışı elde edeceklerdir. Bu konuda ABD ve Japonya'dan[11] verilmiş örnekler vardır.

---

[10] Azami talepte bulunmaya koşut diğer talep biçimlerinin bazıları şöyledir: Herkes için eşit ücret, nitelikli personel olmaya karşı mücadelede yine herkes sistem açısından hayati bir öneme sahip olan emek-ücret eşitliğinin, yani işbölümü (toplumsal bir ilişki biçimi olarak emeğin) ve iş yerindeki eşitliğin sona ermesinden yanadır. Bu ekonomi politik adlı biçime dolaylı bir şekilde son vermeyi hedeflemek anlamına gelmektedir.

[11] Az gelişmiş ülkelerde de aynı olayla karşılaşılmaktadır. Ekonomik bir olgu olmanın ötesine geçtikleri andan itibaren herhangi bir sınırlandırmayla karşı karşıya kalmayan hammadde fiyatları, evrensel bir politik düzenin kabul edilmesinin de teminatı olarak görülmektedir. Bir başka deyişle az gelişmiş ülkeler büyük güçlerin zorlamasıyla toplumsallaştırılarak, barış içinde birlikte yaşayan bir dünya toplumu oluşturulmak istenmektedir. Fiyatların tırmanması yalnızca Batılı ülkelerin zenginliğine değil aynı zamanda barış içinde birlikte yaşama sistemi, yani evrensel bir politik sınıfın egemenliğine (bu sınıfın kapitalist ya da komünist olmasının önemi yoktur) karşı bir meydan okumaya da dönüşmektedir.

Enerji savaşından önce Araplar geleneksel ücret talebi aşamasına kadar *petrolü gerçek değeri* üzerinden satmaya çalışıyorlardı. Bundan böyleyse talep azami, yani sınır tanımayan

Para

Saussure'ün bir yandan emek ve gösterilen, diğer yandan ücret ve gösteren arasında kurduğu benzerlik ekonomi politiğin tamamını kapsayabilecek bir tür ana model/kalıp gibidir. Günümüzdeyse bu benzerliği tersine çevirebilmek, yani gösterenler ile gösterilenler, ücret ile emek arasındaki bağın tamamen koptuğunu kanıtlayabilmek mümkündür. Gösterenler oyununun yaygınlaşması ve ücretlerin tırmanışı arasında bir koşutluk vardır. Saussure haklıydı. Ekonomi politik, dile benzemektedir. Dilin göstergelerini etkileyen mutasyon, bu göstergelerin birer referans olma özelliklerini yitirmelerine neden olduğunda, ekonomi politiğe özgü kategorileri de etkilemiş olmaktadır. Aynı süreçle birbirine karşıt iki alanda da karşılaşılmaktadır:

1) Üretimin her türlü toplumsal gönderen ya da ereklikle bağlantısının kopması durumunda üretimde bir *artış* görülmektedir. Artış olayını bu şekilde yorumlamak gerekmektedir, yani üretimde bir hızlanma yerine *üretimin sonu* anlamına gelen bir şey gibi. Göreceli olarak sınırlandırılmış ve özerk bir üretim ile tüketim arasındaki belirgin farklılığın adı artıştır. Ancak tüketim (1929 bunalımı ve özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın sonu) sözcüğün gerçek anlamında yönlendirilmeye, yani aynı zamanda hem bir efsaneye (mit) hem de denetlenen bir değişkene dönüştüğü andan itibaren, bu, hem üretim hem de tüketim amaçlarını yitirmiş ve karşılıklı olarak birbirlerini belirleme olanağını ellerinden kaçırmışlar demektir. Bu arada ikisi birden artışa özgü bir döngü, sarmallaşma ya da iç içe geçmeye benzeyen bir süreç içine girerek saf dışı edilmişlerdir. Artış, toplumsal hedefler açısından geleneksel bir görünüm kazanmış bulunan üretim ve tüketimi ardında bırakarak yoluna devam etmiştir. Artış, kendi kendine yürüyen ve yalnızca kendisiyle ilgilenen bir sürece dönüşmüştür. Artık ne gereksinimler ne de kâr hedeflenmektedir. Bugün

---

bir düzeye yükseltilebildiğinden anlamsal açıdan da değişikliğe uğramaktadır.

tanık olunan süreç üretkenlikte bir hızlanma değil, yapısal açıdan bir üretim *göstergeleri* enflasyonu, para adlı gösterge de dahil olmak üzere tüm göstergeler arasında giderek hızlanan bir karşılıklı yer değiştirmedir. Bu, füze programları, Concorde uçağı, bin bir çeşit askeri program, teknopark enflasyonu, toplumsal ya da bireysel altyapı ekipmanları, formasyon, bilgiyi güncelleştirme dönemidir. (Artı-değerle hiçbir ilişkisi olmayan orantılarda) ne pahasına olursa olsun sürdürülen bir yeniden-yatırım yapma zorunluluğu doğrultusunda akla gelen her şey üretilmelidir. Bu yeniden-üretime dayalı planlama döneminin başyapıtıysa büyük olasılıkla çevre kirliliğine karşı mücadele, yani "verimliliğe" dayalı bir sistemin, kendisi tarafından üretilmiş artıkların yok edilmesiyle, bütünüyle yeniden canlanması şeklinde olacaktır: sonucu geçersiz devasa bir denklem. Ancak o kadar da geçersiz değil; çünkü çevre kirliliği/çevre kirliliğine karşı mücadele "diyalektiği" sonsuza dek sürebilecek bir gelişme umuduna yol açmaktadır.

2) Para denilen göstergenin her türlü toplumsal üretimle bağlantısı kesilmiş ve para, sınır tanımayan bir spekülasyon ve enflasyon süreci içine girmiştir. Ücretlerin emek gücü satışı (artışın üretim) karşısındaki tırmanışı neyse, enflasyonun da para karşısındaki konumu ona benzemektedir. Bütün bunlar da aynı kopuş olayına aynı tür bir şaşkınlık ve benzer bir gücül bunalıma yol açmaktadır. Ücret ile emek gücü arasındaki "doğru" değer bağlantısı kopmuştur; para ile gerçek üretim arasındaki bağlantı kopmuştur. Her ikisi de gönderen sistemlerini yitirmişlerdir. Birinde soyut toplumsal çalışma/emek süreci, diğerinde altın karşılığı para düzeni birer endeks ve eşdeğerlik ölçütü olma işlevini yitirmişlerdir. Ücretlerdeki enflasyon ve parasal enflasyon (ve artış) aynı tip şeyler olup, birbirlerinden ayrılabilmeleri olanaksızdır.[12]

[12] Enerji bunalımı her ikisinin de ekmeğine yağ süren bir bahane, kusursuz denebilecek bir caydırma gerekçesidir. Bundan böyle enflasyon, yani sistemin bünyesindeki yapısal bir bunalım enerji ve hammadde üreticisi ülkelerin "fiyat yükseltmelerinin"

Üretim erekleri ve *duygusallıktan* kurtulan para spekülatif bir özellik kazanmıştır. Gerçek anlamdaki bir üretimin temsili eşdeğerlisi olma özelliğini yitiren, altına bağlı para birimi dalgalanmaya bırakılmış sermayelerle, genel dalgalanma düzeni içinde yine de belli bir dengenin izini taşıdığı (önemsiz düzeydeki enflasyon, paranın altına çevrilebilme özelliği vs.) bir evreden, yani gönderen sistemlerine özgü bir gösterge olma evresinden yapısal biçimlenme evresine geçilmiştir. Bu "dalgalanmaya bırakılmış" gösterene özgü, Lévi-Strauss'un dile getirdiği anlamda henüz gösterilenini bulamamış bir gösterenden çok (gerçekle olan denklik anlamında) gösterilenlerin sınırsız bir şekilde çoğalmalarını ve onlarla oynanmasını engellemeye yönelik her türlü gösterileni bertaraf etmiş bir mantıktır.

Hot money (sıcak para) denilen eurodolarlar parasal göstergenin saçma bir düzeye ulaşmış kısırdöngüsel görünümünün, daha doğrusu güncel paranın *cool*'laşmasının (soğuk) en güzel açıklamasıdır. Bu terim McLuhan ve Riesman'a özgüdür. Terimlerdeki duygudan yoksunluk ve göreceli, yani terimlere yer değiştirtme ve yer değiştirmelerin tüketilmesi üzerine kurulu salt oyun kurallarından ibarettir. *Hot* (sıcak) ise, sahip olduğu özgünlük düzeyi, gerçek gösterilenin sahip olduğu yoğunluk, güçlü duygusallık ve yer değiştirmeye pek de elverişli olmayan özelliğiyle, tam tersine göstergelere özgü gönderen sistemleri evresini belirlemektedir. İçinde yaşadığımız zaman dilimi göstergenin *cool* evresi olarak nitelendirilebilir. Güncel emek sistemi, güncel para, genelinde her türlü yapısal düzenleme, üretim, "klasik" emek *cool*'dur. Aslında *hot* sürece özgü bu olgular yerlerini *cool* sürece, yani içeriklerin boşaltılması ve emek sürecine bağlı sınırsız bir artış düzenine bırakmışlardır.

üzerine yıkılabilecektir; verimlilik üzerine oturtulmuş bir sistemin, diğerleri arasında, azami ücret adlı meydan okumaya karşı ilgisizliğine bir anlamda bu hammadde enerji, bir başka deyişle *ekonomik sistemin kullanım değerine* yapılacak şantajla karşı çıkılabilecektir.

Coolness söylevsel değerler üzerine kurulu saf bir oyun, yer değiştirmeler üzerine oturtulmuş bir muhasebe olayı ile sayılar, göstergeler ve sözcükler arasındaki mesafeden yararlanma kolaylığının yanı sıra işlemsel simülasyonun tanrısal gücü demektir. Gönderenler sistemi ve duygusallık denilen şey var olduğu sürece *hot* bir süreç içinde yaşıyoruz demektir. "Mesaj" olduğu sürece *hot* bir dünyada yaşamakta olduğumuz, *medium* (araç) mesaja dönüştüğündeyse *cool* bir çağa girmiş olduğumuz söylenebilir. Paranın başına da aynı şey gelmiştir. Bağlantı kopukluğunun belli bir evresine gelindiğinde o artık bir araç ya da mal dolanımını sağlayan bir araç olmaktan çıkarak *dolanımın kendisine* dönüşmüştür. Bir başka deyişle, bu, soyutlaşarak boşlukta bir yaprak gibi kendi etrafında dönen sistemin yeni biçiminin ta kendisidir.

Para bir gösterge statüsüne geçerek *kullanım değerinin elinden kurtulan* ilk "mal"dır. O noktadan başlayarak değişim değerinin görünür bir gösterge şekline girmiş olan yansımasıdır. Bu anlamda pazarın (ve öyleyse nadir olmanın) saydamlaşmasını sağlayan şeydir. Günümüzdeyse para bir adım daha atmış ve *değişim değerinin de elinden kurtulmuştur*. Pazar kavramının elinden kurtularak özerk bir simülakra yani, her türlü mesajla değiş tokuş edilebilen anlamdan arındırılıp, kendi kendisiyle değiş tokuş edilebilen bir mesaja dönüşmüştür.

Öyleyse para artık bir mal bile değildir; çünkü bundan böyle ne bir Kullanım Değeri ne de bir Değişim Değerine sahiptir. Artık genel geçer bir eşdeğerliğe sahip bir şey, bir başka deyişle pazar aracı olarak kullanılan bir soyutlama da değildir. O geriye kalmış her şeyden çok daha hızlı bir şekilde el değiştiren ve geriye kalmış hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak bir şeydir. Bu arada hiç kuşkusuz paranın, daha ticaret ekonomisi ortaya çıkmış olduğu andan itibaren en hızlı şekilde el değiştiren bir şey olduğunun bilindiğini ve tüm diğer sektörleri içine çekmiş olduğunu ileri sürebilmek de mümkün. Kapitalizm tarihi boyunca çeşitli düzeyler (finansal, sınai, zirai ancak aynı zamanda

tüketim vs.) arasında paranın dolaşım hızına göre değişen tahrifat olaylarından söz edebilmek mümkün. Günümüzde bile bu tahrifat olaylarının halen sürüp gitmekte olduğu söylenebilir. Örneğin (belli bir pazar, bir üretim ve yerel dengelere bağlı olarak) ulusal paraların uluslararası spekülatif paraya karşı direnişlerinden söz edebiliriz. Ancak saldırı uluslararası spekülatif para cephesinden gelmektedir; çünkü o daha hızlı dolanmakta, dalgalanabilmekte ya da yön değiştirebilmektedir. Örneğin basit bir dalgalanma oyunu herhangi bir ulusal ekonomiyi çökertebilmektedir. Değişken bir dönüşüm hızı doğrultusunda tüm sektörler en üst aşamasına ulaşmış dalgalanma olayı tarafından yönlendirilmektedir ki, bu, asal semptomlara oranla ikincil ve barok bir süreç (Borsa ne işe yarıyor ki?) olmaktan çok kendisiyle her yerde karşılaştığımız sistemi en saf görünümüyle açıklayabilen bir süreçtir. Bir başka deyişle paraların altına ya da göstergelerin gönderen sistemlerine çevrilemezlikleri dediğimiz şeyin –paraların kendi aralarında dalgalanmaya bırakılmış ve artık genelleştirilmiş bir şekilde birbirlerine çevrilebilme özellikleri ya da göstergelerin bitmek tükenmek bilmeyen yapısal oyunlarıyla etki alanları– yanı sıra altın denilen gönderen, emek gücü ve toplumsal üretim denilen gönderenlerini yitirmeleriyle birlikte, ekonomi politiğe özgü tüm kategorilerin de dalgalanmaya başlamış olması gibi. Her türlü mantıksal yaklaşım sona ermiş olduğundan örneğin, emekle emek olmayan, emek ve kapital birbirlerine çevrilebilmektedirler. Bunun yanı sıra *altına çevrilebilirliğin zihinsel eşdeğerlisi* olan özne yitip gidince, bilince özgü tüm kategoriler de dalgalanmaya bırakılmıştır. Bundan böyle, üreticiler bir gönderenler sistemine ait hukuksal düzenek sürecinin denetimi altında bulunan eşdeğerlikler cetvelinden yola çıkarak, daha önce olduğu gibi, değer değiş tokuşunda bulunamayacaklardır. Bir başka deyişle altına çevrilebilme denilen şey sona ermiştir. Bundan böyle özne ve nesneler, gönderenler sistemi denilen sürecin koruması altında diyalektik bir değiş tokuş eyleminde bulunamayacakları gibi, kesinleşmiş

kurallara göre belli bir kimlik çerçevesinde düşüncelerini değiş tokuş edebilecekleri bir gönderenler sisteminden de yoksundurlar. Bu, bilinçli öznenin de sonu demektir. Bundan böyle, insanın, bilinçaltının egemenliği altındayız diyesi geliyor. Çok doğal bir sonuç. Çünkü bilinç öznesi altına çevrilebilirliğin zihinsel eşdeğerlisi olarak kabul edilecek olursa, bu durumda, *bilinçaltı spekülatif para ve dalgalanmaya bırakılmış kapitallerin zihinsel eşdeğerlisi* olacaktır. Gerçekten de günümüzde özne olma özelliklerini yitirmiş ve nesneyle ilişki kurma olanakları ellerinden alınmış bireyler dur durak tanımayan, her an birinden diğerine aktarılabilen bir dalgalanma, yani birbirleriyle bağlantılar kuran dalgalar, bağlantılarını koparan dalgalar, transfer/karşı transfer biçiminde boşlukta hep birlikte başıboş bir şekilde ilerlemektedirler. Tüm toplumsallaşma süreci Deleuzecü ya da parasal mekanik (Riesmann'ın terimleriyle bakınız: *otherdirectedness*. Anglo-Sakson ve biraz da şizofrenik terminolojiden yararlanarak söylemek gerekirse, bu sözcük, dalgalanmaya bırakılmış kimlikler anlamına gelmektedir) terimleriyle oldukça güzel bir şekilde betimlenebilmektedir. Öyleyse (yetim ve şizofren olsa bile) bilinçaltına neden bir ayrıcalık tanımak gerekiyor ki? Bilinçaltı, yapısal değer devrimi ve egemen değiş tokuşun en radikal güncel evresiyle çağdaş bir zihinsel yapıdır.

Grev

Tarihsel açıdan grev; belli bir üretim sisteminde kapitalin başvurduğu gereksiz şiddete karşı, artı-değerin küçük de olsa bir parçasını koparabilmek amacıyla örgütlenmiş bir şiddet türü olarak kabul edilebilir. Oysa günümüzde bu tür bir grev biçimi çoktan sona ermiştir:

1) Çünkü kapital artık her türlü grevin uzayıp gitmesine tahammül edebilecek kadar güçlüdür. Bunun nedeni artık bir üretim sistemi içinde yaşamıyor olmasıdır (yani artı-değerin azamileştirildiği bir sistem). Günümüzde, *toplumsal ilişki biçiminin* yeniden-üretim düzeneğine dokunul-

madığı sürece kâr edilmese de olur mantığı egemendir.

2) Çünkü bu grevler hiçbir temel değişikliğe neden olamamaktadırlar. Kapital günümüzde artı-değeri kendiliğinden bölüştürmektedir. Zira bu onun için bir ölüm kalım sorunudur. Grev olsa olsa kapitale, kendi mantığı doğrultusunda, uzun vadede verilecek ödünün ondan kopartılması olabilir.

Üretim ilişkileriyle birlikte sınıflar arası mücadele de yönlendirilerek, toplumsal ve politik ilişkiler görünümüne bürünmüşse, bu durumda:

— *temsili vekalete dayalı* tarihsel bir süreç ile;

— *üretime dayalı* bir tarihsel süreç

olarak yapılan sınıf tanımı ve örgütlenme döngüsünü yalnızca onun elinden kaçabilenlerin zorlayabileceği apaçık ortadadır.

Yalnızca üretim ve temsil etme denilen döner dolabın elinden kaçabilenler sistemin mekanizmalarını bozabilir ve o aptalca koşulların arkasına gizlenerek, aslında geometrik bir alana benzeyen "politikanın" sonu demek olacak "sınıflar arası mücadeleyi" yeniden gündeme getirebilmek amacıyla kendisini tahrik edebilirler. Göçmen işçilerin kısa süre önce[13] grevler konusunda devreye girişleri bu doğrultuda değerlendirilebilir.

Çünkü milyonlarca işçi tabi oldukları ayrımcılık mekanizması nedeniyle her türlü temsil edilme sürecinden yoksundur ve onların Batıdaki sınıflar arası mücadele sahnesinde boy göstermeleri, içinde bulunulan bunalım

---

[13] Oysa bu müdahale *toplumsal temsil edilme olanağından yoksun* bırakılmış gruplarınkinden çok farklı değildir. Örneğin sendikaların, kendi hallerine bırakılmış "vahşi" durumdaki genç kadınlar, liseliler, homoseksüeller ve bizzat "proleterleri" değil de yalnızca kendi kendilerini temsil ettikleri düşünülürse, bu anlamda hepimizin birer "göçmen" olduğu söylenebilir. Buna karşın göçmenlerin göçmenliklerine son verilebilir. O zaman da ortada adına "göçmen denilebilecek birileri kalmaz". Zaten bu yüzden bunlar tarih sahnesinde yeni boy gösteren bir özne eskisinden nöbeti devralan yeni bir proletarya değildir.

sürecini temsil edilme denilen can alıcı bir noktaya sürüklemektedir. Sendikalar da dahil olmak üzere toplumun tamamı tarafından bir sınıf olarak tanınmayan göçmenler (bu noktada "tabanın" ekonomik-ırkçı bir suç ortaklığı söz konusudur; çünkü örgütlenmiş kapitalist burjuva sınıfıyla olan ilişkisi üzerinde yoğunlaşan "proletarya" sınıfı açısından da göçmen "nesnel" anlamda bir sınıf düşmanıdır), bu toplumsal dışlanma yüzünden işçiler ve sendikalar; daha genelindeyse "sınıf" ve bir "sınıfı" temsil eden her türlü süreç arasındaki ilişkinin çözümleyicisi rolünü üstlenmektedirler. Politik temsil edilme sistemine oranla sapmış olduklarından, bu sapma sayesinde proletaryanın düzenini bozarak onun da temsil edici ve kendi adına konuşan her türlü süreçten yavaş yavaş uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Ancak bu durum sonsuza dek böyle sürüp gitmeyecektir. Çünkü sendikalar ve işverenler bu tehlikeyi sezinledikleri için göçmen işçileri "sınıflar arası mücadele" sahnesine "olayın tamamen içinde yer alan" figüranlar şeklinde sokmaya çalışmaktadırlar.

Sendikal(ara) Otopsi

1973 Mart-Nisan aylarında Renault firmasında yapılan grev bu bunalımın bir tür genel provası gibiydi. Görünüşte şaşkın, düzensiz, güdümlenmiş ve sonuç olarak da bozgundu (ya da artık bir tabuya dönüşmüş "uzman işçi" terimi yerine "üretken öğe" teriminin koyulmasıyla sonuçlanan terminolojik bir zafer!) Gerçekteyse tabanla tavan arasına sıkışıp kalmış sendikaları bekleyen güzel bir ölme süreci. Başlangıçta, bu, Uzman Göçmen İşçiler tarafından başlatılan "vahşi" bir grevdi. Ancak bu gibi durumlarda kullanılmak üzere C.G.T'nin (Genel İşçi Konfederasyonu) elinde hazır bir silah vardır: grevi diğer fabrika ya da diğer kategorilerdeki personele yayarak olayı ritüelleşen bir bahar eylemine dönüştürme fırsatını değerlendirmek. Oysa 1968 yılından bu yana kendini kanıtlamış olan ve sendikaların en azın-

dan bir kuşak boyunca kullanabileceklerini düşündükleri bu denetleme mekanizması bu kez ellerinden kaçacaktı. Vahşi olmayan taban bile (Seguin, Sandouville, Flins) kendi sendikalarının "öğütlerine" uymamış ve işi aralıklı olarak bırakıp yeniden işbaşı yapmışlardır. Bunlar sürekli ters köşeye yatırılmaya çalışılmıştır. Yönetime kabul ettirilen koşulları işçiler onaylamamış; yönetimle yeniden masaya oturabilmek için işçilerin kabul ettikleri koşulları bu kez yönetim reddetmiş ve fabrikayı kapattıktan sonra sendikaları atlayıp doğrudan işçilere seslenmiştir. Aslında sendikaların daha da geriye çekilmelerini sağlayabilmek amacıyla bunalım bilinçli bir şekilde körüklenmiştir. Zira amaç sendikaların *tüm* işçileri denetleyip denetleyemeyeceklerini görmekti. Sorgulanan şeyse sendikaların yasallığı, toplumsal varlıklarıydı. İşverenlerin (ve hükümetin her düzeyde) "sertleşmesinin" nedeni budur. Tartışılan şey örgütlü (sendikalı) proletarya ve işveren arasındaki bir güç gösterisi değil; hem taban hem de işverenin ikili baskısına maruz kalan sendikanın karşı karşıya kalmış olduğu *temsil etme sınavında* başarılı olmasıdır ve bu sınav son yıllarda tanık olunan vahşi grevlerin ulaşmış olduğu en üst aşamadır. Bir başka deyişle olayı başlatanlar sendikalı olmayan genç asiler, göçmenler, yani sınıf(landırma) dışı tutulanlardır.

Didişmenin bu düzeye ulaşması müthiş bir şeydir. Bu, yasal sendikalar ve temsil edilme süreciyle birlikte toplumsal yapının tamamının çökmesine yönelik bir tehdittir. Meclis ve diğer aracı kurumlar artık ağırlık ve önemlerini yitirmişlerdir. Sendikalardan yoksun polis bile pek bir işe yaramamaktadır. Özellikle de fabrikalar ve diğer yerlerde sendikalar polisin görevini yapma konusunda aciz bir durumdaysalar. 1968 Mayısında Rejimi sendikalar kurtarmıştı. Şimdi sıra sendikaların kurtarılmasına gelmiştir. Olaylardaki karmaşa (bu hem liselilerin eylemi hem de Renault fabrikasındaki grevler konusunda geçerli olan bir düşüncedir) durumun vahametinin hangi düzeye ulaşmış olduğunu göstermektedir. Bu bir grev midir, değil midir? Neler olup bitmektedir? Hiç kimse hiçbir şey hak-

kında kesin bir şey söylememektedir. Amaç nedir? Karşıt görüşte olanların durumu nedir? Ne istenmektedir? Kitlelerin mücadele gücünü Geiger sayaçlarıyla ölçmeye çalışan sendikalar, partiler ve küçük grupçuklar ne yapacaklarını şaşırmış bir durumdadırlar. Liselilerin eylemini kendi bakış açıları doğrultusunda yorumlamaya çalışanlar ona anlamını yitirtmektedirler. O zaman bunun amaçsız bir eylem olduğu iddia edilebilir mi? *En azından ardına gizlenmeye çalıştığı nesnel bir amaca* sahip olmak istemediği söylenebilir. İşçiler, sekiz gün önce kendilerine önerilmiş belli avantajlarla işbaşı yapmayı reddetmişken, bu sürenin sonunda hiçbir şey elde edemeden yeniden işlerinin başına dönmüşlerdir vs. Aslında bu karmaşada düşsel olan bir şeyler vardır. Sanki bu karmaşa o düşün içeriği üzerinde oynayan bir tür direnme ya da sansüre benzemektedir. Bu eylemler aracılığıyla proletaryanın kolay kolay kabul edemeyeceği asal bir noktaya varılmaktadır. Bir başka deyişle toplumsal mücadele geleneksel anlamda dışsal, işverenler ve sermayeye dayalı sınıf düşmanlığından; gerçek anlamda içsel sayılabilecek bir sınıf düşmanına, yani bizzat bu süreci temsil eden parti ya da sendikaya kaymıştır. İşçilerin vekaleten iktidarı kendilerine devretmiş oldukları süreç, karşılarına bir işverenler ve hükümetin iktidarına vekalete dönüşerek çıkmaktadır. Kapital yalnızca *emek gücü* ve *ürünü* yabancılaştırmaktadır; çünkü *üretimden* başka bir şeyi tekeli altına alamamaktadır. Partiler ve sendikalarsa sömürülenlerin toplumsal iktidarını kendilerinden uzaklaştırmaktadırlar; çünkü onlar da *temsil etme* tekelini ellerinde tutmaktadırlar. Onların suçlanması tarihi bir devrimsel gelişmedir. Ancak bu gelişmenin bedeli; saydamlıktan ve kararlılıktan ödün verme, belirgin bir gerileme, süreklilik, mantık ve amaçlardan yoksunluk vs. şeklinde ödenmektedir. Kendine baskı yapan sürece karşı direnmek söz konusu olduğunda, yani sendikalıyı, delegeyi, sorumluyu kendi biriminin *başını* kovmak gerektiğindeyse her şey birden belirsizleşmektedir. Ancak 1973 baharında karşımıza çıkan bu belirsizlik hem sorunun ke-

sinlikle temeline inilmiş olunduğunun hem de sendika ve partilerin ölmüş olduklarının göstergesidir. Eh, onlar da ölmeyi öğrensinler artık.

Yoldan Çıkan Proletarya

Son zamanlarda tanık olunan toplumsal olayların politik açıdan en can alıcı yanı, bu temsil etme bunalımıdır. Ancak sistem açısından tek başına ölümcül bir tehlike oluşturmayan ve (sendikalar da dahil olmak üzere) *özerk yönetim* (*autogestion*) adlı genelleştirilmiş bir şema üstüne oturtulan (eski gücüne yeniden kavuşturulmaya çalışılan) bu bunalım, biçimsel düzeyde çoktan aşılıp geçilmiştir. Artık iktidara vekalet edilmemektedir. Artık üretimden herkes sorumludur! Yeni ideolojik kuşak ağırlığını koymaya başlamıştır! Ancak çok zorlanacağı kesindir; çünkü bu bunalım çok daha derinlerde bir yerlerden kaynaklanan ve bizzat üretim, verimlilik sistemiyle ilgili bir başka bunalıma eklemlenmek durumundadır. Üstelik o noktada da göçmen işçiler, hiç kuşkusuz olayın çözümleyicisi konumundadır. "Proletarya" ve onu temsil eden süreçleri nasıl çözümlediyseler, *emekçilerin kendi emek güçleriyle olan ilişkileri* ile verimli bir güç (yoksa temsil edici bir süreç olarak aralarından yalnızca birkaçı değil) olarak kendi kendileriyle olan ilişkilerini de aynı şekilde çözümlemişlerdir. Bunun nedeni yakın bir geçmişte [kendi ülkelerinde —*çev. notu.*] verimlilikle ilgisi olmayan bir gelenekten kopartılıp alınmış olmalarıdır. Çünkü Batılı bir emek süreci içine çekilebilmeleri için, toplumsal açıdan bir önceki yapılanmadan kurtarılmaları gerekmiştir. Buna karşılık onlar da Batılı toplumları egemenliği altına almış olan, bu genel çalışma süreciyle üretim ahlakının yapısını derinlemesine değiştirmişlerdir.

Avrupa emek pazarında güçlerinden yararlanmak üzere işe alınmaları sanki Avrupalı proletaryanın emek ve üretim karşısında giderek anlamını yitirmesine neden oluyor gibidir. Oysa üzerinde durulan konu yalnızca toplumun bünyesinde zaten hep var olmuş olan çalışmaya

direnme denilen (çalışmayı frenleme, zaman öldürme, işi ekme vs.) "gizli kapaklı" uygulamalar değildir; çünkü bu kez açıkça kolektif ve kendiliğinden denilebilecek bir şekilde işçiler aniden işi bırakmakta, hiçbir talepte bulunmamakta, hiçbir toplu tartışmaya katılmamakta, sendikalar ve işverenleri büyük bir umutsuzluğa sürükleyen bu tür davranışlardan sonra da hiçbir şey olmamış gibi ertesi pazartesi *hep birlikte* işlerinin başına dönmektedirler. Bu ne bozgun ne de zaferdir. Bu bir grev değil bir *tezgâh kapatma* olayıdır. Kulağa *grev* teriminden çok daha hoş gelen "tezgâh kapatma" bizi oldukça aydınlatan bir terimdir. Çünkü bu terimle birlikte çalışma disiplini denilen şey hapı yutmakta, sınai kolonizasyonun iki yüzyıldan bu yana Avrupa'ya dayattığı tüm ahlaki ve pratik normlar (herhangi bir somut çaba harcanmadan, işin doğrusu, "sınıflar arası bir mücadele" bile olmadan) çözülmekte ve unutulmaya mahkûm edilmektedirler. İşe devamsızlık, lakaytlık, çalışma saatlerine riayet etmemenin yanı sıra ücrete, ifrata, kademe atlama, birikim ve öngörüye dayalı bir zorlanmaya karşı duyarsızlık; yalnızca yapılması gereken yapıldıktan sonra çalışmayı bırakma ve daha sonra yeniden işinin başına dönme: Kolonyalistlerin "az gelişmiş" ülkelerdeki insanları yapmakla suçladıkları davranışların bire bir aynıları. Bu insanların emek/değer, rasyonel ve sürekli bir zaman, ücrete dayalı kazanç vs. anlayışına uygun davranmalarını sağlayabilme olanaksızlığı. Onlar ancak deniz ötesi bir yerlere gönderildiklerinde bir çalışma süreciyle bütünleşebilmektedirler. Batılı işçilerse tam da bu noktada giderek "az gelişmişlere" özgü davranış biçimlerine doğru bir "gerileme" göstermektedirler. Kolonizasyonun en ileri biçiminin (yani el emeği ithalatının) Batılı proletaryanın yoldan çıkmasına neden olması alınan bir rövanş değilse nedir? Belki de bir gün Batılı proletaryanın az gelişmiş ülkelere ihraç edilerek onlara emeğin sahip olduğu tarihsel ve devrimci değerleri yeniden öğretmesi istenebilir.

Ultra-kolonize edilmiş göçmen işçilerle (kolonilerden verim alamıyorsanız o ülkelerden işçi ithal edersiniz olur

biter) tüm toplumsal (okul, fabrika kısaca her yerde emeğe yapılan yatırımın *hot* evresinden *cool* ve *sinik bir işini yapma* evresine geçilmektedir) sektörler çok yakın bir ilişki içindedirler. İşte bu "vahşi" duyarsızlık evreninden "rasyonel" çalışma evrenine henüz yeni geçmiş olan göçmen işçiler (ve kırsal kesimden gelmiş genç Uzman İşçiler) çalışmanın zorunlu kıldığı bu kolektifleşme sürecinde, Batılı toplumun karşı karşıya kaldığı yeni, tehlikeli, yüzeysel ve nedensizle; yaklaşık iki yüzyıl önce aynı Batıda inanılmaz bir çaba sarf edilerek dayatılan bu sınai disiplini –Batı bu disipline sokına işini gerçek anlamda asla tam olarak beceremediğinden, tehlikeli bir bel verme sürecine girmiştir (bu süreç aslında deniz-ötesi denilen diğer kolonizasyon olayından daha uzun sürmeyecektir)– bir ahlak biçimi, bir kültür, bir efsaneye dönüştürmeye çalışan kolektif paranoyayı çözümlemeye çabalamaktadırlar.

Laf Olsun Diye Grev Yapmak

Laf olsun diye grev yapmak güncel bir mücadele biçimidir. Herhangi bir neden, bir amaç ya da politik bir gönderenler sisteminden yoksun bu grev biçimi; herhangi bir nedene dayandırılmayan, herhangi bir gönderenler sisteminden yoksun, toplumsal bir kullanım değeri olmayan ve kendinden başka bir şeyi amaçlamayan bir üretim biçimine –*üretim için üretime*– yani kısaca, artık bir *yeniden-üretim sisteminden* başka bir şey olmayan ve onu sırtında taşıyan kısırdöngüsel emek sürecinin de devasa bir totolojiye dönüşmüş olduğu bir sürece karşı çıkmaktadır. Grev yapmış olmak için grev yapmak, değer yasasının en son aşamasına denk gelen kapitalin içine düşmüş olduğu bu son durumu açığa çıkardığı için ters ancak yıkıcı bir totolojidir.

En sonunda grev *politik güçler* ve *iktidar oyunu* ilişkileri konusunda ağırlığı olan bir araç, yalnızca bir araç olma özelliğini yitirmiştir. Grev artık bir amaca dönüşmüştür. Bir tür amaçsızlığı amaç edinmiş olan üretimi, kendi sahasında kesin bir parodiye dönüştürerek yadsımaktadır.

Üretim için üretim düzenindeyse artık israfa yer yoktur. Kullanımın kısıtlı olduğu bir ekonomi için geçerli olan bu terimi bizim kullanabilmemiz olanaksızdır. İsraf sistemini duygusal bir şekilde eleştirenlere ait bir terimdir bu. Concorde uçağı, uzay programı ve benzeri şeyler israf değil tam tersidir. Çünkü "nesnel" yararsızlığın en üst düzeyine ulaşan bir sistemin ürettiği ve yeniden ürettiği şey *bizzat emeğin kendisidir*. Zaten (işçiler ve sendikalar da dahil olmak üzere) herkes ondan bunu beklemektedir. Her şey bir iş sahibi olma olayının çevresinde olup bitmektedir; toplumsal demek önce insanlara iş alanı yaratmak demektir. Her yerde esas olan iş güvencesidir. Bu bağlamda İngiliz sendikaları Concorde'u süpersonik bir bombardıman uçağına dönüştürmeye hazırdırlar. Enflasyon ile işsizlik arasında seçim yapmak durumunda kaldıklarında sonuç yaşasın enflasyon vs. şeklinde olmuştur. Sahip olunan iş, Sosyal Sigortalar ve tüketim nesneleri toplumsal bir yeniden bölüşüm nesnelerine dönüşmüş gibidirler. Bu muazzam bir paradokstur. Emek üretken bir güç olma özelliğini giderek yitirmekte ve bir *ürüne* dönüşmektedir. Bu görünüm kapitalist sistemin uğradığı güncel mutasyonun en belirgin özelliklerinden biridir. Bu devrim sayesinde kapital, üretime özgü bir aşamadan yeniden-üretim aşamasına geçmektedir. İşlerin yürümesi ve gelişebilmesi konusunda kapital, emeğe, her geçen gün daha az gereksinim duymaktadır. Çünkü kendisinden giderek daha çok iş alanı "üretmesi" istenmektedir.

İş üretmiş olmak için çalışılan bir sistemdeki bu saçma kısırdöngünün karşılığı laf olsun diye grev yapmaktır (zaten günümüzde "hak aramaya" dayanan grevlerin çoğu böyle bir görüntü sunmaktadır). "Bize grev yaptığımız günlerin ücretini ödeyin" (yani grev denilen şeyi *yeniden-üretebilmemiz* için bize para verin). Sistemin genel yapısına özgü saçmalığın tersine çevrilmesi türünden bir şey.

Günümüzde tüm ürünler ve emek yararlılık ve yararsızlığın ötesine geçmişlerdir. Artık üretken emek yoktur, onun yerine yeniden-üretime dayanan bir tüketim vardır.

Boş zamanı değerlendirme denilen şey de en az emek kadar "üretkendir". Fabrikada harcanan emek de en az boş zamanı değerlendirme ya da (üçüncü/hizmet sektör/ü) kadar "verimsizdir". Bu formüllerden biri ya da diğerinin geçerli olmasının bir önemi yoktur. Üstelik *bu duyarsızlık tam da ekonomi politiğin tamamlanma (bitiş) evresine ait bir göstergedir*. Her şey *yeniden-üretim* mantığı üzerine oturtulmuştur, yani şeyler kendilerini birbirlerinden ayırmamızı sağlayan somut amaçlarını yitirmişlerdir. Artık kimse üretmemektedir. Üretim ölmüştür yaşasın yeniden-üretim düzeni!

Üretimin Soy Kütüğü

Güncel sistemin yeniden ürettiği bir şey varsa o da kesinlikle kapitaldir. Çünkü kapital artık *toplumsal bir ilişki biçimidir*, yoksa o sıradan tanımıyla ifade edilmeye çalışılan para-kâr üzerine oturtulmuş ekonomik bir sistem değildir. Bugüne kadar yeniden-üretim denilen şey hep üretim biçiminin "genişletilmiş" bir yeniden-üretimi ve onun tarafından belirlenen bir şey olarak algılanmıştır. Oysa üretim biçimini *yeniden-üretim biçimine* özgü bir yöntem (üstelik de tek yöntem değil) şeklinde algılamak gerekmektedir. Üretim güçleri ve üretim ilişkileri –bir başka deyişle maddi üretim evreni– olası konjonktürlerden yalnızca biridir. Bu yüzden de tarihsel açıdan yeniden-üretim süreciyle ilintilidirler. Yeniden-üretim düzeni ekonomik sömürü denilen şeyin tamamen dışında kalan bir biçimdir. Burada üretim güçleri oyununu oynama zorunluluğu yoktur.

Tarihsel açıdan "proletaryanın" (sanayileşmeye bağlı ücretli işçi) statüsü her şeyden önce bir yerlere kapatılma, bir yerlerde toplanma ve toplumsal dışlanmaya dayanmıyor?

Manifaktür dönemindeki bir yerlere kapatılma olayı Foucault'nun XVII. yüzyılla ilgili yaptığı kapatma betimlemesinin muazzam bir şekilde genişletilmiş halidir. "Sınai" emekle (zanaatsal değil, kolektif üretim araçlarından yok-

sun bir şekilde ve denetim altında) önce genel nitelikli hastanelerde karşılaşılmamış mıdır? Rasyonelleşmeye başlayan bir toplum ilk aşamada işsiz güçsüzlerini, serserilerini, yolunu şaşırmış olanlarını meşgul etmeye, onları bir yerlere bağlamaya çalışmış ve kendilerine özgü rasyonel çalışma ilkesini dayatmıştır. Oysa kirlenme karşılıklıdır. Rasyonellik ilkesini bu kopuş aracılığıyla yerleşik hale getirerek çalışan toplumun tamamına yaymıştır. Bir mikro-model olarak kapatılma, emek ve verimliliğin amaçlanması gibi göstergelerin ardına gizlenerek sınai bir sistem şekline bürünüp, genelleşerek tüm toplumu kapsayacak ve bir konsantrasyon kampı, bir ceza, bir tutuk evine dönüşecektir.

Proletarya ve sömürü kavramlarını ırkçılık, cinsel ayrımcılık gibi baskı alanlarına ihraç etmek yerine yaşanmakta olanların aslında bunun tam tersi bir sürece benzeyip benzemediğinin sorgulanması gerekmektedir. Önce işçinin asal statüsünün deli, ölü, doğa, hayvanlar, çocuklar, Zenciler, kadınlar gibi –bir *sömürülme* değil *aforoz edilme* statüsü olduğunun– bir soyulma ve sömürülme değil bir ayrım ve damgalanma statüsü olup olmadığının sorgulanması gerekmektedir.

Gerçek anlamda bir sınıflar arası mücadelenin hep bir ayrımcılık temeli üzerine oturtulmuş olduğunu düşünüyorum. Alt katmanlardaki insanların bu hayvanca yaşam koşullarına, kendilerini insanlıktan çıkartan çalışmaya mahkûm eden bu kast denilen iğrenç şeye karşı mücadelesi olarak görüyorum. Her grevin, her isyanın ardında yatan duygu budur. Bugün bile "ücretle çok yakından ilgili" olduğu söylenen eylemlerdeki kin ya da düşmanlık aynı duygudan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte günümüz proleteri "normal" bir varlıktır. İşçi bütünüyle "insan" olarak değer verilen bir konuma getirilmiştir. İşte bu yüzden de bir insan olarak tüm egemen ayrımcılık biçimlerini kendi hesabına geçirmektedir, yani o da ırkçılık, cinsel ayrımcılık yapan baskıcı biridir. Güncel sapma biçimleriyle her kesimden ayrımcılığa tabi tutulanlara karşı, o da, burjuvaziyle aynı taraftadır, yani insani ve normal olanın yanındadır.

Bunun böyle olduğu, bu toplumu belirleyen temel yasanın sömürü değil, *normallik kodu* olmasından bellidir.

Üretim İllüzyonu: 1968 Mayısı

Üretim biçiminden yalın ve basit bir yeniden-üretim biçimine geçişin ilk habercisi, ilk şok dalgası 1968 Mayısıdır. Bu şok dalgası önce üniversiteyi ve özellikle de insanbilim fakültelerini vurmuştur. Çünkü (açık seçik bir "politik" bilinçten söz edilememesine karşın bu böyledir). İlk önce buralarda *artık hiçbir şey üretilmediğinin* (bizzat genel sistemin yeniden-üretim unsurları olan öğretim elemanı, bilgi ve kültürün yeniden-üretiminden başka bir şey yapılmadığının) *farkına varılmıştır*. 1968 Mayısında öğrenci hareketini doğuran şeyler işte bu salt yararsızlık, sorumsuzluk ("Neden Sosyologlar Var ki?"), kent dışına itilmişlik duygusudur yoksa iş olanaklarının bulunmaması değil; çünkü *yeniden-üretim* düzeninde herkese yetecek kadar bol iş vardır. Artık gerçekten *üretim* yapılan alanlar ya da mekânlar yoktur.

Bu şok dalgası henüz tamamen atlatılamamıştır. Çünkü toplumu oluşturan kesimler *üretim güçleri* konumundan basit bir *yeniden-üretim güçleri* statüsüne doğru geriledikçe, bu şok dalgasının da sistemin kılcal damarlarına kadar yayılmaktan başka çaresi yoktur. Öncelikle kültür, bilim, adalet, aile gibi "üstyapısal" denilen alanları etkileyen bu sürecin, günümüzde giderek "altyapısal" alanların tamamını etkilemekte olduğu açıkça görülmektedir; çünkü 1968 Mayısından bu yana kısmi, vahşi ve aralıklarla yinelenen yeni bir grev kuşağı artık üretimle sınırlı bir proletaryanın yürüttüğü "sınıflar arası mücadele"den çok fabrikalarda yeniden-üretimle sınırlandırılmışların isyanına tanıklık etmektedir.

Bununla birlikte bu alanda da ilk etkilenenler yine marjinal, anomik (belirsiz) kategoriler olmuştur. Kırsal kesimden doğrudan fabrikaya ithal edilen genç Uzman İşçiler, göçmen işçiler, sendikasızlar ve benzerleri gibi. Yukarıda

sıralanmış nedenlere dayanarak örgütlü ve sendikalı "geleneksel" proletaryanın en son tepki gösterenlerden biri olma olasılığının yüksek olduğu söylenebilir; çünkü "üretken emek" adlı *illüzyonu* en uzun süreyle o koruyabilir. Bu, diğerlerine oranla, sömürülse bile toplumsal zenginliğin kaynağında yer alma; örgütlenerek güçlenmiş ve yasallaşmış "proletarya" bilinci hiç kuşkusuz güncel sistemin yapısının bozulmasını engelleyen en önemli "ideolojik" savunmadır. Çünkü nüfusun önemli katmanlarını proleterleştirmek, yani şu emektar Marksist kuramın arzuladığı gibi "üretken" emeğin sömürü alanını genişletmek yerine herkesi yeniden üretici emekçi statüsüne indirgeyivermektedir.

"Verimli" el emeğiyle yaşayan işçiler *üretim illüzyonunu* herkesten daha yoğun bir şekilde yaşayan insanlardır, tıpkı boş zamanlarında bir özgürlük illüzyonu içinde yaşıyor olmaları gibi.

Şeyler Kullanım Değeri gibi bir zenginlik ya da hoşnutluk kaynağı olarak algılandıkları sürece, kendisine en çok yabancılaşılmış ve insanı en çok sömüren emek bile tahammül sınırlarının içinde kalmaktadır. (Düşsel düzeyde kalsa bile) bireysel ya da toplumsal gereksinimlere (zaten gereksinim kavramı da işte bu yüzden çok hayati ve mistifikatör bir kavramdır) yanıt veren bir "üretime" tanık olunduğu sürece en kötü bireysel ya da tarihsel durumlar bile katlanılabilir hale gelmektedir. Çünkü *üretim illüzyonu* hâlâ *bir üretim ve ona özgü ideal kullanım değerini çakıştırma illüzyonu* olmayı sürdürmektedir. Günümüzde emek güçlerinin kullanım değerine inananlar –proleterler– gücül anlamda en aptal konuma düşmüş olanlardır. Proletarya; insanları salt yararsızlık, kısırdöngüleşmiş güdümlemenin oluşturduğu bu saçma yeniden-üretim düzenine karşı yönetilecek bir isyanı başlatabilecek en son kesimdir.

Bu süreç tüm toplumu sarıp sarmaladığı zaman 1968 Mayısı genel bir patlama biçimine dönüşmüş ve öğrenci/işçi ilişkisi bir sorun olmaktan kurtulmuş olacaktır. Çünkü güncel sistemde bu sorun kendi emek güçlerine hâlâ inananlar ve artık inanmayanlar arasındaki derin bir uçurum gibi algılanmaktadır.

BİR SİMÜLASYON MODELİ OLARAK EKONOMİ POLİTİK

Bundan böyle bizim için *gerçek* demek, ekonomi politik demektir; bir başka deyişle gösterge için gönderenler sistemi, yani miadını doldurmuş ancak simülasyonun bütüne özgü "diyalektik" dengeyi koruyup, sürdürdüğü bir gönderenler sisteminin aynısı. *O halde* gerçeğin düşselleştiği söylenebilir. Çünkü burada da eskiden ayrı ayrı değerlendirilen iki kategori birbirlerine karışmış ve amaçlarını yitirmişlerdir. Kod (yapısal değer yasası) ekonomi politiği (kısıtlı ve ticari değer yasası) bizim toplumlarımıza özgü düşsel/gerçeğin kendisi olarak ayakta tutmaya çalışırken; değerin kısıtlanmış biçimi de artık değiştirilmesi olanaksız bu ekonomi politik biçimini gizlemeye çalışmaktadır.

Kâr, artı-değer, kapitalist düzen, sınıflar arası mücadele, yani ekonomi politikle ilgili eleştirel söylev artık bir gönderen olarak kullanılmaktadır. Sahneye gizemli değer çıkmıştır (doğal olarak gizemin yalnızca değeri değişmektedir; çünkü artık gizemli olan yapısal değerdir). Ekonominin "belirleyici bir süreç" olduğu konusunda herkes hemfikirdir. Ekonomi artık "müstehcenleşmiştir".[14] Bu bir kışkırt-

---

[14] B.N.P (Banka) afişindeki "Paranızla ilgileniyorum –herkes çıkarlarını düşünmek durumunda– siz bana paranızı veriyorsunuz, ben de sizin bankamdan yararlanmanızı sağlıyorum" sözleri bu doğrultuda çözümlenebilir:

1) Kapital (uluslararası finans kapitalizminin en gelişmiş biçimi) ilk kez bu kadar somut bir şekilde, gözlerini gözlerinizin içine dikerek bu eşdeğerlik ilkesini dile getirip bir *reklam argümanı* olarak kullanmaktadır. Oysa genelde bu tür şeylerden söz edilmez. Ticari değiş tokuş ahlak dışı bir şeydir. Bu reklamın amacıysa hizmet adına bu ahlak dışılığa son verebilmektir. Öyleyse bu dürüstlük ikinci derece bir maskedir.

2) Görünürdeki amaç, paralarını B.N.P.'ye getirerek ekonomik açıdan iyi bir iş yaptıklarına insanları inandırabilmektir ancak güdülen gerçek strateji (poliçelerde olduğu gibi) buna paralel olandır. Bu kapitalist dürüstlük aracılığıyla asıl amaç insanları "tek tek" yakalayıp inandırabilmektir. Bundan böyle duygulara yer yoktur. Hizmet ideolojisi sona ermiştir. Kartları açık oynamanın zamanı gelmiştir vs. Eşdeğerlik yasasının bu

ahlak dışı, gizli yasasının açığa çıkarılmasındaki müstehcenlik insanları baştan çıkarmaktadır. Bu "erkekler arasında kalan" bir suç ortaklığıdır. Kapitale özgü bu müstehcen gerçeklik erkekler arasında paylaşmaktadır. Dolayısıyla bu afişten yayılan ve insanı yoldan çıkaran ve cinsel organınıza sabitlenmiş gibi paranıza sabitlenmiş olan adamın gözlerinden yansıyan bir tür cinsel çekicilik, hınzırlık vardır. Bu, gülümseme yöntemi (Société Générale'in [rakip banka —*ed. notu.*] bu reklamı hedefleyen karşı atağı bu tema üzerine oturtulacaktır: "Gülümsemesi gereken kişi müşteridir yoksa bankacı değil") insanı basit bir şekilde baştan çıkarmayı amaçlayandan çok daha zekice ve ahlaksız bir tekniktir. Saçtığı vahşetle insanlar üzerinde ahlaksızca bir etki bırakan kapitalin bu yüzünü ele alarak, insanları ekonomiğin bu müstehcen yanıyla baştan çıkarmak. Bu açıdan bakıldığında B.N.P.'nin sloganı basitçe: "Poponuzla ilgileniyorum –herkes kendi çıkarlarını düşünmek zorunda– bana poponuzu verin ben de sizi düzeyim" anlamına gelmektedir ki, bundan herkesin hoşlanmayacağı gibi bir sonuç çıkarılamaz.

Değiş tokuşlara özgü insani ahlak anlayışının gerisinde yatan yoğun bir kapital arzusuyla baş döndürücü bir değer yasası vardır. Bu afişin yakalamaya çalıştığı şey ekonomik olanın ötesi ya da berisinde yer alan bir suç ortaklığıdır.

3) Reklamcılar, orta sınıflar için vampire benzeyen bu yüzle, bu hayvani suç ortaklığının, bu doğrudan saldırının olumsuz tepkilere yol açacağının bilincinde olmak durumundadırlar. Öyleyse neden böyle bir riski göze aldılar?

Tuzağın en ilginç noktası da burasıdır. Bu afiş kâr ve eşdeğerlik ilkesine karşı direnişlerin somutlaşmasını amaçlamaktadır [*gerçekliğini yitirmiş olduğu,* yani kapitalin stratejisinde bir kayma oluşturduğu ve artık ona ait bir gerçeklik içinde yer almaması nedeniyle "yasalaştırabileceği" *bir anda* sermaye ve kârla; sermaye ve ekonomi arasındaki (Çıkarlar/çıkarlar) eşdeğerliği daha açık bir şekilde dayatabilmeyi amaçlamaktadır]; bu ilkenin formülleştirilmesiyse gereksiz bir mistifikasyondan başka bir şey değildir.

Kapitalin artık ekonomik yasalarla ilişkisi kalmamıştır. Zaten bu yüzden bu yasa bir reklam argümanına dönüşebilmekte, *gösterge* ve güdümlendiği evrene ait olabilmektedir. Afiş bu olayı kendine göre ifade etmekte ve bu durumda para bir bahane olmanın ötesine geçememektedir.

Zaten böylelikle afişe istediğinizi her düzeyde söyletebil-

madır. Kapital artık doğa, Tanrı ya da ahlak ardına gizlenmeyi bırakarak doğrudan ekonomi politiğe ve eleştirisine başvurmakta ve içsel denilebilecek –yani diyalektik uyarıcı

---

mek mümkün olmaktadır:

Örneğin:

Bilinçaltınızla ilgileniyorum; herkes çıkarını düşünür: bana fantazmlarınızı ödünç verin, ben de size çözümlemelerimi sunayım;

Ölümünüzle ilgileniyorum; herkes çıkarını düşündüğünden yaşam sigortası yaptırın ben de yakınlarınızı mutlu edeyim;

Üretkenliğinizle ilgileniyorum; herkesin çıkarı korunsun: bana emek gücünüzü ödünç verin, ben de sizi sermayemden yararlandırayım.

Bu tür düşünceleri sürdürüp götürebilmek mümkün. Bu afişten tüm güncel toplumsal ilişkilerin "genel bir eşdeğerlisi" olarak yararlanılabilir.

4) Afişin temel mesajı a=a türünden bir eşdeğerlik, yani herkes çıkarlarını düşünmek durumunda cinsinden bir mesaj değilse (kimse kimseyi kandırmamaktadır ve reklamcılar da *bu durumun bilincindedirler*), o zaman mesajın artı-değer üzerine kurulmuş olduğu söylenebilir. Çünkü bu işlem, bankacı açısından, sonuçta: a=a+a'?'ya dönüşmektedir. Afişin, hemen herkesin sezebileceği, bu gerçekliği pek de gizlemediği söylenebilir. Burada kapitalin durumu pek belirgin değildir. Maskesini neredeyse tamamen çıkartmaktadır ancak bu onun için pek önemli değildir. Çünkü gerçekte afişten yansıyan anlamın niceliksel eşdeğerlik artı-değerle bir ilişkisi yoktur. Bu totolojik anlama sahip bir mesajdır yani: a=a değildir. a= a+a' değildir ama A *eşittir* A'dır, yani bir banka bir bankadır, bir bankacı bir bankacıdır, para da paradır. Bu konuda yapılabilecek pek bir şey yoktur. Ekonomik eşdeğerlik ilkesini ifade eder gibi yapan afiş gerçekte egemenliğin temel kuralı olan o totolojik zorunluluğu ifade etmektedir. Bir masa ne kadar masaysa 2 kere 2 (Dostoyevski'nin istediği gibi 5 değil) ne kadar dörtse bir banka da o kadar bankadır. Gerçek kapitalist *teminat biçimi* işte budur. Kapital: "Paranızla ilgileniyorum" dediğinde rantabiliteden söz ettiğini ima eder gibi yaparak *teminat vermeye* çalışmaktadır. İnandırıcılığın ekonomiyle doğrudan ilişkisi vardır ancak totolojik özelliğe sahip ve tek başına kapitalist düzenin kimliğini oluşturan *teminat* simgesel düzene aittir.

ve *feed-back*– ifşa edilme biçiminden yararlanmaktadır. Buradan yola çıkarak Marksist çözümlemenin kapitalin tasarımında oynadığı asal rolü anlayabilmek olasıdır.

Bourdieu/Passeron'un eğitim sistemi için hazırlamış oldukları senaryo bu konu için de geçerlidir. Sistem sahip olduğu sözüm ona özerklik sayesinde sınıflardan oluşan bir toplumsal yapıyı etkin bir şekilde yeniden üretebilmektedir. Keza burada da ekonomi politik sahip olduğu sözüm ona özerklik (daha da güzeli; belirleyici bir süreç olma değerine sahip olması) sayesinde kapitalin simgesel oyun kuralıyla kod üzerine oturtulmuş ve ekonomi politiği hep bir araç, bir bahane, bir örtü olarak dolaylı bir şekilde emellerine alet eden ve gerçek bir ölüm kalım mücadelesine dönüşmüş olan egemenliğini etkin bir şekilde yeniden üretebilmektedir.

Üretim ilişkilerinin yeniden üretilebilmesi için çalışan bir sistem olması gerekmektedir. Değişim değeri sisteminin sürdürülebilmesi için bir malın kullanım değerine sahip olması gerekmektedir. Birinci kademedeki senaryo budur. İkinci kademedeyse günümüzdeki simülasyon olayı vardır, yani bir malın dolanım düzenine sadece bir gösterge olarak katıldığının gizlenmesi ve kodu[15] yeniden üretebilmesi için değişim değerine sahipmiş gibi görünmelidir. Toplum sınıflı, sınıflar arası mücadelenin yer aldığı bir topluma benzemeli, sisteme egemen olan gerçek yasa ve onu simgesel bir şekilde yok edebilme olasılığının daha iyi bir şekilde gizlenmesi için de eleştirel/Marksist düzeyde "iş görmesi" gerekmektedir. Marcuse uzun bir süre önce bu diyalektik materyalist kaymaya dikkati çekmiş ve üretim ilişkilerinin üretim güçleri tarafından bozulmaya çalışılması söz konusu olmadığı gibi bundan böyle üretim güçlerine (tek-

[15] Marx nasıl doğalcı bir kullanım değeri fantazmı ürettiyse, günümüzde de bizler ekonomik bir değişim değeri fantazmı üretmekteyiz. Yapısal kod oyununda değişim değeri bizim için, kullanım değerinin ticari değer yasasında sahip olduğu öneme, yani simülakra dönüşmüş bir gönderenler sistemi olma özelliğine sahiptir.

nik, bilim vs.) boyun eğerek onlar aracılığıyla *yeni bir yasal görünüme* sahip olmaktadır demiştir. Oysa burada da ikinci kademeye geçilmesi ve simgesel egemenlik anlayışı üzerine oturtulmuş toplumsal ilişkilerin, ekonomi politik ve *peşinden sürüklediği devrimin* somut devinimi sayesinde üretim biçimine (üretim güçleri ve üretim ilişkilerinin tamamı) boyun eğdirerek yeni bir yasal görünüm kazandırdıklarını ve kusursuz bir bahane görevi yaptıklarının söylenmesi gerekmektedir.

Buradan hareketle ekonomi politiğin yansıtıcı özelliğe sahip yapısal bir ekran olarak yeniden yaşama döndürülmesi ve dramatize edilmesi gerekmektedir. Böyle yapıldığındaysa günümüzde karşımıza çıkan ve sonsuza dek süreceğe benzeyen bunalım simülakrı adlı bir bunalım tipiyle karşılaşılmaktadır.

Ekonomi politiğin estetik aşamasına denk gelen sonsuza dek sürebilecek, bir amaçsızlık 'ilkesi' üzerine oturtulmuş, bir üretim düzeni içinde birikim ve emek gibi etik ve zahidâne bir mit de sona ermiş olmaktadır. Değerlerin sulandırılması yüzünden yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan kapital, üretimin bir anlama sahip olduğu, bir yandan eksikliği duyulurken bir yandan da gelişen, o geçmişte kalmış büyük *etik* dönemin özlemini duymaktadır. Hedefler düzenine yeniden dönülebilmesi ve ekonomi ilkesinin yeniden harekete geçirilebilmesi için yeniden kıtlık oluşturulması gerekmektedir. Buradan da salt kıtlık tehdidinin yol açtığı enerjinin korunma etiği üzerine oturtulan bir çevrebilime ulaşılmaktadır. Yine buradan hareketle üretimin aynasında bomboş ve şaşkın bir görüntüsü yansıyan ham madde ve enerji bunalımı sistem açısından gerçek bir kurtuluşa benzemektedir. Bu bunalım ekonomi kodunu, o yitirmiş olduğu, gönderen sistemleriyle yeniden buluştururken, üretim koduna da bir türlü sahip olamadığı bir ciddiyet kazandıracaktır. Eksiklik ve yoksun bırakılmanın yol açtığı duygusal/patetik yatırım sayesinde yeniden sıkıntı çekme hissini duyabileceğiz.

Son yıllardaki çevrebilimci sapmanın temelinde de bu

bunalım yoluyla yeniden oluşturma sürecinin başlatılması vardır. Bu bunalımın 1929 yılında olduğu gibi aşırı üretimle değil kendi içine kapanarak için için kaynayan ve yitirmiş[16] olduğu kimliğini eski sağlığına kavuşturmaya çalışan sistemle ilişkisi vardır. Bu bir *üretim* bunalımından çok, *yeniden*-üretim bunalımıdır (bu yüzden de bu bunalımda hakikat ve simülakrın nerede başlayıp nerede bittiklerini algılayabilmek olanaksızdır). Çevrebilim, kıtlık hayaletiyle beslenen üretimin değer yasasının belini doğrultmak amacıyla kendisinden yararlandığı doğal bir zorunluluktur. Ancak çevrebilim çok yavaş ilerlemektedir. Petrol bunalımı gibi ani bir bunalım daha güçlü ve hareketli bir iyileştirme yöntemine benzemektedir. Petrol azaldıkça üretimin arttığı görülmektedir. Hammaddenin yeri belirleyici bir öneme sahip olduğu anda emek gücü de yeniden eski yerine dönebilmekte ve böylelikle üretim mekanizmasının tamamı mantıksal bir görünüme kavuşabilmektedir. Durum bir süreliğine daha kurtarılmış olmaktadır.

---

[16] ABD Senatosu işi Amerika'nın Avrupalılar tarafından keşfinden önce bu kıtada var olan suyun arılık ("1491" yılı normu; çünkü bilindiği gibi Kristof Kolomb bu kıtaya 1492 yılında çıkacaktır) derecesini yeniden elde etmenin maliyetini hesaplatmaya kadar götürdü. Bu işin maliyetinin 350 milyar dolar olduğu belirlendi. Bu rakamın pek fazla bir önemi yok; çünkü senatörlerin asıl hesabını yaptıkları şey sistemi yeniden ilkel birikim dönemi, çalışma gücünün altın çağına, yani 1890 hatta 1840 yıllarının normlarına döndürmenin maliyetiydi!

Güncel para sistemi de aynı şekilde finansal değerler dengeleyicisi ve yeniden oluşturucusu olarak altın ve Gold Exchange Standard düşleri görmeye başlamıştır. Çünkü gönderen olarak altının saf dışı bırakılmasından –şeylerin içinde bulunduğu güncel durum budur –sonra özgür ve sınırsız spekülasyon olasılığı her an bir felakete yol açabilir. Bu öylesine nedensiz ve devasa bir enflasyondur ki parasal süreç bunun içine gömülerek tüm inandırıcılığını yitirebilmektedir. Burada da finansal değiş tokuşların, gerçekdışılıklarının en uç noktasına kadar giderek kendi kendilerini yok etmemeleri için, gönderenler sisteminden yola çıkarak döngüsel bir yeniden oluşturmayla "eleştirel" bir yeniden oluşturma zorunluluğuyla karşılaşılmaktadır...

Öyleyse paniğe kapılmaya gerek yoktur. Emek gücünün yoğun bir şekilde harekete geçirilmiş olduğu ve aynı emek gücü etiğinin çökmekle tehdit ettiği bir anda, maddi enerji bunalımı üretimin gerçek bir felaketi andıran yok edici *hedefini* gizlemek ve olaya basit bir iç *çelişki* görünümü verebilmek amacıyla tam zamanında ortaya çıkmıştır (çünkü bu sistemin çelişkileri sayesinde ayakta durduğunu herkes bilmektedir).

Daha da genişletilmiş belli bir yeniden-üretim aşamasında, kapitalist ekonominin bir daha geriye dönüşü olmayacak şekilde kıtlık stratejisinden bolluk stratejisine geçtiğini düşünmek bir yanılsamadan başka bir şey değildir. Güncel bunalım bu stratejinin tersine çevrilebildiğini kanıtlamaktadır. Yanılsamanın kökeninde bir kez daha bir kıtlık ya da bir bolluğun *gerçekliğine*, öyleyse iki terim arasındaki *gerçek* karşıtlığa safça inanma yanılsaması vardır. Oysa bu iki terim *alternatif* terimler olmanın ötesinde bir anlama sahip değillerdir. Neo-kapitalizmin stratejik tanımıysa bolluk evresine (tüketim, baskıcı bir yüceltme anlayışından kurtulmaya zorlama, cinsel özgürlük vs.) geçişten değil bu iki terim arasındaki *sistemli dönüşümlülük* evresinden geçmektedir; çünkü iki terim herhangi bir gönderene, öyleyse karşıt gerçekliklere sahip olmadıkları için, sistem biri ya da diğeriyle istediği gibi oynayabilmektedir.

Bu aşamada yeniden-üretim artık olgunlaşmıştır. Politika alanındaysa bu aşamaya sol ve sağ arasındaki her türlü karşıtlık nötralize edilerek, iktidar oyunu ikisi arasında dönüşümlülük üstüne oturtularak varılmıştır.

Terimlerdeki bu belirsizlik, *sıradan ve basit bir yapısal dönüşümlülük süreci haline getirilen diyalektik bir karşıtlığın* böylesine nötralize edilmesi, *bunalımın gerçekliği konusunda* böylesine *belirgin bir kuşkuya yol açmaktadır*. Bu dayanılması oldukça güç simülasyon oyununu –bir kodun sistematik bir şekilde iş görmesinden kaynaklanan her şeyi kapsayan bir özellik– herkes bir komplo gibi göstermeye

çalışmaktadır. Sözüm ona bunalımı "büyük kapitalistler" tezgâhlamışlar. Bu sağlam bir varsayıma benzemektedir; çünkü *gerçek* bir ekonomik-politik süreçle birlikte, bunalımla ilgili (gizli) bir *öznenin* varlığını, öyleyse tarihi bir gerçeği yeni baştan geçerli kılmaktadır. Simülakr terörü de böylelikle sona ermektedir. Bu hiç yoktan iyidir zira şu hiç kesintisiz süre giden kapitalist ekonomik-politik yazgı açık seçik bir anlama sahip olduğu sürece (yani kapitalizme özgü şu kâr, sömürü gibi) *ekonomik* bir dehşetin varlığının onaylanması, şu anda içinde bulunduğumuz her şeyin kod oyunları tarafından belirlenip bozulduğu bir durumu kabullenmekten daha kolaydır. Bu dünyayı egemenliği altına almış "hakikatin" (böyle bir durum söz konusuysa tabii) bilmezden gelinmesi, onun ilk kez tüm boyutlarıyla ortaya çıkmasına yol açan bu bunalımın düzeyine uygundur.

Çünkü 1929 bunalımı kapitalizme özgü yeniden yatırım yapma, artı-değer ve kâr oranlarıyla doğru orantılı bir bunalımdı. Tüketimin toplumsal amaçlarıyla doğru orantılı aşırı-üretimden kaynaklanan bir bunalımdı. Talebin üretim ve tüketim arasında sonsuza dek sürüp gidecek, amaçtan yoksun bir değiş tokuş sürecine indirgenmesiyle bu bunalım çözülmüştü. Bundan böyle (ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kesinlikle) arz ve talep karşıt ve muhtemelen çelişik iki kutup değildirler. Böylelikle ekonomi alanı, bir bunalım olasılığıyla birlikte, her türlü içsel belirleyiciliğini de yitirmiş olmaktadır. O andan itibaren kendini bütünüyle[17] emerek yutmuş olan bir yeniden-üretim

[17] Yapısal bir yasa ile ticari değer yasası arasında hiç kuşkusuz kimi çelişkiler olacaktır. Tıpkı bir önceki evrede ticari yasayla ona karşı direnen kapitalizm öncesi değerler (bunlar bugün bile tamamen ortadan kalkmamışlardır) arasındaki çelişkiler gibi. Öyleyse sistemin tek amacı ölümü denetim altına alabilmektir. Bu bile yaşamın yapısal belirleyiciliğinin bir parçasıdır; ancak bu olay ekonomik zorunluluklarla, geleneksel kâr mantığıyla (hastanelerde uzayıp giderek devasa rakamlara ulaşan bakım, hayatta tutulma masraflarıyla vs.) karşı karşıya kalmaktadır. Sonuçta (kanserli hastaların %35'ini yaşatmaya karar verme gibi) saçma bir denge anlayışında uzlaşılmaktadır. Ölümün

sürecinin derinliklerinde ekonomik bir simülasyon süreci olarak yaşamaya devam edecektir.

Acaba *gerçekten* bir kıtlık, öyleyse (bugün ortadan kaybolduğunu söyleyebileceğimiz ve artık bir efsane olmaktan başka bir anlama sahip olmadığından tüketim adlı efsane görünümüne bürünen (?)) ekonomik ilkeye özgü bir gerçeklikten söz edebilmek mümkün olmuş mudur? Tarihsel açıdan acaba kıtlığa özgü bir *kullanım değerinden* öyleyse bugün yeniden-üretim düzeni içinde egemen bir kod ya da gerçek bir ölüm kalım sürecine benzeyen bir kod aracılığıyla düzenlenme yararına ortadan kaybolmuş, indirgenmesi olanaksız bir ekonomik amaçtan söz edilebilir mi? Kendi kendini üretebilmesi için (zaten hiçbir zaman kendinden başka bir şey üretmemiştir) ekonominin kıtlık ve bolluk arasındaki bu diyalektik tansiyona ihtiyacı olduğunu söyler dururuz; oysa bugün sistemin *kendini yeniden üretebilmesi* için yalnızca ekonominin *efsanevi işlemselliğine* ihtiyacı vardır.

Ekonomi evreni anlamını tamamen yitirdiğinden her şey ekonomi politik ve üretim terimleriyle ifade edilebilmektedir. Ekonomi terminolojisi bütün bir toplum tarafından gelişigüzel bir şekilde kullanılarak açık seçik söylevlere dönüştürülebilmekte, her türlü çözümlemenin ve özellikle de Marksist değişkenin içinde yer alabilmektedir. Ekonomi politik günümüz ideologlarının ana dili haline gelmiştir. Tüm sosyologlar, tüm insan bilimciler çektikleri söylevler-

---

marjinal maliyeti hesaplanmaktadır. Onun ötesinde kalanlar ölüme terk edilmektedirler. Ekonomik bir kinizm mi? Hayır tam tersine, ekonomi, sistemin kendi mantığı doğrultusunda gidebileceği en uç nokta olan insanların ölmesini engelleme noktasına kadar gitmesini engellemektedir.

Bu iki değer biçimi arasında sürüp giden bir oyun vardır ve her şey bu *ikili süreç* (gerçek ve simülasyon) ile bunalım stratejisi tarafından belirlenmektedir. Çünkü bir çözümü zorunlu kılar gibi görünen bunalım *zaten* bu çözümün ta kendisidir.

de gönderen olarak Marksizme başvurmaktadırlar. Hıristiyanlar bile, özellikle de onlar başvurmaktadırlar. Yeni ilahi solun yükselişine tanık olunmaktadır. Sınır tanımayan bir entegrasyon işlemiyle her şey "politik" ve "ideolojik" hale getirilmiştir. Günlük olaylar politiktir, spor politiktir, hele sanat konusunda bir şey söylemeye bile gerek yoktur. Akıl her alanda sınıflar arası mücadeleden yanadır. Gizli kapitalist söylev apaçık bir görünüm kazanmış ve bu "hakikat" yaygınlaşırken ortalığı büyük bir sevinç kaplamıştır.

1968 Mayısı *bu ekonomi politiği etkisizleştirme* sürecinde yer alan önemli bir aşamadır. 1968 Mayısı sistemin simgesel örgütlenme biçimini derinlemesine sarstığı için acilen "üstyapısal" (ahlaki, kültürel vs.) ideolojilerden, hayati bir öneme sahip "altyapının" ideolojikleştirilme işine girişilmiştir. Kapital kendi varlığına itiraz edip, tartışan bu söylevi yasallaştırırken, aslında ekonomik ve politik olanı yasallaştırarak, sahip olduğu politik gücü ikiye katlamıştır. 1968'in açmış olduğu gediği ekonomi politik, *Marksist* ekonomi politik tıkayacaktır. Çünkü olaylar sırasında bunalımı çözme "görüşmeleri" sendikalar ve siyasi partiler tarafından yürütülecektir. Böylelikle felakete yol açabilecek bir durumdan kurtulabilmek amacıyla ekonomi ve politikaya ait gizli gönderen gizlenmiş olduğu yerden çıkartılacak ve bugün bile umutsuzca sürdürülmeye çalışılan bir yaygınlaştırma, genelleştirmeye doğru gidilecektir; çünkü 1968 Mayısının yol açmış olduğu felakete benzeyen bu durumdan henüz kurtulmadık.

Biraz cesur olabilseydik, ekonomi ve eleştirisinin aynı üstyapıya ait şeyler olduklarını söylerdik ama bu cesareti göstermeyeceğiz; çünkü böyle bir şey yapmaya kalkışmak o eski deriyi bir eldiven gibi tersine çevirmekten başka bir anlama gelmeyecektir. O zaman da altyapının nereye gittiği sorulacaktır vs. Bu ekonomik olana, bizzat bir koda dönüşmüş olan bir tahterevalli oyunu çerçevesinde, günün birinde yeniden ortaya çıkma şansı vermek demektir. Maskeler üzerine kurulmuş olan bu oyunu sürdürmemiz için, bize sık sık o altyapı numarası çekilmiştir. Bizzat sis-

temin kendisi bu altyapı ve üstyapı belirlemelerine bir son vermiştir. Bugün sistem ekonomiye ait olanı altyapının bir parçası gibi kabul ediyor numarası çekmektedir. Çünkü Marx dahice bir buluşla kapitalin kulağına altyapıyı üstyapı haline getirebileceğini fısıldamıştır. Oysa kapital asla böyle düşsel bir ayrım yapmamıştır. O bu kadar saf değildir. Onun gücünün kökeninde aynı anda tüm düzeylerde gelişebilme ve olayın *temelindeki* belirlemeler, süreçlerdeki ince ayrımlar ve "ideoloji" konusunda asla soru sormamış olmak vardır. Marx ve tüm diğer devrimcilerin yapmış oldukları gibi üretimle kendini özdeşleştirmemek; başlangıçta Marx'ın, günümüzdeyse üretime inanan yegâne grup olan diğer devrimcilerin yaptıkları gibi kendi fantazmlarıyla en çılgınca inançlarını üretime karıştırmamak vardır. Çünkü kapitalist yasa, önceliklere hiç bulaşmadan, tek bir müdahaleyle kendi sınırlarını yaşamın tüm alanlarında hiç boşluk bırakmayacak şekilde genişletmiştir. İnsanları ne kadar çalıştırıyorsa aynı oranda kültüre, gereksinimlere, dilyetisine ve işlevsel düşünce sistemlerine sahip olmaya, haber ve iletişimden yararlanmaya, yasal bir düzen, özgürlük ve cinselliğin yanı sıra kendini koruma içgüdüsü ve ölüm içgüdüsüne sahip olmaya itmiştir. İnsanları yaşamın her alanında karşıt ve birbirlerine karşı duyarsız efsaneler çerçevesinde eğitip, yönlendirmiştir. Sahip olduğu tek ilke duyarsızlıktır. Peki ya süreçleri hiyerarşik bir düzene sokmak? Bu çok tehlikeli bir oyundur; çünkü sonuçta silah geri tepebilir. Hayır, hayır o böyle bir şey yapmaz. Kapitalizm, her şeyi yüzeysel bir şekilde eşitlemek, etkisiz kılmak, çerçeve içine/kayıt altına almak, duyarsızlaştırmaktan başka bir şey bilmez. Koyduğu bu yasa doğrultusunda hareket eder. Bu temel süreci aynı zamanda ekonomi politik denilen "belirleyici" maskenin ardına gizlemeye çalışır.

Çok çeşitli biçimlere sahip devasa bir makineye benzeyen güncel kapitalist sistemde simgesel (bağış ve karşı bağış, karşılıklılık ve iade etme, harcama ve kurban etme) düzen sıfırı tüketmiş durumdadır. Doğa (köken ve töz olarak en önemli gönderenler sistemiyle özne/nesne diyalek-

tiği vs.) sıfırı tüketmiştir. Ekonomi-politik yoğun bir koma aşamasındadır ancak bütün bu hortlaklar hâlâ değer tarafından belirlenen işlemsel bir alan içinde oyalanıp durmaktadırlar. Belki de bütün bunlar, bir zamanlar Marx'ın dikkatleri üstüne çekmeye çalıştığı şeyin, yani bir parodi görünümünde yeniden yaşama dönmeden önce, her olay, tarihsel bir varoluş dönemi yaşar mantığının, devasa boyutlara ulaşmış bir yansımasıdır. Bizim içinde yaşamakta olduğumuz dönemde bu iki evre birbiri içine geçmiş gibidir; çünkü o yaşlı tonton materyalist tarih de bir simülasyon sürecine dönüşmüştür. Bugün bize tiyatral ve grotesk bir parodi izleme olanağı bile sunamamaktadır. Bir başka deyişle günümüzde estirilen şiddet, tözleri alınarak içleri boşaltılan şeyler üzerinde etkili olmaktadır, yani simülakrlar tüm belirleyicilikleriyle yaşantımıza müdahale ederek geleceğimizi tayin etmektedirler. Bunun artık tiyatro ve düşselle bir ilişkisi yoktur. Bu Marx'ın sandığı gibi gerçek tarihin herhangi bir çaba sarf etmeden tarihsel farsın ötesine geçtiği III. Napolyon tipi bürlesk bir fars değil vahşi bir etkisiz kılma taktiğidir. Simülakrlar böyle değildir, onlar bizimle birlikte tarihi de tasfiye etmektedirler. Marx'ın sistemde *devrim* yapma olasılıkları görmesi belki de genelleşmiş bir illüzyona kapılmış olmasından kaynaklanmıştır. Yaşamış olduğu dönemde kapitalin çevirmekte olduğu dolapları kavramış ve bu sonuncunun çok daha hızlı bir sisteme dönüşebilmek için kendi temellerini içten sarsıp, yıkabilme yeteneğine sahip olduğunu görmüştür. Kapitalin emek gücünü indirgeme hatta tamamen saf dışı bırakma ve onun yerine devasa bir ölü emek gücünü geçirme eğiliminde olduğunu fark etmişti. Ancak kapitalin temelinde nesnel, tarihi ve zorunlu bir canlı emek gücünün yatmakta olduğunu düşündüğünden, bu sonuncunun kendi mezarını kazınakla meşgul olduğuna inanamazdı. Oysa bu bir yanılsamaydı; çünkü kapital emek gücünü çok daha kurnaz bir şekilde gömdükten sonra, onu, kendisiyle birlikte oluşturduğu bir karşıtlığın ikincil terimine dönüştürmüştür. Sistemi kesintiye uğratarak üretim ilişkilerinde bir patlamaya yol açabilecek bu *enerjiyi*, ölü emek gös-

tergesi adı altında bir karşıtlık simülasyonuna dönüştürerek, üretim ilişkilerine ait türdeş bir *terime* indirgemiştir. Bundan böyle ölü emeğin aynadan yansıyan görüntüsü: kapital ve canlı emek şeklinde olup, tek bir egemen sürece ait olacaktır. Karşıtlık: kodlanmış bir çalışma düzenine sahip ikili bir düzenek aracılığıyla çözülecektir. Ancak o zaman da bana peki ya artı-değer, ya üretim konusunda ne diyorsun sorusu sorulacaktır. Doğrusunu söylemek gerekirse bunlar kapitalin umurunda bile değil. Bu konuda kendisine herhangi bir Marksist içgüdü yükleme girişiminde bulunmamakla birlikte (ancak Marx, üretim alanına saplanıp kalmayı sürdürdüğü takdirde ileride başına neler gelebileceği konusunda kapitali *aydınlatabilmek* için elinden geleni yapmıştır. Örneğin kısa bir müddet sonra ölebileceğini, ekonominin kapital için ölümcül bir tuzak olduğunu göstermiştir), bu konuda sanki Marx'ın sözlerine kulak vererek üretimi tasfiye etme "seçeneğini" kullanmış ve bir başka stratejiye başvurmuş gibidir. Gibidir diyorum; çünkü kapitalin bu üretkenliğe dayalı bakış açısını kendi başına oluşturmuş olduğundan kuşku duyuyorum (bu fantazmı tarihsel bir gerçeklik şekline sokabilecek tek kişi varsa o da Marx'tı). Kapitalin kendisini ölümcül çelişkilere sürükleyebilecek bir üretim olayıyla yalnızca eğlenmiş/oynamış ve günü gelince de ondan kurtulmaya çalışmış olduğunu söylemek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Acaba kapital hiç üretimi ciddiye almış mıdır? Kapital bu kadar budala değildir. Üretimin en ciddi görünüme sahip olduğu bir dönemde kapital hiç kuşkusuz bir simülasyona dönüşmüştür.

İşte bu yüzden onun gerçek egemenliğini tehdit edebilecek şeylerin bu radikal belirsizlik alanı içinde yer aldıklarını ve bu ekonomik caydırma stratejisini yıktıklarını söyleyebiliriz.

Sistem ekonomik ya da politik altyapıda gerçekleştirilecek dolaysız, diyalektik bir devrimle asla yıkılamayacaktır.

Çünkü çelişki, üretim güçleri ve genelde enerji üreten her şey Möbiyüs şeridindekine benzeyen bir çembersel bükülmeyle dönüp dolaşıp sisteme geri dönerek ona güç kazandırmaktadır. Sistem tarih ve iktidar, herhangi bir ereklilik ve karşı-ereklilik, enerji, hesap, akıl ve devrim gibi şeyler üzerine oturtulmuş olan kendi mantığı doğrultusunda asla yıkılamayacaktır. Bu düzeyde başvurulacak en büyük şiddet biçimi sonuçsuz kalacak ve geri tepecektir. Sistemi *gerçeğe ait* bir düzlemde yıkabilmek olanaksızdır. Bizim devrimci stratejilerimizin en büyük yanlışı sistemi *gerçeğin düzleminde* yok edebileceklerini sanmalarıdır. Bu, kendine saldıranları dur durak bilmeksizin *her zaman kendisine ait olacak olan* gerçeklik alanı içine çekerek yaşamaya ve hayatta kalmaya çalışan sistemin onlara bizzat dayatmış olduğu bir düş gücüdür. Herkesin tüm enerjisiyle yüklendiği ve kendisine karşı hissettiği düşsel şiddet, karşı koyulması olanaksız bir mantık aracılığıyla sisteme hizmet eder hale gelmektedir. Gerçek bir şiddet ya da karşı-şiddet sistemin umurunda bile değildir; çünkü o simgesel şiddet sayesinde ayakta kalmaktadır. Bu simgesel şiddetin bir zamanlar çok başvurulan "göstergeler aracılığıyla" şiddet, yani sistemin "maskelemeye", ardına gizlenmeye çalıştığı maddi şiddet türünden anlam kaybına uğramış bir şiddetle ilişkisi yoktur. Hayır simgesel şiddet (gösterge ya da enerjiyle ilişkisi olmayan) simgesel *mantık* ürünü, yani karşı-bağışa özgü dur durak tanımayan bir tersine çevirme, tersine çevrilebilirlik ve iktidarın da bunun tersi olan karşılığı verilemeyecek tek yönlü bağışla[18] mümkün olduğu bir şiddettir.

[18] Bağış değiş tokuşu adı altında bağış bir yandan "ilkel" ekonomilerin temel özelliği haline getirilirken; bir yandan da değer yasası ve ekonomi politiğe alternatif bir ilke haline getirilmiştir. Bundan daha kötü bir mistikleştirme girişimi olamaz. Bizim için bağış bir mittir, bizim materyalist efsanemizin bir sonucu olan idealist *efsanenin adıdır*. Böylelikle ilkel toplumları içine yatırdığımız çukurun üzerini ikisiyle birden örtebiliyoruz. İlkel simgesel süreçte bağış nedensiz değildir. Meydan okuma ve değiş tokuşların karşılıklılığı üzerine oturmaktadır. Bu sürece tek

Öyleyse her şey temel ilkenin meydan okuma, tersine çevirme, artırma olduğu simgesel evrene kaydırılmalıdır. Bu evrende örneğin *ölüme ancak eşit ya da daha üstün bir ölümle karşılık verilebilmektedir.* Bu evrende söz konusu olan şey şiddet, gerçek güçler değil meydan okuma ve simgesel mantıktır. Oysa egemenlik biçimini özellikle karşı-bağışın yer almadığı bir bağış düzeni üzerine oturtan (kendisine yalnızca yok etme ve kurban olmayla yanıt verilebilecek bir emek bağışı) ölümcül bir ödüllendirme sisteminde, bu bağışa tüketimle yanıt verdiğinizde onun egemenliğini güçlendirmekten başka bir şey yapamıyorsunuz. Bu durumda iletişim araçları ve mesajlara tekel altına alınmış bir kod aracılığıyla yanıt vermekten başka bir se-

---

yönlü bağış (değer stoklanması ve bunun tek yönlü transferi) olasılığıyla bir son verildiğinde simgesel ilişki ölmekte ve ortaya iktidar denilen şey çıkmaktadır. İktidarsa bu noktadan sonra sözleşmenin ekonomik düzeneği içine yayılabilmektedir. Sahip olduğumuz işlemsel düş gücüyle şu bize özgü metafizik yaklaşım insanın bir değer stoku oluşturabileceğini, bunu çoğaltıp, miktarını artırabileceği fikrine kapılmamızı istemektedirler. Bu biriktirme ve kapitale özgü bir yanılgıdır –ancak (içinde yer aldığımız bağış düzeninde) bu süreçten tamamen kopabileceğimizi düşünmek de bize özgü düş gücünün bir sonucudur. Çünkü ilkel insanlar böyle bir şeyin olamayacağını, değerin yalnızca belli bir terimle ifade edilmesinin, değiş tokuşun yalnızca bir parçasının, bir yönünün tecrit edilebilmesinin olanaksız olduğunu düşünmektedirler– *çünkü hiçbir şeyin karşılıksız olamayacağını düşünmektedirler*, doğal olarak bu sözleşmesel bir karşılıklılık değildir. Bu değiş tokuş sürecinin tartışmasız bir şekilde tersine döndürülebilir olduğu anlamında bir karşılıklılıktır. Onlar tüm ilişki biçimlerini değiş tokuş sürecindeki çelişki ve ölümün bu dur durak tanımayan canlandırılması üzerine oturtmuşlardır. Oysa bizim düzenimiz değiş tokuş sürecinin iki kutba bölünme ve özerkleştirme olasılığı üzerine oturtulmuş olduğundan sonuç olarak karşımıza sözleşmeye dayalı eşdeğerli (eşit) ya da eşdeğerli olmayan (eşitsiz) bir değiş tokuş, yani karşılıksız bir bağış düzeni çıkmaktadır. Ancak her iki süreçte de benzer bir çöküş ve değerin benzer bir şekilde özerkleştirilme ilkesiyle karşılaşılmaktadır.

çenek yoktur. Her yerde ve her an bağışla karşılaşıyoruz. Bağışlanmış bir *toplumsal* koruma, güvence altına alma, ödüllendirme ve toplumsala katılmaya çağrı süreciyle karşılaşıyoruz. Bundan kaçabilmemiz olanaksız olup, tek çözüm yolu sisteme karşı kendi iktidar ilkesini kullanmak, yani onu yanıt verebilme ve itiraz edebilme olanaksızlığıyla karşı karşıya bırakmaktır. *Sisteme ancak kendi ölümü ve çöküşüyle karşılık verebileceği bir bağışla meydan okumak.* Çünkü hiçbir şeyin elinden kaçıp kurtulamadığı simgesel yükümlülükten sistem de kaçamamaktadır. Sistemi bir felaketle yüz yüze getirebilmenin tek yolu onu bu tuzağın içine çekebilmektir. Sistemi ölümle yanıt verebileceği bir akrep şekline dönüştürebilmektir. Çünkü bu meydan okumaya ölerek karşılık vermediği takdirde rezil olmaktan kurtulamayacaktır. *Ölüm ve intihar üstüne kurulmuş bir meydan okumaya sistem intiharla karşılık vermelidir.*

Örneğin rehin alma olayları. Kurbana özgü ve ahlaki açıdan rehinelerin masumiyetine inanılmayan simgesel düzlemde, rehine "terörist"in vekili, alter-egosu olma işlevine sahiptir. Onun ölmesi demek teröristin ölmesi demektir. Bu ölümler aynı kurban verme eylemi içinde ikisini birden kapsayabilmektedir. Bahse tutuşmanın öznesi tartışma konusu edilemeyen ölüm olayıdır. Bu ölüm konusu daha büyük bir bedelin ödenmesini zorunlu kılmaktadır. Araya çok ayrıntılı bir pazarlık sistemi sokulmaya çalışılmakta ve teröristler de çoğu kez bu değiş tokuş senaryosu içinde sınırlı eşdeğerlik terimleri (rehinelere karşılık şu kadar fidye ya da özgürlük hatta yalnızca eylemin sağlayacağı prestij bile yeterli olabilmektedir) rolü oynamaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında rehine alma olayının özgün bir yanı olmadığı, yalnızca geleneksel şiddet ya da müzakere yoluyla çözülebilecek öngörülemeyen, tek bir konuyla sınırlı güç ilişkilerine yol açtığı söylenebilir. Bu bir taktik eylem biçimidir. Ancak işin içinde başka şeyler de vardır. Örneğin Lahey'de on gün süren inanılmaz pazarlıklar boyunca neler olup bittiğini gördük. Hiç kimse hangi konuda pazarlık edilmesi ve bu işin hangi terimlerle yapılması ge-

rektiğini ya da değiş tokuş sürecindeki eşdeğerlik olasılıklarının neler olduğunu bilmiyordu. Hatta "teröristler taleplerini" müzakereyi kesinlikle yadsıyan bir şekilde formüle ediyorlardı. Zaten her şey bu düzeyde olup bitmektedir; çünkü müzakere etme olanaksızlığı, bu türden bir hesap kitap ve değiş tokuşdan tamamen bihaber olan simgesel düzene geçilmesine yol açmaktadır (oysa dengesi şiddet tarafından belirlendiği zaman bile, sistem, varlığını yalnızca pazarlıklar aracılığıyla sürdürebilmektedir.) Simgesel bu şekilde ortaya çıktığı zamansa (bu başa gelebilecek en kötü şey ve temelde de tek "devrim" biçimidir) sistem ancak fiziki bir ölümle, yani teröristleri gerçekten öldürerek karşılık verebilmektedir. Oysa böyle davrandığında bozguna uğramaktadır; çünkü bu ölüm zaten teröristlerin istedikleri bir şeydir. Sistem bu bahsi kazanarak aslında *kendisine karşı meydan okuyanlara gerçek anlamda yanıt vermemekte* ve sıkmış olduğu kurşunla gerçekte kendini yaralamaktadır. Çünkü savaşa dayalı kasapça eylemler bile sistemin muhasebe defterine kolaylıkla geçirilebilecek şeylerdir. Oysa sistem ölüme dayalı bir meydan okumayı, yani simgesel ölümü hesabına geçirememektedir; çünkü bu ölümün sayısal anlamda bir eşdeğerlisi yoktur. Bu tür bir meydan okumaya ölümle karşılık vermekten başka bir çıkar yol yoktur. Ölüme ölümden başka yanıt yoktur. Bu gibi durumlarda *sisteme intihardan başka yanıt seçeneği tanınmamaktadır.* Bu şaşkınlık ve zayıflık anında sistem de zaten başka türlü davranamamaktadır. Bu durumda çözülen sistem adlı devasa aygıtın inanılmaz boyutlara varan saçmalıkları kendisine karşı bir silaha dönüşmektedir (geri tepmektedir). Polis, ordu kısaca iktidarın emrindeki tüm kurumlar ve başvurdukları şiddetin bir ya da birkaç kişinin simgesel, önemsiz ölümüne karşı yapabilecekleri bir şey yoktur. Çünkü bu ölüm, sistemi, yanıtını veremeyeceği bir düzleme çekmektedir (keza 1968 Mayısında iktidar ani bir güç yitiminden dolayı değil, öğrencilerin başvurdukları simgesel yer değiştirtme işlemi yüzünden yapısal bir düzeyde çözülmüştür). Böyle bir meydan oku-

ma durumunda sistemin verebileceği karşılık ya ölmek ya da çözülmek şeklinde olabilir. Çünkü o andaki ölümü simgesel olsa bile onu ölmekten alıkoyamamaktadır.

Meydan okuma öldürücü bir güce sahiptir. Bizim dışımızdaki bütün toplumlar ya bunun farkındadırlar ya da farkındaydılar. Bizse onu yeniden keşfediyoruz. Alternatif bir politikanın yolu simgesel gücün anlaşılmasından geçmektedir.

Örneğin ölümcül bir oruç düzenine girmiş olan sofu, Tanrı'yı, kendisine bir karşılık veremeyeceği, bir meydan okuma eylemiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Tanrı'ysa bu orucun karşılığını ona "yüz misli" daha çok prestij, ruhani iktidar hatta dünyevi egemenlikle ödemek için elinden geleni yapmaktadır. Ancak sofunun gizli düşü Tanrı'ya, yanıtını veremeyeceği ya da karşılığını ödeyemeyeceği, ölümcül bir oruçla meydan okuyabilmektir. Çünkü bu şekilde Tanrı'ya karşı zafer kazanarak Onun yerini alabilecektir. İşte bu yüzden sofu hemen her zaman sapkınlık ve kutsal olana saldırmaya meyilli olduğundan, bu türden davranışlarının, Kilise tarafından mahkûm edildiği görülmektedir. Çünkü Kilisenin görevi Tanrı'yı bu türden bir simgesel meydan okumayla karşı karşıya bırakmamaktır. Aksi takdirde Tanrı bu yarı ölünün meydan okumasına ölümle yanıt vermek zorunda kalacak ve kendini kurban edecektir. Kilisenin görevi hemen her dönemde (önce kendisi için) felakete yol açabilecek böyle bir sürtüşmeyi engellemek ve bunun karşılığında Tanrı'yla insanlar arasına, akıl hocalığını kendisinin yapmış olduğu, bir eşdeğerlikler sistemi, belirlenmiş ceza ve ödüllendirmeye dayalı bir değiş tokuş düzeni koymak olmuştur.

Bizim iktidarla olan ilişkimiz de bu türden bir şeydir. Tüm kurumlar, tüm toplumsal, ekonomik, politik, psikolojik aracılık eylemlerinin var oluş nedeni: bundan böyle hiç kimseye bu simgesel, ölümcül meydan okuma fırsatı tanımamak; softanın tuttuğu ölümcül oruç gibi iktidarı alt edebilecek her türlü güçlü süreci, yani o tersine çevrilmesi olanaksız armağanı saf dışı edebilmektir. Bir daha bu doğ-

rudan simgesel kafa tutma olasılığı asla iktidarın karşısına çıkmamalıdır. Her şey tartışılmalıdır. Zaten muzdarip olduğumuz can sıkıntısının kaynağı da budur.

İşte bu yüzden rehin alma ve benzeri diğer eylemlerde, bizim için, büyüleyici olan bir yan vardır. Bu eylemler bir yandan sistemin kendine özgü o şiddete dayalı baskısının aynadan yansıyan ölçüsü kaçmış görüntüsünü sunarlarken, öte yandan sistemin başvurması yasaklanmış, uygulamaya geçiremediği tek şiddet biçimi olan kendi ölümüne yol açacak bir simgesel şiddet modeli sunmaktadırlar.

EMEK VE ÖLÜM

Başka toplumlar kazanç ve kayıp ilişkilerini doğum ve akrabalık, ruh ve beden, doğru ve yanlış, gerçeklik ve görünüm gibi şeylerin üzerine oturtmuşlardı. Ekonomi politik bunların hepsini üretime indirgeyivermiştir, ancak bunun ölçüden yoksun bir umut ve şiddetle, müthiş bir bahse tutuşma (kumar oynama) dönemi olduğu söylenebilir. Oysa bugün bu dönem sona ermiştir. Sistem üretimin elinden her türlü bahse tutuşma olasılığını almış ve ortaya çok daha radikal bir gerçek çıkmıştır. Bugün bu gerçek, yani şu temel kazanç kayıp oyununun neye benzediğini sistem sayesinde anlayabilmekteyiz. Hatta bu sayede ekonomi politik sürecinin tamamını, geri dönüp, baştan başlayarak sanki üretimle hiçbir ilişkisi olmamış gibi çözümleyebilme olanağına sahibiz. Bunu bir ölüm kalım olayı, simgesel bir bahse tutuşma (meydan okuma) şeklinde çözümleyebiliriz.

Tüm bahse tutuşma (meydan okuma) biçimleri simgeseldir. Simgesel dışında bir bahse tutuşma biçimi düşünülemez. Yapısal değer yasası içine tamamen sızarak, kodun içinde ikide bir karşımıza çıkan da bu boyuttur.

Emek gücü ölüm üzerine kurulmuştur. Bir insanın emek gücüne dönüşebilmesi için ölmesi gerekmektedir. Ücret adı altında aldığı para da bu ölümün karşılığıdır. Ancak kapitalin kendisini mahkûm etmiş olduğu emek ücret dengesizliğine dayalı ekonomik şiddet, onu üretim gücü

olarak tanımlayan simgesel şiddetin yanında hiç kalmaktadır. Emek ve ücret üzerine oturtulmuş bu düzenbazca eşdeğerlik, *gösterge düzeyindeki* simgesel eşdeğerliğin yanında hiç kalmaktadır.

Niceliksel eşdeğerlik olasılığı bile ölümü içermektedir. Ücret ve emek gücü arasındaki eşdeğerlik olasılığı işçinin ölümünü, bütün mallarsa kendi aralarındaki eşdeğerlik olasılığıyla nesnelerin simgesel yok oluşunu içermektedir. Ölüm sayesinde her alanda eşdeğerlik hesapları ve duyarsızlık üstüne oturtulan bir denetim gerçekleştirilebilmektedir. Bu, fiziksel ve vahşi bir ölüm değil, ölüm ve yaşam arasında bir fark kalmaması nedeniyle yer değiştirme, hayatta kalma sürecinde ölüm ve yaşamın birbirlerini karşılıklı olarak etkisizleştirmesi ya da *geciktirilen* bir ölümdür.

Çalışmaksa yavaş yavaş ölmektir. Bu daha çok fiziksel bir tükeniş olarak algılanmaktadır. Oysa bunu başka bir şekilde algılamak gerekir. Emek (çalışma) "yaşamın sürdürülmesi"ne karşı koyan bir tür ölüm değildir. Bu olsa olsa idealist bir bakış açısı olabilir. Çalışma *yavaş bir ölümün vahşi bir ölüme* karşı koymasıdır. Bu simgesel gerçekliktir. Bu anlamda emek, kurban etme düzeninde anında gerçekleşen ölüme karşı geciktirilen bir ölümle karşı koymadır. Bu "emek (ya da kültür) yaşamın tersidir" türünden "devrimci" ya da tutucu bir bakış açısına emeğin tek alternatifinin boş zaman ya da çalışma-sayılmayan değil fedakârlık (kurban olma) olduğu savıyla karşı çıkılmalıdır.

Kölenin şeceresine bakıldığında bütün bunlar anlaşılır hale gelmektedir. Savaş esiri ilk başta hemen öldürülmektedir (bu onu onurlandırmak anlamına gelmektedir). Daha sonra bir ganimet ve bir prestij nesnesi olarak "hayatı bağışlanmakta" ve *koruma altına alınmakta* (*conservé* = *servus*), yani köleleştirilmekte ve böylelikle hizmetçiler ordusunun oluşturduğu ihtişamın aracı haline gelmektedir. Ancak bu aşamadan sonra köleler çalıştırılmaya başlanmıştır. Ne var ki köle bu aşamada bile bir "emekçi" değildir; çünkü emek ancak *zincirlerinden kurtulmuş*, yani üzerinden öldürülme ipoteği kaldırılmış (Ne için özgür bırakılmış? Tabii

ki çalıştırılmak için) bir köle ya da serf evresinde ortaya çıkmaktadır.

Öyleyse emeğin esin kaynağı her yerde geciktirilmiş ölümdür. Emek (çalışma) geciktirilmiş ölümün ta kendisidir. Yavaş ya da vahşice, anında ya da geciktirilerek uygulandığında bile bu ölüm çözümlemesinden kaçılamaz. Bu çözümlemeye göre ortada yadsınması olanaksız iki tip örgütlenme vardır. Biri ekonomiye, diğeriyse kurban etmeye dayalıdır. Biz tersine döndürülmesi olanaksız bir şekilde *geciktirilmiş ölüm* sürecine saplanmış birinci örgütlenme biçimine aidiz.

Bu senaryo hiç değişmemiştir. Çalışan kişi hayatta bırakılmış, *öldürülmemiş kişidir*, yani kendisine bu onur bahşedilmemiş olan kişidir. Emek de zaten önce bu, yaşatılmaya değer bulunma gibi bir sefilliğin göstergesidir. Sermaye emekçileri ölümüne sömürmektedir? Ancak paradoksal denebilecek bir şekilde onlara yaptığı en büyük kötülük kendilerine ölme hakkı tanımamasıdır. Onların ölümlerini geciktirmek köleleşmelerine yol açmakta ve yaşamın çalışarak geçirilmesi gibi sonu gelmeyen bir sefilliğe mahkûm etmektedir.

Bu simgesel ilişkide emek ve sömürü tözü arasında bir fark yoktur. Efendi gücünü öncelikle şu ölümün askıya alınmasına borçludur. Öyleyse sanılanın tersine iktidar asla ölüme mahkûm etme değil hayatta bırakma gücüdür. Bu durumda kölenin ölme hakkı elinden alınmaktadır. Efendi kölenin ölme hakkını haczederken kendi ölümünü riske atma hakkını saklı tutmaktadır. Bu hak kölenin elinden alınarak, kendisi yaşamaya mahkûm edilmekte, böylelikle ödemesi gereken bir kefaret söz konusu olmamaktadır.

Efendi kölenin ölme hakkını elinden alarak, onu, aynı zamanda simgesel mallara ait dolanım düzeni dışına atmış olmaktadır. Bu köleye karşı uygulanan ve onu bir işgücü olmaya mahkûm eden bir şiddet biçimidir. İktidarın sırrı işte buradadır (efendi ve köle diyalektiğinde Hegel, efendinin egemenliğini onun kölenin ölümünü geciktirme tehdidi üzerine oturtmaktadır). Emek, üretim ve sömürü ölüm

üzerine oturtulmuş bir iktidar biçiminin olası atalarından kimileridir.

Böyle bir yaklaşım iktidarın ortadan kaldırılması konusundaki tüm devrimci perspektifleri değiştirmektedir. Eğer iktidar *geciktirilmiş* ölüm demekse, o zaman, bu ölüm *suspens*'i sürdüğü müddetçe iktidarın da sürüp gideceği söylenebilir. Eğer iktidar hemen her zaman ve her yerde yapılmış olan tanımına göre geriye dönüşü olmayacak bir şekilde vermek demekse, o zaman iktidar ancak, efendinin köleye yaşamını tek taraflı olarak lütfetme gücü *–geciktirilmeyen bir ölüm–* karşılıklı hale getirildiğinde ortadan kalkmış olacaktır. Başka alternatif yoktur. Yaşatarak bu iktidarı ortadan kaldırmak olanaksızdır; çünkü verilmiş olanı tersine çevirme olanağından yoksun kalınmaktadır. Yalnızca bu yaşamın teslim edilmesi, geciktirilen ölüm yerine anında ölümle yanıtlama olasılığı gerçek anlamda radikal bir yanıt olduğu kadar iktidarın da ortadan kalkmasına yol açabilecek tek seçenektir. Her devrimci stratejide köle ölme hakkına sahip olmalıdır. Bu ölümün saptırılması ya da geciktirilmesi efendinin iktidarını sürdürmesine yaramaktadır. Öldürülme hakkının yadsınması, iktidara uygun bir geciktirilmiş ölüm süreci, yaşamını borçlu olmayı yadsıma ve bu yaşamla asla hesaplaşamama gibi bir durum ve dolayısıyla uzun vadede (yavaş yavaş öldüren bir çalışma düzeni içinde ve bu yavaş ölümün bundan böyle iktidarın varlığı ve sefil boyutunda en ufak bir değişikliğe yol açamaması) bu borcu ödeme yükümlülüğü altında olmak. Oysa beklenmedik vahşice bir ölüm her şeyi değiştirirken yavaş ölüm hiçbir şeyi değiştirmemektedir; çünkü simgesel değiş tokuş zorunlu bir tonlama, bir ritm vardır, yani bir şey nasıl alındıysa aynı şekilde ve aynı ritmle iade edilmelidir, ki bir karşılıklılıktan söz edilebilsin. Eğer karşılıklılık yoksa iade etme de yok demektir. İktidara dayalı bir sistemin stratejisi, değiş tokuş süresini *değiştirmek*, ölümün anında karşılık verme, eğilip bükülme olasılığı yerine çalışmanın o ölümcül çizgiselliğini, sürekliliğini koymaktan ibarettir. Bu durumda kölenin (işçinin), kendisini ölüme götürecek bir çalışma düzeni içinde, yaşamını gı-

dım gıdım efendi ya da işverene iade etmesinin bir anlamı kalmamaktadır. Çünkü küçük dozlardan oluşan böyle bir "fedakârlık" aslında bir fedakârlık sayılamaz; zira olayın özünde yer alan *ölümün geciktirilme* sürecine dokunmamakta ve yapısı değişmeyen bir süreci damıtmaktan başka bir şey yapmamaktadır.

Emek süreci içinde sömürülenin sömürene *karşılık* olarak yaşamını verdiği ve bu sömürülme süreci aracılığıyla da simgesel bir yanıt hakkına sahip olduğu gibi bir varsayımdan söz edilebilir. Emek sürecinde sömürülenin sanki kendi (yavaş) ölümünü arzuladığı bir tür karşı-iktidardan söz edilmektedir. Böyle bir yaklaşım Lyotard'ın libidinal ekonomi konusundaki sefil bir sömürü düzeninde sömürülenin yaşadığı yoğun orgazm varsayımıyla örtüşmektedir. Lyotard haklıdır, sömürülende[19] her zaman libidinal bir yoğunluk, arzuyla yüklü olma hali ve ölüme teslimiyet duygusu vardır ancak bütün bunlar artık simgesel bir ritme, anında yanıt verme öyleyse total bir çözüm sunma olanağına sahip değildirler. İktidarsızlıktan kaynaklanan bir orgazm duygusu (ancak proleterin hayallerini gerçekleştirmeme koşuluyla) iktidara asla son veremez.

Çalışma üstüne oturtulan yavaş bir ölüm süreciyle yanıt verme biçimi, efendiye, çalışma süreci içinde ve çalışma aracılığıyla, kölesine, sürüp giden bir yaşama hakkı tanıma olanağı sağlamaktadır. Bu yolla hesaplaşabilmek asla mümkün değildir. Sonuç hep iktidarın, yani şu ölüm ve değiş tokuş kutupları arasındaki açıklıktan yararlanan iktidar *diyalektiğinin* lehine olmaktadır. Köle halen efendi diyalektiğinin tutsağıdır ve kölenin ölümü ya da damıtılmış yaşamı egemenliğin sonsuza dek yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

Sistem kölenin simgesel düzeyde bir karşılık vermesini onu etkisizleştirerek, yani *karşılığında bir ücret ödeyerek*

[19] Bu düşünce hiç kuşkusuz daha çok ticari değer yasasının egemen olduğu kapitalist "fuhuş", fiziksel sefalet ve vahşi sömürü evresi için geçerlidir. İçinde yaşamakta olduğumuz yapısal değer evresinde bunlardan geriye ne kalmıştır?

engellemektedir. Sömürülen emeği aracılığıyla sömürene ölümünü belirleme yetkisini verdiğinde, bu sonuncu, bu ölüm sürecinin bedelini bir ücretle telafiye çalışmaktadır. Burada bir kez daha simgesel bir röntgen filmi çekmek gerekmektedir. Yaşanmış olan tüm görünümlere karşın (sermaye işçiden işgücünü satın almakta ve onu aşırı çalıştırarak verdiğini sırtından çıkarmaktadır). Burada sermaye işçiye iş verirken (işçi de sermayedara sermaye iade etmektedir). Almancada patron *arbeitgeber*, yani "işi veren kişi", "işçi" de *arbeitnehmer*, yani "işi alan kişi" anlamına gelmektedir. Emek konusunda veren, yani bağışlamada öncelikli olan kişi kapitalisttir, ki bu da ona her toplumsal düzende olduğu gibi ekonomik olanın ötesinde bir üstünlük, bir iktidar sağlamaktadır. *Çalışmayı yadsımanın en radikal biçimi bu simgesel egemenliğin*, bu lütfedilmiş şeyin yol açtığı aşağılanmanın *yadsınması şeklinde olmaktadır*. Emeğin armağan edilme ve kabul edilme biçimi doğrudan egemen toplumsal ilişki biçimine özgü ve ayrımlayıcı bir kod işlevi görmektedir. Ücretse bu zehirli armağanın kanıtı, kodun tek göstergeyle özetidir. İşin bu tek taraflı bağışlanmasını yasallaştırmakta ya da *kapitalin iş bağışlama süreci aracılığıyla sahip olduğu egemenlik simgesel düzeyde ücretle geri alınmaktadır*. Kapital bu yoldan işleme bir sözleşme boyutu kazandırırken, çatışmanın da ekonomi alanı içinde kalmasını sağlamaktadır. Üstelik ücret ücretliyi bir "mal alıcısı"na dönüştürerek onun "iş alıcısı" konumunu sağlamlaştırmakta ve böylelikle simgesel borcunu da artırmaktadır. Çalışmayı yadsımak, ücreti tartışmak bağış/armağan, geri alma ve ekonomik telafi sürecini sorgulamak, temel simgesel süreci tüm çıplaklığıyla ortaya koymak demektir.

Günümüzde ücret artık birilerinden söke söke alınmamaktadır. Bugün size ücretiniz de *verilmekte/bağışlanmaktadır*. Üstelik bir çalışma karşılığı bile olmayan bu para size harcamanız için verilmektedir ki, bunun da bir başka çalışma biçimi olduğu söylenebilir. Böylelikle ücreti alan kişi tüketim düzeni içinde, nesneleri kullanış biçimi

aracılığıyla *çalışma süreci sırasında maruz kalmış olduğu yavaş ölüm adlı simgesel ilişkinin tıpatıp aynısını* yeniden üretmektedir. Nesneyi kullanan kişi nesnenin yaşadığı geciktirilmiş ölüm biçimi sürecinin bire bir aynısını (nesneyi kurban etmemekte, onu "eskitmekte", onu işlevselleştirerek "eskitmektedir"), yani emekçinin kapital sürecinde yaşamış olduklarını yaşamaktadır. Ücret nasıl bu tek yönlü iş vermenin bedeliyse, bir nesne için ödenen para da kullanıcının nesnenin bu geciktirilmiş ölümü için ödediği bedeldir. Bunun kanıtı simgesel kuralda bulunabilir, yani borçlanmadan sahip olunan şey (piyango, hediye, kazanılmış para) kullanmak için değil salt yok edilmek amacıyla harcanmalıdır.

Her türlü egemenlik biçimi satın alınmak durumundadır. Eskiden bu iş kurban edilerek ölme şeklinde (kralın ya da liderin ritüelleşmiş ölümü) ya da ritüelleştirilmiş bir tersine çevirmeyle (şölen ya da diğer toplumsal ritlerle) yapılırdı. O aşamaya kadar iktidar oyunu açık seçik, kıvırtmadan oynanırdı. Bu toplumsal tersine çevirme oyunu efendi ve köle diyalektiğiyle sona ermekte ve bu aşamadan sonra iktidarı tersine çevirme oyunu yerini iktidarı yeniden üretme diyalektiğine bırakmaktadır. Oysa iktidarı satın alma olayı her zaman simüle edilmek durumundadır. Kapitale özgü düzenek budur. Burada iktidarın biçimsel olarak elde edilmesi devasa bir emek, ücret ve tüketim süreci mekanizması aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ekonomi, kusursuz bir karşılık ödeme evrenidir. Kapitalin hiç belli etmeden egemenliğini satın aldığı –buna karşılık bu satın alma sürecini kendisinin sonsuza dek yeniden-üretimi şekline soktuğu– bir evren. İlkel toplumlardan çok daha büyük ve devingen toplumlar aşamasına geçildiğinde çarçabuk ölçülebilecek, denetlenebilecek, sonsuza dek uzatılabilecek (ritüeller bu şansa sahip değildir) ve özellikle de iktidar olgusunun kalıtımsal bir biçim kazanmasını engellemeyecek –bu sorun konusunda üretim ve tüketim daha önce örneği görülmemiş bir özgün çözümdür– bir tazminat sistemi ekonomik zorunluluk adı altında ortaya

çıkarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Bedeli ödenirmiş gibi yapılarak, yeni görünümü altında, bu simgeselden ekonomiğe geçiş politik gücün toplum üzerinde kesin bir egemenlik kurmasını sağlamıştır.

Böylelikle ekonomi, iktidarı tanımlamaya yarayan terimleri tersine çevirerek iktidarın gerçek yapısını gizleme mucizesini başarmıştır. İktidar tek yönlü bir verme biçimiyken (özellikle de yaşamı; bu konuda daha önce yukarıda söylediklerimize bakılabilir) bunun tam tersi sayılabilecek, yani iktidarın tek yönlü bir alma ve sahiplenme biçimi olduğu gibi, bir gerçeklik dayatılacaktır. Bu dahiyane denilebilecek tahrifat aracılığıyla gerçek simgesel egemenlik yoluna devam edebilecektir; çünkü egemenlik altına alınmış olanlar tüm enerjilerini, iktidarın kendilerinden almış olduklarını *geri alma* hatta bizzat "iktidarı alma" yolunda harcayarak –böylelikle farkında bile olmadan ona boyun eğme düzenini sürdürerek– tüketeceklerdir.

Gerçekteyse emek, ücret, iktidar, devrim gibi şeylerin hepsinin tersinden okunması gerekmektedir:

— emek sömürülmek değil, kapital tarafından verilen iştir

— ücret söke söke alınan hak değildir, o da kapital tarafından verilmektedir; kapital[20] ücret vererek emek gücüne değil bir egemenlik gücüne sahip olmaktadır

— emeğin geciktirilen ölümü bir zorunluluk değildir. Bu kapital tarafından tek yönlü olarak bağışlanan işe karşı umutsuz bir girişim, bir meydan okumadır

— iktidara karşı etkili olabilecek tek yanıt size verdiğini geri vermek, yani simgesel anlamda ölmektir.

Eğer sistem bu yöntemle ekonomik olanın görevine bizzat son vererek, onun tözünü ve inanılırlığını elinden

[20] Bu durum özellikle "olumsuz vergi" denilen uygulamada çok açık ve seçiktir. Bu uygulamada ücret tek taraflı olarak çalışmanız istenmeden size bağışlanmakta, dayatılmaktadır. Bir karşılığı olmayan bu türden bir ücretin ekonomi-ötesi sözleşmeyle nasıl bir ilişki biçimi kurulmaya çalışıldığı ortadadır (koşulsuz egemenlik, bağış ve prim yoluyla salt köleleştirme).

almışsa, bu perspektif doğrultusunda kendi egemenliğini de tehlikeye atmış sayılamaz mı? Hayır! Çünkü sistem her yerde, şu gecikmiş ölümle karıştırılan, karşılığı verilemeyen bağışlama üzerine oturtmuş olduğu iktidar stratejisini gütmektedir. Aynı toplumsal ilişki biçimiyle iletişim araçları ve tüketim olgusunda da karşılaşılmaktadır. Kitle iletişim araçlarının tek yönlü mesaj dağıtımına yanıt verebilmek, karşı bağışta bulunabilmek olanaksızdır (bkz. "Kitle İletişim Araçları İçin Ağıt"). (Otomobil kazaları konusundaki CERFI projesinde) toplu otomobil kazaları bir tür

> kolektivitenin kurumlarına ödediği bedel ... Devletin, yapmış olduğu bağışları kolektif hesaba *borç* olarak geçmesi şeklinde yorumlanabilmiştir. Öyleyse karşılıksız ölüm bu zararın telafisine yönelik bir girişimdir. Öyleyse yollarda dökülen kan, bir anlamda, yolları kaplayıp kolektiviteye bağışlayan Devlete umutsuz bir ödeme biçimiyle karşılık vermektir. Bu durumda trafik kazaları Devlete karşı ödenmesi gereken simgesel borç alanının bir parçasını oluşturmaktadırlar. Muhtemelen Devlete olan borçlar arttıkça trafik kazalarında bir artış olacaktır. Bu olguyu engellemeye (önlem alma, hız sınırlaması, yardım örgütünün oluşturulması, baskı) yönelik tüm "akılcı" stratejiler gerçekte anlamsız şeylerdir. Çünkü trafik kazalarını rasyonel bir sistem içine oturtma olasılığını simüle ederek, sorunun kökenine, yani kolektivitenin Devlete karşı bağımlılığını temellendiren, güçlendiren ve yasallaştıran simgesel bir borcun ödenmesi olayına inebilmekten acizdirler. Tam tersine bu "akılcı" stratejiler kaza olgusunun artmasına yol açmaktadırlar. Kazaların yol açtığı sonuçlara karşı hepsi de simgesel borcun daha da ağırlaşmasına yol açacak yeni önlemler, yeni devlet kurumları ve ek "bağışlar" önermektedirler.[21]

Böylelikle mücadele bir toplumla onun üzerinde yer alan ve gücünü ona yaptığı altından kalkılamayacak bağışlar, hayatta kalmaya zorlama ya da ölmesini (bu ölümü kendi çıkarı doğrultusunda önce stoklayıp sonra damıtarak kul-

[21] J. Baudrillard, "Requem pour les Media", *Utopie*, 4, Ekim 1971, s. 24-27 —*ed. notu.*

lanabilmek amacıyla) engellemeden alan politik bir süreci her alanda karşı karşıya getirmektedir (krş. Pierre Clastres, *La Société contre l'Etat [Devlete Karşı Toplum]*). Gerçekteyse böyle bir ödüllendirmeyi hiç kimse hiçbir zaman kabul etmemektedir. Herkes elinden geldiğince karşılığını ödemektedir[22] ancak iktidar daha iyi köleleştirebilmek için daha çok vermektedir. Toplum ya da bireyler bu duruma bir son verebilmek için işi kendi kendilerini yok etmeye kadar götürebilirler. İktidara karşı geçerli olabilecek tek silah budur ve bu silah kolektif bir şekilde tehdit ettiğinde iktidarı çökertebilir. Bu alternatifi olmayan simgesel "şantaj" karşısında (1968 Mayısının barikatları, rehin almalar) iktidar çözülmektedir; çünkü benim yavaş ölümüm sayesinde ayakta kaldığına göre ona aniden/beklemediği bir şekilde ölerek bir karşılık verebilirim. Zaten yavaş bir ölüm süreci içinde yaşadığımız için ani/beklenmedik bir ölüm düşleyebiliyoruz. İktidarınsa bu türden bir düşe bile tahammülü yoktur.

[22] *Simgesel Değiş Tokuş* da zaten budur. Her türlü bağış ideolojisi, hümanist, özgürlükçü Hıristiyan ideolojisine karşı bağış denilen şeyin iktidarın kaynağı ve özünü oluşturduğunu bilmekte yarar var. İktidara son verebilen tek şey karşı-bağıştır (simgesel değiş tokuşa özgü tersine çevrilebilirlik).

2 SİMÜLAKRLAR DÜZENİ

ÜÇ BASAMAKLI SİMÜLAKRLAR DÜZENİ

Rönesans'tan bu yana, değer yasasındaki değişmelere paralel olarak art arda ortaya çıkan üç simülakr düzenine göre:

— Rönesans'tan sanayi devrimine "klasik" dönemi belirleyen biçim *kopyalama*,

— Sanayileşme dönemine egemen biçim *üretim*,

— Kodun belirlediği güncel evredeyse egemen biçim *simülasyondur*.

Birinci basamaktaki simülakr doğal değer yasası, 2. basamaktaki simülakr ticari değer yasası, 3. basamaktaki simülakr ise yapısal değer yasası tarafından belirlenmektedir.

YALANCI MERMERDEN HEYKEL

Kopyalama (ve kopyalama modası) Rönesans'la, yani feodal düzenin yıkılıp yerini burjuva düzenine bırakması ve ayrımlayıcı (sınıfsal) göstergeler düzeyinde açıkça görülen bir göstergeler yarışıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Kastlar ya da mevkilerden oluşan bir toplumda modadan söz edilemez; çünkü böyle bir ortamda atama yöntemi geçerli olduğundan sınıf hareketleri yoktur. Koyulan yasak tüm göstergeleri koruma altına alarak çok net bir anlama sahip olmalarını sağlamaktadır. Çünkü her biri bir mevkiyi işaret etmektedir. Öyleyse törensel düzende (kara büyü ve

kutsala karşı saygısızlığın dışında diyelim; çünkü bunlar yüzünden birbirlerine karıştırılan göstergeler cezalandırılmış olmaktadır. Zira böyle bir karışıklığa yol açmak şeylerin düzenine karşı yapılmış bir saldırıdır) kopyaya yer yoktur. Özellikle kesin göstergelere sahip, güçlü bir "simgesel düzenin" düşlendiği modern dünyada hayale kapılmanın bir anlamı yoktur. Vahşi bir hiyerarşik yapı üzerine oturtulan böyle bir düzen daha önceleri var olmuştur; çünkü göstergelerinin saydamlığı ve vahşeti arasında bir paralellik vardır. Kastlardan oluşan feodal ya da arkaik toplumlarda, yani *acımasız* toplumlarda, sınırlı sayıda gösterge bulunduğundan herkes bunları kullanamaz. Her gösterge hem bir yasak değerine sahiptir hem de kastlar, klanlar ya da kişiler arasında karşılıklı uyulması gereken bir yükümlülüktür. Öyleyse bunlar nedensiz göstergeler değildirler. Gösteren, iki kişiyi birbirine aşılıp geçilmesi olanaksız bir karşılıklılık anlayışıyla bağlamak yerine, kendisine karşı artık kimsenin bir yükümlülük duymadığı, gerçek dünyanın ortak paydasına dönüşmüş, o büyüsü bozulmuş gösterilene gönderme yaptığı andan itibaren nedensiz gösterge dönemi de başlamıştır.

Zorunlu göstergeler dönemi sona ermiş ve yerini tüm sınıfların ayrım yapılmadan yararlanabilecekleri özgür göstergeler dönemi başlamıştır. Rekabete dayalı demokrasi dönemi, mevkilere dayalı düzene özgü, herkesin uymak zorunda olduğu göstergeler döneminin yerini almıştır. Bu prestij göstergelerinin/değerlerinin bir sınıftan diğerine kaydırılmasıyla birlikte mecburen *kopyalama* dönemine de geçilmiş olmaktadır. Çünkü "özgürce" üretilmelerinin yasaklandığı sınırlı sayıdaki göstergeler düzeninden, talebe göre üretilen göstergelerin yaygınlaşma düzenine geçilmiştir. Ancak bu sonuncunun kısıtlı bir yayılma alanına sahip olan zorunlu göstergeyle herhangi bir ilişkisi yoktur. Özgür gösterge zorunlu göstergenin kopyasıdır; ancak bu kopyalama "özgün" göstergenin doğasının bozulmasıyla değil, kesinliğinin sınırlanmasına borçlu olan bir malzemenin yaygınlaştırılma eylemiyle gerçekleştirilmiştir. Ay-

nımlama özelliğini yitirmiş (artık rekabetçi olmaktan başka şansı kalmamış), her türlü zorunluluktan arındırılmış, evrensel boyutlarda hizmete hazır olan modern gösterge, dünyayla olan bağlantısını öne sürerek gerekli olduğunu simüle etmeyi sürdürmektedir. Eski göstergeye benzemeyi düşleyen modern gösterge, gerçekle olan bu ilişkisine dayanarak bir *yükümlülüğe* dönüşme isteğini tek bir *nedene*, yani şu gönderenler sistemi olma özelliğine, şu gerçek, şu kendisi sayesinde var olacağı "doğal"a dayandırmaktadır. Ancak bu bir şeyleri işaret etme üzerine kurulu olan ilişki, artık bir simgesel yükümlülük simülakrından başka bir şey değildir. Bu ilişki nesnel bir dünyada değiş tokuş edilebilen nötr değerlerden başkasını üretememektedir. Burada emeğin başına gelenlerin aynısı göstergenin de başına gelmiştir. "Özgür" emekçinin özgürlüğü eşdeğerlikler üretmekle sınırlıdır; "azat edilmiş ve özgür" göstergenin özgürlüğüyse eşdeğerli gösterilenler üretmekle sınırlıdır.

Öyleyse modern gösterge "doğalın" yerini alabildiği (doğalın simülakrı olabildiği) ölçüde bir değere sahip olabilmektedir. Bu bir "doğallık" sorunsalı, yani Rönesans'tan bu yana burjuvazinin tüm gücüyle ürettiği gerçeklik ve görünüm metafiziği, yani burjuva göstergesinin, klasik döneme ait göstergenin aynasıdır. Göstergenin doğal bir gönderene sahip olması düşüncesi üzerine oturtulmuş nostaljik yaklaşım, göstergelerin bir doğaya gönderme yapmayı bırakarak, ticari değer yasasının denetimi altına girdikleri üretim alanındaki biçimsel bozulmanın başı çektiği devrimlere karşın canlılığını bugün bile korumaktadır. Bunlar ikinci basamak simülakrlardandır. Bu konuya yeniden döneceğiz.

Öyleyse sahte, asılla birlikte Rönesans'ta doğmuştur. Bu olguyla önü yeleğe benzeyen giysiden yapay protez çatala, (alçı kaplama) yalancı mermer döşeli iç mekânlardan, barok tiyatral mekanizmalara kadar her yerde karşılaşılmaktadır. Zira bütün bu klasik dönem kusursuz bir tiyatro görünümü sunmaktadır. Tiyatro, Rönesans'tan sonra tüm toplumsal ve mimari yaşama egemen olan bir biçimdir. Kopyalama metafiziği ve yeniden doğmaya başlamış insa-

nın sonu gelmeyen yeni isteklerine karşılık verebilmenin yolu, şatafatlı yalancı mermer dekorlar ve barok sanattan geçmektedir. Bunlar *dünyevi bir yaşam biçimi (mimari)*, her türlü doğa tözünün içi boşaltılarak tek bir töze indirgenmesi üzerine oturtulmuş isteklerdir. Tıpkı soy, mevki ya da kasttan kaynaklanan farklılıkların ötesine geçilerek burjuva değerler sistemi altında birleştirilerek, tiyatral bir biçim verilen toplumsal gibi. Alçı (mermer tozu); yapay göstergeler bütününün oluşturduğu utkulu bir demokrasi anlayışı, tiyatro ve modanın en üst düzeyde yüceltilmesi ve göstergelerin ayrıcalığına son veren yeni sınıf için her şeyi yapabilme olasılığı demektir. İşitilmedik kombinezonlarla akla gelebilecek her türlü oyun, her türlü sahtekârlığa açılan yol demektir. Burjuvazinin insan eylemlerine bakış açısı, *üretim* alanına dalmadan önce *doğaya öykünme* denilen şeyin içinde kaybolup gitmiştir. Kilise ve saraylardaki yalancı mermer dekor kendisine verilebilecek her türlü biçimi alarak; kadife perdeler, ağaç kornişler, bedenlere özgü tensel yuvarlak hatlar dahil olmak üzere her türlü malzemeyi taklit etmiştir. Yalancı mermer, malzeme çeşitlerindeki akıl almaz karışıklığa son vererek tek bir yeni töz oluşturmuş, tüm diğer malzemelerin bir tür genel karşılığı olmuş dolayısıyla da tüm *tiyatral prestijlerin* başarısında rol oynamıştır; çünkü kendisi de tüm diğer malzemeleri yansıtan (onlara ayna görevi yapan), yeniden canlandıran bir töz olmuştur.

Ancak simülakrlar yalnızca gösterge oyunlarından ibaret değildirler. Onlar aynı zamanda toplumsal ilişkileri ve toplumsal bir iktidarı da içerirler. Alçıyla üretim, gelişmekte olan bilim ve teknolojinin yüceltilmesi olarak da algılanabilir. Ancak onun özellikle barok stilin egemenliği altında olduğu söylenebilir. Barok ise ilk kez Cizvitlerin denedikleri, modern bir iktidar anlayışına uygun bir karşı-reform, politik ve zihinsel dünya üzerine oturtulmuş bir egemenlik girişimidir.

Cizvitlerin zihinsel düzeydeki itaatkârlıklarıyla (*perinde ac cadaver*) şeyleri doğal tözlerinden arındırıp yerlerine

sentetik bir töz koyarak yeni bir dünya oluşturma tutkusu arasında yakın bir ilişki vardır. Bir örgütlenme biçimine uymak durumunda olan insan gibi, şeyler de ideal bir işlevselliğe sahip kadavraya benzemektedirler. Tüm teknoloji, tüm teknokrasi daha o zamanlar ortaya çıkmış gibidir. Dünyanın ideal bir kopyasını, evrensel bir töz ve bir evrensel tözler kombinatuvarı keşfederek dışa vurma cüreti. (Reformdan sonra) parçalanmış bir dünyayı (homojen) türdeş bir doktrin aracılığıyla yeniden bir araya getirmek. Dünyayı (misyonerler aracılığıyla Yeni-İspanya'dan Japonya'ya) tek bir evrensel görüş altında birleştirmek. *Devleti* merkezî bir stratejiye uygun şekilde yönetecek yeni bir seçkinler grubu oluşturmak. Cizvitlerin hedefi işte budur. Bunun içinse etkili simülakrlar yaratmak gerekmektedir. Bunlardan biri örgütleme aygıtıdır. Bunun yanı sıra gösteriş ve tiyatro (kardinaller ve işleri perde arkasından yönetenlerin oluşturdukları büyük tiyatro oyunu), keza dünyada ilk kez, sistemli bir şekilde çocuğa ideal bir kişilik kazandırmayı hedefleyen formasyon ve eğitim simülakrları vardır. Yalancı mermer ve barok stilin mimari anlamda her şeyi kaplayabilme yetisi, benzer türden bir aygıt olarak kabul edilebilir. Bütün bunlar kapitalin üretken akılcılığından önce ortaya çıkmış olduklarından üretim yerine kopyalama yöntemiyle benzer bir evrensel denetim ve egemenlik projesi üretilmiş olduğunu, bu toplumsal şemanınsa bir sistemin iç uyumu konusunda hayati öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Eskiden Ardennes'de yaşayan yaşlı bir aşçı, pastacılık ve katlardan oluşan pasta üretiminin plastik açıdan bir bilime dönüşmesinden yola çıkarak, Tanrı'nın doğal bir aşamada bıraktığı dünyayı yeniden ele almak gibi kibirli bir girişimde bulunmuştu. Amacı dünyanın organik doğallığına bir son vermek, yerine emsalsiz ve çok biçimli betonarme adında bir malzeme geçirmekti. Bu amaca uygun bir şekilde evin içine betondan mobilyalar, sandalyeler, çekmeceler, dikiş makineleri; dışına, yani bahçeye kemanlar da dahil olmak üzere betondan bir orkestra ve onların yanına gerçek

yaprakları olan betondan ağaçlar, kafa bölgesinde gerçek bir yaban domuzu kafatasının yer aldığı betondan bir yaban domuzu ve gerçek koyun yünüyle kaplı betondan koyunlar yapmıştı. Sonuç olarak Camille Renault, o özgün tözü, o şeylerin birbirlerinden yalnızca "gerçekçi" nüanslarla (yaban domuzunun kafatası, ağaç yaprakları) ayrılmasını sağlayan hamuru bulmuştu. Ancak bütün bunlar ziyaretçilere verilen tanrısal bir ödündü... Zira bu 80 yaşındaki hoş tanrı yarattığı şeyleri ziyaretçilerine dudaklarında o dayanılmaz sevimlilikteki gülümsemeyle gezdirmektedir. Amacı tanrısal yaratımla tartışmaya girmek değildir. O yalnızca yaratılmış şeyleri daha anlamlı kılmaya çalışmıştır o kadar. Bunun şeytani bir isyan, parodiyi andıran bir irade ya da retro özellikler taşımaya çalışan "naif" bir sanatla ilişkisi yoktur. Bu Ardennes'li aşçı, yalnızca, zihinsel olarak birleştirilen bir tözü (çünkü beton *zihinsel* bir töz olup, olayları, kavram konusunda olduğu gibi istediğiniz gibi düzenleme ve kurgulama olanağı sağlamaktadır) egemenliği altına almıştır. Onun projesi barok sanatın yalancı mermer ustalarından çok değişik olmakla birlikte günümüzde karşılaştığımız toplu konut türü kentsel yerleşim birimlerinin görüntülerinden çok da farklı değildir. Buralarda kopyalamanın yalnızca töz ve biçimle ilişkisi vardır, henüz ilişkiler ve yapılardan bihaberdir. Bununla birlikte daha o aşamada bile, iktidarın sonsuza dek sürüp gitmesini sağlayacak, yok edilmesi olanaksız bir kopyayı, pasifleştirilmiş toplumun, ölümsüz bir sentetik töze sahip kalıbını çıkartarak denetlemeyi amaçlamaktadır. İnsanın yarattığı en büyük mucizelerden biri de yok olmak bilmeyen şu plastik denilen madde değil midir? Plastik denilen şey, dünyadaki tüm tözlerin çürüme ve ölüm yoluyla birbirlerine dönüşmesini durdurmuştur. Plastik yakıldığı zaman bile tamamen ortadan kaldırılamayan sıradışı bir tözdür. Plastik, evrensel bir semiyotik tutkusunun yoğunlaştığı inanılmaz bir simülakrdır. Bunun teknolojik "gelişme" ya da rasyonel hedefleri olan bilimle hiçbir ilişkisi yoktur. Bu bir zihinsel ve politik egemenlik projesi, geliştirilmesi olanaksız zihinsel bir töz fantazmıdır. Tıpkı şu

yansımaları eğimli bir ayna üzerinde buluşan yalancı mermerden yapılmış barok melek heykelleri gibi.

OTOMAT VE ROBOT

Bu iki yapay varlığı birbirinden ayıran şey iki ayrı düşünce evrenidir. Birisi insanın tiyatral görünümlü, mekanik ve duvar saatinin içyapısını andıran bir düzene sahip kopyasıdır. Burada teknik bütünüyle bir simülakr etkisi ve *analoji* yaratmayı hedeflemektedir. Diğeriyse teknik ilkeler tarafından belirlenmiştir, bu düzeyde önemli olan makinedir. Oysa makineyle birlikte karşımıza bir *eşdeğerlik* sorunu çıkmaktadır. Otomat bir tiyatro oyuncusunu (yapay bir varlık) andırır ve eğlendirirken, Devrim öncesinin toplumsal ve tiyatral yaşamına katılmaktadır. Robotsa adından anlaşılacağı gibi çalışmaktadır. Burada tiyatro sona ermiş, devreye insana özgü bir mekanik anlayışı girmiştir. Otomat insanın bir *benzeri* ve onun muhatabıdır (onunla satranç oynar!). Makine insana *eşdeğer* bir varlıktır ve tekilleştirilmiş işlemsel bir süreçte onu kendisine eşdeğerli bir varlık haline getirmektedir. Birinci basamak simülakr ile ikinci basamak simülakr arasındaki fark işte budur.

Öyleyse "görsel" benzerlik bizi yanıltmamalı. Otomat doğayı, insan ruhunun bir gizemi olup olmadığını, varlık ve görünümler muammasını bir tür sorgulamadır. Altında ne var, içinde ne var, gerisinde ne var türünden sorular soran Tanrı gibi. Eğer kopya varsa bu türden sorular sorabilirsiniz. *Doğal tiyatronun* kahramanı olarak yaratılmış insan üzerine kurulan metafizik, Devrimle birlikte ortadan kaybolmadan önce, otomat sayesinde somutlaştırılabilmiştir. Otomatın yaşayan insandan başka ulaşmak istediği (insandan daha da doğal bir insan görünümüne sahip olmayı amaçlamanın dışında) bir hedef yoktur. İnsan hareketlerindeki yumuşaklıktan, organlarının ve zekâsının işlevlerine kadar (hatta bu kusursuzluğun, yani ideal ölçülere uygun bir doğallık kazandırılmış, ruhtan yoksun bir vücudun neden olduğu bir huzursuzluğu yaşamak) kusur-

suz bir insan ikizi olmayı amaçlar. Bu kutsal olana karşı düzenlenmiş bir saldırıdır. Bu fark tıpkı şu sahnedeki illüzyonistin, rolleri tersine çevirmiş olan, o kusursuz otomatın tutuk olması gereken hareketlerini taklit ederek gerçekle kopyanın birbirine karıştırılmasını engellemeye çalışması gibi her zaman korunmuştur. Kopya her zaman için şeytani[1] bir yananlama sahip olmuşken, otomatın olumlu bir mekanizma olarak algılanmasının nedeni hakkında sorulan soruların günümüze kadar sürüp gelmiş olmasıdır.

Oysa robot konusunda bu türden sorularla karşılaşılmamaktadır. Robotun görünümlerden çok mekanik etkinlikle ilişkisi vardır. Onun hedefi insana benzemek ve

---

[1] Kopya ya da yeniden-üretimde (*reproduction*) insanı her zaman için huzursuz ve rahatsız edici bir tuhaflık vardır. Örneğin bir fotoğraf karşısında duyulan huzursuzluk ve onu bir sihirbazlığa indirgemek gibi. Bu tür bir huzursuzluk, genelde hemen her zaman yeniden-üretim aygıtlarından oluşan teknik aygıtlar karşısında duyulmaktadır. Benjamin bu tür bir huzursuzluğu, aynadan yansıyan imge karşısında duyulan huzursuzluğa benzetmektedir. Ayna olayında bile sihirbazlıktan söz edilebilir. Oysa aynadan yansıyan bu görüntüyü bulunduğu yerden söküp alarak istenildiği gibi taşınabilir, stoklanabilir, yeniden üretilebilir hale getirdiğinizde sihirbazlığın boyutlarının da o ölçüde arttığı görülmektedir (bkz. *Praglı Öğrenci*. Bu filmde şeytan öğrencinin görüntüsünü ayna üzerinden söküp almakta ve bu görüntüyle ölünceye kadar onun peşini bırakmamaktadır). Narsistin suda yansıyan imgesi tarafından baştan çıkartılmasından, insan üzerinde kendi ikizinin oluşturduğu saplantıya, hatta günümüzde insanın kendi imgesi gibi (McLuhan'a göre tekniğin ürettiği narsis serap) salgıladığı ve bu imgeyi yine kendisine bozuk, kayık bir şekilde bile olsa gönderdiği şu muazzam teknik donanımın, ölümcül denilebilecek tersine çevrilişine kadar giden her türlü yeniden-üretim bir tür uğursuzluk içermektedir. Yeniden-üretim özünde şeytani bir şeydir; çünkü temel şeyleri yerinden oynatmaktadır. Bu düşünce bizim için de geçerlidir. Bizim burada bir kod işlemi gibi betimlediğimiz simülasyon, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da, tıpkı simülakr nesnenin (ilkel heykelcik, imge ya da fotoğraf) birincil amacının bir kara büyü işlemi olması gibi, devasa bir güdümleme girişimi, bir denetim ve ölüm evreni haline gelmiştir.

onunla karşılaştırılmak değildir. Otomatı gizemli ve çekici kılan o belli belirsiz metafizik fark ortadan kaybolmuştur; çünkü robot onu kendi çıkarına yutup yok etmiştir. Varlık ve görüntü, üretim ve emeği kapsayan tek bir töz içinde eriyip birbirlerine karışmışlardır. Birinci basamak simülakr farkı asla ortadan kaldırmamakta, simülakr ve gerçek arasında her zaman belirgin bir sürtüşme olmasını öngörmektedir (bu kurnazca oyunla özellikle yanılsama üzerine kurulmuş resimde karşılaşılmaktadır, ancak daha genelde sanatın bu temel fark üstüne oturtulduğu söylenebilir). İkinci basamak simülakr ise ya görünümleri emerek ya da gerçeği yok ederek –hangisi işinize geliyorsa– sorunu basite indirgemektedir. Ancak her durumda ortaya imgeden, yankıdan, aynadan, görünümden yoksun bir gerçeklik çıkartmaktadır. Emek, makine ve sınai üretim sistemi toplu halde tiyatral illüzyon ilkesine radikal bir şekilde karşı çıkan bu türden şeylerdir. Artık Tanrı'yla insan arasında bir benzerlik ya da benzemezlikten değil, işlemsel ilkeye özgü bir mantıktan söz edilebilir.

Bu noktadan itibaren robotlar ve makineler yaygınlaşabilirler, hatta bu yaygınlaşma onlar için yasal bir anlama sahiptir. Yüce ve istisnai mekanizmalara sahip olan otomatlar asla böyle bir şey yapmamışlardır. İnsanlar bile çoğalmaya ancak, sanayi devrimiyle birlikte, bir makine statüsüne sahip olduktan sonra başlamışlardır. Her türlü benzerlik ve ikizlik sürecinden kurtulan insanlar, minyatürleştirilmiş eşdeğerlisine dönüştükleri, üretim sisteminin kendisi gibi çoğalmaya başlamışlardır. Otomatla birlikte büyücü yamağı mitini besleyen simülakrın intikam alma olayı da sona ermiştir. Buna karşın intikam alma bir ikinci basamak simülakr yasasına dönüşmüştür; çünkü artık robotun, makinenin ve ölü emeğin canlı emek üzerindeki egemenlik dönemine girilmiştir. Bu egemenlik üretim ve yeniden-üretim düzeni için zorunludur. Çünkü bu tersine döndürme sayesinde kopyalama sürecinden çıkılarak (yeniden) üretim sürecine girilmektedir. Bu sayede doğal yasalar ve biçim oyunları düzeninden çıkılarak, ticari değer yasası ve güç hesapları düzenine geçilmektedir.

SINAİ SİMÜLAKR

Sanayi devrimiyle birlikte ortalığı yeni bir gösterge ve nesneler kuşağı sarıp sarmalamıştır. Bunlar kast geleneğini tanımayan, statü kısıtlamalarından asla haberleri olamayacak göstergelerdir. Bu yüzden de *taklit edilmeleri* söz konusu değildir; çünkü doğrudan doğruya ve anında devasa boyutlarda *üretilmişlerdir*. Artık göstergelerin istisnai özellik ve de özgünlükleri diye bir şey olmayacaktır; çünkü kendilerini üreten teknik sayesinde, sınai bir simülakr olmayı başardıkları ölçüde bir anlama sahip olabileceklerdir.

Bir başka deyişle seri özelliği taşımaları gerekmekte, yani birbirlerinin aynısı olabilen sonsuz kez çoğaltılmış iki nesneye benzemelidirler. Onların arasındaki ilişki asılla kopyası arasındakine benzeyen, analoji, yansıma türünden bir ilişki değil, eşdeğerlik, aynılık üzerine oturtulmuş bir ilişki biçimidir. Seri olayında nesneler birbirlerinin sonsuz sayıdaki simülakrlarına benzemektedirler. Nesnelerle birlikte doğal olarak onları üreten insanlar da birbirlerinin simülakrına dönüşmektedirler. Genel bir eşdeğerlikler yasası ancak özgün referansın sönüp gitmesi, yani *üretilebilme olasılığıyla* mümkün olabilmektedir.

Bu durumda üretim çözümlemesi, doğal olarak, özgün bir süreç, hatta tüm diğer süreçlerin kökeninde yer alan bir sürece dönüşmektedir. Ne var ki bu süreç her türlü özgün varlığı yutan, birbirlerinin tıpatıp benzeri seri varlıklar üreten bir sürecin başlangıcına benzemektedir. Buraya kadar üretim ve emek birer potansiyel, bir güç, tarihsel bir süreç, üretici etkinlikler, yani modernliğe özgü enerji-ekonomi ağırlıklı bir mit şeklinde algılanmıştır. Oysa sorulması gereken soru: *göstergeler düzeni göz önünde bulundurulduğunda* üretimin devreye *özel* bir evre şeklinde girip girmediğidir. Doğal olarak üretim, simülakrlar silsilesi içinde yer alan bir ara bölümden, yani teknik sayesinde potansiyel olarak sonsuz sayıda birbirinin aynısı sayılan varlık serilerinden oluşan (nesne/göstergeler) bir evre değilse?

Teknik, sınai ve ekonomik sürece özgü o müthiş enerjiler, hiç kuşkusuz "doğal" düzene karşı bir meydan

okuma anlamı taşımakla birlikte, sonuçta asıl sorunun "ikinci basamak" bir simülakr (ve dünyaya egemen olma konusundaysa düşsel açıdan oldukça yoksul bir çözüm sayılabilecek, şu sonu gelmeyecek yeniden-üretim sürecini yaşama geçirebilmek) olduğu gerçeğini göstermeleridir. Kopya, ikiz, ayna, tiyatro, maske ve görünüm oyunları dönemine oranla seriler halinde gerçekleştirilen ve tekniğe dayalı yeniden-üretim dönemi gerçekte bir öncekinden daha büyük bir alanı kapsamamaktadır (oysa bir sonraki simülasyon modelleri, yani üçüncü basamak simülakrlar dönemi çok daha büyük boyutlara sahiptir).

Walter Benjamin *Teknik Yeniden Üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtı* başlıklı çalışmasında bu yeniden-üretim ilkesinin temel içermelerini ortaya koyan ilk kişi olmuştur. Yeniden-üretimin üretim sürecini emip yuttuğunu, ereklerini değiştirdiğini, üretim ve ürünün statüsünde değişikliğe yol açtığını göstermiştir. Bu olguyu sanat, sinema ve fotoğraf alanlarında ortaya koymuştur; çünkü bunlar "klasik" üretkenlik geleneğiyle ilişkisi olmayan ve XX. yüzyılda yeniden üretilebilirlik adı altında aniden ortaya çıkan yeni alanlardır. Ancak bugün tüm maddi üretimin bu evrene ait olduğunu biliyoruz. Bugün kapitale özgü bütüncül sürecin gelip düğümlendiği nokta –moda, medya, reklam, haber ve iletişim ağları– yeniden-üretim ya da Marx'ın pek de önemsemeden yan ödemeler (bu sayede tarihin ironi düzeyini ölçebilmek mümkün olmaktadır) dediği düzey, yani simülakrlar ve koda ait evrendir. Önce Benjamin (daha sonra da McLuhan) tekniği (Marksizmin içinde sıkışıp kalmış olduğu) "üretken bir güç" olarak değil, bir araç, bir biçim ve yeni bir anlam kuşağının ilkesi olarak görmüşlerdir. Bir şeyin yalnızca yeniden üretilebilir olması, yani bir şeyin tıpkısının yapılabilmesi bile bir devrimdir. Bu konuda aynı kitaptan iki adet gören Siyahların şaşkınlıktan küçük dillerini yutmalarını düşünmek yeterlidir. Tekniğe borçlu olunan bu iki ürünün, zorunlu toplumsal emek adı altında, *eşdeğerli* ürünler olarak algılanması, uzun vadede aynı nesnenin *seriler* halinde tekrarlanarak üretilmesi (bu aynı zamanda bireylerin de bir emek gücü nesnesi olarak yeni-

den üretilmesi demektir) kadar önemli bir şey değildir. Bir araç olarak teknik, yalnızca üretilen "mesaj"ın (kullanım değeri) değil, aynı zamanda Marx'ın üretime özgü devrimci bir mesaj niteliği kazandırmak istediği emek gücünün de önüne geçmiştir. Benjamin ve McLuhan Marx'ın göremediğini, yani gerçek mesajın, *gerçek ültimatomun yeniden-üretimin içinden geldiğini* görmüşlerdir. Üretimin bir anlamı olmadığını ve toplumsal erekliğinin seri üretimin içinde yitip gittiğini anlamışlardır. Tarih simülakrlara yenilmiştir.

Zaten bu serisel yeniden-üretim aşaması (sınai mekanizma, zincirleme imalat, genişletilmiş yeniden-üretim vs. aşaması) kısa sürmüştür. Ölü emek canlı emeğe üstün gelmeğe başladığı, yani ilkel birikim süreci sona erdiği andan itibaren seri üretim düzeni yerini modeller aracılığıyla üretime bırakmıştır. Bu noktada köken ve ereklik süreci tersine dönmüştür, zira mekanik bir şekilde üretilmek yerine, *daha tasarlama aşamasından başlayarak yeniden üretilebilirlikleri* ön plana çıkarılan, yani model olarak adlandırılan doğurgan bir çekirdekten yayılan tüm biçimler değişmektedir. Bu noktada artık üçüncü basamak simülakrlar evrenine geçmiş olduğumuz söylenebilir. Burada ne birinci basamak simülakrlar düzenindeki asılın kopya edilmesinden ne de ikinci basamak simülakrlar düzeninde olduğu gibi salt serilerden söz edilemez. Burada modellere dayalı, farklı tonlamalar üstüne oturtulan her türlü biçimle karşılaşabilirsiniz. Anlamlı olabilmenin yolu bir modele aidiyetten geçmektedir. Artık hiçbir şey ereğine uygun bir şekilde değil, modele, yani bir tür geçmişte kalmış ereğine ve yalnızca "referans olarak kullandığı gösteren"le benzerliğine uygun bir şekilde iş görmektedir. Terimin modern anlamında artık simülasyon evrenindeyiz. Sanayileşmeyse bunun ilk halidir. Sonuçta asal olan, seri halinde yeniden üretilebilirlik değil, ayarlanabilirliktir. Niceliksel eşdeğerlikler değil, ayrımlayıcı karşıtlıklardır. Eşdeğerlikler ilkesi değil terimlere yer değiştirtmedir. Asal olan ticari değer yasası değil yapısal değer yasasıdır. Kodun sırlarını teknik ya da ekonomide aramak yerine, tam tersi yapılarak sınai üretimin varoluş koşulları kod ve simülakrların ortaya çı-

kış süreci içinde aranmalıdır. Her düzen ya da basamak bir sonraki düzen ya da basamağa boyun eğmektedir. Bire bir kopya düzeni, nasıl seri üretim düzenine boyun eğdiyse (sanatın nasıl bütünüyle "makineleştiği"ne bakmakta yarar var), üretim düzeni de aynı şekilde işlemsel simülasyon düzenine boyun eğme sürecine girmiştir.

W. Benjamin ve McLuhan'ın çözümlemeleri bu uçsuz bucaksız yeniden-üretim ve simülasyon düzenini kapsamaktadır. Bu evrende gönderenler üzerine kurulu mantık ortadan kaybolmakta ve üretim korkutucu boyutlara ulaşan bir hıza ulaşmaktadır. Zaten bu yüzden Veblen ve Goblot'nun çözümlemelerinde bu olgu hayati bir öneme sahip olmaktadır. Bu kişiler örneğin moda göstergelerini betimlemekte, klasik yapıyı referans olarak almaktadırlar. Onlar için göstergeler ayrımlayıcı özellikler taşıyan bir malzeme olmanın yanı sıra prestij, statü, toplumsal farklılığa dayalı erekleri olan ve bu doğrultuda kullanılan şeylerdir. Marx'ın kâr ve mal olarak nitelendirdiği şeylere dayanarak çağdaş bir strateji geliştirmişlerdir. Çünkü o günlerde hâlâ gösterge ya da emek gücünün kullanım değerinden, kısaca ekonomiden söz edebilmek mümkündü; çünkü o zamanlar hem göstergenin, hem de üretimin bir Mantığı vardı.

KOD METAFİZİĞİ

> Matematiksel bir düşünce yapısına sahip olan Leibniz, sıfır ve birden oluşan ikili sistemin o gizemli zarafetinde yaratım imgesinin bizzat kendisini görüyordu. Yüce Varlığın *bir*'liğinin boşluk içinde ikili bir işleve sahip olmasının tüm varlıkların ortaya çıkması için yeterli olacağını düşünüyordu.
>
> McLuhan

İnsan tarafından oluşturulan büyük simülakrlar bir doğa yasaları evreninden, bir güç ve güç çekişmeleri evrenine, oradan da günümüzdeki yapılar ve ikili karşıtlıklar evrenine geçmişlerdir. Varlık ve görünümler üzerine kurulu bir metafizikten, önce enerji ve determinasyona dayalı bir me-

tafiziğe, günümüzdeyse belirlenemezlik (*indéterminisme*) ve kod üzerine oturtulmuş bir metafiziğe geçilmiştir. Sibernetik denetim, modeller aracılığıyla üretim, ayrımlama üzerine oturtulmuş ayarlamalar, feed-back, soru/yanıt vs.: Yeni *işlemsel* görüntü budur; sınai simülakrlar ise yalnızca *işlemcidirler*. Dijitallik, bu evrene özgü metafizik ilkenin (Leibniz'in Tanrı'sı) adıdır. DNA ise peygamberinin adıdır. Gerçekten de "simülakrların ortaya çıkış ve oluşum sürecinin" en kusursuz görünümüyle genetik kodlanmada karşılaşıyoruz. Geliştirildikçe yok edilen gönderenler ve ereklerin yanı sıra benzerlikler ve belirlemelerden sonra karşımıza tamamen *taktik* bir "değere" sahip dijital ve programlanabilen bir gösterge çıkmaktadır. Biz bu komuta ve denetim amaçlı mikromoleküler koda ait yapısal özellikler taşıyan göstergeyle, diğer işaretlerle (haber/test zerrecikleri) kesiştiği noktada karşılaşmaktayız.

Bu düzeyde göstergeler, göstergelerin rasyonel hedefi, göstergelere özgü gerçek ve düşsellik, baskı altına alınmaları, saptırılmaları, sundukları illüzyon, aktaramadıkları anlamlar ya da paralel anlamları gibi sorular ortadan kalkmaktadır. Birinci basamak simülakrlar düzeninde karmaşık ve sayısız yanılsamaya yol açan göstergelerin makineler tarafından brüt, mat, sınai, yinelenebilen, yankılanmayan, işlemsel ve etkili göstergelere dönüştürüldüklerini görmüştük. Okunamayan, yorumdan yoksun bırakılmış, programlanmış ana kalıplar gibi "biyolojik" beden içinde –tüm komutlarla tüm yanıtların tahrik edildikleri kara kutular– ışık yıllarıyla ölçülebilecek uzaklığa gömülmüş kod işaretleri çok daha radikal bir mutasyona yol açmışlardır. Yeniden canlandırma üzerine kurulmuş tiyatro, göstergelere ait alanlar, göstergeler çatışması, göstergelerin sessizliği dönemi sona ermiştir. Bugün artık yalnızca kodun kara kutusuyla bizi ışın bombardımanına tutan işaret yayıcı molekül, sinyal bombardımanına tutan soru-yanıtlar ve hücrelerimize kaydedilmiş kişisel programımız tarafından aralıksız bir şekilde testlere tabi tutulmaktayız. Bunlar hapishane hücreleridir. Bunlar elektronik hücrelerdir. Bunlar parti hücreleridir. Bunlar mikrobiyolojik hücrelerdir. Hiç-

bir zaman peşi bırakılmayan şey, organik sentezi kod verilerine göre yapılacak olan, bölünemez en küçük elemandır. Ancak bizzat kodun kendisi, on binlerce kesişme noktasının ürettikleri tüm sorular ve tüm yanıtlar arasından seçim yapmakla (kim için?) yükümlü, üretici bir genetik hücreden başka bir şey değildir. Bu (enformatik ve sinyaletik içtepiler şeklindeki) "sorular"ın bir ereği yoktur; çünkü bu soruların yanıtı genetik olarak asla değişmeyecek ya da belli belirsiz ve rastlantısal şekilde oluşacak farklılıkların yol açacağı değişiklikler şeklinde olacaktır. Bu uzam daha çizgisel ya da tek boyutludur; çünkü yalnızlıktan çıldırmış bir mahkûmun tiklerine benzer bir şekilde aynı sinyalleri hiç durmadan üreten *hücresel* bir uzamdır. Genetik kod işte böyle bir şeydir, bir başka deyişle bizim okuma hücrelerine benzediğimiz durdurulmuş, hareket edemeyen bir plak gibidir. Göstergenin sahip olduğu tüm çekicilik, hatta anlam bile önceden belirlenmiştir, yani her şey yazılım ve kod çözümü sayesinde gerçekleştirilmektedir.

Bize özgü üçüncü basamak simülakr düzeni işte budur. Tüm varlıkların var oluş süreci içinde yer alan "sıfır ve birden oluşan ikili (*binaire*) sisteme özgü gizemli zarafet işte budur". Anlamın ortadan kaybolmasına yol açan gösterge işte bu DNA ve işlemsel simülasyon aşamasındadır.

Bütün bunlar Sebeok tarafından "Génétique et Sémiotique" (*Versus*) isimli metinde kusursuz bir şekilde özetlenmiştir:

> Bugüne kadar yapılan pek çok gözlem insanın iç organik yapısının dünyada ortaya çıkan ilk yaşam biçimlerinin doğrudan devamı olduğu varsayımını doğrulamaktadır. En şaşırtıcı olgu DNA molekülünün kesintisiz bir şekilde sürüp gelmesidir. Yeryüzünde bilinen tüm organizmaların genetik malzemesi büyük ölçüde DNA ve RNA denilen nükleik asitlerden oluşmaktadır. Bu asitlerin yapısında bir kuşaktan diğerine yeniden-üretim aracılığıyla geçen ve yanı sıra kendi kendini yeniden üretebilme ve taklit edebilme yeteneğine sahip bilgi bulunmaktadır. Kısaca genetik kod evrenseldir. Bu kodun çözülmesi muazzam bir keşif olmuştur; çünkü "büyük polimerlere özgü iki büyük dilye-

tisinin, yani nükleik asit ve proteine özgü dilyetilerinin çok sıkı bir karşılıklı bağıntı ilişkisi içinde olduğunu" (Crick, 1966, Clark/Narcker, 1968) göstermiştir. Sovyet matematikçi Liyapunov 1963 yılında tüm canlı sistemlerin daha önceden kesin bir şekilde belirlenmiş kanallar aracılığıyla, büyük miktarda bilgi içeren ve daha sonra devreye girecek büyük miktardaki enerji ve malzemeyi denetlemekle yükümlü, küçük bir miktar enerji ya da malzeme naklettiklerini göstermiştir. Bu bakış açısı doğrultusunda ister biyolojik isterse kültürel olsun (stoklama, feed-back, mesajların yönlendirilmesi ve diğerleri) pek çok olayı haber/bilginin işlenmesi şeklinde algılayabiliriz. Son çözümlemede haber/bilgi genellikle ya bir haber/bilginin tekrarlanması ya da bir başka türlü haber/bilgi, yani yeryüzündeki yaşama özgü ancak bir biçim ya da töze bağımlı olmayan evrensel bir özellik olarak belirmektedir.

Beş yıl önce dikkatleri genetik ve dilbilgisi arasındaki yakınlığa çekmiştim; zira her ikisi de birer özerk disiplin olmakla birlikte çok daha geniş bir alanı (zoosemiyotiğin de dahil olduğu) kapsayan iletişim bilimi içinde birbirlerine paralel bir şekilde ilerlemektedir. Genetik terminolojisi dilbilim ve iletişim kuramından ödünç alınmış terimlerle doludur. Jakobson 1968 yılında gerek temel benzerlikler, gerekse genetik ve sözel kodların yapısal ve işleyiş farklılıklarının altını çizmiştir... Günümüzde genetik kod tüm semiyotik ağların, öyleyse hayvanlar ve insanların kullandıkları tüm işaret sistemlerinin bir prototipi gibi düşünülebilir. Bu bakış açısı doğrultusunda *quanta* sistemleri olan ve fiziksel haber/bilginin şaşmaz araçları olan moleküllerle zoosemiyotik ve dil de dahil olmak üzere tüm kültürel sistemlerin, tekil bir evrensel gelişim çerçevesi içinde giderek karmaşıklaşan enerji düzeylerine sahip, kesintisiz bir aşamalar zinciri oluşturdukları söylenebilir. Öyleyse tekil bir sibernetik bakış açısından yola çıkarak gerek dil gerekse yaşayan canlı sistemler betimlenebilir. Şimdilik bu yararlı bir analoji ya da bir öngörüden başka bir şey değildir... Genetik, hayvanlar arası iletişim ve dilbilim arasında gerçekleştirilecek bir karşılıklı yakınlaştırma girişimi, semiyozisin dinamiğini derinlemesine kavramamıza yol açabilir. Böyle bir bilgi sonuç itibarıyla bir tür yaşam tanımı olabilir.

Güncel strateji modeli işte böyle ortaya çıkmıştır. Bu model hemen her yerde bir zamanlar büyük bir ideolojik model olan ekonomi politiğin yerini almıştır.

Jacques Monod'un *Rastlantı ve Zorunluluk* başlıklı kitabında buna kesin bir tavırla "bilim" denilecektir. Artık diyalektik gelişme sona ermiştir. Bundan böyle yaşamı yönlendiren şey genetik koda özgü kesintiye uğrayan belirsizlik, yani (teleonomik) ereklilik ilkesidir. Bir başka deyişle artık ereklilik ya da belirleyicilikten söz edilemez. Çünkü ereklilik daha ortaya çıkmadan önce genetik kodun içine yerleştirilmektedir. Öyleyse değişen bir şey yoktur. Amaçlar düzeni yerini, molekül oyunlarının rastlantısal komütasyonuna indirgenmiş biçimine bırakırken, gösterilenler düzeni de yerini, akla gelebilecek en küçük (kılcal denilebilecek) gösterilen oyunlarının rastlantısal komütasyonuna indirgenmiş biçimine bırakmaktadır. Tüm aşkın ereklilik biçimleri bir kumanda merkezine benzetilmiştir. Oysa hâlâ bir doğaya, doğal bir "biyolojik" yazılıma, yani aslında ta başından beri olduğu gibi düşsel (artık köken ve tözleri değil), koda özgü metafizik bir mabet olarak doğaya başvurulmaktadır. Kodun "nesnel" bir temele ihtiyacı vardır. Bu konuda molekül ve genetikten daha güzel örnekler olamaz. Jacques Monod bu moleküler aşkınlığın aşırı ciddi teoloğuyken, Edgar Morin de (DNA = ADoNay'ın!)[2] kendinden geçmiş bir taraftarıdır. Ancak her ikisindeki ortak payda iktidar denilen gerçekliğin eşdeğerlisi olarak gördükleri kod fantazmını moleküle dayalı idealizmle birbirine karıştırmalarıdır.

Dünyayı tek bir ilkenin [Karşı-Reformcu Cizvitlerde türdeş bir töz, Leibniz'in tanrısal güç atfedilmiş ikili sisteminin öncülük yaptığı biyoloji biliminin (aynı zamanda dilbilimin) teknokratlarındaysa genetik kodun] egemenliği altına almak gibi çılgınca bir illüzyon yeniden karşımıza çıkmaktadır. Zira burada amaçlanan programın genetik-

[2] A, D ve N harflerinin büyük yazılması, Fransızcada DNA kısaltmasının ADN şeklinde yazılmasındandır —*ed. notu.*

le değil toplumsal ve tarihsel bir programla ilişkisi vardır. Biyokimyaya ait verilere yer değiştirterek gerçekleştirilmeye çalışılan şey bir tür genetik kod, P.P.B.S'in (Planning Programming Budgeting System) makromoleküler hesaplaması üzerine oturtularak yönlendirilecek ve tamamen işlemsel devrelerden oluşacak bir toplumsal düzen fikridir. Monod'un dediği gibi tekno-sibernetik bu sayede "doğal bir felsefe"ye sahip olmaktadır. Bilimin ortaya çıktığı ilk günlerden bu yana biyoloji ve biyokimya, insanları her zaman büyülemiştir. Bu büyülenmeyle örneğin Spencer'ci (biyososyolojizm) organizmacılığın 2. ve 3. basamaklarında karşılaşılırken, (Jacob'un, *Le Hasard et la Nécessité*'de (*Canlının Mantığı)* sınıflandırdığı) yapılar düzeyinde 4. basamağa ait günümüz biyokimyasında karşılaşılmaktadır.

Kodlanmış benzerlikler ve benzemezlikler sibernetik hale getirilmiş toplumsal değiş tokuş yansımalarıdır. Buna bir de, Morin'in daha sonra gelip moleküler Eros'a dönüştüreceği, hücreler arası iletişimi yeniden kurmaya yarayan "streospesifik kompleksi" eklediğinizde iş tamamdır.

Pratik ve tarihsel açıdan, bu, bir amaç olarak toplumsal denetim yerine (az çok diyalektik sayılabilecek *Tanrı'nın inayetiyle* gerçekleşeceği düşünülen) öngörü, simülasyon, programlanmış özgürleşme, belirsiz ancak genetik koda bağlı mutasyonlara dayalı toplumsal bir denetimin *amaçlanabileceği* anlamına gelmektedir. İdeal bir gelişme çizgisini amaçlamak yerine, *model* üstüne kurulmuş bir üretim süreciyle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Bir kehanet yerine bize bir "yazılım programı" sunulmaktadır. İkisi arasında radikal bir fark yoktur. Değişenler yalnızca akıl almaz bir şekilde gelişen denetleme şemalarıdır. Üretime dayalı kapitalist bir toplumdan, bu kez her şeyi (yaşamın tüm alanlarını) denetlemek isteyen, sibernetik özellikler taşıyan neo-kapitalist bir düzene geçilmiştir. Biyolojik kuramsallaştırma girişimi bu mutasyon konusunda koda gerekli desteği sağlamaktadır. Bu mutasyon sürecinde her şey "belirgindir". Bu sırasıyla Tanrı, İnsan, Gelişme ve Tarihin kod yararına ölerek sona erdikleri, aşkınlığın iç-

kinlik yararına kendini öldürdüğü bir mutasyon sürecidir ki, sonuç olarak toplumsal ilişkinin korkutucu boyutlara ulaşan güdümlenmesinin en gelişmiş evresine tekabül etmektedir.

Sonsuz bir kendi kendini yeniden-üretim süreci içine girmiş olan sistem, kökenleriyle ilgili efsaneyle birlikte, bu süreç içinde oluşmuş ve kendisi tarafından salgılanmış tüm gönderge niteliği taşıyan değerlerlere de bir son vermektedir. Köken efsanesine son vererek kendi iç çelişkilerine de (artık ne gerçek vardır, ne de bu gerçekle karşılaştırılabilecek gönderen sistemleri) son vermektedir. Böylelikle kendi sonu olarak nitelendirilebilecek efsaneye (kapitalizmin yok olması), yani bizzat devrime de bir son vermektedir. Devrimle birlikte ortaya çıkan şey başlangıçtan itibaren insana özgü o insani ve üretkenlik potansiyeli referansının zaferiydi. Ancak kapital (genetik insan yararına) üretken insanı haritadan silmeye kalkışırsa ne olacak? Devrimin altın çağı, kapitalin altın çağı, yani şu köken ve son efsanelerinin dolanımda oldukları dönemlerdi. Efsanelere bir kez olgusal bir işlemsellik, söylevden yoksun bir işlevsellik aracılığıyla kısa devre yaptırdığınızda (zaten kapitali tarihsel anlamda tehdit edebilen tek şey başlangıçtan itibaren birlikte olduğu şu *efsanevi* rasyonellik zorunluluğudur), bu kez efsane kendi kendisi için bir efsane niteliği taşımaya başlamakta ya da daha çok belirsiz, rastlantısal, bir tür *toplumsal genetik kod* gibi bir makineye benzemekte dolayısıyla da kapital herhangi bir belirgin devirme (yok etme) sürecine hiçbir şans tanımamaktadır. Gerçek kapitalist vahşet işte budur. Geriye bizzat bu işlemselliğin kendisinin ve DNA'nın birer *efsane* olup olmadıkları sorusu kalmaktadır.

Bir söylev olarak bilimin sahip olduğu statü sorunsalı burada yine karşımıza çıkmaktadır. Bu kadar büyük bir saflıkla salt bilimselliğini ilan eden bu söylevin sorgulanmasının şimdi tam yeri ve zamanıdır. Monod şöyle der:

> Karşımıza *a priori* olarak konulan Platon, Herakleitos, Hegel, Marx gibi ideolojik anıtlar, gerçekte önceden tasarlanmış etiko-politik bir kuramı teyit etmeye yönelik birer aposteriori düzenlemedirler... Bilim için olası tek *a priori*, ona bu tartışmada yer alma hakkı tanımayan, nesnellik postulatıdır.

Ancak bizzat bu postulatın kendisi nesnelleştirilmiş bir dünya ve "gerçek" anlayışından asla kurtulabilmiş değildir. Aslında bu nesnellik belli bir *söyleve* ait uyumluluktan başka bir şey değildir ve zaten bu anlamda her türlü bilimsellik, bir söyleve benzeme niyetinde olmayan, çektiği söylevin kapsadığı alanla sınırlıdır ki sonuçta ortaya çıkan "nesnel" simülakr (yani 'bilimsel' söylev) politik ve stratejik terimleri de kapsamaktadır. Zaten Monod bu sözlerin tartışmaya ne kadar açık olduğunu bizzat ifade ederek şöyle demektedir:

> Bilimsel söylevin temel dokusunu oluşturan tüm değişmezlikler, korunanlar ve simetrilerin işlemsel bir imge izlenimi kazandırabilmek amacıyla gerçekliğin yerine geçirilmiş hayali öyküler olup olmadığını sormak gerekmektedir.... Bu tamamen soyut belki de sözleşmesel bir özdeşlik ilkesi üzerine oturtulmuş bir mantıktır. İnsan aklının bu sözleşmeden vazgeçebilmesi şimdilik olanaksız görünmektedir.

Bilimin üretici bir formül, örnek bir söylev olarak kendiliğinden sözleşmesel bir düzene olan inanç (bu herhangi bir sözleşmesel düzen değil, total bir indirgeme üzerine kurulmuş düzendir) üzerine oturuşu daha iyi ifade edilemezdi. Ancak Monod bu "sözleşmesel" özdeşlik ilkesi gibi tehlikeli bir varsayımı hızla sollayarak bilimin "nesnel" bir gerçeklik üzerine oturtulmasının daha doğru olacağını ifade etmektedir. Fizik, özdeşleşmenin, postulattan öte bir şey olduğunu kanıtlayabilmek amacıyla vardır, yani fizik *şeylerin içindedir*; çünkü "aynı kuantik durumda bulunan iki atom arasında salt bir özdeşlik vardır." O halde? Bu bir sözleşme mi yoksa nesnel gerçekliğin kendisi midir? İşin aslı, bilimsel söylevin de herhangi bir söylev gibi sözleşmesel bir mantık üzerine oturtularak örgütlendiğidir. Ancak,

bir tözleşme süreci içinde, kendini teyit ettirebilmek amacıyla herhangi bir ideolojik söylev gibi gerçek ve "nesnel" bir referansa gereksinim duymaktadır. Eğer bir yerlerde, bu akla gelebilecek en küçük boyutlara sahip olacak atomlar da dahil olmak üzere, "gerçekten" özdeşlik ilkesi diye bir şey varsa bu olaydan esinlenen tüm sözleşmesel bilim anıtı da "gerçek" olmalıdır. O zaman genetik koda ait bir varsayım olan DNA da gerçek ve aşılıp geçilmesi olanaksız bir şeydir. Zaten metafizik de bundan başka bir şey değildir. Öyleyse, bilim, kendisine boyun eğmek amacıyla daha önceden çerçevesi çizilmiş ve bir biçim kazandırılmış şeyleri açıklamaktadır. "Nesnellik" işte budur. Nesnel bilgiyi yasallaştıran etik ise bu kısırdöngüyü[3] korumaya yönelik bir savunma ve bilgisizlik sisteminden başka bir şey değildir.

Nietzsche, "Gerçek bir dünyaya inanmamızı sağlamış tüm varsayımlar kahrolsun!" demişti.

DOKUNULABİLEN VE DİJİTAL OLAN

Genetik kodun modellik yaptığı bu düzenleme, laboratuar sonuçlarıyla ya da abartılı kuramsal görüşlerle sınırlı değildir. Bu modeller en sıradan yaşam dilimini bile kapsamaktadırlar. Dijitallik denilen şey günlük yaşantımızın bir parçasına dönüşmüştür. Karşımıza sahip olduğu en somut biçimle, yani test, soru/yanıt, stimülüs/yanıt şekillerinde çıkan dijitalik, toplumumuza özgü tüm mesaj ve göstergelerin korkulu rüyası haline gelmiştir. Tüm içerikler çözülmek üzere kodlanmış, durmak bilmeyen bir yönlendirilmiş sorgulamalar, hükümler ve ültimatomlar yöntemiyle etkisiz kılınmaktadırlar. Ancak taktik açıdan

[3] Zaten Monod'un kitabında güncel bilimsel düşüncenin karmaşıklığını yansıtan çarpıcı bir çelişki vardır. Bilimsel söylevin hedefi kod, yani 3. basamak bir simülakr düzenidir ancak bu işi 2. basamağa özgü "bilimsel" şemalarla, yani nesnellik, bilginin "bilimsel" etiği, bilime özgü hakikat ve aşkınlık ilkesi ve saireyle yapmaktadır. Bir başka deyişle 3. basamak simülakrlar düzenine ait belirsizlik modelleriyle uyuşması olanaksız şeylerle.

bütün bunlar zaten belirsiz içeriklerdir. Anlam süreci soru/yanıt, *bit* ya da aklın alabileceği en düşük miktarda enerji/bilgi aracılığıyla inanılmaz bir şekilde kısaltılmıştır. Bu süreç her seferinde başladığı noktaya dönmekte, bir başka deyişle, sürekli olarak aynı modelleri yeniden güncellemekten başka bir şey yapmamaktadır. Yani kodun tamamen etkisiz kıldığı gösterilenlerin eşdeğerlisi gibidir. Bu moda, reklam ya da medyanın ürettiği mesajlara yönelik anlık hükümlerdir. Bu her yerde talebin arzı, sorunun yanıtı yutup yok ettiği ya da önce emip çiğnedikten sonra, kodu, çözülebilecek şekilde kustuğu ya da öngörülebilecek bir şekilde onu yeniden yarattığı ve sezinlettiği şeydir. Aynı *senaryo*, yani "denemeler ve yanılmalar" (laboratuar testlerindeki kobay senaryosu) üzerine kurulu senaryo her yerde geçerlidir. Her yerde karşımıza seçim yelpazesi adlı senaryo çıkmaktadır ("kişiliğinizi test edin"). Uygulama ve yanıtlar açısından sonsuz sayıda bölünme özelliğine sahip, temel bir toplumsal denetleme biçimi olarak test her yerde karşımıza çıkmaktadır.

Yaşantımız *referandumlar* tarafından belirlenmektedir; çünkü artık *gönderen sistemleri* diye bir şey yoktur. Her gösterge, her mesaj (bu ister "işlevsel" kullanıma açık nesneler olsun, isterse bir moda çizgisi ya da herhangi bir televizyon haberi, seçimlere yönelik sondaj ya da danışmanlık şeklinde olsun) karşımıza birer soru/yanıt formatında çıkmaktadır. İletişim sisteminin tamamı karmaşık sözdizimine sahip bir dilsel yapıdan soru/yanıt –sonsuza dek sürüp gidecek *test uygulamaları*– şeklindeki ikili ve sinyaletik bir sisteme geçmiştir. Oysa bilindiği gibi testler ve referandum kusursuz birer simülasyon biçimidirler; çünkü yanıt sorunun içindedir, yani önceden tasarımlanmıştır. *Öyleyse referandum bir ültimatomdan başka bir şey olamaz.* Çünkü tek yönlü olan sorunun amacı bir soru değil dayatılan bir "anlık" anlam olabilmektir, böylelikle kısırdöngüleşmiş süreç başladığı yere geri dönebilmektedir. Sondajlarla elde edilen istatistiklerinden dökülüp saçılanlar gibi, buradaki her mesaj bir hüküm niteliği taşımaktadır. İki kutup arasındaki mesafe (hatta çelişki) simülakrı,

göstergenin taşıdığı gerçeklik etkisi, taktik ürünü bir hallüsinasyondur.

Teknik düzeyde, Benjamin, bu test işlemini somut bir şekilde çözümlemektedir:

> Sinema oyuncusunun performansı seyirciye belli bir teknik donanım aracılığıyla aktarılmaktadır. Bunun iki sonucu vardır. Birincisi, bu teknik donanım oyuncunun performansının tamamını göstermek zorunda değildir. Kameramanın yönetimi altındaki araçlar, film boyunca, oyuncunun performansını ortaya çıkaracak bir şekilde konumlandırılmaktadırlar. Bu art arda gelen konumlandırmalar kurgucunun kesin bir kurgu yapmasını sağlayacak malzemeyi oluşturmaktadırlar... Böylelikle oyuncunun performansı bir dizi optik teste tabi tutulmaktadır.... İkincisi, (oyuncuyla doğrudan kişisel iletişim kurabilmesi olanaksız olan) seyirci bir uzman konumuna sahip olmakta ve oyuncuyla ancak araç gereçle özdeşleşebildiği ölçüde özdeşleşebilmektedir. Öyleyse seyirci bu aracın davranış biçimini benimsemekte, yani oyuncuyu teste tabi tutmaktadır.
>
> Not: Teknik araç gerecin sinema oyuncusu üzerinde gerçekleştirdiği test etme alanının boyutları, ekonomik bağlamın birey üzerinde gerçekleştirdiği test etme alanının olağanüstü boyutlarıyla doğru orantılıdır. Örneğin mesleki yönlendirme sınavlarının giderek daha önemli hale geldiği görülmektedir. Bu sınavların amacı bireyin performansını belli bir şekilde kurgulamaktan ibarettir. Sinematografik çekimle mesleki yönlendirme sınavları bir uzmanlar ordusu önünde gerçekleştirilmektedir. Görüntüleri çeken kişiyle sınavları yapan kişi tamamen aynı konumdadır... (*Teknik Yeniden üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtı)*

"Dadaistlerde sanat yapıtı bir mermiye dönüşmüştür. Seyircinin üstüne saldırır ve dokunsal bir nitelik kazanır. Filmdeki oyalayıcı unsur da ilk bakışta, gerçekten de mekânlar ve çekim açılarının devingenliği üzerine oturan,

sonra da gelip seyircinin yüzüne çarpan dokunulabilecek türden bir unsurdur."

Görüntüler karşısında derin düşüncelere dalabilmek olanaksızdır. İmgeler insana özgü algılama sürecini art arda gelen sekansların algılanmasına dönüştürmektedirler. Bu görüntülere ancak uyarılara (*stimuli*) benzeyen evet ya da hayır şeklindeki anlık yanıtlar verilebilir, yani görüntülere tepki maksimum ölçüde kısaltılmıştır. Film kendisine artık soru sorulmasına izin vermemektedir; çünkü o sizi doğrudan sorguya çekmektedir. İşte bu anlamda modern iletişim araçları McLuhan'a göre çok daha güçlü bir anlık katılımı,[4] dur durak bilmeyen bir yanıtlama süreci ve total bir plastisiteyi zorunlu kılmaktadırlar (Benjamin, kameramanın çalışmasıyla cerrahın çalışmasını karşılaştırmaktadır. Her ikisinde de dokunma ve güdümleme vardır. Mesajların görevi artık bilgi taşımak değil test ve sondaj, yani denetlemektir (yani tüm karşı-roller ya da yanıtların daha önceden koda özgü kayıt düzeni tarafından belirlenmiş olduğu süreç). Kurgu ve kodlama denilen şeyler gerçekten alıcının da aynı sürece uygun bir şekilde kod çözmesini zorunlu kılmaktadırlar. Her mesaj okumanın böylelikle kodun kesintisiz incelenmesinden başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.

Her imge, her medyatik mesajla birlikte çevremizde bulunan her işlevsel nesne de bir test görevi yapmaktadır.

---

[4] Bu, aracın seyircisini, bir tür *soyut yapıt* olarak kafada tutulan şeyin birkaç noktasını yeniden gözden geçirmeye mahkûm eden sıradan bir televizyon "tanımıdır". Böylelikle seyirci kendisine, noktaların birleştirilmesiyle ortaya çıkan bir resim şeklinde, sunulan gerçekliğin yaratılmasına katılmaktadır. Televizyon seyircisi sanki kendi fantazmlarını yansıtabilmesi için kendisine sunulmuş olan ve hiçbir anlam ifade etmeyen mürekkep lekelerini bir araya getirme durumunda olan birine benzemektedir. Hiç bitmeyeceğe benzeyen bir Rorschach testi olarak televizyon! Daha da güzeli: "Televizyon imgesi seyirci olarak bizi her an beyaz tram çizgilerini, derinlemesine sinetik ve dokunsal özelliğe sahip duygusal sarsıntılar şeklinde tamamlayarak, katılmaya zorlamaktadır."

Bir başka deyişle terimin kesin anlamında yanıt mekanizmalarını streotipler ya da analitik modellere uygun bir şekilde özgürleştirmektedirler. Günümüzde nesne artık terimin geleneksel anlamında "işlevsel" değildir. Sizin işinize yaramaktan çok sizi "test etmeye" yaramaktadır. Nesnenin nasıl daha önceki nesneyle bir ilişkisi kalmadıysa iletişim araçlarının ürettiği haberin de olguların "gerçekliğiyle" bir ilişkisi kalmamıştır. Hem nesne hem de haber bir seçim, bir kurgu, bir çekimin ürünüdürler. Onlar "gerçekliği" bizden önce test etmişler ve yalnızca kendilerine "yanıt verilebilen" soruları sormuşlardır. Gerçekliği yalın unsurlara bölüp çözümleyerek düzenlenmiş karşıtlıklar senaryosuna uygun bir şekilde yeniden oluşturmuşlardır. Tıpkı fotoğrafçının çektiği nesneye dayattığı karşıt ışıklar, aydınlatma ve çekim açıları (önünüze çıkacak herhangi bir fotoğrafçı bu işin böyle yapıldığını söyleyecektir. Bir fotoğrafla aklınıza gelen her şeyi yapabilirsiniz yeter ki onu fotoğraf makinesi ve ona özgü kodun sunduğu teste *kesin yanıt* oluşturacak an ya da ışık sapmasını doğru açıdan yakalayın) gibi. Tıpkı bir test ya da referandumun herhangi bir sürtüşme ya da sorunu bir soru/yanıta dönüştürdükleri zaman olduğu gibi. Böyle bir teste tabi tutulan gerçeklik ise bu kez sizi, ayni çizelgeye uyarak teste tabi tutmakta ve siz de bu kodlamayı onun kurallarına uygun bir şekilde çözmektesiniz. Çünkü bu testin sunmuş olduğu her mesaj, her nesnede minyatürleştirilmiş genetik bir kod örneğine benzeyen bir kodlama vardır.

Günümüzde hemen her şeyin karşımıza bir yelpaze ya da çoktan seçmeli şekilde çıkması bile teste tabi tutulmakta olduğumuzu göstermektedir. Çünkü bu olgu sizi seçim yapmaya zorlamaktadır. Bu olay bizi çevreleyen dünyayı *okumaya* ve seçici olunan bir şifre çözme olayına götürmektedir. Bizler bu dünyada kullanıcı olmaktan çok okuyucu ve seçici durumdayız, yani bir okuma hücresine dönüşmüş gibiyiz. Oysa dikkat edilmesi gereken bir husus varsa o da bizim de sürekli olarak araç (*medium*) tarafından seçilerek teste tabi tutulmakta olduğumuz gerçeğidir. Anket yapmak amacıyla seçilen bir eşantiyon gibi

tüm iletişim araçları yaydıkları mesaj ışınları aracılığıyla bizi çerçeve içine alarak kurgulamaya çalışmaktadırlar. Çünkü bu mesajlar aslında seçilmiş sorulardan oluşan ışın ve alıcı örneklerine benzemektedir. Tıpkı bir nesneyi kısa aralıklı algısal sekanslarla inceleyerek onun yerini belirleyip denetim altına alan (yerini bu şekilde belirleyerek bir yapı kazandırdıkları şey gerçek ve özerk gruplar değil, eşantiyonlar, bir başka deyişle mesajlardan oluşan bir top ateşiyle toplumsal ve zihinsel olarak bir model kazandırılmış eşantiyonlardır) sinirsel, dokunsal ve geri çekilmelerden (*retraktil*) oluşan tepkiler gibi, bu iş de, deneysel, durmak bilmeyen karşılıklı iç içe geçmelerden oluşan kısırdöngüleşmiş bir düzeltme işlemiyle yapılmaktadır. Bu eşantiyonların en güzeli hiç kuşkusuz "kamuoyudur". Kamuoyu gerçekdışı değil, hipergerçek bir politik tözdür. Bu fantastik hipergerçeklik teste dayalı kurgu ve güdümleme sayesinde yaşamaktadır.

Soru/yanıt şeklindeki ikili (*binaire*) şemanın ortaya çıkışı inanılmaz sonuçlara yol açabilecek kadar önemli bir şeydir. Bu şema her türlü eklemli söylevi bozup, bir zamanlar altın çağını yaşamış olup artık çağdışı hale gelmiş bulunan gösteren ve gösterilen, bir temsil eden ve bir temsil edilen diyalektiğine kısa devre yaptırmaktadır. Gösterileni bir işlev özelliği taşıyan nesneler düzeniyle verilen oyların "temsil etme özelliği taşıyan kişilere" temsilcilere gideceği görüşü sona ermiştir. Gerçek yanıtlara sahip (özellikle yanıtı olmayan sorular sona ermiştir) gerçek sorgulama sona ermiştir.

Bütün bu süreç, yani doğru ve yanlış, gerçek ve düşsel arasındaki çelişkili süreç, anlamını yitirmiş şu kurgusal hipergerçek mantığın içinde, yok olup gitmiştir. Michel Tort, *Le qnotient intellectual* (*Entelektüel Katsayı*) başlıklı kitabında bunu çok iyi bir şekilde çözümlemektedir:

> Sorunun yanıtını belirleyecek olan şey bizzat bu sorunun kendisi ya da soruluş şekli değil, kendisine bu sorunun yöneltilmiş olduğu insanın ona yükleyeceği anlamdır. Bu yanıt aynı zamanda sorgulanan kişinin, sorgulayanın ken-

> disinden beklediği yanıtla ilgili olarak, güdeceği en uygun taktiğin de sonucu olacaktır.

Daha da iyisi:

> Yapay bilgi, bilgi üretmek amacıyla denetim altına alınarak dönüştürülen nesneden çok farklı bir şeydir. Yapay bilgi sonuçta gerçekliğe ait, nesnel bir bilgi birikimiyle teknik (*medium*) aracılığıyla üretilen arasındaki farkı anlamanın olanaksız hale geldiği vahşi bir müdahaledir. IQ (zekâ katsayısı) yapay bir şeydir.

Artık doğru ve yanlış yoktur; çünkü soru ve yanıt arasında algılanabilen bir mesafe yoktur. Testlerin ışığı altında görüş, zekâ ve daha genelinde her türlü anlam süreci sonuçta "sayıları giderek artan uygun stimulilere tezat tepkiler vermekten başka bir şey yapamayacak bir kapasite düzeyine" indirgenmektedir.

Bütün bu çözümlemeler bizi doğrudan McLuhan'ın: "*Medium is message*" formülüne göndermektedir. Gerçekten de anlam sürecini oluşturan şey araç ya da aracın başvurduğu kurgulama, parçalama, sorguya çekme, yanıt bekleme ve kafa ütüleme yöntemidir. Böylelikle McLuhan'ın büyük elektronik iletişim araçları çağını neden *dokunsal* bir iletişim çağı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Çünkü bu çağda görsele oranla dokunsal evren sürecine gerçekten de daha yakınız ve bu evrende mesafeler daha büyük olduğundan düşünebilme olasılığı vardır. Dokunma bizim için duyusal, duygusal ("dokunmak ten ve nesne arasındaki yalın bir ilişkiden çok duyular arası bir karşılıklı etkileşim demektir") değerini yitirdiği an yeniden bir iletişim evreni şemasına dönüşebilir. Ancak bu kez bir *dokunsal ve taktik* simülasyon alanından söz edebilmek mümkündür. Bu alanda mesaj "masaj"a, yani çok çeşitli yollardan sizden yanıt beklemeye, kısaca bir teste dönüşmektedir. Her yerde teste tabi tutulup, yoklanmaktayız. Bu yöntem bir taktiktir. İletişim evreniyse "dokunabilme" üzerine oturmaktadır. Burada, girdiği bin bir kılık aracılığıyla toplumsal ilişki düşüncesinin yerini almaya çalışan,

"dokunma" ideolojisinden söz etmeye gerek bile duymuyoruz. Moleküler bir kumanda kodunun çevresindeki gibi, testin (soru/yanıt hücresi) de çevresinde oluşturulmaya çalışılan stratejik bir yapılanma vardır.

İletişim araçları ve sondajlar oyunu içine, bir başka deyişle soru/yanıt adlı entegre devre evrenine girdiği andan itibaren tüm politik evren özgünlüğünü yitirmektedir. Seçim evreni toplumsal değiş tokuşun bir yanıta indirgenmiş olduğu ilk önemli kurumdur. Bir işaret kadar basitleştirilebildiği için ilk o evrenselleşmiştir. Bir başka deyişle milletvekili seçimleri ilk iletişim aracıdır. XIX. ve XX. yüzyıllarda politik ve ekonomik uygulamalar giderek aynı tip söylev içinde değerlendirilmeye başlanmışlardır. Propaganda ve reklamın, nesneler ve yönlendirici düşüncelerle aynı mantık doğrultusunda pazarlanması ve ticarileştirilmesinde uzlaşılmıştır. Ekonomi ve politika arasındaki bu dil uyumu zaten bize özgü bir toplumun göstergesidir. Bu toplumda "ekonomi politik" yüzde yüz gerçekleştirilmiştir. Bu aynı zamanda onun sonu demektir; çünkü iki ayrı evren bir başka gerçeklik yani, iletişim araçlarına özgü, hipergerçeklik içinde yok olup gitmektedir. Burada da her terim bir üst aşamaya, yani 3. basamak simülakrlar düzeni aşamasına taşınmaktadır.

Le Monde gazetesinde şöyle denmektedir:

> Pek çoğumuzun politikanın iletişim araçları tarafından "yoldan çıkartılması"na üzülmesi ve televizyonun düğmesiyle at yarışları tahminlerinin (sondajlar) politik bir görüşün yerini almasını kınaması, bu insanların politika hakkında hiçbir şey bilmediklerinin kanıtıdır.

Bu politik hipergerçekçilik evresinin temel özelliği: iki kanatlı sistem ve politika adlı oyunda sondajların alternatif eşdeğerlik aynası görevi yapmak üzere devreye girmesidir.

Sondajlar her türlü toplumsal görüş *üretiminin* ötesinde bir yerdedirler. Artık kamuoyu görüşü simülakrın-

dan başka bir şeye de başvurmamaktadırlar. Toplumsal amaçlar ya da karşı amaçları göz önünde bulundurmayan --önemli olan yeniden-üretimin kendisidir– bir GSMH nasıl üretim güçlerinin düşsel bir yansımasıysa, aynı bakış açısı doğrultusunda, kamuoyu görüşü de kamuoyu görüşü benzeri bir şeyin yansımasıdır. Kamuoyu görüşü konusunda önemli olan bir kamuoyu görüşü imgesinin aslının yerini almasıdır. Kitleleri temsil etmenin sırrı da burada yatmaktadır. Bundan böyle hiç kimse herhangi bir görüş *üretmemeli* herkes kamuoyu görüşünü *yeniden üretmelidir*. Üstelik bu işi tüm görüşleri onların bir tür genel eşdeğerlisi olan bir şeyin içine tıkarak gerçekleştirmeli ve bunu tekrarlamalıdır (kişisel seçenek ne olursa olsun geneli yeniden üretmelidir). Maddi alanda olduğu gibi görüşler konusunda da üretim sona ermiştir; yaşasın yeniden-üretim düzeni. McLuhan formülünün en anlamlı olduğu yer burasıdır.[5] Kusursuz bir kamuoyu görüşü varsa o da iletişim aracı ve mesaj ikilisidir. Böyle bir kamuoyunu bilgilendiren sondajlar ise sürekli olarak aracı mesaj olarak dayatmaktadırlar. Bu açıdan onların televizyon ve elektronik iletişim araçları düzenine ait oldukları söylenebilir ki, zaten daha önce bu sonuncuların da durmak bilmeyen bir soru/yanıt oyunu, dur durak tanımayan bir sondaj aracı olduklarını öğrenmiştik.

Sondajlar *kararsızlığın* güdümleyicisidirler. Oyların yönünü değiştirebildikleri düşüncesi doğru mudur yoksa yanlış mı? Gerçekliğin doğru bir fotoğrafını mı sunmaktadırlar yoksa hangi yana büküldüğünü bile bilmediğimiz simülasyona özgü bir hiperalanda, bu gerçeklik ışınının kırılması ya da basit yönlendirmeler türünden bir şey midirler? Bu doğru mudur yoksa yanlış mı? Karar verebilmek olanaksızdır. Haklarında yapılabilecek en kusursuz ve ayrıntılı bir çözümlemenin varsayımları bile tersine döndü-

[5] 3. basamak simülasyon düzenine geçildiğinde "*medium is message*"göstergenin ekonomi politiğinin ta kendisidir; çünkü araç ve mesajın birbirlerinden ayrılabildikleri aşama 2. basamak simülasyon evreninin temel özelliğidir.

rülebilmektedir. İstatistik ahlaki bir özellik taşımaktadır. Bu kararsızlık ise her simülasyon sürecine özgü bir şeydir (daha yukarıdaki bunalımın getirdiği kararsızlığa bakınız). Bu yöntemlere (istatistik, olasılık hesapları, işlemsel sibernetik) özgü iç mantık hiç kuşkusuz çok kesin ve "bilimseldir". Ancak bir yerlerde bu mantığın hiçbir gerçeklikle örtüşemediği görülmektedir. Bu (doğru ya da yanlış) bir gerçeklik evreninde kırılmadan yoksun düşsel bir öyküye benzemektedir. Bu *modeller* güçlerini bu düşsellikten alırlarken aynı zamanda onun kendilerine, gerçeğin mucizevi bir şekilde kendi modellerine uyacağını, yani kusursuz bir güdümleme ürünü olabileceğini düşleyen bir kast ya da gruba özgü, paranoyakça projeksiyon ürünü testlerden başka bir gerçeklik bırakmadığını da görmektedirler.

İstatistikler için geçerli olan senaryo, politik evren adına düzenlenmiş partisyon için de geçerlidir. Bu senaryoya göre birbirlerinin yerine konabilen çoğunluk/azınlık gibi güçler vs. art arda dönüp gelmektedirler. Bu salt temsil edilme aşamasındaysa temsil etmenin hiçbir anlama sahip olmadığı görülmektedir. Politikayı öldüren şey, ayrımlayıcı karşıtlıklar oyununun çok iyi bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Politika evreni, özellikle de iktidarınki, giderek boşalmaktadır. Bu politik sınıfın arzularının gerçekleşmesi, yani toplumsal temsil edilmenin kusursuz bir şekilde güdümlenebilmesi için ödenen bir fidyedir. Kusursuz bir şekilde yeniden üretildiği anda her türlü toplumsal tözün gizlice ve yumuşak bir şekilde bu mekanizmanın dışına çıkmış olduğu anlaşılmaktadır.

Sondajlar konusunda da durum farklı değildir. Sondajlara politikacılardan başkası inanmamaktadır. Tıpkı reklamlara pazarlamacılar ve reklamcılardan başkalarının inanmaması gibi. Bunun nedeni özel bir aptallık (bu da gözden kaçırılmaması gereken bir olasılıktır) biçimi değil sondajların politikanın güncel işleyiş biçimiyle olan benzerliğidir. Bu yüzden "gerçek" bir taktik değere sahip olmakta ve politik sınıfı düzenleyen unsurlar olarak iş görmektedirler. Dolayısıyla politik sınıf onlara inanmak durumundadır ve de inanmaktadır. Gerçekten başka inanan birileri var

mıdır? İnsanların sondajlar ve iletişim araçları aracılığıyla keyif alarak izledikleri şey hiçliğin hipertemsilcisi olan politika evreni adlı bürlesk gösteridir. Gösteriye dönüşmüş bir anlamsızlık insanı neşelendirmektedir. Bu gösterinin aldığı en son biçimse *istatistik tefekkürdür*. Nedense her zaman derin bir düş kırıklığına yol açmaktadır. Kamuya ait her türlü sözü emip yutan sondajlar her türlü dışavurum sürecine de kısa devre yaptırarak bir tür düş kırıklığına yol açmaktadırlar. Büyüleme güçleri imgenin her türlü olası gerçekliği önceden yaratabilme yetisinin neden olduğu boşluk ve çekim düzeyinin yol açtığı etkisizleştirme gücüyle aynıdır.

Sondajlarla neden oldukları nesnel etkileme süreci arasında bir ilişki yoktur. Propaganda ya da reklam konusunda olduğu gibi sondajlar da çoğunlukla direnişler ya da bireysel ve kolektif tepkisizlik aracılığıyla etkisiz kılınmaktadırlar. Onların sorunu tüm toplumsal uygulamaları içeren işlemsel bir simülasyon, yani tüm toplumsal tözün *kanserli hale getirilmesidir*. Bir başka deyişle kanın yerine iletişim araçlarının beyaz lenflerinin konulmasıdır.

Soru/yanıt denilen kısırdöngünün uzantılarıyla hemen her alanda karşılaşılmaktadır. Anket, sondaj ve istatistik yöntemleri üzerine çöken bu radikal kuşkuculuk sayesinde yavaş yavaş da olsa bu alanların yeniden gözden geçirilmeleri gerektiğinin farkına varılmaktadır. Ancak aynı kuşku etnoloji için de geçerlidir. Doğal olarak yerlilerin simülasyon yeteneğinden yoksun kusursuz doğal varlıklar olduklarını kabul etmiyorsanız. Sorun orada da burada da aynıdır, *yönlendirilen* soruya *simüle edilmiş* yanıttan (soruyu yeniden üretenden) başkasını alabilme olanaksızlığı. Fen bilimleri alanında bitkiler, hayvanlar ya da cansız maddeyi sorgulayıp da "nesnel" bir yanıt alamama gibi bir şanssızlıktan söz edebilmek zordur. Sondaj yapılanların sondaj yapanlara, yerlilerin etnologlara, çözümlenenlerin çözümleyenlere verdikleri yanıtlar konusundaki kısırdön-

günün kusursuz denilebilecek bir düzeye ulaştığı söylenebilir. Kendilerine soru sorulan insanlar kendilerinden verilmesi düşlenen ve beklenen yanıtları vermektedirler. Psikanalizdeki transfer ve karşı-transfer bile günümüzde *selffulfilling prophecy*[6] (insanın kendi kendisi hakkında

[6] İçinde bulunulan güncel "psikolojik" durum bu kısa devre tarafından belirlenmektedir. Bir ilk başkaldırma evresi ve özgürlük *hakkı ilkesinin* oluşturulmasından sonra özgürleşen çocuklar ve ergenlerin özgürlük talepleri aslında sözcüğün *gerçek* anlamında anababaların özgürleşmelerine yol açmış gibidir. Taleplerinde (her zamanki gibi uzlaşılamaz olan ve) giderek saldırganlaşan (öğrenciler, liseliler, ergenlik çağındakiler) bu durumu sezinlemiş gibidirler. Ana babalar ve eğitimcilerin ağırlığı ve sözleri bu taleplerde kendilerini belli etmektedir. Gençler kendilerini nihayet yalnız, özgür ve sorumlu hissettikleri anda, birden bire, aslında bu süreç içinde, gerçekten özgürlüklerine kavuşanların "ötekiler" olduğunu fark etmişlerdir. Bu yüzden de onları rahat bırakmak niyetinde değildirler. Çocuklar, annababa ve eğitimcileri duygusal maddi taleplerle değil, içkin bir Oedipal yorumlama doğrultusunda gözden geçirilip, düzeltilmiş bir taleple taciz etmeye başlamışlardır. Bu ironi ve yadsıma yoluyla saptırılmış (diğerinden çok daha büyük olan) bir hiperbağımlılık, yani psikolojik yapının *kökeninde bulunan libidinal mekanizmalar parodisidir*. Bu talep bir içerik, bir gönderenler sistemi ve bir temelden yoksun olmakla birlikte bütün bu özellikleri taşıyan bir talepten çok daha acımasızdır. Bu gerçekleşmesi olanaksız saf/boş bir taleptir. Bilgi (eğitim) ya da duygusal ilişkilerin (aile) içeriği, pedagojik ya da aileye özgü gönderen sistemleri özgürleşme eylemi sırasında tasfiye edildiklerinden, geriye kurumun içi boşaltılmış biçimine uygun bir talep kalmaktadır. Bu sapkın ve çok inatçı bir taleptir. Bu "transfer edilebilen" (yani gönderge sisteminden yoksun, gönderime yapılması olanaksız) bir arzudur. Bu arzuyu besleyen şey eksiklik duygusu, yani boş bırakılan duygusal alan, "özgürleştirilmiş" arzudur. Kendi görüntüsü tarafından aklı başından alınmış bir arzu, arzunun arzusu, yani burada da iç içe geçmiş bir arzu düşüncesi vardır. Bu hipergerçek bir arzudur. Simgesel tözden yoksun olan bu arzu kendi kendinin taklidine dönüşerek, yaşamını kendi yansıması ve düş kırıklığı sayesinde sürdürmektedir. Bugün sözcüğün gerçek anlamında "talep" edilen şey işte budur. Nesne ya da "klasik" anlamdaki transfer edilebilen ilişkilerin aksine bu

tahminlerde bulunma yeteneği) bu yönlendirici, simüle

---

arzunun çözülebilmesi ya da sonlandırılabilmesi olanaksızdır.

Simüle Edilmiş Oedipus.

François Richard şöyle yazıyor:

> Öğrenciler beden ya da sözlerle baştan çıkartılmak istiyorlar. Oyun baştan çıkarma üzerine kurulduğundan bu oyunu ironik bir şekilde oynuyorlar. 'Bize sahip olduğun bilgiyi ver, burada hazır bulun, mademki söz sende o zaman konuş, buraya konuşmak için geldin.' Bu yalnızca bir tartışma değildir; çünkü otorite tartışılıp, anlamsızlaştıkça kendiliğinden artan bir otorite talebiyle karşılaşılmaktadır. Daha iyi yadsıyabilmek amacıyla Oedipus numarasına yatmaktadırlar. Öğretim elemanı babadır. Ona baba denilerek eğlenilmekte, ensest oyunu oynanmakta, bu durumdan rahatsız olma numarası çekilmekte, 'bana dokunmayın ve tahrik etmeyin' oyunu oynanmaktadır. Sonuç olarak amaç cinsellikten kurtarmadır."

Aynı şekilde hastanın, hekimin kendisinden talep ettiğini sandığı Oedipus kompleksini geri istemesi, "Oedipus kompleksi"yle ilgili şeyler anlatması ya da bu kompleksin "çözümlenmesine" yönelik düşler görmesi de acaba bir direniş biçimi olarak nitelendirilebilir mi? Yine aynı şekilde öğretim elemanı da kendi Oedipus, baştan çıkarma numarasını yapmakta, yani senli benli olmakta, sürtünmekte, yakınlaşmakta, egemenlik altına almaktadır. Ne var ki, bu bir arzu değil **arzu** simülasyonudur. Oedipal psikodram simülasyonu (ancak aslından ne daha az gerçek ne de daha az dramatiktir). Bilgi ve iktidar üzerine oturan gerçek bir libidinal meydan okuma ya da bilgi ve iktidarla ilgili (1968 Mayısı sonrasında üniversitelerde görülen cinsten) gerçek bir yas tutma olayından çok farklı bir şey. Şimdilerdeyse artık umutsuz bir yeniden-üretim evresinde. Bu evrede kazanılacak bir oyun olmamasına karşın simülakr maksimum düzeydedir. Bu aynı zamanda abartılmış ve parodi özelliği taşıyan bir simülasyondur. Aynı nedenlerden dolayı simülasyonun da psikanaliz gibi bir sonu yoktur.

Bitmek Bilmeyen Psikanaliz.

Transfer ve karşı-transfer hikâyesine bir bölüm daha eklenebilir. Bu bölümün adı: transfer ve karşı-transferin simülasyon yöntemiyle tasfiyesi olabilir. Transfere bir çare bulunamaması nedeniyle psikanaliz kendi kurumsal tözüne dönüştürdüğü bilinçaltını bundan böyle bizzat üretmek ve yeniden üretmek

edilmiş, önceden belirlenmiş yanıt olayından kurtulamamaktadır. Burada tuhaf bir paradoksla karşılaşılmaktadır. Sondajlara yanıt vermeleri istenen, çözümlemeleri yapılan insanlarla yerlilere tanınan söz hakkına bir daha geriye dönüşü mümkün olmayacak bir şekilde kısa devre yaptırılarak, yok edilmiştir. Bu yadsımadan yola çıkılarak etnoloji, psikanaliz, sosyoloji gibi disiplinlerin müthiş bir şekilde gelişebilecekleri söylenebilir. Ancak bu gelişme su üzerine yazı yazma cinsinden bir şey olacaktır zira sondaj yapılan, çözümlenen insanlarla yerlilerin kısırdöngüleşmiş yanıtları yine de bir meydan okuma ve zaferle sonuçlanmış bir rövanştır; çünkü bunlar sorulara istenilen yanıtları verip, onları yalıtarak aslında iktidara özgü kısırdöngüden asla kurtulmamalarına neden olmaktadırlar, yani kendilerinden beklenen, ayna görevini yerine getirmektedirler. Tıpkı seçmenlerinin yanıtlarını çok yakından izleyen temsilcilerin temsil ettikleri bir şeyin kalmadığı seçim sistemi gibi, yani bir anlamda politikacıların hiçbir şeyi denetleyeme-

---

zorunda kalarak sürdürülmesi olanaksız hale geldiğinden simülasyon yoluyla tasfiye edilmelidir. Psikanalizi öldüren şey bilinçaltı *göstergelerinin* değiş tokuş edilir hale gelmesidir. Tıpkı devrimin ekonomi politiğin eleştirel göstergeleriyle değiş tokuş edilir hale gelmesiyle ölmüş olması gibi. Freud bu kısa devre olayını analitik düşün armağan edilmesi ya da hastalarda "önceden-öğretilme" yoluyla analitik bilgileri bağışlama şeklinde öngörmüştü. Ancak bu olay yine de bir direniş, bir saptırma şeklinde yorumlanıyor ve ne çözümleme ne de transfer ilkesini temelden sorgulamıyordu. Bilinçaltıyla, bilinçaltı söylevi tüm 3. basamak mekanizmalar düzeyinde iş gördüğünü bildiğimiz simülatris öngörme senaryosuna uygun bir şekilde ortadan kaybolmuşlardır. Bu durumda çözümlemenin bir sonuca ulaşması olanaksızlaştığından, mantıksal ve tarihsel anlamda sonlandırılamamaktadır. Çünkü çözümleme hayali bir yeniden-üretim tözü, yani talebin belirlediği bir bilinçaltı üzerinde sabitlenmiştir. Burada da bilinçaltı mesajlarına psikanaliz adlı "medium" tarafından kısa devre yaptırılmıştır. Bunun adı libidinal hipergerçekçiliktir. Şu ünlü gerçek, simgesel ve düşsel kategorilerine bunları yoldan çıkartan hipergerçek kategorisini de eklemek gerekecektir.

dikleri söylenebilir. İşte bu yüzden egemenlik altındakilerin güdümlenmiş yanıtı yine de bir anlamda gerçek bir yanıt, iktidarın iktidarı gömmesi üzerine oturtulan umutsuzca bir intikam girişimidir.

Gelişmiş "demokratik sistemler" iki kanattan oluşan (iktidar-muhalefet) bir ardışıklık formülüne takılıp kalmışlardır. Yönetim soldan sağa aynı özelliklere sahip bir politik sınıfın elinde olmakla birlikte tekil bir görünüm sunmamaktadır. Oysa tek partili totaliter bir düzen, dengesiz bir biçimdir; çünkü politika sahnesini etkisizleştirerek kamuoyuna dayalı bir *feed-back*'i, yani transistorize edilmiş politika adlı makinenin oluşturduğu entegre devreye özgü minimal akımı sağlayamamaktadır. Temsil etmenin alabileceği son biçim art arda dönüp gelmedir; çünkü bu basit bir biçimsel dayatma üzerine oturan ve iki taraf arasındaki kusursuz rekabet denklemine yaklaşıldıkça maksimal düzeyde talep gören bir düzendir. Bunun mantığı şudur: Demokrasi politik düzende bir eşdeğerlik yasası oluşturmakta ve bu yasa bir yandan iki terim arasındaki eşdeğerlik olayını yeniden harekete geçiren bir baskül oyununa yol açarken; diğer yandan aralarındaki o kılcal fark sayesinde kamusal uzlaşmayı sağlamakta ve temsil etme düzeninin son halkasını oluşturmaktadır. Bu, sahnede Politik Aklın karanlık bir yansımasından başka bir oyuncunun bulunmadığı işlemsel bir tiyatrodur. Demokrasinin temel ilkesi olan bireylerin "özgür seçim" hakları sonuçta gerçekten de bunun tam tersi denilebilecek bir görünüm almıştır. Bir başka deyişle oy temel bir *zorunluluğa* dönüştürülmüştür. Hukuken bu böyle olmasa bile sondajlar[7] tarafından desteklenen istatistikle art arda dönüp gelme üzerine kuru-

[7] Bizimkinden çok daha gelişkin olan Atina demokrasisi yeterli sayıyı sağlayabilmek için, olası tüm baskı yöntemlerini denedikten sonra, mantıksal açıdan oyu, karşılığı olan bir hizmet şekline sokmak zorunda kalmıştı.

lu politik yapı açısından bir zorunluluktur. Oy *rastlantısal* olma özelliği kazanmıştır. Demokrasi ileri bir biçimsel aşamaya ulaştığında eşit paydalar (50/50) arasında dönüp durmaya başlamıştır. Oy ise zerreciklerin Browniyen devinimi ya da olasılık hesaplarına benzemiştir. Sanki herkes gelişigüzel bir şekilde oy verir gibidir. Sanki oy veren maymunlardır.

Bu noktada mevcut partilerin tarihsel ya da toplumsal anlama sahip herhangi bir şey söylemelerinin hiçbir anlamı yoktur. Tam tersine partilerin hiçbir şeyi temsil etmemeleri *gerekmektedir*; çünkü oynanan oyunun, sondajlar, biçimsel ve istatistik zorlamanın büyüleme gücü çok büyüktür.

"Klasik" seçim sistemi, oyun kuralında sağlanan uzlaşma gereği, politikanın kendiliğinden belli ölçüde etkisizleşmesini içeriyordu. Ancak bu aşamada, gerçek bakış açıları üzerine oturan toplumsal bir karşıtlık temelinde, temsil edilenler ve temsil edenlerden söz edebilmek mümkündür. Bu çelişkili gönderen sistemlerinin kendi kendinden başka bir şeyi ifade etmeyen sondajlarla daha baştan medyatikleştirilmiş ve türdeşleştirilmiş bir kamuoyu şeklinde etkisizleştirilmesi, "tepede" art arda dönüp gelmelere, bir başka deyişle iki parti arasındaki karşıtlık simülasyonu, karşılıklı amaçların emilmesi ve her türden politik söylevin tersine çevrilmesine yol açacaktır. Tıpkı simülasyonun gösteren ve gösterilen ötesindeki ekonomi politiğin saf biçimini belirlemesi gibi, temsil edilme ve temsil etmenin ötesinde, saf bir temsil edilme vardır. Tıpkı paraların boşlukta uçuşmasının ve başı boş bırakılmış muhasebelerinin kullanım ve değişim değerleriyle her türlü üretim tözünün ötesinde yer alan saf bir değer oluşturması gibi.

⁂

Kapitalin tarihsel devinimi onun oligopole yönelik bir açık rekabet aşamasından tekelleşmeye doğru gittiği şeklinde görünebilir. Aynı şekilde demokrasinin devinimi de çok partililikten iki partililiğe daha sonra da tek partiye doğ-

ru görünebilir. Ancak bu görünümler kesinlikle yanlıştır. Çünkü güncel oligopol (çok kutupluluk) ya da düopol (iki kutupluluk) *tekelin taktik bir yansımasının* sonucudur. Tüm alanlarda düopol monopolün en son evresi olarak görünmektedir. Pazar (monopolünü) tekelini yıkan şey politik irade (Devletin müdahalesi, anti-tröst yasalar vs.) değildir. Zira hayatta kalmak isteyen her üniter sistem *ikili bir düzenleme* yaratmak zorundadır. Böyle bir düzenleme tekelleşmeye engel değildir, tam tersine, saf iktidarın kendini eşdeğerli değişkenler şeklinde sunması gerekmektedir. Yani iktidarın muhalefet aracılığıyla yansıtılabilmesi için ikiye bölünmesi gerekmektedir. Çamaşır tozlarından barış içinde birlikte yaşamaya kadar bu böyledir. Dünyayı denetim altında tutabilmek için iki süper güce gerek vardır. Çünkü tek bir imparatorluk kendiliğinden çökecektir. Terör dengesi ise bu düzenlenmiş karşıtlığın ayakta kalmasını sağlamaktadır. Çünkü strateji yapısal özelliklere sahiptir yoksa atomik değil. Bu düzenlenmiş karşıtlık çok daha karmaşık bir senaryoya dayandırılarak dallandırılıp budaklandırılsa bile ana kalıp ikili bir yapıya sahiptir. Bunda böyle açık bir düello ya da rekabete dayalı bir mücadele yerine, yalnızca "ikisi bir arada" karşıt çiftlerden söz edilecektir.

En küçük ayırıcı birimden (soru/yanıt zerreciği gibi) ekonomi, politika, evrensel bir arada yaşamayı yönlendiren büyük makro sistemler düzeyine kadar kalıpta bir değişiklik yoktur yani 0/1. İkiye bölme güncel sistemlere özgü *metastabl* ya da homeostatik bir biçim olarak kendini kanıtlamakla meşguldür. 0/1 bizi egemenliği altına almış olan simülasyon süreçlerine özgü bir çekirdektir. Çok değerlilikten (*polivalans*) totolojiye, çift başlı stratejik biçimde herhangi bir değişikliğe yol açmadan, dengesiz bir değişkenler oyunu şeklinde örgütlenebilir. Bu simülasyonun[8] ilahi biçimidir.

---

[8] Bu anlamda ikili yapıları "antropolojik" yapılar ve ikili örgütlenmeyi ilkel toplumların temel yapısı olarak sunan Lévi-Strauss'un radikal bir şekilde eleştirilmesi gerekmektedir. Lévi-Strauss'un ilkel toplumları ödüllendirmeye çalıştığı ikili biçim

New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nde neden iki gökdelen vardır? Oysa Manhattan'daki tüm büyük gökdelenler dikeylemesine mücadeleye dayalı bir *rekabetin* ürünü olduklarından kapitalist sisteme uygun bir mimari manzara oluşturmuşlardır. Burası birbirlerine saldıran piramit biçiminde gökdelenlerin oluşturduğu vahşi bir orman gibidir. Sistem, New York'a deniz tarafından gelindiğinde ortaya çıkan, ünlü görüntüsüyle örtüşen bir manzara sunmaktaydı. Bu görüntü birkaç yıl içinde tamamen değişmiştir. Kapitalist sistemin piramite benzeyen çehresi sanki bir delikli karta dönüşmüştür. Gökdelenler artık birer dikilitaş şeklinde değil birbirlerine meydan okumaktan vazgeçmiş, bir istatistik grafiğinin kolonlarını andıran, bitişik düzen şeklinde inşa edilmektedirler. Bu yeni mimari sistem ise artık rekabete değil muhasebeye dayalı, rekabetin karşılıklı bağıntılar lehine ortadan kaybolduğu bir görüntü sunmaktadırlar. (New York kentinin tarihçesine baktığınızda, dünyada kapitalist sistemin güncel biçimini tüm boyutlarıyla ve inanılmaz bir sadakatle ortaya koyabilen tek kent olduğunu görürsünüz. Sistemde bir değişiklik olduğu anda New York'da da anında bir şeyler değişmektedir. Hiçbir Avrupa kentinde böyle bir sürece tanık olamazsınız). Bu, tekelci bir mimari grafiktir. Birbirlerine kusursuz bir şekilde paralel olan 400 metre yüksekliğindeki Dünya Ticaret Merkezi'ni oluşturan iki gökdelenin temelleri birer kare şeklinde olup, binalar kusursuz bir şekilde dengelenmiş ve birbirlerini görmeyen birleşik kaplar biçimindedir. Birbirinin aynı iki tane gökdelen olması her türlü rekabetin, her

---

bizim yapısal mantığımızla bize özgü koddan başka bir şey değildir. Bu bizim "arkaik" toplumları egemenlik altına almamızı sağlayan koddur. Lévi-Strauss, tüm insanlıkta ortaklaşa bulunan zihinsel yapılar şekline soktuğu bu kalıbı onlara kakalayarak kıyak çektiğini sanmaktadır. Çünkü böylelikle Batı'nın kendileri için düzenleyeceği vaftiz törenine daha iyi hazırlanmış olacaklardır.

türlü özgün gönderenin sona erdiği *anlamına gelmektedir*. Tek bir gökdelen olsaydı paradoksal bir şekilde tekelden söz etmek mümkün olmayacaktı; çünkü tekelin ikili bir yapı özelliği taşımaya başladığını görmüş bulunuyoruz. Saf bir göstergeden ancak kendi kendisinin ikizini üretebildiğinde söz edebiliyoruz. Kendi ikizi tarafından yinelendiğinde gösterge gerçekten de anlama bir son vermektedir. Andy Warhol'un tüm çalışmaları bunu kanıtlar niteliktedir. Marilyn Monroe'nun tekrarlanan yüz görüntüleri aynı zamanda orijinalin ölümü ve yeniden canlandırmanın sonu anlamına gelmektedir. Dünya Ticaret Merkezi'nin iki gökdeleni ürkütücü bir kendi kendini tekrarlama süreci içine girmiş olan sistemin nasıl kısırdöngüsel bir görünüm almış olduğunun somut göstergesidirler. Oysa daha önceki gökdelenlerin her biri bunalım ve meydan okuma üzerine oturan bir sistemin sürekli olarak kendi kendini aşması anlamına gelmekteydi.

Burada kendi kendini tekrarlamaktan kaynaklanan bir büyüleyicilikten söz edilebilir. Ne kadar yüksek olurlarsa olsunlar tüm diğerlerinden daha yüksek olan bu iki gökdelen dikeylemesine gidişata bir son vermişlerdir. Onlar diğer gökdelenleri yok saymaktadır. Onlar diğerleriyle aynı kanı taşımamaktadır. Diğerlerine meydan okumamakta ve kendilerini onlarla karşılaştırmamaktadır. Onlar birbirlerinin yüzeyleri aracılığıyla birbirlerini yansıtmakta ve bu benzerlik üstüne kurulu birbirini yüceltmeye yönelik prestijle idare etmektedir. Dışarıya yansıtabildikleri tek şey bir model düşüncesidir. Onlar birbirleri için vardır ve aynı yüksekliğe sahip olmaları aşıp geçmeyle ilgili bir değer ifade etmemektedir. Bu yükseklik yalnızca modeller ve komütasyonlar stratejisinin, sistemin merkezinde –New York gerçekten de sistemin tam merkezindedir– rekabete dayalı geleneksel stratejiyi tarihsel anlamda egemenliği altına almış olduğunu göstermektedir. Rockfeller Center'ın iki gökdeleni cam ve çelikten oluşan yüzeylerinde birbirlerini yansıtmaktadırlar. Tıpkı bütün kentte olduğu gibi. Gökdelenler körleşince dış yüzeylerini yitirmişlerdir. Manhattan Chase Bank ya da 1960'lı yıllara ait en cesur mima-

riye sahip binalarda hâlâ karşılaşabildiğimiz yapının içi ve dışıyla ilgili gönderenler sistemi, örneğin binanın çehresi olarak kabul edilen dış yüzey bugün ortadan kalkmıştır. Dikeylik üzerine kurulu söz sanatının ortadan kaybolmasıyla birlikte ayna/yansımaya dayalı söz sanatı da ortadan kalkmaktadır. Geriye iki sayısının içine tıkılmış bir seri kalmaktadır. Sanki mimari de sistem gibi kusursuz bir model, yerinden kımıldatılması olanaksız bir genetik koda uygun bir şekilde davranmaktadır.

SİMÜLASYONUN HİPERGERÇEKLİĞİ

Bütün bu açıklamaların nedeni dijital bir mekân tanımı yapabilmektir. Modellerin kutuplaşmaları, yayılmaları, çekim güçleri üzerine oturan koda özgü bir manyetik alan ve kendisinden hiçbir zaman kaçılamayan en küçük ayırıcı birimlerden (soru/yanıt hücresi bir tür anlamın sibernetik atomuna benzemektedir) oluşan bir akım. Bu yöntemle denetlenen bir alanla geleneksel baskı, yani *anlamı olan* bir şiddet üzerine oturan polisiye baskının belirlediği alan arasındaki farkın bilincinde olmak gerekir. Tepkisel bir özellik taşıyan bu eski koşullanma alanı, Pavlov'un programlanmış, tekrarlardan oluşan saldırı düzeneğinden esinlenmiş olup, bu alanın daha büyük boyutlu olanlarıyla "durmak bilmeyen" reklam kampanyaları ve 1930'lu yılların politik propagandalar evresinde karşılaşmaktayız. Bu, hayvani bir korku ve boyun eğme davranışı oluşturmaya yönelik, zanaatsal ve sınai bir şiddet biçimidir. Bütün bunların artık bir anlamı kalmamıştır. Totaliter, bürokratik yoğunlaşma, ticari değer yasası döneminden kalma bir şemadır. Eşdeğerlikler sistemi gerçekten de genel bir eşdeğerlik biçimini, öyleyse bütünsel bir sürecin merkezileştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Simülasyona oranla bunun arkaik bir akılcılık biçimi olduğu söylenebilir. Çünkü burada düzenleyici role sahip olan şey modellerin yaygınlaştırılmasıdır yoksa genel eşdeğerlik olayı değil. Bu biçim artık genel bir eşdeğerliğin değil ayrımlayıcı bir karşıtlığın parçasıdır. Emredici bir

süreçten, kod aracılığıyla ayırma/yalıtma, ültimatomdan dileğe, pasif olma zorunluluğundan öznenin "aktif yanıtı" üzerine kurulan modellere, özneyi içeren, "oyun türü" katılımın vs. yer aldığı, dur durak tanımayan doğal yanıtlar, neşeli *feed-back*'ler ve çevreye yayılan bağlantılardan oluşan total bir ortam (çevre) anlayışı üzerine kurulu bir modele geçilmiştir. Nicolas Schöffer'e göre bu, "genel bir havanın somutlaştırılması"dır. Bu, koda özgü ışıklandırılmış alan içinde yer alan birkaç büyük modelin (büyülediği) kendine doğru çektiği on binlerce uyarıcı, minyatürleştirilmiş testler ve sonsuz sayıda çoğaltılabilecek soru/yanıttan oluşan, katılıma dayalı büyük bir bayramdır.

Tekno-ışıklandırılmış-kinetik mekân ile dinamikleştirilmiş mekâna dayanan total bir tiyatro görünümüne bürünmüş büyük bir dokunsal İletişim Kültürüne doğru gidilmektedir!

Bu bağlantı kurma, duyusal taklitçilik, dokunsal mistisizmden oluşan bir düş gücüdür. Bu işlemsel simülasyon, çoklu simülasyon ve çok yanıtlı evrene çevrebilimin tamamı eklenmektedir. Bu dur durak tanımayan başarılı benimseme testi, hayvanlara özgü taklitçilik düzeyine indirgenerek, doğal bir görünüme kavuşturulacaktır: "Hayvanların içinde yaşadıkları çevrenin renk ve biçimlerine uyumlanma süreci insanlar için de geçerli bir olaydır" (N. Schöffer). Hatta "o doğuştan gelen çevrebilim anlayışına sahip" Kızılderililer için bile geçerlidir. Etki/tepkiler, taklitler, vurgulamalar, yani açık sistemlere özgü çevrebilimsel birincil, olumlu ve olumsuz *feed-back*'lerle birlikte açılan bu gedik tarafından yutulacaktır. Sahip olduğu ideoloji ise, daha esnek bir rasyonel düşünce çerçevesinde, Pavlov refleksinin haberle düzenlenmiş bir biçiminden ibarettir. Böylelikle zihinsel sağlığın koşullandırılma sürecinde, elektroşoktan bedensel dışavurum aşamasına geçilmiştir. Hemen her yerde zora ve zorlamaya dayalı düzeneklerin yerini gereksinim, algılama, arzu vb. kavramların işlemselleştirilmesine dayalı bir ortam oluşturma düzeneği almıştır. Genelleşmiş bir çevrebilimi, "kandırmaca" ve bağlam

mistiğiyle VII. Planda yer alan (neden olmasın?) "Estetik ve Kültürel Yeniden Yaşama Döndürme Merkezleri" ve bir kadın göğsü şeklinde inşa edilerek "... oluşturulmuş bir ortam aracılığıyla üst düzeyde hoşnut olma olanağı sağlayacak Boş Zamanları Cinsellikle Değerlendirme Merkezine kadar giden ortam simülasyonu. Her sınıftan emekçi bu tahrik etme merkezlerine girebilecektir". "Silindir biçimindeki küçük bir füzecik etrafında dönen hiperbolik bir çembersel düzeneğe göre" oluşturulmuş şu "total tiyatro"nun yarattığı dinamikleştirilmiş mekânın yol açtığı büyüleyicilik. Artık ne sahne vardır, ne ara ne de "bakış". Gösteri ve gösteri özelliği taşıyan her şey sona ermiştir. Gidişat total, kaynaştırıcı, dokunsal, (artık estetik değil) duygulanımlar (estezik) ve saireden yanadır. Bu durumda insan, elinde olmadan kara mizah türü duygulara kapılmakta ve Artaud'nun total tiyatrosu, Vahşet Tiyatrosunun iğrenç bir karikatürünü andıran bu dinamik mekânlı simülasyon olayını düşünmektedir. Burada vahşet yerini minimum ve maksimum "uyarı eşikleri ile doyuma ulaşma eşiklerinden yola çıkılarak hesaplanan algılama kodlarının" keşfedilmesine bırakmaktadır. Tutkulara dayalı klasik tiyatrodaki o eski "katarsis" bile bugün simülasyon sayesinde bir homeopatiye dönüşmüştür. Yaratıcılık da bu şekilde sürüp gitmektedir. Bu aynı zamanda gerçekliğin hipergerçekçilik, gerçeğin tercihen başka bir yeniden-üretim aracına –reklam, fotoğraf vs.– yaptırılan kusursuz kopyası aracılığıyla çöküşü demektir. Araçtan araca taşınan gerçek böylelikle buharlaşıp yok olmakta, bir ölüm alegorisine dönüşmekte, ancak bu yok oluş nedense onun daha bir güçlenmesine yol açmaktadır. Bu durumda gerçek yalnızca kendi kendisi için var olmaya başlamaktadır ki bunun bir tür yitirilmiş nesne –o artık bir yeniden-üretim nesnesi değil yadsımanın ve ritüelleşmiş bir kendini yok etmenin, kendinden geçmiş biçimi, yani hipergerçektir– fetişizmi olduğu söylenebilir.

Gerçekçilik de zaten böyle bir eğilime öncülük etmiştir. Gerçeğe yönelik söz sanatı, konumunun ciddi bir değişikliğe uğradığını göstermektedir (dilin altın çağı, masum

olduğu, yani söylenenlerin bir gerçeklik etkisine sahip olmaları gerekmediği dönemlerdir). Sürrealizmin bile, o, yadsıdığı gerçekçilikle dayanışma içinde olduğu ve düşsel düzeyde ondan kopmasına rağmen onu yinelemiş olduğu söylenebilir. Gerçek ve düşsel arasındaki bu çelişki ortadan kalktığı ölçüde hipergerçeğin çok daha ileri bir evreyi temsil ettiği söylenebilir. Burada gerçek dışı olanın düş ya da fantazmla değil onların ötesi ya da berisinde kalanla, yani *gerçeğin gerçeğe bir halüsinasyon derecesinde benzeyeniyle* ilişkili olduğu söylenebilir. Bu yeniden canlandırma bunalımından kurtulabilmek için gerçeğin salt tekrarlar içine hapsedilmesi gerekmektedir. İngelere dayalı bir yeni-gerçekçilik ya da *pop-art*'da ortaya çıkmadan önce bu eğilimlerle yeni-romanda karşılaşılmaktadır. Burada amaç gerçeğin etrafını boşaltmak, içerdiği tüm psikoloji ve öznelliğin sökülüp alınarak, kendisinin salt nesnelliğin ellerine teslim etmektir. Aslında bu salt bakışla ilgili bir nesnelliktir. Nihayet nesnesinden kurtulan nesnellik bundan böyle kendisini tarayan bakışın aklı selimini yitirmiş düzeneği haline gelmiştir. Bilinçsizce olarak nitelendirilebilecek (gerçeğin) görülmeme girişiminin kısırdöngüleşmiş bir ayartma biçimi olduğu kolaylıkla fark edilmektedir.

Yeni roman insanda bu tür bir izlenim bırakmaktadır. Çünkü kusursuz ve aklı selimden yoksun bir gerçeklik içinde ortaya zorla bir anlam çıkartmaya çalışmaktadır. Bu metinlerde sözdizimi ve anlambilim ortadan kaybolmuşlardır. Burada okuyucunun karşısına çıkartılan, nesnenin ortaya çıkmasından çok oraya buraya dağılmış parçalarının bıkkınlık verici sorgulamasından söz edilebilir. Burada ne metafor (mecaz) vardır ne de metonimi (düz değişmece), bir başka deyişle bakışın denetlediği kesintisiz bir içkinlik yoktur. Bu mikroskobik "nesnel" yaklaşım bir gerçeklik korkusuna yol açmaktadır. Laf olsun türünden uçsuz bucaksız bir yeniden canlandırma evreninde karşılaşılan ölüm korkusu. Rölyef, perspektif ve derinliğe dayalı, nesnenin algılanmasına bağlı (mekânsal ve psikolojik) o eski illüzyonlar artık sona ermiştir. Bugün optik tamamen

skopik, şeylerle yüzeysel düzeyde ilgilenen bir işlemselliğe; bakış ise moleküler bir nesne koduna dönüşmüştür.

Bu gerçekçi simülasyon korkusuyla ilgili birçok yöntemden söz edilebilir:

I) Gerçeğin yapısını ayrıntılarına kadar bozmak: Nesnenin paradigmatik yapısının kısırdöngüsel biçim kazanması. Kısmi nesnelere çizgisel ve serisel bir nitelik kazandırarak yok etmek.

II) İç içe geçmiş bir bakış açısı, yani nesnenin ayrıntılarına kadar giden bir kopyalama ve suretini çıkarma. Bu çoğaltma girişimi bir tür derinlik kazandırma, hatta eleştirel bir üstdile benzemeye çalışmaktadır. Göstergenin yansıtmaya dayalı görüntüsü ya da ayna diyalektiği çerçevesinde bu hiç kuşkusuz doğru bir şeydi. Bundan böyle bu sonsuza değin sürüp gidecek kırılma bir başka tip seriselllik, yani artık gerçeğin yansımadığı, tükenip kaybolunca kadar sürecek bir boyut kaybından başka bir şey değildir.

III) Serilerden oluşan özgün biçim (Andy Warhol). Burada yalnızca sözdizimsel boyut değil, aynı zamanda dizisel boyut da terk edilmiştir. Çünkü artık biçimler esnekliklerıyle birlikte içsel yansıtma özelliklerini de yitirdiklerinden geriye yalnızca aynının –sıfır esneklik ve yansımaya sahip olanın– sürdürülmesi kalmaktadır. Tıpkı şu erotik fotoğrafta yer alan ikiz kız kardeşler gibi. Bu fotoğrafta, benzerlik, bedenlerin tensel gerçekliğine bir son vermektedir. Kızlardan birinin güzelliği, diğerininki tarafından aynı anda yinelendiğinden nereye bakacağınızı bilemez hale geliyorsunuz. Bakış birinden diğerine gidip geldiğinden, her türlü bakış otomatik olarak bu gidip-gelme süreci tarafından belirlenmektedir. Hem özgün bir şekilde işlenen zekice bir cinayet hem de istisnai bir ayartılma biçimi. Çünkü nesne burada kendi kendini sonsuz sayıda çoğaltma şeklinde bir engellemeyle karşılaşmaktadır (Platoncu efsane ve bir simgeyi oluşturan iki ayrı simgenin bir araya getirilmesinin tersi sayılabilecek bir senaryo. Burada gösterge tek hücrelilerinkine benzer bir şekilde çoğalmaktadır.) Böyle bir ayartma gücüne ancak ölüm sahip olabilir; çünkü bizim

gibi bir cinselliğe sahip varlıklar için ölüm belki bir hiçlik değil, yalnızca cinsellik öncesi bir yeniden-üretim biçimidir. Sonu olmayan bir zincir şeklinde modele dayalı bir üretim biçimi sonuçta gerçekten de tek hücreli çoğalmaya benzemekte ve bizim yaşamla birbirine karıştırdığımız cinsellik aracılığıyla gerçekleştirdiğimiz şeyin karşıtına dönüşmektedir.

IV) Ancak bu katıksız makineleşme hiç kuşkusuz paradoksal bir sınıra sahiptir. Çünkü gerçek, yani tüm diğerlerini içeren ve bir anlamda kodun artık değiştirilemeyen biçimine dönüşmüş üretim formülü ikili, dijital bir görünüm almıştır. Salt tekrarlar değil, iki terim arasındaki minimal esneklikle minimal mesafe üzerine kurulu bir dijitallik, bir başka deyişle düşsel anlamı destekleyebilecek "en küçük ortak paradigma". İmgesel ya da tüketim nesnesine özgü içsel bir ayrımlama kombinatuvarına benzeyen bu simülasyon, çağdaş sanatta hipergerçek ve hiperresimi birbirinden ayıran belli belirsiz bir farka dönüşünceye kadar sürdürülebilir. Bu simülasyon, gerçek karşısında kendini kurban etmeye kadar gidecek bir ortadan kaybolma iddiasındadır. Tüm resim sanatı, boyanmış yüzey ve duvarı birbirinden ayıran kenar bordürüne sığınmış durumdadır. Resim ve tüm yeniden canlandırma metafiziğinin, metafizik göstergesi ve kodun zorla tekrarlanmasından oluşan imzaysa ("saf bakış") neredeyse kendinden başka şeyi model olarak kabul etmemektedir.

Gerçeğin tanımı bile: *eşdeğerli bir yeniden-üretimi sağlanabilen şeye* dönüşmüştür. Bu tanım belli koşullarda, bir sürecin aynen yinelenebileceğini iddia eden bilim ve evrensel bir eşdeğerlik (klasik yeniden canlandırma eşdeğerlik üzerine değil kopyalama, yorum ve açıklama üzerine kuruludur) iddiasındaki sınai akılcılığın çağdaşıdır. Bu yeniden üretilebilirlik süreci sonunda, gerçek yalnızca yeniden üretilebilir bir şey değil aynı zamanda *her zaman önceden zaten yeniden üretilmiş şey*, yani Hipergerçeğe dönüşmektedir.

Bu durumda, gerçek de, sanat da tamamen emilerek

yok mu edilmişlerdir? Hayır; çünkü hipergerçekçilik kendini oluşturan simülakr, ayrıcalıklar ve önyargılar düzeyinde, karşılıklı değiş tokuş yoluyla, hem sanat hem de gerçeğin ulaşabileceği en üst aşamayı temsil etmektedir. Hipergerçeğin, yeniden canlandırmanın ötesine (J. F. Lyotard *L'Art vivant* [*Yaşayan Sanat*]) geçebilmesinin nedeni, tamamen simülasyon evrenine ait olmasıdır. Bu evrende merkez kaç olmaktan çok merkeze kilitlenmiş görünen yeniden canlandırma turnikesi, durmadan kendi kendini yineleyip, için için patlayarak çıldırmaktadır. Düşe özgü bir yabancılaştırma efektine benzeyen ve bize "düş görüyorsun yahu!" dedirten, ancak aslında bir tür sansür ve düşü sonsuza dek sürdürmeye yönelik bir oyun olan, hipergerçekçilik, hiçbir şekilde değiştiremeyeceği ve sürdürmekten başka bir seçeneğe sahip olmadığı kodlanmış bir gerçekliğe aittir.

Aslında hipergerçekliği, bunun tam tersi sayılabilecek bir şekilde yorumlamak ve *günümüzde bizzat gerçekliğin kendisi, hipergerçekçi bir görünüm kazandı* demek gerekmektedir. Gerçeküstücülüğün sırrı, en sıradan gerçekliğin bile, yalnızca ayrıcalıklı anlarda geçerli olabilen, sanat ve düşsellikle hâlâ ilişkisi olan bir gerçeküstüne dönüşebilmesiydi. Günümüzdeyse gündelik, politik, toplumsal, tarihsel, ekonomik vs. gerçekliğin bundan böyle hipergerçekçiliğin o simüle edici boyutunu içerdiğini, yani her yerde gerçekliğin "estetik" anlamda halüsinasyona benzeyen biçimi içinde yaşadığımızı söyleyebiliriz. Gerçeküstücü aşamada, yaşamın estetize edilmiş konumuna uyan "Gerçeklik düşseli aşıp geçiyor" adlı şu eski slogan artık aşılıp geçilmiştir. Çünkü artık (galip gelebilen) yaşamla karşılaştırabileceğiniz bir düşsel (*fiction*) yoktur. Gerçekliğin tamamı bir tür gerçeklik oyununa dönüşmüştür. *Hot* ve fantazmatik bir evreden geçtikten sonra bu gerçekliğin büyüleyiciliğini kesinlikle yitirmiş olduğu, *cool* ve sibernetik bir evreye geçmiş bulunuyoruz.

Böylelikle suçluluk, tedirginlik ve ölümün yerini suçluluk, umutsuzluk, şiddet ve ölüm göstergelerinin kendilerinden geçmiş biçimleri alabilir. Bu neden ve sonuç, köken

ve sonun ortadan kaybolması anlamına gelen simülasyon çılgınlığı, onların yerine ikizlerini koymaktadır. Böylelikle her kapalı sistem kendini hem gönderenler sistemi, hem de gönderenler sistemi tedirginliğinden –aynı zamanda her türlü üstdilden; çünkü o üstdile ait alanı yine o üstdille eleştirerek yinelemiş olmaktadır– koruyabilmektedir. Simülasyonda dil ötesi illüzyon gönderenlere dayalı illüzyonu yeniden üretmekte ve onu tamamlamaktadır (dokunaklı bir gösterge ve gerçek halüsinasyonu).

"Bu bir maskaralık", "bu bir numara", "bu bir kandırmaca" gibi deyimler eskimiş birer vecizeye, eskimiş birer natüralist gammazlamaya dönüşmüştür. Bütün bunlar tarihe karışmıştır. Bu kez söz konusu olan şey *gerçeğin uydulaştırılması*, neye benzediği belirlenemeyen ve eskiden kendisini görünür kılan fantazmlarla hiçbir ilişkisi kalmamış bir gerçekliğin yörüngeye yerleştirilmesidir. Bu yörüngeleştirme işi, uzaya gönderilen son uzay gemisine yerleştirilmiş olan iki oda-mutfak-banyo ile gerçekten de somutlaşmış gibidir. Yeryüzündeki gündelik yaşam böylelikle hem kozmik bir değer sahip olmuş –bir de uzaysal bir nitelik kazanmış– hem de saf bir dekora dönüşmüştür. Metafizik çağı sona ermiş hipergerçeklik çağı başlamıştır.[9]

---

[9] Gerçeklik katsayısı, gerçekliğin sahip olduğu özgül düşsellik rezervinin ağırlığıyla doğru orantılıdır. Bu olay coğrafi ve uzay araştırmaları için de geçerlidir. Ortada gidilecek bakir, yani düşlenebilecek uygun bir alan kalmadığında, harita tüm toprak parçasını kapladığında, gerçeklik ilkesine benzeyen bir şeyler de ortadan kaybolmaktadır. Bu anlamda uzayın fethi yeryüzüne özgü gönderen sistemlerinin ortadan kaybolmasına yönelik tersine çevrilmesi olanaksız bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Kendi içinde uyumlu sınırlı bir gerçekliğin sınırları sonsuza doğru genişletildiğinde bu gerçeklikte kanamalar kaçınılmaz hale gelmektedir. Dünya adlı gezegenin fethinden sonra uzayın fethi aşamasına gelinmiştir. Tıpkı gerçeğin hukuki geçerliğini fantazmatik boyutlara vardırma girişimi gibi; örneğin bayrak, teknik ve iki oda-mutfağın aya taşınması gibi. Bu girişimin kavramlara töz kazandırma ya da bilinçaltı üretmekten bir farkı yoktur. Bu insana gerçekliğini yitirtmek onu simülasyona özgü

İki odadan oluşan mekânın sıradanlığına, uzaysal bir aşkınlık kazandırılmasıyla hipergerçekçi[10] evrendeki *cool* ve mekanik görünümü aynı anlama sahiptir, yani uzaya gönderilen iki oda o haliyle, her birinin kendi yaşamlarını teknik açıdan anında yeniden üretebilme –Bourget'de yere çakılan Tupolev'in pilotları uçaktaki kamera aracılığıyla kendi ölümlerini canlı olarak izleyebilmişlerdir– olanağına sahip oldukları, yeniden canlandırma düzeneğine özgü bir hipermekânın parçası haline gelmektedir. Bu olay test sürecinde karşımıza çıkan soru/yanıt uygulamasının kısa devre yaptırılmış görüntüsünden başka bir şey değildir. Ortaya çıktığı anda, bulaşıcı bir mikrobu andıran simülakrının saldırısına maruz kalarak kesintiye uğratılmadan sürdürülen gerçeklik.

Eskiden özgün ve biraz da şeytani sayılabilecek bir alegorik nesneler sınıfı vardı. Aynalar, imgeler ve sanat yapıtları (kavramlar?) gibi. Bunlar saydam ve somut simülakrlardı (onların gerçeğiyle sahtesi birbirine karıştırılmıyordu). Onların kendine özgü bir üretiliş biçimi ve stilleri vardı. Burada amaç daha çok yapay ve sahtenin içindeki "doğal"ı keşfederek zevk almaktan ibaretti. Günümüzdeyse, gerçek ve düşsel aynı bütünsel işlemsellik içinde yer aldıklarından birbirine karıştırılmaktadır. Burada her şey estetik büyülemenin denetimi altındadır. Bu hile, kurgu, senaryo, gerçekliğin aşırı miktarda modellerin etkisi altında kalmasından kaynaklanan bir tür yüceltmeye dayalı algılama biçimidir (bir tür altıncı his). Bu bir üretim mekânı değil, bir tür teyp bandı, yani kodlama ve kod çözümü için

---

bir hipergerçeğin içine atmakla eşanlamlı bir şeydir.

[10] Ya da metalize karavan; hipergerçekçilere özgü süpermarket ya da Andy Warhol'a özgü Campbell konserve çorba kutusu ya da bir sanat yapıtı olmaktan çok, yeryüzüne özgü sanatın tartışılmaz modeli olarak dünyanın çevresinde bir yörüngeye yerleştirildiği günden bu yana, "La Jaconde"un ["Mona Lisa"] uzaysal aşkınlığı, geleceğin evreniyle karşılaştırıldığında, herkesin kendiliğinden gelip (gerçekteyse kendi ölümüne) izlediği gezegen boyutlarına ulaşmış bir simülakrdır.

kullanılan, göstergelerle mıknatıslanan bir banda benzemektedir. Bu önceden tasarlama ve sanatın izleyicisiyle kendi arasına koyduğu mesafenin oluşturduğu estetik bir gerçeklik değil, içkinleşmiş kodun önceden belirlemiş olduğu karesi alınmış, yani çiftleşmiş bir gerçekliktir. Sanki bilinçli bir şekilde üretilmeyen parodi her şeyi belirler gibidir. Bu, oyun kuralı ve bu kurala uyulmasından kaynaklanan, belirsiz bir oyunun sonucuna, taktik simülasyona bağlı bir estetik hazdır. Göstergeler, iletişim araçları, moda ve modellerle simülakrlardan oluşan kısırdöngüleşmiş ve ışıl ışıl bir ortam *travelling*'i.

Gündelik yaşamın içinde bulunduğu bu dönemeci, sanat uzun bir süre önce öngörmüştü. Sanatsal göstergelerin güdümleyicisi olarak, yapıt, çok uzun zaman önce kendi kendinin ikizini yaratmıştır. Lévi-Strauss bunları aşırı anlamlandırılmış sanat, "gösterenin akademik niteliği" olarak adlandırarak onlara gerçekten de birer gösterge biçimi kazandıracaktı. Bu durumda sanat sonsuz bir *yeniden-üretim süreci* içine girerek, bu gündelik ve sıradan bir gerçeklik bile olsa, kendi kendinin yansımasına dönüşebilen her şeyin sanata dönüşerek, estetik bir boyuta sahip olmasına yol açmaktadır. Günümüzde estetik bir kendi kendini yansıtma süreci içine girmiş olan üretim için de aynı şey söylenebilir. İçinde bulunduğu evrede üretim her türlü içerik ve ereğe yol vererek bir tür soyut ve *non-figüratif* bir görünüme bürünmüştür. Bu durumda üretimin saf biçimini dışavurduğu ve sanat gibi sonu gelmeyecek bir ereklik değerine sahip olduğu söylenebilir. O zaman da sanat ve sanayi göstergelerini değiş tokuş edebilmektedirler, yani sanat bir yandan sanat olmayı sürdürürken bir yandan da yeniden üretici bir makineye (Andy Warhol) dönüşmektedir; çünkü makine artık bir göstergeden başka bir şey değildir. Üretim de, her türlü toplumsal ereğini yitirerek, dev sınai tesisler, 400 metre yüksekliğindeki gökdelenler ya da GSMH'nın sayısal gizemleri gibi prestijli, hiperbolik (abartılı), estetik göstergelere dönüşerek ortalığı kaplamaktadır.

Böylelikle her şey sanatsal bir niteliğe bürünmekte-

dir. Çünkü hüner/sanat/ustalık gerçekliğin tam merkezindedir. Bu yüzden de sanat ölmüştür. Çünkü gerçekliğin yapısal özelliğine yalnızca sahip olduğu eleştirel aşkınlığı değil aynı zamanda tüm estetik anlayışını da borçlu olan sanat imgesiyle birbirine karıştırılmaktadır. Sanatın artık bir gerçeklik etkisi yaratabilecek kadar zamanı yoktur. Kurmacanın ötesine bile geçememektedir, yani düş daha bir düşe dönüşme fırsatı bulamadan ele geçirilmektedir. Sahtelerinin yapılamadığı, olası bir yüceltme duygusuna gerek duymayan, kendi kendilerini yineleyerek içkinleşen, seriler halinde olma özelliğine sahip göstergelerin yol açtığı şizofrenik bir korku. Bu göstergelerin hangi gerçekliği simüle ettiklerini kim söyleyebilir ki? Artık bu göstergelerin baskı altında tuttukları hiçbir şey yoktur (işte bu yüzden simülasyon, psikoz evrenine baskı altında tutma denilen şeyi sokmakla meşguldür). Bu evrende birincil süreçler (bilinçaltıyla ilgili olanlar) bile ortadan kaybolmaktadırlar. Dijital bir *cool* evren mecaz ve düz değiştirmece evrenini yutmaktadır. Simülasyon ilkesiyse gerçeklik ve haz ilkelerini alt etmeye çalışmaktadır.

KOOL KILLER YA DA GÖSTERGELER ARACILIĞIYLA BAŞKALDIRMA

1972 yılı baharında New York'ta önce getto duvar ve kaplamalarında karşılaşılan *grafitiler* (duvar yazıları) daha sonra metro ve otobüsler, kamyonlar ve asansörler, geçitler ve anıtlara doğru dalga dalga yayılarak onları tamamen örten, herhangi bir politik/pornografik içerikten yoksun, ilkel, karmaşık grafik çizimlere dönüşmüştür. Buralara yazılıp çizilen şeyler *underground* çizgi roman kahramanlarının isimlerine takma adlarına benzeyen şeylerdir: DUKE SPRIT SUPERKOOL, KOOLKILLER ACE VIPER, SPIDER EDDIE KOLA vs. gibi şeylerdir. Her bir isim takma adın yanında bir de sokak numarası vardır. EDDIE 135 WOODIE 110 SHADOW 137 vs. gibi ya da roma rakamlarıyla belirtilen sülale ya da hanedanlık işaretleri vardır: SNAKE I SNAKE II SNAKE III vs. Bu sayılar, yeni grafiticilerin aynı totemi seç-

meleri durumunda, elli rakamına kadar çıkabilmektedir.

Bütün bu yazım çizimler Magic Marker ya da püskürtme boyayla yapılmaktadır. Çünkü bunlarla boyutları bir metreden başlayan ve vagon yüksekliğine ulaşabilen yazılar yazılabilmektedir. Gençler, geceleri otobüs ya da metro depolarına sızıp araçların içine girerek, grafik anlamda kendilerini *dağıtmaktadırlar*. Ertesi gün bütün bu çizili araçlar, gün boyunca Manhattan'ın bir o yanına bir bu yanına gidip gelmektedirler. Bu yazılar silinmekte (zor olmaktadır), grafiticiler yakalanmakta, hapsedilmekte, püskürtme yazım araçları yasaklanmakta ancak gençlerin bu araçları yarım yamalak bir şekilde yeniden üreterek işe devam etmelerini engelleyememektedirler.

Bugün bu hareket en azından, o günlerde ulaşmış olduğu o olağanüstü şiddetteki boyutlarına sahip değildir. Böyle bir hareketin uzun bir süre devam edebilmesi olanaksızdı ve bir yıl içinde oldukça yol almıştı. Grafitiler giderek bilgiçleşmişler, inanılmaz barok biçimlere ulaşmışlar ve çizimleri yapan gruplara göre de ortaya stiller ve ekoller çıkmıştır. Bu hareketin kökenindeki gençlerin çoğunluğu Siyahilerden ve Portoriko'lulardan oluşmaktaydı. Grafiti olayı New York'a özgü bir şeydir. Pek çok etnik azınlığın yer aldığı bir çok kentte boyalı pek çok duvarla karşılaşabilirsiniz. Bunlar genellikle etno-politik içerikli doğaçlama ve kolektif çalışmalardır ancak grafiti hemen hemen yok gibidir.

Kesin olan bir şey varsa o da hangi türe ait olursa olsun görüntü ve yazım çizimleri doğuran şeyin 1966/70 yıllarındaki bastırılan büyük kentsel taşkınlıklar olduğudur. Bu çizimler de o taşkınlıklar gibi vahşi bir saldırıdır ancak bu içerik ve alan değiştirmiş, değişik tipte bir saldırıdır. Bu kente yeni bir müdahale biçimidir; çünkü bu kez kent ekonomik ve politik bir iktidar alanı olarak değil, iletişim araçlarına, göstergelere ve egemen kültüre ait iktidara özgü bir zaman/mekân olarak algılanmaktadır.

Kent ya da kentsel alan günümüzde etkisiz kılınarak türdeşleştirilmiş, duyarsızlık ve kentsel gettolarda giderek artan bir ayrımcılıkla, mahallelerin, ırkların, belli bir yaş grubuna ait olanların sınıflandırıldıkları bir alana, yani bölünmüş ayrımlayıcı göstergeler alanına dönüşmüştür. Gündelik yaşama ait her eylem, her zaman dilimi çeşitli kodlar aracılığıyla belli bir zaman/mekâna indirgenmektedir. Kent merkezinde ya da kent çıkışlarında yer alan çeşitli ırklara ait gettolar, bu tür bir kent görüntüsünün akla gelebilecek en abartılı dışavurumuna benzemektedirler. Kent, sistemin kendini mekân içinde, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda dallanıp budaklanan göstergeler ve kodların yanı sıra toplumsal ilişkilerin simgesel anlamda yok edildiği derinlemesine bir yeniden-üretim alanı, devasa bir ayıklama ve sınırlama merkezidir.

Kent de ekonomik sistem gibi, yatay ve dikey bir yayılma göstermektedir. Ancak ekonomi politiğin bir de üçüncü boyutu vardır ki, o da her türlü toplumsallığın göstergeler aracılığıyla egemenlik altına alınması, parçalara ayrılarak yok edilmesidir. Buna karşı mimarlık ya da kentleşmenin yapabileceği bir şey yoktur. Çünkü bizzat bu sonuncular, sistemin bu yeni genel ekonomik yapısına uygun bir şekilde hareket etmektedirler. Onlar sistemin işlemsel göstergebilimi anlamına gelmektedirler.

Kent öncelikle mal üretim ve imal, sınai işletme ve yoğunlaşma alanıdır. Günümüzdeyse öncelikle, yaşamasına ve ölmesine karar verilen göstergenin hapsedildiği yerdir.

Artık çevresi kızıl bir fabrika ve işçi mahalleleri kuşağıyla sarılmış kentlerde yaşamıyoruz. Bu türden kentsel alanlarda, mekân, sınıflar arası mücadelenin tarihi boyutu, emek gücünün olumsuzluğu, indirgenmesi olanaksız bir toplumsal özgünlük anlamına sahipti. Kapitalist bir toplumsallaştırma modeli olarak fabrika günümüzde ortadan kalkmamakla birlikte, kenti tamamen kodun denetimi altına sokan strateji içindeki yeri değiştirilmiştir. Kentsel alanın ana kalıbını artık somut bir *güç* (emek gücünün) değil somut bir *fark* (işlemsel gösterge) oluşturmaktadır.

Metalürji artık semiyürjiye dönüşmüştür.

Böyle bir kent senaryosunun doğrudan gereksinimler ve gösterge/işlevleri kapsayan işlemsel çözümlemenin uzantısına benzeyen yeni kentlerde yaşama geçirildiği görülmektedir. Buralarda her şeyin, yani konut, ulaşım, iş yaşamı, boş zamanı değerlendirme, oyun ve kültür –bütün bu terimler total bir ortam olarak tanımlanan türdeş bir mekân, kent adlı satranç tahtası üzerinde birbirlerinin yerini alabilirler– gibi şeyler analitik bir tanımdan yola çıkılarak tasarlanmış, projelendirilmiş ve gerçekleştirilmişlerdir. Kentlerin gelecekleriyle ilgili öngörünün, ırkçılıkla buluştuğu nokta da budur. Çünkü insanları ırk ayrımı temelinde, getto denilen türdeş bir mekâna tıkmak ve onların gereksinimlerini karşılama gibi işlevsel bir tanımdan yola çıkarak, yeni bir kentsel alan içinde onları türdeşleştirmek arasında bir fark yoktur. Aynı mantık ikisine de egemendir.

Kent artık XIX. yüzyıldaki politik-sınai alan değildir. Kent artık göstergeler, iletişim araçları ve koda ait bir alandır. Bu yüzden de ona özgü gerçeklikle, fabrika hatta geleneksel getto gibi coğrafi alanlarda karşılaşamazsınız. Oysa gösterge/biçim görünümü verilmiş günümüz kentinin gerçekliğiyle her yerde karşılaşabilirsiniz. Günümüzde artık televizyon, reklam, tüketiciler/tüketilenler, çözümlendikten sonra kendilerine birer çözümleyici görünümü verilerek, tüm mesajları çözmek üzere önceden kodlanmışlar. Örneğin, metrodaki taşınanlar/taşıyıcılar, boş zamanların eğlendiricileri/eğlenenleri vs. adlı gettolar vardır. Günümüzdeki toplumsallaşma ya da daha doğrusu toplumsalı yok etmenin yolu çoklu kodlardan oluşan bu yapısal dağılımdan geçmektedir. Mal ve emek gücüne ait üretim çağı, iş sömürüye kadar –Marx devrimci bakış açısını, belli bir ölçüde bizzat kapitalizm tarafından gerçekleştirilmiş olan bu toplumsallaşma biçimi üzerine oturtmuştu– götürülse bile, yine de toplumsal süreçten yana bir dayanışmanın eşdeğerlisiydi. Ancak bu tarihi dayanışma biçimi, yani fabrika, mahalle ve sınıf dayanışması bugün ortadan kalkmıştır. Bundan böyle fabrika, mahalle ve sınıf birbirlerin-

den ayrılarak, televizyon ve otomobille, iletişim araçları ya da kentsel yapıya ait davranış modelleri görünümüne bürünmüştür. Onları birbirlerine doğru yönlendiren bir karşılıklı özdeşleşme çılgınlığı aşamasında olup, yönlendirilen simülasyon modellerine dönüşmüşlerdir. Tıpkı bu modeller gibi hepsi birbirinin yerini alabilmektedir. Artık farklı boyutlara sahip görüntü sunabilen bireyler çağında yaşıyoruz. Oysa kodun görüntüsü sabit kalıp, merkezi bir nitelik taşımaktadır. Kentsel dokunun her yerinde karşımıza çıkan bu kod tekeli gerçek toplumsal ilişkinin biçiminin ta kendisidir.

Üretim veya maddi üretim evrenine özgü merkeziyetçiliğin ortadan kaybolmaya ve kentle ticari mal arasındaki tarihi ilişkinin sona ermeye başladığı düşünülebilir. Sistem malın ve ticari toplumsal ilişkilerin zaman/mekânı, fabrikalarla bezenmiş, üretici bir kent düzeninden vazgeçebilir. Bu gelişmenin göstergeleri vardır. Ancak sistem kod ve yeniden-üretimin zaman/mekânı olan kentsel yapıdan vazgeçemez; çünkü merkezi bir kod iktidar demektir.

Öyleyse bu semiyokrasi, değer ilkesinin bu yeni biçimine, yani işlevsel bir bütüne ait ve her biri kodla doğru orantılı değişken bir yapısal terim olduğu ölçüde bir anlama sahip olabilen unsurların tamamının birbirlerinin yerine geçebildikleri düzeneğe saldırmak, politik açıdan asal bir görevdir. Örneğin grafitiler böyle yapmaktadırlar.

Bu koşullarda radikal devrim demek gerçekten de önce: "Ben buradayım, varım. Adım şu. Şu ya da bu sokakta oturuyorum, şu anda burada yaşıyorum" diyebilmektir. Böyle bir şey yapıldığındaysa bu bir kimlik devrimi, yani özgün bir isim ve gerçeklik talebiyle anonimayı yenmeye yönelik bir devrim olacaktır. Oysa grafitiler daha da ileri gitmekte ve anonimaya isimlerle değil takma isimlerle karşı çıkmaktadırlar. Bu kombinezonlar üretmekten başka bir şey yapmayan düzenden kurtularak her koşulda elde edilmesi olanaksız olan bir kimlik peşinde koşmak yeri-

ne, belirsizliği sisteme karşı kullanmaktadırlar. *Belirsizliği bir yok etme yöntemine* dönüştürmektedirler. Kod kendi egemenlik alanı içinde, kendi mantığına uyularak tersine çevirmeyle yanıtlanmakta, yani gönderen sistemlerinden yoksunluk konusunda mağlup edilmektedir.

SUPERBEE SPIX COLA 139 KOOL GUY CRAZY CROSS 136 sözcükleri ve sayılarının bir anlamı yoktur hatta bunlar birer özel isim bile değildir. Bunlar herkesi ve her şeyi bir şekilde isimlendiren sistemi şaşırtmak amacıyla tutulan simgesel kayıtlardır. Bu terimlerde hiçbir özgün yan yoktur. Hemen hepsi içine kapatılmış oldukları düş ürünü çizgi romanlardan gelmekte ve gerçeklik evrenine patlamaya benzeyen bir çığlık, bir ünlem, bir anti-söylev şeklinde yansıtılmaktadırlar. Aynı zamanda akla gelebilecek her türlü sözdizimsel, şiir bilimsel, politik ya da ne türden olursa olsun örgütlenmiş bir söylev biçiminde kullanılamayacak en küçük radikal unsurun yadsındığını göstermektedirler. Çok sıradan şeyler olduklarından hiçbir şeye indirgenememekte, her türlü yorum ve yananlama karşı direnmekte, bir şey ya da birinin temelanlamı olamamaktadırlar. Bir temelanlam ya da bir yananlama sahip olmadıklarından anlamlama ilkesinin elinden kaçabilmektedirler. *Boş birer gösteren* olarak kentin *dolu göstergeler* evreninde ortaya çıkmakta ve yalnızca varlıkları bile bu sonuncuların çözülüp, erimesine yol açmaktadır.

Bu isimlerde bir içtenlik yoktur. Çünkü gettoda bir içtenlik, özel bir yaşam yoktur. Buna karşın gettoda yoğun bir kolektif değiş tokuş vardır. Bu isimlerin peşinde oldukları şey bir kimlik, bir kişilik değil radikal bir klanlaşma, örgütleşme, çeteleşme, bir yaş grubu, bir grup ya da ırka ait olma ayrıcalığına sahip olmaktır ki, doğrudan *underground* çizgi romanlardan gelse bile, bunun yolu, isimden vazgeçme ve totemik bir isimlendirilme biçimine tamamen sadık olmaktan geçmektedir. Bu simgesel isimlendirilme biçimiyse, soyut ve evrensel bir kentsel toplumsallık adına her türlü dayanışmayı yıkarak, herkese *özel* bir isim ve *özel* bir bireyleşme biçimini dayatan bize özgü toplumsal yapı tarafından yadsınmaktadır. Grafitilerde görülen kabile ad-

larını çağrıştıran isimlerse tam tersine gerçek bir simgesel ağırlığa sahiptirler. Bu isimler sonsuza dek anonim bir şekilde devredilmek kaydıyla insanların birbirlerine bunlar aracılığıyla seslenebilmeleri için verilmek, değiş tokuş edilmek, iletilmek, birbirlerinin yerine geçmek üzere üretilmişlerdir ancak bu anonim kolektif yapı içinde isimler bir törende birinden diğerine geçilen terimlere benzer bir şekilde çok rahat bir şekilde değiş tokuş edilebildiklerinden ne bir dil ne de bir kişinin mülkiyetinde değildirler.

Simgesel ritüel gerçek gücünü buna borçludur. Bu anlamda grafitilerin medyatik ve reklama ait göstergelerin ilerledikleri yönün tam tersi sayılabilecek bir yönde ilerledikleri ve kentlerimizin duvarları üzerinde medyanın ürettiği türden bir illüzyon ve büyüleme gücüne sahip oldukları söylenebilir. Reklam konusunda şölenden söz edilmiş ve reklamsız bir kentsel çevrenin çok can sıkıcı olacağı söylenmişti. Oysa reklam soğuk bir animasyon biçimi, bir çağrı ve sıcaklık yayma simülakrıdır. Reklamın seslenmeye çalıştığı özel birileri yoktur. Özerk ya da kolektif bir okumadan geçirilmesi söz konusu olmadığından, simgesel bir örgütlenmeye de yol açmamaktadır. Reklam afişi bir duvara yapıştırılmamıştır, afiş duvarın ta kendisidir. Reklam afişi kodu çözülmek üzere üretilmiş işlevsel göstergelerden oluşan bir duvardır. Kod çözüldüğünde etkisi sona eren bir afiş.

Tüm medyatik göstergeler bu bir nitelikten yoksun mekân, gösterge üreticileri ve tüketicileriyle gösterge yayıcıları ve alıcıları arasında bir duvar gibi yükselen yazım alanıyla idare etmek durumundadırlar. Deleuze, yönlendirilmiş akımların çakıştıkları bu türden şeylere kentlere ait organsız bedenler derdi. Oysa grafitiler kendilerine ait yerleşik bir alana sahiptirler. Onlar, kentsel mekâna, kodu çözülmüş yerleşik bir alan özelliği kazandırmaktadırlar. Onlar aracılığıyla şu sokak, şu duvar, şu mahalle hayat bulmakta ve yeniden kolektif bir alana dönüşmektedir. Bunlar yalnızca gettolarla sınırlı kalmayıp, gettoyu kentin tüm ana damarlarına taşımakta, beyazların kentini

fethederek, aslında Batı dünyasına ait gerçek gettonun bu beyaz kent olduğunu açığa çıkarmaktadırlar.

Grafitilerle birlikte bir tür gösterge isyanı denilebilecek dilbilimsel bir getto da kenti istila etmektedir. Kentteki işaretleme sistemlerinde grafitiler bugüne kadar –cinsel ve pornografik açıdan– en düzeysiz çizimleri oluşturmuşlardır. Genel tuvaletler ve boş alanlardaki, baskı altına alınmış ayıp duyguları ifade eden yazılar bu türdendir. Duvarları saldırgan bir şekilde fethedebilenlerse yalnızca politik, propagandaya yönelik, dolu göstergelerden oluşanlardır. Bu türden göstergeler için duvar bir dayanak, dil ise geleneksel bir iletim aracı olmayı sürdürmektedir. Bu yazıların amacı duvarları örtmek ya da işlevsel göstergeler olmak değildir. 1968 Mayısında yalnızca Fransa'daki afiş ve grafiti çılgınlığı sırasında bizzat dayanağa saldırılmış ve duvarlara vahşi bir devingenlik, onları yok saymayla eşdeğerli bir yazma hızı kazandırılmıştır. Nanterre'deki yazı ve freskler, mekânı, terörist ve işlemsel bir anlamda sınırlandırarak saptırmanın gösterenidirler. Bu bir antimedya hareketidir. Bunun kanıtıysa idarenin onları silmeyecek ve duvarları yeniden boyatmayacak kadar kurnaz olmasıdır. Bunlar kitlelere ait politik sloganlardır, afişlerde yer almışlardır. Burada polis baskısına gerek yoktur; çünkü bizzat iletişim araçları, aşırı sola ait iletişim araçları olan duvarları yeniden işlevsiz hale getirmişlerdir. Stockholm'deki muhalefet duvarının inşasından bu yana belli bir yüzeyde eleştirme özgürlüğüne sahip olunabildiğini ancak onların yanındaki yüzeylere grafiti çizmenin yasak olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.

Reklamın da kısa süreli bir saptırma hücumu gerçekleştirdiğini biliyoruz. Sahip olduğu dayanakla kısıtlı olmakla birlikte iletişim araçları tarafından oluşturulan eksenleri kullanmaktadır. Metro, garlar, afişler gibi. Ya Jerry Rubin ve Amerikan karşı-kültürünün televizyona yaptığı saldırıya ne demeli? Büyük bir kitle iletişim aracı yalnızca içerik düzeyinde ve üstelik iletişim aracında herhangi bir değişikliğe gitmeden saptırılmaya çalışılmıştı.

New York'taki grafitilerle birlikte ilk kez kentte oluş-

muş eksenler ve devingen dayanakların kullanımının bu boyutlara varmasına, saldırı özgürlüğününse bu düzeye ulaşmasına tanık olduk. Özellikle biçimsel açıdan, bir başka deyişle üretim ve yayma yöntemleri açısından, medya ilk kez bu kadar büyük bir saldırıya muhatap oldu. Bunun nedeniyse grafitilerin bir içeriğe, bir mesaja sahip olmamalarıydı. Zaten onları güçlü kılan da içerik ve mesajdan yoksun olmalarıdır. Biçime toplu bir saldırının içerik düzeyinde bir geri çekilmeye yol açması rastlantı olamaz. Bunun nedeninin bir tür devrimci sezgi olduğu söylenebilir, yani derinliğe sahip ideoloji artık politik gösterilenler değil gösterenler düzeyinde iş görmektedir. Öyleyse sisteme zayıf olduğu noktadan vurmak ve çözülmesine yol açmak gerekmektedir.

Böylelikle grafitiler bir de politik anlama sahip olmaktadırlar. Grafitiler gettolarda yaşayan insanların, kentlerdeki ayaklanmalarının bastırılması sonucunda ortaya çıkmışlardır. Bu baskı nedeniyle ayaklanmanın bir yüzü saf, katı ve doktrinal bir Marksist-Leninist politik örgütlenmeye benzerken; diğer yüzü bir amaç, ideoloji, içerikten yoksun göstergeler düzeyinde vahşi bir kültürel sürece benzemektedir. Kimileri birincinin gerçek bir devrimci eylem olduğunu, buna karşın diğer grafitilerin folklora ait olduğunu söyleyebilirler. Oysa durum bunun tam tersidir. 1970'li yıllardaki başarısızlık geleneksel politik etkinliklerde bir gerilemeye yol açarken, aynı zamanda, devrimi gerçekten stratejik kod ve anlamlar tarafından güdümlenen bir alanda radikalleşmeye zorlamıştır. Öyleyse bu bir göstergeler aracılığıyla kaçış değil, tam tersine, kuramsal ve uygulama alanında karşılaşılan olağanüstü bir gelişmedir. Kuram ve uygulama terimleri ayrımının buradaki nedeni artık örgütlenme değildir.

Bir yeniden-üretim ve kodlama alanı olan kentte isyan etmekte ve onu istila etmektedirler. Bu düzeyde önemli olan güç ilişkileri değildir; çünkü göstergeler güçten çok, farkla ilgilenmektedirler. Öyleyse onlara karşı farklılık üzerine kurulu bir saldırı planı yapılmalı, yani kodlara ait

düzenle, salt farklılık üzerine oturtularak kodlanmış –aslında kodlanamaz hale getirilmiş– farklılıklar darmadağın edilmeli ve sistemin bunlara toslayarak çözülmesi seyredilmelidir. Bunun içinse örgütlenmiş kitleler ya da açık seçik bir politik bilince gerek yoktur. Bin kadar *markers* ve yazıcı araç gereçle donanmış genç kentteki işaretleme düzenini karıştırmak ve göstergeleri bozmak için yeterli olmaktadır. New York metrosunun duvarlarına yapıştırılmış ulaşım ve kent planlarının üzerleri grafitilerle örtülerek tanınmaz hale getirilmektedir. Tıpkı Çeklerin Prag'da Rusları şaşırtmak amacıyla sokak isimlerini değiştirmeleri gibi. İkisi de aynı tür bir gerilla eylemidir.

Benzer bir görünüme karşın City Walls, yani resimlendirilmiş (kent) duvarlar(ıyl)la grafitilerin hiçbir ilişkisi yoktur. Zaten onlar bu sonuncudan önce ortaya çıktıklarından, ondan sonra da yaşamayı sürdüreceklerdir. Bu duvar boyama işi tepeden inme bir girişim olup, kentsel mekânı bir yenileme ve canlandırma girişimi olarak belediyeler tarafından da desteklenmektedir. City Walls Incorporated 1969 yılında "duvar boyamalarının teknik açıdan gelişmesi ve programlanması amacıyla" kurulmuş bir örgüttür. Masrafları New York kenti Kültür İşleri Dairesi ve aralarında David Rockfeller'inkinin de yer aldığı çeşitli vakıflar tarafından karşılanmaktadır. Sanatsal ideolojisi: "Anıtlar ve anıtsal resim arasında doğal bir işbirliği sağlayabilmektir". Amacıysa "New York kenti halkına sanat ürünleri armağan edebilmektir". Los Angeles'taki (*bill-board-art-project*) sanatsal pano projesine gelince:

> Bu proje kentsel alan içinde *bill-board* adlı iletişim aracının sanatsal yeniden canlandırmalar konusunda geliştirilmesi amacıyla uygulamaya konulmuştur. Foster ve Kleiser (iki büyük reklam şirketi) gibi şirketlerin katılımlarıyla kamuya yönelik afiş alanları Los Angeles'li ressamlar için sanat değeri taşıyan birer vitrine dönüştürülmüştür. Bu

> panolar dinamik bir iletişim aracı haline getirilmekte ve sanatı galeri ve müzelerden oluşan kısıtlı alanın dışına taşımaktadırlar.

Bu operasyonlar hiç kuşkusuz profesyonellere, New York'ta bir konsorsiyum oluşturmuş bulunan sanatçı gruplarına teslim edilmektedirler. Bu konuda herhangi bir karmaşıklıktan söz edebilmek olanaksızdır. Bu olay bir çevre politikası, büyük boyutlu bir kentsel *design* olayıdır. Bu işten kent ve sanat kârlı çıkmaktadırlar. Çünkü bu şekilde ne kent "açık havada gerçekleştirilen" sanatsal bir isyanla karşı karşıya kalmakta, ne de kentle ilişkiye geçen sanat da bir patlamayla karşılaşılmaktadır. Bu şekilde bütün kent bir sanat galerisine dönüşmekte ve sanat kentte manevra yapabileceği bir alan keşfetmektedir. İkisinde de herhangi bir yapısal değişikliğe rastlanmadığı gibi, ayrıcalıklarını değiş tokuş etmekten başka bir şey de yapmamış oldukları görülmektedir.

"New York kenti sakinlerine sanat ürünleri armağan edebilmek!" Bu formülle SUPERKOOL'a ait şu formül karşılaştırılabilir: "Kimileri bu yapılanları sevmeyebilir koçum. İster sevsinler isterse sevmesinler New York kentinde en çarpıcı sanatsal akımı biz gerçekleştirdik".

Bütün fark budur. Kimi boyalı duvarlar güzeldir ancak bunun grafitilerle bir ilişkisi yoktur. Onlar sanat tarihine yalnızca kentin çıplak ve karanlık duvarları üzerinde sadece çizgi ve renk aracılığıyla bir alan yaratmayı becermiş ürünler olarak geçeceklerdir. Bunların en güzelleri göz yanılsaması yöntemiyle, bir mekân ve derinlik illüzyonunu yeniden yaratanlar ile sanatçılardan birinin üretmiş olduğu formüle göre "mimari alanı düş gücü aracılığıyla genişletenler"dir. Onların gücü ancak buna yetebilmektedir. Oyun kuralını bozmadan mimari yapı üzerinde *oynamaktadırlar*. Düşsellik düzeyinde mimari yapıyı yenilemekte ancak (teknik dayanak düzeyinden anıtsal yapıya hatta sınıfsal açıdan görünümüne kadar giden –çünkü bu tip City Walls'ın büyük çoğunluğu kentin beyaz ve uygarlaşmış tarafında gerçekleştirilmektedir) mimarlık yeminine

dokunmamaktadırlar.

Oysa mimari yapı ve kent planlama düşsel bir dönüşüme uğradıkları zaman bile hiçbir değişikliğe yol açamazlar; çünkü bizzat en cesurca tasarımlara kadar kitledeki toplumsal ilişkiyi yeniden üretmekten başka bir şey yapamayan, bir başka deyişle insanlara kolektif bir mesaj sunamayan, birer iletişim aracıdırlar. Yapabildikleri tek şey kentsel animasyon, katılım ve yenilenme, yani sözcüğün en geniş anlamında bir kentsel tasarımdır. Bir başka deyişle kolektif değerler ve değiş tokuş simülasyonu, işlevsel olmayan bir oyun ve mekân simülasyonudur. Çocuklara yönelik oyun ve macera alanları, yeşil alanlar, kültür evleri gibi. Keza City Walls ve eleştiri duvarları, söze tahsis edilmiş, yeşil alanlardır.

Grafitilerin mimariyle alıp veremedikleri yoktur. Grafitiler mimariyi bozup, kirletmekte, onun varlığını unutarak yokmuş gibi davranmaktadırlar. Duvar sanatçısıysa, duvara şövalesindeki çerçeveli bir tuval kadar saygı duymaktadır. Grafitilerse bir ev duvarından diğerine, bir bina duvarından diğerine, duvardan pencere ya da kapıya veya metro camına, kaldırıma koşturmakta, hatta dörtnala gitmekte, her yere saçılmış bir kusmuğa benzemekte, birbiri üzerine çizilmektedir (burada birbiri üzerine gelmek tıpkı çerçevenin dışına taşmanın çerçevenin sonu anlamına gelmesi gibi, bir yüzey olarak dayanağın ortadan kalkması anlamına gelmektedir). Grafitilere özgü grafik cinselliğin sınırı ve erojen bölgelerin sınırlandırılmasından bihaber çocukların *çok-biçimli* (her şeyin birbirine karıştığı) çizimlerindeki kural tanımazlığa benzemektedir. Zaten grafitiler tuhaf bir şekilde duvarlar ya da kentsel yüzeylerle metro vagonları ve otobüsleri başı ve sonu olmayan bir *bedene* dönüştürmektedirler. Tıpkı ilkel dövme yazısının vücudu dönüştürmesi gibi grafiti yazısı da bu yüzeylere bütünüyle erojen bir nitelik kazandırmaktadır. İlkel toplumlarda vücuda yaptırılan dövme, insan bedenini, ritüele ait diğer göstergelerle değiş tokuş edilen simgesel bir malzemeye dönüştürmektedir. Dövmesiz ya da maskesiz bir vücut bu

topluluklarda çıplak ve hiçbir şey ifade etmeyen bir nesnedir. SUPERSEX ve SUPERKOOL duvarlara dövme yapıp onları hapsedildikleri mimariden çekip alarak, işlevsel ve kurumsal damgalama öncesinde hâlâ toplumsal kalmayı başaran, kentin devingen bedenine ait canlı birer malzemeye dönüştürmektedir. Arkaik imgelere benzer bir şekilde yapılan dövmelerle bezendikleri zaman duvarlar çerçeveli bir alan olarak kabul edilmemektedir. Metro vagonları gözlerine kadar dövme yapılmış canlı ejderhalar ya da birer mermi gibi burnunuzun dibinden geçtiklerinde kentsel ulaşımın neden olduğu baskıcı zaman/mekân sona ermiş demektir. Anlamdan yoksun çok güçlü amblemler aracılığıyla kent yeniden, yazı öncesi toplumlardakilere benzeyen ilkel, mağara resimleri dönemini andıran bir görünüme bürünmektedir. Kişisel kimliği gizleyen, gruba aidiyet ve öğretiyi ön plana çıkartan bomboş gösterge bedenlerden kopuş: "*A biocybernetic selffulfilling prophecy world orgy I.*"

Bunların sistemin gücünü temsil eden Dünya Ticaret Merkezi'ne ait sarsılması olanaksız mega göstergelere benzeyen, alüminyum ve camdan oluşan gökdelenlerinin egemenliği altında bulunan dördüncü çağa geçmiş, sibernetik bir kenti kapladıklarını görmek çok tuhaf bir duygu.

Bunların dışında kendi evlerinin duvarlarını boyayan etnik gruplar tarafından spontane bir şekilde üretilmiş getto duvar freskleri vardır. Toplumsal ve politik açıdan bunların üretilmesine yol açan neden, grafitilerinkinden farklı değildir. Bunlar kent yönetiminin mali destek vermediği vahşi bir şekilde boyanmış duvarlardır. Hemen hepsinin ana teması politik olup, devrimci bir mesaj iletmektedirler: Ezilenlerin birliği, dünya barışı, etnik cemaatlerin kültürel tanıtımı, dayanışma ve çok nadiren de şiddet ve açıkça savaş ilanı gibi. Kısaca grafitilerin tersine onların bir anlamı ve mesajı vardır. Soyut, geometrik ya da gerçeküstücü sanattan esinlenen City Walls'ın tersine bunlar idealist ve figüratif şeylerdir. Burada bilinçli, kültürlü, uzun bir süre

önce figüratif naiflik düzeyini aşıp geçmiş avant-garde bir sanatla gerçekçi popüler biçimlere sahip güçlü bir ideolojik içerik taşıyan ancak biçimsel açıdan "daha az gelişmiş sayılabilecek" (esin kaynaklarının çokluğundan söz edebilmek mümkün. Çocuk resimlerinden Meksika fresklerine, Douanier Rousseau ya da Fernand Léger tipi bilgiç bir sanattan basit bir Epinal görüntüsüne kadar giden, halk mücadelelerini anlatan duygusal resimlemeler) bir sanat arasındaki farktan söz edebiliriz. Zaten bu bir *underground* kültür değil, baskı altındaki grubun politik ve kültürel bilinçlenmesi üzerine oturtulmuş, bir karşı-kültür yansımasıdır.

Buradaki duvarların kimileri çok güzel, kimileri değildir. Bu estetik ölçütün bir anlama sahip olması onlar açısından bir zayıflık olarak nitelendirilebilir. Bir başka deyişle vahşi, kolektif ve anonim bir şekilde üretildikleri zaman bile üzerinde yer aldıkları dayanağa ve imgesel dilyetisine karşı saygılıdırlar. Politik bir eylemle beraber yorumlanmaları gerektiğinde bile bu böyledir. Bu şekilde değerlendirildiklerinde kısa bir süre sonra dekoratif ürünlere dönüşebilecekleri görülmektedir. Aralarından kimileri, daha şimdiden bu şekilde tasarlandıklarından, sahip oldukları değerleri doğru dürüst yansıtamamaktadırlar. Buradaki resimlerin büyük çoğunluğunu müzelik olmaktan alıkoyan şey üzerlerinde yer aldıkları barikat türü yüzeylerle kısa bir süre sonra yıkılan eskimiş duvarlardır. Burada belediye sanatı korumamakta ve böylelikle zencilerden oluşan dayanakla getto arasında bir uyum olduğu görülmektedir. Bununla birlikte onların ölüm oranıyla grafitilerinki birbirinden farklıdır; çünkü grafitiler sistemli bir şekilde polis baskısı altındadırlar (hatta grafitilerin fotoğraflarını çekmek bile yasaktır). Çünkü grafitiler daha saldırgan, daha radikaldirler. Kentte saldırdıkları bölge beyazlara aittir. Bunlar ideoloji ve sanat ötesi özelliklere sahiptirler. Hatta bu bir paradokstur; çünkü siyahlar ve Portorikoluların yaşadıkları yerlerdeki resimler imzalanmadıkları zaman bile gücül anlamda bir imza taşımaktadırlar (politik ya da kültürel, hatta sanatsal bir referansa sahiptirler). İsimlerden başka bir şeye benzemeyen grafiti-

lerse ne bir referansa sahiptirler, ne de bir kökene. Vahşi olanlar yalnızca hiçbir mesaj iletmeyen grafitilerdir.

Sistemin, mesaj düzeyinde başvurduğu iki saptırmaca tipi (polis baskısı dışında doğal olarak) çözümlendiğinde grafitilerin ne anlama geldikleri daha iyi anlaşılmaktadır:

1) Sistem bunlara sanatsal bir değer atfederek amaçlarından saptırmaktadır. Jay Jacocks: "İlkel, bin yıllık bir geçmişi olan, cemaatleşmeyi savunan, seçkinlik yanlısı olmayan Soyut Dışavurumcu bir biçim" ya da "Grafitilerin yer aldıkları metro vagonlarının bir istasyona girerken raylar üzerindeki homurtulu ilerleyişleri sanat tarihi koridorlarından bağıra çağıra yuvarlanarak inen birer Jackson Pollock resmine benzemektedir." "Grafiti sanatçılarından", "popüler sanatın yaptığı atılımdan" söz edilmektedir. Gençlerin yarattığı ve "1970'li yılların en önemli ve özgün gösterilerinden biri olarak tarihe geçecektir" vs. Her zamanki gibi bizim kültürümüzün belirleyici biçimi olan estetik bir indirgemeye başvurulmaktadır.

2) Bunları kimlik talebi ve kişisel özgürlük, marjinallik terimleriyle yorumlayanlar da (burada en hayranlık duyulacak yorumlardan söz ediyorum) vardır. "İnsanlık dışı bir çevrede bireyin yok edilmesini olanaksız kılan bir yaşam mücadelesi" (Mitzi Cunliffe, *New York Times*). Büyük kentlerin yol açtıkları anonim ortamda asap bozukluğu *duygumuzun* neden olduğu burjuva insan anlayışına uygun bir yorumdur bu. Yine Cunliffe: "Grafitiler: BU DÜNYADA BEN DE VARIM, yaşıyorum, gerçek bir varlığım, burada yaşadım, KIKI ya da MIKE ya da GINO yaşıyor, durumu iyi ve New York'ta oturuyor" demektedirler diye yazıyor. Öyle olsun ama bunları söyleyen, bize göre, grafitiler değil her birimizi istisnai ve bir başkasıyla karşılaştırılması olanaksız, aynı zamanda kent tarafından un ufak edilmiş, bizlere özgü varoluşçu burjuva romantizmidir. Genç siyahlar daha başlangıçtan itibaren bir kişilik savunması peşinde koşmaktan çok bir cemaat savunması peşindedirler. Hem

burjuva kimliğini hem de anonimayı (kimliksizlik) yadsımaktadırlar. COOL COOK SUPERSTRUT SNAKE SODA VIRGIN. Metropolun beyazlara ait merkezine giderek yıkıcı olmaya çalışan Siyu duasıyla anonimayı hedefleyen bu yıkıcı duaya, savaşlara ait isimlerinden oluşan bu simgesel saldırıya kulak vermek gerekir.

3 MODA veya KODUN MASALSI DÜNYASI

BİLİNENİN ANLAMSIZLIĞI

Modaya tanınan bu tuhaf önceliğin nedeni dünya açısından kesin bir çözüm olma özelliği taşımasıdır. Gösterenler arasındaki ayrımlama oyununun hızlandırılması, modanın masalsı bir görünüme bürünmesine yol açabilecek kadar önemli bir olgudur. Masalsı bir evren ve baş dönmesini andıran bir durum her türlü gönderen sisteminin sona erdiğini göstermektedir. Bu anlamda moda ekonomi politiğin en kusursuz biçimlerinden biridir. Ulaşılan bu aşamada ticari mala özgü çizgisel süreç sona ermektedir.

Moda göstergelerine özgü belirleyicilik ortadan kalktığı için göstergelere keyfi bir şekilde karşılıklı olarak yer değiştirtmek, birini diğerinin yerine koyabilmek mümkündür. Bu akıl almaz özgürleşme sonucundaysa (bu göstergeler) mantıksal açıdan bir yineleme düzenine sanki çılgınca ve sorun çıkarmadan boyun eğmektedirler. Giysi, beden ve nesne modaları konusunda durum budur. Burası "önemsiz" göstergeler evrenidir. Politika, ahlak, ekonomi, bilim, kültür, cinsellik gibi "önemli" göstergeler evrenindeyse o karşılıklı yer değiştirme ilkesi aynı özgürlüğe asla sahip olamamaktadır. Böyle alanları "simülasyon"un yoğun denetimi altında olandan az olana doğru sınıflandırabiliriz. Ne var ki tüm evrenler değişik düzeyde olmakla birlikte (birbirlerine koşut olarak birer simülasyon modeli, hem ayrımlayıcı hem de duyarsız birer oyun) birer yapısal değer oyununa benzeme eğilimindedirler. Bu anlamda moda denilen şey hepimizin yakasına yapışmış gibidir. Modayı

hem akla gelebilecek en yapay oyun hem de en derinlere kadar inebilen bir toplumsal biçim olarak kabul edebiliriz. Bu açıdan bakıldığındaysa hiçbir alanın kodun egemenliği altına girmekten kaçamadığı görülmektedir.

Moda gibi kod alanında da gösterilenler gözümüzün önünden akıp geçerken, gösteren defileleri anlamsızlaşır gibidir. Cinsiyet ayrımı gibi gösterilen ve gösteren ayrımı da anlamını yitirmektedir. (H.-P. Jeudy: "Gösteren hermafrodit bir şeydir", demektedir).[1] Cinsiyetse ayrımlayıcı karşıtlıklardan birine dönüşerek, özgün bir zevk alma ve yalnızlığın belirlediği devasa bir fetişizm haline gelmektedir. Salt güdümlemeye dayalı büyülenmeyle radikal bir belirsizliğin neden olduğu umutsuzluk. Modanın bize dayattığı şey, sahip olduğumuz düşsel evrene son vererek, akla gelebilecek her türlü gönderen sistemini kapsayan bir Akıldır. Bu Akılsal çözülmeyle, anlamın tasfiye edilme (özellikle bedensel düzeyde – giysi ve moda arasındaki bu karşılıklı çekiciliğin nedeni de anlaşılmaktadır), bu modanın sona ermek bilmeyecek ereklilik sürecinden ne kadar zevk alıyorsak; içerdiği akılcılığın kokuşmuşluğundan, yani aklın, göstergelerin saf ve basit art arda gelme tuzağına düşmesinden dolayı da o kadar acı çekiyoruz.

Tüm uğraş alanlarının ticari mal kapsamı içine alınmasına karşı şiddetli bir direnme vardır. Bu alanların moda kapsamı çerçevesinde değerlendirilmesine karşıysa daha da şiddetli bir direnme vardır. Çünkü bu alanda değer tasfiyesi daha radikal bir görüntü sunmaktadır. Ticari mal göstergesi altında tüm emek çeşitleri değiş tokuş edilmekte ve özgünlüklerini yitirmektedir. Moda göstergesi altında boş zamanı değerlendirme ve emek göstergelerini değiş tokuş etmektedirler. Ticari mal göstergesine dönüşen kültür satılıp alınmaktadır. Moda göstergesi altındaysa tüm kültürler suç ortaklığı yaparak birer simülakra dönüşmektedir. Ticari mal göstergesi altında aşk fahişe-

[1] *La mort du sens: l'idéologie de mots*, Tours/Paris: Mame, 1973 —*ed. notu.*

leşmektedir. Moda göstergesi altında, bizzat nesneyle olan ilişki *cool* ve özgür bir cinsellik kapsamında değerlendirilerek yok edilmektedir. Ticari mal göstergesi altında zaman da para gibi biriktirilebilirken, moda göstergesi altında birbiri içine geçmiş, kısırdöngüsel halkalara benzeyen zaman sürekliliğini yitirmekte ve parçalanabilmektedir.

Günümüzde kimlik ilkesi düzeyinde değerlendirilebilecek her şey moda tarafından etkilenmiştir. Bunun nedeniyse tüm biçimlere kökenlerini unutturabilmesi ve onları yinelenmeye mahkûm edebilme gücüne sahip olmasıdır. Moda her zaman "retro" olmuştur; ancak bunu geçmişi yok sayma koşuluyla başarabilmektedir. Bir başka deyişle biçimlerin hayaleti andıran ölüm ve yeniden yaşama döndürülmeleri koşuluyla. *Güncelliğinin nedeni* şimdiki zamanın göndereni değil, total ve anında gerçekleştirilebilen bir yeniden kazanım sürecinin göndereni olmasıdır. Moda paradoksal bir şekilde *güncel olmayandır*. Biçimlere her zaman önce bir ölme, bir tür soyutlanma süresi tanımaktadır. Böylelikle zamandan etkilenmeyen biçimler etkin göstergelere dönüşmekte ve eğilip bükülen bir zaman anlayışına uygun olarak günceli o güncel olmayan görünümleriyle taciz etmek üzere geri gelmektedirler. Bu işi, geleceğe özgü yapı anlayışının karşıtı olan geriye dönüşün çekiciliğinden yararlanarak yapmaktadırlar. Bu, yeni baştan başlamanın estetiğidir. Moda: Ölüm ve malûm modernliğin elinden anlamsızlığını alan şeydir. Hiçbir şeyin sürüp gitmediği düşüncesinden kaynaklanan bir umutsuzluk biçimi olmanın yanı sıra, bir kez öldükten sonra kirlenmemesi olanaksız her biçimin her zaman ikinci bir yaşama şansına sahip olduğu gibi ters bir zevk alma duygusudur bu. Moda: Henüz doğmamış bir dünya ve gerçeği yutup yok eden şeydir. *Moda, ölü göstergelerin tüm enerjilerini yaşayan anlamı etkileyebilmek için harcadıkları çalışma sonucunda elde ettikleri şeydir*. Bu işi olağanüstü bir unutkanlık yetisi, müthiş bir bilinçsizlikle gerçekleştirmektedirler. Sınai makineleşme ve tekniğin sahip oldukları büyüleme gücünün, canlı emeği kollayan ve onu yavaş

yavaş yok eden birer ölü emek olmalarından kaynaklandığı da unutulmamalıdır. Sahip olduğumuz büyüleyici bilinçsizlik düzeyi bu canlının ölü tarafından ele geçirilme işlemi düzeyiyle doğru orantılıdır. Yalnızca ölü çalışma bilinenin kusursuzluk ve tuhaflığına sahiptir. Böylelikle modanın sağladığı zevkin modası geçmiş ve hayaleti andıran ancak etkin göstergeler olarak durmaksızın yeniden yaşama döndürülen biçimlerin düzenli bir şekilde yinelenmesinin sonucu olduğu görülmektedir. König, sanki modayı kemiren ve kusursuz bir aşamaya ulaştığında somutlaşan bir tür intihar arzusu var demektedir. Bu doğru bir yaklaşımdır, ancak buradaki arzu, biçimlerin kesintisiz geçersiz kılınma gösterisi üzerine oturtulan, bir ölüm *düşüncesiyle* ilgilidir. Söylemeye çalıştığım şey bizzat ölüm arzusunun moda aracılığıyla yeniden kazanım işleminden geçirildiği ve bu işlemin o arzunun sahip olduğu her türlü yıkıcı düşünce biçimine son vererek, tüm diğerleri gibi, onu da zararsız bir devrime dönüştürdüğü gerçeğidir.

Düşselliğin derinliklerinde bir yerlerde, bir önceki yaşama bir çekicilik ve büyüleyicilik katmış olan bu yıkıcı hayallere bir son verip "yineleme" olayı üzerinde yoğunlaşan modanın hipnotize etme kapasitesinin salt yüzey ve güncellikle sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Buna rağmen, moda, Nietszche'nin yalnızca Yunanlılara atfettiği o masumiyete yeniden sahip olabilir mi? Nietzsche: "Kıvrımdan (pli) öteye geçmeden yüzeyde, deri üzerinde yaşama konusunda anlaşmışlardı ... görünüme tapıyorlar, biçimlere, seslere, sözlere inanıyorlardı... Yunanlıların derinliği yüzeyseldi." (*Şen Bilim*)? Henüz yaşanmadığı için saf olduğu düşünülen bir gelecek anlamında moda, bir gelecek simülasyonundan başka bir şey değildir. Yineleme üzerine kurulu bir görünümler düzeni anlamında moda, bir geri kazanım sürecinden başka bir şey değildir. Modanın gelişmesiyle çağdaş olan müzeciliğin gelişmesi bunun en güzel kanıtıdır. Paradoksal bir şekilde müzeye özgü olan, biçimleri sonsuza dek koruma ve saf bir güncellik (moda) anlayışı, bizim kültürümüzde birlikte iş görmektedirler.

Bunun nedeni her ikisinde de göstergenin aynı modern statüye boyun eğmesidir.

Stiller birbirlerini dışlarlarken, müze tüm stillerin gücül birlikteliğini, aynı kültürel süper kurum içinde suç ortaklığı yapmalarını sağlamaktadır. Üstüne üstlük değer açısından onları kültür adlı büyük altın değer ölçüsüyle karşılaştırılabilme kapasiteleriyle değerlendirmektedir. Moda da içinde bulunduğu yinelenme dönemiyle doğru orantılı olarak aynı şeyi yapmakta ve tüm göstergelere istisnasız karşılıklı olarak yer değiştirtmekte, birlikte oynamalarını sağlamaktadır. Müzedeki yapıtların zamansallığı "kusursuz" bir zaman anlayışına göndermektedir. Bu bir zamanlar var olmuş ve asla güncel olamayacak olanın içinde bulunduğu durumdur. Oysa moda asla güncel değildir. Ölmüş ve stoklanmış biçimleri zaman dışı bir depoya yerleştirip, göstergelere dönüştürerek yinelemektedir. Sahip olduğu o büyük kombinatuvar özgürlüğünden yararlanan moda her yıl ürettiği bir öncekini gözden geçirerek kendini oyalamaktadır. Bu tür bir oluşum ona anında "kusursuzlaşma" olanağı tanımaktadır. Bunun da müzelemeye özgü, ancak kısa ömürlü biçimlerden oluşan, bir kusursuzluk biçimi olduğu söylenebilir. Buna karşın müzede bir değerler bütünü olarak karşımıza, ürünlerin kendi aralarında oluşturdukları bir değer sistemi çıkmaktadır. Moda ve müze birbirlerinin çağdaşı ve suç ortağıdırlar. İkisi birleşerek kendilerinden önce var olan, eşdeğerli göstergelerden yoksun ve birbirleriyle uyumsuz stillerden oluşan her türlü kültüre karşı çıkmaktadır.

MODANIN "YAPISI"

Moda modernlik çerçevesi içinde değerlendirilmelidir. Bir başka deyişle moda bir kopuş, gelişme ve yenilik şeması kapsamında ele alınmalıdır. Akla gelebilecek herhangi bir kültürel bağlamda "eski" ve "modern" belirgin bir şekilde yer değiştirmektedirler. Oysa Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devriminden bu yana tarihsel ve tartışmalı bir değişim ve

bunalım düzeniyle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Görünüşe göre modernlik, teknik gelişme, üretim ve tarihin yol açtığı çizgisel bir zaman anlayışıyla birlikte modaya özgü bir de tekrarlardan oluşan döngüsel zaman anlayışını aynı anda üretmiştir. Oysa bu apaçık bir çelişkidir, zira modernlik asla radikal bir kopuş anlamına sahip olmamıştır. Zaten geleneksel de eskinin yeni karşısında üstün olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü gelenek eski ve yeninin ne olduğundan bihaberdir. Eski ve yeniyi üreten şey modernliktir; çünkü böylelikle hem *neo* hem *retro*, hem modern hem de çağdışı olabilmektedir. Bu kopuş diyalektiği hızla bir alaşım ve yeniden kazanım dinamiğine dönüşmüştür. Bu olay temel düzende hiçbir değişikliğe yol açmadan sistemin politika, teknik, sanat ve kültürde tahammül edebileceği değişim oranıyla açıklanmaktadır. Moda alanında da keza böyle olmaktadır, üstelik moda çok açık seçik bir şekilde değişim *efsanesine* sahip çıkmakta, gündelik yaşamın en sıradan görünümleri içinde onu en yüce değer gibi görmektedir. Yapısal değişim *yasasına* gelince, bu yasa modeller ve ayrımlayıcı karşıtlıklar oyunu üzerine oturtulmuş olduğu için bu düzen yerini kesinlikle gelenek koduna bırakmamaktadır. Zira modernliğin özünde ikili mantık vardır. Sonsuz farklılık ve kopuş "diyalektiğinin" sonuçlarını da bu, yerinde duramayan, kıpır kıpır mantığa borçluyuz. Modernlik tüm değerlerin başka bir evrene taşınması değil, bu değerlerin karşılıklı olarak yer değiştirmeleri, oluşturdukları kombinatuvarlar ve belirsizlikler anlamına gelir. Modernlik bir kodsa moda da onun amblemidir. Yalnızca böyle bir bakış açısından yola çıkarak modanın sınırlarını belirleyebilir, yani aynı anda ortaya çıkmış şu iki önyargıyı aşabilirsiniz:

1. Bu önyargılardan birincisi modanın sınırlarını antropolojiye, hatta hayvan davranışlarına kadar götürmektedir.

2. Diğeriyse tam tersine güncel moda alanını giysi ve dışsal göstergelerle sınırlandırmaktadır.

Modanın ritüel düzeniyle (ya da hayvan görünümle-

riyle mantıksal) bir ilişkisi yoktur. Çünkü ritüel düzeni eski ve yeni arasındaki eşdeğerlik/yinelenmeden, ayrımlayıcı karşıtlıklar sisteminden, dizisel ve kombinatuvar yayılma modellerinden bihaberdir. Buna karşılık moda, bilim ve devrim de dahil olmak üzere modernliğin tam merkezinde yer almaktadır; çünkü cinsellikten iletişim araçlarına, sanattan politikaya, modernlik düzeninin tamamı bu mantığın egemenliği altındadır. Ritüele en yakın moda görüntüsü –bir gösteri, bir şölen, bir harcama biçimi olarak moda– bile ritüel ve modernlik arasındaki farkı güçlendirmekten başka bir işe yaramamaktadır. Çünkü moda ve törenseli özümsememizi sağlayan şey tam olarak *estetik* bakış açısıdır (örneğin, kimi güncel süreçlerle şölen kavramı gibi ilkel yapıları özümsememizi sağlayanlar). Bu bakış açısının kökeninde modernlik (yararlılık/yararsızlık gibi ayrımlayıcı bir karşıtlık oyunu) vardır. Biz de arkaik yapıları bu bakış açısı çerçevesinde değerlendirdiğimizden onları rahatlıkla kendi tümevarımlarımıza katabilmekteyiz. Bizim modamız bir gösteriye benzemektedir. Bu kendi yansımasına bakarak *estetik anlamda*, bu yansımadan, zevk alan bir toplumsallık anlayışını da beraberinde getirmektedir, yani modadaki bu değişiklik laf olsun diye yapılan cinstendir. İlkel düzendeyse göstergeler "estetik açıdan" asla böyle bir gösteriş düzeyine ulaşamamaktadırlar. Yine şölenlerimiz bir *yasak çiğneme "estetiği"* gibidir. Oysa ilkel değiş tokuşta böyle bir şey olmadığı halde, bu düzende, bizim şölenlerimize özgü bir model ya da bir yansıma yakalamak hoşumuza gitmektedir. Potlaç "estetiğinin" düzeltilmesi, etnosantrik düzeltme gibi.

Ritüel düzen ve modayı birbirinden ayırmak kadar, moda çözümlemesini de, içinde yaşadığımız sistem bağlamında radikalleştirmek gerekmektedir. Modanın olabilecek en kısa ve yüzeysel tanımını yaptığını düşünen (Edmond Radar: *Diogène*): "Dil düzeyinde modaya boyun eğen unsur söylevin anlamı değil öykünmeci dayanağı, yani sözcüklerin seçimi ve sıralanmasındaki ritim, tonlama ve eklemlenme biçimi.... mimiklerdir. Bu olay Varoluşçuluk ya

da Yapısalcılık gibi entelektüel modalar için de geçerlidir. Bunların ödünç aldıkları şey bir araştırma yöntemi değil bir söz dağarcığıdır..." Böylelikle sanki modaya özgü, aşılıp geçilmesi olanaksız, derin bir yapı korunmuş olunmaktadır. Oysa yapılması gereken şey modanın bizzat anlam üretim sürecindeki en "nesnel" yapılar içinde aranmasıdır; çünkü bunların da simülasyon ve kombinatuvar yenilikler oyununa boyun eğdikleri görülmektedir. Giysi ve beden konusunda da aynı derinliğe inilmesi gerekmektedir; çünkü bugün bizzat bedenin sahip olduğu kimlik, cinsiyet ya da statü bir moda malzemesine dönüşmüştür. Giysi bunların arasında yer alan bir istisnadır. Bu böylece sürüp gitmektedir. Modanın "*etkileri*"yle karşılaşılan alanlardan biri de hiç kuşkusuz bilimsel ve kültürel basitleştirmedir. Oysa asıl sorgulanması gerekenler, sahip oldukları "özgün" süreçler nedeniyle bizzat bilim ve kültürdür; çünkü böylelikle modaya özgü bir *yapıya* sahip olup olmadıkları anlaşılabilecektir. Eğer bir basitleştirme varsa ki, böyle bir durumla başka hiçbir kültürde (fotokopi, özetlenmiş edebiyat [*digest*], sahte, simülasyon, basitleştirilmiş biçimlere sahip çoğullaştırılmış yayım olayıyla ritüel söz, metin ya da kutsal jest düzeninde asla) karşılaşılmamaktadır. Bu da bize bu alanlardaki yenilik kaynağının analitik modeller, basit unsurlar ve düzenlenmiş karşıtlıklar düzeyinde bir güdümlemeyle karşı karşıya olduğunu ve bunun da temelde "özgün" ve basitleştirilmiş düzeyleri türdeşleştirerek, aralarındaki farklılıkların tamamen taktik ve ahlâksal hale getirilmiş olduğunu göstermektedir. Keza Radar, söyleve özgü "mimiklerin" ötesine geçildiğinde modanın söylevin anlamına egemen olduğunu ve o andan başlayarak belli bir kültürel alanın tamamen kendi kendine gönderme yaptığını, salt speküler özellikler taşıyan kavramların birbirlerini doğurup, sorgulayıp yanıtladıklarını göremektedir. Bilimsel varsayımlar için de benzer bir durumdan söz edilebilir. Kuramsal ve klinik düzeydeki psikanalizin bile bu modalaşma yazgısının elinden kaçamadığı görülmektedir. O da kurumsal düzeyde, sahip olduğu temel kavramların

yol açtıkları simülasyon modelleri geliştirerek, bir yeniden-üretim aşamasına ulaşmıştır. Eğer bir zamanlar bilinçaltına özgü bir işleyiş biçimi ve dolayısıyla öznesini belirleyen bir nesneye sahip psikanalizden söz edilebilse bile, günümüzde nesnenin bu belirleyiciliğinin yavaş yavaş ortadan kaybolduğunu ve yerini *bilinçaltını belirleyen bir psikanalize bıraktığını* söyleyebiliriz. Bundan böyle psikanaliz bir yandan bilinçaltını yeniden üretirken bir yandan da kendi kendinin göndereni olmaya çalışacaktır (bir başka deyişle *moda gibi* kendi kendini ifade edecektir yoksa başka bir şeyi değil). Böylelikle bir geleneğe dönüşecek bilinçaltı büyük bir talep alanı haline gelecek ve psikanaliz de kod gibi bir toplumsal güce sahip olabilecektir. Bu güce, hepsi bilinçaltı konusunda birbirinin yerini alabilecek ve temelde birbirlerinden farksız, olağanüstü düzeyde karmaşık hale getirilmiş kuramlar eşlik edecektir.

Modanın bir dünyevi yanı vardır. Moda olan düşler, fantazmlar, psikozlar; moda olan bilimsel kuramlar, dilbilim okulları gibi moda olan sanat ve politika vardır. Ancak bütün bunlar önemsiz şeylerdir. Moda birer *modele* dönüşmüş disiplinlerin yakasına, şan ve şöhretlerini artırabilmek için aksiyomlarını özerkleştirmeyi başardıkları ve *estetik*, hatta oyuncul bir aşamaya geçtikleri ölçüde, çok daha derinlemesine yapışmaktadır. Çünkü bu aşamada kimi matematik formüllerdeki gibi geçerli olan tek şey, çözümleme modellerine özgü kusursuz bir kısırdöngüleşmedir.

BOŞLUKTA YÜZEN GÖSTERGELER

Ekonomi politiğin çağdaşı olan moda, en az pazar kadar evrensel bir biçimdir. Tıpkı pazarda bir eşdeğerlik ilkesi üzerine oturtularak değiş tokuş edilen ürünler gibi, modaya özgü tüm göstergeler de kendi aralarında değiş tokuş edilebilmektedir. Evrenselleştirilebilecek (pazarın tüm diğer değiş tokuş yöntemlerini saf dışı ederek her şeyi ele geçirmesi gibi) her şeyi ele geçirebilecek tek gösterge sistemi modadır. Eğer moda evreninde genel bir eşdeğerlik

ilkesine rastlanmıyorsa bunun nedeni modanın daha baştan itibaren ekonomi politikten daha biçimsel bir soyutlamanın içinde yer almasıdır ki, bu aşamada somut bir genel eşdeğerlik uygulamasına (altın ya da para gibi) gerek kalmamaktadır. Çünkü bu aşamada ayakta kalmayı başarabilen genel eşdeğerlik uygulaması yalnızca *biçimden* ibarettir, ki bunun da adı modadır. Ya da değerin *niceliksel* düzeyde değiş tokuş edilebilmesini sağlayacak genel bir eşdeğerlik uygulamasına gereksinim duyulurken, farklılıkların değiş tokuş edilebilmesi için de *modellere* gerek duyulacaktır. Modeller, modaya özgü çeşitli alanları yönlendiren bir tür genel eşdeğerlik ölçüsü gibidirler. Modeller, modaya yer değiştirten (*shifters*), yöneten, bir alandan diğerine sevk eden (*dispatchers*) iletişim araçlarıdır. Bütün bunlar modanın sonsuza dek yeniden üretilmesini sağlayabilirler. Bir biçim kendine özgü belirleyici unsurlar tarafından üretilmek yerine *bir modelden yola çıkılarak üretilmeye başlandığı anda* orada moda vardır. Bir başka deyişle üretimden yoksun, her zaman hemen o anda bir *yeniden-üretim* düzeneği sunabilen bir süreçte var olan tek gönderge sistemi modeldir.

Moda göstergelerin oluşturduğu bir *türev* değildir. Moda boşlukta yüzen parasal göstergeler örneğinde olduğu gibi, *boşlukta yüzen* göstergeler bütünüdür. Ekonomik anlamdaki bu dalgalanma oldukça yenidir. Bu dalgalanmanın gerçekleşebilmesi için "ilkel bir birikim" sürecinin her alanda sonlandırılmış, (paranın ardından bu genel görecelik ortamında ekonomik düzenin bizzat kendisinin) bütün bir ölü emek döneminin de bitmiş olması gerekmektedir. Oysa göstergeler düzeninde bu süreç çoktan sona ermiştir. Göstergeler düzenindeki ilkel birikim bu açıdan çok daha eski olup, her zaman önceden belirlenmektedir. Moda ise bu sürecin hızlandırılmış ve sınır tanımayan bir dolanım, dalgalanmaya bırakılmış para kurlarının anlık ve devingen dengesine eşdeğerli akışkan ve yinelenen bir göstergeler kombinatuvarı aşamasına denk düşmektedir. Bütün kültürlerle gösterge sistemleri bu anlamdan yoksun ve bozuk aygıtlı düzende değiş tokuşlar ve düzenlemeler yapmakta,

birbirlerine bulaşmakta ve kurdukları dengeyi ancak kısa bir süreliğine koruyabilmektedirler. Göstergeler düzeninde moda salt spekülatif bir aşamaya denk düşmektedir. Bu aşamada uyumun yol açtığı herhangi bir çelişki olmadığı gibi herhangi bir gönderen ya da dalgalanmaya bırakılmış paranın bağlı olduğu altına dönüştürülebilirlik gibi sabit bir parite de söz konusu değildir. Bu belirsizlik modanın (hiç kuşkusuz pek yakında ekonomi açısından) belirgin bir çevrimsellik ve yinelenme boyutuna sahip olmasına yol açarken; (göstergeler ya da üretimin) belirleyici bir çizgisel ve süreklilik gösteren düzene sahip olmasını engellememektedir. Böylelikle ekonominin moda içinde belirginleşen yazgısının genel bir yer değiştirme aracı olma yolunda ilerleyen para ve ekonomiyi çok geride bıraktığı görülmektedir.

"İÇTEPİ"YE DÖNÜŞEN MODA

Bilinçaltı ve arzu yüklü olduğu söylenen moda bu şekilde de açıklanabilir. Oysa arzunun moda olduğu bir ortamda bu açıklamanın hiçbir anlamı yoktur. Gerçekten de moda bir "içtepiye" benzemektedir, ancak bunun bireysel bilinçaltıyla pek bir ilişkisi yoktur. Moda öyle vahşi bir şeydir ki hiçbir yasaklama onu ortadan kaldıramamaktadır. Çünkü tek arzusu anlama bir son vermek ve saf göstergeler içine dalarak ortadan kaybolmak, gelişi güzel, anlık bir toplumsallaştırmadır. Kitle iletişim araçsallaştırılmış ekonomik, toplumsal süreçlere vs. oranla modada radikal bir toplumsal yapıya özgü bir şeyler vardır. Bu radikal toplumsallıkla içeriklerin psikolojik değiş tokuş edilme düzeyinde değil, göstergelerin paylaşılma anında karşılaşılmaktadır. La Bruyère uzun süre önce şöyle demişti:

> İyi ve güzelden ibaret bir zevk anlayışında merak etmeye değecek bir şey yoktur. Merak uyandıran şey nadirlik ve diğerlerinin sahip olamadığıdır. Bunun kusursuzluk arzusuyla değil peşinden koşulanla, yani modayla ilişkisi vardır. Moda eğlence değil, tutkudur ve kimi zaman bu öylesine vahşi bir tutkudur ki, aşk ve hırsın ön plana geç-

> mesine ancak sıradan bir nesneye sahip olduğunda izin vermektedir.[2]

La Bruyère'deki moda tutkusu, koleksiyoncu tutkusu, laleler, kuşlar ve Callot gravürleri gibi bir tutku nesnesine benzemektedir. Gerçekten de moda (terimlerin ifade ettikleri anlamda), dolaylı bir şekilde bile olsa, az çok koleksiyon yapmaya benzemektedir. Oscar Wilde'a göre "moda ve koleksiyonculuk insana dinin bile asla sağlayamadığı bir güvence vermektedir."

Kurtuluşunu modaya bağlamak. Bu kolektif tutku, bu gösterge, kısırdöngüye benzeyen bu çevrimsellik (koleksiyonda da bir çevrimsellik vardır) tutkusu modalaşan bir biçimin piyasaya çıkarak tüm toplumsal yapı içinde baş döndürücü bir hızla yayılmasına ve böylelikle bu yapı içindeki yerini sağlamlaştırarak, tüm özdeşleşme biçimlerini bünyesinde toplamasına neden olmaktadır (tıpkı koleksiyonu yapılan şeyin sınırlarının özneyi durmaksızın yinelenen çevrimsel bir süreçle buluşturması gibi).

Bu güç, bu zevk moda adlı göstergenin içine kök salmaktadır. Moda semiyürjisi ekonomik evrenin işlevselliğine karşı gelmektedir. Üretim[3] etiğine güdümleme estetiği, model adlı aynaya uyma ve onun yansıması olma koşuluyla karşı çıkılmaktadır. Barthes, *Système de la mode*'da şöyle der:

> Bir içeriğe sahip olamayan moda, insanların anlamsız olanı anlamlandırma yetileri doğrultusunda kendi kendilerine sundukları bir gösteriye dönüşmektedir.

---

[2] "De la Mode 2", *Quevres Complètes*, Paris: Gallimard, 1951, s. 286 —*ed. notu.*

[3] Oysa ekonominin de bugün aynı belirsizlik çizgisi üstünde yer aldığını gördük. Etik "sonsuza dek sürüp gitmeyi amaç edinmiş" üretim yararına geri adım attığı sırada modanın o anlamsız baş döndürücü hızına da ulaşmış olmaktadır. Bu durumda Barthes'ın moda konusunda söylediği "anlamı terk eden sistem buna karşın *anlam adlı gösteriden* ödün vermemektedir" sözünü üretime de uyarlayabiliriz.

Modayı çekici ve büyüleyici kılan da budur, yani varlığını kanıtlayabilmek için kendinden başka bir şeye ihtiyaç duymama özerkliğine sahip olması. Seçilme lütfuna nail olma cinsinden nedensiz bir zevk alma ve göstergelerin birbirlerinden ayrımlanması üzerine oturtulmuş bir kast dayanışması. Modanın ekonomi dünyasından hem radikal bir şekilde ayrılıp hem de onu onurlandırdığı yer burasıdır. Üretim ve pazarın sahip oldukları o acımasızlık üzerine oturtulmuş amaca oranla, ikisinin birlikte sahneye konulmuş biçimi olan moda bir şölene benzemektedir. Ekonomik soyutlama düzeninin sansürlediklerinin bir özeti gibidir. Kategorik zorunlulukların tümünü tersine çevirmektedir.

Bu anlamda moda kendiliğinden denilebilecek bir bulaşma özelliğine sahipken, ekonomiye özgü muhasebe insanları birbirlerinden uzaklaştırmaktadır. Göstergelerin elinden sahip oldukları her türlü değer ve duyguyu çekip alan moda bir tutkuya –yüzeysellik tutkusuna– dönüşmektedir. Bu saçmalığın ta kendisidir. Moda göstergesinin biçimsel anlamsızlığı, hiçbir şeyin artık gerçekle değiş tokuş edilmediği bir sistemin kusursuzluğu, moda adlı bu nedensiz göstergenin diğer göstergelerle hem bütünüyle uyum içinde hem de total bir görecelik çelişkisi içinde olmasıdır ki, onu, hem bulaşıcı bir zehir hem de kolektif bir zevk alma nesnesine dönüştüren de zaten budur. Rasyonel ve irrasyonel, güzel ve çirkin, yararlı ve yararsızın ötesine geçildiğinde tüm ölçütlere oranla kimi zaman modaya yıkıcı (totaliter, püriten ya da arkaik) bir güç katan ve onu, ekonomik olanın tersine, her zaman total –Mauss'un değiş tokuş konusunda yaptığı gibi biz de total bir yaklaşımı yeniden yaşama döndürmek zorundayız– bir toplumsal olguya dönüştüren şey işte bu ahlaksızlık ve anlamsızlıktır.

Baştan itibaren moda da dil gibi toplumsal bir varlık olmayı amaçlamaktadır (insanı tahrik edecek derecede yalnız olan *dandy* bunun hoş olmayan bir kanıtıdır). Anlamlı olmayı hedefleyen ve onun ardında yok olup giden dilyetisine karşılık, moda, tiyatral bir toplumsallığı hedeflemekte ve kendi kendine yetmektedir. Bu da onun

herkesin yaşamı içinde yoğun bir yer kaplamasına –kendi imgesini görmeyi arzuladığı bir aynaya benzemesine– neden olmaktadır. İletişim kurmayı *hedefleyen* dilin tersine moda iletişimin kendisi *olmaya* çalışmakta ve bu işi mesajdan yoksun bir anlamın sonsuza kadar sürüp gideceği bir meydan okuma oyununa dönüştürmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla verdiği estetik hazzın güzellik ya da çirkinlikle bir ilişkisi yoktur. Öyleyse moda, iletişim denilen gereksiz bir yansımaya sahip bir şölen midir?

"Şölen"sel terimi daha çok giyim modası ve bedensel göstergelerle ilgili bir şeydir. Çünkü bunlarda "*wasteful consumption*", "potlaç"a özgü bir şeyler vardır. Bu özellikle *haute couture* için geçerli olan bir yaklaşımdır. Çünkü bu yaklaşım *Vogue* dergisinin, modayı bir iman biçimine dönüştürmesini sağlamıştır:

> İnsanı yelken yaparken daldığı düşlerden daha derin düşlere daldıracak anakronik şeyin adı nedir? *Haute couture*! Ekonomistin elini kolunu bağlayan, randıman tekniklerini tersine döndüren *haute couture* demokratikleşmeye bir kafa tutma biçimidir. Üst düzey niteliklere sahip akıl almaz sayıda insan inanılmaz bir yavaşlıkla karmaşık kesimli modelleri dikmektedir. Bu modeller aynı yavaşlıkla en fazla yirmi kez daha dikilecekler ya da ikinci bir dikim süreci olmayacaktır.... İki milyon franga etekler.... Bu çılgınca çabalamanın amacı nedir, diye sorabilirsiniz. Modanın yaratıcıları, zanaatkârları, çalışanları ve hepsi de kusursuzluk konusunda aynı tutkuyu paylaşan 4000 müşteri size neden olmasın yanıtını vereceklerdir. Modacılar modern dünyada karşımıza çıkan son maceraperestlerdir. Çünkü anlamsız bir eylemi sürdürme peşinde koşmaktadırlar.... Kimi şer ağızlar *haute couture* neden var ki diye soruyorlar. Siz de onlara neden şampanya içiliyor diyebilirsiniz.

Daha da ileri gidilerek şöyle deniyor:

> Uygulama ya da mantık, giysinin *o* şaşırtıcı serüvenini açıklayamaz. Gereksiz, öyleyse zorunlu hale gelen moda bir din olma aşamasına ulaşmış demektir.

Potlaç, din hatta hayvanlara özgü dans ve kürklerinden oluşan görünümler gibi masalsı bir dışavurum ritüelidir. Oyuna benzeyen bir toplumsal yapıyı hedefleyen yasak çiğneme biçimi olarak, moda, her yol denenerek ekonomiye karşı fiş fişlanmalıdır.

Oysa reklamın bir "tüketim şölenine", iletişim araçlarının bir "haber şölenine", fuarlarınsa bir "üretim şölenine" vs. benzemek istediklerini biliyoruz. Resim pazarı ve at yarışları da birer potlaç olarak görülebilir. *Vogue* dergisi neden olmasın ki diyecektir. Hemen her yerde işlevsel harcama simgesel harcama gibi gösterilmeye çalışılacaktır. Çünkü ekonomi; yararlık ilkesiyle işlevsellik cenderesini öylesine yoğun bir şekilde dayatmıştır ki, ekonominin ötesine geçen her şeyde hemen bir oyun ve yararsızlık kokusu aranmaya başlanmıştır. Bunun nedeni değer yasasının ekonominin ötesine geçmesi ve günümüzdeki gerçek yaygınlaşma alanının modeller hukuku olduğunun farkında olunmamasıdır. Modellerin bulunduğu her yerde değer yasası kendini dayatmakta, göstergeler aracılığıyla baskı yapmakta, hatta göstergeleri bile baskı altına almaktadır. İşte bu yüzden simgesel ritüeller ve moda göstergeleri birbirlerinden radikal bir şekilde ayrılmaktadır.

İlkel kültürlerde göstergeler hemen her alanda engellenmeden dolanabilmektedir. Bu yüzden bugüne kadar bu kültürlerde bir gösterilen "karmaşası" ve bunun sonucunda oluşmuş bir gösterge mantığı ya da gerçekliği diye bir şeyle karşılaşılmamıştır. Bu evrende, sahip olduğumuz en güzel yananlamlardan biri olan *gerçekle* karşılaşılmamaktadır. Göstergeye özgü bir geri plan (arka dünya) yoktur, yani *göstergenin bilinçaltı* (yananlamlar ve rasyonelleştirmelerin sonuncusu ve en kusursuzu) *yoktur*. Değiş tokuş edilen göstergeler fantazmdan ve bir gerçeklik halüsinasyonundan yoksundurlar.

Bu evrene ait göstergelerle modern göstergelerin hiçbir ortak yanı yoktur. Barthes bu paradoksu şöyle tanımlamaktadır: "Kendisinden bıkılıp usanılmayan eğilim; algılanabilir olanı gösterene, giderek daha bir örgütlenmiş,

kapalı sistemlere dönüştürmedir. Buna koşut olarak ve aynı oranlarda bir yandan göstergenin bir gösterge olduğu, sistematik bir yapıya sahip olduğu gizlenmeye çalışılırken diğer yandan rasyonalize edilip kendisine başvurulabilecek bir mantık, dünyaya özgü bir süreç, bir töz, bir işleve dönüştürülecektir." (*Système de la mode*, s. 285). Simülasyonla birlikte göstergeler gerçek ve gönderen sistemlerini birer süper gösterge şeklinde salgılamaktan başka bir işe yaramamaktadırlar. Tıpkı modanın, çıplaklığı, bir tür giysiye ait süper göstergeye dönüştürerek salgılaması gibi. Gerçek öldü, yaşasın gerçekçi gösterge! Modern göstergedeki bu paradoks onun maske, dövme ya da şölende değiş tokuş edilebilen büyülü ya da ritüel göstergeden radikal bir şekilde kopmasına yol açmıştır.

Modanın masalsı bir yanı olsa bile, bu masalsılık ticari mala özgü bir şeydir; daha ileri gidildiğinde bu simülasyon, kod ve yasaya özgü bir masalsılığa benzemektedir.

TADİLAT GÖRMÜŞ CİNSELLİK

Cinselliğin giysi, makyaj vb. şeyleri tamamen egemenliği altına aldığını sanmak belki de büyük bir yanılgıya düşmektir. Daha doğrusu, bu, sadece moda düzeyinde bir anlama sahip olabilen *tadilat görmüş* bir cinselliktir. Moda püriten bir şiddetle yüklü olduğu zamanlarda bile asıl hedefi asla cinsellik olmamıştır. Yasak (tabu), cinsel tepiden çok daha önemli olduğu düşünülen, yararsızlıkla bu yararsızlık ve yapaylık tutkusuna yöneliktir. Yararlık ilkesinden ötesini göremeyen kültürümüzde yararsızlık bir tür yasak çiğneme, şiddet eylemi şeklinde algılandığından modanın mahkûm edilmesinin nedeni gücünü hiçbir anlama sahip olmayan saf bir gösterge olmasından almasıdır. Kültürümüzün temellerini kökünden yadsıyan bu ilkeye dayanarak cinsel tahrikin ikincil bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Aynı yasak hiç kuşkusuz "yararsız" ve yeniden üretici olmayan cinselliği de kapsayabilir ancak cinsellik üzerinde

yoğunlaşıldığı zaman, hedefi cinselliğe doğru saptırmaya çalışan püriten kurnazlık tuzağına düşme olasılığı da vardır. Oysa modanın salt farklılık oyunuyla karşı çıktığı cinsellik *gerçeklik ilkesi* ya da bilinçaltı ve cinselliğin de aralarında yer aldıkları, gönderen sistemleri ilkesi düzeyinde ele alınmak durumundadır. Bu hikâyede cinselliği ön plana çıkarmaya çalışmak *simgeseli cinsellik ve bilinçaltı aracılığıyla bir kez daha etkisiz* kılmaktan başka bir şey değildir. Zaten aynı mantık doğrultusunda moda çözümlemesi geleneksel bir şekilde giysininkine indirgenmektedir; çünkü bu düzeyde cinsel metafor işe daha çok yaramaktadır. Bu saptırmacanın sonucunda oyun cinsel bir "özgürleşme" perspektifine indirgenmektedir ki, bu da bizi doğrudan giysinin özgürleşmesi denilen şeye götürmektedir. O zaman da yeni bir moda akımı dönemi başlıyor demektir.

Cinselliği (makyajlı bir kadına dokunamazsınız; bkz. "Gösterge Mezarlığına Dönüşen Bir Vücut" isimli bölüm) olabilecek en etkin biçimde etkisiz kılan şey hiç kuşkusuz modadır. Çünkü moda bir tutkudur, cinselliğin suç ortağı değil rakibidir. La Bruyère'in söylediği gibi mücadelenin galibidir. Sonuç olarak moda tutkusu tüm çelişkileriyle birlikte gelip birbirlerine karıştırılan cinsellik ve vücut üzerinde oynayacaktır.

Vücudun sahneye konuş biçimine dönüştürüldüğünde bir derinlik kazanan modaya karşılık vücut da modanın[4] iletişim aracına dönüşmüştür. Eskiden baskı altına

---

[4] Barthes, "modaya ait vücut"un üç özelliğinden söz etmektedir (*Système de la mode*, s. 261): 1) Saf bir biçimden ibaret, özgün hiçbir niteliğe sahip olmayan, totolojik açıdan giysiyle tanımlanan vücut, 2) Ya da her yıl örneğin şu vücut (şu vücut tipi) bu yıl moda denilmektedir (ilan edilmektedir). Modayla vücudu bir araya getirmenin bir başka biçimi de budur. 3) Özel bir şekilde düzenlenen giysi gerçek vücudu dönüştürerek, onun, modanın yarattığı ideal vücut olarak algılanmasını sağlayacaktır.

Bu özellikler modelin sahip olduğu statünün tarihi gelişimine uygundur. Profesyonel olmayan ilk modellerden (yüksek sosyeteye mensup hanımlar) vücutlarının da birer cinsel model olarak kabul edildiği (güncel aşama) son, yani profesyonel

alınmış bir mabet olarak görülen ve bu sürecin egemen olduğu zamanlarda çözülmesi olanaksız bir bilmeceye

---

mankenler aşamasına gelindiğinde herkesin birer mankene dönüştüğü görülmektedir. Bu aşamada herkes vücudunu modanın oyun kuralına göre yönlendirmeye çağrılmakta zorlanmaya çalışılmaktadır. Bir başka deyişle herkes moda "temsilci"sidir, tıpkı herkesin birer üretim temsilcisine dönüşmüş olması gibi. Böylelikle moda aynı anda hem herkesin yaşamına hem de tüm anlam düzeylerine müdahale etmektedir.

Modaya özgü bu evrelerle kapitalin art arda gelen yoğunlaşma evreleri, moda adlı ekonomik evrenin (sabit sermayedeki değişim, kapitalin organik kompozisyonu, ticari mala özgü rotasyon hızı, finans kapitalizmi ve sınai kapitalizm, bkz. *Utopie*, Ekim 1971, no 4) arasında da bir ilişki kurulabilir. Ancak ekonomi ve göstergeler arasındaki bu karşılıklı etkileşimin analitik ilkesi henüz yeterince açık ve seçik değildir. Moda evreninin tarihsel yayılımını, ekonomiyle doğrudan ilişkilendirmek yerine, bir tür pazarın genişlemesine benzer bir devinim içinde bulabiliriz :

I) İlk aşamada, özünde türdeş ve geleneksel özelliklerini koruyan bir sistem içinde (ekonomi politiğin ilk evresinde de büyük ölçüde bizzat üretici grup tarafından tüketilen bir üretim fazlasının değiş tokuşu söz konusudur, yani özgür ve ücretli emek gücünün çok küçük bir bölümü) dağınık biçimler, minimum değişkenlerden oluşan marjinal kategorilere sahip bir moda vardı. Köylü için moda kültür dışı, toplum dışı, yabancı, kentli, vs. olan şeydi.

II) Moda zamanla, gücül bir düzeyde, tüm kültürel göstergeleri içererek; tıpkı ikinci bir evrede maddi üretimin gücül düzeyde ekonomi politik tarafından içerilmesi gibi, gösterge değiş tokuşlarını düzenlemeye başlamıştır. Daha öncesine ait tüm üretim ve değiş tokuş sistemleri pazarın ulaştığı evrensel boyutlar içinde yok olup gitmektedirler. Bu evredeki modanın referansı egemen kültürün sahibi olan sınıftır, çünkü modaya ait ayrımlayıcı değerleri o yönetmektedir.

III) Her yanı sarmış olan moda bir *yaşam biçimine* dönüşmüştür. Henüz eline geçiremediği diğer alanlara doğru ilerlemektedir. Herkes ona sahip çıkmakıp yeniden üretmektedir. Olumsuz yanına (moda olmamak gibi) bile sahip çıkarak kendi kendinin gösterilenine (tıpkı yeniden üretim evresindeki üretim gibi) dönüşmektedir. Bu da bir anlamda onun ölmesi demektir.

benzeyen vücut artık bir yatırım/araştırma alanı haline gelmiştir. Vücut oyunu giysi oyununu, modellerin oyunuysa vücut oyununu saf dışı bırakmıştır.[5] O zaman da giysi (XVIII. yüzyıla kadar sahip olduğu) göstergelerin gösterge olarak değerlendirildiği törensel özelliğini yitirmiştir. Bedenin gösterilenleri tarafından kemirilen; cinsellik ve doğallığın göstergesine dönüştürülen giysi, ilkel toplumlardan bu yana sahip olduğu o müthiş coşkuyu yitirmiştir. Salt bir maske olma gücünü yitirdiği gibi, giysiyi anlamlı kılma zorunluluğu tarafından etkisiz kılınarak, bu duruma boyun eğmiştir.

Ancak bu işlem sırasında vücut da etkisiz hale getirilmiştir. O dövme ve dış görünüm düzeninde sahip olduğu maske görevi yapma niteliğini yitirmiştir. Artık yalnızca *kendi* gerçekliğiyle, yani çıplaklığıyla ilgilenmektedir ki, bu aynı zamanda onun sınır çizgisi anlamına gelmektedir. (İlkel) dış görünüm düzeninde vücudun göstergeleri vücuda-ait-olmayanın göstergeleriyle alenen birbirine karıştırılmaktaydı. Daha sonra dış görünüm giysiye dönüştüğünde vücut da doğayı temsil etmeye başlamıştır.

---

[5] Çünkü vücut hatlarını ortaya çıkaran bir elbise ya da esnek bir naylon çorabın herhangi bir şeyi "özgürleştirmesi" söz konusu olamaz. Göstergeler düzeni bağlamında ele alındığındaysa bu ek bir karmaşıklaştırma işleminden başka bir şey değildir. Yapıları açıklığa kavuşturmak gerçekliğin sıfır noktasına dönmek değil, onları sahip oldukları tüm anlamlara eklenebilecek yeni bir anlamla sarıp sarmalamaktır. Bu da yeni bir biçimler dönemiyle yeni bir göstergeler sisteminin başlangıcı demektir. Biçimsel yenilikle, moda mantığı dönemi böyle bir şeydir ve bu konuda hiç kimsenin yapabileceği bir şey yoktur. Yapıları "özgürleştirmek", vücudunkileri, bilinçaltınınkileri, tasarımlanan nesnenin sahip olduğu işlevsel gerçekliğin yapısını vs. özgürleştirmek, *moda sisteminin evrenselleştirilmesine* giden yolu açmak demektir (moda evrenselleştirilebilecek ve çelişkili olsalar bile tüm göstergelerin piyasaya çıkmasını sağlayabilecek tek sistemdir). Öyleyse biçimler düzeninde de bir *burjuva* devrimi gerçekleştirilmiş demektir, tıpkı *pazar sisteminin evrenselleştirilmesine* yol açan politik burjuva devrimi gibi.

Böylelikle ortaya yeni bir oyun çıkmıştır; giysi ve vücut karşıtlığının yol açtığı belirleyicilik ve sansür (gösterge ve gösterilen arasındaki kopuşla yer değiştirme ve anıştırma oyununun aynısı). Gerçeği söylemek gerekirse moda bu baskı altına alınan ve anıştırma yoluyla ifade edilen vücut taksimiyle birlikte başlamıştır. Çıplaklık simülasyonuyla *vücudu simüle eden bir model olarak çıplaklık* olayında vücudun ortadan kaybolmasına yol açan şey bu taksimdir. Kızılderili vücudun tamamını bir insan yüzü gibi, bir başka deyişle bizim bir cinsellik aracı olarak gördüğümüz çıplaklığın tam tersi olan simgesel bir ahlak kuralı ve cesaret eylemi gibi algılamaktadır.

Cinselliği gizleme adlı yeni bir vücut gerçekliği daha baştan kadın vücuduyla birbirine karıştırılmıştır. Elbise altına gizlenen vücut (doğal olarak biyolojik anlamda değil mitolojik anlamda) dişidir. Burjuva ve püriten özellikler taşıyan bir dönemle çakışan moda ve kadın olayı aynı zamanda ikili bir endekslemenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yani gizlenen bir vücut üstüne oturtulan modayla baskı altına alınmış bir cinsellik üstüne oturtulan kadın. XVIII. yüzyıla kadar (törensel toplumlardaysa hiçbir zaman) böyle çakışmadan (en azından) söz edebilmek olanaksızdır. Bizlerse bugün bu çakışmanın yok oluş sürecine tanık oluyoruz. Şu gizlenen cinsiyet ve yasaklanmış gerçekliği kapsayan yazgıya –bizde olduğu gibi– bir son verilerek moda-giysi ve vücut arasındaki karşıtlık etkisiz hale getirildiğinde, kadın ve moda arasındaki karşılıklı çekim gücü de yavaş yavaş[6] sona ermektedir. Genelleşen moda, giderek, bir cinsiyet ya da yaş sınıfına özgü bir şey olmaktan çıkmıştır. Ancak bunun bir gelişme ve özgürleşme anlamına gelmediğine

[6] Bu karşılıklı çekim olayının hiç kuşkusuz kadın ya da gençliğin toplumsal açıdan sahip olduğu marjinal konum ya da sınıfsal indirgeme gibi başka toplumsal ve tarihsel nedenleri de vardır. Ancak bu pek de şaşılacak bir şey değildir; çünkü toplumsal baskı altına alma ve kötülük kaynağı cinsel cazibe her zaman aynı kategoriler içine sokularak birbirlerinden ayrı bir şekilde değerlendirilememiştir.

dikkat çekmek gerekir. Çünkü bu mantık halen geçerlidir; eğer moda, kadın adlı ayrıcalıklı dayanağından vazgeçerek genelleşiyor ve herkese açılıyorsa, bunun nedeni kadın vücudunu kapsayan yasağın püriten baskı biçiminden daha gelişkin genel bir cinsellikten yoksun bırakma biçimine bürünerek her yanı kaplamış olmasıdır. Çünkü vücut ancak baskı altında tutulduğu zaman dilimi içinde güçlü bir cinsel potansiyele sahipti ve bu aşamada insanı esir edebilen bir zorunluluğa benziyordu. Moda göstergelerine dönüştüğü andan itibarense, vücut, cinsel açıdan sahip olduğu büyüleyiciliği yitirerek bir *mankene* dönüşmektedir ki, mankenin cinsel ayrımdan ne kadar yoksun bir sözcük olduğu kuşkuya yer bırakmayacak kadar açıktır. Salt cinsellik çağrıştıran manken nitelikten yoksun bir cinsiyete sahiptir. Mankenin cinsiyeti modadır. Daha doğrusu moda cinsiyet ayrımına son vererek (simülasyon gibi) genel geçer bir referansa dönüşmektedir. Hiçbir şeyin cinsiyeti yoksa her şey cinselleştirilmiş demektir. Bir kez sahip oldukları o özgün cinsiyetlerini yitirdiler mi kadın ve erkek sonsuza kadar sürebilecek ikinci bir yaşam şansı elde etmektedirler. Yalnızca bizim kültürümüzde cinsellik bu yoldan tüm anlamları etkilerken; göstergeler de tüm cinsellik evrenini yönlendirmektedirler.

Böylelikle güncel paradoksu açıklayabilmek mümkün olmaktadır. Bir yandan kadının "özgürleşmesi"ne bir yandan da modanın çılgınca gelişmesine tanık olmaktayız. Oysa modanın artık kadınlarla değil, *kadınsı* olanla bir ilişkisi vardır. Kadınları dışlama süreci sona erdikçe (deliler, çocuklar vs. için de bu böyledir. Dışlama mantığının doğal sonucu) toplumun tamamı da aynı ölçüde kadınsılaşmaktadır. Keza kadınların orgazm olmasını ifade eden "zevkten delirmek" deyimi günümüzde genelleşerek akla gelebilecek olur olmaz her şeyi ifade etmeye başlamıştır. Oysa kadının ancak bir "zevk verme gücü" ve "moda gücü" olarak "özgürleştirilebileceği" ve "kendi başına buyruk" olabileceğini unutmamak gerekiyor. Tıpkı bir emek gücü olabildiği ölçüde özgürleştirilen proleter gibi. Bu konuda

radikal bir yanılsama vardır. Dişiliğin tarihi tanımı, yazgıları modanınkine bağlı bir vücut ve cinsiyetten ibarettir. Dişiliğin tarihsel özgürleşmesiyse aynı yazgının (ki bu herkesin paylaştığı ancak ayrımcılığa son vermeyen bir yazgıdır) daha geliştirilmiş bir biçiminden başka bir şey olamaz. Kadın, proleter modelindekine benzer bir şekilde, herkes gibi çalışmaya başladığı anda yine herkes, bu kez kadınların oluşturduğu modele uygun olarak, cinsiyet ve moda konusunda özgür bırakılmaktadır. Böylelikle modanın emeğe ne kadar benzediği; "maddi" emek ve modaya harcanan emeğin tarihsel açıdan eşit bir öneme sahip oldukları görülmektedir. Pazara göre değişen mal üretimi ne kadar önemliyse; cinsiyet ve modanın kurallarına uyan bir vücut üretimi de o kadar önemlidir. İşbölümü olarak sunulan şey bir işbölümüne benzememektedir, daha doğrusu işbölümü diye bir şey yoktur. Vücut üretimi, ölüm üretimi, gösterge üretimi, mal üretimi gibi süreçler aynı sisteme özgü değişik *biçimlerdir*. Moda alanında durum daha da beterdir; çünkü emekçinin sömürü ve gerçeklik ilkesi adı altında canlı canlı kendi varlığından kopartılıp alınmasına karşılık, kadın, güzellik ve zevk ilkesi adına canlı canlı kendi kendisi ve sahip olduğu vücuttan koparılmıştır!

YIKILMASI OLANAKSIZ BİR ŞEY

Moda eleştirisinin (O. Burgelin) XIX. yüzyılda sağa özgü bir düşünce olduğunu söyleyen tarih, sosyalizmle birlikte, günümüzde bunun sola özgü bir düşünceye dönüştüğünü söylemektedir. Birinin geçmişinde din, diğerininkindeyse devrim vardır. Moda, törelerde yıkıma neden olan, sınıflar arası mücadeleye son veren bir şeydir. Moda eleştirisinin solun eline geçmesi zorunlu olarak tarihsel bir tersine çevirme anlamına gelmemektedir. Böyle bir şey ahlak ve töreler açısından, belki de yalnızca solun, işi, sağın bıraktığı yerden alarak devrim, ahlaki düzen ve klasik önyargılar adına devam ettirdiği şeklinde yorumlanabilir. Devrim ilke-

si, kategorik bir zorunluluğa dönüşerek, töresel bir nitelik kazandığı günden bu yana sol politik düzen de tamamen ahlaki bir düzene dönüşmüştür.

Oysa ahlaksız bir şey olan modadan tüm iktidarlar (ya da iktidarı düşleyenler) nefret etmektedirler. Machiavelli'den Stendhal'a giden bir zaman diliminde ahlaksızlık bir olgu olarak kabul edilmiş, hatta XVIII. yüzyılda Mandeville, bir toplumun yalnızca işlediği günahlar sayesinde çağ atlayabildiğini ve böyle bir ahlaksızlık anlayışının o toplumu dinamik kıldığını göstermiştir. Modada bu ahlaksızlık anlayışına özgü bir şey vardır. Moda, değer sistemlerinin yanı sıra iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin, rasyonel/irrasyonel gibi yargılama ölçütlerini de bilmezden gelmektedir. Bütün bunların ötesine ya da berisine geçebilmekte, devrimci akılcılık da dahil olmak üzere her türlü düzeni yıkmaya çabalamaktadır. İktidar için, moda bir cehennem demektir. Zira bu cehennemde bütün göstergeler göreceleşmektedir; oysa kendi (şaşmaz) göstergelerine sahip olmak isteyen bir iktidar bu görecelik cehennemine son vermek (bozmak) zorunda kalmaktadır. Gençliğin bugün, her türlü dayatmaya karşı bir tür direniş biçimi olarak modaya sahip çıkmasının nedeni budur. Moda ideolojisiz, amaçsız bir direniş biçimidir.

Buna karşılık modayı yıkabilmek olanaksız bir şeydir; çünkü kendisini çelişki içine sokabileceğiniz bir gönderenler sistemine sahip değildir (çünkü modanın gönderen sistemi modadır). Modadan kaçış olanaksızdır; çünkü bizzat modanın kendisi modanın yadsınmasını bir modaya dönüştürmektedir. Bu konuda blue-jean tarihi bir örnektir. İçeriğin gerçeklik ilkesinden her zaman kaçılabilir, oysa kodun gerçeklik ilkesinden asla kaçılamaz. Hatta içeriklere başkaldırdıkça kodun mantığına giderek daha çok uyulduğu bile söylenebilir. Bu durumda ortaya "modernleşme" denilen bir diktatörlük çıkmaktadır. Kendisini oluşturan göstergenin geçmişine eğilmediğiniz sürece modanın devrimle bir ilişkisi olamaz. Modanın alternatifini, dünya ve gönderen sistemlerine ait bir gerçekliğin aşılmasında ara-

manın bir anlamı yoktur. Alternatif, moda göstergesinin biçim ve anlamlandırma ilkesinin yapısını bozmaktan geçmektedir. Tıpkı ekonomi politiğin alternatifinin mal/biçim ve bizzat üretim ilkesinin yapısının bozulmasından geçmesi gibi.

4 GÖSTERGE MEZARLIĞINA DÖNÜŞEN BİR VÜCUT

Cinsiyet bir Göstergeler mezarlığıdır.
Gösterge, tenselliğine son verilmiş bir Cinsiyettir.

KOPYASI ÇIKARTILMIŞ VÜCUT

Vücudun güncel tarihi demek; onu denetlemeye çalışan, parçalara bölen, farklılığı ve sahip olduğu çelişkili konumu değiştirip yadsıyarak yapısal bir gösterge/değiş tokuş malzemesi şeklinde örgütleyen, iz ve göstergelerden oluşan bir ağın tarihi demektir. Tıpkı göstergeler evreninde (cinsellikle birbirine karışmayan) simgesel değiş tokuş ve oyun sürecine gücül düzeyde son verilerek, belirleyici bir süreç olarak algılanmaya başlanan cinsellik gibi. Bu fallik süreç tamamen her şeyin eşdeğerlisi olarak görülen fallusun fetişleştirilmesi üzerine oturtulmuştur. İşte bu anlamda, yani "özgürlük" adı altında, işleyiş ve stratejisi ekonomi politiğe özgü bir süreci andıran vücut saf bir cinsel göstergeye dönüşmüştür.

Moda, reklam, *nude-look*, çıplak tiyatro, striptiz. Karşımıza her yerde bir boşalma mekanizması (ereksiyon) ve iğdiş edilme (*castration*) üzerine oturtulmuş bir sahnedraması (*scénodrame*) çıkmaktadır. Çok sayıda değişkene sahip, inanılmaz derecede tekdüze bir cinselliktir bu. Botlar, kalçalara kadar çıkan çizmeler, uzun manto altına giyilen kısa şortlar, dirsek üzerine çıkan eldivenler ya da kalça üzerinde sona eren çoraplar. Göz üstüne düşen saç perçemi ya da striptiz dansçısının cinsel organını örten

bez parçasının yanı sıra bilezikler, kolyeler, yüzükler, kemerler, mücevherler ve zincirler. Nereye giderseniz gidin bu senaryoya sadık kalındığını görürsünüz. Vücudun bu şekilde örtülmesi onu bir tür göstergeye dönüştürmekte ve dolayısıyla ona ahlaksızca sayılabilecek bir erotik işlev yüklerken, iğdiş edilmeyi içeren bir de sınırlandırma getirmektedir ki, bu *yoksun olma*nın kendisine simgesel bir şekilde eklemlendiği bir iğdiş edilme *parodisidir*. Bu işi iki *anlamlı* terimi (bu terimler çizginin o ya da bu yanında klasik gösterge ekonomisine uygun olarak gösteren ve gösterilen görevi yapmaktadırlar) yapısal bir biçim olan ayırma çizgisiyle (/) birbirine eklemleyerek yapmaktadır. Ayırma çizgisinin karşılıklı terim görevi yüklediği şey vücuda ait bir bölgedir. Bu kesinlikle erojen bir bölge değil, erotik, erotikleştirilmiş, saf ve basit bir kavrama, saf ve basit bir gösterilene dönüştürülmüş bir cinselliğin fallik göstereni haline getirilmiş bir bölgedir.

Dilbilimsel göstergenin bir benzeri olan bu temel şemada *gösterilen* iğdiş edilmiş (bir gösterge konumuna geçtiğinden) öyleyse ne olduğu belirsiz bir şeydir. Çıplak ve çıplak-olmayan yapısal bir karşıtlık içine girerek fetişin *belirlenmesine* katkıda bulunmaktadır. Örneğin kalça çizgisine kadar gelen çorap. Bir başka deyişle bu imgenin sahip olduğu erotik gücün nedeni gerçek cinsel organa yakın olması ve *olumlu* çağrışımlara sahip olması değil (bu naif işlevselci bakış açısı doğrultusunda çıplak kalçanın da aynı işleve sahip olması gerekir), cinsel organ algılamasının (yani iğdiş edilme paniğini yaşatan organ) bir *iğdiş edilme oyunuyla sınırlandırılmasıdır*; bu zararsız çorap çizgisinin ötesine geçildiğinde yoksun bırakılma, çelişki ve dipsiz kuyu çağrışımına sahip bir imge yerine yalnızca cinselliğin kendisiyle karşılaşılmaktadır. Çıplak kalça ve metonimik anlamda vücudun tamamı, (çorapla cinsel organ arasında) verilen bu es'le *fallik bir imgeye*, her türlü yasağı aşabilen bir hayal etme ve güdümlemenin fetiş nesnesine dönüşecektir.[1] Arzu, fetişizmde olduğu gibi, iğdiş edilme ve

[1] Fetişleştirilen şey asla cinsel organın kendisi, nesneleşmiş cin-

ölüm içtepisinin zihinsel düzeyde oluşturulması sayesinde nesnelleşebilmektedir.

Böylelikle hemen her yerde örtülü vücut parçasına tahrik edici bir işlev yüklendiği bir erotikleştirme, ayırma çizgisinin öte yanında yer alan ve gösteren konumunda bulunan her şeyin bu fallik hayalleştirme süreci içine sokularak, cinselliğin gösterilenine (*temsil edilen* değer) indirgendiği görülmektedir. Bu insana zihinsel anlamda güvence veren yapısal bir işlemdir; çünkü bu yoldan özne olumlu bir konuma sokularak, fetişleştirilmiş vücut parçası ya da vücut sayesinde kendisini bir fallus olarak algılayabilmekte, bu yoldan özdeşleştiği bir vücuda sahip olabilmekte, dolayısıyla da sonsuza dek sürüp gidecek bir arzu simülakrının gerçekleşmesine yol açmaktadır.

Bu işlemle en ince ayrıntılarda bile karşılaşılabilmektedir. Kolu ya da ayak bileğini sıkıca saran bir bilezik, kemer, kolye, yüzük ayağın, bedenin, boynun, parmağın *cinsel boşalmayı sağlayan* noktalara dönüşmesine yol açmaktadır. Hatta vücudun bütün bu belirti ya da görünür göstergelere ihtiyacı olmadığı; bütün bu göstergelerden yoksun bırakıldığında bile *çıplaklık konusunda* sahip olduğu erotik çekim gücünü tamamen hayali bir ayrımlama işlemi bir iğdiş edilme oyununu oynama ya da oynamama üzerine oturttuğu görülmektedir. Birkaç özgün gösterge (mücevher, far ya da yara izi, her şey bu amaca hizmet edebilir) aracılığıyla kendisine yapısal bir görünüm kazandırılmadığı, parçalara ayrılmadığı zaman bile ayırma çizgisi hep orada, vücut üzerinden düşüp giden giysilerdedir. Böylelikle, bu bir kadın vücudu bile olsa, özellikle de kadın vücudu olursa, düşüp giden giysiler vücudun bir fallus görünümüne bürünmesine yol açmaktadır. Daha ileride yeniden ele alacağımız striptiz sanatı tamamen bu yaklaşım üzerine kuruludur.

---

sel organ değildir. Fetişleştirilen şey genel bir eşdeğerlik özelliğine sahip olan fallustur. Tıpkı ekonomi politikte fetişleştirilenin ürün-mal değil, değişim değerinin biçimi ve genelinde onun eşdeğerlisinin olması gibi.

Bu anlamda Freudcu "simgeselliği" yeniden yorumlamak gerekecektir. Ayak, parmak, burun ya da vücudun herhangi bir parçasının penis metaforu olabilmesinin nedeni bu organların çıkıntılı (bu çeşitli gösterenler ve gerçek penis arasında kurulmuş bir benzerlikler şemasına uygun) bir biçime sahip olmaları değildir. Bu organlar fallik bir değere ancak hayal düzeyinde: iğdiş edilmiş penisler ya da penis olabilmeleri için *iğdiş edilmeleri* gereken organlar. Bunlar anlamlı, fallik bir görünüm verilerek, kendilerini özerkleştiren bir ayrım çizgisi tarafından belirlenmiş terimlerdir. Bu ayrım çizgisinin ötesinde yer alan her şey bir fallusa dönüşmekte, bir kadın cinsel organı ya da geleneksel anlamda kadınlığın "simgesi" olarak sınıflandırılmış hayranlık uyandırıcı bir organ ya da nesne bile olsa fallik bir eşdeğerliğe sahip olmaktadır; gerçekleştirilen bir kopuş işlemiyle kavuşabilmektedirler. Vücut erkek ya da dişi "simgelere" bölünemez. Vücut şu (Freud'un "Fetişizm"de sözünü ettiği) iğdiş edilme oyununun oynandığı ya da yadsındığı çok daha anlamlı bir yerdir. Çinliler önce kadın ayağını sakatlamakta sonra da bu sakatlanmış ayağa bir fetiş gibi hürmet etmektedirler. Bu iş için bütün vücuttan yararlanılabilir. Bunu yapmanın bin bir yolu vardır. Vücut önce sakatlanıp/bir iz[2] bırakılmakta daha sonra da fallik

[2] Erotik bir vücuda özgü göstergeler töreni ve sadomazoşist sapıklığa özgü acı çekme töreni arasında bir yakınlık vardır. "Fetişist" izler (kolyeler, bilezikler, zincirler) her zaman sadomazoşist izleri (sakatlama, yara, yara izi) taklit edip anımsatmışlardır. İki sapıklık biçimi de kendilerini bu izlerle belli etmektedir.

Kimi izler (ima etme gücüne sahip olanlar yalnızca bunlardır) *vücudun gerçekten çıplakken bıraktığından daha bir çıplak izlenimi bırakmasına* neden olmaktadırlar. O halde burada söz konusu olan törenseldekine benzeyen sapık bir çıplaklıktır. Bu izler giysiler ve aksesuarlar kadar jestler, müzik ve teknik tarafından da oluşturulabilir. Sözcüğün gerçek anlamında tüm sapıklık biçimlerinin birtakım şeylere ihtiyaçları vardır. Örneğin sadomazoşizmde vücudun simgeleyen görüntü acı çekme eylemidir, tıpkı fetişist tutku olayındaki mücevherler ya da makyaj gibi.

Tüm sapıklık biçimleri arasında çakışma vardır. Bizim ta-

bir hürmete (erotik yüceltme) layık görülmektedir. Vücudun bir sırrı varsa burada gizlidir, yoksa cinsel organların dönüştürülmesinde değil.

Keza boyalı bir ağız da fallik bir görünüme sahiptir (vücudun yapısal bir değere kavuşturulmasında, far ve makyaj üst düzeyde öneme sahip silahlardır). Makyajlı bir ağzın konuşması yasak gibidir. Mutluluk saçan yarı açık yarı kapalı dudakların artık konuşmak, yemek, kusmak, öpüşmek gibi bir işlevi yoktur. Bu her zaman çelişkilerle dolu, içselleştirmeye ve dışlamaya yönelik değiş tokuş işlevlerinin ötesine geçilerek, bunlar kökten yadsındığında, ortaya sapık bir erotik ve kültürel işlev çıkmakta, büyüleyici ağız yapay bir göstergeye dönüşmekte, ortaya oyun ve oyun kuralı türünden kültürel bir süreç, yani konuşmayan, yemeyen ve öpülemeyen bir ağız çıkmaktadır. Makyajlanan, bir mücevher gibi nesnelleştirilen ağzın sahip olduğu yoğun erotik değerin kökeninde sanıldığı gibi erojen bir yarık olarak ön plana çıkartılması değil, tam tersine, kapalı tutulması yatmaktadır. Burada dudak boyası bir tür fallik anlama, ağza *fallik bir değiş tokuş değeri* kazandıran özellik anlamına sahip olmaktadır. İnsanı boşalmaya itme gücüne sahip olan ağız, kadının bir bütün olarak insanı cinsel açıdan tahrik edici bir nesneye dönüşmesine neden olurken; erkeğe de onu istediği gibi düşleme olanağı tanımaktadır.[3]

Bu yapısal süreçten bir araç olarak yararlanan; yitirme, karşılıklı mutlu etme olayı üzerine oturtulduğu sı-

---

nımlamasını yaptığımız erotik sistemde vücut, hoşa gitme ve kendi kendini ayartma yöntemiyle yüceltilebilir; sadomazoşizmdeyse bu iş acı çekme (oto-erotizmin acı veren biçimi) yöntemiyle yapılmaktadır. İkisi arasında bir yakınlık vardır. Biz, bir başkasının kendinden hoşlanması ya da kendisine acı çektirmesini kesinlikle yansıtabiliriz. Tüm sapıklık biçimleri ölümle oynamaktadırlar.

[3] Cinsel ilişki çoğu kez bu tür bir sapıklık sayesinde mümkün olabilmektedir. Diğerinin vücuduna hayali bir manken görevi yüklenmektedir. Fallus/manken, fallik fetiş. İnsanın kendi penisiyle oynaması, okşaması ve sahip çıkması türünden bir görev.

ralarda başka bir şeye indirgenemeyen arzuysa genel bir fallik eşdeğerlik şemasına endekslenerek, değiş tokuş edilebilen fallik gösterge ve değer terimleri sayesinde bir *pazarlık* nesnesi haline getirilebilir. Herkes arzuyla zorunlu bir ilişki içine girerek, orgazm oluş biçimini fallik birikime dayalı terimlerle açıklamaktadır ki, bunun kusursuz bir *arzu ekonomi politiği* olduğu söylenebilir.

Aynı şeyi bakış konusunda da söyleyebilmek olasıdır. Göz üzerine düşürülen saç perçeminin gördüğü iş (ve gözlerle ilgili tüm diğer erotik yapaylıklar) bakışın, hem iğdiş edilme hem de bir aşk armağanı olarak sonsuza dek sürüp gitmesinin yadsınmasıdır. Makyajın biçimsel dönüşüme uğrattığı gözler, bu yasağın kendinden geçmiş bir biçimine indirgenmiş halidir. Özne, eksikliğini duyduğu şeyi diğerinin indirgeyici bakışlarında bulabilmekte ve bu bakışlar özneye yöneldiği anda yoksunluk baş döndürücü bir hızla ortadan kaybolabilmektedir. Karmaşık bir görünüm kazandırılan, Medusa[4] özellikleri taşıyan (insanı şaşırtan) bu gözler aslında kimseye bakmamakta, bakışlarsa kimseye yönelmemektedir. Bir göstergeye dönüştürüldükleri için yinelenebilmekte, yani kendi kendilerini büyüleyerek kendilerinden geçmekte ve sahip oldukları ayartma gücü

---

[4] Julien Green: Fallik nitelikler taşıması nedeniyle insanı dehşete düşüren fallik anne savına karşılık Freud'un, Medusa başının insanda yarattığı şaşkınlığı, onun, başında yılanlar taşıyor olmasına, yani baştaki bu birçok yılanın aslında iğdiş edilme korkusuyla ilgili süreci tersine çevirerek yadsımayı hedefliyorken, tam tersine bu korkunun Medusa'nın başındaki yılan sayısıyla çarpılmasına yol açtığını söylediğini aktarmaktadır. Makyaj ve striptizin büyüleyiciliği konusunda da benzer şeyler söylenemez mi, yani vücuda ait bir bölümün gözler önüne serilmesi, fallik bir değer atfedilmesinin nedeni yine iğdiş edilme korkusunu yadsıyabilmek değil midir? Çünkü kendisinden kaçılan iğdiş edilme korkusu bu birbirlerinden *ayrılan* vücut parçaları sayesinde, örneğin, birer fetiş-nesne olarak yeniden ortaya çıkmaktadırlar. Bu birbirlerinden ayrılmış bölgeler her zaman "iğdiş edilmiş cinsel organı göstermeye ve gizlemeye" (Lacan) çalışmaktadırlar.

de bu sapıkça kendi kendine tatmin olmadan kaynaklanmaktadır.

Simgesel değiş tokuşa özgü ayrıcalıklı alanlar arasında yer alan ağız ve bakışlar konusunda geçerli olan erotik anlamlandırma sürecinin, vücuda ait her bölge ya da ayrıntı için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu sahnelemeyi en iyi şekilde özetleyen ve vücuda özgü ekonomi politiğin temel taşı sayılabilecek en güzel nesne kadın vücududur. Kadının bin bir değişik erotik görünüm verilerek sergilenen vücudu apaçık bir şekilde fallusun ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bu sürekli olarak yinelenen bir iğdiş edilme gösterisinin yanı sıra devasa bir fallik simülasyonu çalışmasıdır. Kusursuz bir striptiz ritüeline özgü imgelerin akıl almaz boyutlara ulaşan dağıtımıyla her yeri kaplayan kadın vücudunun hatasız ve kaymaksı çekiciliği insana her yerde acı veren bir afişe benzemektedir (her yerde karşımıza çeken erotik ile üretime dayalı gelişme arasında bir benzerlik kurmaya iten düşsellik de gücünü bundan almaktadır).

Kadın vücudunun sahip olduğu erotik öncelik hem kadınlar hem de erkekler için aynı öneme sahiptir. Aslında aynı sapık yapı herkes için geçerlidir. İğdiş edilmenin yadsınması üzerine oturtulmuş bu yapı, iğdiş edilme[5] korkusunun içkinleştirilmesiyle tıpkı öncelik tanıdığı kadın vücuduyla oynar gibi oynamaktadır. Böylelikle (bir kez daha ekonomi politiğin bir benzeri olan) sistemin mantıksal gelişmesi kadın vücudunun giderek erotikleşmesine neden olmaktadır; çünkü penisten yoksun bir vücut için en uygun olanı genel fallik eşdeğerlik düzenidir. Eğer

[5] Kalçaya kadar çıkan çorabın, göz üzerine düşen saç perçeminden ya da dirseğe kadar çıkan eldivenden daha erotik olmasının nedeni bu genital organlar arasındaki suç ortaklığı değildir. Bunun nedeni tuzağa düşürülen iğdiş edilmenin, genital organa *yakınlaştıkça*, içkinleşmesi nedeniyle daha çok yadsınmasıdır. Keza Freud'a göre kadındaki penis yokluğunun keşfedilme aşamasında en son algılanan ve o yere en yakın olan nesne fetiş-nesneye dönüşecektir.

erkek vücudu aynı erotik randımanın yanına bile yaklaşımıyorsa, bunun nedeni, iğdiş edilmenin büyüleyiciliğini anımsatan bir imgeyle bu imgeyi durmadan anlamsızlaştırmaya çalışan bir gösteri düzeninden yoksun olmasıdır. Erkek vücudu asla kaygan, gizemli, kusursuz, yani (genelde sistem tarafından kabul edildiği haliyle) "gerçek" anlamda özellik olarak nitelendirilebilecek bir *özelliğe* sahip değildir. Bu uzun süren fallik imge türetme çalışması sırasında erkeğinki, kadın vücudu gibi, parçalara bölünmeye elverişli değildir. Ancak şimdilik günün birinde fallik bir değişkene dönüştürülmeyeceğini söyleyebilmek zor. Yeni bir emre kadar insanı boşalmaya iten bir reklam ya da çıplaklıktan söz edilemez. Çünkü ancak bu yöntemle denetim altına alınabilen boşalma eylemi tüm nesnelere ve kadın vücuduna aktarılabilmektedir. Sonuna kadar gidildiğinde boşalma, sistemle[6] uyumlu bir şeydir.

Kadına özgü bu erotik "ayrıcalığın", tarihsel ve toplumsal boyun eğdirme sürecindeki rolünün gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunun toplumsal "yabancılaşmayı" güçlendiren cinsel "yabancılaştırma" mekanizmasıyla bir ilişkisi olmadığını anlamak *ve bu yabancılaşma sürecinde, fetişizmdeki cinsiyet ayrımını yadsıma sürecine benzer bir sürecin her türlü politik ayrımcılığı belirleyip belirlemediğini de araştırmak* gerekmektedir. Böyle bir süreç sonucunda boyun eğen sınıf ya da grubun iktidardaki düzeni acımasızca eleştirmesinden kaçabilmek amacıyla kendisine abartılı bir cinsel güç yüklenmektedir. Biraz dikkat edilecek olursa erotik düzene özgü gösterenlerin, köleleri süsleyen nesnelerle (zincirler, bilezikler, kırbaçlar vs.), vahşiler (zencilik, güneşte yanma, çıplaklık, dövmeler vs.), yani bağımlı konumundaki sınıf ve ırklara ait göstergelerin tümünden ibaret olduğu görülür. Dolayısıyla politik düşüncenin kendisini yok olmaya[7] mahkûm ettiği, fallik

---

[6] Düşünülmesi ve kabul edilmesi olanaksız olan şey fallus/değerin iptal edilmesi ve ortaya radikal bir ayrımlama oyununun çıkma olasılığıdır.

[7] Bununla birlikte cinsiyeti belirleyen iki terimden biri olan erke-

bir düzenin parçasına dönüştürülen kadın vücudu da bu süreç içinde yer almaktadır.

İKİNCİ BİR (ÇIPLAKLIK) TEN

Aynı erotik *disiplin* tarafından belirlenme koşuluyla herhangi bir vücut ya da vücudun herhangi bir bölümü aynı işlevi görebilir. Bir başka deyişle bu iş için en düzgün hatlara, en kaygan tene, en kusursuz ve "hatasız" görünüme sahip olması, yarıklardan yoksun olması yeterlidir. Çünkü her türlü erojen farklılık düşsel düzeyde vücudu belirleyen bu yapısal ayırma çizgisi (/) tarafından (belirleme ve tasarımlama olarak iki ayrı düzeyde) üretilmektedir. Bu ayırma çizgisi giysi, mücevher ya da farla görünür hale gelirken; tamamen çıplak olunduğunda ortadan kaybolmakla birlikte varlığı sürekli hissedilebilmektedir; çünkü bu ayırma çizgisi vücudu *ikinci* bir çıplak doku gibi sarıp sarmalamaktadır.

Bu anlamda, ikinci çıplaklık reklam söylevlerinin ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür. "Neredeyse çırılçıplak", "soyunmadan kendini çıplak gibi hissedebilmek", "içinde

---

ğin, sistemde genel bir eşdeğerliğe tekabül eden belirleyici bir terime dönüşmesi gibi kaçınılması olanaksız bir yapılanmanın biyolojik bir temelden yoksun olduğunu düşünüyorum. Her gelişkin yapı gibi bu yapının da amacı doğayla olan ilişkisini sona erdirmektir (Lévi-Strauss). Terimlerin tersine döndürülmüş olduğu bir kültür düşleyelim. Örneğin anaerkil toplumda bir erkek striptiz gösterisi hayal edelim! Böyle bir toplumda dişinin belirleyici terime dönüşerek genel bir eşdeğerlik oluşturması yeterlidir. Ancak terimlere (kadın "özgürlüğünün" büyük ölçüde içinde kaybolup gittiği) yer değiştirttiğinizde, değişmeyen bir şey varsa o da yapıdır. Değişmeyen şey iğdiş edilmenin yadsınması ve fallik soyutlamadır. Eğer sistemde yapısal bir art arda dönüp gelme olasılığı varsa o zaman gerçek sorunun orada değil, iki terimden birinin genel eşdeğer olarak kabul edilmesiyle iğdiş edilme ve simgesel ekonominin dışlanması üzerine oturtulan cinselliğin ekonomi politikası denilen şeyin soyutlanmasını sorgulayan radikal alternatifte olduğu söylenebilir.

kendinizi doğal halinizdekinden daha çıplak hissettiğiniz çoraplar". Bütün bunların amacı kendi vücuduyla doğrudan ilişki kurma denilen doğalcı idealle artı-değer adlı ticari zorunluluğu uzlaştırabilmektir. Geçelim. En ilginç olanıysa gerçek çıplaklığın burada ikincil bir çıplaklığa dönüşmesidir. X ya da Y çorap reklamlarında olduğu gibi. Şeffaf dokulu nesnenin "sahip olduğu bu şeffaflık teninizin sahip olduğu şeffaf görüntüyü değiştirecektir". Bu çıplaklığın sunumunda çoğu kez aynadan yararlanılmaktadır. Zaten kadın her durumda kendi yansımasıyla bağlantı kurmak durumundadır: "O kendi vücudunu düşlüyor". Bir kereliğine bile olsa reklam tarafından yaratılan bu efsanenin kesinlikle doğru olduğu söylenebilir. Göstergeler aracılığıyla yinelenen cinsellikten başkası yoktur. İfade ettiği gerçekliğe boyun eğen bu tür bir çıplaklık, erotik açıdan vücuda özgü temel bir kural olan çıplaklığın aynadan yansıyan görüntüsü olmaya çalışmaktadır. Bu çıplaklık fallik anlamda yüceltilebilmek için muhteşem ve cinsellikten arındırılmış bir vücudun saydam, kaygan, ağdalanmış tözüne dönüşmeye çalışmaktadır.

Bu durumun kusursuz bir örneği *Goldfinger* (James Bond)[8] filminde görülen altın rengine boyalı kadındır. Bütün bedeni kapsayan bu makyajla tüm yarıklar kapatılarak kadın vücuduna kusursuz bir fallus görünümü kazandırılmaktadır (bu altın rengindeki makyaj ekonomi politikle olan ilişkisini göstermekten başka bir işe yaramamaktadır). Bu kusursuz fallus görünümüyse ölüme tekabül etmektedir. Altın rengine boyanmış çıplak *play girl* erotik bir fantazmı saçmalık boyutuna taşıdığı için ölecektir. İşlevsel estetik ya da vücutla ilgili kitle kültüründe de durum daha farklı değildir. Bacaklara yapışan çorap türleri, insanın bedenine yapışan iç giyim eşyaları, eldivenler, "vücuda yapışan" etek ve giysilerin üstüne bir de güneşte yanma olayı vardır. Bütün bunlar "ikinci ten/deri"nin laytmotifi olup, vücuda vitrin görünümü kazandıran saydam bir şeride

[8] Yönetmen Guy Hamilton, 1964 —*ed. notu.*

benzemektedirler.

Vücut derisi/ten "çıplaklık" olarak değil erojen bir bölge gibi algılanmaktadır, yani duygusal ilişki ve değiş tokuş aracı ya da emme ve dışkılama metabolizması şeklinde. Vücut bu pütürlü, delikli, yarıklı deriyle sınırlı olmadığı gibi metafizik düşüncenin kendisini deriyle sınırlandırmasını da pütürsüz, terlemeyen ve dışkılamayan[9] soğuk ya da sıcak olmayan (optimal havalandırma ortamında: "taze" ya da "ılık" olan) bir deriye sahip olabilme adına yadsımaktadır. Bu, cilt beni ve katı kıvrımlardan yoksun ("yumuşak" ve "kadifemsi"), özgün bir hacimden ("tenin" saydamlığı) özellikle de yarıktan yoksun (kaygan), saydam ambalaj kâğıdı türünden bir deridir. Bütün bu nitelikler (tazelik, esneklik, saydamlık, türdeşlik) vücudu *sınırlandırmaya* –karmaşık açın uçların yadsınmasından kaynaklanan bir hiçleşmeye– yönelik niteliklerdir. Vücudun "gençliği" konusunda da benzer şeyler söylenebilir. Örneğin genç-yaşlı paradigması ölümsüz gençlik simülasyonuyla etkisiz kılınmaktadır.

Çıplaklığın üstünü saydam, parlak bir katmanla örtmeyle nesneleri koruma amacıyla üstünü örtme saplantısı arasında bir ilişki kurulabilir. Örneğin nesnelerin cilalanması, plastikle kaplanması vs. ve onları sürekli olarak temiz tutmayı (yeni gibi) amaçlayan fırçalama, temizleme çalışması gibi burada da sorun onların salgılamalarını (küf, oksitlenme, toz vs.), kırılıp dökülmelerini engellemek ve bir

---

[9] Soylu gözyaşlarının salgılanması hariç tabii. Üstelik bu salgılama sırasında ne kadar çok önlem alındığı da cabası! Longcils ("uzun kirpikler" anlamına gelen bir makyaj malzemesi markası) şu olağanüstü metninde: "... duygusal açıdan allak bullak olduğunuzda bu duyguyu yalnızca gözleriniz aracılığıyla ifade edebilirsiniz. Makyajınızın size ihanet etmesine yalnızca ve yalnızca o duyguyu yaşadığınız anda katlanabilirsiniz. İşte o anda, yalnızca ve yalnızca o anda Longcils'in yeri doldurulamamaktadır... Özellikle o anda bakışınızda bir değişiklik olmaması ve anlamlı görünmesi için kirpiklerinize ilgi göstermektedir. Bu öylesine yoğun bir ilgidir ki, siz göz makyajınızı yapın ve çıkın, gerisine karışmayın" demeye çalışır gibidir.

tür zihinsel ölümsüzlük kazandırabilmektir.

"Tanımlanmış" bir çıplaklığın, ürettiği göstergeler ağı dışında ima ettiği bir şey yoktur. Özellikle de bir vücutla, yani çalışan, zevk veren ya da paramparça bir vücutla ilgili bir ima yoktur. Biçimsel açıdan çıplaklık, bütün bunları ehlileştirilmiş bir vücut simülakrıyla aşıp geçmektedir. Tıpkı Brigitte Bardot'ya "elbisesi üstüne tam oturduğu için güzel" denilmesi gibi, bu işlevsel denklemde de bir bilinmeyen yoktur. Altında kasların oynadığı bu deriden yoksun bırakılmışlığa karşılık modern vücut şişme ve sönme özelliklerine sahiptir. Bu tema *Lui* dergisinde yer alan bir mizahi görüntüler silsilesinde şu şekilde sunulmaktadır: Striptiz yapmakta olan kadın, tamamen soyunduktan sonra son bir hareketle göbek deliğinin üzerindeki tıpayı çekerek anında sönmekte, geriye sahne üzerinde küçük bir deri yığını kalmaktadır.

Çıplaklık ütopyası, yani kendini olduğu gibi tüm gerçekliğiyle *sunan* vücut, çıplaklık ideolojisini yeniden canlandırmaktan başka bir şey yapmamaktadır. Hintlinin biri (hangisi olduğunu hatırlamıyorum) şöyle diyordu: "Çıplak vücut her insanın gerçek doğasını saklayan, ifade yeteneğinden yoksun bir maskedir." Bununla söylemek istediği şey vücudun ancak üzerinde oluşturulmuş izler, üstüne yazılmış yazılar aracılığıyla bir anlama sahip olabileceğiydi. Alphonse Allais'nin temel-anlam ve hakikat delisi racası ise bu olayı tersine çevirmekte ve kutsal dansözü soyduğu yetmiyormuş gibi bir de onun canlı canlı derisini yüzdürmektedir.

Vücut, varlığımızı kanıtlayan yüzeyden ibaret bir şey olmadığı gibi, bakire ve izden yoksun doğal bir alan da değildir. Bu türden "özgün" bir değere sahip olabilmesi için baskı altına alınması gerekmiştir. *Doğalcı illüzyon perspektifinden, baskı altına alınmış vücudu içinde bulunduğu bu durumdan kurtarmak, onu bu baskıdan kurtarmak demektir.* Oysa böyle bir çıplaklık yaklaşımı vücuda karşı çıkmakta, onu soyut ve kendinden kaçılması olanaksız bir duruma getirmekte, yani bir tür ikinci bir deriye/tene dönüştürmektedir. Çünkü her gösterge gücüne sahip gös-

terge gibi, deri de, anlam düzeyinde ikinci bir derinin oluşmasına yol açmaktadır. Bu sonradan sahip olunan değil, var olan tek deridir.

Bu sürekli yinelenen göstergeleşmiş çıplaklığın tek amacı vücudu bir hayale dönüştürebilmektir. Bu sonsuza dek sürüp gidebilecek bilinç öznesi spekülasyonuyla aynadan yansıyan imgesinde karşılaşıyoruz. Gerçekte bölünmesi olanaksız özne, yansımada biçimsel olarak bölünüp parçalanmaktadır. Vücut üzerine kaydedilmiş göstergeler ve kısırdöngüsel bir görünüm almış ölüm içtepisi, bedensel malzeme üzerinde bilinç öznesi denilen, metafizik işlemi yinelemekten başka bir şey yapmamaktadırlar. Artaud'nun dediği gibi: "Metafizik deri yoluyla beyinlere işlenmektedir."

Ayna sınırlandırması ya da somut göstergenin fallik düzeyde yinelenme durumlarında özne kendi kendini ayartmaktadır. Kendi kendini arzulamaya uğraşmakta ve göstergelerin yeniden ürettiği vücudunu hayal etmektedir. Gösterge değiş tokuşuyla kod çalışmasının arkasındaki özne fallik bir güçlendirici işlevi görerek kendi kendinden kaçabilmekte ya da kendi kendine yakalanabilmektedir. Bir başka deyişle ötekinin arzu nesnesi olmaktan (öyleyse kendisindeki arzu yoksunluğundan) kaçarak, bir anlamda kendi kendini, kendine fark ettirmeden görebilmektedir. Sapıklıkla gösterge aynı mantığa sahiptir.

Bu noktada, "ilkel" toplumlarda vücuda yazma ve iz bırakma olayıyla bizim çağdaş sistemimizdeki yazma ve iz bırakma arasında radikal bir ayrım olduğunun altı çizilmelidir. Çünkü "simgesel dışavurum" başlığı gibi genel bir kategorilendirmeden yola çıkılarak bunlar kolaylıkla birbirine karıştırılmaktadır. Sanki vücut her zaman aynı anlama, sanki ilkel dövmeyle makyaj hep aynı anlama sahip olmuş gibi. Sanki üretim biçimiyle ilgili tüm devrimlerin ötesinde ta ilk çağlardan ekonomi-politik evrenine kadar değişmeyen bir anlamlama yöntemi varmış gibi. Bizim, fallik soyutlama ve düşsel düzeyde giderek anlamsızlaşan özne üzerine kurulu sistemimizde bir değişim değerine sahip olduklarından *genel bir eşdeğerlik düzeni içinde*

birbirleriyle değiş tokuş edilen göstergelerimizin tersine arkaik toplumlardaki vücuda yapılan izler ve maskelerin işlevi simgesel değiş tokuşu, tanrılarla ya da grup içinde gerçekleştirilen armağanı/değiş tokuşu anında güncelleştirmektir. Buradaki değiş tokuş maskenin gerisinden *özdeşleşmeye çalıştığı özneyle yaptığı pazarlık şeklinde değil, tam tersine kimliğini tamamen yitiren* kişinin bu maskenin tahakkümü altına girmeyi kabul etmiş/etmemiş bir varlık olarak ortaya çıkması şeklinde bir değiş tokuştur. Burada vücudun tamamı mal ya da kadın gibi bir simgesel değiş tokuş nesnesine dönüşmektedir. Sonuç olarak burada bize özgü vücut ekonomisini yöneten aşkınlaşmış Gösteren/Gösterilen, Fallus/Öznellikten oluşan standart bir şemanın (aynı zamanda soyutlanmış bir parayla) henüz ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bir Hintli (belki de aynı kişi) çıplaklığıyla ilgili soru soran beyaz adama: "Vücudumun her yeri benim yüzümdür" yanıtını vererek belki de (daha önce gördüğümüz gibi asla tamamen çıplak olmayan) vücudunun tamamının simgesel değiş tokuş kapsamında değerlendirilebileceğini anlatmaya çalışmaktadır. Oysa bizde yüz olayı yalnızca yüze ve bakışa indirgenmiştir. Hintlilerde vücutlar birbirlerine bakmakta ve tüm göstergelerini değiş tokuş etmektedirler. Bu dur durak tanımayan karşılıklı gösterge tüketiminin aşkın bir değer yasası ya da kişisel anlamda öznenin onlara sahiplenmesiyle bir ilişkisi yoktur. Oysa bizim vücudumuz sınırlı sayıda göstergeye sahip olduğundan, değerlendirme de öznenin eşdeğerlik ve yeniden-üretim yasasına göre yapılmaktadır. Değiş tokuş sürecinde ortadan kaldırılamayan bu özne spekülasyona başvurmaktadır. Nereden baksanız fetişist olan bu öznedir yoksa ilkel olan değil. Değer yasası aracılığıyla kendi vücuduna bir değer atfettiren özne onu fetişleştirmektedir.

İKİNCİ BİR ÇIPLAKLIK BİÇİMİ: STRİPTİZ

(Crazy Horse Saloon'un yöneticisi) Bernardin *Lui* (dergisinde) şöyle diyor:

> Ortada ne *strip* var ne de *tease* ... biz bir *strip-tease* parodisi sunuyoruz.... Ben bir sahtekârım. Burada hakikati tüm çıplaklığıyla gösterir gibi yapıyoruz. Sahtekârlıktan da bundan fazlası beklenemez.
>
> Bu, yaşamdakinin tersi sayılabilecek bir durumdur. Çünkü kadın soyunduğunda giyinik halinden çok daha süslüdür. Vücutlar çok güzel özel fondötenlerle makyajlanarak bir saten parlaklığı ve düzgünlüğüne sahip olmaktadırlar.... Dirseklerde noktalanan eldivenlerse her zaman güzeldir. Kalçayla bacak arasında kalan alan yeşil, kırmızı ya da siyah çoraplarla kapatılmaktadır....
>
> Düş gibi bir *strip-tease* gösterisinde kadın sanki bir hayaldir. Sanki boşlukta dans etmektedir. Çünkü bir kadın ne kadar yavaş hareket ederse o kadar erotiktir. Öyleyse zirveye bir tür yerçekiminden kurtarılmış kadınla ulaşılabilir.
>
> Plajlardaki çıplaklıkla sahnedeki çıplaklık arasında hiçbir ilişki yoktur. Sahnede onlar birer tanrıçadır. Onlara dokunamazsınız.... Tiyatro ya da başka yerdeki çıplaklık modası yüzeysel olup, zihinsel bir eylemle sınırlıdır, yani soyunacağım, çıplak aktör aktrisler göstereceğim türünden bir şey. Bu sınırlama nedeniyle de anlamsız bir girişimdir. Başka yerlerde sunulan şey gerçeğin kendisidir oysa ben burada yalnızca olmayan bir duyguyu yaşatmaya çalışıyorum.
>
> Her yeri sarıp sarmalayan bir cinsel gerçeklik erotizmin öznelliğini yıpratır. Vücudu rengarenk canlı ışıklar tarafından sarılıp sarmalanan, mücevherlerle donatılmış, büyük bir portakal renkli peruğun süslediği, Avusturya-Polonya karması Usha Barock, Crazy Horse, yani kollarınız arasına alamayacağınız kadın geleneğini sürdürecektir.

Striptiz belki de çağdaş Batı toplumuna ait tek özgün danstır. İşin sırrı bir kadının kendi vücudunu oto-erotik bir tapma ritüelinin nesnesine dönüştürebildiği ölçüde –başkaları için– bir arzu nesnesine dönüşebilmesindedir. Tüm jestlerin tözünü oluşturan bu narsistçe serap, bu vücudu sarıp sarmalayan ve onu fallik bir nesnenin simgesine dönüştüren kendi kendini okşama hareketleri olmadan erotik bir etki yaratabilmek olanaksızdır. Bu

mastürbasyonun en yüce biçimidir. Burada Bernardin'in dediği gibi asal olan yavaşlıktır. Jestlerdeki bu yavaşlık (soyunurken, kendi kendini okşarken, hatta orgazm taklidine kadar) "ötekine" (seyirciye) ait davranışlardır. Çünkü dans ederken yinelediği jestlerle yanı başında hayali bir cinsel partner yaratmaya çalışmaktadır. Ancak bu 'öteki' bir anda saf dışı bırakılmaktadır; çünkü dansçı ötekinin yerini alarak, gerçekten de düş sürecinden çok da farklı olmayan bir yoğunlaşma çalışmasıyla onun hareketlerini üretebilmektedir. Striptizin tüm sırrı (ve etkisi) bu ötekini, tıpkı bir filmdeki yavaş çekim patlama ya da düşme olayı gibi, şiirsel bir yavaşlıktaki jestler aracılığıyla çağrıştırma ve bu çağrışımı yinelemede gizlidir. Çünkü gerçekleşmeye ramak kala *elinizden kaçabilecek bir şeyler* varsa, o da bu kusursuzlaşmış arzunun[10] ta kendisi olacaktır.

İyi olan tek *strip* vücudu jestler aracılığıyla ve o şaşmaz narsis soyutlama doğrultusunda bir aynadan yansıtır gibi yansıtabilen *strip*'tir. Burada gerçekleştirilen jestler

[10] *Bump and grind* adlı jestlerden oluşan öykü, teknik terimlerle ifade etmek gerekirse Bataille'ın "karşıtın simüle edilmesi" dediği şeyi gerçekleştirmektedir. Çünkü sürekli bir şekilde jestler aracılığıyla sarmalanıp soyulan vücut, bu çelişki sayesinde şiirsel bir anlama kavuşabilmektedir. Bununla karşılaştırıldığında nüdistler ve diğerleriyle Bernardin'in sözünü ettiği "plajlarda karşılaştığımız yüzeysel çıplaklığın" ne kadar naif olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bunlar çıplak gerçekliği sunduklarını sanırken aslında göstergeyle eşdeğerli bir şeye dönüşmektedirler. Burada çıplaklık gösterilen bir doğallığın gösteren düzeyindeki eşdeğerlisidir. Bu doğalcı sunum Bernardin'in dediği gibi "zihinsel bir eylem"den başka bir şey değildir, yani bu bir *ideolojidir*. Bu anlamda *strip* o sapık ve karmaşık çelişkili oyunuyla, tıpkı *liberal rasyonalist bir ideolojiye* karşı çıkar gibi, "çıplaklaşarak özgürleşme"nin tam karşısında yer almaktadır. "Çıplaklığın tırmanışı" demek rasyonalizmin, insan haklarının, biçimsel özgürleşmenin, liberal demagojinin, küçük burjuva tipi özgür düşüncenin tırmanışı demektir. Bu gerçekçi sapıklık, kendisine işeyen bir bebek armağan edilmiş küçük kızın verdiği "Kız kardeşim de işemesini biliyor. Bana gerçek bir bebek verebilir misin?" gibi bir yanıtla doğru bir ifadeye kavuşmaktadır.

moda, makyaj ve reklamın[11] tüm düzeylerinde sahneye konulan sertleşip dikleşebilir vücut olayında karşımıza çıkan gösterge ve izlerden oluşan teçhizatın devingen bir eşdeğerlisidir. Kötü *strip* ise doğal olarak sadece soyunmadan ibaret olup, çıplaklıktan başka bir amacı olmadığı iddia edilen gösteriye uygun olarak yalnızca çıplaklık sunduğundan, vücutla sağlanan şu hipnoz olayını es geçmekte ve doğrudan seyircinin şehvet duygusuna seslenmektedir. Söylemeye çalıştığımız şey kötü *strip*'in salondan yükselen arzu duygusunu ele geçiremeyeceği değil, tam tersidir, ancak buradaki kız vücudunu büyülü bir nesneye dönüştüremediğinden sonuç olarak bu (gerçekçi, doğalcı) dünyevi çıplaklığı tözsel açıdan kutsal, yani kendi kendini betimleyebilen, kendi kendini yoklayabilen/okşayabilen (çünkü bu iş her zaman bir duyarlık mesafesi, hassas bir boş alan oluşturarak, örneğin jestlerin bir tür ayna görevi yaptıkları düş olayındaki gibi dolaylı bir anlatım ve bu jestler aracılığıyla somutlaşan bir vücutla gerçekleştirilmektedir) bir çıplaklığa dönüştürememektedir.

Çıplaklık ya da hareketsizlik (ya da bir "ritm'den yoksunluk, jestlerdeki kabalık) kötü *strip*'i içinden çıkamayacağı bir duruma düşürmektedir. O zaman da sahnede ortaya çıkan şey terimin kesin anlamında "müstehcen" bir kadın ve "müstehcen" bir vücuttur; yoksa o çekici jestlerle kendini bir fallus gibi sergileyen ve bir arzu *göstergesi* olarak kendini yeğleyen, dar bir alana hapsedilmiş vücut değil. Öyleyse yanlış bir genel kanıya dayanılarak iddia edildiği gibi "salonla sevişmek" kesinlikle başarılı olmak

[11] Şeffaf tüllerle oynanan bir oyun da bu jestler oyununun yerini alabilir. Sık sık iki ya da daha çok kadını göstererek, görünüşte homoseksüel bir tema, aslındaysa narsistik kendi kendini ayartma modelinin bir değişkenini sunan reklam da benzer bir görevi getirmekte, yani cinsel bir simülasyon aracılığıyla insanın kendi kendisi üzerinde yoğunlaşmasına yol açan bir yansıtılma oyunu oynamaktadır (bu aynı zamanda heteroseksüel bir tema da olabilir; çünkü reklamdaki erkek kadının kendi kendisinden hoşlanmasını garantileyen narsis bir unsurdur).

değildir. Başarı bunun tam tersini gerçekleştirebilmektir. Bernardin'e göre striptiz yapan kadın bir tanrıçadır. Oluşturduğu dokunulamazlık alanı seyircinin ondan hiçbir şey alıp *götüremeyeceği* gibi bir anlamdan çok, (cinsel bir *acting-out*'a geçilememektedir; çünkü bu baskıcı durumla ancak kötü *strip*'te karşılaşılmaktadır) ona hiçbir şey *veremeyeceği* gibi bir anlama sahiptir; çünkü onu büyüleyici kılan aşkınlık duygusunun nedeni kadının her şeyi kendine saklayıp kimseye bir şey vermemesidir.

Jestlerde kutsal bir ayin ve tözleştirme-ötesine geçişe özgü bir yavaşlık vardır. Burada ekmek ve şaraptan değil fallusa benzeyen vücuttan söz ediyoruz. Fallusa benzeyen vücuttan yere düşen her bez parçası bizi çıplak bir vücut ya da cinselliğin çıplak "gerçekliğine" yakınlaştırmamaktadır (yine de bütün gösteri bu röntgenci içtepi üzerine kurulmuş olup, vahşice bir soyunma ve tecavüz etme içtepisi tarafından rahatsız edilmektedir, ancak bu hayaller gösterinin gerçekleştirmeye çalıştıklarının tam tersi sayılabilecek hayallerdir). Bu bez parçası yere düşerken çıplak bıraktığı şeyi bir fallusa dönüştürmekte, başka bir vücudu ortaya çıkarmakta ve aynı oyun giderek karmaşıklaşmakta, gösterinin ritmine uygun bir şekilde vücut giderek belirgin bir fallik imge görünümüne sahip olmaktadır. Öyleyse bu giderek artan cinsel bir "anlama" sahip göstergelerden arındırma oyunu değil, tam tersine bir araya getirilen göstergelerin oluşturdukları yapı üstüne kurulu bir oyundur. Her parça bir gösterge oyunu sayesinde erotik güce sahip olmakta, bir başka deyişle gerçekleştirdiği tersine döndürme olayıyla asla yerine geçemediği şeyden (yitirme ve iğdiş edilme) yerini ve görünümünü aldığı şeye, yani fallusa[12]

[12] Vücut üzerinde kalan son bez parçasının da düşmesi, yani entegral çıplaklık denilen şey olayın mantığında bir değişikliğe yol açmamaktadır. Jestlerin vücut çevresinde büyülü bir çizgi oluşturarak, slipten daha belli belirsiz bir iz bırakabileceklerini ve zaten bu yapısal izin (slip ya da jestlerinki) engellediği şeyin cinsel bir organ değil vücudun tamamını sarıp sarmalayan cinselleştirme olduğunu biliyoruz. Bir başka deyişle cinsel organ

dönüşmektedir. Striptizdeki yavaşlığın nedeni işte budur. Eğer amacı cinsel bir çıplaklık olsaydı en hızlı şekilde yapılması gerekirdi. Oysa bu iş yavaş yavaş yapılmaktadır. Bunun nedeni göstergeler aracılığıyla üretilen bir söylev, kusursuz bir şekilde oluşturulmuş ikincil bir anlam düzeyine sahip olmasıdır. Seyircinin bakışı bu fallik görünümü algılayabilmektedir. Bakıştaki sabitlik iyi striptizin temel kozudur. Bu sabitlik genelde yabancılaştırma tekniği, bu erotik durumun sınırlarını belirlemeye yönelik *coolness* olarak yorumlanmaktadır. Bu hem doğru hem de yanlış bir yaklaşımdır. Yalnızca yasağa endeksli bir sabit bakış striptizi baskıcı bir pornodrama dönüştürecektir. İyi *strip* böyle bir şey değildir. Bakış üzerinde bu düzeyde bir hakimiyet kurmanın nedeni araya bir soğukluk sokmak değildir. Bu bakış mankenlerinki kadar *cool*'dur denildiği zaman da *cool*'un güncel iletişim araçları ve vücut kültürüne ait çok özel bir nitelik olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu bakış oto-erotik büyülenmenin etkisiz kılınmış halini, yani kendi kendini seyreden nesne/kadını sergileyen bir bakıştır. Üstelik koca koca açılmış görünen kapalı gözlerle. Bu bakış sansürlenmiş bir arzunun sonucu değil kusursuzluk ve sapıklığın en üst aşamasıdır. Bu kadının gerçekten kendisi olmasını asla istemeyen cinsel sistemin somutlaşmış halidir. Zaten bu kadar ayartıcı olmasının nedeni de önce hoşa gitmeyi, başkalarının ve kendisinin hoşuna gitmeyi kabul ederek kendisinden başka bir şeyi arzu etmemesi ve aşkınlıktan yoksun olmasıdır.

Bu durumda ideal vücut mankeninki olmaktadır. Vücudun fallik bir araca dönüştürülmesinin tipik örneği mankendir. *Manne-ken* demek "küçük adam" –çocuk ya da penis– demektir. Burada kadın karmaşık (sofistike) bir güdümleme, yoğun ve kusursuz narsistçe bir disipline uyarak aslında bir ayartma paradigması aracılığıyla kendi kendisiyle sevişir gibidir. Zaten onu ve kutsallaştırılan

---

gösterisi ve hatta biraz daha ileri giderek orgazm olayı vücudun cinselleştirilme işlemine bir son verememektedir.

vücudunu canlı fallusa, yani *gerçek anlamda iğdiş edilmiş kadına* (keza erkeği ancak erkeği, kadın üzerinde yoğunlaşan bir modele göre) dönüştüren şey de işte bu sapık süreçtir. İğdiş edilmiş olmak demek fallik temsilcilerle donanmış olmak demektir. Kadın bunlarla donanmış olup, asla arzu edilememe korkusu yüzünden, vücudunu bir fallusa dönüştürmeye zorlanmaktadır. Kadınların fetişist olmamalarının nedeni bizzat kendi üstlerinde yürüttükleri bir sürekli fetişleştirme çalışması, yani kendilerini bir *oyuncak bebeğe* dönüştürmeleridir. Oyuncak bebeğin bir fetiş olduğu, sürekli giydirilmek ve soyulmak amacıyla üretildiği herkesin malûmudur. Çocuklukta bebeğin sahip olduğu simgesel değerin kökeninde işte bu örtme ve soyma oyunu vardır. Zaten her türlü objektal ve simgesel ilişki gerilemesi bu tersine döndürme oyunuyla sağlanmaktadır. Kadın bir oyuncak bebeğe *dönüştüğündeyse* hem kendi kendinin hem de ötekinin[13] fetişi haline gelmektedir.

Freud "İç çamaşırlarının bu kadar çok fetiş olarak seçilmesinin nedeni, soyunma eyleminin son aşamasına kadar kadının fallik bir varlık olduğunun düşünülmesidir"

---

[13] *Sapık* arzu *toplumsal* model tarafından dayatılan *normal* arzunun ta kendisidir. Kadın oto-erotik gerilemeden (*regression*) kaçtığında bir arzu nesnesi olmaktan çıkarak bir arzu öznesine dönüşmekte, böylelikle de sapık arzunun yapısına karşı direnmektedir. Oysa arzusunun, ötekinin arzusu denilen fetişist etkisizleştirme aracılığıyla gerçekleşmesini sağlayabilme gücüne sahiptir. Bir başka deyişle bu durumda sapık yapıda (özne ve nesne arasında bu türden bir arzu bölünmesi sapıklık ve sahip olduğu erotik randımanın sırrını oluşturmaktadır) herhangi bir değişiklik olmamaktadır. Bunun tek alternatifi herkesin, cinsel sistemin kendisini içine tıkmış olduğu, bu fallik kaleyle bu sapık yapıyı yıkarak, fallik kimliği konusunda ne yapacağını bilememek gibi bir durumdan kurtulması ve gözlerini açıp ötekinde yansımasını bulamadığı kendi varlığıyla fallik özdeşleşme denilen bu sahte büyülenme olayına bir son vererek o karmaşık ve tehlikeli kişisel çelişkiyi kabul etmektir; çünkü arzu ancak o zaman yeniden bir simgesel değiş tokuş oyununa dönüşebilmektedir.

demektedir ("Fetişizm" üzerine).

Bir iğdiş edilme gösterisi olarak striptizin sahip olduğu büyüleyiciliğin kökeninde keşfetme süresinin kısalığı ya da daha doğrusu, aramak ama asla bulamamak ya da daha güzeli, her yola başvurup hiçbir şey olmadığını keşfetmekten kaçmaktır.

> Kadının cinsel organları karşısında istisnasız tüm fetişistler aptallaşmaktadırlar. Bu silinmesi olanaksız bir baskı altında tutmanın izi olarak nitelendirilebilir. (*a.g.e.*)

Yokluğunu düşünebilmenin olanaksız olduğu böyle bir deneyim daha sonra her türlü "keşif" ya da "açıklama"nın temel ilkesi haline gelmektedir (özellikle de "hakikat"in cinsel statüsü konusunda). Delik saplantısı tersine dönerek büyüleyici bir fallus görünümüne bürünmektedir. Bu, bir yığın fetişin ortaya çıkmasına (nesneler, hayaller, nesne/vücutlar) neden olan yadsınmış, engellenmiş arzuyla ilgili bir gizemdir. Fetişleştirilen kadın vücudu yeniden yaşama dönmeye çalışan bu delikten yoksunluk duygusu ve yaşanan korkuyu erotik varlığıyla engellemeye çalışmaktadır. Bu "iğdiş edilme tehdidine karşı kazanılmış bir zafer göstergesi ve buna karşı bir korunma biçimidir." (*a.g.e.*)

Art arda dizili tüllerin gerisinde gizlenen bir şey yoktur. Hiçbir zaman da olmamıştır. Hiçbir şey olmadığını göstermeye çalışan da iğdiş edilme sürecinden başkası değildir; bu yoksunluğun onaylanması şeklinde değil, var olmayana özgü bir tözün korkutucu büyüleyiciliği şeklindedir. Korkutucu bir realistik zorlamayla (*compulsion*) sonuçlanan tüm Batı kökenli girişimler bu iğdiş edilme adlı görme bozukluğu tarafından etkilenmişlerdir. "Şeylerin nedenlerini açıklama" adı altında farkında bile olmadan (bilinçaltımız tarafından yönlendirilerek) yalan yanlış algıladığımız bir boşluktan söz ediyoruz. İğdiş edilmenin varlığını kanıtlamak yerine bin bir türlü fallik bahaneye başvuruyor, sonra da büyülenmenin neden olduğu bir zorlamayla "hakikati" keşfedebilmek için bütün bu bahaneleri teker teker saf dışı ediyoruz. Zaten hakikat olarak algılanan bu iğdiş

edilme sonuç itibarıyla her zaman kendini *yadsınmış* bir iğdiş edilme şeklinde dışavurmaktadır.

YÖNLENDİRİLEN NARSİSLİK

Bütün bu açıklamalar bizi, narsislik sorununun toplumsal bir denetim biçimi olup olmadığını sorgulamaya götürmektedir. Freud'dan yapılan bir alıntı ("Narsisleşme") buraya kadar yaptığımız açıklamalara ayna tutacak türdendir:

> Kadında kendi kendine yetebilme gibi bir durum oluşmaktadır ki, bu da onu, toplumun tartışma konusu haline getirdiği nesne seçimi yapmak gibi bir özgürlükten kurtarmaktadır. Bu tür kadınlar, doğruyu söylemek gerekirse, yalnızca kendilerini sevmektedirler. Neredeyse bir erkeğin onları sevdiği yoğunluğa sahip bir sevgidir bu. Gereksinim duydukları şey sevmek değil sevilmektir. Yalnızca kendilerini seven erkeklerden hoşlanmaktadırlar... Erkekler bu türden kadınları çok çekici bulmaktadır. Bunun estetik nedenlerinin yanı sıra, zira genelde bunlar en güzel kadınlardır, ilginç psikolojik nedenleri de vardır.

Daha sonra devreye "kendilerine sahip oldukları değişmez libido yapılarından ve uyumlu narsisliklerinden dolayı gıpta ettiğimiz çocuklar, kediler ve kimi hayvanlar" girmektedir. Güncel erotik sistemde üzerinde durulan şey bir tür *çok biçimli sapıklığa* bağlı şu ilkel narsislik değildir. Burada sözü edilen şey daha çok şu "çocuklukta gerçek Ben'in ideal Ben aracılığıyla ulaştığı narsisçe hazzın" yer değiştirmesi, daha doğrusu "çocukluğa özgü kusursuz narsisliğin" baskı altında tutma ve yüceltmeye bağlı olduğu bilinen ideal Ben şeklinde yansıtılmasıdır. Kadının kendi vücudunu bu şekilde ödüllendirmesiyle bu güzellik retoriği aslında ekonomi politiği belirleyen etiğe koşut çok sıkı bir disiplin sürecini yansıtmaktadır. Vücutla ilgili bu işlevsel Estetik çerçevesinde, öznenin ideal Ben'ine boyun eğme süreciyle toplumun kendisine alternatif olarak dayatmış olduğu kendi kendini sevme, kendi kendisiyle ilgilenme kurallarına uyma zorunluluğuyla karşı karşıya bıraktığı

süreci birbirinden ayırabilmek olanaksızdır. *Değer niteliği kazandırılmış* bu tür bir narsislik kedi ya da çocuğa özgü narsislikten kesinlikle farklıdır. Bu *yönlendirilmiş* bir narsislik, değer ve göstergeler arasında gerçekleşen bir değiş tokuş biçimi olarak güzelliğin yönlendirilmesi ve işlevsel düzlemde yüceltilmesidir. Anlamsız bir görünüme sahip bu kendi kendini baştan çıkarma olayında asıl amaçlanan şey, vücudun, göstergeler pazarında ayrıntılı bir optimal işletim normuna sahip olmasıdır. Modern erotik fantazmlar rasyonel ekonomi tarafından üretilmektedir. Zaten birincil ya da çocukluk dönemi narsisizmiyle arasındaki en önemli fark da budur.

Moda ve reklam vücut konusunda tüm hatlarıyla Yumuşak bir oto-erotik *Carte du Tendre*[14] oluşturup, geliştirmeye çalışmakta ve vücudunuzdan siz sorumlu olduğunuza göre onunla ilgilenmek ve ona bakmak zorundasınız –bunu haz alma düzeni çerçevesinde değil– prestije yönelik bir grafik sistemi ve kitle modellerinin aracılık ettikleri ve yansıttıkları *göstergelerle* vs. yapmalısınız demektedir. Burada tuhaf bir stratejinin güdüldüğü söylenebilir. Vücut ve erojen bölgelerin bakımı için yapılan yatırıma yüklenen anlam saptırılmakta ve olay *vücut ve erojenliğin sahneye konulmasına* kaydırılmaktadır. O andan başlayarak narsistçe ayartma belli bir teknik, nesneler, jestler, izler ve göstergelerden oluşan bir oyun şekline sokularak vücut ya da vücut parçalarıyla bağlantılandırılmıştır. Bu *yeni-narsislik* vücudun bir değer olarak *güdümlenmesiyle* ilintilidir. Bu libidinal ve simgesel bir yapı-bozumu şemasıyla mevcut yatırımları darmadağın ederek yeniden yapılandıran; vücudun yönlendirici modeller çerçevesinde "yeniden ele geçirilme" şeması üzerine oturtulmuş, öyleyse anlamın

[14] *Carte du Tendre*: XVII. yüzyılda Mlle de Sudéry diye birisinin Tendre ismini verdiği hayali bir ülkenin haritası. Tendre kelimesi daha sonraları, dayanıklılık, soğukkanlılık, sert mizaçlılık, acımasızlık gibi askeri erdemlere karşı ince düşüncelere, derin duygulara, nezakete, işaret etmek için kullanılmaya başlamıştır —*ed. notu.*

denetiminde oluşturulan arzunun koda[15] transfer edildiği vücudu hedefleyen bir ekonomidir. Bütün bunlarla oluşturulan bu "sentetik" narsisizmi, narsisizmin iki klasik biçiminden:

1) Birincil, yani birleştirici/kaynaştırıcı (*fusionnel*) narsisizmle

2) İkincil, yani vücudun ayna-Ben'den ayrı tutulduğu, Ben'le spekülasyona dayalı ve ötekinin bakışının onaylamasıyla bütünleşme üzerine kurulu narsisizm ve

3) Üçüncül, yani "sentetik" dediğimiz yapısı bozulmuş vücudun işlevsel kolektif modellere endeksli, "kişiselleştirilmiş" Eros olarak yeniden yaratılması üzerine kurulu narsisizmden ayırmak gerekmektedir. Göstergeler ve farklılıkların sınai bir şekilde üretildikleri türdeş bir alan olarak vücut, programlanmış ayartma göstergesi olarak ortalığa salıverilmiştir. Bir ayartma, hoşnut edilme ve prestij şeması olarak vücudun toptan olumlanarak çelişkiye bir son verilmiştir. Öznesi *tüketim*[16] düzenine ait siz olan, kıs-

---

[15] Leclaire'de mektubun erojen yazılıma göre ayrımlama ve farklılığı iptal etme işlevine bakıldığında, güncel sistemi belirleyen şeyin mektubun açılma işlevinin kapatılma işlevi lehine terk edilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Yazınsal işlev –yani simgesel yazılım yapısal yazılım lehine ortadan kaybolmakta– arzu alfabesi kod alfabesi lehine ayrıştırılmaktadır. Mektuba özgü analitik çelişkinin yerini orada da kod sistemindeki eşdeğerlilikle bir (dilbilimsel) *değer* olarak işlevsel yazınsallık almaktadır. Mektup bu durumda kendi kendisinin ikizine dönüşüp anlamlı bir göstergenin yansıması gibi algılandığından, fetişist bir yaklaşımla erojen ayrım yerine birleştirici unsur görevi yaptığı söylenebilir. Mektuba tüm farklılıkları ortadan kaldıran bir fallus görevi yüklenmektedir. Fetişleştirilmiş mektubun verdiği arzu yararına haz veren mektup öznesinden vazgeçilmektedir. Böylelikle Leclaire'in erojen vücuduna yalnızca anatomik vücut değil, aynı zamanda anlamlı ve kodlanmış gösterenlerle arzuyu gerçekleştiren modellerin gösterenlerinden oluşan bir sözlüğe benzeyen semiyürjik vücut da karşı koymaktadır.

[16] Tüketimin ve özellikle de vücudun öznesi Ben ya da bilinçaltına ait özne değil, *siz*'dir. Reklamın *you*'su (sen'i), bir başka deyişle varlığına bir son verilerek parçalara ayrılan ve "kişisel-

mi nesnelerin *aralıksız* kışkırtmaları üzerine oturan vücut. Kendi bedeni içinde olduğu halde vücudunun eksikliğini duyan öznenin kendi vücuduyla olan ilişkisi yine *Le Mépris*[17] başlıklı filmde hayranlık uyandırıcı bir şekilde görüldüğü gibi, bütünleştirici bir işleve sahip olan kendi vücudunun aracılık etmesiyle sağlanmaktadır. *Le Mépris*'de Brigitte Bardot aynada kendi vücudunu ayrıntılı bir şekilde incelerken, vücudunun her bir yanını ötekinin erotik bakışına sunmaktadır. Sonuçta bir nesne olarak, vücut, birbirlerine eklenmiş parçalardan oluşan bir bütün olarak sunulmakta ve kahramanımız: "Her yerimi beğeniyor musun?" diye sormaktadır. Bu durumda vücut, fallik kültün genel eşdeğerlisi olarak modeller aracılığıyla düzenlenen ve tamamı göstergelerden oluşan bir sisteme dönüşmektedir. Tıpkı kapitalin para adlı genel bir eşdeğerlik unsuru aracılığıyla değişim değerini tümüyle belirleyen bir sisteme dönüşmüş olması gibi.

YASAK İLİŞKİ ÖZELLİĞİ TAŞIYAN GÜDÜMLEME

Günümüzde vücudu "özgürleştirmenin" yolu bu ödün vermeyen narsislikten geçmektedir. Eskiden "özgür" bir vücut demek, *cinsiyet* ve bedeni dış görünüş düzeyinde sansürleyen yasa ve yasağın, bir tür narsistik değişken olarak içselleştirildiği bir vücut demekti. Bugün dışsal tezatlıklar göstergelerle sınırlandırılmış olup kısırdöngüleşmiş bir simülasyona dönüşmüşlerdir. Başlangıçta genital cinsellik konusundaki püriten yasa Baba adına vahşice uygulan-

leştirilmiş" egemen modeller aracılığıyla yeniden oluşturularak gösterge/değiş tokuşu adlı oyun içine sokulan özne – buradaki *siz* artık ikinci çoğul şahıs ve değiş tokuşun simüle edilmiş modelinden başka bir şey değildir. Aslında o *hiç kimse*'dir. Modelin söylevini destekleyen uyduruk bir terim. Bu kendisiyle konuşabildiğiniz değil, kod aracılığıyla tıpatıp bir benzeri yeniden üretilmiş olan sizdir. Bu siz: göstergelerin oluşturduğu aynadan yansıyan bir hayalettir.

[17] *Le Mépris* (*Nefret*), yön. Jean-Luc Godard, 1963 —*ed. notu.*

maktayken, günümüzdeki durum bütün bunların mutasyona uğramış olduklarını göstermektedir: Vahşiliğini yitiren bu yasa uysallaşmıştır; bundan böyle hedefi özellikle kendisine töreler arasında resmi bir statü tanınmış olan genital cinsellik değildir. Bu aşamada hedeflenen şey çok daha ince ve radikal bir baskı ve denetim, yani *bizzat simgesel düzeyin kendisidir*. Bir başka deyişle ikincil cinselliği (genital ve biseksüel toplumsal modeli) aşıp geçen baskının birincil cinselliğe (erojen farklılık ve karşıtlık, her türlü simgesel[18] değiş tokuşun gücüllüğünün/sanallığının temelinde yatan öznenin kendi kendisine yetmezlik ilişkisi) ulaştırılması hedeflenmektedir; artık yasa Babaya değil, bir anlamda Anneye aittir. Yasak ilişkinin engellenmesi üzerine kurulu bu simgesel değiş tokuş düzeyinde karşılaşılan her türlü (sansür, baskı altında tutma, yapı bozumu) uygulamaya bir son verme yasak ilişki düzeyinde bir gerileme (*regression*) sürecini ifade etmektedir. Vücudun fallik anlamdaki erotikleştirilmesi ve güdümlenmesinin bir fetişleştirme sürecine benzediğini görmüştük. Oysa sapık fetişist, anneyi arzulama sürecinden asla vazgeçmemekte ve bu arzudan yoksunluk sürecini, onun yerini alabilecek, bir arzu göstergesiyle telafi etmeye çalışmaktadır. Kendisini annenin canlı fallusu olarak gören sapık özne, oluşturduğu bu fallus serabı içindeki rolünü oynayarak arzusunu yaşama geçirmeye çalışmaktadır. Aslında bu anneyle birleşme arzusunun gerçekleşmesidir (oysa gele-

[18] Vücut konusundaki "özgürlük" ve "devrim"in temelde ikincil cinselleştirme düzeyinde, bir başka deyişle cinsiyetin iki cinslilik şeklinde rasyonalize edilmesinde etkili olduklarını anlamak gerekmektedir. Eskiden püriten baskı altında tutma biçiminin etkili olduğu evrende, (atlanmış bir evre nedeniyle) gecikmeli bir etkiye sahip olduklarından simgesel özellikler taşıyan güncel baskı düzeyini etkileyememektedirler. Bu devrimde baskı yöntemine karşı "henüz girişilmiş bir savaş" yoktur. Daha iyisi (ya da daha kötüsü): temel baskı bu devrimin kıvrımları arasından sinsice ilerlemekte ve çoğu kez şu "cinsel devrim", yönlendirilmiş narsisizm denilen "yumuşak" baskıyla insanı ürperten bir benzerlik göstermektedir.

neksel genital baskı sürecine göre, bu, Babanın sözlerinin gerçekleştirilmesidir). Görüldüğü gibi apaçık bir yasak ilişki durumu yaratıldığından özne artık ikiye bölünmemekte (fallik kimliğini paylaşmamakta) ve (simgesel değiş tokuş üzerine kurulu bir ilişkide kendine ait hiçbir şeyden vazgeçmemekte) ikiye bölmemektedir. Annenin fallusuyla özdeşleşmek ona yetmektedir. Bu, yasak ilişkideki sürecin tıpkısıdır, yani olay ailenin dışına çıkmamaktadır.

Günümüzdeki vücut algılaması konusunda da genel olarak böyle bir durumdan söz edilebilir. Eğer Babanın koyduğu yasak, yani püriten ahlâk (görece) oyuna getirildiyse, bu işin, kendini simgesel bir yapı bozumu ve yasak ilişki engelinin kaldırılması şeklinde sunan, libidinal bir ekonomiye uygun olduğu söylenebilir. Kitle iletişim araçlarıyla yaygınlaştırılan bu genel arzu modeli histerik kökenli püriten bir nevrozdan çok farklı bir saplantı ve iç daralması olmadan gerçekleşmemektedir. Bu iç daralmasının artık Oedipal yasakla değil bol miktarda fallik hoşnutluk ve orgazm "ortamıyla", yani bu ödüllendirici, hoşgörülü, yatıştırıcı, evetçi toplumsal "ortamda" anne arzusunun canlı bir kuklasından başka bir şey olamamayla ilişkisi vardır. Bu, genital anlamdaki yoksun bırakılmadan daha derin bir iç daralmasıdır; çünkü simgesel düzen ve değiş tokuş sürecinin terk edilmesinden kaynaklanmaktadır. Öznenin elinden, yasak ilişki sürecindeki konumundan yoksun bırakılma duygusunun eksikliği bile alınmıştır. Günümüzde bu iç daralmasının karşımıza her yerde fobi ve bir güdümleme saplantısı şeklinde çıktığı görülmektedir.

Hemen hepimiz, bu baskı ve yabancılaştırma biçimine her düzeyde maruz kalmaktayız. Bunun kökenlerini belirleyebilmek olanaksız olmakla birlikte, sinsi bir şekilde her yeri sarıp sarmalayan varlığını hissetmemek de olanaksızdır. Bundan kurtulamıyoruz belki de hiç kurtulamayacağız. Çünkü bu süreç, öznenin anneyi, başlangıçtaki özgün süreçde olduğu gibi kendi fallusu gibi görmesine yol açmaktadır. Bu tamamen kaynaşmış ve güdümleyici, yoksun bırakıcı sürece Babanın koyduğu *aşkınlaştırılmış yasak*

örneğindeki gibi karşı koyabilmek olanaksızdır. Gelecekte gerçekleşecek her türlü devrim bu temel koşulu göz önünde bulundurmak ve (Babanın koyduğu yasak ve anneye duyulan arzu, baskı/yasak "döngüsü" ve geri çekilme/güdümleme döngüsü arasındaki) simgeselin[19] eklemlenme biçimini yeniden devreye sokmak durumundadır.

VÜCUT MODELLERİ

Tıptaki vücut referansı *kadavradır*. Bir başka deyişle kadavra tıp açısından düşünülebilecek en ideal vücuttur. Yaşamın korunması adına, uygulama düzeyinde tıbbın üretilmesi ve yeniden üretilmesini o sağlamaktadır.

Din açısından ideal vücut referansı *hayvandır* (içgüdüler ve duyulan "tensel" şehvet). Bir hayvana benzeyen ve tensel bir metafor olarak ölüm ötesine geçerek yeniden yaşama dönen vücut.

Ekonomi politik açısından ideal vücut tipi *robottur*. İşlevsel anlamda bir emek gücü olarak robot, "özgürleşmiş" bir vücut modelidir. Cinsellikten yoksunluk, katıksız bir rasyonel üretkenlik anlayışının genelleştirilmesidir (bu bir beyine sahip robot da olabilir: bilgisayar emek gücüne ait beynin genelleştirilmiş bir biçimidir).

Göstergenin ekonomi politiğine ait sistemdeyse örnek vücut referansı (tüm değişkenleriyle birlikte) *mankendir*.

[19] Bu süreç yasak ilişkinin yasaklanması ve Babanın koyduğu yasa tarafından belirlenmeyen bir değiş tokuş tipini zorunlu kılar. Tıpkı *değer* üstüne oturtulmuş bulunan ve değişim değeri sistemi içinde giderek yücelen bildiğimiz (ekonomi ve dilyetisi arasındaki) değiş tokuş tipinde olduğu gibi. Böyle bir değiş tokuş tipi vardır: simgesel değiş tokuş. Simgesel değiş tokuş, tersine, *değerin geçersizliği üzerine oturtulduğundan* kendisini yaratan yasağı bozmakta ve Babanın koyduğu yasayı aşıp geçmektedir. Simgesel değiş tokuş ne yasanın dışında kalan (yasak ilişkiye yönelmiş) bir gerileme ne de sıradan ve katıksız bir yasak çiğnemedir (yani her zaman yasaya bağımlıdır). Simgesel değiş tokuş bu yasanın *eriyip çözüldüğü* yerdir.

Robotun çağdaşı olan manken (bunlar *Barbarella*[20] adlı bilim kurguda ideal bir ikili oluşturmaktadırlar) tamamen değer yasasına uygun bir şekilde kullanılan bir vücudu temsil etmektedir. Ancak bu kez *gösterge*/değer üretilen bir yer olarak kullanılmaktadır. Artık üretilen emek gücü değil anlamlama modeli, yani yalnızca cinsel oluşum modelleri değil *bizzat bir model olarak cinselliğin kendisidir.*

Böylelikle her sistem, koymuş olduğu ideal amaçların (sağlık, yeniden yaşama döndürme, rasyonel üretkenlik, özgürleştirilmiş cinsellik) gerisinde, üstüne oturtulduğu indirgeyici fantazm, yani stratejisini gizleyen delirtici bir vücut anlayışını yavaş yavaş ortaya çıkartmaktadır. Kadavra, hayvan, makine ya da manken vücutla ilgili ideal olumsuz tiplerdir. Vücut, bu fantastik indirgemeler sayesinde ortaya çıkmakta ve art arda gelen sistemler içindeki yerini almaktadır.

Tuhaf olan, vücudun, hem çeşitli sistemlerin kendisini içine kapatmış oldukları bu modellerden başka bir şey olamaması, hem de onlardan tamamen farklı bir şey olması, yani bunların hepsini yadsıyan, indirgenmesi olanaksız farklılık türünden kesin bir alternatif oluşturmasıdır. Bu ters sanallık/gücüllük hâlâ vücut olarak adlandırılabilmektedir. Ancak burada –yani simgesel değiş tokuş malzemesi olarak vücut konusunda– bir model, kod, ideal tip, yönlendirici hayallerden söz edilemez; çünkü anti-nesneye benzeyen bir vücut *sistemi* yoktur.

PHALLUS EXCHANGE STANDARD
FALLUS DEĞİŞ TOKUŞ STANDARDI

Sanayi devriminden bu yana maddi olanaklar, dilyetisi ve (vücut) cinsellik, ekonomi politiğin genelleşmesine ya da değer yasasının giderek kök salmasına yol açan sürece koşut bir gelişme gösteren büyük mutasyon olayı içinde yer almışlardır.

---

[20] *Barbarella*, yön. Roger Vadim, 1968 —*ed. notu.*

1) Ürünler mala dönüşerek kullanım ve değişim değerlerine sahip olmuşlardır. Böylelikle bir yandan "hoşnut etmek" zorunda oldukları "gereksinimler" adlı soyut bir amaca, diğer yandan da üretim ve değiş tokuş biçimlerini düzenleyen yapısal bir biçime mahkûm edilmişlerdir.

2) Dil bir iletişim aracı, yani gösterenler ve gösterilenlere sahip bir anlamlama alanına dönüşmüştür. Bir gönderenler sistemi olmayı amaçlayan malla bir iletişim aracı olarak dilin ifade etmeyi amaçladığı şey konusunda benzer bir bölümleme yöntemiyle karşılaşılmaktadır; başka bir deyişle gösterilenler düzeni ve gösterenler arası değiş tokuş dilsel bir kod tarafından düzenlenmektedir.

Her iki durumda da işlevsel amaçla "nesnel" içeriğe akılcı bir boyut kazandırma (kullanım değeri ya da gösterilen/gönderen) aşamasına geçiş ancak ekonomi politiğin sahip olduğu yapısal bir biçime indirgeme sayesinde gerçekleşebilmiştir. "Neo-kapitalist" çerçevede (tekno ve semiyokratik) bu biçim "nesnel" referans aleyhine giderek sistematikleşmekte, yani gösterilenler ve kullanım değerleri yavaş yavaş yalnızca kod ve değişim değerinin işleyiş düzeni yararına ortadan kaybolmaktadır.

Bu sürecin sonunda, ki bu sürecin sonu günümüzde yavaş yavaş belirginleşmeye başlamıştır, üretim ve anlamlama sektörleri giderek birbirlerine benzemektedir. Ürünler ve mallar, göstergeler ve mesajlar gibi üretilmekte ve dilin soyut yapısına uygun bir şekilde düzenlenmekte, yani içerikleri, değerleri, amaçları (gösterilenlerini) beraberlerinde taşımakta ve *modeller* tarafından belirlenmiş genel bir soyut biçime uygun olarak ortalıkta dolanmaktadırlar. Mallar ve mesajların nihai amacı bir gösterge statüsüne sahip olabilmektir. Zaten sahip oldukları gönderenler mesajlar, haberler, göstergeler ve modellerin yapısal bir kusursuzluk düzeyine ulaşmış gösterenler oyunuyla hızlandırılıp çoğaltılarak varla yok arası bir hale getirilmekte ve böylelikle *çizgisel* mal dünyası her şeyin *döngüselleştirildiği moda* evrenindeki yerini almaktadır.

Vücut ve cinsellik bir önceki evrene ait kullanım değe-

ri/değişim değeri, gösterilen/gösteren terimleriyle sorunsuz bir şekilde çözümlenebilmektedirler.

1) Cinselliğin, *güncel "özgürleşme" biçimi olan* değişim değeri ("cinsel gereksinimlerin" karşılanması) ve kullanım değeri (modellere ait dolanım düzeni tarafından yönlendirilen erotik göstergeler oyunu ve muhasebesi) şeklinde çözümlenebildiğini gösterebiliriz. Bir *işleve* dönüştürülen cinselliğin nasıl özerkleştirildiğini gösterebiliriz. Örneğin, insanlığın yeniden-üretimini sağlayan kolektif bir işlevken nasıl fizyolojik denge (genel sağlık anlayışının bir parçası), zihinsel denge, "öznelliğin dışavurumu", bilinçaltının özgürleştirilmesi, cinsel haz etiği denilen bireysel bir işleve dönüşmüş olduğunu gösterebiliriz – daha ne olsun? Zaten *özne ekonomisinin bir unsuruna* dönüşen cinsellik, özne açısından somut bir amaca dönüşerek, neye benzediği hiç önemli olmayan bir amaçlar düzenine boyun eğmektedir.

2) Cinsellik işlevselleştiği ölçüde (*kendisi aracılığıyla* ifade edilen herhangi bir aşkın gönderene –bu kendisinin idealleştirmiş olduğu bir ilke, yani gösterilenin öne sürdüğü son bahane olarak libido bile olsa– boyun eğmektedir) yapısal (sanayi ürünleri iletişim dilyetisi gibi) bir biçim kazanmaktadır. (Kadın/Erkek türünden) büyük karşıtlıklar düzeni içinde yer almakta ancak bu düzenden çekilip alındığında şu ya da bu cinsel organ aracılığıyla şu ya da bu cinsel *model* uygulaması üzerinde yoğunlaşmakta ve vücuda özgü gösterenler oyununa bir son vermektedir.

3) Kadın/erkek adlı *yapı*, genital *işleve* (yeniden üretici ya da erotik) tanınan ayrıcalıkla birbirine karıştırılmaktadır. Vücuda özgü bütün erojen gücüllüklerin dışlanarak genital yapıya tanınan bu ayrıcalık erkek egemenliğindeki bir toplumsal düzenin yapısına da yansımaktadır. Çünkü yapısallık biyolojik farklılık üzerine oturtulmuştur. Oysa bu ayrım gerçek bir farklılık düzeninin korunmasını amaçlamamaktadır. Tam tersine amaç *genel bir eşdeğerlik* düzeni oluşturabilmektir. Tüm erojen olasılıkları soyut ve eşdeğerli kılan fallus, kendisiyle boy ölçüşen ve bir düzen oluşturan bu olasılıkların tek gösterenine dönüşmüştür.

"Cinsel devrim"de dahil olmak üzere güncel cinselliği yöneten şey *Fallus değiş tokuş standardıdır.*

4) Fallus'un, cinselliğin genel eşdeğerlisi olarak ortaya çıkması ile bizzat cinselliğin simgesel değiş tokuşa özgü gücüllüklerin genel eşdeğerlisi olarak ortaya çıkması, bütün bunlar vücuda özgü bir simgesel ekonominin kalıntıları arasından ortaya *vücuda özgü bir ekonomi politiğin* çıkarak kendini dayattığını göstermektedir. Genelleştirilmiş bir özgürleşme çerçevesi içinde yer alan cinselliğin yüceltilmesi, yani güncel "devrim", bize, vücut ve cinselliğin ekonomi politik aşamasına ulaşarak, değer ve genel eşdeğerlik yasası içindeki yerlerini aldıklarını göstermektedir.

5) İster *işlevselleştirilmiş cinsellik* promosyonu, isterse *yapısal bir söylev olarak cinsellik* promosyonu şeklinde olsun, özne, cinsel açıdan kendi varlığını *denge* (ben kimliği altında işlevler dengesi) ve *uyumluluk* (kodun sonsuza dek sürüp gidecek yeniden-üretimini sağlayacak yapısal bir söylevin uyumluluğu) terimleriyle açıklamaya çalışmakta, yani her zaman için ekonomi politiğin temel normuna gönderilmektedir.

"Tanımlanan" nesneler –göstergenin ekonomi politiği tarafından yeniden ele alınanlar– nasıl bir elden geçirilme zorunluluğuna boyun eğerek, işlevsellik hesabına dayalı sıkıntı çektirme eğilimli bir ekonomiyi yansıtıyorlarsa, genel anlamda gösterge de işlevsel açıdan yeniden gözden geçirilerek temel yasası ve kendi gerçeklik ilkesine en uygun gösteren ve gösterileni yansıtmaya çalışmaktadır. Keza ekonomi politiğin eline geçmiş olan vücut da kaçınılmaz bir zorunluluğa dönüşen biçimsel bir çıplaklığı yansıtmaya çalışmaktadır. Markalar, moda, makyaj ve tüm idealist "özgürleşme" perspektifini kapsayan çabalarla özetlenebilecek böyle bir çıplaklığın, vücudun "keşfedilmesi" ya da "yeniden keşfedilmesiyle" hiçbir ilişkisi yoktur. Bu çıplaklık toplumlarımızın içinde yaşamakta oldukları tarihsel süreçte, vücudun *mantıksal* açıdan uğradığı biçimsel dönüşümü yansıtmaktadır. Bu çıplaklık, vücudun sahip olduğu modern statüyle ekonomi politik arasındaki

ilişkiyi yansıtmaktadır. Tıpkı elden geçirilen nesnelerin bir işleve indirgenmeleri, yani *işlev tarafından etkisiz kılınmaları* gibi, vücudun çıplaklığı da keza *cinsel organ/işlevine* indirgenmekte, bir işlev olarak kendisine cinsel organ görevi yüklenmekte, bir başka deyişle *vücut ve cinsellik birbirlerini karşılıklı olarak nötralize etmektedir.*

VÜCUT DEMAGOJİSİ

Cinsellik içtepisine, cinsel devrim adı altında, devrimci bir töz kazandırılmaya, yani toplumsal gerçekliğin "şiirsel" ilkesi olarak kabul edilen birincil süreçler (bilinçaltı) ya da *bir kullanım değeri olarak bilinçaltı özgürleştirilmeye* çalışılmaktadır. Gündemdeki vücut üzerinde yoğunlaşan düş gücü işte bununla sınırlıdır. Bu sayede vücut ve çıplaklığın nasıl olup da bütün bu beklentileri karşılayabildiklerini anlamak kolaylaşmaktadır. "Tarihsel" toplumlarımızın, vücut ve çıplaklık konusunda akıllarına estiği gibi bir baskı düzeni oluşturmaları sonucunda bunlar *radikal birer olumsuzluk metaforuna* dönüşmüştür. Günümüzdeyse metaforik özelliklerine bir son verilerek, devrimci birer *olguya* dönüştürülmek istenmektedirler. Bu bir yanılgıdır. Vücuttan yana olmak bir yanılgıdır. Birincil süreçten yana da olamazsınız; çünkü bu (bilince özgü) bir ikincil süreç illüzyonudur (J. F. Lyotard).

Vücut, büyük bir olasılıkla kuramsal açıdan da çelişkili bir görüntü sunmayı sonsuza dek sürdürecektir. Hem nesne hem de anti-nesne olarak kendisini tek bir olguya dönüştürmeye çalışan disiplinlerin ötesine geçerek, onların tezlerini çürütecektir. Vücut hem bir şeyleri barındıran hem de barındırmayan bir yerdir. Bilinçaltını barındırırken özneyi dışlamaktadır vs. Güncel psikanaliz yine onun adına anatomik vücut ve erojen ayrımını yaparak (Leclaire), arzu olayını bir mektup düzeni içine yerleştirmektedir. Vücuttan kurtuluş yok gibidir. *Vücut olmayanı* belirtecek bir terim henüz bulunamamıştır. Olabilecek en iyi terim herhalde bütün bir tarih boyunca hiç ortaya çıkmamış hep

baskı altında tutulmuş olan vücudu ifade edebilendir. Ancak böyle bir mirasın getirdiği risklerin bilincinde olmak gerekiyor. Güncel[21] özgürleşme hareketiyle birlikte (bu hareket yalnızca vücudun yüceltilmesine son vermeye çalışan baskıcı bir politikanın ürünü değildir; bu işte vücudun ve cinselliğin resmi bir nitelik kazanmasını sağlayan psikanalizin de parmağı vardır. Bu noktada bile özneyle ilgili hayati bir *olay*, bir süreç, çalışan varlıkla kavramlar ve değerler düzenindeyse tarihsel bir olay niteliği taşıyan vücutla cinselliğin işin içinden çıkılması olanaksız bir şekilde iç içe geçmiş oldukları görülmektedir) vücuda baskı altında tutulan nesne statüsünü kazandırmış olan yıkıcı

[21] Olumsuz bir vücut tarihinden sonra karşımıza olumlu bir vücut tarihi çıkmaktadır. Güncel "devrimle" ilgili çelişkinin nedeni vücudun yüzyıllar boyunca baskı altında tutulmasının onu bir *değere* dönüştürmüş olmasıdır. Baskı altında tutulan vücuda gücül bir yasak çiğneme işlevi yüklenerek tüm değerler mutasyona uğratılmıştır. Ancak buna koşut olarak baskı altında tutulan vücut ve bir dizi "materyalist" (sağlık, psikolojik olarak kendini rahat hissetme, cinsellik, özgürlük) değer arasında uzun ve içinden çıkılması olanaksız bir karmaşanın oluştuğunu da gözden kaçırmamak gerekir. (Vücut kavramı önce aşkın bir materyalizmin denetiminde büyümüş, sonra da onun yerini alabilecek yedek bir çözüm olarak idealizmin denetiminde yavaş yavaş olgunlaşmıştır). Doğal olarak bu durumda vücudun yeniden yaşama döndürülmesi önceden belirlenmiş amaçlar çerçevesinde gerçekleşmekte ve bu süreç yeni değerler sistemi içindeki dengenin dinamik bir unsuruna dönüşmektedir. Çıplaklık radikal öznelliğin simgesine dönüşürken, vücut da içtepilerin sancağı haline gelmektedir. Ancak bu özgürleşme biçimi her türlü özgürleşmenin de karmaşıklaşmasına yol açmaktadır. Öznellik bir değer olarak özgürleştirilmektedir. Üretici güçler ve değişim değeri sisteminde ancak emek gücü olarak özgürleşmesine izin verilen emek gibi, öznellik de yalnızca yönlendirilmiş bir anlamlama biçimiyle bir anlamlama sistematiği çerçevesinde bir hayal ve gösterge/değer şeklinde özgürleştirilmektedir ki, bu sürecin üretim sistemiyle çakışması oldukça açık ve seçik bir şekilde görülebilmektedir. Özetle "özgürleştirilmiş" öznellik ekonomi politiğin belirlemiş olduğu anlamın ötesinde bir anlama sahip değildir.

ayrıcalık da sona ermektedir. "Özgürleştirilmeye" çalışılan vücudun baskı altında tutulmuş olan eski vücuda ait simgesel potansiyeli yadsıyan bir vücut olup olmadığı ve "sözü edilen" vücudun aslında özgür vücudun tersi olup olmadığının sorulması gerekmektedir. Birincil süreçlere ait bir alan olarak sunulan vücuda, güncel sistem, ikincil süreç alanına dönüştürdüğü vücutla, yani erotik değişim değeri ve kullanım değeri, yani değer adı altındaki rasyonelleştirmeyle karşı çıkmaktadır. *Arzunun* peşini bırakmadığı içtepilere sahip olan vücuda semiyürjik ve yapısal özellikler kazandırılmış, çıplaklık numarası çeken *işlemsel cinsellik* tarafından işlevsel hale getirilmiş bir vücutla karşı çıkılmaktadır.

Cinsel özgürleşme ve "baskıcı bir yüceltmeden kurtarma" sürecine ait bu ikincil vücut *karşımıza Eros adı altında çıkmaktadır*. Burada cinsel ilişki ve Eros ilkesi birbirine karıştırılmaktadır. Bir başka deyişle *ölüm içtepisi defterden düşüldükten sonra biri diğerini etkisiz kılmaktadır*. Bu durumda zevk alma ilkesi "özgürleştirilmiş" bir öznellik, yani "yeni bir özne ekonomi politiği"nin mantığını oluşturmaktadır. Marcuse, "Eros, mantığı, kendi terimleriyle yeniden tanımlamakta ve hoşnut olma düzenini korumaya yönelik her şey mantıklıdır" demektedir.[22] O zaman da "özgürleştirilmiş" öznellik bir zevk alma ilkesi çerçevesinde olumlanarak ortadan kaybolmakta ve Eros da oluşturulmuş bir libido modeli olarak şeyleşmektedir. Burada sınır tanımayan bir özne anlayışını amaçlayan yeni bir *mantıkla* karşılaşılmaktadır. Bu mantık doğrultusunda bakıldığında cinselliğin "tırmanması" ve üretici güçleri "özgürleştiren" toplumlara özgü belirsiz gelişme şeması arasında hiçbir fark olmadığı görülmektedir. Her ikisinin de aynı devinime boyun eğerek geliştikleri, dolayısıyla her ikisinin de yolundan saptırdıklarını sandıkları bir ölüm içtepisinin kaçınılmaz yükselişi nedeniyle başarısızlığa mahkûm oldukları söylenebilir.

---

[22] Herbert Marcuse, *Eros ve Uygarlık —ed. notu.*

Erosun göstergesine dönüştürülen vücut, ekonomi politiğin daha gelişmiş bir evresini temsil etmektedir. Simgesel değiş tokuşun emilerek yok edilmesi, klasik ekonomi politik sistemindeki insan emeğine yabancılaşma kadar radikal bir olaydır. Emek gücüne yabancılaşma ve mal mantığının zorunlu olarak bilinç *düzeyinde şeyleşmeye* yol açacağı tarihsel evreyi betimlemiş olan Marx'ınkine benzer bir şekilde, biz de, bugün vücudun (ve tüm simgesel alanların) gösterge mantığı içinde yer almasının zorunlu olarak *bilinçaltının şeyleşmesine* yol açtığını söyleyebiliriz.

Arzuyu yansıtması gereken çıplaklık, arzunun eşdeğerlisi ve sahneye konulmuş biçimi olmaya çalışmaktadır. Cinselliği yansıtması gereken vücut, cinselliğin eşdeğerlisi ve sahneye konulmuş biçimi olmaya çalışmaktadır. Çelişkiyi yansıtması gereken cinsellikse "erkek" ve "dişi" adlı yapısal düzenlemeyle bu çelişkinin eşdeğerlisi olmaya çalışmaktadır. İki kutuplu cinsellik bir farklılık senaryosuna benzemeye çalışmaktadır. Yapısal açıdan birbirinin aynısı iki terimle ifade edilen libido burada ölüm içtepisini indirgeyen şeyin eşdeğerlisi olmaya çalışmaktadır. Böylelikle çıplaklık, vücut, cinsellik, bilinçaltı vs. arasındaki farklılık her yerde giderek derinleşeceğine, tam tersine bunlar birbirlerini temsil eden eşdeğerli, metonimik şeylere dönüşmekte ve bütün bu terimler bir araya gelerek *cinsellik üzerine kurulu bir söylev mantığı* oluşturmaktadır. Cinsellik üzerine kurulu değer ifade eden bir söylev. Bu, öznenin ideal gönderen olarak içinde yer aldığı, dolanım, bilinç, irade, temsil etme vb. terimlerin dur durak bilmeyen metonimik değiş tokuşundan ibaret psikometafizik evrene yapılmış müdahalenin aynısıdır.

APOLOG

— Neden yalnızca iki cinsiyetle sınırlanmışız ki?
— İki tane yetmiyor mu? Bir düzine cinsiyete mi yoksa tek bir cinsiyete mi sahip olmak isterdin?

(*Modern Roman*)

Bu yelpazeyi genişletebilmek mümkün. Neden sıfır cinsiyet ya da sonsuz sayıda cinsiyet olmasın? Burada "rakamın" soruyu belirlemesi saçma bir şeydir (çünkü insan o zaman mantıksal olarak ellerim neden altı parmaklı değil (?) sorusunu sorabilir. Rakama bağlı sorular saçmadır; çünkü cinselleştirmek demek zaten her özneyi bir ya da öteki yana koymaktır ki, bu da "bir" ya da "birçok" sayısından söz etmeyi olanaksızlaştırmaktadır.[23] "İki" sayısından söz etmeyi de olanaksızlaştırmaktadır; çünkü "iki" de bir sayıdır (zaten yukarıdaki saçma diyalogun da amacı bizi sayı olarak ikiye doğru yönlendirebilmektir). Oysa radikal bir bakış açısından cinselliğin ne tam sayıyla belirlenebilmesi, ne de muhasebesinin tutulabileceği bir aşamaya gelebilmesi olanaksızdır. Çünkü cinsellik demek *farklılık* demektir ve bir *terim* niteliği taşımayan farklılığı oluşturan iki "taraf" birbirine ne eklenebilir, ne de bir dizi oluşturabilirler.

Buna karşın, dayatılmış olan biseksüel (Erkek/Kadın) model çerçevesinde değerlendirildiğinde, yukarıdaki diyalogun mantıklı olduğu söylenebilir; çünkü bu model daha işin başında cinsiyeti yapısal açıdan iki karşıt terim olarak değerlendirmektedir. *Bir biriktirme biçimi olarak cinselliği* dizisel bir şekilde numaralandırma gibi bir saçmalığın sınırına kadar gelinmesinin kökeninde, bağımsız birer terim olarak gösterilen kadın ve erkeğin oluşturduğu biseksüel yapı vardır.

Cinsiyet *çelişkisi* de keza (iki kutuplu ve cinsel rollerle sınırlı) *iki-değerliliğe indirgenmiştir*. Günümüzde "cinsel devrimin" yol açtığı biçimsel dönüşümler arasında ilerleyen bu iki-değerliliğin erkek ve kadın arasındaki farklılığa gölge düşürdüğü, cinselliğe özgü çelişkininse tek-cinsiyetlilik (*unisexe*) denilen *karmaşaya* yol açtığı söylenmektedir.

Cinsiyetçi metafora karşı olmak.

Günümüzde Freudcu bakışın ışığı altında, akla gelebilecek her türlü toplumsal, etik, politik uygulamanın

---

[23] Bir başka deyişle cinsellik kavramı varlığını iki cinsin bir arada bulunmasına borçludur. Eğer tek bir cins olsaydı belki cinsellik kavramı da olmayacaktı —*çev. notu.*

gerisinde içtepisel süreçlerin rasyonelleştirilmesiyle yüceltilmesinin bulunduğunu herkes çok iyi bilmektedir. Bütün söylevlerin baskı altında tutma ve hayali *belirleme* terimleriyle açıklanması neredeyse kültürel bir klişeye dönüşmüştür.

Tabii ki böyle olacaktır. Çünkü bunlar artık birer *terimden* başka bir şey olmadıklarından, bilinçaltı da gönderen işlevi gören bir dilyetisinden başka bir şey olamamaktadır. Ahlaki ve toplumsal bir gizemleştirme yöntemiyken, eleştirel indirgemeyle kendiliğinden, *toplumsal ilişkileri simgesel açıdan tamamen yok eden* bir *rasyonelleştirme yöntemine* dönüşen cinsellik gibi cinsel söylev de hayali bir görünüme bürünmektedir. Cinselliğe dayalı söylev bu sorgulama sayesinde güvenli bir koda dönüşmektedir. Günümüzde *France-Dimanche* dergisinde şu kadar kadının frijid olmasının nedeninin yoğun bir baba saplantısı olduğunu ve bu yüzden de kendilerini zevk almaktan mahrum ederek cezalandırdıklarını okumak çok kolay bir iştir. Bu psikanalitik "hakikat" artık kültürün ve *toplumsal* rasyonelleşmenin bir parçasıdır (doğal olarak bu durum psikanalitik tedavinin giderek daha büyük bir açmazla karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır).

Cinsel yorumlama ya da çözümleme bir önceliğe sahip değildir. Cinsellik de tek bir hakikatin hayaleti –öyleyse aynı anda devrimci bir tema– gibi sunulabilir. Zaten günümüzde de böyle olmaktadır. Devrim ve psikanaliz arasındaki danışıklı dövüşle psikanalizin "burjuva dünya görüşü" tarafından ele geçirilmesinin kökeninde aynı düş gücüyle aynı tahrif edici yaklaşım vardır. Her ikisinin de kökeninde *belirleyici bir süreç olarak cinsellik ve bilinçaltı* vardır. Bir başka deyişle akılcı bir nedenselliğe indirgenmelerini sağlayan şey aynı yaklaşımdır.

Herhangi bir dava/süreç adına rasyonelleştirme söz konusu olduğu andan itibaren gizemleştirme kaçınılmaz hale gelmektedir. Politika, toplum ve ahlak tarafından yüceltilen ve rasyonelleştirilen cinsellik böyle bir şeydir. Egemen bir cinsel söz/söylem tarafından sansür edilen ve

yüceltilen simgesel de böyle bir şeydir.

ÇANG-SE'Lİ KASAP

> Prens Wen-Huey zanaatını bu düzeye ulaştırmak için neler yaptın (?) diye sorduğunda kasap elindeki bıçağı yere bırakır ve şöyle der: Ben TAO'yu seviyorum ve bu yüzden sanatımda ilerleyebiliyorum. Meslek yaşantımın başlangıcında karşımda yalnızca bir inek görüyordum. Üç yıllık deneyimden sonra ineği görmez oldum. Şimdi artık gözlerim yerine beynimle çalışıyorum. Hislerimle değil, beynimle hareket ediyorum. İneğin anatomik yapısını artık bildiğim için, işe kılcal damarlardan başlıyorum. Ana damarlara, damarlara, adale ve sinirlere, daha da iyisi büyük kemiklere hiç zarar vermiyorum! İyi bir kasap yılda bir bıçak eskitir; çünkü yalnızca et keser. Sıradan bir kasap ayda bir bıçak eskitir; çünkü onu kemiklere vura vura parçalar. Bense on dokuz yıldır aynı bıçağı kullanıyorum. Bu bıçakla binlerce dana eti parçası doğramış olduğum halde keskinliğinden hiçbir şey yitirmedi. Doğruyu söylemek gerekirse kemiklerin birleşme yerinde kılcal bağlantılar vardır ve bıçağımın keskin sırtı öylesine incedir ki, bıçağı bu kılcal bağlantılar arasında gezdirmeyi bilen biri onların arasındaki boşluklarda kolaylıkla ilerleyebilir. İşte bu yüzden ben on dokuz yıldır aynı bıçağı kullanıyorum ve bıçağım hâlâ ilk bilendiği günkü kadar keskin. Kemikler arasındaki bağlantıları her kesişimde karşıma çözülmesi gereken yeni güçlükler çıkıyor ve ben de soluğumu tutup, bakışlarımı sabitliyor ve operasyonu yavaş yavaş gerçekleştiriyorum. Bıçağımı yumuşak bir şekilde kullanarak bağlantıları birbirlerinden ayırıyorum, tıpkı toprağın bir yandan alınıp öteki yana koyulması gibi. İşlem bittikten sonra bıçağı çekiyor ve doğruluyorum... (Çang-se, III, *Sağlık İlkesi*).

Kusursuz bir çözümleme örneği. Nesnenin opak, tözsel, tam denilebilecek görüntüsü, dolu bir yapı olarak anatomik görüntünün, yani sıradan bir kasabın dış görüntü üzerine kurulu tek parça olarak gördüğü hayvanı bilek gücüyle gelişigüzel bir şekilde et, organ ve kemik parçalarına ayırma eyleminin ötesine geçilerek ("başlangıçta karşımda yalnızca

bir inek görüyordum...") vücudu ayakta tutan boşlukların birbirlerine eklemlenme biçimleri, kılcal ayrıntıların yapısının ("işe kılcal ayrıntılardan başlıyorum...") keşfedilmesine doğru ilerlenmektedir. Çang-se'li kasabın bıçağı katı bir nesneyi parçalamaya çalışan bir başka katı nesneye benzememektedir. Bizzat bıçağın kendisi neredeyse görülmez bir inceliktedir ("bıçağımın keskin sırtı öylesine incedir ki"), sanki bir boşluk içinde ilerleyen bir boşluk gibidir ("... onların arasındaki boşluklarda kolaylıkla ilerleyebilir). Boşluklar arasında analitik düşünceye uygun bir şekilde ilerleyen bıçak duyguların, gözlerin onayladığı bir inek bedeninin oluşturduğu dolu alanlar arasında ilerlemekten çok ritim ve aralıkların iç mantığına uygun bir örgütlenme doğrultusunda iş görmektedir. Yıpranmamasının nedeni kendini bir kemik ya da et parçası, mağlup edilmesi gereken bir töz gibi görmemesidir. Bıçak farklılıklar üzerinde oynayan katıksız bir farklılıktır. Burada bıçağın görevi bir bedeni eklem yerlerinden parçalarına ayırmaktır. Bu kolay bir işlem gibi görünmekle birlikte "nesnel" bilgi ve güç ilişkisiyle alakasız, ancak değiş tokuşu zorunlu kılan bir yapı, yani simgesel ekonomi üzerine oturan bir ilişkidir. Bir başka deyişle bıçak ve vücut arasında bir *değiş tokuş* ilişkisi vardır, bıçak bir yandan bu vücuttaki kusurları (eksiklik) birbirine *eklemlerken* diğer yandan da boşluklar arasındaki ilerleme ritmine uygun bir şekilde bu vücudu parçalarına ayırmaktadır (yapı-bozum anlamında).

Bu bıçağın bir benzeri de vücudun şu ya da bu bölümünü arzu mantığına uygun bir şekilde erojenetik olarak bölen Leclaire'in mektubudur. Mektup kendisini tutan ipin neredeyse görünmez olması nedeniyle anatomik vücuttan koparak hayali vücuttaki boşluklar aracılığıyla iş görmeye başladığında simgesel açıklamalardan yararlanabilmek "olanaksızlaşmaktadır" – oysa kötü kasabın çektiği anlamlı söylev anatomik açıdan somut bir gerçekliğe göndermektedir.

Lichtenberg'in[24] bıçağıyla bin yıldır kardeş olan bıçağı üreten mantıksal paradoks (keskin metal uzantı ve saptan yoksun bıçak) gerçek fallus ve hayali gerçekliğinin yerine, *olmayan* bir fallusun simgesel görüntüsünü oturtmaktaydı. Bu bıçak vücudu parçalamak yerine, onu, kendini oluşturan parçalara bölmekte, bedenin içinde dikkatli ve bir düşteymişçesine dolanarak ("soluğumu tutup, bakışlarımı sabitliyor ve yavaş yavaş operasyonu gerçekleştiriyorum") *anagramatik* bir şekilde ilerlemektedir. Bir başka deyişle işlevsel bir sözdizimi boyunca birbirlerine bağlı, yan yana duran bir terimden diğerine, bir organdan diğerine kötü bir kasap ya da kötü bir dilbilimci gibi ilerlememektedir. Burada başka türlü bir anlamsal yapı vardır; çünkü bıçak somut vücudu bir kenara iterek onun gizlediği diğer vücudu parçalamaktadır. Tıpkı anagramın bir terimi kendi modeline göre parçalarına bölüp, ayırması; sırrı çekilen söylevin altında ilerleyen ikinci bir söylevle başka bir şekilde eklemlenerek yokluğu metnin peşini bırakmayan bir şey, bir isim, bir formül oluşturan *özgün* bir bütünce doğrultusunda ilerlemesi gibi. Anatomik vücuda meydan okuyan işte böyle bir vücut formülüdür. Bıçağın betimlediği ve parçalarına ayırdığı vücut da bu sonuncudur. İlkel toplumlarda etkileyici göstergenin sahip olduğu simgesel güç "sihirli" olmaktan çok bu tür bir *anagramatik parçalama* işleminden kaynaklanmaktadır. Erojen vücut mimarisi de anagramatik bir formülün, yani "hiç var olmadan ortadan kaybolan" bir vücuda ait parçaların birbirlerine eklemlenmesinden başka bir şey değildir. Düşünsel anlamda parçaları bir araya getiren sentezi yeniden üreten arzunun bir şey söylemeden ima ettiği bu formüle göre arzu, gösterenin, parçalara bölünerek vücudun içine Orfeusçu denilebilecek bir şekilde dağılması ya da Çang-se'li kasabın bıçağının müzikal ritmine uygun anagramatik bir şekilde parçalanmasından başka bir şey değildir.

---

[24] Soyutlama ve akla ait düz çizgiyi çizen ve iğdiş eden Occam'ın usturasının tersine.

5 EKONOMİ POLİTİK VE ÖLÜM

ÖLÜLERİN İHRACI/İADESİ

Yalnızca kendi kabilesinin üyelerini "insan" olarak adlandıran vahşilerden bu yana, "insani" tanımı inanılmaz bir şekilde genişleyerek evrensel bir kavrama dönüşmüştür. Kültür denilen şey de zaten budur. Günümüzde bütün insanlara insan denilmektedir. Evrensellik yalnızca totoloji ve yinelenme aracılığıyla mümkün olabilen bir şeydir; çünkü "insani" olan yalnızca bu düzeyde bir ahlak ve dışlanma ilkesinin gücüne sahip olabilmektedir. Çünkü "İnsani" olan daha işin başında yapısal ikizini, yani "İnsanlık dışını" oluşturmuştur. Zaten "insani" denilen de aslında "insanlık dışından" başka bir şey değildir. İnsanlığın ve Kültürün gelişmesi "Ötekileri" insanlık dışı olmakla, yani işe yaramazlıkla suçlayan bir ayrımcılık zincirinin art arda gelen halkalarından başka bir şey değildir. Birbirlerine "insan" diyen vahşiler için diğerleri başka şeydir. Evrensel bir kavram olarak insani adı altında, biz, tam tersine ötekileri birer hiç olarak görüyoruz. Başka yerlerde "insan" olmak, soylu olmak gibi bir meydan okuma biçimini içermektedir. Bu farklılık, verilen soylu mücadelenin sonucudur ve yalnızca bu *nitelik* değil, sahip olunan bu statü de tanrılar, atalar, yabancılar, hayvanlar, doğa gibi farklı varlıklarla bir değiş tokuş olanağı sağlamaktadır. Bu farklılık her yerde gücünü *göstermekte*, yüceltilmekte ve savunulmaktadır. *Biz* ise her şeyi dışlayarak yalnızca evrenselin yaygınlaştırılmasıyla insanlar arası eşdeğerlik düşüncesine endekslenmiş soyut bir mantıksal değerle yetiniyoruz.

Öyleyse 'İnsani'nin tanımı, kültürel gelişmeye koşut bir şekilde daralarak, evrensele doğru giden uygarlığın attığı her "nesnel" gelişme adımıyla birlikte şu ya da bu şekilde çok daha keskin bir ayrımcılık anlayışına yol açmıştır. İnsanın kesinlikle evrenselleştiği gün bu ayrımcılık anlayışı da tüm insanları aforoz etme noktasına ulaşmış olacaktır. Böylelikle geriye boşlukta ışıldayan saf bir kavramdan başka bir şey kalmayacaktır.

Irkçılık modern bir şeydir. Bu bakış açısı doğrultusunda daha önceki ırklar ya da kültürler ya bilmezlikten gelinmekte ya da yok edilmektedir. Ancak bu iş asla evrensel Akıl adı altında yapılmamaktadır. Bu görüş açısından bakıldığında ortada yalnızca birbirleriyle ölümüne didişen farklılıklar vardır; yoksa ne İnsanla ilgili bir ölçüt vardır ne de paylaşılan bir 'insanlık dışı' anlayışı. Ancak ayrımcılığın ortaya çıkmasına yol açan şey, *bize* ait gelişigüzel bir İnsan kavramıdır. Bunu anlayabilmek için XVI. yüzyıl insanı olan Jean de Léry'nin *Histoire d'un voyage en la terre de Brésil (Brezilya Topraklarında Geçen Bir Seyahatin Öyküsü)* isimli metnini okumak gerekmektedir. Çünkü o zamanlar kirlenmemiş bir metafizik üstüne oturmakta olan İnsan Düşüncesinin, henüz Batı kültürünün egemenliği altına girmediği ve ırkçılık diye bir şeyin bulunmadığı görülmektedir. Bu reform yanlısı ve püriten Cenevreli soylu, Brezilya'daki insan eti yiyen kabilelerle birlikte yaşarken ırkçılıktan bihaberdir. O günden bu yanaysa biz ırkçılık üretmeye başladık; çünkü çok önemli gelişmeler kaydettik. Bunlar yalnızca Kızılderililere ve insan eti yiyen kabilelere oranla kaydedilmiş gelişmeler değildir. Rasyonel düşünce konusunda giderek derinleşen kültürümüz cansız doğayı, hayvanları, küçümsenen ırkları[1] insanlık dışına ittikten

[1] Bunlar her zaman için ırkçılığı *yaratan* ve bizim de eşitlikçi insan anlayışı doğrultusunda aşıp geçmekte olduğumuzu iddia ettiğimiz Evrensel bakış açısına uygun bir şekilde yapılmaktadır. Ancak bu eşitlikçi ahlakın üstüne oturtulduğu eski ruh, günümüzde insan cinsine özgü belirgin biyolojik özelliklerden, derinin renginden ne daha nesnel ne de daha anlamsız kanıtlar

sonra, "İnsani" adlı kanser yalnızca kendi üstünlüğüne inanan bu toplumda dal budak salacaktır. Michel Foucault, Batılı modernleşmenin başlangıç döneminde delilerin toplumdan ihraç edilme biçimlerini çözümlemiştir. Oysa bizler, Akıl geliştikçe, çocukların da nasıl idealleştirilmiş bir çocuk statüsüne, çocuk dünyası adlı gettoya, masumiyet denilen bir adiliğin içine tıkılmış olduklarını biliyoruz. Ancak bu arada yaşlılar da insanlık dışı varlıklara dönüşmüş ve normallik sınırları dışına itilmişlerdir. Kültürel gelişmenin çeşitli aşamalarıyla birlikte ortaya çıkan ayrımlamalar: yoksullar, az gelişmişler, zekâ katsayıları düşük olanlar, sapıklar, transseksüeller, entelektüeller, kadınlar gibi pek çok "kategoriye" bölünmüşlerdir. "Normal insan" düşüncesini giderek daha ırkçı bir temele oturtan bir dışlama, bir terör folklorudur bu.

Saf normallik özüne ulaşılma noktasında belki de tüm "kategoriler", sonunda evrensel olmayı başarmış bir toplumdan dışlanmış, ayrı tutulmuş, mahkûm edilmiş olacaklardır. Bu aşamada insan[2] adı altında normal ve ev-

---

değildirler; çünkü bunlar zaten *ayrımlayıcı* ölçütlerdir. Bu ölçütler (ruh ya da cinsiyet) temelinde gerçekten de Siyah=Beyaz gibi bir eşdeğerliğe ulaşılmaktadır. Ancak bu eşdeğerlik "insana özgü" bir ruh ya da cinsiyete sahip olmayan her şeyi kesinlikle dışlamaktadır. Ruh ve insanı birbirlerinden ayırmayan vahşilerse toprak, hayvanlar ve ölüleri *toplumun* bir parçası olarak görmekteydiler. Evrensel ilkelerimize, eşitlikçi metahümanist yapımıza dayanarak biz onları dışladık. Beyazlara özgü ölçütlerle siyahları entegre etmeye çalışırken, soyut bir toplumsallıkla *hukuka dayalı* bir toplumsallığın sınırlarını genişletmekten başka bir şey yapmadık. Irkçılık adlı beyaz büyü hâlâ işe yarıyor, ama evrensel adı altında Siyahları beyazlaştırmaya çalışmaktan başka bir işe yaramıyor.

[2] "İlahi özün insanilik dozu artırıldıkça Tanrı'yı insandan ayıran mesafenin büyüdüğü; din ve teoloji konusundaki düşüncelerin ilahi öz ve insani öz arasındaki özdeşlik ve birliği yadsıdıkça da insan bilincinin nesnesine dönüşen, insani olanın bir değer kaybına uğradığı görülmektedir. Bunun nedeni ilahi varlık kavrayışında olumlu olan her şeyin insani olana indirgenmesiyle, bilinç nesnesi olan insanın kaçınılmaz bir şekilde olumsuz ve

rensel birbirine karışmış olacaktır.

Foucault'nun çözümlemesi kültür tarihinin, XIX. yüzyıldan itibaren emek ve üretimin kesin bir yere sahip olacakları bu Ayrımlama sürecini açıklayan gerçek bir soyağacı öyküsünün temel parçalarından biridir. Bununla birlikte deliler, çocuklar, küçümsenen ırklar ve tüm diğerlerinden önce gerçekleştirilmiş ve dolayısıyla ardından gelenlere örnek olmuş, "rasyonel" kültürümüzün temelinde yer alan bir ayrımlama biçimi varsa o da ölüler ve ölünün ayrımlanma biçimidir.

Vahşi toplumlardan modern toplumlara doğru gerçekleşen bu gelişmeyi tersine çevirebilmek, yani *ölülerin yavaş yavaş* yaşamdan kopmasını engelleyebilmek olanaksızdır. Modern toplumlarda ölüler gruba özgü simgesel dolanım düzeninin dışına itilmektedir. Onlar birer gerçek varlık, kendileriyle değiş tokuş da bulunmaya değmeyecek varlıklar olarak görüldükleri için yaşayanlardan giderek

---

insanlık dışı bir varlığa dönüşmesidir. Tanrı'nın yücelebilmesi için insanın küçülmesi gerekmektedir vs." (Ludwig Feuerbach, *Hıristiyanlığın Özü* [Eserin Türkçe çevirisi için bkz. *Hıristiyanlığın Özü*, çev. Devrim Bulut, Öteki, 2004 —*ed. notu.*])

Bu metin evrenselden nelerin "kaçırılıp, gasp edilmiş" olduğunu göstermektedir. Tanrı'nın evrenselleştirilmesi her zaman için insana özgü yapının dışlanması ve indirgenmesiyle bağlantılıdır. Tanrı, insana benzemeye başladığında, insanın hiçbir şeye benzememesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Hâlâ dinin etkisi altındaki Feuerbach'ın söylemediği şey, İnsanın evrenselleşmesinin bir farklılık ifade eden tüm diğerlerinin (deliler, çocuklar vs.) dışlanmasıyla mümkün olmasıdır. İnsan İnsana benzemeye başladığında diğerleri hiçbir şeye benzememektedir. Evrensellik ve ideal referans olarak tanımlanan İnsan, tıpkı Tanrı gibi insanlık dışı ve çılgın bir varlığa dönüşmektedir. Feuerbach'ın söylemeyi unuttuğu bir başka şey de Tanrı'nın bu sayede insanı kendi yararına kullandığı şu "kaçırıp, gasp etme" işleminin, insanı, Tanrı'nın tözünü, gücünü yitirmiş olumsuz hali olan insana dönüştürdüğünü ve bunun neden olduğu ters bir işlemle de bizzat Tanrı'nın kendisinin ölmüş olduğudur. Son olarak İnsanın da kendi oluşturduğu insanlık dışı farklılıklar (delilik, çocukluk, vahşilik) yüzünden ölmekte olduğu söylenebilir.

uzakta yer alan mezarlara gömülmektedir. Köyde ya da kentte evin sıcak ortamından alınarak merkezde yer alan ve insanların bir araya geldikleri ilk mekân olan mezarlığa götürülen ölüler, zaman içinde oluşacak tüm gettolara örnek olacak ilk gettoyu oluşturmuş ve giderek merkezden uzağa doğru itilmişlerdir. Son olarak yeni kentler ya da çağdaş metropollerde gerek fiziksel mekân, gerekse zihinsel mekân anlamında ölüler için öngörülen hiçbir şey yoktur. Yeni kentler ya da modern bir topluma özgü rasyonel yapılanma içinde deliler, suçlular ve anormaller için kalacak bir yer öngörülürken, ölüm için herhangi bir program ya da yer öngörülmemektedir. Doğrusunu söylemek gerekirse bu insanlar ölüleri ne yapacaklarını bilememektedirler; çünkü günümüzde *ölmek normal bir şey değildir*. Zaten yeni olan da bu yaklaşımdır. Ölmek akla bile getirilmeyecek anormal bir şeydir. Bunun yanında tüm diğer anormallikler zararsız addedilmektedir. Ölüm tedavisi olmayan bir suç, anormal davranış türünden bir şeydir. Ölüme ayrılmış zaman/mekân, yer falan yoktur. Onlara kalacak bir yer bulunamadığı için radikal bir ütopyanın ellerine terk edilmekte, yerleştirilecek bir yer bile bulunmadan küle dönüştürülmektedirler.

Oysa biz bir türlü bulunamayan bu yerlerin ne anlama geldiğini anlamış bulunuyoruz. Fabrika ortadan kalktığında bu, emekle her yerde karşılaşabileceğini göstermektedir. Hapishane ortadan kalktığında, bu, toplumsal zaman/mekân içinde herkesin tecrit edilip kapatılmış olduğu anlamına gelmektedir. Akıl hastanesi yoksa, bunun nedeni psikolojik ve terapötik denetimin genelleşmesi ve sıradanlaşmasıdır. Okul ortadan kaybolmuşsa bunun nedeni toplumsal süreci oluşturan tüm kılcal ipliklerin pedagojik formasyon ve disiplin denilen şeye bulaşmış olmasıdır. Kapital (ve Marksist eleştirisi) ortadan kaybolmuşsa bunun nedeni değer yasasının her türlü görünüm altında yaşam mücadelesi veren bir özyönetim biçimine dönüşmüş olmasıdır vs. Mezarlık ortadan kaybolmuşsa bunun nedeni bu görevi modern kentlerin yerine getiriyor olmalarıdır. Bunlar ölü kentler ve ölüm kentleridir. Büyük işlemsel metropol

bütün bir kültürün en olgun biçimini sunan bir mekânsa bunun nedeni bizimkinin bir ölüm kültürü olmasıdır.[3]

HAYATTA KALMANIN EŞDEĞERLİSİ OLARAK ÖLÜM (HA ÖLÜ HA CANLI)

Canlılardan kopartılıp alınarak, rahat bırakılmayan ölülerin, biz canlıları, *benzer bir ölüme* mahkûm ettikleri görülmektedir. Zira simgesel yükümlülüğün temel yasası iyi kötü her durumda geçerli olabilmektedir. Keza delilik, deliler ve normaller arasındaki bir *ayrım* çizgisinden başka bir şey değildir. Normallik kendini delilerle paylaştığı bu çizgiye oranla tanımlamaktadır. Delilerini kapatan bir toplumun ruhsal yapısının derinliklerinde yatan bir delilik vardır. Bu delilik sonuç olarak her yerde normalliğin yasal göstergelerine dönüşerek değiş tokuş edilebilmektedir. Delilerin kendilerini kapatan toplumun deliliğini ortaya çıkarmaları yüzyılları almıştır. Günümüzde akıl hastalıkları hastanelerinin duvarları yıkılmaktadır. Bunun nedeni mucizevi bir hoşgörü anlayışı değil, bu toplumun delilik yoluyla normalleştirilme işleminin *tamamlanmış* olmasıdır. Deliliğe oturma izni verilmemekle birlikte, göz önünde dolanmasına ses çıkartılmamaktadır. Toplumsal alan akıl hastalıklarına ait mekânı emmiştir; çünkü normallik, akıl hastalıklarının belirtilerine sahip olduğunda kusursuz bir

---

[3] Toplu konutların mezarlığa benzetildikleri bir sırada mezarlıklar da doğal olarak (Nice vb. yerlerde) inşaata uygun alanlara dönüşmektedirler. Buna karşılık Amerika'daki metropollerde ve Fransa'daki kentsel gettoda kimi zaman geleneksel mezarlıkların mevcut yegâne yeşil boş alanlar olmaları hayranlık uyandırıcı bir şeydir. Ölülere ayrılmış mekânın kentte yaşanabilir (hava alınabilen) yegâne mekâna dönüşmesi, modern nekropolis (mezar kentler) konusunda oldukça düşündürücü bir görüntüdür. Chicago'da çocuklar mezarlıklarda oynamakta, bisikletliler dolaşmakta, âşıklar sevişmektedir. Hangi babayiğit mimar güncel kent düzeneğine ait bu *hakikatten* esinlenip mezarlıklar, boş alanlar ve "lanetli" mekânlardan yola çıkarak bir kent tasarımı sunabilir ki?

düzeye ulaşmış demektir. Çünkü kapatma virüsü denilen şey "normal" yaşamı oluşturan tüm kılcal dokuları sarmış durumdadır.

Ölüm de bu durumdadır. Ölüm "canlılar" ve "ölüler" arasındaki sınır çizgisinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla hem canlıları hem de ölüleri etkilemektedir. Canlıların, ölüleri dışlayarak yaşama hakkına yalnızca kendilerinin sahip olması gerektiği gibi saçma bir yanılsama sonucunda, ölümü saf dışı edip *katıksız bir artı değere* indirgemiş yaşama karşılık, simgesel değiş tokuşun yok edilmesi olanaksız mantığı, yaşam ile ölümü eşdeğerli bir konuma getirerek hayatta kalmakla, baskı altına alınmış ölüm arasında bir fark olmadığını göstermektedir. Hayatta kalma düzeninin baskı altına aldığı ölüm karşısında yaşam,, o malüm düşünsel döngü sayesinde ölümün belirlediği bir ölüm kalım mücadelesine dönüşecektir.

MEZAR ÖTESİ GETTO

Ölülerin tecrit edilmesine koşut olarak, ölümsüzlük kavramı da giderek gelişmiştir. Çünkü "ruh" ve "üst düzey" ruhsal olayların işareti olan *ölüm ötesi*, seçkin bir statü anlamına gelirken, ölülerin gerçek anlamda tecrit edilmesi ve onlar ile yaşayanlar arasındaki simgesel değiş tokuşun sona ermesi, günümüzde düşsel bir öyküye dönüşmüştür. Ölüler, farklı bir şekilde olsa da, birlikte yaşamayı sürdürdükleri ve çeşitli değiş tokuş örnekleriyle canlılara yoldaşlık yaptıkları zaman ölümsüz olma gibi bir gereksinim duymamaktadırlar. Zira *ölümlü olmak* bir zorunluluktur. Aksi takdirde bu fantastik (yani ölümsüz olma), nitelik her türlü karşılıklılığa bir son verebilmektedir. Canlıların yavaş yavaş kendilerini dışlamasıyla birlikte ölüler, ölümsüz olmaya başlamışlardır. Bir ideale dönüştürülen bu hayatta kalma mücadelesi, onların toplumsal yaşamın dışına sürülmüş olduklarının kanıtıdır.

Dinlerin, animizmden politeizme, oradan da monoteizme doğru *ilerlemesiyle* ortaya çıkan ölümsüz bir ruh

düşüncesinden kurtulmak gerekmektedir. Ölüler bir yerlere kapatılmaya çalışıldıkça ortaya onları ölümsüz yapma gibi bir alışkanlık çıkmıştır. Tıpkı bizim toplumlarımızda yaşam süresinin uzatılması umuduyla yaşlıların asosyal varlıklar olarak tecrit edilmesinin aynı zaman dilimi içinde ortaya çıkmış olması gibi.

Zira ölümsüzlüğün, ilerlemeyle ilintisi oldukça tuhaf bir manzara sunmaktadır. Zaman içinde, süreyle sınırlı bir ölümsüzlük anlayışından, sonsuza dek sürüp gidecek bir ölümsüzlük anlayışına doğru ilerlenmiş gibidir. Toplumsal mekân bağlamındaysa, demokratikleşen ölümsüzlük, birkaç kişiye özgü bir ayrıcalık olmaktan çıkarak gücül anlamda herkesin sahip olduğu bir hakka dönüşmüş gibidir. Ancak bu oldukça yeni sayılabilecek bir durumdur. Mısır'da grubun kimi üyeleri (önce firavunlar sonra rahipler, şefler, zenginler ve egemen sınıfa dahil olanlar), sahip oldukları güçle doğru orantılı olarak zaman içinde yavaş yavaş ölümsüzleşerek, yalnızca ölme ve ceset yok edilmediği sürece ölünün yanı başında kalıp elle tutulamayan bir imgeye sahip olma hakkına sahip olanlardan ayrılmışlardır. İsa'dan önce 2000 yılına doğru herkes ölümsüzlük hakkına sahipti. Bu bir tür toplumsal zaferdir. Toplumsal tarihin oluşturulmasıyla ilgisiz, önemli bir mücadeledir. Büyük Mısır hanedanlıkları döneminde herkes tarafından talep edilen ölümsüzlük hakkını elde etmek amacıyla gerçekleştirilen devrimler ve toplumsal hareketler türünden bir öykünün neye benzeyeceğini tahmin edebilmek güç değil.

Öyleyse başlangıçta ölümsüzlük bir iktidar ve toplumsal aşkınlık göstergesidir. İlkel toplumlarda politik iktidara özgü bir yapı bulunmadığından, kişisel anlamda bir ölümsüzlük söz konusu değildir. "Göreceli" bir ruhla, "kısıtlı" bir ölümsüzlük vardır. Bu olgu, daha sonra ortaya çıkan ve daha gevşek bir bölümlenme üzerine oturan toplumsal oluşumlarda, iktidar yapılarıyla göreceli bir aşkınlık ilişkisi içindedir. Bu aşamadan sonra ortaya çıkan Büyük İmparatorluklar döneminde, bütünüyle aşkınlaşmış bir iktidar anlayışının söz konusu olduğu despotik toplumlarla birlikte, ölümsüzlük de genelleşerek günümüze kadar

sürüp gelmiştir. Bu gelişmeden ilk yararlananlar krallar ve firavunlardır. Bir sonraki aşamada bizzat Tanrı bu durumdan yararlanarak kusursuz bir ölümsüzlük modeline dönüşmüş ve nihayet herkesin bu ölümsüzlükten kendi payına düşeni alabildiği bir aşamaya gelinmiştir. Ancak, büyük evrensel dinlerin ve özellikle de Hıristiyanlığın ortaya çıkma süreciyle çakışan, bu ölümsüz Tanrı evresiyle toplumsal iktidarın büyük ölçüde soyutlanmış olduğu Roma İmparatorluğu zamanında karşılaşılmaktadır. Eski Yunan tanrılarının ölümlü olmalarının nedeni henüz evrenselleşememiş yerel bir kültüre ait olmalarıdır.

Hıristiyanlığın başlangıcında tartışma konusu olan ölümsüzlük, çok daha geç tarihlerde kabul edilmiş bir düşüncedir. Kilisenin kurucuları başlangıçta, yeniden yaşama dönmeyi bekleyen ruhların, geçici olarak yok olabileceklerini kabul ediyorlardı. Hatta Aziz Pavlus, bu yeniden yaşama dönme konusunda vaaz verdiği sırada çok tanrılı inanıca sahip insanlar kendisiyle alay ederler. Keza Hıristiyanlar ve Kilisenin kurucuları sayılan ilk din adamları bu düşünceye karşı büyük bir direniş gösterirler. Eski Ahit'te (Daniel) yeniden yaşama dönme, yalnızca, dünyada yaşadıkları sırada *iyi ya da kötü* anlamda cezalandırılmamış insanlara bahşedilen bir ayrıcalıktı. Öldükten sonra da hayatta kalmaya çalışmak, hayattayken değiş tokuş edilememiş şeylerin kalıntılarıyla doğru orantılı bir hesaplaşmaya benzemektedir. Tüm hesapların anında *görüldüğü* ve simgesel borcun herhangi bir öteki dünyaya göndermede bulunmadan ödendiği arkaik topluluğun sunduğu simgesel olasılıkla karşılaştırıldığında, yeniden yaşama dönme ya da ölümsüzlük, akla gelebilecek en kötü varsayımdır.

Başlangıçtaki iktidar ayrıcalığının göstergesi olan ölümsüz ruh, Hıristiyanlık tarihi boyunca eşitlikçi bir efsane, ölüm karşısındaki dünyevi eşitsizliğe karşılık, öteki dünyada gerçekleşen bir demokrasi görevi yapmıştır. Bu bir efsaneden başka bir şey değildir. En evrenselleşmiş Hıristiyan versiyonunda bile ölümsüzlük her insanın sahip olduğu bir *haktır*. Aslında nadiren tanınan bir haktır. Bir kültür ürünü olup, bu kültür içindeki belli bir toplumsal

ve politik kasta aittir. Acaba misyonerler Kızılderililerin ölümsüz bir ruhları olduğuna hiç inanmışlar mıdır? "Klasik" Hıristiyanlıkta kadın acaba hiç gerçekten bir ruha sahip olmuş mudur? Ya deliler, çocuklar ve caniler? Aslında dönüp dolaşıp aynı yere geliyoruz. Bir ruha yalnızca zenginler ve güçlüler sahip olabilmektedir. Toplumsal, politik, ekonomik (yaşama umudu, cenaze törenlerinin sağladığı prestij, insanların belleklerinde kalma konusunda verilen yaşam mücadelesi ve alınan övgü) ölüm karşısındaki eşitsizlik, bu tartışılmaz ayrımcılığın bir sonucundan başka bir şey değildir; çünkü bu ayrımcılık penceresinden bakıldığında ölümsüzlüğü yalnızca "gerçek insanlar" hak ederlerken, diğerlerinin ölümlü olmaya müstahak oldukları düşünülmektedir. Büyük Hanedanlıklar dönemi Mısır'ından bu yana hiçbir değişiklik yoktur.

Naif materyalist, ölümsüzlük olsa ne olur olmasa ne olur, bütün bunlar bir düş ürününden başka bir şey değil, diyecektir. Çok doğru! *Gerçek* bir toplumsal ayrımcılığın kökeninde bulunan bu düş gücünün, toplumsal aşkınlık ve nesnel iktidar konusunda akla gelebilecek en seçkin yer olması ne müthiş bir şeydir. Kapitalin sahip olduğu ekonomik iktidar en az Kiliseninki kadar düş gücü ürünüdür. Kilisenin sahip olduğu iktidarın fantastik boyutlara ulaşan çağdaşlaştırılmış/laik biçimi.

Bu durumda, demokrasinin, en ufak bir değişikliğe yol açmadığı görülmektedir. Kuşaklar boyunca sürüp gitmiş servet bölüşümü ve kültürel eşitlik mücadelesi gibi, daha önce de, herkesin ölümsüz bir ruha sahip olabilmesi için mücadele verilmiştir. Bana kalırsa bu iki mücadele biçimi arasında hiçbir fark yoktur. Birisi öteki dünyada, diğeriyse bu dünyada hayatta kalma mücadelesidir. Tuzak hep aynı tuzaktır. Birilerinin sahip olduğu kişisel ölümsüzlük, yukarıda gördüğümüz gibi, grubun parçalanmasının bir sonucu olduğundan herkes için ölümsüzlük talebinde bulunmanın bir anlamı yoktur. Düş gücünün genelleştirilmesi bir işe yaramamıştır. Devrim, ölüm sonrası hayatta eşitlik değil, ölümü yaşamdan ayıran çizginin

yok edilmesidir.

Ölümsüzlük, çizgisel zamanın (giderek ekonomi politiğin birikim sürecine bağlı soyut boyut, kısaca soyutlanmış yaşama dönüşen zaman) soyutlanmasıyla doğrudan bağlantılı bir tür genel eşdeğerliliktir.

DEATH POWER (ÖLÜ GÜÇ/ÖLÜMÜN GÜCÜ)

Ölüm sonrası yaşam düşüncesinin ortaya çıkışı, iktidarın doğmasına yol açan asal olaydır. Çünkü bu düzenek yalnızca bu dünyada zahmete katlanma zorunluluğu ve bunun karşılığında öteki dünyada ödüllendirilme gibi bir şantaja yol açmakla kalmayıp –rahipler kastının tüm stratejisi bunun üzerine kuruluydu– aynı zamanda bilinçaltına yerleştirilmeye çalışılan *bir ölme yasağıyla* birlikte bir de bu ölüm yasağını denetleyen bir iktidar süreci de oluşturmuştur. Ölüler ve canlılar arasındaki birliğin parçalandığı, ölüm ve yaşam arasındaki değiş tokuşun yok edildiği, yaşamda bir yeri ve anlamı olan ölümün bu konumuna son verildiği, ölüm ve ölülere yasak konulduğu gün, ilk toplumsal denetim biçimi de ortaya çıkmıştır. İktidarın ortaya çıkabilmesi ve daha ileride tüm yaşamın sınırlar içine alınabilmesi için önce ölümün özgürlüğünü yitirmesi, ölülerin gözaltına alınması gerekmiştir. Bu temel bir Yasa olup, iktidar, bu Yasanın bekçisidir. Temel bir baskı altında tutma biçiminin herhangi bir enerjiye veya bir libidoya ait bilinçaltının ürettiği içtepilerle ilişkisi olmadığı gibi antropolojiyle de bir ilişkisi yoktur. Temel bir baskı altına biçimi varsa o da *toplumsal* bir olay olan ölümün baskı altına alınmış biçimidir. Bu baskı altında tutma biçiminin, yaşamın baskı altına alındığı bir toplumsallaşma sürecine kayılmasına neden olduğu söylenebilir.

Tarihsel açıdan kilise (dine dayalı) iktidarının, ölüm tekeli ve ölülerle olan ilişkileri denetleme ayrıcalığına sahiplik üzerine kurulduğu bilinmektedir.[4] Ölüler tarafın-

[4] Sapkın inançlar, Tanrı'nın Krallığını yeryüzünde de oluşturabil-

dan oluşturulan alan, birileri tarafından ele geçirildikten sonra, zorunlu bir aracı kurum vasıtasıyla kendisine yeniden değiş tokuş edilebilme özelliği kazandırılan ilk alandır. İktidar, bu ölüm adlı engel üzerine oturtulmaktadır. Daha sonraysa örneğin, ruh ve beden, erkek ve dişi, iyi ve kötü vs. gibi bitip tükenmeyecek bölünmelerle/engellerle beslenecektir. Ancak ilk ayrılış örneği ölüm ve yaşamdır.[5] İktidar "bu engelin kendisidir" denildiğinde, bu bir mecaz değildir. İktidar yaşam ve ölüm arasındaki engelin ta kendisidir. Ölüm ve yaşam arasındaki değiş tokuşu engelleyen kararnamenin bizzat kendisidir. İki taraf arasındaki geçiş ücretinin ödendiği ve denetlendiği yerdir.

Daha sonra iktidar, özne ile yabancılaştığı kendi bedeni, birey ile yabancılaştığı toplumsal beden ve insan ile yabancılaştığı emeği arasına aynı şekilde girip yerleşecek, yani aracılık ve temsil süreci bu kopuşla birlikte ortaya çıkacaktır. Ancak bu işlemin arketipi/ilk kusursuz örneği, grubun ölülerinden ya da bugün her birimizin kendi ölümünden koparılması olduğunu bilmekte yarar vardır. Her türlü iktidar biçiminin üzerine bu türden bir kokunun sinmesi kaçınılmazdır; çünkü son aşamada iktidar, ölümün güdümlenmesi ve yönetilmesi üzerine kurulmuştur.

Bir yaşam ve bu yaşamın sonlanması arasındaki bek-

---

mek için bu "Öteki Dünya Krallığı"nı sürekli sorgulayacaklardır. Yaşam ve yaşam sonrasındaki hayatta kalma mücadelesi ve öteki dünyayı yadsımak demek, ölülerle olan bağlantı kopukluğunu kabul etmek, öyleyse onlarla yeniden alış veriş yapabilmek için aracı bir kurumun hizmetine gerek duymak demektir. Sapkın inançlarsa Kiliseler ve iktidarlarının sonu demektir.

[5] Tanrı; gösteren ve gösterilen, iyi ve kötü, erkek ve kadın, canlılar ve ölüler, beden ve ruh, Öteki ve Aynı vs. arasındaki mesafenin –daha genel olarak ayrımlayıcı karşıtlıklara özgü kutuplar arasındaki mesafenin korunmasını sağlayan– öyleyse üstünler ve üstün olmayanlar, Beyaz ve Siyah arasındaki mesafenin de kapanmasını engelleyen şeydir. Mantık yerini politik bir mantığa bıraktığında, yani ayrımlayıcı karşıtlık iktidarı ele geçirdiğinde ve terimlerden biri yararına kullanılır hale geldiğinde Tanrı hep o tarafı tutmuştur.

leyiş (*suspens*), yani sözcüğün gerçek anlamında fantastik ve yapay bir zamansallık, üretim (çünkü her yaşam bu yaşantının her anında kendi ölümünü, bir başka deyişle an be an gerçekleşmekte olan bu amacı zaten beraberinde/bünyesinde taşımaktadır) düzeneğiyle bu uzağa itilmiş alan, her türlü baskı ve denetim sürecinin içine yerleştiği yerdir. İlk soyut toplumsal zaman kavramı (soyut toplumsal emek zamanından çok önce!) bu birbirinden ayrılması olanaksız yaşam ve ölüm kopukluğu üzerine kurulmuştur. Marx'ın ifşa ettiği ve ekonomi politiğin üzerine yıktığı, daha sonra ortaya çıkacak tüm yabancılaşma, bölünme ve soyutlama biçimleri bu ölümden kopuşla birlikte başlamıştır.

Ölümü yaşamın elinden almak, ekonomik bir işlem gerçekleştirmek demektir. Bundan böyle işlemselleşmiş muhasebe ve değer terimleriyle açıklanan *kalıntılaşmış* bir yaşam. Tıpkı (Chamisso'nun) *Gölgesini Yitiren Adam*'ı gibi. Bir kez gölgesinden (yani ölümden) kurtulduğunda Peter Schlemihl zengin, güçlü, kapitalist bir adama dönüşmektedir. Şeytanla anlaşma yapmak demek kapitalizmle bir anlaşma yapmak demektir.

Yaşamı ölüme iade etmek, gerçek bir simgesel işlem gerçekleştirmek demektir.

İLKEL DÜZENDE DEĞİŞ TOKUŞ EDİLEBİLEN ÖLÜM

Vahşiler biyolojik anlamda bir ölüm kavramına sahip değildirler. Daha doğrusu biyolojik olgu denilen şey, yani ölüm, doğum hastalık gibi doğal olan ve bizim bir zorunluluk ve nesnel öncelik tanıdığımız şeyler, onlar açısından tamamen anlamsızdır. Zira böyle bir ölüm anlayışı kaosa yol açabilir; çünkü simgesel olarak değiş tokuş edilebilmesi olanaksızdır. Simgesel olarak değiş tokuş edilemeyen bir şeyse grup açısından ölümcül bir tehlike oluşturmaktadır.[6]

[6] Bizim içinse tam tersine simgesel anlamda değiş tokuş edilebilen her şey egemen düzen açısından ölümcül bir tehlike anlamına gelmektedir.

Değiş tokuş sırasında grubun denetim altına almayı beceremediği, ruh ve bedenin çevresinde dolanıp duran, bütün bu birbirleriyle uzlaşmaları, yatıştırılmaları olanaksız, büyülü, birbirlerine düşman güçler, ölü ve kozmik enerjiler, hem canlı hem de ölünün peşini bırakmamaktadırlar.

Ölümü, biyo-antropolojik yasaların ellerine terk edip, bilimsel bir dokunulmazlık atfedip, bireysel bir alın yazısına dönüştürüp özerkleştirerek toplumsal bir olgu olmaktan çıkarttık. Ancak "nesnel" düşünceye dayanarak fiziksel bir olguya dönüştürdüğümüz, bizim elimizi kolumuzu bağlayan ölüm, vahşileri durduramamaktadır. Onlar ölümü asla "doğal" bir olgu olarak kabul etmemişlerdir; çünkü ölümün (vücut gibi, doğal bir olgu gibi) *toplumsal bir ilişki* biçimi olduğunu, ölümün toplumsal bir tanıma sahip olduğunu bilmektedirler. Bu açıdan bizden çok daha "materyalist" oldukları bile söylenebilir; çünkü onlar açısından ölümün sahip olduğu maddi öz aynen Marx'ın, her zaman bir toplumsal ilişki biçimi olmuş mal konusunda söylediği şeyde, yani *biçimindedir*. Bize özgü idealist yaklaşım, ölümün maddi bir *biyolojik* olgu olması gibi bir illüzyonla, yani *düş gücü* ürünü bir *gerçeklik* söyleviyle uyuştuğu için ilkellerin *simgesel* müdahalesi tarafından aşılıp geçilmiş durumdadır.

Simgesel işleme özgü bu zorunlu müdahalenin adı "öğreti sürecidir". Öğreti uygulamalarının hedefi büyü yoluyla bir ölüm düşüncesi oluşturmak ya da onu "aşıp geçmek değil", ölümü toplumsal yaşamla uyumlu hale getirmektir. R. Jaulin'in, *Mort Sara*'da betimlediği gibi atalar grubu *koy*'ları (öğreti düzeninde eğitilmeye başlanan gençleri) yutmakta ve böylelikle gençler yeniden doğabilmek amacıyla "simgesel anlamda" ölmektedirler. Bu ölüm olayını özellikle bizde uygulanan anlamını yitirmiş ve bir kopukluğa yol açan bir değiş tokuş olayı şeklinde değil; onlarda varlığı çok güçlü bir şekilde hissedilen, partnerler arasındaki toplumsal bir ilişkiyle en az değerli mallar ve kadınlardan oluşan dolanım düzeni kadar yoğun bağış ve karşı bağışlardan oluşan bir dolanım düzenine yol açan;

atalar ve canlılar arasındaki karşılıklı/karşıt değiş tokuş olayı şeklinde algılamak gerekmektedir. Burada bir amaç ya da süreç olmaktan çıkan ölüm, dur durak tanımayan bir karşılık verme oyununa dönüşmektedir. Bilye oyununda erkek, karısını aileden bir ölüye/ataya sunmakta ve böylelikle bu ata yaşayanların arasına geri dönmektedir. Kendisine yiyecek verilen ölü, grup yaşantısı içindeki yerini almaktadır. Ancak değiş tokuş karşılıklı olmak durumundadır. Ölü de karısını ya da klana ait toprağı, ailesinin yaşayan üyelerinden birine verdiğinde onun aracılığıyla ölü, ölü aracılığıyla da canlılar varlıklarını sürdürebilmektedirler. Önemli an *koy*'ların (öğreti sürecinin genç öğrencilerinin) *moh*'lar (büyük rahipler) tarafından öldürüldükleri andır; çünkü o anda bu gençler ataları tarafından yutulmuş olmaktadır. Daha sonra anneleri kendilerini nasıl dünyaya getirdiyse toprak da onları yeniden doğurmaktadır. Bu gençler "öldürüldükten" sonra kendilerini "kültürel" anlamda yetiştirmiş, bakmış ve (öldükten sonra doğma/dirilme konusunda dersler vererek onları) eğitmiş olan insanlara (yakınlarına) teslim edilmektedirler.

Bu eğitimin amacı işlenmemiş (brüt), yani doğal, rastlantısal ve tersine çevrilmesi olanaksız bir ölüm olgusundan, ölümün *armağan ve kabul edildiği* öyleyse toplumsal değiş tokuş düzeni içinde yer aldığı tersine çevrilebilen, değiş tokuşla "halledilebilen" bir ölüm olgusuna geçiş süreci oluşturmaktır. Böylece doğum ve ölüm arasındaki karşıtlık ortadan kalkmakta, yani onlar da simgesel tersine çevrilebilirlik sürecinde *değiş tokuş* edilebilmektedirler. Öğreti, doğum ve ölümün yaşama özgü *terimler* olmayı bırakıp, birbirlerine dolanarak türdeşleştikleri çok önemli bir an, toplumsal bir bağ, karanlık oda demektir. Bu türdeşleşme mistik bir füzyon şeklinde olmaktan çok genci gerçek bir toplumsal varlık haline getirmeyi amaçlamaktadır. Bir öğreti sürecinden geçmemiş çocuk, yalnızca biyolojik anlamda doğmuş bir çocuktur. O şimdilik yalnızca "gerçek" bir anne ve bir babaya sahip bir varlıktır. Toplumsal varlık olabilmek için *simgesel* doğum/ölüm olayını yaşamak;

simgesel değiş tokuşa özgü gerçeklik içinde bir yer edinebilmek içinse ölümün ve yaşamın ne olduğunu bilmek zorundadır.

Bu öğreti düzeninde söz konusu olan şey ölümü ikinci plana itecek bir doğuş olayının sahneye konulması değildir. Oysa Jaulin bu yorumu, yani toplumun ölümü "büyülemeye" ya da öğretinin aktarılması sırasında, kendi buluşu olan ve 'diyalektik anlamda' ölümü 'aşıp geçen' bir sözle, "İnsanlar, kendilerine bahşedilmiş yaşam ve ölüme, ölümün neden olduğu karmaşayı aşıp geçebilmek için bir de öğreti eklemişlerdir" gibi bir sözle karşı çıkma düşüncesini kabul etme eğilimindedir. Bu hem çok güzel hem de çok karmaşık bir formüldür; zira öğreti diğer terimlere "eklenmediği" gibi ölüme, bir yeniden doğuş anlamındaki (ölümü alt eden her şeyden kuşku duyulmalıdır) *yaşamla* karşı çıkmamaktadır. Öğreti, doğum ve ölümü birbirinden ayırarak, yaşamı ele geçirmek ve yazgıyı değiştirebilmek amacıyla hepsini büyülemeye çalışmaktadır. Aksi takdirde yaşam tersine çevrilmesi olanaksız biyolojik bir olgu, saçma bir fiziksel yazgıya dönüşmekte, dolayısıyla, vücutla birlikte ortadan kalkmaya mahkûm edildiğinden daha işin başında yitirilmektedir. Bu durum, iki terimden biri olan doğumun, diğer terim olan ölüm aleyhine idealleştirilmesine (ve yeniden yaşama dönme denilen bir ikizinin oluşturulmasına) yol açmaktadır. Oysa bu bizim, "yaşamın anlamı" konusundaki, önyargılarımızdan biridir. Zira tersine çevrilmesi olanaksız bireysel bir olgu olarak doğum da en az ölüm kadar travmatik bir şeydir. Psikanaliz bunu başka bir şekilde dile getirmekte ve doğum bir tür ölümdür demektedir. Hıristiyanlıksa *ölümcül* bir olay olan doğumu toplumsal bir eylem, kolektif bir kutsama töreni olan vaftizle sınırlandırmaktan başka bir şey yapmamıştır. Kolektif bir ölüm simülakrı tarafından yeniden ele alınıp, kefareti ödenmeden ortaya çıkan yaşam bir tür *suçtur/cinayettir*. Yaşam, yalnızca değere özgü bir muhasebe düzeninde yararlı bir şey olabilmektedir. Simgesel düzendeyse her şey gibi yaşam da –sahip olunamadığı ve yok edilemediği, verilemediği ve alınamadığı, ölüme "iade edilemedi-

ği"– tek yönlü olduğu takdirde bir *suçtur/cinayettir*. Öğreti, bu suçu, birbirinden *ayrılan* yaşam ve ölüm olayını tek bir toplumsal değiş tokuş eylemi içinde çözerek, ortadan kaldırmaktadır.

Simgesel/Gerçek/Düşsel

Simgesel, ne bir kavram, ne bir süreç, ne bir kategori, ne de bir "yapı"dır. Simgesel, *gerçeğe son veren toplumsal bir ilişki* biçimi olarak gerçeği ortadan kaldırıp gerçek ve düşsel arasındaki karşıtlığa son veren bir değiş tokuş eylemidir.

Öğreti eylemiyse bizim gerçeklik ilkemizin tam tersidir. Doğum adlı *gerçekliğin* doğum ve ölümün birbirinden ayrılmasıyla ortaya çıktığını göstermektedir. Yaşam *gerçekliğinin*, yaşam ve ölümün birbirlerinden kopmalarının bir sonucu olduğunu göstermektedir. Böylelikle *gerçeğin izlenimi* hemen her yerde bu iki terimin birbirlerinden ayrılmalarının yapısal bir sonucuna dönüşmekte ve bizim ünlü gerçeklik ilkemiz, içerdiği tüm normatif ve baskıcı özellikleriyle birlikte, hemen tüm düzeylerde bu ayırıcı kodun genelleştirilmesi anlamına gelmektedir. Doğanın gerçekliği, "nesnelliği", "maddi yapısı" doğa ve insanın birbirlerinden kopartılmalarının/ayrılmalarının bir sonucudur. Octavio Paz, buna, vücutla vücut olmayanın birbirinden ayrılması demişti. Vücudun gerçekliği, vücudun sahip olduğu maddi statü, ruhsal/psişik bir ilkeden kopuş, bir ruh ve vücut vs. ayrımının bir sonucudur.

Simgesel bu birbirinden ayırma kodu ve ayrılmış terimlere son veren şeydir. *O ruh ve vücut, insan ve doğa, gerçek ve gerçek olmayan, doğum ve ölüm konularına son veren bir ütopyadır*. Simgesel işlem sırasında iki terim gerçeklik ilkelerini yitirmektedir.[7]

---

[7] Böylelikle simgesel açıdan canlılar ve ölüler arasında bir fark kalmamaktadır. Ölüler burada, yalnızca ritüel önlemlerin zorunlu kıldığı bir başka statüye sahiptir. Ancak burada görünenle görünmeyen birbirlerini dışlamamaktadır. Bunlar bir insanın sahip olabileceği iki konumdur. Ölüm yaşamın bir parçasıdır.

Oysa bu gerçeklik ilkesi diğer terim tarafından üretilen düşsel bir şeydir. İnsan/doğa bölümlenmesinde (nesnel/maddi) doğa, insanın kavramsallaştırdığı düşsel bir şeydir. Cinsel olarak erkek/dişi bölümlenmesinde cinsel "gerçeklik" (ve baskı) ilkesini oluşturan yapısal ve nedensiz ayrımda "kadın" erkeğin düş gücüne ait bir varlıktır. Birbirinden kopan her terim diğerini dışlamakta ve ardından düşselleştirmektedir.

İçinde yaşamakta olduğumuz sistemde yaşam ve ölüm konusunda da durum farklı değildir. Yaşantımızın "gerçekliği" ya da bu yaşantıyı olumlu bir değer olarak kabul etmemiz durumunda ödememiz gereken bedel, bitip tükenmek bilmeyen bir ölüm fantazmıdır. Bu şekilde tanımlanmış olan biz canlıların düş gücü kaynağı ölümdür.[8]

Sidney'e ulaşan bir Kanak, kalabalık karşısında şaşkınlıktan dilini yutar. Daha sonra bu durumu ölülerin, bu ülkede, canlılarla birlikte yaşıyor olmasına bağlar ki, bu da onun için hiç de tuhaf bir şey değildir. Kanaklar için "Do Kamo" "yaşayan" demektir ki, (Maurice Leenhardt: *Do Kamo*) bu kategoriye her şeyi sokabilmek mümkündür. Burada da yaşayan/yaşamayan gibi bir ayrımlayıcı karşıtlığı yalnızca biz dile getiriyor, "bilim" ve işlemsel şiddetimizi üstüne oturtuyoruz. Çünkü bilim, teknik ve üretim, bilime tüm kesinliğini kazandıran (bkz. J. Monod, *Raslantı ve Zorunluk*) canlı olmayanı, ayrıcalıklı hale getiren bir canlı ve canlı olmayan kopukluğu olması gerektiğini düşünmektedirler. Bilim ve tekniğin "gerçekliği" burada da canlı ve ölünün birbirlerinden ayrılmalarına bağlıdır. Bir içtepi, bir ölüm içtepisi (bilme arzusu) olarak bilimin amacı bu kopuştur, yani bilime ait gerçek nesne ancak ölü bir nesnedir. Bir başka deyişle tıpkı başlangıçtaki ölüm ve ölüler konusunda olduğu gibi tepkisiz ve duyarsız bir nesnelliğin ellerine terk edilmiş bir nesne.

Buna karşılık, ilkeller, söylenmeye çalışıldığı gibi "animizm", yani canlıya yönelik bir idealizm, güçlerin irrasyonel büyüsü içinde kaybolup gitmemişlerdir. Çünkü böyle bir kopukluktan habersiz olan ilkeller *ne bir terime ne de diğerine* bir öncelik tanımaktadırlar.

[8] Bu kural politika dünyası için de geçerlidir. Örneğin Üçüncü Dünya ülkeleri (Araplar, Siyahlar, Kızılderililer) batı kültürü için bir düş gücü (gerek ırkçılık konusunda aşağılanacak kişi/

Oysa gerçeğe (bu kesinlikle soyut bir şey değildir; öğretim elemanı ve öğrenci ayırımıyla, bilgi, ikisi arasındaki temel ilişki biçimine dönüştürülmektedir ve bu olay bildiğimiz tüm toplumsal ilişki biçimlerinde de bu şekilde sürüp gitmektedir) özgü çeşitli yapıları oluşturan tüm ayrılık biçimlerinin arketipi, yaşam ve ölüm adlı temel ayrılık biçimidir. İşte bu yüzden hangi "gerçeklik" alanına ait olursa olsun, birbirinden ayrılmış her terim diğeri için düşsel bir şeye dönüşmekte ve bu düşsel şey de bir *ölüm meleği* gibi onun peşini bırakmamaktadır.

Böylelikle simgesel, her yerde gerçek ve düşsel arasındaki bir karşılıklı büyüleme olayının yanı sıra; bir yandan psikanalizin sunduğu sınırlanmış fantazm olayına son verirken diğer yandan da muazzam denilebilecek (birincil süreç/ikincil süreç, bilinçaltı/bilinç vs.) ayırımlar/kopuşlar aracılığıyla onun ürettiği bilinçaltına özgü psişik gerçeklik ilkesine –bu ilke onu üreten psikanalitik ilkeden kopartılamaz (çünkü bilinçaltı demek psikanalizin gerçeklik ilkesi demektir!) içine kapatmaktadır– yani bizzat psikanalize de bir son vermek durumundadır.[9]

---

nesne gerekse devrimci umudun dayanağı olarak) kaynağıdırlar. Buna karşın teknolojik ve sınai açıdan gelişmiş bir Batı, yani biz de onlara özgü düş gücünün temel kaynakları arasında yer alıyoruz. (Doğu ve Batı şeklinde) ayrılık/kopuş sonucu sahip olduğumuz her şey onlar açısından bir düşe benzemektedir. Evrensel egemenliğin üzerine oturduğu *gerçeklik* de bu ayırım/kopuştan başka bir şey değildir.

[9] Hiç kuşkusuz (Lacancı) psikanalitik gerçeklik, artık bir töz ya da olumlu bir gönderenler sistemi olmaktan çıkmıştır. Lacancı psikanaliz bulunması ve yeniden ele geçirilmesi olanaksız nesnedir. Son aşamada hakkında söylenebilecek hiçbir şey yoktur. Bu eksikliği/yokluğu belirleyen "simgesel düzendir". Oysa bu gerçek kendini üreten gösterenle saklambaç oynama oyununun çekiciliğine sahiptir. Yeniden canlandırmadan yola çıkılarak gerçeğin izine ulaşılmaya çalışıldığında, gerçeğe özgü süreç ortadan kaybolmaktadır; tamamen değil. Bilinçsiz bir alanla (psikanaliz) ütopya arasındaki tek fark da budur. Ütopya bir yoksunluk ya da eksiklik şeklinde bile olsa *gerçeğe son vermektedir*.

En azından Lacan'da, Lévi-Strauss'taki gibi yanlış idealist

Kendinden Kaçılması Olanaksız (Çaresiz) Değiş Tokuş

Gerçek ölüm, düşsel bir olaya benzemektedir. Düş gücünün simgesel bir karmaşaya yol açtığı noktada, öğreti, simgesel düzeni yerli yerine oturtmaktadır. Örneğin akrabalar arası ilişki yasağı ve soyun devamı konusunda grup, bu gerçek, doğal, "asosyal" biyolojik soyu sürdürme olayına kadınların değiş tokuşu ve onlar aracılığıyla bağ kurma yöntemiyle yanıt vermektedir. Önemli olan (burada kadınlar, başka yerde doğum ve ölüm) her şeyin değiş tokuş edilebilir olması, bir başka deyişle grubun denetiminde olmasıdır. Bu pencereden bakıldığında akrabalar arası ilişki yasağı, öğretiyi tamamlayan ve onunla dayanışma içinde olan bir süreçtir. Birinde genç öğrenciler, yaşayan büyükler ve ölü atalar arasında gidip gelmekte, verilmekte ve alınmakta ve böylelikle de simgesel düzeni kavramaktayken; diğerinde kadınlar gidip gelmekte ve ancak, babanın ya da erkek kardeşlerin kendi kullanımları için alıkonulmak yerine, alınıp verilerek gerçek bir toplumsal statüye sahip olabilmektedirler. 'Kızı ya da kardeşi de dahil olmak üzere hiçbir şeyini vermeyen ölü biridir.'[10]

Canlılar arasında kurulan bağın temelinde akrabalar arası ilişki yasağı vardır. Canlılar ve ölüler arasında kurulan bağın temelinde öğreti vardır. Bizi ilkel toplumlardan ayıran en önemli olgu budur. Onlarda değiş tokuş yalnız-

---

yorumlarla karşılaşılmamaktadır; çünkü Lévi-Strauss, *Yapısalcı Antropoloji*'de "simgesel evrenin işlevi gerçekte yaşanan çelişkiyi düşsel düzeyde düzeltmektir" demektedir. Burada simgesel (ki olabilecek en kötü tanımlamasından pek uzakta değildir) bir gerçek ve *ondan koparılmış bir kavram* arasında bir tür kavramsal aracı, ikame edici bir şey işlevine sahiptir. Aslında simgeselin düşsel tarafından yutulmuş olduğunu söylemek yeterlidir.

[10] Buna karşılık *verilemeyen de* ölmekte ya da *satılma* zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bir armağan/değiş tokuş kalıntısı ve ekonomik değiş tokuşun ilk biçimi olarak fuhuşun kökeni burada yatmaktadır. Bununla birlikte arkaik bağlamda "kutsal bir ücret" alan fahişenin ücreti daha sonra başka bir değiş tokuş tipine yol açacaktır.

ca yaşam düzeyiyle sınırlı değildir. Gerek canlılar, gerekse ölüler (taşlar, hayvanlar) arasındaki simgesel değiş tokuş dur durak tanımadan devam etmektedir. Bu kesin bir yasadır. Yükümlülük ve karşılıklılığın aşılıp geçilebilmesi mümkün değildir. Zaten ölüm de böyle bir şey, yani simgesel değiş tokuşlar döngüsünün dışında bırakılmaktır (bkz. Marcel Mauss, *Sosyoloji ve Antropoloji*:[11] "kolektivitenin bireye aşıladığı ölüm düşüncesinin fiziksel sonucu"[12]).

Bu durumun bizi ilkellerden ayırmadığı, hatta bizim de *tıpkı bu durumda* olduğumuz pekâlâ söylenebilir. Simgesel değiş tokuş yasası ekonomi politik sisteminin bütününde en ufak bir değişikliğe uğramamıştır. Biz de yadsınan ve kendilerine oturma izni verilmeyen ölülerle değiş tokuşları sürdürüyoruz. Ölülerle kesintiye uğrayan simgesel değiş tokuşun bedeliniyse yaşayan bir ölü konumunda kalarak ve ölüm korkusu çekerek ödüyoruz. Cansız doğa ve hayvanlarla olan ilişkilerimizde de durum bunun tıpatıp aynısıdır. Yalnızca saçma sapan bir özgürlük kuramı, onlarla ödeşmiş olduğumuzu iddia edebilir. Oysa borç evrensel düzeyde olup, ödemekle bitecek cinsten değildir. Onların elinden almış olduğumuz "özgürlüğün" bedelini asla bütünüyle "ödeyemeyeceğiz". İfşa etmiş olduğumuz tüm yükümlülükler ve karşılık vermelerden oluşan bu muazzam ihtilafın adı bilinçaltıdır. Bunun farkına varabilmek için libido, arzu, enerji kuramı ve yazgılaşmış içtepilere gerek yoktur. Çünkü Bilinçaltı toplumsal ya da simgesel anlam-

[11] Eserin Türkçe çevirisi için bkz. *Sosyoloji ve Antropoloji*, çev. Özcan Doğan, DoğuBatı, 2005 —*ed. notu.*

[12] Keza bkz. M. Leenhardt'ın *Do Kamo* başlıklı metni: "Ölüm olayında herhangi bir yok etme düşüncesi yoktur. Kanak, ölüm ve boşluğu birbirine karıştırmaz. Onda boşluğa en yakın terim olsa olsa *seri* olabilir. Bu, büyünün etkisi altında bulunan ya da lanetlenmiş bir adamı, yani atalarının ya da *bao*'ların terk ettiği, yitik, asosyal bir adamı betimlemektedir. Böyle bir adam kendini yaşamayan ve mahvolmuş bir varlık gibi hissetmektedir. Kanak'ların gözünde boşluk, ölüm konusundaki düşüncesi üzerinde hiçbir etkiye sahip olmayan, toplumsal bir yadsınma biçiminden başka bir şey olamaz."

da değiş tokuş edilemeyenler bütünü demektir. Ölüm de böyledir –yine de sonuç itibariyle değiş tokuş edilebilmektedir– en iyi durumda ilkellerde olduğu gibi, toplumsal bir ritüel doğrultusunda *değiş tokuş edilecek*; en kötü durumdaysa *bedeli* bireysel bir yas tutma süreciyle *ödenecektir*. Bilinçaltı simgesel (değiş tokuş, ritüel) bir sürecin bütünüyle ekonomik bir sürece (bedel ödeme, emek, borç, bireysel) dönüştürülmüş (saptırılmış) biçimidir. Sonuç olarak haz alma aşamasında karşımıza muazzam bir farklılık çıkmaktadır. Biz ölülerimizle melankolik bir pazarlık sürecini yaşarken, ilkeller kendi ölüleriyle mutlu bir ritüel ve bayramları paylaşmaktadırlar.

Bilinçaltı ve İlkel Düzen

Tekrarlardan oluşan biyolojik bir yaşam çizgisine uygun ya da hayali bir şekilde bölümlenmek yerine, bu biçimleriyle toplumsal bir *döngüyü* andıran şu, yaşam ve ölümden oluşan karşılıklılık ilkesinin, canlılar ve ölüleri ayıran yasağın zamanla ortadan kalkması sonunda, canlıları böylesine derinden etkilemesi bilinçaltı varsayımının sorgulanmasına yol açmaktadır.

Edmond Ortigues *Oedipe africain* [*Afrikalı Oedipus*] isimli metinde "Anneyle evlenme" ve "Babayı öldürme"nin anlamı nedir diye sormaktadır:

> "Evlenmek" fiili iki ayrı bağlamda aynı anlama sahip olmadığı gibi, aynı toplumsal ve psikolojik içeriğe de sahip değildir. "Öldürmek" gibi görünüşe göre oldukça net bir anlama sahip bir yüklem acaba bize oyun mu oynamaktadır? Ataların yaşayanlara bu kadar yakın oldukları bir ülkede "ölü bir baba" hangi anlama gelmektedir?.... Her şey değişmiş olduğundan, her terimin anlamını yeniden gözden geçirmek durumundayız.
>
> Ataların koymuş olduğu yasalara boyun eğen bir toplumda, bireyin, zaten hep ölü konumunda bulunan ve Eskilerin koymuş oldukları kurallara göreyse hâlâ canlı olan atayı öldürme olasılığı sıfırdır.... Babanın ölümünü üstlenmek ya da Baba otoritesini bir ölümlü, bir başka-

sının yerini alabilen, ata dini ve kurallarından kopartılıp alınabilen, bir kişiye indirgeyerek bireysel bir ahlak bilinci oluşturmak demek *grubu terk etmek*, kabile toplumunun temellerine saldırmak demektir.

Oedipus kompleksinden kurtulmaktan söz ettiğimiz zaman ifade etmeye çalıştığımız şey bireysel düzeyde yaşanan bir dramdır. Oysa "doğurganlık" ve "ata" dinine bağlı kabile toplumu, bizde genç Oedipus'un kişisel fantazmlar şeklinde yaşamaya mahkûm edildiği şeyleri, kolektif geleneğin temeli olarak sunduğunda durum neye benzemektedir?

Görüldüğü gibi ilkel toplumlarda "simgesel işlev" Babanın koyduğu yasa ve bireysel psikolojik gerçeklik ilkesi denilen şeye değil, baştan itibaren kolektif bir değiş tokuş ilkesine eklemlenmektedir. Öğreti sürecinde soyun devamlılığı konusundaki biyolojik figürlerin yerlerini toplumsal bir süreç aracılığıyla nasıl öğretmen ya da akrabalara bıraktığını görmüştük. Bunlar toplumsal, bir başka deyişle klanın tüm baba ve annelerine, hatta ölü babalara, atalara, klanın toprak-anasına gönderme yapan simgesel figürlerdir. Baba diye bir süreç yoktur. Bu sorun öğreti sürecindeki rakip kardeşler topluluğu içinde çözülmüştür. "Saldırganlık, çok güçlü bir dayanışma süreciyle çözülen kardeşler arası rekabete benzeyecek ve çizgisel bir şekilde yol alacaktır" (E. Ortigues, *a.g.e.*). (Neden "yol alacaktır ki?" Sanki Babaya doğru yönlendirilmesi "normalmiş" gibi sorusunu sormaktadır). Akrabalar arası yasak ilişkinin (babanın anne konusunda dayattığı yasak) olumsuz cephesini oluşturan Oedipus ilkesine, *olumlu* anlamda erkek kardeşlerin kız kardeşleri değiş tokuş etme ilkesiyle karşı çıkılmaktadır. Bu düzeneğin merkezinde anne değil, kız kardeş vardır ve toplumsal anlamdaki tüm değiş tokuş oyunları erkek ve kız kardeşler düzeyinde örgütlenmektedir. Öyleyse burada Oedipal bir üçgen, yasağın belirlediği kapalı bir aile yapısı yoktur ve Babanın Sözü yasa yerine geçmemektedir. Burada egemen olan ilke meydan okuma ve karşılıklılık üstüne oturan *çiftler*[13] arası değiş tokuştur.

[13] Çift sözcüğünün evlilikle bir ilişkisi yoktur. İlkel toplumlardaki

> Armağan kavramı bir eşitlik atmosferi içinde, aynı yaş grubuna ait insanlar arasında ortaya çıkmaktadır. Bu, aynı çocuk odasındaki iki çocuktan birinin, diğeri için katlandığı sıkıntının anneden ayrılma olgusuyla eşdeğerli bir şey olduğunu söylemek gibidir.

Öyleyse burada asıl tartışma konusu toplumsal bir değiş tokuş ilkesinin karşısına çıkartılan psişik bir yasaklama ilkesidir. Buradaki açıklamalar simgesel bir süreç ile bilinçaltına özgü bir süreci karşı karşıya getirmektedir. İlkel düzende bilinçaltı yoktur; çünkü her şey toplumsal bir şekilde çözülüp paylaşılmaktadır. *Psikolojinin* belirlediği *biyolojik* aile üçgeni, psikolojik açıdan hayallerden oluşan bir bilmeceye benzeyen kendi ikizini üretmekte ve bütün bunlar tamamen "simgesel" bir dördüncü terimle, yani fallusla tamamlanmaktadır. Çünkü fallus, "sözel bir ilişki ve öznelerin karşılıklı olarak birbirlerini tanımalarına yönelik yasanın oluşması için kesinlikle zorunludur". Gerçekten de burada (en azından psikanalitik kurama göre) karşımıza tek değiş tokuş aracı olan Babanın Adı, yani Yasanın göstereni çıkmaktadır. Bu anneyi arzulama düşüncesi tarafından ortadan kaldırılmayı ve ölümcül bir füzyona girilmesini engelleyici bir işleve sahip ünlü Baba Sözü hikâyesidir. Burada fallustan başka bir kurtuluş yolu yoktur. Bu sanki özneyi devre dışı bırakan zorunlu bir yasa ve simgesel bir süreçtir. Üstelik bu süreç sayesinde, bilinçaltının temelini oluşturan birincil baskı altına alma/tutma süreci devreye girerek öznenin arzusunu gerçekleştirmektedir. Değiş tokuşları düzenleyen bu süreç ve fallusun aracılığı olmadan özne, herhangi bir şeyi baskı altında tutamamakta, hatta simgesel düzeye ulaşamadan düştüğü bir psikoz içinde yitip gitmektedir.

İşte bu yüzden ilkel toplumlar "psikotik" toplumlar olarak adlandırılmışlardır; *çünkü ne baskı altına alma/tutma ve bilinçaltına özgü yapılanmadan ne de bu Yasanın devreye girmesi denilen şeyden haberleri vardır.* Hiç

---

anlamında kullanılmaktadır —*çev. notu.*

kuşkusuz bu bizim onları vahşice, hafiften deli olarak damgalamamıza yol açmıştır (inanmayanlar psikanalizin egemenliği altındaki Batıda giderek daha çok karşılaşılan psikozun, bizim psikanaliz çatısı altında asla öngörmediğimiz, çok daha radikal bir anlamı, bir simgeselliği gizleyip gizlemediğini araştırabilirler). Evet, onlar simgesel düzene ait toplumlardır.[14] Hayır, onlar Gösteren ve İktidar figürleri gibi toplumsal düzeni belirleyen şaşmaz bir Yasanın aracılığına gerek duymamaktadırlar. Simgesel, içine, Fallus, yani Yasayla ilgili tüm metonimik figürlerin hayat buldukları çok önemli bir figür aracılığıyla girilebilen bir *süreç* değildir. Simgesel düzen değiş tokuşlardan oluşan döngünün ta kendisidir. Vermek ve iade etmek üzerine oturtulmuş bir döngü. Bu düzenin özünde tersine çevrilebilirlik vardır ve bu süreç, iki aşamalı bir yargılama süreci, baskı altında tutulan psişik bir süreç ve aşkın bir toplumsal sürecin denetimi dışında kalmaktadır.[15]

Babalar değiş tokuş edildiklerinde, yani zaten ölmüş ve her zaman yaşayan atalar şeklinde (biyolojik baba değiş tokuş edilememekte, olsa olsa onun yerine geçilebilmektedir. Sahip olduğu simgesel figür yerine geçen sözleri de değiş tokuş edilememektedir. Bu kendisine bir yanıt verilemeyen bir sözdür) bir öğrenci kuşağından diğerine verildiklerinde, alındıklarında ve aktarıldıklarında –anne babalar tarafından *verildiklerinde* (öğreti sırasında ataların toprakları her seferinde devreye girmektedir), alındıklarında ve aktarıldıklarında (bu aynı zamanda kabilenin dili, öğrencinin zamanla sahip olabildiği gizli dildir) anne, baba ya da sözler

[14] İşte bu yüzden onlara da bizim gibi nazikçe "nevrotik" yakıştırmasında bulunulmuştur. Yine bizim yapmış olduğumuz tanımlamaya uygun, yani simgeselle ilişkisini tamamen yitirmiş anlamında giderek "psikotikleşen" modern toplumlardan çok daha az psikotik toplumlardır.

[15] Zira ilkel toplumlarda "toplumsal"ın kendisiyle karşılaşılmamaktadır. Günümüzde "ilkel" terimi tasfiye edilmiştir. Ancak en az onun kadar etnosantrik olan "toplum" terimi de tasfiye edilmelidir.

kısaca her şey içinden çıkılması olanaksız, yazgısal niteliğe sahip süreçler olma özelliklerini, hatta yasağın belirlediği bir yapı içindeki konumlarını yitirmektedirler– tıpkı ölüm ve doğumun sahip oldukları yazgısal nitelikteki statüleri ile öğretinin simgesel hiper-olayında yasa görevi yapma ve zorunlu olma statülerini yitirmeleri gibi.

Baskı altında tutma ve bilinçaltı süreçlerinden yoksun bir toplumdan söz etmek kesinlikle, içinde "arzu" akımlarının özgürce dolanacakları, "birincil süreçlerin" hiçbir şekilde yasaklanmadan güncelleştirilebilecekleri mucizevi bir masumiyet evreni anlamına gelmemektedir, ki böyle bir *boşalma düzeni* Freudo-Reichçı, Freudo-Marksist ve hatta göçmen-şizo yandaşı hayalperestlerin peşini bırakmayan şekliyle bir arzu ve libido idealizminden başka bir şey değildir. "Özgürleştirilmek" üzere üretilmiş bu arzu ve doğallaştırılmış (ya da mekanikleşmiş) bilinçaltı, yani hayali bir "özgürlük" düşüncesi günümüzde rasyonel düşünce evreninden, bir *burjuvazi* sorunsalı olma niteliğinden hiçbir şey yitirmeden (Kartezyen ve Kantçı bir zorunluluk ve özgürlük sorunsalı olarak) irrasyonel, aklın süzgecinden geçmemiş, "birincil", bilinçaltı evrenine taşınmıştır.

Bilinçaltı kuramını sorgulamaya kalkışmak, belli bir uygarlığa ait rasyonel düzeni olumsuzlayan bir hayal olmanın ötesine geçememiş Arzu kuramını sorgulamak demektir. Bu anlamda Arzu, yasağın egemenliği altında bulunan, bizim evrenimizin bir şeyidir. Gerçekleşebileceğinin düşlenmesi bile bizim düş gücümüzün ürünüdür. Kimi zaman Oedipus ve psikanalizde olduğu gibi yasakla diyalektik ilişki içine sokulan, kimi zaman *Anti-Oedipus*'ta olduğu gibi aklın süzgecinden geçirilmeden üretilmiş haliyle göklere çıkartılan ancak her zaman özgürleştirici ve özgürleştirilmesi gereken vahşi bir doğallık beklentisi, nesnel bir içtepisel enerji fantazmı, devrimci kalabalıklarla şu yaşlı emek gücünün mirasçısı olan arzunun gücü. Bilindiği üzere, güç, baskı altında tutmaya, gerçeklik ise, düş gücüne dayalı bir düzeninin ürünüdür. *Üretimin Aynası* gibi bir de "Arzunun Aynası" başlıklı bir kitap yazmak gerekecek.

Bunun tipik bir örneği ilkel olarak nitelendirilen in-

san yiyicilik (yamyamlık) olayıdır. Beslenmenin ötesindeki asıl sorun yiyip yutma adlı "oral pülsiyon"dur, ki bu da, bizim açımızdan temel hatta en temel yasaklardan biridir. Oysa kimi ilkel insanlar bu yasağı naif bir şekilde çiğnemekte ve başka hiçbir sürece gerek duymadan "arzularını" gerçekleştirmektedir. Buradan yola çıkıldığında ulaşılan postulat şudur: Her insan bir başka insanı yiyip yutmak ister. Katolik bir *rugby* takımı bir uçak kazası sonunda And dağlarında, koşulların zorlamasıyla başka insanları yediklerinde, yitip gittiği sanılan doğanın yeniden yaşama döndüğünü görmek herkesi şaşırtmıştı. Papa bile bu olayı takdis etti ve takımın günahlarını bağışladı. Bunun nedeni, bu örneğin yaygınlaşmasını sağlamak değildi, ama yine de bunun *bağışlanmayacak türden* bir suç olmadığı kabul edildi. Niçin? Çünkü günümüzde referans olarak alınan bir *doğaya* oranla (bilinçsiz ve psikanalitik) kutsalla *libidinal* kutsal, ilahi ve dini kutsalla rekabet konusunda başı çekmektedirler. Oysa yamyamlar doğal bir şekilde ya da arzularına uyarak yaşadıklarını söylememektedir. Onlar için yamyam olmak bir *topluma ait olmak* demektir. Kendi ölülerini yemeleri bu konuda verilebilecek en ilginç örnektir. Bu davranışın nedeni hayati bir zorunluluk ya da yitirilenlerin anlamsızlaşmış varlıklar haline gelmeleri değildir. Tam tersine, amaçları ölülerine olan saygılarını göstermek ve biyolojik çürüme düzeninin ellerine terk edilmelerini engelleyebilmektir. Çünkü bu durumda ölüler toplumsal düzenin denetiminden kaçarak gruba zulmetmektedirler. Bu insan yeme olayı toplumsal ve *simgesel* bir eylemdir. Amacı kendi ölülerini ya da öldürdüğü düşmanları yiyerek bir ilişkiler ağı oluşturmaktır. Zaten herkesin bildiği gibi önemli insanları yemektedirler, yoksa her önlerine getirilen ölüyü değil. Ayrıca onu yemek demek bir saygı gösterisinde bulunmak demektir; çünkü bu şekilde kişi kutsallaştırılmaktadır. Bizlerse yediklerimizi küçümsediğimizden yalnızca küçümseyebildiğimiz şeyleri yeriz, yani ister hayvan ister bitki, biyolojik özümsenmeye mahküm edilmiş ölü ve cansız şeyleri. Zaten insan yemeyi de bu yüzden küçümsüyoruz, yani yediklerimizi, yeme eylemini ve

nihayet vücudumuzu küçümseyen bir bakış açısına sahip olduğumuz için. Bu ilkel insan yeme eyleminde, aktif ve pasif, yani yenen ve yiyen konusunda soyut bir ayrımlama yoktur. Yiyen ve yenilen arasındaki ilişki bir tür meydan okuma, onur ve karşılıklılık ilişkisi hatta kısaca yenilenin kazanabileceği (gıdaya karşı uygulanan bir sunak/kurban ritüelinin tüm özellikleri mevcuttur) bir meydan okuma ve düello ilişkisidir. Bu kesinlikle mekanik bir yeme yutma işlemi değildir.[16] Bunun, yerleşik yerliler üzerinde yapmış olduğu çalışmalar sonucunda olayı genel olarak beslenmeyle ilgili bir şey olmaktan çıkartıp sihirli bir işlev (psikanalistlerse olayın içtepisel psişik bir işlev olduğu konusunda ısrar etmektedir) yükleyen bir etnolojinin iddia ettiği gibi, "yaşamsal güçlerin" yutulması olarak kabul edebilmek de mümkün değildir. Buradaki insan yeme eylemi *mana*'nın yiyen yararına tözsel bir değişime uğradığı bir karın doyurma olayı da değildir. Bu *toplumsal* bir eylemdir. Tüm grup metabolizmasının ortaya konduğu kurban etmeyle ilgili bir süreçtir. Bunun bir arzunun somutlaştırılması ya da herhangi bir şeyin özümsenmesiyle hiçbir ilişkisi yoktur. Tam tersine bu eylem insan etinin simgesel zihniyete uygun bir şekilde yenilerek tüketilmesi, harcanması ve değişime uğratılmasıdır. Ölü vücudun toplumsal değiş tokuş düzeninin bir parçasına dönüştürülmesidir. Aynı durumla yalnızca Efkaristiya'da[17] değil, aynı zamanda ekmek ve şarabın daha genel bir eşdeğerlisi olan sakramentin[18] soyut biçiminde de karşılaşılmaktadır. Hıristiyanlıktaki, soyut bir kutsamaya dönüşmüş Efkaristiya ayini ve bu olayın daha genel bir eşdeğerlisi olan ekmek yeme ve şarap içmede de

---

[16] Bkz. Jean de Lhéry'deki insan eti yeme sahneleri (*Rönesans'ın Kızılderilileri*)

[17] Efkaristiya: İsa'nın kilisede ekmek ve şarap suretinde hazır bulunduğu ve Hıristiyanların komünyon aldıkları (ekmek yiyip şarap içtikleri) ve böylece İsa ile bütünleştikleri ritüel —*ed. notu.*

[18] Sakrament: Katolik Kilisesi'nin yedi sırrından (ritüelinden) her biri: Vaftiz, Güçlendirme (Krismasyon), Efkaristiya, Günah Çıkarma, Hastalar Yağ Sürme, Ruhbanlık, Evlilik —*ed. notu.*

karşılaşılmaktadır. Burada tüketilen lanetlenmiş pay daha önceden zaten büyük ölçüde yüceltilerek İncil'deki yerini almıştır.

Onlar için öldürmek de bizdeki anlamına sahip değildir. Kralın ritüellleşmiş öldürülme eyleminin, babanın "psikanalitik" öldürülme eylemiyle hiçbir ilişkisi yoktur. Kralın sahip olduğu ayrıcalığın bedelini ölümle ödeme yükümlülüğünün gerisinde yatan amaç, var olan değiş tokuş düzenine özgü karşılıklılığın grup içinde oluşturduğu hareketliliğin, kralın (statüler, servetler, kadınlar, iktidar) kişiliği üzerinde sabitlenmesi ve yönlendirilmesini engelleyerek, topluluğun sürekliliğini sağlayabilmektir. Kurban etme eyleminin özü ve işlevi bundan, bir başka deyişle grubun simgesel denetiminin dışına çıkma olasılığı bulunan ve onun için ölümcül bir tehlike oluşturabilecek olanı yok etmekten ibarettir. Öyleyse (ara sıra) kralla birlikte yasalar ve toplumsal yaşamı yönetmeye başlayan, o, fallusa benzer şeyi de öldürmek gerekmektedir. Öyleyse kralın öldürülme nedeninin bilinçaltı derinlikleri ve baba figürüyle bir ilişkisi yoktur. Tam tersine kurban etme/kutsamayla ilgili gönderenleri yitirmiş olmamız bizde bir bilinçaltı ve ona özgü aşamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bizler ölümü yalnızca kapalı bir ekonomi anlayışı, babanın düşsel düzeydeki öldürülme olayı çerçevesinde, yani yasa ve baskı altında tutma sonucunda gerçekleşen arzu ve defterlerin dürülmesi şeklinde değerlendirebiliyoruz. Burada fallik bir meydan okuma eylemi/oyunu vardır ve iktidarın ele geçirilişinin fallik hikâyesi, babanın ölümüyle birlikte devreye giren baskı altında tutma sayesinde gerçekleşebilmektedir. Bu baskı altında tutulan bir saldırganlık, baskı altında tutmanın şiddetine eşdeğerli bir şiddet olarak ölüm ve öldürmenin basitleştirilmiş bir yeniden yorumudur. Oysa ilkel düzende öldürme, bilinçaltına özgü bir şiddet ya da bir *acting-out* değildir. Öyleyse kralı öldürenlerin bu eylemden bir çıkarları olmadığı gibi, Freudcu efsanedeki gibi aşırı bir suçluluk duygusuna kapılmaları için de bir neden yoktur. Kral bile bir suçluluk duymamaktadır. Ölüm kara-

rını onaylamakta ve kral olmanın karşılığında ödemesi gereken bedelin ölmek olduğunu bilmektedir; çünkü bu olay bir şölenle kutlanmaktadır. Buna karşın babasını hayali bir şekilde öldüren kişiyse suçluluk ve korku duyguları içinde yaşamaktadır.

Öldürme ve yemenin bizdeki anlamlarına sahip olmadıklarını, öldürme eğilimiyle ilgili bir içtepinin, oral bir sadizmin ya da bütün bunlara bizim bugün verdiğimiz anlamları kazandıran, baskı altında tutmayla ilgili bir yapının sonucu olmadığını böylelikle öğrenmiş oluyoruz. Bunlar simgesel yükümlülük düzeneğine bütünüyle uygun toplumsal eylemlerdir. Bilinçaltının iktidarına son veren simgesel düzende, bizim kültürümüzün temelini oluşturan ve diğerleri arasında saldırganlığı ifade eden öldürüp yemek –öldürüp yiyorum– öldürüldün ve yenildin gibi bilinçaltına ait fantazmlar (ve onları üreten psikanalitik kuramlar), bu kopuş/ayrılıkla çelişkinin baskı altına alınmasını onaylayan, yani öldürüp yemek gibi tek yönlü bir anlama asla sahip olmamışlardır.

ÖLDÜRMEK SAHİP OLMAK YİYİP YUTMAK – bireysel bilinçaltımız, etrafları baskı altında tutmayla çevrilmiş bu terimler ve fantazmlar tarafından örgütlenmektedir.

VERMEK İADE ETMEK DEĞİŞ TOKUŞ ETMEK – açık bir şekilde kolektif değiş tokuş düzeni içinde yer alan ilkel toplumlarda her şey bu üç terimle, onları destekleyen ritüel ve efsaneler tarafından belirlenmektedir.

Bilinçaltına ait tüm "yüklemler" bir kopuş, bir kesintiye uğrama, psikanalizde her yerde karşımıza çıkan bir ayrım çizgisi (/) ve yol açtığı suçluluk duygusu, yasak oyunu ve tekrarını öngörmektedir. Simgesele özgü "yüklemlerse" tam tersine bir tersine çevrilebilirlik ve sonsuza dek sürüp gidebilecek döngüsel bir geçişi öngörmektedir.

Ancak radikal farklılığın, özellikle, psişik bir evrenin özerkleştirilmesinde aranması gerekmektedir. Çünkü ilkel toplumlarda, kolektif bir şekilde cereyan eden bir şeyler vardır ki, bunların baskı altına alınması bizi psişik ve bilinçaltına ait süreçlere sürüklemektedir. Öyleyse ritüel,

fantazmdan; mit de bilinçaltından tamamen farklı şeylerdir. Antropoloji ve psikanalizin farkında olmadan üzerinde durduğu tüm benzerlikler çok önemli bir mistifikasyon olayının ürünüdürler. Psikanalizin ilkel toplumlara yaklaşımında da benzer bir saptırıcı düşünce vardır, ancak bu yaklaşım biçimi Marksist çözümlemenin aynı toplumlara yaklaşımının tam tersidir.

1. Antropo-Marksistler için ekonomik süreç, bu toplumda da vardır ve belirleyicidir. Onlarda gizliyken bizde belirgin bir görünüme sahiptir. Ancak bu farklılık pek önemsenmediğinden çözümleme üstünde fazla durmadan doğrudan materyalist açıklamaya geçmektedir.

2. Antropo-psikanalistler için bilinçaltı adlı süreç, bu toplumlarda da mevcut ve belirleyici olup dışa vurulmaktayken bizim toplumlarımızda gizlenip baskı altında tutulmaktadır. Ancak bu farklılık çözümlemenin özüne dokunmamakta ve çözümleme de suya sabuna dokunmayan bir bilinçaltı söyleviyle yoluna devam etmektedir.

Her iki disiplin de görünüşte fark edilmesi oldukça güç olan bu farklılık konusunda bilgisizdir. Adına ister bilinçaltı, isterse ekonomi denilsin, aynı yapıya sahip bu iki olgu konusunda ilkel toplumlardan bizimkine geçilirken, kimi zaman görünenden gizlenene doğru gidilmekte, kimi zamansa tersi yapılmaktadır. Yalnızca, içeriğin her iki yapılanmada da aynı olduğu yanılsaması içinde olan, bizimki gibi, bir metafizik düşünce bu türden bir ayrıntıyı gözden kaçırabilir. Ancak bu yaklaşım kesinlikle yanlıştır. Çünkü ekonomik boyut diğer yapıların "ardına" gizlendiğinde ortadan kaybolmakta, hiçbir konudan sorumlu tutulamamakta, hiçbir şeyi temsil etmemektedir. Buna karşın bilinçaltı "ortaya çıkarak", somut ve eklemlenebilen bir yapıya kavuştuğu anda bilinçaltı olma özelliğini de yitirmektedir. Baskı altında tutma üzerine oturtulan psişik bir yapı ve sürecin şu psişik olmayan ritüel, göstergelerin belirlenmiş açık anlamlara sahip oldukları diğer yapılanmada hiçbir anlamı yoktur. Gizliden somuta, somuttan

gizliye geçildiğindeyse her şey değişmektedir.[19] Marksist ve psikanalitik bilgisizliğe karşı işte bu nedenle bu yer değiştirme olayından başlayarak her şey yeniden gözden geçirilmek durumundadır.

Çünkü o zaman ekonomi evrenine ait olanın özgünlüğünü belirleyebilme, algılayabilme güçlüğünün nedeninin simgesel olduğu anlaşılacaktır. Öte yandan adına açıkça bilinçaltı denilebilecek şeyin somutlaşmasını engelleyenin de yine simgesel olduğu anlaşılacaktır.

Suret ve Suretini Çıkarma

Ölüm ve büyüyle çok yakın ilişki içinde olan suret görüntüsü, tek başına, psikolojik ve psikanalitik yorumlamanın karşısına çıkartılabilecek tüm sorunları çıkartmaktadır.

Gölge, hayalet, yansıma, imge, neredeyse somutlaşabilen bir ruh olarak ilkel suret: Teilhard de Chardin benzeri bir "ilkellikten kurtulma" ve yücelmenin yükselişe geçiş sürecine uygun kaba bir ruh ve bilinç, yani yüceltilen tek bir Tanrı ve evrensel ahlak anlayışının ilk hali gibi gösterilmektedir. Oysa tek Tanrı anlayışının olduğu yerde ilkel tanrılarla hiçbir ilişkisi bulunmayan merkezi bir iktidar biçimi vardır. Yine bilinç ve ruh anlayışının olduğu yerde ilkel ikiz/suretle hiçbir ilişkisi olmayan bütünsel bir özne vardır. Ruhlar ve suretlerle gerçekleştirilen yoğun değiş tokuşa son veren şey "ruh" adlı tarihsel bir olayın ortaya çıkışıdır. Bu olay ise sonuç olarak ortaya, Batılı aklı şeytani bir şekilde adım adım izleyen bir başka suret görüntüsünün çıkmasına yol açmıştır. Oysa bu görüntü ilkel suretle değil, Batılı anlamdaki yabancılaşma figürüyle ilişkilidir. Psikoloji adı altında (bilinçli ya da bilinçsizce) gerçekleştirilen tanrıların birbirlerine karıştırılması olayı abartılmış bir yorumlamadan başka bir şey değildir.

---

[19] Bu konuda bkz. René Girard, *La Violence et le sacré*, s.166-169. [Bu eserin Türkçe çevirisi için bkz. *Şiddet ve Kutsal*, çev. Necmiye Alpay, Kanat, 2003 —*ed. notu.*]

İlkel insan ve sureti/yansıması arasında özne ve ruhsal ilkesi olan ruh ya da özne ile ahlaki ve psikolojik bir ilkeye sahip bilinç arasındaki gibi bir yansıma ya da soyutlamaya dayalı bir ilişki yoktur. Bizim dünyamızda özneyi yansıma düzeyine kadar yapılandıran bu eşdeğerlik ilişkisi, bu ortak akılla hiçbir yerde karşılaşılmamaktadır. Öte yandan suret/yansıma açıklamasının, bilinçaltı ve suçluluk duygusunun (bu konuya yeniden döneceğiz) derinliklerinden çıkıp gelen şu arkaik kaynak, şu fantastik ektoplazmayla da bir ilişkisi yoktur. İlkel insan açısından suret de ölü gibi (ölü canlının yansımasıdır, suret ölümün yaşayan ve tanıdık görüntüsüdür) kişisel ve somut bir *partnerdir*. Duruma göre insanı mutlu ya da mutsuz eden, çelişkili bir ilişki içinde bulunulan bir partner. *Herhangi bir yabancılaşmadan söz etmenin mümkün olmadığı* kişinin görünmeyen yanıyla (yansımasıyla) kurulan belli bir değiş tokuş (sözler, jestler ve ritüel) tipi. Zira özne –bizim yaşadığımız türden– bir yabancılaşmayı, Nietzsche'nin dediği gibi, ancak bir ötedünyadan gelen soyut bir süreci içselleştirdiğinde yaşayabilmektedir. Ötedünya denilen bu süreç psikolojik açıdan ben ve ideal ben, dinsel açıdan Tanrı ve ruh, ahlaki açıdansa bilinç ve yasa, her şeyin kendilerine boyun eğdiği, birbirleriyle uzlaştırılabilmeleri olanaksız bir süreç gibi yaşanmaktadır. Keza tarihsel açıdan yabancılaşma, *özgür* kölenin, Efendisini içselleştirmesiyle başlamıştır. Oysa *ikili* (karşılıklılığa dayalı) bir köle efendi ilişkisi olduğu sürece yabancılaşmadan söz edilemez.

İlkel insan kendi suretiyle ikili ve yabancılaşmadan yoksun bir ilişki içindedir. Bize sonsuza dek yasaklanmış bulunan, *kendi gölgesiyle* (gerçek gölge, mecaz olmayan gölge) sanki canlı, özgün bir şeymiş gibi gerçek bir ilişki kurmakta, onunla konuşmakta, korumakta, uzlaşmaktadır. Bu dost ya da düşman bir gölge olabilmektedir. Bu kesinlikle "özgün" vücudun bir yansıması değil, kendi başına özgün bir varlıktır. Böylelikle öznenin kendine ait "yabancılaştığı" bir parça değil; kendisiyle değiş tokuş yapılabilen bir varlık olduğu görülmektedir. Şairler de zaten kendi vücutları ya da sözcükleri sorguladıkları zaman böyle bir du-

rumla karşılaşmaktadır. Kendi vücutları ya da sözcüklerle ikili/karşılıklı bir konuşma süreci oluşturmaktadırlar. Aktif ve pasifin ötesine geçilerek (vücudum ya da dil benimle konuşmaktadır) vücutla dilin her parçası yanıt verebilen, karşılıklı konuşulabilen birer canlı gibi özerkleştirilmektedir. Bu, özne ilkesinden yola çıkılarak vücuda özgü her parçanın eşdeğerli hale getirilmesiyle, dilsel koddan yola çıkılarak dilin her bir parçasının eşdeğerli hale getirilmesinden başka bir şey olmayan ayrılma ve yansımanın/suret çıkarmanın sonu demektir.

İlkel toplumda suretin/ikizin (ve ruhların, tanrıların) sahip olduğu statü (zira bu sonuncular da birer düşsel öz değil gerçek, canlı ve farklı varlıklardır) bizim yabancılaşma duygumuzun tam tersi bir şeydir. Bir başka deyişle burada varlık, en az kendisi kadar canlı kanlı birçok varlıklar şeklinde çoğaltılabilirken, birleştirilmiş, bölünemez hale getirilmiş özne kendi kendisiyle ancak ölüm ve yabancılaşma süreci içinde karşı karşıya gelebilmektedir.

Ruh ve bilincin (kendi kendisiyle özdeşleşme ve eşdeğerli olma ilkesi) içselleştirilmesiyle birlikte özne gerçekten de, Foucault'nun betimlemesini yaptığı, XVII. yüzyılda yaşamış delilerin hapsedilme sürecine benzer bir kapatılma süreci yaşamıştır. İşte bu sırada, sureti, süreklilik ve değiş tokuşu sürdürmeye yönelik bir düşünce olarak üreten ilkel düşünce ortadan kaybolmuş ve onun yerini delilik ve ölüm adıyla öznenin sürekliliğine son veren bir suret/ikiz saplantısı almıştır. "Suretini/ikizini gören ölümü görmüş demektir". Vampirleşen, intikam alan suret. Kendisiyle uzlaşılması olanaksız bir ruh. Suret, böylelikle, öznenin önceden tasarlanmış, yaşamı boyunca peşini bırakmayan bir ölüm sürecine dönüşmektedir. Bu Dostoyevski'nin sunduğu Surettir. Bu Peter Schlemihl'in sunduğu gölgesini yitirmiş adamdır. Bu gölge her zaman ruhun, bilincin, anayurdun vs. mecaz anlamdaki karşılığı olarak kabul edilmiştir. Bu tedavisi imkânsız bir idealizmdir. Bir başka deyişle mecazın saf dışı edildiği öykü çok daha güzeldir. Hepimiz güneş ışığı ürünü *gerçek* gölgesini yitirmiş insanlarız. Artık bizim gölgemiz yok, zira onunla konuşmuyoruz.

Gölgemizle birlikte vücudumuz da bizi terk etti. Gölgesini yitirmek vücudun unutulması demektir. Buna karşın gölgemiz *Pragh Öğrenci*'de olduğu gibi büyüyüp özerk bir güce dönüştüğünde bunun Şeytan ya da deliliğin işi; amacınınsa gölgesini yitirmiş özneyi yutup yok etmek olduğu düşünülmektedir. Bu, doğal olarak canlıların gözünde hiçe indirgenmeyi asla kabullenemeyen ve tüm yadsınmış ve unutulmuş ölüleri yansıtan, ölümcül bir gölgedir.

Kültürümüz, bu kendisinden kopulan suret saplantısından bir türlü kurtulamamaktadır. 'Das Unheimliche'te ("Tedirgin Edici Tuhaflık" ya da "Tedirgin Edici Yakınlık") bu olayın, en içli dışlı olduğumuz, yani en basit biçime sahip şeylerde karşımıza en yoğun şekliyle çıktığını söyleyen Freud tarafından ince ince işlenerek, en olgun biçimine kavuşturulduğu, yani *ayrılış/kopuş korkusuna* dönüştürüldüğü görülmektedir. Ruh (veya herhangi bir süreç ya da eşdeğerli bir soyutlama) ismi verilmiş ideal öznellik ilkesini içselleştirdiğimiz ölçüde kendi vücudumuzdan, kendi sesimizden, imgemizden, yani en içli dışlı olduğumuz şeylerden koptuğumuz bir an gelip çatmaktadır. Bu olay suretlerin ve atalara ait ruhların çoğalmasını engellemenin yanı sıra, Hıristiyanlığın şeytanlaştırdığı (*verteufelt*) antik tanrılar örneğinde olduğu gibi, onları, bilinçsiz bir folklorun hayali, çekirdek aşamasındaki, arka planına (kulislerine) göndermektedir.

Yine suret son bir tinsel numaraya başvurularak *psikolojik* hale getirilmiştir. *Verteufelung*, yani şeytanla işbirliği ve ilkel suretin tasfiyesinin aldığı en son şekil arkaik *psişizm* terimleriyle yorumlanmaktadır. Düşüncenin büyülü gücü (*Allmacht der Gedanken*) doğrultusunda ötekinin (yakın akrabanın) hayali katline bağlanan suçluluk projeksiyonu, baskı altında tutulanın su yüzüne çıkması vs. Freud şöyle demektedir:

> Tedirgin edici tuhaflıktaki çeşitli olayların çözümlemesi bizi dünyanın eski kavranış biçimine, yani dünyanın insani özellikler taşıyan ruhlarla dolup taştığına inanılan, sahip olduğumuz psişik süreçlerin, narsistik anlamda aşı-

> rı şekilde abartılması, düşünceye atfedilen doğa üstü bir güç ve bu güce inanan bir büyü tekniği, tuhaf/yabancı kişilikler ve şeyler arasında paylaştırılan kesinlikle hiyerarşik büyülü güçlerin (*mana*) yanı sıra bu gelişme dönemi boyunca sınır tanımayan bir narsisizmi, gerçekliğin somut protestolarına karşı korumak için yararlandığı tüm yaratıklardan oluşan bir animizme götürmektedir... Bireysel gelişme dönemimiz boyunca her birimiz, görünüşe göre, bu ilkel animizme tekabül eden bir evreden geçiyoruz. Bu evrenin her birimizin üzerinde bir iz ve yeniden ortaya çıkma olasılığı bulunan kalıntılar bıraktıktan sonra sona erdiğini, günümüzdeyse "*unheimlich*" dediğimiz şeyin animist psişik etkinlik kalıntılarıyla bağlantılandırılabileceğini ve bu kalıntıları su yüzüne çıkmaya itebileceğini düşünüyoruz.[20]

İşte bizim psikolojik, insana ait derinlik süreci dediğimiz soyut dünyamız. Düşüncenin sahip olduğu bu doğa üstü güç, bu büyülü narsisizm, bu ölülerden korkma[21] olayını,

---

[20] "Tedirgin Edici Tuhaflık".

[21] Bu ölülerden korkma olayı konusunda R. Jaulin [*La Mort Sara*] şöyle demektedir: "Ölümün sahip olduğu güçlere antisosyal yakıştırmalarda bulunan Sara'lar, çok yaygın olan gözlem ve bilinçaltı tarafından üretilen verileri mantıksal anlamda geliştirmekten başka bir şey yapmamışlardır." Oysa bilinçaltının ürettiği "verilerin" bununla bir ilişkisi olduğunu söyleyebilmek kolay bir iş değildir. Ölümcül güçlere atfedilen olumsuzluk saplantısı tehdit edici bir süreç şekline sokulurken, grubun elinden kaçtıklarında değiş tokuş edilemez hale gelen bu başıboş dolaşan güçler bir tehdit unsuruna dönüşmektedir. Gerçekten de "ölü, intikam almaktadır". Ne var ki, düşman suret, düşman ölü simgesel değiş tokuş malzemesini elinden kaçıran grubun başarısızlığından başka bir şeyi temsil etmemektedir. Düşman suret ya da düşman ölü, bu ölüyle birlikte elden kaçırılan ve uğursuz bir sürece dönüşen, ancak, onun grupla ilişkisini asla koparmayıp bu ilişkiyi bir işkenceye dönüştüren (sabit sermayenin dondurduğu ölü emek bizde aynı rolü oynamaktadır) uygun bir ritüel aracılığıyla "ölme özelliğini" gruba iade etmektedir. Bunun herhangi bir üstben projeksiyonu ya da insanlığın karanlık dönemlerinden kalan bir bilinçaltı düzeneğiyle hiçbir ilişkisi yoktur...

daha sonra "arkaik katmanlar" adı altında kendi hesabımıza geçirebilmek için, el altından ilkel animizm ya da psişizm adı altında vahşilere yüklemeye çalışma çabalarımız. İlkellerde "psişik süreçlerin narsistik abartılmasından" söz eden Freud'un bu açıklamaları yetersizdir. Çünkü kendi psişik süreçlerini (bizim kendi ahlak ve tekniğimiz konusunda ürettiğimiz kuramı tüm diğer kültürlere ihraç etmeye kadar giden) abartan biri varsa o da Freud'dur. Bizim her şeyi psikoloji üstüne oturtan kültürümüzdür. Psikolojik söylevin tüm simgesel uygulamalara yönelik değerlendirmeleri (özellikle de çok çarpıcı olan vahşiler, ölüm, suret, büyünün yanı sıra keza bizim güncel simgesel uygulamalarımız üzerine yaptıkları) ekonomi ağırlıklı bir söylevinkinden çok daha tehlikelidir. Bu değerlendirme ruh ya da bilincin vücuda yüklenen simgesel anlamlar konusundaki baskıcı değerlendirmesiyle benzeşmektedir. Simgeselin, psikanaliz tarafından yeniden yorumu bir indirgeme işleminden ibarettir. Çünkü bilinçaltı düzeninin egemenliği altında yaşıyoruz (yaşıyor muyuz? Oluşturduğumuz bu bilinçaltı adlı efsane ortaya baskı altında tutma diye bir şey çıkartıp hâlâ üretimine de katkıda bulunmaktadır. Baskı altında tutmayı baskı altına alma düşüncesi türünden bir şey). Başka yerde özetle tarih konusunda yaptığımız gibi, bu yanlış psişik tarih yorumunun akla gelebilecek tüm olası oluşumlara uyarlanarak yaygınlaşmasını istiyoruz. Bu sayede bilinçaltı ya da daha genel anlamda psişik düzen daha önceki bireysel ya da kolektif yapılanmalara tecavüz etme hakkı tanıyan, dışlanması olanaksız bir sürece dönüşmektedir. Böylelikle bilinçaltına özgü düşsellik geleceğe doğru da uzayıp gidebilmektedir. Bilinçaltı bize özgü modern bir mit, psikanaliz de onun peygamberiyse, bu durumda bilinçaltının özgürleştirilmesi (Arzu Devrimi), onun, bin yıllık geçmişe sahip sapkın şekli olmaktadır.

Bilinç gibi bilinçaltı düşüncesi de süreksizlik ve kopukluklar üzerine oturtulmuştur. Bilinçaltı yalnızca bilinç tarafından üretilen nesne ve öznenin nesnelliği yerine, bir daha geriye dönmesi olanaksız bir özne ve tersine çevril-

mesi olanaksız yitik bir nesne koymaktadır. Değiştirilmiş olmakla birlikte, art arda oluşturduğu (cehennem/gökyüzü –özne/doğa– bilinç/bilinçaltı gibi kuramsal) "alanlarla", bilinçaltı Batı düşüncesinin yörüngesinde dönmeye devam ederken, ondan uzaklaştırılan özne de aynı yerde bir daha geri gelmeyecek olan bir sürekliliği düşlemekten başka bir şey yapamamaktadır.[22] Bilinçaltı, yitip gitmiş bir düzen hayaletiyle hiçbir ilişkisi olmayan, ancak kopukluk ve baskı altında tutmayla ilgili tüm kuramsal alanlara karşı ikili bir düzen, bir tersine çevrilebilirlik düzeni, (terimin abartılmış ve etimolojik anlamında) simgesel bir düzen, yani bir *ütopya* düzeyine asla ulaşamamıştır. Çünkü bu ütopik evrende örneğin ölüm ayrı bir mekâna sahip olmamakta; özne, vücut ve gölgesini birbirinden ayrı mekânlar olarak algılamamakta, vücut tarihine son veren bir ölüm anlayışıyla özne ve nesne çelişkisine son veren bir ayrım çizgisi (/) bulunmamaktadır. Bu evrende bir ötedünya (hayatta kalma ve ölüm) ya da bu evrenin dışına çıkabilen bir bilinçötesi dünya (bilinçaltı ve yitik nesne) yerine gerçek ve anında güncelleştirilebilen (somutlaştırılan) bir simgesel karşılıklılık vardır. Bu ütopik düşünce kaynaştırıcı bir özelliğe sahip değildir. Çünkü kaynaştırıcı ütopyaları yalnızca nostalji üretebilmektedir. Burada nostaljik, yitirilmiş, farklılaşmış, bilinçaltına ait hiçbir şey yoktur. Burada çok uzun bir zamandan bu yana her şeyin karşılığı verilebilmekte ve her şey kurban edilebilmektedir.

[22] Bilinçaltının özgürleştirilmesiyle ilgili yeni-binyılcılık psikanaliz alanında gerçekleştirilmiş bir sapma olarak çözümlenmemelidir. Çünkü mantıksal açıdan psikanalitik kuramın merkezine yerleştirdiği bu yitirilmiş nesne, bu "a" nesnesinin zihinsel anlamda yeniden yaşama döndürülmesi şu ele geçirilmesi olanaksız ve kendisine simgesele sahiplenme olanağı sağlayan gerçeğin içinde yer almasına yol açmaktadır. Bu "a" nesnesi aslında hem psikanalizin hem de Arzunun gerçek aynasıdır.

EKONOMİ POLİTİK VE ÖLÜM

İnsan ölmesi gerektiği için ölmez. Ölmek insan bilincine kısa bir süre önce kazandırılmış bir alışkanlıktır.

Vaneghem

Den Göttern ist der Tod immer nur ein Vorurteil
[Tanrı'lar için ölüm yalnızca bir önyargıdır.]

Nietzsche

İnsan olmanın evrensel koşulu olarak bir ölüm düşüncesiyle ilk kez, ölülerin *toplumsal* bir ayrıma tabi tutulduğu gün karşılaşılmıştır. Hayatta kalma ve ölümsüzlük gibi ölümün *kurumsallaştırılması* da rahipler ve kiliselerden oluşan kastların oldukça geç sayılabilecek bir tarihte elde ettikleri akılcı bir *politik* zaferin sonucudur. Bu kastlar iktidarlarını ele geçirip, yönettikleri hayali bir ölüm evrenine borçludurlar. Hayatta kalmayı başarmış bir dinin ortadan kaybolmasıysa, çok daha geç tarihlerde ortaya çıkan, akılcı bir *Devlet* politikasının zaferidir. "Materyalist" aklın gösterdiği gelişmeler karşısında anlamını yitiren ölüm sonrası yaşamsa artık yaşam denilen şeye dönüşmüştür. Zaten Devlet de iktidarını *yaşamı nesnel anlamda bir hayatta kalma* olayına dönüştürüp yönetmesine borçludur. Kiliseden daha güçlü olan ve düşsel bir ötedünyanın değil, bu dünyanın düşselleştirilmesinin ürünü olan Devlet ve sahip olduğu soyut güç giderek büyümektedir. Çağdaşlaştırılmış bir ölüm ile aşkınlaştırılmış bir toplumsal üzerine oturtulmuş olan Devlet, gücünü, temsil ettiği bu ölümcül soyutlamaya borçludur. Kadavra nasıl tıbbın temeli demekse, Devlet de ölü bir *socius*/toplumsalı yönetmek demektedir.

Kilise daha başlangıçtan itibaren yaşam ile öteki dünyadaki yaşam, bu dünya ve Gökyüzü Krallığı gibi ikili bir süreç üzerine oturtulmuştur. Bu bölümlemenin sürdürülmesi için elinden geleni yapmaktadır, zira bu mesafe ortadan kalktığı gün onun da iktidarı sona ermektedir. Kilise varlığını *sonsuza dek sürüp gidecek bir ertelemeye* borçlu-

dur (tıpkı Devletin ertelenmiş bir topluma, devrimci partilerin ertelenmiş bir devrime bir başka deyişle hepsinin varlıklarını ölüme borçlu olmaları gibi). Ancak bu düzeni kuruncaya kadar imanı gevremiştir. Önce ilkel Hıristiyanlık ve daha sonra popüler, Mesih yanlısı ve sapkın Hıristiyanlık, hep İsa'nın geriye döner dönmez, derhal Tanrı'nın Krallığını kuracağı gibi bir umutla yaşamıştır (bkz. W. E. Mühlmann *Les Méssianismes révolutionnaires*). Hıristiyan toplumlar başlangıçta ne ötedünyaya ait bir tanrıya ne de cehenneme inanıyorlardı. Onlar olaya, kolektif iradenin ölümü doğrudan *bir sonsuzluk* haline getirmesi şeklinde bakmaktaydılar. Kilisenin temellerini sarsabilecek iyi-kötü ilkelerinin karşıtlığı üzerine oturtulmuş ve dünyayı, yaşanan dünya ve aşağılık dünya şeklinde yorumlayan büyük sapkın inançlarda da durum farklı değildir. Bu sonuncular dünyaya cehenneme dönüştürmüşlerdir ki, bu da, en az gökyüzünü yeryüzüne indirmek kadar dinsizce bir şeydir. Bu ötedünya cilasını kazıdıkları için de vahşi bir şekilde, Kıyamet Gününü beklemek yerine, sahip oldukları radikal hayırseverlik anlayışına uygun bir şekilde, yeryüzünde bir an önce tek bir cemaat oluşturmayı amaçlayan Aziz Asiz'li Fransuva ve Fiore'li Joachim benzeri, tinsel sapkınlıklar olarak nitelendirilmişlerdir. Katarlar da bu *somut* kusursuzluk, yani ruh ve bedenin aynı öz ve töze sahip olduğu düşüncesiyle kolektif inanca özgü kurtuluş gününün yakınlığı üzerinde biraz fazlaca durmuşlardır ki, sonuç itibarıyla, bu, Kiliselerin ölüler üzerine kurulmuş iktidarıyla dalga geçmekten başka bir şey değildir. Kilise tarihi boyunca, Kilisenin ilkel toplumu darmadağın etmesi gerekmiştir; çünkü ilkel toplum sahip olduğu yoğun karşılıklılık ilişkileri sayesinde kendi kendisi kurtaran bir toplumdur. Tanrı ve Kilisenin soyut evrenselliklerine karşın tarikat ve cemaatler grubun simgesel yüceltilmesinden ibaret olan ve muhtemelen bir ölüm korkusuyla noktalanan kendi kurtuluş progamlarını "kendileri yönlendirmektedirler". Kiliselerin ayakta kalmasını sağlayan şey kesintisiz sürdürülmüş olan bu simgesel zorunluluğun tasfiye edilme işlemidir. Devletin var olabilmesinin tek koşulu budur.

Kapitalizmin devreye girdiği yer de burasıdır.

Cemaatlerin göz kamaştırıcı dünyevi girişimlerine karşın, Kilise *bireysel bir kurtuluş ekonomi politiğini* dayatmaktadır. Bu iş önce imanla (ancak bu iman bir cemaati canlı ve ayakta tutmak yerine, ruhla Tanrı arasında *kişisel* bir ilişkiye dönüşmüştür) daha sonraysa eserler ve nişanların biriktirilmesi, yani sözcüğün gerçek anlamında nihai bir hesap (bilanço) anlayışına sahip ve eşdeğerliklerden oluşan bir ekonomiye dönüşmüştür. Her zamanki gibi, ortaya bir birikim[23] süreci çıkınca da yaşamın bittiği yerde karşımıza ölüm çıkmaktadır. Bu durumda ölümün ötesine geçen –ölüm karşısında herkes *yapayalnızdır*– Krallık da bir ötedünya Krallığı haline gelmektedir. İnsanı büyüleyen bir acı, yalnızlık ve ölüm düşüncesini peşinden sürükleyen bir Hıristiyanlık, ancak arkaik toplumları yok ettiği ölçüde evrenselleşebilmiştir. En olgun aşamasına ulaşmış evrensel bir din sisteminde olduğu gibi, en olgun aşamasındaki evrensel bir ekonomi (kapitalizm) sisteminde de herkes kendisiyle baş başa kalmaktadır!

Bu modern ölüm biçimi XVI. yüzyılda genelleşmeye başlamıştır. Karşı Reform ve Barok döneminde insanın içini karartan, saplantılı oyunların yanı sıra özellikle Protestanlığın Tanrı katına bireyselleştirip gönderdiği vicdanlar, kolektif törenselliğe bir son vererek, bireysel ölüm korkusu adlı süreci hızlandırmıştır. Ölüme büyüleyici bir görünüm kazandıran muazzam modern girişim, yani maddi üretim ve biriktirme etiğini, yatırım, emek ve kârın kutsallaştırılması, kısaca "kapitalist zihniyet" (Max Weber, *Protestan Ahlakı*[24]) denilen şey de onun eseridir. İnsanın iç dünyasına yönelik çilecilikse, ölüme karşı korunma konusunda hiçbir amaç değişikliğine gitmeden, maddeci ve üretime dayalı bir birikim anlayışı yararına yavaş yavaş bu ruh

[23] Bilimin de biriktirici bir özelliğe sahip olmasının nedeni ölümle olan bağlantısıdır; çünkü bilim ölü bilgileri biriktirmek durumundadır.

[24] Eserin Türkçe çevirisi için bkz. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Aruoba, Hil, 1997; Ayraç, 2008 —*ed. notu.*

kurtarma makinesinden uzaklaşmıştır.

XVI. yüzyılda aşılan bu önemli dönüm noktasına oranla ortaçağa özgü ölüm anlayışı ve ikonografi oldukça eğlenceli ve folklorik bir içeriğe sahiptir. Ortaçağda varlığını sürdüren *kolektif bir ölüm tiyatrosu* henüz bireysel bilincin (daha sonra da bilinçaltının) derinliklerine gömülmemiş durumdadır. XV. yüzyıldaki ölüm anlayışı krallar, piskoposlar, prensler, burjuvalar, sonradan görmelerin katıldığı Mesihçi ve eşitlikçi şölen olma özelliği taşıyan Ölüm Dansının sürdürülmesini sağlamaktadır. Bu şölende doğum, zenginlik ve iktidardan kaynaklanan eşitsizlik düzenine, herkes ölüm karşısında eşittir anlayışıyla meydan okunmaktadır. Bu olay Ölümün kolektif bir ifade biçimi ve saldırgan bir efsane olarak algılandığı son önemli andır. O günden bu yana devrimci hareketler ve toplumsal devrimlere oranla ölüm, bilindiği üzere, "sağa özgü", bireysel ve trajik,[25] "tutucu" bir düşünceye dönüşmüştür.

Bizdeki ölüm düşüncesinin doğum tarihi XVI. yüzyıldır. Bu yüzyılda ölüm (Azrail) orağını ve duvar saatini, Mahşerin Atlılarını ve ortaçağa özgü kaba ve ölüm içerikli oyunlarını yitirmiştir. Bütün bunlar, o zamana kadar doğal olarak ilkellerdeki "simgesel etkinlik düzeyinde" olmamakla birlikte katedral alınlıklarında ya da hep birlikte oynanan cehennem oyunlarında, ölümün en azından *kolektif* hayaller şeklinde değiş tokuş edildiğini gösteren folklor ve şölenin birer parçasıydılar. Hatta cehennem olduğu sürece keyif alma duygusunun da varlığını sürdüreceği söylenebilir. Cehennemin düşsel evrenimizden çıkıp gitmesi, onun

[25] Oysa bir başka bireysel ve karamsar ölüm düşüncesinin daha önceleri var olduğu bilinmektedir. Kolektif efsanelerin çökmekte olduğu bir kültürde, Stoacılara ait, Hıristiyanlık öncesi aristokratik düşüncede de kişisel bir ölüm yalnızlığı anlayışı vardır. Benzer yaklaşımlarla Montaigne ve Pascal'ın yanı sıra şatolu efendiler ya da Jansenist soyluların –soylulaştırılan büyük burjuvazinin– insancı tevekkül ya da umutsuz/çaresiz Hıristiyanlık anlayışında da karşılaşılmaktadır. Bu aşamada ölüm korkusunun modern içselleştirilme süreci başlamaktadır.

psikolojik anlamda içselleştirilmiş olduğunu göstermektedir. Büyük bir orak olma özelliğini yitiren Azrail ise bir ölüm korkusuna dönüşmektedir. Bu psikolojik cehennem de yeni yetişecek daha kurnaz ve bilim yanlısı başka rahip ve büyücü kuşaklarıyla büyüyüp gidecektir.

Geleneksel, Hıristiyan ve feodal cemaatlerin çözülmesiyle birlikte, Akılcı burjuvazi ve oluşmaya başlayan kapitalist sistem sayesinde ölüm, artık paylaşılan bir şey olma özelliğini yitirmiştir. Daha önceki değiş tokuş düzeninde, birbirlerinden ayrılması olanaksız partnerler (değiş tokuş hemen her zaman cemaat ya da klan düzeyinde gerçekleşmektedir) arasındaki kadar çok elden ele dolaştırılmayan maddi zenginlikler gibi ölüm de giderek genel bir eşdeğerlik göstergesine benzemektedir. Kapitalist yönteme göre ölüm karşısında herkes tek başınadır. Üstelik bu bir rastlantı değildir; çünkü *ölüm her şeyin eşdeğerlisi olmuştur.*

Bu aşamadan sonra ölüm saplantısı ve ölümü, birikim aracılığıyla yok etme arzusu rasyonel kapitalizmin asal güdümleyicisine dönüşmüştür. Ölümü sonsuza dek sürüp gidecek çizgisel bir değer haline getirme fantazmına dayalı bir değer birikimi ve özellikle de değer olarak zamanın biriktirilmesi. Kişisel anlamda ruhlarının sonsuza dek yaşayabileceğine inanmayanlar bile aşırı karmaşık çıkar ilişkileri olarak kabul ettikleri kapitalin sonsuzluğuna inanmaktadır. Zamanın sonsuzluğunun yerini kapitalin sonsuzluğu, yani değiş tokuş/bağışa özgü tersine çevrilebilirliği bilmezden gelip, yalnızca niceliksel artışın tersine çevrilemezliğinin farkında olan bir üretim sistemine özgü sonsuzluk almıştır. Zamanın biriktirilmesi gelişme fikrini dayatmaktadır. Tıpkı bilimsel bilginin biriktirilmesinin hakikat fikrini dayatması gibi. Her iki durumda da biriktirilenin simgesel bir şekilde değiş tokuş edilemediği ve *nesnel* bir boyut kazandığı görülmektedir. Bu düşüncenin sonuna kadar gidildiğindeyse zamanın tamamen nesnelleştiği, yani total bir biriktirme sürecine dönüştüğü ve simgesel anlamda değiş tokuşu olanaksız bir şeye benzediği görülmektedir, ki bunun adı ölümdür. Buradan da

ekonomi politiğin içine düştüğü kesin açmaz, yani ölümü birikimle ortadan kaldırma isteğine ulaşılmaktadır. Oysa biriktirilmeye çalışılan da ölü bir zamandır. Bu sürecin sonunda diyalektik bir devrimle karşılaşabileceği gibi bir umuda kapılmak yanılgıya düşmektir; çünkü bu sarmal görünümlü bir kandırmacadan başka bir şey değildir.

Ekonomik anlamda rasyonelleştirilen değiş tokuşların (pazarın) (Marshall Sahlins, "The Original Affluent Society," [İlk Bolluk Toplumu], *Stone Age Economics* içinde) toplumsal anlamda bir darlık üretim biçimine tekabül ettiğini daha önce öğrenmiştik. Aynı şekilde genel eşdeğerlik göstergesi adı altında, zamanın, sonsuza dek sürüp gidecek bir değer olarak biriktirilmesinin de *ölü zamanı kesinlikle zor bulunan* bir şeye dönüştürdüğünü görüyoruz.

Bu kapitalizme özgü bir çelişki midir? Hayır, bu konuda komünizm, ekonomi politikle dayanışma içinde olup, o da sonsuza dek sürüp gidebilecek bir biriktirme ve üretici güçler üzerine oturtulan hayali bir şema doğrultusunda, ölümü saf dışı etmeyi hedeflemektedir. Ölüm konusundaki kör cahilliği (bilim ve teknik aracılığıyla onu gelecekte yenilebilecek bir düşman olarak görmenin dışında), onu, bugüne kadar akla gelebilecek en berbat çelişkilerin içine düşmekten kurtarmıştır. Ölümle birlikte değer yasasını saf dışı etmeye çalışmanın, bir başka deyişle yaşamı salt bir değer olarak korumaya kalkışmanın bir anlamı yoktur. Bizzat yaşamın kendisi bu değer yasasından kurtulmak ve ölümle değiş tokuş edilebilir hale gelmek durumundadır. Ölümden arındırılmış, sonuç olarak her türlü çelişkiden "kurtarılmış" yaşama dair idealist yaklaşımlarına bakıldığında materyalistlerin bu durumu pek de umursamadıkları görülmektedir.[26]

---

[26] Bu bakımdan ateist materyalizm ve Hıristiyan idealizm arasında hiçbir fark yoktur; çünkü ölümden sonra yaşama benzer bir şeyler olup olmamasının hiçbir önemi yoktur (*that is not the question* – sorun bu değildir). Bu konuda farklı yaklaşımlara sahip olmakla birlikte yaşam yaşamdır –ölümse her zaman ölüm olmuştur– adlı temel ilke konusunda bir başka deyişle,

Kültürümüz yaşam ve ölümü birbirinden ayırmak için harcanan muazzam bir enerjiden ibarettir. Ölüm adlı çelişki, yaşamın bir değer ve zamanın da genel bir eşdeğer olarak yeniden-üretiminden ibarettir. Bize özgü bir fantazm, yani dinler açısından bir ölüm sonrası yaşam ve sonsuzluk, bilim açısından hakikat, ekonomi açısındansa üretkenlik ve birikim anlamına gelen ölüm her yöne doğru dallanıp budaklanma şeklindeki bir ilerlemeyle saf dışı edilmektedir.

Başka hiçbir kültürde yaşam ve ölüm arasında, yaşamı olumlayan bir ayrımlayıcı karşıtlık, yani bir birikim tipi olarak yaşamla, nihai sınır şeklinde algılanan bir ölüm düşüncesi yoktur.

Başka hiçbir kültürde böyle bir açmazla karşılaşılmamaktadır. Yaşam ve ölüm arasındaki *çelişkiyle* ölümün simgesel düzeyde *tersine çevrilebilirliğine* bir son verildiği an, yaşam bir değer olarak biriktirilebilmekte, dolayısıyla *eşdeğerde* bir ölüm üretim evrenine girilmektedir. Değere dönüştürülen yaşamsa, eşdeğerde bir ölüm tarafından durmaksızın *yoldan çıkartılmaya* çalışılmaktadır. Buna karşın ölüm tümüyle yaşama özgü sapık bir arzu nesnesine dönüşmektedir. Yaşam ve ölümün birbirlerinden ayrılmalarıyla oluşan boşluk arzuyla doldurulmaktadır.

İşte ancak o zaman ölüm içtepisi denilen şeyle, bilinçaltından söz edilmeye başlanmaktadır. Zira *bilinçaltı da ölüm gibi biriktirilen eşdeğerde bir şeydir*. Bilinçaltı değiş tokuş edilemeyen ve yalnızca hayali bir değere sahip bir şeydir. Simgeselse değiş tokuş aracılığıyla ölümün tersine çevrilebildiği ve birikimin sona erdiği, bir öncekinin tam tersi sayılabilecek bir düştür. Ölüm adlı *gerçekliğin* kökeninde bulunan yaşam ve ölümün *hayali* bir ayrıma tabi tutulmadığı *simgesel* ölümse şölen adlı toplumsal ritüel aracılığıyla değiş tokuş edilmektedir. (Bize ait) gerçek/hayali ölümse eski itibarına ancak, henüz yaşamakta olan

---

yaşamla ölümü birbirinden titizlikle ayırma düşüncesi konusunda aynı görüşü paylaşmaktadırlar.

öznenin kendi ve diğerlerinin ölümü nedeniyle tuttuğu kişisel yasla kavuşabilmektedir. Hıristiyanlığın ortaya çıkmasından bu yana metafizik bir kavram olan ölüm içtepisi de dahil olmak üzere, Batılı ölüm metafiziği bu yas tutma olayı tarafından beslenmiştir.

ÖLÜM İÇTEPİSİ

Freud'un felsefi bir anlam kazandırdığı ölüm olayıyla birlikte, bilinç adlı dramdan, bilinçaltı düzeni içinde yer alan içtepisel bir süreç olarak ölüme geçilmiştir. Bir korku metafiziğinden, bir içtepi metafiziğine geçilmiştir. *Özneden bağımsız kılınan* ölüm, sanki sonunda sahip olması gereken nesnel amaca uygun bir statü, yani *ölüme özgü içtepisel enerji* ya da psişik bir işleyiş ilkesine kavuşmuş gibidir.

İnsanlar bir içtepiye dönüşen ölümü bir son gibi algılamayı sürdürmekte (ölüme bir son olma dışında bir anlam atfedemiyorlar. Ölüm içtepisi adlı öneri, amaçların inanılmaz düzeyde basitleştirilmiş bir karşılığıdır; çünkü Eros bile ona boyun eğmiş durumdadır) hatta bir amaca dönüşen bu *sonu* bilinçaltına bile kaydetmektedirler. Oysa ölümün bilinçaltının derinliklerine kaydedilme anıyla, egemen sistemin kusursuzlaşma aşaması çakışmaktadır. Bir başka deyişle ölüm; emek ve üretimin, muazzam bir baskı aracına dönüşmüş olduğu bize özgü toplumsal oluşumlar için hem bir "psişik işleyiş ilkesi" hem de bir "gerçeklik ilkesidir" ya da Freud, genel bir üretim sürecinden sıradan bir *yeniden-üretim* sürecine geçildiği bir sırada, nesnel belirlemelerin merkezine, ölüm içtepisiyle birlikte *yinelenme* sürecini de yerleştirmiştir. Ölüm içtepisi adlı kavramın meta psikolojik statüsünün ötesine geçerek *soy ağacıyla* biraz ilgilenildiğinde bunun inanılmaz bir çakışma olduğu görülmektedir. Ölüm içtepisi denilen şey tüm diğer keşifleri geri bırakan antropolojik (ve o andan itibaren evrensel bir açıklama ilkesi olarak kendisinden yararlanılan bir keşif midir? Örneğin ekonomi politiğin bütünüyle ölüm içtepisi denilen şeyin bir

sonucu olduğu ve onun egemenliği altında bulunduğu söylenebilir) bir "keşif" midir, yoksa bu kavram sistemin belli bir aşamadaki görüntüsüyle ilişkili belli bir tarihte *üretilmiş* bir kavram mıdır? Bu durumda kesinliğini sisteme borçlu olan ölüm içtepisi adlı kavram, bir ölüm kültürüne tarih ötesi bir içtepisi yakıştırmasında bulunarak, onun varlığını onaylamaktadır. Batılı akıl Marx'la yaptığı gibi Freud'la da kendi ilkelerini idealleştirme ve rasyonelleştirmeyi, hatta "nesnellik" adı altındaki eleştirel yaklaşımıyla bu gerçekliği bile idealleştirmekten vazgeçerek, sonunda açıklanması olanaksız, içtepisel ekonomik yapıları, keza ölüm içtepisini *sonsuza dek sürüp gidecek* bir arzu sürecine dönüştürecektir. Oysa bizzat bu önerinin kendisi ikincil yorumlama süreçlerine ait olamaz mı?

İlk başlarda ölüm içtepisinin batı düşüncesiyle olan bağının Hıristiyanlık, Marksizm ve varoluşçuluk aracılığıyla koptuğu görülmektedir. Bu yaklaşımlar ölümü doğrudan yadsımakta ya da ona diyalektik bir görünüm kazandırmaya çalışmaktadır. Marksist kuram ve uygulamayla birlikte ölüm ya bir sınıf tarafından yenilgiye uğratılmakta ya da bu tarihsel olumsuzlukla bütünleşilmektedir. Daha genelinde üretim ve biriktirme sürecinde karşımıza çıkan doğanın Batılı anlamda egemenlik altına alınarak, kendisine yönelik saldırının yüceltilmesi yapıcı bir Eros yaklaşımıyla açıklanmaktadır. Eros, yüceltilen saldırganlığı kendi amaçları doğrultusunda kullanmakta ve geleceğe yönelik (ekonomi politiğinki de dahil olmak üzere) bir devinim sürecinde, ölüm, homeopatik dozlarda alınan bir olumsuzluk şeklinde sunulmaktadır. Ölmek-için-yaşamaktan söz eden modern filozoflar bile bu eğilimi tersine çevirmemektedirler. Onlara göre ölüm, özneye trajik bir şekilde bile olsa, atılım yapma olanağı sağlamakta ve o saçma özgürlük anlayışını daha bir sağlamlaştırmaktadır.[27]

[27] Pascal'ın "Ruhun ölümlü ya da ölümsüz olup olmadığı yaşam açısından önemlidir" formülüyle özetlenebilecek Hıristiyanlığa özgü ölüm diyalektiğinin yerini, akılcılığın egemen olduğu bir ölüm anlayışı sunan hümanist düşünce almıştır. XVIII. yüzyıla

kadar bu düşünce Batıda Stoacılar ve Epikürcüler tarafından beslenmiştir (Montaigne'nin ölümü yadsıyan, mütebessim ya da insanı irkilten sakinliği). Feuerbach ise "Ölüm bir hayalet, bir seraptan başka bir şey değildir; çünkü ancak var olmadığı zaman var olabilmektedir" demektedir. Asla yaşama aşın bir bağlılık ya da ölüm hevesi gibi bir düşüncenin sonucu olmayan hümanist akıl, ölüm konusunda *doğal* gerekçelerin yanı sıra bilim ve Aydınlanma çağının yaydığı bir bilgeliğin peşindedir.

Ölümün bu biçimsel ve rasyonel düşünce aracılığıyla aşılıp geçilme sürecinin ardından ortaya diyalektik aklın çıktığı görülmektedir. Ölümü bir olumsuzluk ve insanın geleceğini belirleyen devinim olarak gören Hegel'de olduğu gibi. Bu güzel diyalektik aynı zamanda yükseliş aşamasındaki bir ekonomi politiğin devinimini de belirlemiştir.

Daha sonra bozulan bu diyalektik yerini ölümün indirgenemezliğiyle aşılıp geçilmesi olanaksız bir tehdide bırakmıştır (Kierkegaard). Diyalektik akıl Heidegger'le birlikte çökerek saçma ve umutsuz bir metafiziğin öznel ve irrasyonel görünümüne bürünse de, bu düşüncede paradoksal bir özgürlük gören bilinçli özneye ait bir diyalektik olmayı sürdürmüştür, bir başka deyişle: "Ölümün aşılıp geçilemediği yerde her şey mubahtır" (*quia absurdum* – Pascal'ın bu modern ölüm *pathos*'una pek yabancı olduğu söylenemez). Camus "Saçma bir boyutta yaşayan insan ölüme öylesine tutkuyla bağlanmaktadır ki, sonunda bu büyü onu ölüm korkusundan kurtarmaktadır" demektedir.

Ölüm korkusu bir tür hakikati sınama biçimidir. Yaşayan insan *ölmek için-yaşayan-canlı* olarak algılanmaktadır. Heidegger şöyle der "Ölüme göre gerçek varlık, yani ölümlü/sonlu bir zaman anlayışı insanın içten içe tarihsel bir varlığa dönüşmesini sağlamıştır" (*Sein und Zeit* [*Varlık ve Zaman*]). Ölümcül bir sistemin varlığı göz önünde tutularak, kendisine bir "gerçeklik" kazandırılan ölüm, aslında, insanı korkutan abartılı bir düşünce, meydan okumaya benzeyen katıksız bir boyun eğmedir.

Ölüme dayalı bir gerçeklik terörizmi demek, bilincin, ikincil sürece özgü diyalektik bir akrobasi aracılığıyla "ölümlü" olmayı bir yazgı olarak algılaması demektir. Bir gerçeklik ve "özgürlük" ilkesi olarak ölüm korkusu demek çağdaş evrede ölüm aynasının yerine ölümsüzlük aynasını koyan düş gücü demektir. Oysa bütün bunlarda Hıristiyanca bir şeyler olduğu düşüncesi ne kadar doğruysa aynı şeylerin "varoluşçu" Hıristiyanlıkla sürekli dirsek teması içinde olduğu da o kadar doğrudur.

Freud'la birlikte karşımıza yepyeni bir süreç çıkmaktadır. Trajik bir anlamda bile olsa artık ölüm içtepisiyle ilgili bir yüceltme, herhangi bir diyalektik yaklaşımdan söz edebilmek mümkün değildir. Ölüm ilk kez Eros'un karşısında yer alan, yok edilmesi olanaksız bir *ilke* olarak sunulmaktadır. Üstelik bu yaklaşımda özne, sınıf ya da tarih dikkate alınmamaktadır. Bir başka deyişle ölüm Eros ve Tanatos adlı indirgenmesi olanaksız iki içtepinin sonucudur ki, bu yaklaşım sonsuza dek sürüp gidecek iyi ve kötü gibi iki karşıt ilke üstüne oturtulan dünyanın eski Manici açıklamalarını anımsatmaktadır. Bu, arkaik kültlerden günümüze süregelmiş, kötülük ve ölümün özgün bir temel içgüdüye benzedikleri çok güçlü bir bakıştır. Kilise, tahammül edemediği bu bakış açısını yok edip, İyilik (Tanrı) ilkesinin önceliğini dayatabilmek için yüzyıllar boyunca mücadele etmiştir. Kilise kötülük ve ölümü diyalektik anlamda diğerinin (Şeytan'ın) emri altına vererek olumsuz bir ilkeye dönüştürmüştür. Ne var ki her zaman özerk bir konuma sahip olan kötülük meleği Lucifer gibi bir karabasanla birlikte yaşamıştır; çünkü nasıl bir görünüme sahip olurlarsa olsunlar sapkın ve batıl popüler inançlar, hemen her zaman, kötülük ilkesini somut bir varlık gibi kabul etmişler, bu yüzden de kara büyü ve Jansenist kurama kadar giden bir kötülük kültü oluşturmuşlardır. Bu arada Katarları saymıyoruz. Kötülük meleği Lucifer gece gündüz Kilisenin peşini bırakmamıştır. Kesin bir ölüm düşüncesine, yani *ikici* ve *Manici* bir düşünceye, kurumsallaştırdığı bir kuram ve caydırma silahı olan diyalektikle karşı çıkmıştır. Tarih, Kilise ve diyalektiğin ("materyalist" diyalek-

---

Devrimci düşünceyse bir olumsuzluk biçimi olarak ölümü *diyalektikleştirerek* rasyonel düşünce aracılığıyla ortadan kaldırılması gereken bir hedef olarak ölüm, yani komünizm sayesinde tarih ötesine geçerek, bilim ve teknik aracılığıyla üretken insanın ölümsüzleştirilebileceği, kapitalle dayanışma içinde olan "gerici" bir engel olarak gördüğü ölüm arasında gidip gelmektedir. Ona göre ölüm de pek çok şey gibi sonunda bir altyapı devrimiyle halledilebilecek bir üstyapı sorunundan başka bir şey değildir.

tik de dahil olmak üzere) zaferine tanık olmuştur. Bu anlamda Freud, Hıristiyan ve Batılı metafizikle olan bağları kökünden kopartmıştır.

Yaşam ve ölüm içgüdülerinin ikiliği Freud'un *Haz İlkesinin Ötesinde*[28] başlıklı metnindeki düşünceleriyle örtüşmektedir. *Uygarlık ve Hoşnutsuzları*[29] başlıklı metindeyse bu ikilik ölüm içtepisi adlı tekil bir döngüye benzemektedir. Bu arada her şeyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanan Eros ise kültürü ölüme iten muazzam bir saptırma hareketinden başka bir şey olamamaktadır. Ancak olayın bu son versiyonu adı geçen ikiliğin dışında kalan ters bir diyalektiğe yol açmamaktadır. Zira diyalektik yapıcı bir gelecek, yani Eros'a aittir. Eros'un amacıysa "her zaman daha büyük birimler oluşturmak, enerjileri birbirlerine bağlamak ve düzenlemektir". Ölüm içtepisi bu duruma şu iki özelliğiyle karşı çıkmaktadır:

1. Ölüm içtepisi birliktelikleri bozan, enerjileri çözen, organik Eros söylevini bozguna uğratarak belli bir ölçüde inorganik, *ungebunden*, ütopik bir konuma getiren şeydir. Bu, Eros'un, yapıcı ve ona eklemlenen ilgi alanlarının tam tersi sayılabilecek bir şeydir. Ölüm *entropisine* karşılık Eros *negantropisi*.

2. Bu darmadağın etme, parçalarına ayırma, bu *inançlarından vazgeçirebilme* gücü, bir önceki inorganik konuma gerileme şeklinde olup, radikal bir karşı-amaçlılığı içermektedir. Tekrarlama (*compulsion*) zorunluluğu (*Wiederholungszwang*) ya da "geçmişte kalan, ancak en ufak bir tatmin duygusu yaşatmamış olayları yeniden gündeme

---

[28] Bu eserin Türkçe baskıları için bkz. çev. Ali Babaoğlu, Metis, 2001; çev. Aziz Yardımlı, *Metapsikoloji* içinde, İdea, 2000; çev. Emre Kapkın ve Ayşe Tekşen Kapkın, *Metapsikoloji* içinde, Payel, 2002 —*ed. notu.*

[29] Bu eserin Türkçe baskıları için bkz. *Uygarlığın Huzursuzluğu*, çev. Haluk Barışcan, Metis, 1999; *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*, çev. Emre Kapkın, *Uygarlık, Toplum ve Din* içinde, Payel, 2004; *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*, çev. Aziz Yardımlı, İdea, 2000 —*ed. notu.*

getiren ve yeniden yaşatan yeniden-üretim eğilimi". Her canlı varlık öncelikle şeylerin önceki ve inorganik konumuna geri dönmeli, yani ölüm adlı bu kusursuz *var-olmayan* olayı yeniden üretmelidir. Eros'un yapıcı, çizgisel ya da diyalektik amaçları ölüm adlı yinelenen bir döngü tarafından sürekli bozguna uğratılmaktadır. Vıcık vıcık yapışkan bir şeye benzeyen şu ölüm içtepisiyle elastik bir görünüm almış olan ölüm, yaşamın yapılanmasına her yerde muzaffer bir edayla direnmektedir.

Öyleyse ölüm içtepisi adlı varsayımda –bu ister ikili bir yapı, isterse dur durak tanımayan, yıkıcı tekrarlara dayalı bir karşı, amaçlılık şeklinde olsun– Batılı düşüncenin entelektüel düzenekleriyle açıklanamayan bir şeyler vardır. Aslında Freud'un düşünceleri, Batılı kuramlar için geçerli bir ölüm içtepisi görevi yapmaktadır. Bu durumda Freud'un yapıcı bir "hakikat" düşüncesi ürettiğini düşünmek saçmadır. Çünkü ölüm içtepisi denilen şeyin bir "gerçekliğe" sahip olduğunu iddia edebilmek olanaksızdır. Ölüm içtepisi varsayımına sadık kaldığınız takdirde bunu *yapı-bozumu* varsayımı içinde değerlendirmek, bir başka deyişle bu düşünceden daha önceki düşünce biçimleri ve keza aynı zamanda kavramsallaştırılan bu düşünce konusunda gerçekleştirilen *yapı-bozumu* açıklamalarıyla yetinmek durumundasınız. Aksi takdirde –aklın sığındığı son bahane olan– yapı-bozumunun bu düşünceden kaçabilen tek ilke olduğu gibi olanaksız bir düşünceyi kabul etmek zorunda kalırsınız.

Yapıcı bir yeni bir oluşum sürecinde, ölüm içtepisine her türlü diyalektik biçim kazandırma girişiminin engellenmesi gerekmektedir. Bu konuda Marcuse verilebilecek en güzel örnektir. Ölümün bir baskı aracı olarak kullanılmasıyla ilgili olarak şöyle der:

> Günümüzde ilahiyat ve felsefe, ölümü varoluşçu bir kategoriye dönüştürme konusunda rekabet etmektedirler. Biyolojik bir olguya doğallığını yitirtip (!) onu ontolojik bir öze dönüştürerek, insanların sonsuza dek içinde yaşamasına yardımcı oldukları suçluluk duygusuna aşkın bir ila-

> hi özellik atfetmektedirler. (*Eros ve Uygarlık*)

Bu açıklama "aşırı baskıyla" ilgilidir. Temel baskı açıklamasına gelince:

> Şu haliyle ölüm baskıcı bir gerçeklik olduğunu kesinlikle yadsımaktadır.... Zira sonuç itibarıyla, ölüm, zamanı olumsuzlarken, keyif alma sonsuzluğa göndermektedir... Zaman Üst beni değil Ben'i etkilemektedir. Bir an olsun akıldan çıkmayan kaçınılmaz sonun önceden bilinmesi, tüm libidinal özelliğe sahip, ilişkilerin içine bir baskı unsuru olarak sızmasına neden olmaktadır".

"Mevcut görünümüyle ölümü ele aldığımız" daysa baskının toplumsal ilişkiden kaynaklandığı, yoksa tekil ölüm olgusuyla hiçbir ilişkisi bulunmadığı görülmektedir. İşin daha da ilginç olan yanı ölüme özgü bu temel baskının "Eros'un özgürleştirilmesiyle" birlikte kavuştuğu yeni görünümdür:

> Ölüm içgüdüsü Nirvana ilkesine uygun bir şekilde çalışmakta, yani bütün gereksinimlerin gereksiz hale gelmiş olduğu... bir konuma yönelmektedir. Böyle bir konuma yaklaşıldığındaysa içgüdüsel eğilime özgü yok edici çabaların etkisini yitireceği gibi bir düşünceyle karşılaşılmaktadır. İçgüdünün temel amacı yaşamın değil acının sona ermesi, gerginlikten kurtulmaysa o zaman ölüm ve yaşam arasındaki çatışmanın paradoksal bir şekilde oldukça hafiflediği ve yaşamın hoşnutluk konumuna daha yakın olduğu görülmektedir ... Bunun nedeni aşırı baskıdan kurtarılmış Eros'un güçlenmesi olabilir. Bu sayede güçlenen Eros'un bir anlamda ölüm içgüdüsünü emmesiyle *Ölümün içgüdüsel değerinde bir değişiklik olacaktır* (s. 203).

Böylelikle şu eski gereklilik ve özgürlük ilkesi üzerine oturan idealist felsefe doğrultusunda içgüdü değiştirebilmek mümkün olmaktadır:

> Ölüm yeniden bir özgürlük göstergesine dönüşebilir. Ölümün gerekliliği, sonuç olarak bir özgürlük olasılığını dışlamamaktadır. Tüm diğer gereklilikler gibi ölüm de rasyonelleştirilerek, acı vermeyecek bir hale getirilebilir.

Marcuseçu diyalektik ölüm içtepisinin tamamen kazınıp yok edilmesi gibi bir düşünceyi içermektedir. (*Eros ve Uygarlık*'ta bu alıntının hemen ardından karşımıza çıkan bölümün adı: "Freudcu Olmayan Revizyonizmin Eleştirisi"dir!). Bu kavramın dindar ruhlarda ne türden bir direnişe yol açtığını anlamaya çalışanlar vardır. Burada –Eros'un "özgürleştirilmesi", başka yerde üretim güçlerinin özgürleştirilmesi– ölümün hakkından gelebilmek için yine diyalektiğe başvurulmaktadır!

Ölüm içtepisi rahatsız edici bir şeydir; çünkü diyalektiğin yeniden güçlenmesini engellemektedir. Radikalliği de buradan kaynaklanmaktadır. Oysa yol açtığı panik kendisine bir hakikat statüsü kazandırmamaktadır. Ölüm içtepisi denilen şeyin, son aşamada ölümün, bir rasyonelleştirme biçimi olup olmadığı sorusunun sorulması gerekmektedir.

Freud önce kanılara dayanarak şöyle konuşmaktadır (başka yerdeyse spekülatif varsayımdan söz edecektir):

> Psişik yaşantımızın değişmezlik, kışkırtmaların (Barbara Low buna Nirvana ilkesi demektedir) yol açtığı içsel bir gerginliği yok etme eğiliminin egemenliği altında bulunduğuna olan inancımız, ölüm içgüdülerinin varlığına inanmamızı sağlayan en güçlü etkendir (*Haz İlkesinin Ötesinde*).

Bu durumda Freud'un tüm enerjisini neden ölüm içgüdüsünü biyolojik bir mantık (Weissmann'ın çözümlemesi vs.) üzerine oturtmak için harcadığı sorusu sorulabilir. Bu pozitivist çaba, Engels'in doğayı diyalektikleştirme girişiminde olduğu gibi, genelde üzüntüyle karşılanmış ve Freud'a duyulan sevgi/saygı nedeniyle de söz birliği edilmişçesine bugüne kadar ihmal edilmiştir. Oysa Freud şöyle demektedir:

> Deneysel bir olgu olarak yaşayan her şeyin, hiçbir istisna tanımadan inorganik konuma geri döndüğü, içsel nedenler yüzünden öldüğü düşüncesini kabul ettiğimizde, her türlü yaşam biçiminin ölme eğiliminde olduğunu ve buna karşın canlı-olmayanın canlıdan önce geldiğini söyleyebili-

> riz... Yaşam bekçileri olarak adlandırılabilecek içgüdülerin ilkel aşamada ölümle bağlantılı oldukları söylenebilir.

Burada ölüm içtepisini bu pozitivist yaklaşımın elinden çekip alarak "spekülatif bir varsayıma" ya da "basit bir psişik işleyiş ilkesine" (bkz. Pontalis, *Arc* dergisi [34, 1968]) dönüştürmek oldukça zor bir iştir. Zaten bu düzeyde içtepiler arasında gerçek bir ikilik de yoktur; çünkü tek amaç ölümdür. Oysa ölüm adlı nihai amaç başlı başına bir sorundur zira ölümü neredeyse genetik bir programlama ve kodun içine yerleştirip, organik ve psişik bir yazgı olarak çok ama çok eski zamanlara kadar taşımaktadır. Özetle böyle bir ortamda oluşturulan *pozitif yaklaşıma* dayanarak, insan ya bu içtepilerin bilimsel gerçekliğine ya da bir efsaneden başka bir şey olamayacaklarına inanmak durumundadır. Elimizde Freud'un sözlerini kendisine karşı kullanmaktan başka seçenek yoktur:

> İçtepiler kuramı hepimizin paylaştığı bir mitolojidir. İçtepilerse bize ait efsanevi, devasa, belirsiz varlıklardır.[30]

Ölüm içtepisi bir efsaneyse o zaman onu yorumlayalım. Ölüm içtepisi ve bilinçaltı kavramını birer efsane olarak yorumlayalım ve yol açtıkları sonuçları ya da "gerçeklik" olarak görünme çabalarını önemsemeyelim. Bir efsane *bir şeyler anlatır* ve anlatılış biçimi anlatılan öykünün içeriğinden daha önemlidir. İsterseniz sizinle psikanalizin, cinsellik ve ölüm metaforlarına dayanarak, aslında bizim kültürümüzün asal örgütlenme biçimiyle ilgili bir şeyler söyleyip söylemediği konusunda bahse tutuşalım. İnsanlar efsaneyi anlatmaktan vazgeçtikleri, efsaneyle ilgili masallar birer aksiyom niteliği kazandığı gün Freud'un sözünü ettiği şu "devasa belirsizlik" de ortadan kaybolmaktadır. Nietzsche "Kavram bir metafor kalıntısıdır" diyordu. Eğer öyleyse şu bilinçaltı ve ölüm içtepisi *metaforlarından* söz

[30] *Psikanalize Yeni Giriş Konferansları* [Türkçesi için bkz. *Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları*, çev. Emre Kapkın ve Ayşe Tekşen Kapkın, Payel, 1998 —*ed. notu.*]

etmeye ne dersiniz?

Eros'un ölümün hizmetinde olduğu; kültürel yüceltmenin baştan sona ölüme sürükleyen devasa bir saptırmacaya benzediği; ölüm içtepisinin, baskıcı bir şiddete kaynaklık ve bir tür vahşi üstben görünümüne bürünerek kültüre yol gösterdiği; yaşamsal güçlerin tekrarlara dayalı bir zorlamaya (*compulsion*) benzediği ve bütün bu açıklamaların yalnızca *bizim* kültürümüz için geçerli olduğu doğrudur. Bu, ölümü ortadan kaldırabilmek amacıyla bir yazgı olarak gördüğü ve kendisinden kurtulamayacağını düşündüğü ölüme ölüm katarak çoğaltan bir ölüm işletmesine benzemektedir. "İçtepi" terimi bunu metaforik bir şekilde ifade etmekte ve bu konuda ekonomi politiğin çağdaş evresine dikkat çekerek (buna hâlâ ekonomi politik denebilirse?) değer yasasının, sahip olabileceği en terörist biçim olan yapısal görünüme kavuştuğunu, zorla yeniden üretilen kodunsa alabileceği en son biçimi almış olduğunu söylemektedir. Bu aşamada değer yasası, içtepisini tersine çevirmek kadar zor, neredeyse bizim kültürümüzün kendisinden kaçamayacağı bir yazgıya dönüşmüş gibidir. Bu, yaşamın tüm alanlarında aynı yasanın tekrarlandığı içkinlik aşamasıdır. Bu, ölümün nesnel bir amaca dönüştürülerek her şeyi belirlemesi ve ölüm içtepisi aracılığıyla *yapısı-bozularak* tamamen yıkılına seçeneği arasında sıkışıp kalan sistemin kendi sonuyla karşı karşıya kaldığı aşamadır. Ölüm içtepisi adlı metafor bütün bunları aynı anda ifade edebilmektedir; zira o hem sistemin kendisi hem de *ikizi/yansımasıdır*. Bu yansıma radikal bir karşı-amaçlılık şeklinde olmaktadır (bkz. *Das Unheimliche*'deki İkiz ve "yabansı tuhaflığı").

İşte efsane bize bunları anlatmaktadır. Bununla birlikte ölüm nesnel bir "içtepi" söylevine dönüştürüldüğünde ortaya nelerin çıktığına bakmakta yarar var. Biyolojik ve psikolojik bir tanıma sahip olan "içtepi" terimiyle birlikte psikanaliz doğrudan Batılı bir mantığın ürünü olan kategorilere saplanıp kalmıştır. Psikanaliz, bu mantığa radikal bir şekilde karşı çıkmak yerine, kendini bu Batılı mantığın belli bir ânı olarak sunmaktadır. Biyolojinin üzerine

oturtulduğu canlı ve canlı-olmayan ayrımı bilimsel aklın ürünüdür. Sözcüğün gerçek anlamında kendini bir koda dönüştüren bilim, ölümü, canlı-olmayanı, birer kavramsal nesne olarak yorumlamakta ve ölümden kopuşu da kendi varlığını meşrulaştıracak bir aksiyoma dönüştürmektedir. İyi Kızılderili ölü Kızılderilidir, diyen beyazlar gibi biz de bu bağlamda iyi bilim ölü bilimdir, diyebiliriz. Ölüm içtepisi de işte bu inorganik konuma, yapay bir bilimsel yasanın sonucu olan canlı-olmayan statüsüne, kısaca kendi ürettiği bir baskı ve ölüm fantazmına göndermektedir. Canlı-olmayanın yinelenmesinden ibaret bir döngüye benzeyen ölüm içtepisi bu yapay biyolojik açıklamaya katılmakla kalmayıp, ona bir de psikolojik katman eklemektedir. Oysa tüm diğer kültürler bağımsız/ayrı bir canlı-olmayan kavramı üretmemektedirler; bunu biyoloji adı altında üreten tek kültür bizimkidir. Bu ayrıma bir son verildiği an, ölüm içtepisi denilen şey de anlamını yitirecektir. Sonuç itibarıyla ölüm içtepisi, bilimin eklemleme girişimleri içinde yitip gitmekten başka bir çıkış yoluna sahip olmadığı, kuramsal bir canlı ve canlı-olmayan düzenlenmesidir. Kesin olan bir şey varsa, o da, bir ölüm sistemi aksiyomatiğine dönüştürülen canlı-olmayanın her zaman, kazandığıdır (bkz. J. Monod, *Raslantı ve Zorunluk*[31]).

Aynı sorunla ruhsal/psişik evrende de karşılaşılmaktadır, ancak burada çökme tehlikesiyle karşı karşıya olan psikanalizin tamamıdır. Sorulması gereken soru bizim sistemimizin ne zamandan itibaren ve niçin "ruhsallık" üretmeye başlamış olduğudur. "Ruhsallık" çok kısa bir süre önce özerkleşmeye başlamıştır. Biyolojik özellikler taşıyanı bir üst düzeyde yinelemekten başka bir şey yapmamaktadır. Bu kez ayrım çizgisi organik, somatik ve başka şey arasından geçmektedir. Bu ayrıma dayandırılmayan bir ruhbilimsel açıklama yoktur. Ancak buradan yola çıkarak bütüne ait parçaları birbirine eklemleyebilmek içinden

[31] Türkçe baskısı için bkz. Jacques Monod, *Raslantı ve Zorunluluk*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Dost Kitabevi, 1983 —*ed. notu.*

çıkılamayacak kadar güç bir iştir. Zaten çizginin iki yanı arasında bir köprü oluşturmaya çalışan, ancak yalnızca her ikisinin de birbirlerine nedensiz bir şekilde bağlanmalarına katkıda bulunan içtepi kavramı da bunun bir sonucudur. Burada ölüm içtepisine yönelik metapsikoloji ruh ve beden metafiziğiyle birleşmekte, yani onun daha gelişmiş bir aşamadaki yorumuna dönüşmektedir.

Ayrı bir psişik/ruhsal düzenin ortaya çıkış nedeni içimizde bir yerlerde, "çok derinlerde" bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde var olan, sistem tarafından yasaklanmış, kolektif ve simgesel bir değiş tokuş karmaşasının varlığıdır. Baskı altına alınmış olan simgesel değiş tokuş düzenidir. Ölüm içtepisinin egemenliği altında bulunmasına şaşıracak bir şey yoktur; çünkü o, bir ölüm düzeninde bireysel karmaşa anlamına gelmektedir. Onu bu şekilde kuramsallaştıran psikanaliz ise aynı çizgide yer alan diğer disiplinler gibi bu ölümcül ayrımı onaylamaktan başka bir şey yapmamaktadır.

Bilinç, bilinçaltı, üstben, suçluluk duygusu, fantazm, baskı altına alma (bastırma), birincil ve ikincil süreçler, fantazm, nevroz ve psikoz. (Herhangi bir sistemin değil) Bizim sistemimizin ürettiği bir temel ve anında algılanma/anlaşılma biçimi, yani bir koda dönüştürülmüş ruhbilimsel açıklamayı *kabul ettiğinizde* bu terimlerin hepsinin bir işe yaradıklarını görürsünüz. Kod ise karşı konulamayan gücünü, her biri zaman içinde özel araştırma ve egemen bir bilim dalı olarak ortaya çıkacak farklı evrenlerin yorumuna borçludur. Ancak ruhbilim bütün bu alanlar arasında geleceği en parlak olandır. Çünkü tüm vahşi, ortalıkta dolanan, ters, simgesel süreçler bu bilim dalı tarafından *bilinçaltı adına* zapturapt altına alınıp yorumlanmışlardır. Üstelik bu alan, inanılmaz bir saygısızlıkla radikal bir "özgürleşme" eyleminin ana teması olarak sunulmaktadır! Burada ölüm bile ölüm içtepisi adı altında zapturapt altına alınmaktadır!

Radikal bir psikanaliz kuramı arzulayanlar aslında ölüm içtepisini Freud ve psikanalize karşı kullanabilirler.

Freud'un geliştirdiği psikanalitik kuramda ölüm içtepisi deneysel bilim anlayışına tamamen ters düşen bir şey olarak kabul edilmelidir. Bu ölüm içtepisi yorumu ne akla gelebilecek en son yorum ne de en radikal çözümdür. Bu ters yüz edilmiş bir ölüm içtepisi formülüdür. Bu formülü yadsıyanlar haklıdır, yoksa psikanaliz furyası içinde Freud'u doğru dürüst anlamadan, onunla birlikte bu formülü onaylayanlar değil. Ölüm içtepisi daha önce ortaya çıkmış olan ekonomik, enerjetik, topik hatta psişik tüm bakış açıları ve düzenekleri aşıp geçerek sanal düzeyde onları anlamsız kılmaktadır. Daha doğrusu sahiplenmeye çalıştığı XIX. yüzyıla özgü bilimsel mitolojiden miras kalan içtepisel mantığı anlamsızlaştırmaktadır. Ölüm içtepisi kavramındaki "ironi" ve bu kavramın yol açtığı inanılmaz ve çözülmesi olanaksız paradokstan söz eden Lacan, belki de bu olayı fark etmişti. Psikanaliz, tarihsel açıdan, bağrına basmak durumunda kaldığı en tuhaf çocuğu doğurmuş olabilir, ancak psikanaliz adlı aynadan yansıyan bir ölüm yoktur. Ölüm her şeyi belirleyen total, radikal bir ilke gibidir. Bu konuda baskı altında tutma ya da libidinal bir ekonomiye ihtiyacı yoktur. Birbiri peşi sıra ortaya çıkan oyalayıcı kuramsal açıklamalarla enerji hesapları umurunda bile değildir. Hatta bilinçaltını dışladığı bile söylenebilir. Ölüm bütün bunları Eros'u oluşturmaya yönelik bir makine, tüm diğerleri gibi bozup darmadağın ettiği pozitif bir yorumlama makinesi olarak görmektedir. Bir karşı-amaçlılık ilkesi, spekülatif açıdan radikal bir varsayım, metaekonomik, metapsişik, metaenerjetik, metapsikanalitik bir şey olan ölüm (içtepisi) bilinçaltı ötesi bir yerlere aittir. Ölüm içtepisi psikanalizin elinden alınarak kendisine karşı kullanılmalıdır.

BATAILLE'IN ÖLÜM ANLAYIŞI

Psikanalizin ölüme bakışı çok radikal görünmekle birlikte yine de bir *eksiklik*, yani içtepisel *zorlamanın* yinelenmesi, inorganik sürekliliğin sonunda kavuşacağı bir denge dü-

şüncesi; yoğunluk ve farklılıklara en alt düzeye doğru giden bir gerilemeyle son verilmesi, ölüm entropisi, içtepileri koruma, Nirvana eksikliğinden kaynaklanan bir denge düşüncesi üzerine oturtulmuş bir bakıştır. Bu kuramla ekonomi politik arasında kimi benzerlikler vardır. Malthusçu ekonomi politik gibi psikanalizin de amacı ölüme karşı mücadele etmektir. Çünkü ekonomi politik varlığını bir eksiklik düşüncesine borçludur. Bir başka deyişle ölüm burada her türlü muhasebe işleminin kendisinden kaçamadığı bir kör nokta, çıkmaz bir sokaktır. Değerlerin değiş tokuş edilmesi ve eşdeğerlikler oyunu ancak ölümden kurtulmakla mümkün olabilmektedir. *Ölümün mikroskobik dozlarda enjeksiyonu, hemen anında, öylesine bir fazlalığa, öylesine bir çelişkiye yol açacaktır ki, sonuç olarak değer oyununun tamamen çöktüğü görülecektir.* Ekonomi politik bir ölüm ekonomisidir; çünkü kendisinden kaçmaya çalıştığı ölümü, çektiği söylevin içine gömmektedir. Bunun tersini yapan ölüm içtepisiyse, aşılıp geçilmesi olanaksız bir amaç olan, ölüme özgü bir söylevdir. Bu ters ancak tamamlayıcı bir söylevdir, zira nirvana (ölü değerin sonsuza dek sürebilecek biriktirimi ve yeniden-üretimi) ekonomi politikse o zaman ölüm içtepisi de bu hakikat ve saçmalığı ifşa eden şeydir. Ancak bu işi sistemin terimlerini kullanarak ve ölüme ideal bir içtepisi (nesnel amaç) görünümü vererek yapmaktadır. Mevcut biçimiyle ölüm içtepisi güncel sistemin en radikal yadsınmasıdır. Ancak bunu yaptığı zaman bile ekonomi politiğe özgü kasvetli bir düşgücünü yansıtmaktan başka bir şey yapmamış olmaktadır.

Bataille, ölümü bir gerilim ayarlaması ve denge işlevine sahip bir araç, içtepi *ekonomisi* olarak görmek yerine tam tersine onu denetlenmesi olanaksız değiş tokuşlar, aşırı bolluk ve fazlalık olarak kabul etmektedir. Her zaman bir fazlalık olarak görülen ölüm, ölümden kopuk bir yaşamın aksadığını kanıtlamanın yanı sıra, yaşamın ancak ölümü içerdiği ve onunla değiş tokuş edilebildiği ölçüde var olabileceğini, aksi takdirde değerin süreksizliğine, öyleyse kaçınılması olanaksız bir iflasa mahkûm olduğunu kanıt-

lamaktadır. "Yalnızca yaşamın var olmasını istemek, yalnızca ölümün var olmasını sağlamak demektir." Ölümün yaşamın yaptığı bir hatanın sonucu olmadığı, ölümün bizzat yaşam tarafından arzulandığı ve onu ortadan kaldırma gibi çılgınca (ekonomiye ait) bir düşünce, ölümü yaşamın merkezine yerleştirmek anlamına gelmektedir. Ancak bu kez, ölüm iç karartıcı ve sonu olmayan bir hiçliğe benzemektedir. Biyolojik açıdan: "Dünyanın yapay bir şekilde örgütlenmesinin insan yaşamını uzatacağı gibi bir düşünce insana afakanların basmasına neden olabilir" (*Erotizm*).[32] Ancak bu simgesel bir karabasana benzeyecektir; çünkü içinde yaşadığımız evrende karabasan sıradan bir olasılıktan çok her an karşı karşıya kaldığımız bir gerçeklik, yani ölümden (fazlalık, çelişki, bağış, kurban etme, harcama ve galeyan) ve bu durumda gerçek yaşamdan yoksunluktur. Ölümden vazgeçiyor ve harcamak yerine biriktiriyoruz:

> Gerçekte arzu nesnemiz olan ölümü, sürdürdüğümüz yaşama ekliyoruz... Ölmek yerine kendimizi geliştiriyoruz.

Lüks ve müsrifliğin işlevsel muhasebeye üstünlüğüyle ölümün, üretim ve biriktirme adlı tek yönlü bir amaca sahip yaşama üstünlüğü.

> İnsan yaşamını bir bütün olarak kabul edersek, insanın canının, kaygılandırıcı boyutlara varan bir müsriflik, hatta kaygılanmaya izin verilmeyecek bir aşamayı bile çekebileceği söylenebilir. Gerisi ahlakçı palavralardır.... İçimizdeki o durulmak bilmeyen kıpırdanma, ölümden bize zarar vermesini istemektedir.

Ölüm ve cinsellik Freud'da olduğu gibi karşıt ilkeler şeklinde çatışacaklarına aynı döngüde, süreklilik denilen aynı döngüsel *devrim* süreci içinde değiş tokuş edilmektedirler. Cinsellik karşılığında ödenmesi gereken "bedel" ölüm değildir. Karmaşık canlı varlıklar kuramının her bölümünde

[32] Bu eserin bir çevirisi için bkz. *Erotizm*, çev. M. Mukadder Yakuboğlu, Ankara, 1993 —*ed. notu.*

karşımıza çıkan bir tür eşdeğerlik (tek hücreli canlı hem ölümsüz hem de bir cinsiyetten yoksundur). *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nda olduğu gibi, cinsellik, ölümün gelişigüzel bir şekilde ayartılması anlamına gelmemektedir. Bir başka deyişle ölüm ve cinsellik karşılıklı enerji değiş tokuşunda bulunmakta ve birbirlerini yüceltmektedirler. Ne birinden ne de diğerinden vazgeçmek söz konusu değildir; bir başka deyişle, yaşam ve ölümü birbirlerinden ayırdığınız gün ekonominin denetimi altına girmektedirler. Bir aradayken ise birlikte ekonominin ötesine geçmekte, yani şölen ve harcama düzenine ait olmaktadırlar (Bataille için bu erotizm, yani) "Ölüm ve cinsellik arasında hiçbir farkın bulunmaması" anlamına gelmektedir:

> Ölüm ve cinsellik doğanın sayısız canlı varlıkla birlikte kutladığı bir şölenin en çarpıcı anlarıdır. Her ikisi de sınırsız birer harcama anlamına geldiğinden, doğa her varlığa özgü bir nitelik olan yaşayıp gitme arzusunun tersi sayılabilecek bir şekilde davranmaktadır.

Kıtlığın/yokluğun süreye dayalı *çizgisel* bir ekonomi anlayışını dayattığı yerde şölen *döngünün* yinelenmesidir. Çünkü Freud'un tekrarlardan oluşan ölüm adlı gerilemeden başka bir çıkış önermediği bir yerde döngüsel devrim yaşam ve ölüm aracılığıyla yinelenmektedir.

Öyleyse Bataille ölümü, ölçüsüzlük ve anti-ekonomi ilkesi üzerine oturan bir şey gibi görmektedir. Buradan yola çıkarak lüks metaforuna, ölümün şatafatlı karakterine ulaşılabilmektedir. Onun için yalnızca gösterişe yönelik ve yararsız harcamanın bir anlamı vardır. Ekonominin bir anlamı yoktur. Yaşama egemen bir yasaya dönüştürülen ekonomi bir kalıntıdan başka bir şeye benzemezken, zenginlik ve lüks bir şekilde değiş tokuş edilen ölüm, yani yatırım ve eşdeğerlikler dünyasından kaçarak yok edilmekten başka bir işe yaramayan kurban etme ve "lanetli pay" anlamına gelmektedir. Yaşam *her ne pahasına olursa olsun* sürdürmek zorunda olduğumuz bir gereksinimse, bu durumda, ölüm *kendisine paha biçilmeyecek* bir lüks

demektir. Yaşamın değer ve yararlılık tarafından yönlendirildiği bir sistemde, ölüm, yararsız bir lükse, tek olası alternatife dönüşmektedir.

Bataille, bu şatafatlı cinsellik ve ölüm buluşmasını *süreklilik*, bunun karşıtı olarak gördüğü bireysel varoluş ekonomisiniyse süreksizlik olarak nitelendirmektedir. Amaçlılık süreksizlik düzenine aittir; çünkü amaçlılığı salgılayanlar ölümlü (süreksiz) varlıklardır. Salgıladıkları tüm amaçlılıklarsa sonunda tek bir amaçlılığa, yani *kendi* ölümlerini amaçlamaya dönüşmektedir.

> Bizler ölümlü (süreklilik taşımayan), anlaşılması olanaksız bir serüven yaşadıktan sonra tek başına ölüp giden ancak bu arada yitirmiş olduğumuz sürekliliğin hasretini çeken insanlarız.

Oysa ölümün bir amacı yoktur. Bireysel varlığın amaçlılığının sorgulanmasına yol açmaktadır. *Erotizm*'de şöyle denmektedir:

> Bedensel erotizm, partnerlerden birinin varlığına tecavüz etmekten başka bir anlama sahip olabilir mi?... Normal konumda bir oyun partnerinden başka bir şey olmayan dışa kapalı tekil varlığın yapısı erotik uygulamayla yok edilmektedir.

Bir iletişim, bir kimlik kaybı ve füzyona yol açtığı ölçüde erotik çıplaklık öldürmeyle eşdeğerli bir şeydir. Eros, oluşturulmuş yapıların çözülmesinin yol açtığı büyüleyicilik demektir; enerjileri birbirlerine bağlayan, onları her zaman daha üst birimler halinde bir araya getiren Freud'un Eros anlayışının aksi bir yaklaşım. Eros konusunda olduğu gibi ölüm konusunda da söz konusu olan şey, sürekliliğin, elden geldiğince süreksizliğin içine yedirilebilmesidir; bir başka deyişle bu, total süreklilikle oynanan bir oyundur. İşte bu anlamda "korkunun bizi içine ittiği bireysel süreksizlikten kopuş olarak nitelendirilebilecek ölüm, kendini yaşamdan daha saygın bir hakikat olarak sunmaya çalışmaktadır". Freud da *farkında olmadan* kesinlikle aynı şeyi

söylemekle birlikte söz konusu olan aynı ölüm kavramı değildir.

Freud, ölümü bizzat yaşama özgü bir eğilmenin sonucu olarak görememekten çok, yaşamı sınırlandıran her şeyin tersine döndürülmesiyle ölçüsüzlük ve korkuyu atlayıp, ölümü nihai bir içtepi haline getirerek yaşama ait gecikmeli bir denkleme dönüştürmesidir. Tekrar başlığı altına yerleştirdiği ölümden kurtulmaya çalışarak, (galeyana gelmeyi) coşmayı atlamasıdır. Ölüm bir ayrışma ya da bir gerileme değil, bir tersine çevirme ve simgesel bir meydan okumadır.

> Yaşadığını unutmuş ve tanrıların arzularını öngörüp anında yerine getirmeye çalışan ölümlü insanlar, doğal olarak, bir kez kendi kendileriyle yüz yüze geldiklerinde kendilerini ölüme götüren en kısa yolu seçmektedirler. Kendine rağmen büyülendiği o belirsizliğin hasretiyle yanıp tutuşan çağlayan da, aynı şekilde, bir sarhoş gibi kayadan kayaya sıçrayarak, uysal denize ulaşmaya çalışmaktadır... Denge yitimi büyüleyici boyutlardadır. Halklar hep birlikte ölüm coşkusuyla yanıp tutuşmaktadırlar. [Yunanlılar zamanında Ksanthos'ta bir kent vardı] Brütüs'ün cömertliği onları fena halde kızdırmıştı. Yangın başladığı sırada, bir yandan kenti kuşatırken bir yandan da onlara yardım eli uzatıyordu. Oysa onlar askerlerini surların üzerinden aşağı atarak ateşi harlatıp, bundan keyif alıyorlardı. Brütüs onlara elini uzattığı sırada korku ve coşkuyla kendilerinden geçmiş bir halde erkek ve kadınlar alevlerin üzerine atlıyor, savaşın ortasına bırakılıverilen ya da babalarının kalkanında taşınan çocuklar ölüyorlardı. Bunu yapmaları için kendilerine meydan okumaya gerek kalmamıştı. Bu davranışın kökeni daha derinlerde yatmaktaydı. Çok eskiden Persler tarafından tuzağa düşürülmüş, köşeye sıkıştırılmış ataları da kenti yakmış ve sazlıklar arasından kaçıp kurtulmaya çalışmışlardı. Onlarla birlikte evleri ve tapınakları da alevler tarafından yutularak göğe doğru savrulup gitmişlerdi. Torunları bu olayı unutmamışlardı...
>
> *Hölderlin* ["Halkın Sesi"].

Yaşam ve ölümün değiş tokuş edilme sürecinde yaşam karşılığında ödenebilecek en büyük meblağın ölüm olduğunu iddia eden öneri bilimsel geçerliğini yitirmiş durumdadır; bilimin bu "hakikat"la ilgilenmesi sonsuza dek yasaklanmıştır. Bataille erotizm konusunda şöyle der:

> İki sevgilinin birlikteliği tutkunun ürünüyse, bu birliktelik, ölüme yapılan bir tür çağrı, öldürme ya da intihar etme arzusu olarak görülmektedir ... insanları sürekli olarak içlerine çekerek emen ve bir anlamda onları ölümle özdeşleştiren yarıklar, delikler, dipsiz kuyular...

Burada herhangi bir nesnel ilişki, herhangi bir yasa ya da doğal zorunluluktan söz edebilmek olanaksızdır. Lüks ve ölçüsüzlük, bir amaca sahip olamayacakları gibi vücut ya da dünyanın hesabına da geçirilemezler. Ölüm için de aynı şey geçerlidir, bu meydan okuma düzenine ait simgesel, gösterişli ölüm biyolojik ölümün tersine herhangi bir vücut ya da doğaya ait değildir. Simgeselle gerçek ya da bilimseli birbirine karıştırmamak gerekir.

Oysa Bataille da bu hatayı işlemektedir:

> Ucuza üretmek insanca bir şeydir. Doğa hesaplamadan harcar, cömertçe 'kurban eder.

İdeal bir müsrif olan doğayı ideal muhasebeciler olan ekonomistlere karşı kullanmak niye? Lüks de ekonomiden daha "doğal" bir şey değildir. Kurban etme ve kurban etme yoluyla yapılan harcama, gündelik yaşamın bir parçası değildir. Bu yanılgı Bataille'ın yeniden üretici cinsellik ve erotik harcamayı birbirine karıştırmasına neden olmuştur:

> Yeniden-üretimin yol açtığı ölçüsüzlükle ölüm adlı ölçüsüzlüğü anlayabilmek için her ikisinden de yardım istemek gerekiyor.

Oysa yeniden-üretim mevcut haliyle tür açısından ölçüsüz bir şey değildir. Bireyin ölümünü içerdiği zaman bile bu pozitif bir ekonomi ve işlevsel bir ölüm şeklinde olmaktadır. Kurban özelliğine sahip ölümse üretkenlik ve yeniden

üretkenliğin karşıtıdır. Bataille'ın dediği gibi hedefi sürekliliktir, ancak bu bir yaşam düzeni anlamına gelen türün sürekliliği değildir. Oysa öznenin içinde kaybolup gittiği cinsellik ve ölüm adlı radikal süreklilik her zaman için bir düzenin ortadan kaybolması anlamına gelmektedir. Arzu nasıl gereksinim üstüne oturmuyorsa, bu radikal süreklilik de yeniden-üretim üstüne oturmamaktadır. Gösterişe yönelik harcamanın da gereksinimleri hoşnut etme gibi bir amacı yoktur; radikal süreklilik erotizmin biyolojik işlevselliğini yadsımaktadır. Türe özgü yasada kurban etmenin, kurban etme amaçlı yok etme, oyun ve harcamanın sırlarını keşfetmeye çalışmak bunları işlevselleştirmek demektir. Bu ikisi birbirinin devamı değildir. Erotik ölçüsüzlükle cinsel ve yeniden üretici işlev arasında hiçbir ortak payda yoktur. Ölümdeki simgesel ölçüsüzlük ve bedenlerin biyolojik yok oluşları arasında da hiçbir ortak payda yoktur.[33]

---

[33] Burada her şeyin birbirine karışma olasılığı oldukça yüksektir; çünkü ölüm ve cinselliğin biyolojik açıdan karmaşık varlıklara özgü organik bir ortak yazgıya sahip oldukları düşünülmektedir ki, bunun ölüm ve cinsellik arasındaki *simgesel* ilişkiyle hiçbir *benzerliğe* sahip olmadığı söylenebilir. Birincisi genetik kodun yararları arasında yer alırken ikincisi toplumsal kodlar ya da yapı-bozum süreci içinde yer almaktadır. Daha doğrusu ikincisinin biyolojik bir eşdeğerlisiyle hiçbir yerde karşılaşmak mümkün olmadığı gibi bir sayı ya da dille ifade edebilmek de olanaksızdır. O bir oyun bir meydan okuma ve keyif almadır. Birinciyle oyun oynayıp dalga geçmektedir. İkisi arasında, yani cinsellik/ölüm arasındaki *gerçek* ve simgesel ilişki, değiş tokuş kopukluğunu aşıp geçerek yaşamın tamamını kucaklayan toplumsal bir yazgıya dönüşmektedir.

Weissmann'a göre, *soma* (organizmayı yeniden üretmeyen hücrelerin tamamı) ölümcül bir şeyken dölleyici plazma ölümsüz bir şeydir. Tek hücreliler gücül düzeyde ölümsüzken, ölüm farklılık arz eden çok hücrelilere özgü bir şeydir. Onlar için ölüm olası hatta *rasyonel* (bireysel yaşamın sınırsız süresi yararsız bir lükstür; Bataille için ölüm tam tersine "irrasyonel" bir lükstür) bir şeydir. *Ölüm canlıların çok geç tarihlerde sahip oldukları bir şeydir.* Canlı türler tarihinde cinsellikle aynı zamanda ortaya çıkmıştır.

Burada doğalcı ya da biyolojik açıklamaların etkisi altında kalan Bataille, yeni bir aşama gibi sunmaya çalıştığı bir tür süreksizlik eğiliminden söz etmektedir: "Yaşama/ sürüp gitme arzusu her canlıya özgü bir şeydir." Sınırsız bir yoğun enerji tüketimi ve yok etme türünden bir zevke aşırı düşkünlükten ibaret doğaya karşı, "insan" kendini yasaklar aracılığıyla korumaya çalışmakta, kendisine doğadan geçen bu ölçüsüzlük ve ölüm içtepisine karşı tüm gücüyle mücadele etmektedir (oysa bu direniş hep geçici olmuştur, "insanlar şiddet ve ölüme karşı asla kesin bir şekilde hayır diyememişlerdir"). Böylelikle Bataille'da

---

Les Limbes du Pacifique [Cuma veya Öteki Ada. Türkçe çevirisi için bkz. Michel Tournier, *Cuma veya Pasifik Arafı*, çev. Melis Ece, Ayrıntı, 1994 —*ed. notu.*] başlıklı metninde Tournier de keza şöyle demektedir: "Cinsellik ve ölüm arasında çok sıkı bir uyum vardır.... Dölleme sırasında, zaten her zaman gizliden gizliye gerçekleştirilen, bireyin tür adına kurban edilmesi konusunda ısrar ediyordu. Ona göre cinsellik, türün bireyde karşılaşılan canlı, tehdit edici ve ölümcül ifadesidir. Doğurmak, yeni kuşağın eski kuşağı masumane ancak acımasız bir şekilde hiçliğe itmesine yol açmak demektir... Bu yüzden cinsleri birbirlerine iten içgüdü ölüm içgüdüsünden başka bir şey olamaz. Doğa bu oyunu insanlardan gizlediğini sanmıştı; oysa bu apaçık, şeffaf bir oyundur. Bu, görünüşe göre sevgililerin, kendini kurban etme konusunda akla gelebilecek en çılgınca şeyleri yaptıkları bir sırada, egoistçe bir zevk almayı sürdürdükleri bir oyundur." Doğru bir masal olmakla birlikte ölüm ve *biyolojik* cinsellik arasındaki bağıntıyı kanıtlamaktan başka bir işe yaramıyor. Ölüm adlı kararname aslında cinsellikle aynı anda ortaya çıkmıştır; çünkü cinsellik *işlevsel* bir bölümleme içerdiğinden doğrudan baskı altına alma düzenine havale edilmiştir. Oysa bu işlevsel bölümleme içtepi düzenine değil, *toplumsala* ait bir şeydir. Kendisiyle belli bir toplumsal ilişki biçiminde karşılaşılmaktadır. Vahşiler, cinselliği, bizim yaptığımız gibi özerkleştirmemektedirler. Onlar Bataille'ın betimlemesine daha yakındırlar: "füzyon yoluyla yeni bir anlam/görünüm kazanan organlar oyununda insan kendin(i)den geçmektedir/ kaybetmektedir..." Bu yüzden hem Weissmann'dan yana hem de ona karşı olmak yani: *Ölüm* (ve cinsellik) *çok geç tarihlerde toplum ve insanın mülkiyetine geçirilmiştir*" [*Erotizm*] demek gerekiyor.

harcamanın (bir müsriflik modeli olarak doğa) *doğal* bir tanımıyla birlikte en az onun kadar tözsel ve ontolojik bir tanıma sahip ekonomi (özne sahip olduğu konumu korumak ister, ama ona bu temel arzuyu yaşatan nedir?) üzerine oturtulan, ilk başlangıçtaki kurban etme ve ölüm coşkusunun Hıristiyanlık ve sapıklığın[34] sunduğu çekici şeyler sayesinde giderek ortadan kaybolduğu, bir tür *öznel* yasak ve yasak çiğneme *diyalektiği* üretmiştir. Önemli bir metafizik değişiklik karşısında, ölümün, ekonomik örgütlenmeye meydan okumasının anlamını yitirdiği, süreklilik ve süreksizlik üstüne oturtulmuş bir tür *nesnel diyalektik* oluşmuştur.

Bununla birlikte ölçüsüzlük ve lüks üstüne oturtul-

[34] Bataille'ın "ölçüsüzlük" üzerine oturtmuş olduğu bu bakış sık sık *yasak çiğneme* tuzağına düşmektedir. Temelde Hıristiyan olmakla birlikte (güncel psikanaliz ve şölenle rahatlama üzerine oturtulmuş tüm "özgürlükçü" ideolojiler tarafından paylaşılan) bir yasak ve yasak çiğneme diyalektiği ya da bunlar üzerine oturtulmuş bir mistik düşünce. Şöleni bir *yasak çiğneme estetiğine* dönüştürdük; çünkü bizim kültürümüzün temelini yasaklar oluşturmaktadır. Bu şölen fikrini belirleyen şey de baskı altında tutmadır. Böylelikle onu, yasağı ön plana çıkarmak ve toplumsal düzeni güçlendirmekle suçlamak mümkün olmaktadır. Çizgi (/) şeklinde oluşturduğumuz bir engelin ötesini ve berisini düşlemekten aciz olduğumuz için, ilkel şöleni de aynı türden bir çözümlemeyle onurlandırmaktayız! Bütün bunların kökeninde kesintisiz bir çizgi şeklinde sürüp gelen düzenimizin temel şeması (bizim kültürümüzü yönlendiren "doğru biçim" daima bir son ve sonlanma düşüncesine dayalıdır) yer almaktadır. Kurban töreni gibi ilkel şölen de bir yasak çiğneme olayı değil bir tersine çevirme, döngüsel bir devrimdir. Yasak çizgisine/engeline gerçekten son verebilen tek biçimdir. Bunun tersi olan yasak çiğneme ya da baskı altına alınmış enerjilerin "özgürleştirilmesi"ne ait düzendeyse ulaşılan sonuç yasağın zorla tekrarlanmasıdır. Öyleyse ölçüsüzlük yalnızca tersine çevrilebilirlik ve döngüyü kapsamaktadır; burada yasak çiğneme yoktur. "Ekonomik düzende her türlü üretim yeniden-üretimden başka bir şey değildir. Simgesel düzendeyse her türlü *yeniden-üretim* üretim anlamına gelmektedir."

muş Bataille'ın ölüm anlayışında, psikanalitik yaklaşımla, psikanalize özgü bireysel ve psişik devinimin elinden kurtarılabilecek bir şeyler kalmıştır. Söz konusu olan şey ekonominin ayarının temelinden bozularak, nesnel bir ekonomi politik aynasıyla birlikte; baskı altında tutma, bilinçaltı ve libidinal ekonomiyle ilgili her şeyi tersinden yansıtan aynayı da parçalayabilme şansıdır. Bu kırılıp dağılmış ayna parçalarının ötesinde, öleceği sırada aynada yeniden kendi yansımasıyla karşılaşan *Praglı Öğrenci*'de olduğu gibi, bugün bizi bekleyen başka şeyler, yani vücut, varlık ve zenginliklerin inanılmaz bir şekilde harcanıp gitmesi denilen şey vardır ki, bu durumu öngören en güzel açıklama Bataille'daki ölüm figürüdür.

NEREYE BAKSAM KENDİ ÖLÜMÜ/MÜ GÖRÜYORUM NEREYE BAKSAM ÖLÜM BENİ DÜŞLÜYOR

Düzenli Ölüm - Biyolojik Ölüm

Biyolojik ölümü ters yüz edebilme olanaksızlığıyla bu ölüme özgü nesnellik ve düzen anlayışı modern bir bilimsel olgudur. Bu, bizim kültürümüze özgü bir şeydir. Tüm diğer kültürler ölüm öncesi bir ölümle yaşam sonrası yaşamın var olduğunu ve ölümü yaşamdan ayırabilmenin olanaksız olduğunu düşünmektedirler. Ölüm *teriminin* yaşamı ya da yaşam *teriminin* zorunlu olarak ölümü içerdiğini varsayan düşünceye, kesinlikle *belirsiz* bir yaşam ve ölüm düşüncesiyle karşı çıkmak ve simgesel düzende bunların özerkleştirilmesinin mümkün olmadığını söylemek gerekmektedir. Bu düzende ölüm bir müddetin sonu değil, yaşamın bir parçası (*nuance*) ya da yaşam, ölümün bir parçasıdır. Oysa bizim modern ölüm anlayışımız bambaşka bir düşünce sistemi tarafından yönetilmektedir. Bu düşünceye göre bir makine ya çalışır ya da çalışmaz. Keza biyolojik makine ya ölüdür ya da canlı. Simgesel düzendeyse böyle soyut bir kodlama yoktur. Hatta biyoloji insanın doğduğu andan itibaren ölmeye başladığını kabul etmekte, ancak

bu tanımlamayı yine de işlevsel[35] bir çerçeve içine oturtmaktadır. Yaşamın ölüme eklemlenmiş ve yaşamla değiş tokuş edilebilen bir şey, yaşamın doruk noktası olduğunu söylemekse bambaşka bir şeydir. O halde yaşamın ölümle sonuçlanan bir sürece dönüştürülmesi saçma bir şeydir. Ölümü bir kayıp ya da bir süreç sonunda karşılaşılan bir şeyin eşdeğerlisi olarak görmekse daha da saçma bir şeydir. Bu durumda yaşam ya da ölüme herhangi bir *amaç* yüklenemez, bir başka deyişle, ölüme özgü herhangi bir *tanımlama* ya da zamansal düzenlilikten söz edilemez.

Yaşamdan ölüme gidildiğini söyleyen ve tamamen gelişmeci bir düşünce evreni içinde yaşıyoruz. Burada biyoloji ve metafizik birlikte bir özne illüzyonu desteklemektedirler; bu arada metafiziği alt etmeye çalışan biyoloji onun bir uzantısına dönüşmektedir. Belli bir anda ölen bir özneden söz edebilmek bile mümkün değildir. "Bize ait" (vücudumuzun, nesnelerimizin, dilimizin) her parçanın yaşamaya başladığı andan itibaren ölmeye başladığını ve daha hayattayken yasının tutulduğunu söylemek daha gerçekçi olacaktır. Bazıları bu şekilde daha ölmeden yavaş yavaş yaşadıklarını bile unutabilmektedirler. Brecht'in şarkısında ırmakta yüzen boğulmuş kızın cesedini unutan Tanrı gibi:

> *Und es geschah, das Gott sie allmählich vergass,*
> *Zuerst dass Gesicht, dann die Hände, und zuletzt das Haar...*
>
> Tanrı sonunda yavaş yavaş önce onun yüzünü,
> daha sonra ellerini ve nihayet saçlarını unutur...

Her an kimlik değiştiren özneyi Tanrı bile unutmaktadır. Bunun biyolojik ölümle hiçbir ilişkisi yoktur. Biyokimya

[35] Bilim açısından ölümün teknik anlamda giderek belirsizleşmesi ilginç bir hal alıyor. Örneğin kalp durması, sonra yatay elektroansefalogram, sonra .... daha ne olsun? Bu nesnel gelişme ötesi bir şeydir bir başka deyişle bilimin tam merkezinden, ölüm konusunda simgesel bir belirsizlik, kararsızlık yayılmaktadır.

kutbunda cinsellikten yoksun tek hücreliler ölümün varlığından habersiz bir şekilde bölünüp çoğalmaktadırlar (genetik kod da ölümden bihaberdir, bir başka deyişle, bireylerin yazgısının ötesine geçerek hiçbir değişikliğe uğramadan bir insandan diğerine aktarılabilmektedir). Simgesel kutbundaysa yine ölüm/hiçlik diye bir şey yoktur; çünkü yaşam ölüme, ölümse yaşama çevrilebilmektedir.

Bilinçli bireysel öznenin içinde devindiği o sonsuz küçüklükteki alandaysa, ölüm, tersine çevrilemesi olanaksız bir anlama sahip olmaktadır. Bir olaya bile dönüşememekte, yani gerçekleşmeden önce yaşanan bir mite benzemektedir. Bir kimliğe sahip olabilmek için özne bir başlangıç ve bir de son mitine ihtiyaç duymaktadır. Gerçekteyse ortada özne diye bir şey yoktur; çünkü özne de yüz, eller, saçlar gibi –hatta onlardan önce– ölümün içtepisine dönüştüğü sonsuz bir döngü, saçma bir sınıflandırmaya tabi tutulduğu bir süreç içindeki yerini alarak, başka yerlerde dolanmaktadır. Yaşamın her alanında karşılaştığımız bu ölüme büyü yaparak, onu, beden adlı belli bir zaman ve mekâna taşımamız gerekiyor.

Biyolojik ölümde, beden ve ölüm, birbirlerini yüceltmek yerine birbirlerini etkisiz hale getirmektedirler. Biyoloji açısından ruh ve beden ayrımı *temel* bir olgudur. Bu ikili süreç tarafından nesnelleştirilerek artığa dönüştürülen beden bir tür ölüme benzemektedir; ölerek intikam alan kötü nesne gibi. Böylelikle vücut ruh sayesinde deneysel, nesnel bir cinsiyet, kaygı ve ölüme mahkûm edilmiş bir olguya dönüşmüştür. Bu zihinsel kopukluk sayesinde, ruhun somutlaştığı bir "gerçekliğe" dönüşen vücut, ancak ölüme mahkûm edilebildiği ölçüde var olabilmektedir.

O halde ölümlü beden, ölümsüz ruhtan daha "somut" bir şey değildir. Her ikisini de aynı düşünce üretmiş olup onlarla birlikte ortaya onları tamamlayan iki önemli metafizik düşünce çıkmıştır. Bunlardan biri ruhu (tüm ahlaki dönüşümleriyle birlikte) ideal varlık olarak kabul ederken; diğeri vücudu tüm biyolojik uzantılarıyla birlikte "maddeleştirmektedir". Biyoloji de herhangi bir Hıristiyan ya da

kartezyen metafizik düşünce gibi ruh ve beden ayrımı üstüne oturtulmuş olmakla birlikte artık bundan söz etmemektedir. Artık ruhtan söz edilmemektedir; çünkü bu kavram ideal bir ilke olarak bilimsel ahlak disipliniyle gerçek ve dünya üstünde gerçekleştirilen yasal bir teknik işlem sayesinde "nesnel" materyalist ilkeleri de kapsamaya başlamıştır. Ortaçağda ruhtan söz edenler "bedenin göstergelerini", teknik ve aksiyomlarıyla birlikte toptan "beden olmayan" tarafına geçen biyoloji biliminden daha iyi açıklıyorlardı (Octavio Paz, *Conjonctions et Disjonctions*).

Kaza ve Felaket

Modern ve burjuvaziye özgü akılcılıkta ölüm konusunda bir paradoks vardır. Ölümü, kutsallıkla ilişkisi olmayan, doğal ve tersine çevrilmesi olanaksız bir şey olarak görmek tam bir "Aydınlanma" dönemi davranışıdır. Oysa bu düşünce burjuva akılcılığının ilkeleriyle tam bir çelişki içindedir: bireysel değerler, sınır tanımayan bilimsel gelişme, her alanda egemenlik altına alınan doğa. "Doğal bir olgu"ya dönüştürülerek etkisiz kılınan ölüm giderek büyüyen bir *skandala* benzemektedir. Octavio Paz, kendi Kaza kuramında (*Conjonctions et Disjonctions*), bu olayı çok güzel bir şekilde çözümlemiştir:

> Salgın hastalıkların üstesinden gelen modern bilim bize diğer doğal felaketler konusunda da inanılır açıklamalar sunmuştur. Bu açıklamalara göre doğa bizim suçluluk duygumuzun emanetçiliğinden vazgeçtiği bir sırada, teknik kaza kavramını yayıp, genişleterek onu tamamen farklı bir şeye dönüştürmüştür... Gündelik yaşantımızın bir parçası haline gelen Kaza adlı hayalet bizi uykusuz bırakan bir saplantıya dönüşmüştür... Fizikteki belirsizlik ilkesi ve Gödel'in mantıksal kanıtı tarihteki Kazanın eşdeğerlisidir... Aksiyomatik ve belirleyici sistemler tutarlılıklarını yitirince, ortaya kapatılması olanaksız bir uçurum çıkmıştır. Bu uçurum bir gerçeklikten çok sistemsel bir özellik ve sisteme ait bir şeydir. Kaza bize özgü politik düzenlere ait bir hastalık ya da istisnai bir olay değildir. Bizim uygarlığımıza

> ait düzeltilebilecek türden bir hata da değildir. Kaza; bizim bilim, politika ve ahlak anlayışımızın doğal bir sonucudur. Kaza bize özgü Gelişme düşüncesinin bir parçasıdır... Kaza, zorunluluk adlı bir paradoksa dönüşmüştür, bir başka deyişle, kaza, kendisinden kaçınılması olanaksız bir zorunluluk olup, özgürlüğün belirsizliğine sahiptir. Materyalist bir bilime dönüştürülen beden-olmayan (ruhundan ayrılmış beden mi) şeyse terörün eşanlamlısıdır. Kaza, taptığımız aklın niteliklerinden biridir... Hıristiyan ahlak, baskı yapma gücünü akla devredince, bu insanüstü güç de ahlâkını yitirmiştir. Bu olay Azteklerdeki korkunun geri dönüşüne benzemekle birlikte herhangi bir kehanet niteliği taşımadığı gibi ilahi bir özellik de taşımamaktadır. Bu akıl yürütmeye inanmak gerekirse felaketin sıradan ve saçma bir şeye dönüşmesinin nedeni, Kazanın, kazadan başka bir şey olamamasıdır.

Normalleşmeye çalışan bir toplum ortaya nasıl deliler ve anormallerin çıkmasına yol açtıysa, doğanın, derinleşmeye çalışan bir akıl tarafından tekniğin denetimi altına alınmasıyla "organik doğanın" akılsızlığı denilen şey de felaket ve bozukluklara yol açmıştır. Bu tahammül edilmesi olanaksız bir akıldışılıktır zira kendi başına buyruk olmaya çalışan akıl elinden kaçırdıklarını düşünemez hale gelmiştir. Bu akıldışılığı çözebilmek olanaksızdır; çünkü bize özgü bir kurban etme ya da uzlaşma ritüeline sahip değiliz. Ölüm gibi kaza da saçma bir şeydir. Bu bir *sabotajdır*. Yorulmak bilmeyen kurnaz bir şeytan bu güzel makineyi bozmaya çalışmaktadır. Kendinden önce gelenlerin hiçbirine benzemeyen bu rasyonalist kültür de kolektif bir paranoyaya yakalanmıştır. En ufak bir kaza, en ufak bir düzensizlik, en ufak bir felaket, bir deprem, çöken bir ev, kötü havanın bir sorumlusu olması gerekmektedir. Bütün bunlar birer *suikast* girişimi gibi algılanmaktadırlar. Keza sabotaj, terörizm ve hırsızlık olaylarının sayısında görülen artışın tıpkı diğerleri gibi *yorumlanması* da oldukça ilgi çekicidir. Kaza mı değil mi? Buna kim karar verecektir? Bunun bir önemi yoktur; çünkü Octavio Paz'ın çözümlediği Kaza kategorisi Suikast kategorisinin içine karışarak

ortadan kaybolmuştur. Rasyonel bir sistemde bu doğal bir şeydir, bir başka deyişle rastlantı *insan* iradesinin ellerine bırakılamaz. Öyleyse her türlü düzensizlik bir *kötülük* gibi –ya da politik açıdan toplumsal düzene[36] bir saldırı şeklinde– yorumlanabilir. Üstelik bu doğrudur. Kurulu düzen için doğal bir felaket tehlike demektedir. Yalnızca gerçek bir düzensizliğe yol açtığı için değil, politik olan da dahil olmak üzere, başına buyruk her türlü "rasyonelliği" al aşağı ettiği için. Tıpkı Nikaragua'daki depremin yol açtığı sıkıyönetim, felaket yerlerine gelen güvenlik güçleri gibi (Ermenonville'de düşen DC-10 için seferber edilen güvenlik güçleri miktarı bir gösteri için seferber edilenden çok daha fazladır). Zira hiç kimse kaza ya da felaketin tetikleyeceği "ölüm içtepisinin" olayı hangi boyutlara ulaştırabileceğini ve bu arada politik düzene karşı bir olaya dönüşüp dönüşemeyeceğini bilememektedir.

Tamamen akılcı bir sistem ve bu sisteme özgü mantığın doğal bir sonucu olarak, her türlü olay ve özellikle de ölümün düşman bir iradeye atfeden "ilkel" bir bakış açısına geri dönülmüş olması inanılmaz bir şeydir. Oysa tamamen ilkel olanlar yalnızca bizleriz (sözüm ona ilkelleri içine düşmüş oldukları ilkellikten kurtarma girişimine benzeyen, bize özgü bir ilkellikten söz ediyorum) zira "ilkellerde" bu ölüm kavramı kendilerini çevreleyen tüm varlıklarla yapılan karşılıklı ve çelişkili değiş tokuş mantığına uygun bir şeydir. Onlara özgü toplumsal yapılanmalar çerçevesinde doğal felaketler ve ölüm bile anlaşılır şeylerdir. Oysa bizim ölüme yaklaşımımız paralojik (yanlış mantık yürütmeye dayalı) bir şeydir. Bu, Aksiyomlarının her alanda kesinkes bir anlaşılmazlığa yol açtığı akla özgü bir paranoyadır. Ölümü kabul edilmesi ve çözülmesi olanaksız bir şey, Kazayı ise bir zulüm biçimi, peşine takılmış "nesnel" yasalar arasında yer almak istemeyen bir doğa, bir maddenin saçma ve zalim direnişi olarak gören bir mantık. Bu da

[36] Öyle ki, kimi politik grupların faili belirsiz şu ya da bu kazayı veya suikastı *sahiplenmeleri* yeterli olmaktadır; çünkü yapabilecekleri tek şey rastlantıyı yıkıcılığa dönüştürebilmektir.

felaketi, kazayı, suikastı giderek daha büyüleyici bir hale getirmektedir. Bir başka deyişle bunun adı, aklın peşine takılarak, kendi koymuş olduğu norm ve ayrıcalıklardan, evrensel düzeyde bir intikam alma umududur.

"Doğal" Ölüm

Biyolojik ölüm tanımı ve mantıksal aklın iradesine uyan ideal ve standart ölüm biçimi "doğal" ölümdür. Bu, "yaşamın sonunda ortaya çıkan" "normal" bir ölümdür. Bu kavram yaşamın sınırlarının genişletilmesiyle ortaya çıkmış olup, bir biriktirme sürecine dönüştürülen yaşamda bilim ve teknik bu niceliksel strateji içindeki yerlerini almışlardır. Bilim ve tekniğin amacı, insanları mümkün olduğunca uzun bir süre yaşatmak değildir. Bir muammaya benzeyen simgesel ölüme son verilmesiyle birlikte yaşamdan, sermayeleşmiş-yaşam (niceliksel değerlendirmeye) sürecine geçişte ortaya, yaşamın uzatılmasını içeren biyomedikal bir bilim ve teknik çıkmıştır.

Öyleyse doğal ölüm "şeylerin düzenine" uygun bir ölüm düşüncesinin kabul edilmesinden çok, ölümün sistematik bir şekilde yadsınması anlamına gelmektedir. Doğal ölüm bilim tarafından doğrulanan ve kendisine bunu yok etme görevi verilen şeydir. Bu ölümün açıkça, evcilleştirilmemiş doğa konusunda olduğu gibi (Batılı "doğa" kavramı her zaman için baskı altına alınmış ve evcilleştirilmiş bir doğa anlamına sahiptir) insanlık dışı, akıl dışı, saçma bir şey olduğu anlamına gelmektedir. İyi ölüm, mağlubiyeti kabul eden ve yasaya uyandır, bir başka deyişle doğal ölüm budur.

Herkes kendi doğal "sermayesinden" sonuna kadar yararlanabilmeli; yaşantısının "sonuna kadar" şiddet ve erken ölümden uzak bir şekilde, bu sermayenin tadını çıkarma hakkına sahip olmalıdır. Sanki herkesin hazır basılmış küçük bir yaşam şeması, "normal süre yaşama umudu", kısaca sanki "yaşamla yapılmış bir sözleşmesi" varmış gibi. Zaten *toplumsal* düzeyde bu yaklaşım doğal

ölümü de kapsayan bir yaşam kalitesi talebine yol açmaktadır. Yeni toplumsal sözleşmeye göre tüm toplum, bilimi ve tekniğiyle birlikte her bireyin[37] ölümünden kolektif bir şekilde sorumlu olmaktadır. Ücret artışı ve niceliksel taleplere benzeyen bu talep mevcut düzenin sorgulanmasına yol açabilir, bir başka deyişle nasıl emek gücünün hakkının verilmesi isteniyorsa, bu da insanların *hak ettiklerini* düşündükleri bir yaşam süresi talebi olarak görülebilir. Aslında bu hak da tıpkı tüm diğerleri gibi baskıcı bir yargılama düzenini gizlemeye yöneliktir. Herkes bu hakka sahip olmalı, ancak yine herkes doğal bir şekilde ölmekle *yükümlü* olmalıdır. Zira doğal ölüm ekonomi politik sistemine özgü bir ölüm biçimi, *zorunlu* ölüm tipidir.

Üretim güçlerini en üst düzeye çıkaran sistem olarak (el emeğinin "aşırı yaygın" olduğu bir sistemde kölelerin doğal bir şekilde ölme hakları olamaz, onlar çalışırken gebermelidir).

Çok daha önemli bir şey varsa, o da herkes kendi hayatını yaşama *hakkına* sahip olmalıdır (*habeas corpus-habeas vitam*). Bu ise toplumsal yargılama düzenini ölüm alanına taşımak demektir. Her şey gibi ölüm de toplumsallaştırılmış, yani doğal ölümden başka bir şey olma şansını yitirmiştir; zira tüm diğer ölüm biçimleri birer *toplumsal* skandal olarak kabul edilmekte, yani yapılması gerekenin yapılmadığı düşünülmektedir. Toplumsal gelişme mi dediniz? Hayır, bu bir toplumsal gelişme değil toplumsalın ölümü de kapsayacak şekilde genişletilmesi demektedir. Herkesin istediği gibi ölme hakkı sonsuza dek elinden alınmaktadır. Bundan sonra herkes elinden geldiğince uzun süre yaşama özgürlüğünden başkasına sahip değildir. Bu ayrıca insanın kendi yaşamını herhangi bir sınır tanımadan tüketmesinin yasak olması anlamına da gelmektedir.

---

[37] Zira günümüzde bu sözleşme ürünü zorunluluk toplumsal sürecin bir parçasıdır. Eskiden uzun yaşama sözleşmesiyle zenginlik ve keyif alma sözleşmesi Şeytan'la imzalanırdı. Bugün de sözleşme ve tuzak konusunda değişen bir şey yoktur, yani Şeytan her zaman kazanmaktadır.

Doğal ölüm ilkesi kısaca[38] yaşamı etkisizleştirmek demektir. Ölüm karşısındaki eşitlik sorunu konusunda da benzer bir durum söz konusudur, bir başka deyişle, demokrasi ve eşdeğerlik yasasına uydurulabilmesi için yaşamın nicele (öyleyse ölümün de hiçliğe) indirgenmesi gerekmektedir.

YAŞLILIK VE ÜÇÜNCÜ YAŞ KUŞAĞI

Bilimin ölüm alanında kazandığı zafer burada da sistemin rasyonel yapısıyla çelişkiye düşmekte, bir başka deyişle üçüncü yaş kuşağı toplumsal yönetim açısından muazzam bir ölü yatırım haline gelmektedir. Toplumsal servetin bir kısmı (para ve ahlaki değerler olarak) kendisine herhangi bir anlam yüklenmesi söz konusu olmayan bir alana gömülmektedir. Böylelikle nüfusun üçte birlik kesmi ekonomik açıdan parazit konumuna düşmekte ve toplumdan soyutlanmaktadır. Ölümün fethettiği alanlar toplumsal bir çölü andırmaktadır. Yakın bir geçmişte kolonize edilen modern dünyanın yaşlı insanlarının, bu toplum üzerinde, eskiden kolonize edilmiş yerli halkların yaşlıları kadar büyük bir ağırlığa sahip olduğu söylenebilir. Üçüncü Yaş kuşağı bir tür Üçüncü Dünyadır.

Üçüncü Yaş kuşağı yaşamın marjinal, neredeyse asosyal, somut bir dilimidir. Ölüm öncesi bir getto, bir temdit, koruma altına alınmış bir alan; yaşlılığın tasfiyesi demektir. Canlılar daha uzun süre yaşayıp, "ölüm"den çaldıkça simgesel değerlerini yitirmektedirler. Sürekli ertelenen bir

[38] Bu olay emek gücünün maksimum düzeyde sömürülmesinden daha önemli bir şeydir. Yaşlılar konusunda bu durum bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır; çünkü yaşlıları sömürebilmek mümkün değildir. Yaşamalarına müsaade edildiği zaman yapılan masraf toplumun hesabına geçirilmektedir. Yaşamaya zorlanmalarının nedeni *biriktirilmiş yaşamın* (harcanmış yaşamın karşıtı) canlı örneği olmalarıdır. Toplum onları yaşamın kullanım değeri, biriktirme ve tasarruf modeli olarak koruma altında tutmaktadır. Bizim toplumumuzda artık herhangi bir simgesel varlık gösterememelerinin nedeni işte budur.

ölüme mahkûmiyet yüzünden bu yaş grubu statü ve ayrıcalıklarını yitirmektedir. Başka toplumsal yapılanmalarda grubun simgesel merkezini teşkil eden gerçek anlamda bir yaşlılık vardır. Atalar sayesinde kusursuz bir konuma kavuşan yaşlı insanın statüsü sahip olunabilecek en prestijli statüdür. Günümüzdeki gibi muhasebesi yapılabilen, değiş tokuş edilemeyen ve biriktirilerek "emeklilik hakkı kazanılan" yıllar yerine ilkel toplumlardaki "yıllar" otoriteyle iktidarla değiş tokuş edilebilen gerçek bir servettir. Yaşam süresi umudunun artması sonuç itibarıyla yaşlılara karşı bir ayrımcılık politikasının güdülmesinden başka bir işe yaramamıştır. Zaten bu da ölüme karşı güdülen ayrımcılığın doğal bir sonucudur. "Toplumsal" bu konuda da iyi çalışmış ve yaşlılığı (gazetelerde bu başlık altında işlenen bölümler vardır tıpkı göçmenler ve çocuk aldırma konuları gibi) "toplumsal" bir alana dönüştürmüştür. Toplumsal, yaşamın yaşlılarla ilgili alanını, onları kendi içlerine kapatacak bir şekilde toplumsallaştırmıştır. "Herkese uyan" *doğal ölüm* adı altında, zamanından önce gelen *toplumsal bir ölüm* üretmiştir.

> Çünkü uygar insanın bireysel yaşamı gelişme ve sonsuzluk düşüncesi tarafından emilmiş olup; içkinleşen duyularımız böyle bir yaşamın sonsuza dek sürüp gidebileceğini söylemektedir. Gerçekten de gelişme üzerine kurulu bir yaşamda her zaman yeni bir gelişmeyle karşılaşma olasılığı vardır. Ölen insanların hiçbiri gelişmenin en son aşamasına tanık olamamaktadır; çünkü gelişmenin sonu yoktur. Eski çağlarda İbrahim ya da köylüler doya doya yaşadıkları bir yaşam sonunda yaşlanıp ölmekteydiler; çünkü yaşamlarını organik bir yaşam döngüsü belirlemekteydi. Bu yaşam biçimiyse ölme zamanı gelene kadar onlara sahip olmaları gereken tüm bilgileri sunan ve gitmeden önce çözmek isteyebilecekleri hiçbir soru bırakmayan bir yaşam biçimiydi. Yaşamış oldukları yaşamdan hoşnut olduklarını söyleyebilirlerdi. Oysa düşünce, bilgi ve sorunlar açısından giderek zenginleşen uygar insan gitmeden önce kendini yorgun hissedebilmekte ve yaşamış olduğu yaşamdan hoşnut olmadığını söyleyebilmektedir....

> İşte bu yüzden onlar için ölüm anlamsız bir şeydir. Zaten uygar insanın sürdürdüğü bu yaşantı da anlamsızdır; çünkü anlamdan yoksun bir sürekli gelişme olgusu üzerine oturtulmuş yaşam da anlamsız bir olaydır. (Max Weber: *Bilgin ve Politika*[39])

DOĞAL ÖLÜM VE KURBAN EDİLME ŞEKLİNDE ÖLÜM

Yaşlılık sonucu beklenen, öngörülen, aile içinde (evde) ölüm olayıyla –Hz. İbrahim'den, büyük babalarımıza kadar geleneksel topluluk için anlamı olan tek ölüm biçimiyle– neden günümüzde karşılaşmıyoruz? Günümüzde eski anlamını yitiren bu ölüm biçimi neredeyse gülünç bir şeye dönüşmüştür. En azından toplumsal açıdan anlamsız bir şeye dönüşmüştür. Eskiden cemaat tarafından saçma bir ölüm biçimi olarak görülen şiddetin yol açtığı, kaza sonucu, rastlantısal bir ölüm (bizim için intihar nasıl bir anlama sahipse, onlar için de bu ölüm biçimleri aynı anlama sahipti) tam tersine bizim için bir süreklilik arz eden yaşamı sona erdiren, düş gücünü etkileyen tek ölüm biçimdir. Bir kez daha Octavio Paz'ın dediği gibi bizim kültürümüz bir Kaza kültürüdür.

İletişim araçları ölümü iğrenç bir şekilde sömürüyorlar mı? Hayır! Bu araçlar herhangi bir art niyet ya da çıkar gözetmeden, herkes için önemli sayılabilecek yegâne olay olan ölümü şu ya da bu şekilde devreye sokmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Bu anlamda en iğrenç iletişim araçlarının aynı zamanda en nesnel iletişim araçları oldukları söylenebilir. Burada da olayın baskı altında tutulan bireysel içtepiler, bilinçsiz sadizim vb. terimlerle yorumlanması gayri ciddi ve önemsiz bir şeydir, zira burada söz konusu olan şey *kolektif* bir tutkudur. Şiddet ya da felaketin yol açtığı bir ölüm, iğrenç iletişim araçları tarafından güdümlenen bireysel bilinçaltını hoşnut edememektedir (zaten bu tür ölümler *ahlaki* düzeyde takiyye yapan ikincil bir bakış

[39] Bu eserin Türkçe çevirisi için bkz. *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İletişim, 2000, s. 214-215 —*ed. notu.*

açısı tarafından değerlendirilmektedir). Bu tür ölümlerin insanları derinlemesine etkilemesinin nedeni ölümün şu ya da bu şekilde değişip dönüştürdüğü grubun kendine yönelik tutkusunu ortaya koyması ve şu ya da bu şekilde ona kendi kendisiyle barışma olanağı sağlamasıdır.

"Doğal" ölümün anlamını yitirmesinin nedeni, grubun bu ölüm şeklinde herhangi bir etki ya da öneme sahip olmamasıdır. Bu sıradan bir ölümdür; çünkü sıradan bir bireysel özne, sıradan bir aile hücresiyle ilintilidir. Çünkü kolektif bir yas ve neşe kaynağı olma özelliğini yitirmiştir. Herkes kendi ölülerini gömmektedir. Oysa ilkellerde "doğal" ölüm diye bir şey yoktur, bir başka deyişle, her tür ölüm toplumsal, kamusal, kolektif olup her zaman için grup tarafından emilip yok edilmesi gereken karşıt/kötü bir *iradenin* ürünüdür (burada biyolojiye yer yoktur). Bu emilme olayı şölenler ve ritler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Şölen irade değiş tokuşudur (şölenin *biyolojik* bir olayı nasıl emebileceğini anlayabilmek oldukça zordur). Ölünün baş ucunda kötü güçler ve kefaret ödeme ritleri değiş tokuş edilmektedirler. Ölümle alay edilmekte ve simgesel bir şekilde ele geçirilmeye çalışılmaktadır. Burada ölü belli bir statüye sahip olurken, grup da bir partner kazanmış olmaktadır.

Bizdeki ölüyse defolup giden birine benzemektedir. Artık değiş tokuş edebileceği hiçbir şeyi olmayan biri. Bu insan daha ölmeden bir kalıntıya dönüşmüş gibidir. Biriktirilen bir yaşamın sonunda insan genel toplamdan düşülmekte, yani ekonomik bir işleme tabi tutulmaktadır. Bir tasvire dönüşemediğinden olsa olsa canlılara, ölüler karşısında üstünlük sağlayan bir tür mazeret görevi yapmaktadır. Tek boyutlu, dümdüz bir biyolojik parkurun sonu, bir borcun ödenmesi, yani "ruhun", havası alınmış bir araba lastiği gibi iade edilmesine benzeyen bir ölüm. Ne bayağılık!

Grubun iradesine boyun eğerek yeniden doğmak gibi tutku da kurban edilmeye benzeyen ani bir ölüm olayına sığınmaktadır. Bu ölümün kaza, cinayet ya da felaket sonucunda gerçekleşmesinin bir önemi yoktur. "Doğal"

mantığın elinden kaçabildiği, doğaya karşı bir meydan okumaya dönüştüğü andan itibaren, ölüm, yeniden gruba özgü bir olay haline gelerek, kolektif ve simgesel bir karşılık verilmesini zorunlu kılmaktadır. Özetle aynı zamanda kurban etme tutkusu anlamına gelen (imgelerden oluşan ölüm manzaraları) bir *yapaylık tutkusuna* yol açmaktadır. Doğa basit ve anlamsız bir şey olduğundan bir ölü "doğaya iade edilmek yerine", katı sözleşmesel ritlere uygun bir şekilde değiş tokuş edilmelidir. Böylelikle onun, yani ölünün enerjisi, "doğal" bir artık olmak yerine, yansıtıldığı grup tarafından emilip harcanabilmektedir. Ölüyü ve sevdiklerinin arasından ayrılmasıyla ortaya çıkan enerjiyi etkin bir şekilde emebilme ritinden yoksun olan bizim gibi bir toplum için geriye kurban etme fantazmıyla ölümün yol açtığı şiddet dolu görüntülerden başka bir olasılık kalmamaktadır. Buradan yola çıkarak trafik kazası sonucu bir ölümün yol açtığı yoğun ve derin bir *kolektif* hoşnutluktan söz edebilmek mümkündür. Ölümcül bir kazadaki büyüleyiciliğin nedeni buradaki ölülerin görüntüleri, yani yapaylıktır. Bu teknik, yani doğal olmayan ve öyleyse (muhtemelen kurban tarafından) *istenen* bir şeydir. Öyleyse yeniden ilginç hale gelen bir şeydir, zira *istenen/arzulanan* ölümün bir anlamı vardır. Kurban olayında olduğu gibi bu görüntülerin oluşturduğu yapay ölüm insanın düş gücünde *estetik* bir yansımaya ve sonuç olarak bundan bir keyif alınmasına yol açmaktadır. Burada "estetik" bizim gibi tefekküre mahkûm edilenler için geçerli bir sözcüktür. İlkeller için kurban etme töreni "estetik" bir şey değildir. Bu tören her zaman için doğal ve biyolojik süreğenliğin bir yadsınması, öğreti düzeninin olaya bir müdahalesi, toplumsal bir şekilde düzenlenen ve denetlenen bir şiddettir. Bizler bu türden doğal olmayan bir şiddet olayıyla ancak rastlantısal bir kaza ya da felaket olayında karşılaşabiliyoruz. Bizler bunları büyük bir öneme sahip simgesel *toplumsal* olaylar, kurban törenlerinin benzeri şeyler gibi kabul ediyoruz. Sonuç olarak Kaza yalnızca resmi akıl için saçma, yani kaza ürünü bir olaydır. Oysa kendisinden asla kaçamadığımız simgesel zorunluluk doğrultusunda kaza her zaman için

başka anlamlara sahip olmuştur.

Rehine alma olayında da benzer bir senaryoyla karşılaşılmaktadır. Herkes aynı anda mahkûm edildiğinden, olay, derin bir korku ve neşelenmeye yol açmaktadır. Şu sıralar toplumsal duyarsızlık nedeniyle çökmekte olan politika dünyasında yaşamsal öneme sahip politik ritüellerden birine dönüşmek üzeredir. Simgesel anlamda, rehine, doğal ölüme oranla daha sık karşılaşılan otomobil kazalarından yüz kat daha bereketli bir olaydır. Burada bir tür kurban töreni yapma *zamanına* sahip olunmakta, bir kurban ritüeli gerçekleştirilmekte ve her an yaşanabilecek ölüm olayı kolektif bir şekilde beklenmeye başlanılmaktadır. Bu kesinlikle hak edilmemiş, öyleyse tamamen yapay, öyleyse kurban etme açısından kusursuz ve genelde kurban edilenin, "suçlunun" yaptığı işin bedelini ölümle ödemeyi kabul ettiği bir olaydır ki, bunun simgesel değiş tokuş kurallarına uygun bir şey olduğu ve bu kurala ekonomik düzene ait olanlardan çok daha kolayca boyun eğdiğimiz söylenebilir.

Ekonomik düzene ait bir olay olan iş kazasının simgesel düzende hiçbir karşılığı yoktur. Kolektif düş gücüne en az kapitalist girişimci kadar yabancıdır; çünkü bir kurban etme eylemi değil bir makine hatası sonucu oluşan bir olaydır. Yaşama ve güvende olma hakkı üzerine oturtulmuş bir prensibin yadsınması, bir prensibe isyan etme şeklinde değerlendirilebilir. *Oyuncul*[40] özellikler taşıyan bir terörün nedeni ya da sonucu değildir. Bu meydan okuma olayını kavramaktan aciz sendika ve patronların arzusu hilafına kendi güvenliğiyle *oynayabilecek* tek kişi işçidir.

Hepimiz birer rehine sayılırız, zaten rehine alma olayının sırrı da burada yatmaktadır. Boşu boşuna yıpranıp aptalca ölmektense hepimiz birileri tarafından *öldürülmeyi* ya da birilerini *öldürmeyi* düşlüyoruz. Zira vermek ve ka-

[40] Yeniden bir tutku nesnesine dönüşebilmesi için bir kişiye (örneğin bir kapitaliste ya da herhangi bir kişisel girişime) atfedilmesi, dolayısıyla yeniden bir suç ya da kurban olayı şeklinde yaşanması gerekmektedir.

bul etmek simgesel bir eylemdir (bu kusursuz bir simgesel edimdir). Kapitalin "doğal" düzeninde ölümün sahip olduğu o kimsenin umursamadığı olumsuzluk duygusuna bir son vermektedir. Yine nesnelerle kurduğumuz ilişkilerde canlı mı ölü mü olduklarına değil, işe yarayıp yaramadıklarına bakıyoruz (Artık onları yok etmeyi bilemediğimiz için kendi ölümümüzü de bekleyemez hale geldik). İşte bu yüzden, gerçekten ölü olan bu nesneler sonunda bir iş kazası, yani bir nesnenin diğerini ezmesine benzer bir şekilde bizi de öldürecekler. Kurban töreniyle karşılaştırılabilecek tek olay otomobil kazasıdır. Çünkü ölüm paylaşılabilir bir şeydir ve onu diğer insanlar kadar nesnelerimizle de paylaşmayı bilmeliyiz. Yalnızca birilerini öldürme ya da birileri tarafından öldürülmenin, yani değiş tokuş yoluyla toplumsallaştırılabilen ölümün bir anlamı vardır. İlkel düzende her şey buna uygun bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bize özgü kültürel düzendeyse tam tersine ölümün hep *biri yüzünden* bir başkasının başına gelmemesi için çaba sarf edilmektedir. Bu düzende ölüm insanın başına vücuttan bağımsız ve yalnızca "doğal" bir şekilde gelmelidir. Bizler ölümü vücudumuza kaydedilmiş "gerçek" bir yazgı olarak görüyoruz. Çünkü onu simgesel bir değiş tokuş ritüeli şeklinde yaşamayı bilmiyoruz. Her yerde "gerçeğe", "nesnelleştirilmiş" vücuda ait bir düzenle karşılaşılmasının nedeni, ekonomi politik düzenindeki gibi, bu değiş tokuşun sona ermiş olmasıdır. Zaten bizim bedenimiz de değiş tokuş edilmesi olanaksız bir ölümün içine kapatıldığı bir yer olarak kabul edildiği andan itibaren var olmaya başlamaktadır. Bu yüzden ölümün tepesinde dikildiği vücudun biyolojik özüne ve bilime inanmaktan başka bir çözüm bulamıyoruz. Biyoloji ölümü doğurmuştur. Biyolojinin betimlediği bedense, hiçbir efsanenin gelip kendisini kurtaramayacağı bir ölüme hamiledir. Ölümü bilimin egemenliğinden kurtaracak ritüeli, miti yitirdik ya da henüz keşfedemedik.

Zaten bu yüzden –ölümün elinden tamamen kurtulabilmek amacıyla– diğerleri, nesnelerimiz ve bedenimiz konusunda yazgıyı bir araca dönüştürmeye çalışıyoruz. Oysa ölüm ya da geriye kalanlar konusunda olduğu gibi

elimizden bir şey gelmiyor. Öldürmek ya da öldürülmek istemediğimiz için ölüm bizi beden dediğimiz biyolojik bir simülakr içine hapsetmektedir.

Ölüm Cezası

> "XVIII. yüzyıla kadar bir insanın ölümüne yol açan hayvanlar, göstermelik bir mahkemeden sonra asılıyorlardı. Atlar da asılıyordu."
>
> *Yazarı bilinmiyor*

Hayvanların cezalandırılmasının bizde uyandırdığı tiksintinin özel bir nedeninin olması gerekir. Zira bir insanın mahkeme edilmesi bir hayvanın mahkeme edilmesinden çok daha ciddi bir olaydır. Acı çektirilmesiyse daha da iğrenç bir şeydir. Oysa bir at ya da bir domuzun asılması nedense bize daha iğrenç bir olay gibi görünmektedir. Tıpkı "sorumsuz varlıklar" olarak nitelendirilebilecek deli ya da çocukların asılmasının uyandırdığı tiksinti gibi. Adalet dünyasındaki bu vicdanlar arası gizli eşitlik anlayışına göre mahkûm edilen kişi, diğerinin mahkûm etme hakkını her zaman yadsıma ayrıcalığına sahiptir. Hayvanlar ya da deliler, savunma hakkından başka bir şey olan ve simgesel açıdan minimum düzeyde bile olsa karşılık verilebilmesini sağlayan bu tür bir meydan okuma olasılığından yoksundurlar. Bu tür bir cezalandırmanın iğrençliğiyse her türlü simgesel yanıt verme olasılığının yasaklandığı bir durumda uygulanan simgesel bir ritüel olmasından kaynaklanmaktadır.

Adaleti fiziksel tasfiyeden farklı kılan şey toplumsal, ahlaki ve ritüel bir edim olmasıdır. Bir çocuk ya da bir delinin cezalandırılmasının yol açtığı tiksinti duygusunun nedeni adaletin *ahlaki* boyutudur. "Öteki" suçlu olduğu konusunda ikna ve mahkûm edilmişse, bu durumda ceza anlamını yitirmektedir; çünkü bu "suçlularda" bir suçluluk ya da aşağılanma duygusu yoktur. Bu olay aslanları çarmıha germek kadar aptalca bir şeydir. Ancak bir hay-

vanı cezalandırma olayında, bu kez de adaletin bir *ritüel* olma özelliğinden kaynaklanan başka bir şey vardır. Verilen ölüm cezasından çok, bir hayvanın öldürülmesinin *insani* bir törenle gerçekleştirilmesi bu sahneye tuhaf bir vahşilik katmaktadır. Hayvanları masal kahramanlarına dönüştürmeye çalışma; onlara kılık değiştirtme ve insan gibi eğitmeye kalkma türünden gülünç girişimlerin tümü sağlıksız ve hilekarca şeylerdir. Ölüm konusunda bu türden bir uygulama gerçekten de tahammül sınırlarını aşan bir şeye dönüşmektedir.

Hayvana insan muamelesi yapılması neden tiksintiyle karşılanan bir olaydır? Çünkü bu durumda insan bir hayvana dönüşmektedir. Asılan hayvan hayal ve ritüelin gücüyle asılan bir insana dönüşür gibidir. Bu kara büyü yoluyla hayvana dönüşen insana benzemektedir. Karşılıklılık olayının derinliklerinden süzülüp gelerek her yerde karşımıza çıkan insan ve hayvan, cellat ve kurban arasındaki bu refleksi andıran anlamlama, korkunç bir şekilde görsel yeniden canlandırma olayının içine karışmakta ve (Kafka'nın *Dönüşüm*'ünde olduğu gibi) tiksinti de bu uğursuz karmaşadan doğmaktadır. Burada kültür de, toplumsal da, oyun kuralı da sona ermektedir. İnsana özgü kurallara uygun bir şekilde hayvan öldürmek, insanları da benzer bir şekilde canavarlaştırmakta ve insan kendi ritüelinin kurbanı haline gelmektedir. Adalet kurumu kendi karşıtına dönüşürken, bu sayede insan da kendisiyle hayvani şiddet arasına bir mesafe koyduğunu sanmaktadır. Hayvanlık hiç kuşkusuz bir efsanedir, insana katıksız bir ayrıcalık sağlayan ve hayvanın "yırtıcılık" kategorisine ait bir varlığa indirgenmesine yol açan ayrım çizgisidir. İnsana bir yandan ayrıcalıklı bir konum sağlarken; diğer yandan özellikle *toplumsal* adalet ve ölüm konusunda pek çok risk alıp yükümlülük altına girmesine neden olan bu ayrımcılığın göreceli haklılığından söz edilebilir. Ne var ki, aynı mantık doğrultusunda hayvanlar konusunda benzer şeyler söyleyebilmek olanaksızdır. Çünkü hayvana bu türden bir mantıkla yaklaşılması insanla arasındaki sınır çizgisinin silinmesi, öyleyse insanlıktan da vazgeçilme-

si anlamına gelecektir. Çünkü bu durumda insanın yine kendi yaratmış olduğu hayvanlık efsanesinin iğrenç bir karikatüründen başka bir şey olma şansı yoktur.

Buradaki mide bulandıran yırtıcı/hayvani işkenceyi açıklayabilmek için psikanaliz, Baba Figürü, sadistçe erotizm ve suçluluk duygusuna gerek yoktur. Burada her şey toplumsal olup, her şey insanın, o efsanevi farklılıklar koduna uygun bir şekilde, kendisi için koyduğu *toplumsal* sınırlamalar çerçevesinde olup bitmektedir. Bu argümanları tersine çevirip o sınırı yıkarak *karşılıklılığın asla sona ermesini* istemeyen yasaya göre ayrıncılık yalnızca düşsel düzeyde gerçekleşebildiğinden, simgesel karşılıklılık her durumda bu engelleri aşmıştır.

İnsana özgü ayrıcalığın yitirilmesi anlamına gelen bu iğrenç durum, hayvanlarla ilişkisini tamamen kesmiş ve insanı soyutlamış bir toplumsal düzenin marifetidir. Bizi hayvandan ayıran da bu tiksintidir. Bir başka deyişle bu olay insan aklında belli bir Gelişme olduğunu insanlar ve hayvanlara yönelik tüm işkencelerin "ortaçağ barbarlığı" türünden bir şeyin üzerine yıkılabileceğini göstermektedir. "1906 yılında İsviçre'de bir köpek, bir hırsızlık ve cinayet olayına karışmaktan yargılanıp mahkûm edilmiştir." İnsan bunu okuduğunda kendini güvencede hissediyor! "Neyse ki artık böyle şeyler olmuyor" diyor. Bu sözler sanki günümüzde hayvanlara karşı artık "insancıl" bir şekilde davranıldığı, onlara saygı duyulduğu gibi imalı bir anlam içermektedir. Oysa gerçek bunun tam tersidir, bir başka deyişle, bir hayvan öldürmenin bizde uyandırdığı tiksinti *onlara karşı hissettiğimiz aşağılama duygusuyla doğru orantılıdır*. Bizim kültürümüzde karşılaşılan sorumsuzluk uygulamasıyla insanlık dışı bir varlığa indirgenerek aşağılanan hayvanın, böylelikle insanlara yönelik bir ritüelden yararlanması engellenmektedir. Bu ritüelin hayvana da uygulanmasının bizde uyandırdığı mide bulantısı, herhangi bir ahlaki gelişmenin değil, insandaki ırkçılık duygularının derinleştirilmesinin bir sonucudur.

Eskiden hayvanlarını kurban etme işini ritüelleştirmiş olan insanlar, onlara birer yırtıcı mahluk muamele-

si yapmıyorlardı. Hayvanları biçimsel anlamda mahkûm edip cezalandıran ortaçağ toplumu bile, o ilkel evrene, bu uygulamayı bir vahşilik olarak değerlendiren bizim toplumumuzdan daha yakındı. Hayvanları suçluyor ve böyle davranarak onları onurlandırıyorlardı. Hayvanları (deliler, eblehler ve çocuklarla aynı) masumiyet evreni içine oturtmamız, onlardan ne kadar kesin bir şekilde kopmuş ve uzaklaşmış olduğumuzun, İnsana özgü ırkçı tanımlamanın onları nasıl kesin bir şekilde dışlamış olduğunun göstergesidir. Tüm canlı varlıkların birer değiş tokuş partneri oldukları bir bağlamda, hayvanlar ritüelleşmiş bir kurban edilme ve kefaret ödeme "hakkına sahiptiler". İlkel toplumda hayvan kurban edilmesinin nedeni hayvanın kutsal ve istisnai bir ilahi statüye sahip olması, bir totem[41] olma özelliği taşımasıdır. Artık hayvanları ne kurban ediyor ne de cezalandırıyoruz. Böyle davrandığımız için de kendimizle gurur duyuyoruz. Oysa bunun nedeni hayvanları ehlileştirerek, onları ırksal açıdan aşağı bir dünyaya ait, artık bizim adaletimizi bile hak etmeyen varlıklara dönüştürmüş olmamızdır. Onları katletmemizin nedeni hayvanları sadece kasapta satılacak et olarak görmemizdir. Belki de liberal rasyonel düşüncenin, dışladığı varlıkları, yani hayvanlar, deliler, çocuklar bir başka deyişle "ne yaptığını bilmeyenlerle" yeniden ilgilenmeye başladığını söylemek gerekir. Öyleyse bunlar cezalandırılma ve öldürülmeye layık varlıklardan çok toplumsal merhamete layık, yani her türlü koruma şemsiyesi altına alınması gereken varlıklar. Örneğin S.P.A (Hayvanları Koruma Derneği), "açık" psikiyatri, modern pedagoji, yani Liberal Aklın kendini iyilik yoluyla korumaya çalıştığı tüm aşağılama biçimleri. Irkçı

[41] Sanılanın tersine, insan kurbanı hayvanlardan önce değil, sonra gelen bir olaydır. Hayvan o üstün büyülü konumunu yitirdikçe totem-hayvanın yerine kurban edilme işlevine uygun varlığın insan-kral olduğu görülecektir. Hayvanın yeniden insan yerine kurban edilmesi, çok daha yakın tarihlerde olup bambaşka bir anlama sahiptir.

bir acıma duygusuyla kendini "aşağı görülen varlıklar"[42] üzerinde iki misli ayrıcalıklı bir yere oturtan insancıllık!

Her türlü liberal insancıllık anlayışına özgü ikiyüzlülük veya saflık içeren ölüm cezası sorunu bir de bu açıklamaların ışığı altında değerlendirilmelidir.

İlkellerde "suçlu" aşağılık, anormal, sorumsuz bir varlık değildir. Simgesel düzene ait pek çok davranış biçiminin suçlu, "deli" ya da "hastaya" atfedildiği görülmektedir. Marx'ın sunduğu burjuva düzenine ait temel uygulamalardan biri olan suçlu formülünde de buna benzer bir şeyler vardır. Kral, kusursuz bir cinayet sayılan, ensest tabuyu yıkmak için kendisine suç işleme hakkı tanınan kişidir. Zaten kral olmasının ve ölüme mahkûm edilmesinin de nedeni budur. Ödemekle yükümlü olduğu kefaret yüzünden sahip olunabilecek en üst statüye sahip olmaktadır; çünkü değiş tokuş döngüsünün yeniden canlanmasını sağlamaktadır. Burada bizim artık yabancılaşmış olduğumuz, toplumsal kepazelik kadar cezayı da dışlayan (Arthaud'nun ifade ettiği anlamda) bir vahşet felsefesi vardır. Bu felsefeye göre suçlu-kralın ölümü bir cezalandırma değildir. Bu öldürme eylemi toplumsal bedendeki bir çürüğün kopartılıp atılması şeklinde değil şölen ve kutlama şeklindedir. Bu öldürme eylemi insanlar arasındaki dayanışmayı artırarak, ayrılıklara son vermektedir. Deli, fittırık, hırsız, kahraman ya da geleneksel toplumun diğer kişilikleri simgesel mayanın oluşturulmasına aynı oranda katkıda bulunmuşlardır. O toplum bunlar arasındaki *farklılıklar* üzerine oturmaktaydı. Bu mayalanmaya ilk katkıda bulunanlar ölülerdir. Henüz toplumsal Akıl ilkesi tarafından ele geçirilmemiş geleneksel toplumlar suçlularla iyi

[42] Bu şekilde eskiden savaş esirlerinin yaşamı bağışlanarak köle yapılmaktaydılar. Potlaç ve kurban törenine layık görülmeyen köleler sahip olabilecekleri en kötü statü olan çalıştırılarak yavaş yavaş ölmeye mahkûm edilmekteydiler.

anlaşıyorlar, onları kolektif[43] ve ritüele uygun bir şekilde öldürüyorlardı. Tıpkı köylülerin, ritüel alay nesne olarak gördükleri köyün delileriyle iyi anlaşması gibi.

Farklılığın yüceltildiği ve kefaretin aynı kurban etme eylemi içinde ödendiği bu vahşet kültürü sona ermiştir. Yoldan çıkanlara karşı bizler sadece yok etme ya da terapiyle karşılık veriyoruz. Kesip atmak, temizlemek ve onları toplumsal karanlıkların içine itmekten başka bir şey yapmıyoruz. Bu işiyse egemenliği altında olduğumuz özgürlük, "hoşgörü" anlayışımızla doğru orantılı bir şekilde yapıyoruz.

> Çağdaş toplumlar töreler düzeyinde gelişme göstermiş olmakla birlikte, zihniyet düzeyinde gerilemiş olabilirler (*Encyclopaedia Universalis*).

İnsanlar normalleştiği, yani eşdeğerlik mantığı dört bir yanı sardıkça –normlar karşısında herkes eşit ve özgürdür– toplum en sonunda toplumsallaşmayı başarmakta ve tüm antikorlardan kurtulmaktadır. Aynı süre içinde o antikorları kabul edecek özel kurumları da yaratmaktadır. Gelişmeleri yüzyıllar alan hapishaneler, akıl hastaneleri, hastaneler, okulların yanı sıra İnsan Haklarına koşut bir gelişme gösteren fabrikalar da vardır. Çalışmayı da bu doğrultuda ele almak gerekir. *Toplumsallaşma* denilen şey farklılıklar üzerine kurulu simgesel değiş tokuştan, eşdeğerlikler üzerine oturan toplumsal bir mantığa geçişten ibarettir. Her türlü "toplumsal ya da sosyalist ideal" bu toplumsallaşma sürecini iki misli sağlamlaştırmak ve liberal düşüncenin ortadan kaldırmak istediği ölüm cezasını sürdürmekten başka bir işe yaramamaktadır. Ölüm cezası konusundaki sağ ya da sol düşünce, gerici histeri ya da

[43] Bu ölüm ne zaman ve niçin bir kurban olma özelliğini yitirip bir yakarışa, ne zaman bir yakarış olma özelliğini yitirip bugün bizim için sahip olduğu infaz biçimine dönüştü? Ölüm ve ölüm cezasının tarihi diye bir şey yoktur, yalnızca ölüme sahip olduğu anlamı, veren toplumsal oluşumlara ait bir soy ağacı vardır.

akılcı hümanizma aynı kapıya çıkmaktadır. Her ikisi de suç, delilik ve ölümün birer değiş tokuş yöntemi olduğu simgesel biçimlerle tüm değiş tokuşları egemenliği altına almış olan "lanetlenmiş paydan" aynı derecede uzaktırlar. Suçluyu yeniden topluma kazandırmak, onu diğerleriyle eşdeğerli kılıp, normalleştirmek isterken bunun tam tersini yapmaktadırlar. Gentis'in dediği gibi: "Sorun delinin toplumsal gerçekliğin bir parçasına dönüştürülmesi değil, toplumu deliliğin gerçekliği konusunda bilinçlendirmektir" (*Les Murs de l'asile*). İnsancı düşünce bu zorunluluk karşısında tamamen çökmektedir; daha önceki toplumların çok açık bir şekilde yaşama geçirdikleri bu süreç, halen mevcudiyetini sürdürmekle birlikte, bizim toplumlarımızda gizlenerek, şiddet aracılığıyla bastırılmaya çalışılmaktadır (zira suç ve ölüm her zaman, küçümsenmiş ve müstehcen benzer bir gizli sevince yol açmaktadırlar).

Burjuva düzeni ilk aşamada suçlu ve deliyi tasfiye eder ya da içeri tıkarken, ikinci aşamada onları terapi aracılığıyla etkisizleştirme yoluna gitmiştir. Bu tıp ve psikolojinin tüm olanaklarına başvurularak suçluyu yeniden toplumsal bir varlığa dönüştürme denilen salt gelişme evresidir. Ne var ki, eskiden özgün kurumlara[44] devredilmiş olan bu baskıcı işlevin, liberal bir dönemeçten ibaret, tamamen baskıcı bir toplumsal evrende normal mekanizmalara devredilmiş olduğunu anlamak gerekmektedir.

"Ceza hukukunun suçu önlemeye yönelik toplumsal bir tıp ve insanı iyileştirmeye yönelik toplumsal bir yardım

---

[44] Başka bir düzeyde benzer bir liberal dönemeçle cellat yerine düzenli polis örgütlemesine giden 1830 İngilteresinde karşılaşılmaktadır. İngilizler celladı düzenli polise yeğlemektedirler. Böylelikle vatandaşı kendisine karşı girişilen şiddetten korumakla görevli polisin, vatandaşa karşı girişilen şiddete dayalı, suç işleme nöbetini devralmaktan başka bir şey yapmadığı görülmektedir. Zaman içinde polis, vatandaş açısından suçtan çok daha baskıcı ve tehlikeli bir şeye dönüşmüştür. Burada da açık ve hedefi belli olan şiddet genel bir önleme benzeyen şiddete dönüşmüştür.

anlamında geliştirilmesi" (*Encyclopaedia Universalis*) gerektiğini ileri süren liberal düşünce doğruyu söylememektedir. Bu yaklaşım *cezanın* ortadan kaldırılması gerektiğini ima eder gibidir. Oysa böyle bir şey kesinlikle söz konusu olmadığı gibi cezalandırmanın en saf biçimi olan genel bir terapötik, psikagojik ve psikiyatrik yeniden topluma kazandırma yönteminin önerildiği görülmektedir. Cezalandırma yoluyla şiddet uygulamasının en kusursuz örneğiyle yeniden toplumsallaştırma ve yeniden eğitme (başka yerde sistemine göre değişen özeleştiri ya da pişmanlık olayıyla karşılaşılmaktadır) süreçlerinde karşılaşılmaktadır. Bu aşamadan sonraki normal yaşamda hepimiz bu sürecin bir parçasına, yani birer deli ve suçluya[45] dönüştük.

Bu toplumda ölüm cezası ve hukuki şiddet yalnızca *ortadan kaldırılmamalı*, tamamen *yok edilmelidir*. Bunların yok edilmesini isteyenlerse kendileriyle tamamen çelişki içinde olup sistemin istediği gibi davranmaktadır-

---

[45] Ünlü söz de aynı anlama sahiptir: "Hepimiz birer Alman Yahudisiyiz" (keza hepimiz birer Kızılderili, Zenci, Filistinli, kadın ya da eşcinseliz). Farklılıklara dayalı baskının yok etme aracılığıyla ortadan kaldırılmasının yerini toplumsalın farklı ve baskı altında tuttuğu eşdeğerlik ve evrensellik tarafından –hepimiz bu sürecin içindeyiz– emilmesi almıştır. "Açık" hapishaneler yaratmış bir toplumda herkes tutuklu demektir. Ölüm cezasına son vermiş olduğunu iddia eden bir toplumda yalnızca hayatta kalmayı başaranlar vardır. Simgesel düzenin geriye dönüş yaparak bütün gücüyle her yere bulaştığı bir sırada aslında iktidarın çektiği sınırlarla yaptığı ayrımların ne kadar gerçek dışı oldukları fark edilmektedir. Ancak o zaman: Hepimiz birer Alman Yahudisiyiz sözünün gücünü kavrayabilmek kolaylaşmaktadır; çünkü bu söz: "Hep birlikte şey için... Şu ya da bunun arkasından birlikte gidelim... Proletarya ileri vs." türünden soyut bir dayanışma yerine bir toplum ve dışladığı insanlar arasında, kendinden kaçmanın olanaksız olduğu simgesel karşılıklılığı ifade etmektedir. Aynı devinim doğrultusunda simgesel karşılıklılık, onları alt eden radikal bir farklılığa dönüşmektedir. Mayıs 1968 olayını diğerlerinden tamamen farklı kılan da zaten bu özelliğidir. Oysa diğer sloganlar politik bir büyü olma işlevinden başkasına sahip değildirler.

lar. Çünkü ölüm cezasının kaldırılmasını onaylarken sorumluluğun kaldırılmasına karşı çıkmaktadırlar (çünkü sorumluluk yoksa ne bilinç ne de insanlık onuru vardır. Bu durumda liberal düşünce de olamaz!). Bu mantık dışıdır. Özellikle de yararsız bir şeydir, zira sorumluluğun ölümü üzerinden bayağı bir zaman geçmiştir. Aydınlanma çağının bireysel kalıntısı olan sorumluluk zaman içinde giderek *rasyonelleşen* sistem tarafından bizzat tasfiye edilmiştir. Liyakat, teşvik, bireysel girişim ve rekabet üstüne oturan kapitalizme bir de sorumluluk ideali, yani baskıcı bir eşdeğerlisi gerekiyordu. Buna göre iyilikte de kötülükte de, ister suçlu isterse girişimci olsun, herkes hak ettiği cezayı/ödülü almalıdır. Bürokratik bir programlama ve plan uygulaması üzerine oturan bir sistemde *sorumsuz* uygulamacılara gerek olduğundan, sorumlulukla ilgili tüm değer sistemleri kendiliğinden çökmektedir; çünkü bu değerler işlemselliklerini yitirmişlerdir. Yararsız bir hale gelmiş ölüm cezasını ortadan kaldırma mücadelesi vermekle vermemek arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü adalet denilen şey de çökmektedir. Kendisine hiçbir konuda sorumluluk yüklenmeyen birey, her durumda bürokratik yapıları bahane ederek, toplum da dahil olmak üzere, hiçbir konuda hiç kimse tarafından yargılanmayı kabul etmemektedir. Kolektif sorumluluk bile sahte bir sorundur; çünkü sorumluluk denilen şey ortadan kaybolmuş durumdadır.

İnsani değerler tasfiyesinin sağladığı ikinci yarar, "vicdani" düzeyde iyi ve kötü arasında ayrım yapılarak; yargılama ve mahkûmiyetler konusunda bu ölçütü esas alan baskıcı aygıtın parçalanmasına yol açmış olmasıdır. Düzenin ölüm cezasından vazgeçmesinin hiçbir kıymeti harbiyesi yoktur. Bu şekilde davrandığında bile kazanan yine o olmakta ve hapishane inşaatları sürüp gitmektedir. Homojenlikten uzak ve bölünmüş bir toplumda, toplumsal yargılama adlı hakikat ölüm ve hapishaneden ibarettir. Zira türdeş ve normalleştirilmiş bir toplumda toplumsal yargılama terapi ve insanı yeniden kazanmadan ibarettir. Sağ düşünce birinciye, sol düşünceyse ikinciye gönderme yapmaktadır. Ancak sonuç itibariyle her ikisi de aynı de-

ğerler sistemine boyun eğmektedirler.

Zaten Sağ da, Sol da aynı tıp dilini kullanmaktadır. Sağ, çürümüş bir organın cerrahi müdahaleyle temizlenmesinden söz ederken; Sol, hasta bir organın tedavi edilmesinden söz eder. Her iki tarafta da ölüm eşdeğerlikler düzeyinde ele alınmaktadır. Oysa ilkel süreç karşılıklılıklar üzerine oturmaktadır. Klana karşı klan. Ölüme *karşı* ölüm (bağışa karşı bağış). Oysa bizimki bir eşdeğerlikler sisteminden başka bir şey değildir (ölümün bedeli yine ölümdür) ve bu iki terim arasındaki eşdeğerlik en az ekonomik değiş tokuş düzenindeki kadar soyuttur. Bir başka deyişle toplum ve birey, hukuk ve "evrensel" ahlak süreci adlı yargılama sisteminin egemenliği altındadırlar.

Ölümün bedeli olarak ölümü savunan Sağ, dişe diş, göze göz; öldürdüysen ölürsün, toplumsal sözleşmenin belirlediği bedel bu derken; Sol, böyle şey olmaz, suçlunun bağışlanması gerek; çünkü *suçun gerçek sorumlusu o değil* demektedir. Böylelikle eşdeğerlik ilkesi hiçbir zarar ziyana uğramadan yoluna devam etmekte ancak kullanılan terimlerden biri olan sorumluluk neredeyse ortadan kaldırılırken, ceza/ödül de aynı eğilimi göstermektedir. Çevre, çocukluk, bilinçaltı[46] ve toplumsal koşullar yine nedensel-

[46] Zira ekonomi politik tarafından üretilmiş bir proje olan bu ölüme son verme isteği konusunda Bilinçaltı, şeylerde görülen tuhaf bir gelişme (bilinçaltı "ölümden bihaberdir", bilinçaltı bir ölüm içtepisidir) sonucunda çok önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü suçlunun sorumlu tutulmaması (bir *acting-out* olarak suç eylemi) gerektiği varsayımının başvurduğu bir söyleve dönüşmektedir. Bir açıklama sistemi olarak savunma dosyasındaki yerini almaktadır. *Günümüzdeki akılcı, gelişmeci ve insancı düşünce üretiminde bilinçaltı önemli bir yere sahiptir.* Bilinçaltı ayağa düşmüştür. Böylelikle psikanaliz (istemeden mi?) ideolojik evrende bir yere sahip olmaktadır. Bununla birlikte sistemin dilini konuşmayı öğrenmemiş bir psikanalizin ölüm konusunda söyleyecek başka şeyleri olabileceğini düşünüyorum. Örneğin ölüm diye bir şey yok diyebilir ya da ölümü ortadan kaldırmak yerine, onun, baskı altına alınmış ölüm düşüncesinin derinliklerinden bir yerden çıkıp gelmiş bir fantazm ol-

lik ve sözleşme çerçevesinde yeni bir sorumluluk denklemi sunmaktadırlar. Bu yeni sözleşme çerçevesinde suçlu (Hıristiyanca bir) merhamet ya da sosyal sigortalardan başkasını hak edememektedir. Sol düşünceyse ekonomi alanındaki artı-değer gibi burada da baskının yaygınlaştırılmasına yol açacak daha şeytanca yeni neo-kapitalist biçimler üretmekten başka bir şey yapmamaktadır. Oysa hem psikiyatrik hem de ergonomik tedavi ölüme *eşdeğerli* şeylerdir. Bu tedavi sırasında birey bir tür hayatta kalmayı başarmış işlevsel bir canlı, yeniden kazanılması gereken bir nesne muamelesi görmektedir. Kendisine gösterilen ihtimam ve kendisinden katılması rica edilen süreç onu anormal kılan tipik özelliklerdir. Kendisine gösterilen hoşgörü daha önce görmüş olduğumuz gibi, hayvanlara gösterilen hoşgörünün bir benzeridir. Bir başka deyişle bu kendi saplantılarından kurtulmak ve onları denetim altına almak isteyen toplumsal düzene ait bir işlemdir. Sistem hepimizi sorumsuzlaştırmakta mıdır? Oysa böyle bir düşünceye ancak varlığı ve sorumsuzluğu *açık seçik* bir şekilde belirlenmiş bir kategorinin tedavi edilmesiyle tahammül edilebilir. Çünkü bu karşıtlığa dayanarak, bir sorumluluk illüzyonunun yaşanması mümkün olmaktadır. Genç suçlular, suçlular, çocuklar ve delilerse bu tedavi amaçlı harekatın sonuçlarına katlanmak durumundadırlar.

---

duğunu söyleyebilirdi. Oysa psikanaliz bütün bunların yerine, bizim sorumsuzluk uzmanı toplumsal idealistlerimiz ve çektikleri söylevlerde bir kanıt yerine geçmektedir. Örneğin yaşam iyi, ölümse kötü bir şeydir gibi.

Bugün bile tutucu düşünceyle çakışmayı sürdüren, klasik ve vahşi evreye özgü bir kapitalizm bilinç ve sorumluluk psikolojisinden yararlanarak söylev çekmeye, yani baskı kurmaya çalışmaktaydı ki, bunun kapitalizme özgü terörist bir söylev olduğuna kuşku yoktur. Gelişmeci hatta devrimci düşünceyle çakışan daha gelişmiş bir aşamadaysa neo-kapitalizm psikanaliz ağırlıklı bir söylev çekmektedir. Bu bilinçaltı-sorumsuzluk-hoşgörü-yeniden kazanma söylevidir. Bilinç ve sorumluluk kapitale özgü normatif bir söylevdir. Bilinçaltı ise neo-kapitalizme özgü liberal bir söylevdir.

Ölüm cezasına özgü gelişme sürecinin "materyalist" (kâr ve sınıf) terimlerle yapılacak sıradan bir incelemesi, onu yok etmek isteyenlerin kafasını karıştıracak türdendir. Ölüm cezasının içinden geçtiği tarihsel indirgenme süreci, önce hep daha avantajlı ekonomik denkliklerin/karşılıkların keşfiyle başlamış ve bunu akılcı bir şekilde "daha insancıl" hale getirilmeleri izlemiştir. Örneğin savaş esirlerinin öldürülmeyerek köleye dönüştürülmesi; Roma'daki tuz ocaklarında çalıştırılan suçlular; XVII. yüzyılda düellonun yasaklanması; tazmin edici bir çözüm olarak zorunlu çalışmanın kurumsallaştırılması ve Nazi kamplarından; çalışma süreci içine çekilerek yeniden kazanılmaya çalışılan yaşlılara kadar uzayıp giden emek gücünü ele geçirme denemeleri. Bütün bunların bizi şaşırtmaması gerekiyor; çünkü ölümün ortadan kalkması ya da azalması ancak sistemin şu ya da bu şekilde bundan çıkar sağlamasıyla mümkün olabilmiştir (hafifletici nedenlerden ilk kez 1830 yılında, bir burjuvayla ilgili yargı sürecinde söz edilmiştir). Bu bir toplumsal zafer ya da Akla özgü bir gelişme değil olsa olsa bir kâr ya da ayrıcalık[47] mantığıdır.

---

[47] Ölüm cezasını getiren yargılama sürecine özgü katı kurallara ve bloke ettikleri ceza mekanizması nedeniyle (çünkü jürinin ölüm cezası verme ya da salıvermeden başka seçeneği yoktu), girişimciler ve mülk sahipleri baskı yaparak 1819 yılında (İngiltere'de) yüz kadar davada ölüm cezası verilmesini engellemişlerdir. Ceza sisteminin daha etkin hale getirilebilmesi amacıyla akılcı bir uyarlamaya gidilmiş ve ölüm cezasına son verilmiştir.

Ölüm Cezası'nda (s. 35, "Kanlı Yasa") Koestler: "Bizim uyguladığımız ölüm cezası kesinlikle ortaçağda görülen ateşte yakmanın mirasçısı değildir. Bu ceza kapitalist gelişmenin çağdaşı olan bir yargılama düzeni kalıntısıdır. Bu sürecin en vahşi evresi –XIX. yüzyıl İngilteresinde kanlı Yasa– sanayi devrimine denk gelmektedir. Ortaçağ töresi ölüm cezasını çok ciddi birkaç durumla sınırlandırmıştı. Daha sonra çizgi, giderek büyük bir hayatiyet kazanan özel mülkiyetin savunulmasına bağlı olarak yükselişe geçmiş ve XVIII.-XIX. yüzyılda doruk noktasına ulaş-

Ancak bu çözümleme son derece yetersiz olup, ekonomik bir akılcılık yerine ahlaki bir akılcılığı koymaktan başka bir şey yapmamaktadır. Oysa devrede başka şeyler vardır. Örneğin, materyalist yorumun yanında çok "hafif" kaldığı, "ağır" bir varsayımdan söz etmek gibi. Evet kâr kapitalin ürettiği bir sonuç olabilir, ancak toplumsal düzeni derinlemesine belirleyen yasa bu değildir. Toplumsalı derinlemesine belirlemeye çalışan kapitalist yasa giderek yaşam ve ölümü denetimi altına alandır. Öyleyse bu yasanın amacı ölümü radikal bir farklılık süreci olmaktan çıkartarak eşdeğerlikler yasasına boyun eğmesini sağlamaktır. Hümanist (liberal ya da devrimci) düşüncenin naifliğiyse, ölüm cezasını yadsıma nedeninin temelde sisteminkiyle aynı olması, yani değer yasasının elinden hiçbir şeyin kaçmaması gerektiğine olan inancından kaynaklanmaktadır. Ölüm yalnızca bu açıdan kötü bir şeyken, insancı düşünce onu *hepten* kötülüğe dönüştürmekte ve bu noktadan sonra da içinden çıkılması neredeyse olanaksız çelişkilere[48]

---

mıştır." Öyleyse çizginin yükselişe geçmesinin nedeni kapitalist burjuva sınıfın yükselişidir. 1850 yılından sonraki geri adım atmaysa salt insancı gelişmenin sonucu değil, kapitalist sistemdeki gelişmelerdir.

[48] Camus ("Ölüm Cezası Üstüne" başlıklı yazısında [Türkçe baskısı için bkz. *İdam*, Albert Camus, Arthur Koestler, çev. Ali Sirmen, Cem, 1972 —*ed. notu.*]) şöyle demektedir: "Devlet; gerçekleştirilip, gerçekleştirilmeyeceğini asla bilemeyeceği faili meçhul bir cinayeti engelleyebilmek için pek çok gerçek cinayet işlemek durumunda kalabilmektedir." Sistemi kendi kendisiyle çelişkiye düşürmek isteyen bu mantık oyunu bizi doğrudan iğrenç uzlaşmalara yol açan liberal hümanizme götürmektedir. Yine Camus: "Ölüm cezasına mantıksal ve gerçekçi nedenler yüzünden bir son verilmesi talep edilmelidir" derken; Koestler şöyle demektedir: "Son kertede, doğası gereği ölüm cezası kötü bir şeydir; çünkü suç ve sorumluluk arasında her türlü orantı kurma olasılığını saf dışı etmektedir." Zaten 1820 yılında İngiliz kapitalistler de ölüm cezasının kaldırılmasını bu yüzden talep etmişlerdi! Liberal argümana göre, terör, kendi amaçlarına ters bir yönde ilerlemektedir. Bu konuda doğru saptanmış "minimum bir ceza" daha insancıl ve etkili olacaktır. İnsan ve ceza arasındaki bu

yol açmaktadır. Claude Glayman (Buffet ve Bontemps'ın idam edilmesi konusunda *Le Monde* gazetesinde) şöyle demektedir:

> Hiçbir insanın bilinçli olarak öldürmeyeceği türünden kesinlikle insani bir duygu [kesinlikle] bir tür dil sürçmesidir; çünkü hümanist aydın bu kadar açık seçik bir şeye kesinlikle inanmış görünmüyor... Yaşam kutsal bir haktır. Herhangi bir dini inanca sahip olmayan bir insan bile bu hakkı kabul eder... ne istenirse vermeye çalışan bir tüketim toplumunda ölüm, tabiri caizse, hoş görülmesi kesinlikle olanaksız bir şeydir [bir tüketim nesnesi olarak yaşama karşılık bir açlık çekme biçimi olarak ölüm, yani inanılmaz bir basitlik –ne var ki komünizm ve bizzat Marx bu denklemle uyum içindedirler].... Burada da bir tür ortaçağ düşüncesinin günümüze kadar uzayıp gelen varlığı sezilmektedir... Hangi toplumda yaşıyoruz? Nereye doğru sürükleniyoruz vs. Zira insan sırtını yaşama dönmemelidir! Bunun nasıl bir yaşam olduğunun önemi yoktur!

(Bu "geri geri giderek" ölüme doğru ilerlemekten başka bir şey değildir. Bu softa ruhlara özgü bir temel ilkedir. Geriye doğru attıkları adımlarla devrim yapmaya çalışanlar da aynı kişiler olup, bu işi sırtlarını yaşama dönerek yapmaktadırlar. Bu ölüm cezasını yadsıma düşüncesini güçlendirebilmek amacıyla mantıksal düşüncenin işin içinden çıkamayacağı bir hale getirilmesi, inanılmaz bir düşünsel akrobasidir).

Hümanist tartışmanın çıkış noktası sonucuna dönüştüğü bu bireysel değerler sistemidir. Camus şöyle demektedir:

> Toplumların ve öyleyse bireylerin kendilerini koruma içgüdüsü, bireysel sorumluluğu zorunlu bir postulata dönüştürüyor.

Oysa bu postulatlar, eşdeğerliğin egemenliği altındaki bize özgü sistemlerde sıradan bir yaşam ve ölüm tanımlama-

---

eşdeğerlik insancı düşünceye dair önemli ipuçları vermektedir.

sına benzemektedirler. Bu sistemlerin dışında kalan insanlar kendilerini koruma içgüdüsü ya da sorumluluk gibi bir şeye gerek duymamaktadırlar (bunlar öznenin soyut ve akılcı bakış açısına özgü, birbirlerini tamamlayan cinsten iki önyargıdır). Ölüm yeniden kutsal bir değiş tokuş, öznenin ruhunu teslim ettiği sırada yoğun bir şekilde yaşanan kolektif duygusal anlar olma özelliğine sahip olmaya başlamıştır. Bacon [*Denemeler*'de] şöyle demektedir:

> Ne kadar zayıf olursa olsun bir tutku, ölüm korkusuna karşı direnip onu alt edebilir.

Bu kadarı yetmez, bizzat *ölüm bir tutkudur* demek gerekir. Çünkü bu düzeyde insanın kendisiyle diğerleri arasındaki fark ortadan kaybolmakta, yani "öldürme arzusu çoğu kez ölme veya yok edilme arzusuyla çakışmaktadır"; "insan hem yaşamayı arzu eder hem de hiçbir şey olmamayı. Yerine başka bir şey konulması olanaksız olanı ve ölümü de ölüm olduğu için ister. Bu durumda ölüm cezası suçluyu durduramadığı gibi suçlunun haz aldığı korku duygusunun artmasına neden olabilir". İntihar ve cinayetin çoğu kez birbirine karıştırıldığı ve genel eğilimin intihar yönünde olduğu bilinmektedir.

Tutkuyla arzulanan, kurban özelliği taşıyan bu türden bir ölüm, *ölüm gösterisine* dönüşmekte bir sakınca görmemektedir; tıpkı kendisinden utanılacak ve yasadışı tek bir *ahlaki* işleve indirgemiş olduğumuz tüm diğer organik işlevler gibi. Temiz kalpli insanlar, kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilen, infazların utanılması gereken eylemler olduğu konusunda ısrarcıdırlar. Oysa bu tip bir öldürme eylemine özgü iğrençliğin *seyirlik* olmasından kaynaklandığını unutmaktadırlar. Çünkü bu türden bir olayda ötekinin ölümü yeterince uzak bir mesafeden izlenebilmektedir. Oysa kurban töreninde uygulanan şiddet böyle bir özelliğe sahip olmayıp, cemaatin tamamının olaya katılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu, cemaati kendi kendisiyle yüz yüze getiren bir törendir. 1807 yılında İngiltere'de 40.000 kişinin katıldığı bir idam töreninde halkın galeyana gelmesi sonu-

cunda yüz kişi ölmüştü. Bu olayda şöleni andıran bir şeyler vardır. Ancak bu kolektif eylem ve kurbanın öldürülme gösterisi arasında hiçbir benzerlik yoktur. Şiddet ve ölüme karşı aynı soyut kınama mekanizmasına başvurmak, kişisel yaklaşımla Devletin yaklaşımını birbirine karıştırmak yani, barışçıl bir yaşam istemek demektir. Oysa Sağ daha çok baskıcı bir şantaj taktiği uygularken, Sol da toplumsal barışın sağlanmış olduğu geleceğe yönelik modeller düşleyip onları yaşama geçirmeye çalışmaktadır.

Böylelikle bir uygarlığa özgü gelişmelerin, bir değerden başka bir şey olamayan yaşama karşı duyduğu saygıyla ölçüldüğü görülmektedir. Kamuya açık infaz, törenle kutlanan ölüm ve işkence ederek öldürme arasında ne fark var ki? Yukarı Volta'da bir Zencinin kendini kurşuna dizenlerin karşısında gülümseyerek durması, Tupinambaların yamyamlığı. Hatta cinayet ve intikam, işkenceyle ölme ve intiharla diğerleri arasında ne fark var ki? Önceden tasarlayarak öldüren bir toplum, barbarca yöntemlere başvurarak intikam alma, ortaçağ yöntemlerine başvurmayla suçlanmaktadır. Bu şekilde davranmak o toplumu ödüllendirmek demektir. Zira intikam ölümcül bir *karşılıklılık* anlamına gelmektedir. Bunu ne "ilkelliğe" ne de "insan doğasına" bağlayabilirsiniz. Bu tamamen yanlış bir yaklaşımdır. İntikam simgesel bir biçim, yükümlülük ve karşılıklılığın çok gelişmiş bir biçimidir. Hem ahlaki hem de bürokratik (bize özgü ölüm cezası, konsantrasyon kamplarımız) bir sürecin alt ürünü sayılabilecek soyut –muhasebesi, istatistiği tutulabilen ve ekonomi politik sistemiyle yakın ilişki içinde olan– ölüm anlayışımızla hiçbir ilişkisi yoktur. Ölümü soyutlama biçimimizin intikam, cinayet ya da kurban törenine özgü bir gösteri özelliği taşıyan ölümle hiçbir ilişkisi yoktur. Bizimki hukuki, toplu halde kapatmaya yönelik, soykırım özelliği taşıyan bir ölümdür. Bizim kültürümüz işte bu türden bir ölüm üretmiştir. Günümüzde sanki her şey hem değişmiş hem de hiçbir şey değişmemiş gibidir. Bir başka deyişle yaşamsal ve hoşgörüye dayalı değerler adı altında aynı yok etme sistemi, bugün yumuşak bir şekilde, gündelik yaşamı yönlendirmektedir.

Üstelik amaçlarını gerçekleştirebilmek için bu sistemin ölüme ihtiyacı yoktur.

Zira kurumlaşmış bir şiddet ve ölüm tekelini elinde tutanların amaçladıkları hedef hayatta kalmaya, yaşamış olmak için yaşamaya zorlama (yapay böbrekler, fiziksel sakatlıkları olan çocukların yoğun bir reanimasyon sürecinden geçirilmeleri, ölümün elden geldiğince geciktirilmesi, organ nakilleri vs.) sistemi için de geçerlidir. Ölümü programlayan ve yaşamı zorunlu kılmaya çalışan tüm eşdeğerli yöntemler, bu işi hangi amaca uygun bir şekilde yapmaktadırlar? Bilim ve tıbbınkine mi? Bu durumda karşımıza insani amaçlar taşımayan bilimsel bir paranoya çıkmaktadır. Kâra yönelik bir amaca mı? Hayır, toplum zaten devasa boyutlara ulaşan kârları yutup durmaktadır. Bu "kahramanca terapinin temel özelliği, maliyetlerin yükselmesine karşılık sağladığı "avantajların" giderek azalmasıdır". Bir başka deyişle üretken olmayan canlıların hayatta kalmaları sağlanmaktadır. Sosyal sigorta hâlâ "emek gücünün kapital yararına tazmin edilmesi" şeklinde çözümlenebilse bile, burada bu kanıtın bir değeri yoktur. Çünkü sistem burada da ölüm cezası karşısında içine düşmüş olduğu çelişkinin aynısını üretmekte, yani yaşamın bir değer olarak korunması gerektiği gibi abartılı bir düşünceyi savunmaktadır. Çünkü sistemin bütünsel stratejik dengesi açısından bu değerler hayati bir öneme sahiptir. Ne var ki, bu, ekonomik açıdan bütünün dengesini bozacak nitelikte bir abartmadır. Öyleyse çözüm nedir? Görünüşe göre ekonomik bir seçim yapma zorunluluğu kendini dayatmakta ve ötenazi yarı resmi bir şekilde uygulanan bir doktrin haline gelmeye başlamaktadır. Fransa'da ciddi üremi hastalarının %30'u (ABD'de %36'sı!) hayatta tutulmaya çalışılmaktadır. Ötenazi daha şimdiden ortalığı kasıp kavurmaktadır. Onu insanca bir talebe dönüştürmek anlaşılması güç, çarpıcı (aynı şey "kürtaj" özgürlüğü için de geçerlidir) bir olaydır; çünkü bu belirsizlik orta ve uzun vadede sistemi belirleyecek

mantığın ta kendisidir. Bütün bunlar toplumsal denetimin genişletilmesi yönünde seyreden olaylardır. Zira tüm görünür çelişkilerin gerisinde yatan amaç, yaşam ve ölüme ait tüm alanların denetim altına alınmasıdır. *Birth-control*'den [doğum kontrolü] *death-control*'e [ölüm kontrolü], insanların öldürülmeleri ya da yaşamaya zorlanmalarına kadar giden bir amaç. Gelişen hoşgörü çerçevesinde getirilen bu ölme yasağı karikatüral ancak mantıksal bir amaçtır. Çünkü önemli olan insanların elinden kendi yaşamlarına son verme hakkının alınması ve ölme ya da yaşama konusunda asla özgür bırakılmamaları ve toplumsalın izin verdiği ölçüde yaşamaları ve ölmeleridir. İnsanları rastlantısal bir biyolojik ölümün ellerine bile terk etmemek gerekir zira bu bile bir tür özgürlük olarak telakki edilebilir. Ahlak yasası nasıl "Kesinlikle öldürmeyeceksin!" diyorsa, toplumsal yasa da "Kesinlikle ölmeyeceksin!" demektedir; en azından öyle kafana estiği gibi değil, yalnızca yasa ve hekimin uygun gördüğü şekilde ölebilirsin. Ölümün sana uygun görülmesi için bir karara dönüştürülmesi gerekmektedir. Özetle, bilinen şekliyle ölüme *death-control* ve ötenazi yararına son verilmiştir. Buna bir ölüm bile denilemez. Bu kurallar, eşdeğerlik hesapları tarafından belirlenen, tamamen nötralize edilmiş bir *rewriting-planning-programming* sistemidir. Ölüm bir tür sosyal hizmet şeklinde sunulmalı, bir plan ve sosyal sigorta adı altında sağlık ve hastalık kapsamına alınmalıdır. Bu ABD'deki *Motels-suicide* [İntihar Motelleri] hikâyesine benzemektedir. Yapacağınız uygun bir ödeme karşılığında, bu motellerde, size en hoş şekilde ölme koşulları sunulmaktadır (tıpkı herhangi bir tüketim nesnesi gibi. Verilen hizmet kusursuz olup her şey öngörülmüştür. Hatta yaşamdan yeniden zevk almanızı sağlayacak kızlar bile. Daha sonra profesyonellik bilincine uygun bir şekilde odanıza usul usul gaz verilmekte ve kanınız dökülmeden, ölüm sıkıntısı çekmeden ölmeniz sağlanmaktadır. Bu intihar motellerinin, adil bir ücret karşılığında (muhtemelen sigortadan tahsil edilebilen!) verdikleri bir hizmettir. Ölüm de tüm diğerleri gibi neden bir sosyal hizmete, toplumsal *input-output* düzeni içinde işlevselleştirilerek bireysel ve

muhasebesi tutulabilen bir tüketim biçimine dönüştürülmesin ki?

Kendine ait canlı kalıntıların, yapay bir şekilde yeniden yaşama döndürülebilmeleri konusunda böylesine önemli bir ekonomik özveride bulunması için, sistemin, biyolojik ölüm adlı rastlantıyı insanların elinden çekip alması gerekmektedir. "Ölün, gerisini biz hallederiz" *funeral home*'ların [cenaze evlerinin] kullandığı eskimiş bir atasözüdür. Günümüzde *ölmek zaten bu geriye kalanın* bir parçası haline gelmiştir ve Eros Center'ların cinsellikle ilgilenmesi gibi Thanatos Center'lar da ölümle ilgilenmektedirler. Cadı avı devam ediyor!

Aşkınlaştırıcı "nesnel" sürece uygun bir adalet, ölüm ve intikam delegasyonu oluşturmak gerekiyor. Ölüm ve kefaret ödeme dolanım düzeninin elinden alınarak tepedekiler tarafından tekelleştirilmeli ve yeni bir dolanım düzeni oluşturulmalıdır. Ekonomik, politik ve cinsel değiş tokuşların soyutlanması ne kadar gerekliyse, ölüm ve cezalandırma konusunda bürokrasinin varlığı da o kadar zorunludur. Aksi takdirde toplumu denetleyen yapının çökmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. İşte bu yüzden Devletin denetimi dışında kalan her türlü ölüm ve şiddet, yıkıcı bir özelliğe sahip olmaktadır. Bu, bir tür iktidarı yok etme provasına benzemektedir. Ünlü cani, hırsız ya da yasadışı insanların diğerlerini büyülemelerinin nedeni budur. Bu olay, bizi, onları birer sanat yapıtı gibi değerlendirmeye itmektedir. Bir başka deyişle Devletin tekeli altına aldığı ölüm ve şiddet yüklü bir şeyler, ölüme özgü vahşi, dolaysız, simgesel bir karşılıklılık düzeninin hesabına aktarılmaktadır. Tıpkı ekonomik düzenin elinden alınan bir şeylerin, yararsız ve kurban törenine özgü bir şekilde değiş tokuş edilebilmesi gibi. Tıpkı şiir ve sanat yapıtında, terörist anlam ekonomisine ait bir şeylerin onun elinden alınarak gösterge tüketiminin hesabına geçirilmesi gibi. Bizim sistemimizde insanları büyüleyen tek şey budur. Değere dönüştürülemeyen her şey, yani cinsellik, ölüm, delilik, şiddet bizi büyülemekte ve bu yüzden de her görüldüğü yerde cezalandırılmaktadır. Milyonlarca savaş kurbanına

genel bir eşdeğerlik ilkesi çerçevesinde "vatan için ölmek" gibi uygun bir değer biçilmektedir. Tabiri caizse bu ölüleri altına dönüştürebilirsiniz. Onlar herkes için anlamlarını yitirmiş varlıklar değildirler. Cinayet, ölüm, yasak çiğneme emeğinkine benzer bir süreç tarafından değere dönüştürülebildikleri anda hemen her yerde yasallaştırılmaktadırlar. Yalnızca bu dönüştürülme sürecinin dışında kalan kimi ölüm ve uygulamaları yıkıcı olarak kabul edebilmek mümkün ki, bunların da çoğunlukla gündelik olaylar oldukları görülmektedir.

Bunlardan biri de intihar olup; bizim toplumlarımızda ölümü tersine çevirme olarak nitelendirilen saldırı çerçevesinde, yıkıcı biçimle özdeşleşen bir tanım ve yaygınlığa sahiptir. Hapishaneye kapatılan insanlar giderek daha az idam edilirken, intihar eden mahkûm sayısı da giderek artmaktadır. Bir başka deyişle, bu tür bir davranış, kurumsal ölümü yolundan saptırarak, ölüme mahkûm eden sisteme karşı kullanma anlamına gelmektedir. İntihar eden birey süreçleri tersine çevirerek toplumu yargılanıp mahkûm etmektedir. Tersine çevrilebilirliği, ortadan tamamen kaybolmuş bulunduğu bir coğrafyada, yeniden ortaya çıkartmakta ve böylelikle de avantajlı bir duruma geçmektedir. Hapishane dışındaki intiharlar da, bu açıdan, politik bir anlama sahip olmaktadırlar (ateşle *hara-kiri* bunların en gösterişli biçimidir). Bütün bunlar kefareti ödenemeyecek türden birer küçük okçuğa benzemektedir, zira bir sistem açısından kusursuzluk düzeyine ulaşamamak tam bir bozgun anlamına gelmektedir.

İntiharın yasaklanması, değer yasasının ortaya çıkış sürecine denk gelmektedir. Hep aynı dini, ahlaki ya da ekonomik yasa, bir başka deyişle hiç kimse kapital ve değer düzeni dışına çıkma hakkına sahip değildir. Her birey kapitale ait birer minik parsel olup (her Hıristiyanın kurtarılması gereken bir ruha sahip olması gibi) kendi kendini yok etme hakkına sahip olamaz. İntihar işte bu Ortodoks değer yasasına, sahip olduğu kapital parçasını yok ederek karşı çıkmaktadır. Oysa kapital açısından bu öylesine bağışlanamaz bir davranıştır ki, işi, bu başarılı

intihar olayını neredeyse ipe çekmeye kadar götürmektedir. İntihar olaylarında görülen artışın, tam da doyuma ulaşma aşamasında, değer yasasının temel kuralına bir meydan okuma şeklinde ortaya çıkması semptomatik bir olaydır. Ancak öte yandan kusursuz bir bütünselliğe sahip sistemde, her intihar olayı yıkıcı bir eylemse, her yıkıcı eylem ve direnişin de sistem açısından intihar özelliği taşıdığı gibi bir tanımlamaya ulaşılabilir. En azından kendisini yıpratan önemli olaylar düzeyinde. Zira "politik" ve "devrimci" olarak nitelendirilenler de dahil olmak üzere intihar girişimlerinin çoğunda insanlar sistemle yaptıkları pazarlıkta yaşamlarını değil *ölümlerini değiş tokuş etmek istemektedirler.* Denetim altına alınmış bir ölüm ve ölüm üretimine kimse karşı çıkmadığı gibi; *ölümün değiş tokuş değerine* de bir kullanım değeriyle değil (zira ölüm belki de kullanım değeri olmayan tek şeydir. Hiçbir gereksinime göndermediği için de yeniden çok tehlikeli bir silaha dönüşebilir) ancak bir yok olma, bulaşıcı bir çözülme ve yadsıma değeriyle karşı çıkılabilir.

Filistinli gerillalar ya da ayaklanarak kendi mahallelerini yakan zencilerin eylemi bir intihar olarak değerlendirilebilir. Her türlü güvence biçimine karşı direniş bir intiharı andırmaktadır. Nevrotik davranışlarda intihara benzeyen bir şeyler vardır. Çeşitli rahatsızlık biçimleri üreterek sistemle bütünleşmeye karşı direniyoruz. Baskı ve "sistemin baskıcı doğasının" ortaya çıkarılmasını hemen o anda anımsatmayı amaçlayan yoksa ölümün ikincil bir sonucu olmaya çalışmayan tüm politik uygulamalar (gösteriler, kargaşa çıkartma, kışkırtmalar vs.) bir intihara benzemektedirler. Bir başka deyişle, bu, sisteme özgü öldürme uygulamasının maskesini düşürme oyunudur. Düzen, ölümü denetlemekte ancak onunla istediği gibi *oynayamamaktadır,* yalnızca ölümü sisteme karşı *kullanabilenler* savaşı kazanmaktadır.

Mülkiyet sistemi öylesine saçma bir şeydir ki, sonuçta in-

sanların kendi ölümlerini kendi mülkleri gibi görmelerine yol açabilmektedir (özel mülkiyete dönüştürülmüş ölüm). Mülk edinmenin yol açtığı zihinsel yıkım öyle boyutlara ulaşmıştır ki, sonunda ölüm bir tür "taşınmaz mülke" dönüştürülmüş ve "üçüncü bir kalıcı mekân" olarak tasarlanmaya başlanan insan mezarları bir tür bodrum ya da kabir şeklinde inşa edilmeye başlanmıştır (pek çok insan köyde bir yazlık ev satın alırken, mezarlıktan kendine bir de yer ayırtmaktadır). Kısaca "kaliteli bir ölüm" talep edilmeye başlanmıştır. Kişiselleştirilmiş, "tasarlanmış", rahat, "doğal" bir ölüm kusursuz bir bireysel burjuva hukukunda vazgeçilmez bir haktır. Zaten ölümsüzlük, beden ve ölüm konusunda da, bu doğal ve kişisel hakkın sonsuzluğa mal edilmiş –öznenin sonsuza dek yaşama hakkına sahip olması– görüntüsünden vazgeçilememektedir, yoksa başka bir şeyden değil. Nesne ve göstergeleri biriktirme çılgınlığımızla manyakça bir özel yaşantı biriktirmenin kökenindeki bu saçma talep acaba hangi türden bir umutsuzluğu gizlemektedir? Bu bağlamda ölümün yeniden son koleksiyon (biriktirme) nesnesine dönüşmesi gerekmektedir. Ölüm bu atalet sürecini tek başına aşan bir olay olmak yerine, şeylerin biriktirilme ve yönetilme oyununun bir parçası haline gelmektedir.

Öznenin kendi ölümü konusunda başvurduğu bu türden saptırmacaya karşın, bu hakkı onun elinden almanın tek yolu şiddet ürünü, beklenmedik, öznenin nevrotik denetiminden kaçma olasılığı tanıyan bir ölme biçimidir.[49]

Öznenin kendi programlanmış ölümünü önceden görebildiği bir yerde, bu şekilde biriktirilme, üretilme ve muhafaza edilme ilkesine karşı her yerde gösterilen inatçı

[49] Oysa bundan daha kolay bir şey yoktur; çünkü özne sahip olduğu "doğal" ölümsüzlük hakkının sorgulanmasını engelleyebilmek amacıyla kendi "iradesi dışında" kalan –kaza, intihar ya da bomba gibi– vahşi bir ölüm talebinde bulunabilir. Ölümsüzlük ilkesini daha iyi savunabilmek amacıyla *ben*, diğer aşırı uç sayılabilecek "saçma" bir ölüm yolu seçmek gibi son bir kurnazlık ya da çareye başvurabilir.

ve vahşi direnişin nedeni de açıklığa kavuşmaktadır. Her yerde ölüme karşı ölerek mücadele edilmektedir. İnsanı yaşamaya ve yaşamı kapitalistleştirmeye iten bir sistemde mevcut tek alternatif ölüm içtepisidir. Kusursuz bir şekilde programlanarak, bir ölüm düzenine dönüştürülmüş bu evrende, şeyleri normale döndürme yöntemi olarak insanın aklına ortalığı yakıp yıkmadan başka bir şey gelmiyor.

GÜVENLİK ŞANTAJI

Bir başka toplumsal denetleme biçimi de yaşantımızın her anında mevcut olup, bizi yaşamaya ve hayatta kalmaya zorlayan bir şantaja benzeyen güvenliktir. Adına "güvenlik güçleri" denilen şeyse yaşam sigortası ve sosyal sigortadan başlayarak, otonuzdaki emniyet kemeri ve Cumhuriyetçi Güvenlik Şirketlerine kadar gitmektedir. Bir emniyet kemeri reklamında kullanılan sloganda (çenenizi kapatın anlamında) "kemerinizi takın" denilmektedir. Güvenlik hiç kuşkusuz sınai bir girişimdir, tıpkı türün bir uzantısı olan ekoloji gibi. Bir başka deyişle, hemen her yerde ölüm, kaza, hastalık ve çevre kirliliğinin aşırı kârlılık anlayışı üzerine oturan şu kapitalist süreç içine çekilmeye çalışıldığı görülmektedir. Oysa burada asıl üzerinde durulması gereken şey, akla gelebilecek en berbat baskı biçimine benzeyen, herkesin hayatta kalma içgüdüsünün derinliklerinde bir yerlerde sahip olmayı arzuladığı ölme hakkının elinizden alınmasıdır. Herkesin elinden, sahip olabileceği en son hak olan, kendi yaşamına son verme hakkının alınmasıdır. Bu, yaşamdan son "kaçış noktasının" da sistem tarafından ele geçirilmesi anlamına gelmektedir. İnsanın hem kendine hem de yaşamına karşı meydan okuduğu bu simgesel kısa devre olayında söz konusu olan yine *bağış*-değiş tokuştur. Bunun nedeni simgesel değiş tokuşun bireyin bu asosyal başkaldırısını ifade edebilmesi değil –bir ya da milyonlarca bireyin kusurlu olması sistemin yasasında en ufak bir değişikliğe yol açmamaktadır– bizimki gibi baskıcı bir toplumsal ilkenin tam karşıtı sayılabilecek bir toplumsallık

ilkesine sahip olmasıdır. Ölümü, güvenlik gibi paradoksal bir mitin içine gömdüğünüzde asıl öldürülmesi gerekenin bağış-değiş tokuş düzeni olduğunu anlarsınız.

Ölüm zorunluluğu neden ortadan kaldırılmak isteniyor? İnsanların yaşayabilmesi için mi? Hayır! Yalnızca sistemin izin verdiği şekilde ölebilmeleri için! (henüz hayattayken ölüm hakları elinden alınmış olduğundan, geriye kasko sigorta adı altında onları hayatta kalmaya iten bir değiş tokuş biçimi kalmaktadır. Araç sigortası konusunda da aynı şey söylenebilir. Başlık, kemerler gibi güvenlik önlemleri içinde bir mumyaya dönüşerek, güvenlik mitiyle araca bağlanan sürücü; bu kez mitik olmayan, sessiz ve basit teknik kadar nötr ve nesnel bir başka ölüm biçimine mahkûm edilen bir kadavraya benzemektedir. Aracının içine zincirlenip çakılmış dolayısıyla ölme riski olmayan bir varlıktır. Çünkü o *zaten ölü* bir varlıktır. Güvenliğin sırrı da buradadır. Sizi folyoyo sarılmış bir bifteğe dönüştürmekte, bir başka deyişle, *ölmenizi*[50] *engelleyebilmek için sizi bir lahitin içine koymaktadır.*

Sahip olduğumuz teknoloji kültürü yapay bir ölüm ortamı yaratmaktadır. Yalnızca, her yerde karşımıza maddi bir üretim arketipi olarak çıkan, silahlanma değil, bizi kuşatan makineler ve en küçük nesneler bile bir ölüm düşüncesinin oluşmasına yol açmaktadırlar. Üstelik bu somutlaştırıldığı için ortadan kaldırılması olanaksız ve egemenlik altına alınamayan bir ölümdür. Bir başka deyişle, tıpkı emek gücünün sabit sermaye ve ölü emek tarafından dondurulması gibi, ölüme özgü yaşayan emek gücü de ölüm adlı sabit sermaye içinde dondurulmaktadır. Belki de maddi üretim, insanlığın ölümü dize getirebilmek amacıyla kullandığı devasa bir "uyumsuzluk zırhından" başka bir şey değildir. Doğal olarak insanlığı egemenliği altına alarak, kendisinden korunduğunu sandığı, bir zırhın içine tıkan şey ölümün ta kendisidir. Burada bir uygarlık boyutuna

[50] Yeniden yaşama döndürme amacıyla buza gömme, dondurma olayı bu uygulamanın en son biçimidir.

ulaşan *lahit otomobil* imgesiyle, yani bedenimizin teknik uzantısına dönüşen minyatürleştirilmiş ölüm denilebilecek o güvenlik zırhıyla karşılaşmaktayız. Bedene kazandırılan biyolojik biçimle çevreye kazandırılan teknik biçim hep aynı saplantısal nevrozun sonucudur. Teknolojik bir çevre demek, bize özgü kirletici, hassas ve modası geçmiş nesne *süper üretim düzeni* demektir. Üretim canlı bir şeydir, sahip olduğu mantık ve strateji tümüyle hassas dengeler ve kolay yıpranma üzerine oturmaktadır. Belli miktarda ve nitelikli nesne üretimi üzerine oturan bir ekonomi düşünebilmek artık olanaksızdır, bir başka deyişle ekonomi; tehlike, kirlilik, yıpranma, düş kırıklığı, saplantı salgıladığı ölçüde gelişebilmektedir. Mevcut *ölü stokunu* yenilemek yerine, gerektiğinde onu, şantaj ve baskı üzerine oturan meydan okumaya dayalı bir güvenlik anlayışıyla yadsıyan ekonomi, *maddi üretim aracılığıyla* sürdürdüğü bu ölümcül heyecan sayesinde ayakta kalabilmektedir. Maddi üretim düzeni içinde ölüm de tamamen çağdaşlaştırılmıştır/laikleştirilmiştir. Kapital gibi o da, bu ortamda giderek gelişen bir yeniden-üretim düzenine sahiptir. Biyolojik bir makineye dönüşen bedenimiz bile bu inorganik/ölü vücuda uygun bir şekilde biçimlendirildiğinden; hastalık, kaza ve ölüme mahkûm *kötü bir nesneye* dönüşmektedir.

Ölüm üretimi sayesinde ayakta duran kapital, güvenlik üreterek bu işin içinden sıyrılabileceğini sanmaktadır. Oysa onun da ölüm üretiminden bir farkı yoktur. *Güvenlik, ölümün sınai bir uzantısıdır*, tıpkı ekolojinin çevre kirliliğinin sınai bir uzantısı olması gibi. Lahtin üzerine birkaç kat bant eklemek gibi bir şey. Aynı şey bizim anlı şanlı demokratik kurumlarımız için de geçerlidir. Örneğin Sosyal Sigorta, ölü bir topluma ait toplumsal protezdir ("Sosyal Sigorta ölüm demektir!" – Mayıs 1968), bir başka deyişle *ne güvenlik ne de "toplumsal" kavramının bir anlama sahip olmadığı*, karşılıklılık ve derinlemesine yükümlülükler sistemine özgü tüm simgesel çarkların daha önce yok edildiği bir düzen. Ölümün bir sorumluluğa dönüştürülmesiyle birlikte ortaya "toplumsal" denilen şey çıkmıştır.

Aynı senaryo yok edilip yeniden yaşama döndürüldükten sonra folklor adı altında (bkz. M. De Certeau, "La Beauté du Mort" [*La culture au pluriel* içinde, Paris, UGE, 1974]) koruma altına alınan kültürler için de geçerlidir. Aynı şey yaşam sigortası için de geçerlidir; çünkü bu sigorta ölümü bir aksiyom olarak gören bir sisteme ait evcilleştirilmiş bir değişkendir. Grubun ölümünün toplumsallaştırılmış biçimi. Herkes diğeri için ölüme endekslenmiş toplumsal bir kapital olarak kabul edilmektedir.

Paradoksal bir güvenlik mantığı, insanları sürekli ölüm korkusuyla yaşamanın ölmekten daha iyi bir şey olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Hıristiyanlık bağlamındaki çilecilik de böyle bir işleve sahipti. Acı ve pişmanlık, cehenneme karşı aynı kişilik zırhı rolünü oynayıp, aynı koruyucu lahit işlevi görmüş olabilir. Bizde bir saplantıya dönüşen zorlayıcı bir güvenlik duygusu devasa bir kolektif çilekeşlik, henüz yaşarken ölümü kabullenme şeklinde yorumlanabilir. Bir başka deyişle bir korunma biçiminden diğerine, bir savunma biçiminden diğerine tüm modern hukuksal süreçler, kurumlar ve maddi düzenekler aracılığıyla yaşam artık her türlü riske karşı koruma altına alınmış bir lahit içine tıkılan, koruma amaçlı iç karartıcı bir muhasebe olayından başka bir şey değildir. Bu radikal bir yaşam ve ölüm muhasebesi yapmak yerine hayatta kalabilmek için tutulan bir muhasebeye benzemektedir.

Ölüm üretimi üstüne oturan sistemimiz güvenlik ürettiğini iddia etmektedir. Acaba sistemin öteki yüzünün adı güvenlik midir? Kesinlikle hayır! Bu, yolundan saptırılan döngünün iki ucunun birleşmesinden başka bir şey değildir. Bir otomobil firmasının üretim sistemi, amaçları ve ürünleri konusunda herhangi bir değişikliğe gitmeden yalnızca güvenlik konusunda (sanayinin çevre kirliliğine karşı kendini yenilemek durumunda kalması gibi) kendini yenilemesi, güvenliğin, bir başkasının yerini alabilecek sıradan bir terimden başka bir şey olmadığını göstermektedir. Güvenlik, belli bir doygunluk aşamasına ulaşmış sistemin yeniden-üretim düzenine özgü bir iç sorundur.

Tıpkı *feed-back*'in belli bir karmaşıklık düzeyine ulaşmış sistemlere özgü bir iç düzenleme yöntemi olması gibi.

Üretimi yüceltme aşamasından sonra sıra güvenliğin kahramanlaştırılmasına gelmiştir. "Her aklına esenin, her önüne çıkan aracın direksiyonuna geçip, aklına estiği hıza çıkarak, kendini öldürdüğü bir dönemde gerçek kahraman ölmeyi reddedendir" (Porsche afişi). Oysa bu oldukça güç bir iştir; *çünkü güvenlik insanların umurunda bile değildir*. İnsanlar, 1955-60 yıllarında Ford ve General Motors'un getirdiği güvenlik önerisini reddetmişlerdir. *Güvenliğin her yerde dayatılması gerekmiştir*. İnsanlar güvenlik çağrısına karşı neden bu kadar sorumsuz ve duyarsızdırlar? Tarihsel açıdan bu direnişi dünyanın her yerindeki geleneksel grupların "rasyonel" toplumsal gelişmelere, yani aşılanma, hekim, çalışma güvenliği, okul eğitimi, sağlık, doğumların düzenlenmesi ve daha pek çok şeye *karşı çıkışlarına* bağlayabilirsiniz. Hemen her yerde direnişler kırılmıştır ve bu yüzden günümüzde "doğal", "sonsuza dek sürüp gidebilecek", "spontane" bir güvenliliğin yanı sıra uygarlığımızın ürettiği tüm iyi şeylerin varlığından söz edebiliyoruz. İnsanları kendini koruma ve güvenlik virüsüyle zehirlemeyi öyle güzel bir şekilde başardık ki, neredeyse güvenlik adına ölümüne mücadele edecek hale geldiler. Aslında bu göründüğünden biraz daha karmaşık bir şeydir, bir başka deyişle, insanların güvence/güvenlik *hakkını* elde edebilmek için verdikleri mücadele tamamen farklı bir şeydir. Yalnızca güvenlik söz konusu olduğunda, bunu hiç kimsenin umursamadığı görülmektedir. Kuşaklar boyunca sürdürülen zehirleme sonucunda insanlar güvenceye "ihtiyaçları olduğuna" inanmaya başlamışlardır. Bu başarı "toplumsal" evcilleştirme ve kolonizasyonun temel göstergelerinden biridir. Oysa pek çok insan topluluğu tıp, akıl, bilim ve merkezi iktidarın terörist müdahalesiyle bozulmaya uğramaktansa yok olup gitmeyi yeğlemiştir. Kendini koruma "içgüdüsü" adlı evrensel ahlak yasası arkasına gizlenen, engellenen de zaten budur. Oysa bu gizlenen ya da engellenen şey, örneğin atölyelerdeki güvenlik normla-

rına uymayı reddeden işçiler düzeyinde bile olsa kendini yeniden göstermektedir. Böyle davranarak kendi aleyhlerine bile olsa, aşırı düzeyde sömürülüyor (çünkü daha çoğunu daha hızlı bir şekilde üretmektedirler) olsalar bile kendi yaşamları üzerindeki kişisel denetimden kurtulmaktan başka bir şey istedikleri söylenebilir mi? Bunları "rasyonel" proleterler olarak nitelendirebilmek mümkün değildir. Bununla birlikte kendi kafalarına göre bir mücadele biçimi üretmekte ve ekonomik sömürünün şu "lanetlenmiş pay"dan, şu aynı zamanda bir güvenlik ve kendi yaşamına karşı bir meydan okuma anlamına gelen ve kendisinden kesinlikle kopulmaması gereken o küçücük simgesel meydan okuma alanı kadar önemli olmadığını bilmektedirler. İşveren onları ölümüne sömürebilir ancak gerçek anlamda onları yönetebilmesi için herkesin kendi bireysel çıkarıyla özdeşleşmesini sağlaması ve her işçiyi kendi yaşamının muhasebecisi ve kapitalisti yapmayı başarması gerekmektedir. İşte o zaman işveren gerçekten Efendi ve işçi de gerçekten Köle olacaktır. Güvenlik denilen ahlaki düzene karşı bu minimal direniş hakkını korumaya çalışan sömürülen kişi, yaşama ve ölme hakkını elinde tuttuğu için simgesel alanda oyunu kazanmaktadır.

Oto sürücüsünün güvenlik önlemlerine karşı direnişi de bu türden bir direniş olup, ahlaksızca bir davranış olduğu gerekçesiyle tasfiye edilmek istenilmektedir. Bir başka deyişle intihar her yerde yasaklanmakta ya da mahkûm edilmektedir. Bunun birinci nedeni toplumun karşılık veremeyeceği bir meydan okuma biçimi olması ve dolayısıyla bir varlığın tüm toplumsal düzenden daha önemli hale gelmesidir. Her zamanki lanetlenmiş pay olayı, bir başka deyişle, toplumsal düzene meydan okuyabilmek amacıyla herkes kendi yaşamına ait bir şeyleri ele geçirmeye çalışmaktadır. Birinin bu ölümü kendisine *bağışlaması* koşuluyla bu küçük şeyin adı kişinin kendi ölümü olacaktır. Simgesel değiş tokuşa ait en önemli sır da işte bu küçük şeydir; çünkü verilen, kabul edilen ve iade edilen bir şey olduğundan egemen değiş tokuş sisteminin onu *eline ge-*

çirmesi söz konusu değildir. Yasasına boyun eğmediği egemen sistem açısından ölümcül bir tehlike arz etmektedir. Egemen sistemin yok etmek zorunda olduğu tek gerçek rakibidir.

Funeral Homes ve Katakomblar

> Uzun bir süreden bu yana yıkamak, sabunlamak, parlatmak, fırçalamak, taramak, süngerlemek, cilalamak, kazımak ve yeniden kazımak yüzünden yıkanan şeylerden çıkartılan kirin tamamı yaşayan şeylere geçmektedir.
>
> Victor Hugo

Oldukça uzun bir süreden bu yana yıkanıp, temizlenen, dibi kazınan ve yeniden kazınan, yadsınan ve kendisine yön değiştirtilen ölümün yaşayan şeylere bulaştırıldığı görülmektedir. Kültürümüz tümüyle sağlıklı olma, yani yaşamı ölümden temizleyip kazıma anlayışı üzerine oturtulmuştur. Çamaşır ne kadar az olursa olsun, deterjanın amacı öldürmektir. Ölümü her ne pahasına olursa olsun sterilize etmek, gizlemek, dondurmak, havalandırmak, makyajlamak, "tasarımlamak" ve pislik, cinsellik, bakteriyolojik ya da radyoaktif bir kalıntı misali kesinlikle peşini bırakmamak gerekmektedir. Ölümün makyajlanması bunun gibi bir şeydir. Victor Hugo'nun formülü, yasını tutan ve yaşayanlar evreninden derhal çekilip alınan ölünün, uluslararası *standing*, *smiling* ve *marketing* yasalarına tamamen uygun bir şekilde "tasarımlandığı" şu Amerikan *funeral home*'larını çağrıştırmaktadır.

Olayın insanı en tedirgin eden yanıysa ölünün güzelleştirilmesi ve kendisine tıpkı canlıyken sahip olduğu görüntünün verilmesi değildir. Bu işi hemen bütün toplumlar yapmıştır. Bütün toplumlar doğal ölümün iğrençliğini her zaman süsleme yöntemine başvurarak gizlemişlerdir. Bu *toplumsal* iğrençliğin kökeninde vücudun göstergelerini; toplumsal açıdan bir anlama sahip olma gücünü elin-

den alarak salt bir töze indirgeyen çürüme olayı vardır. Bunun ise grubu, simgesel açıdan çürüyüp gidebileceği gibi paniğe yol açabilecek türden bir sürece doğru ittiği görülmektedir. İnsan vücudunun yalnızca bir ete benzediği ve gösterge olma özelliğini yitirdiği o tahammül edilmez andan kaçabilmek için ölünün süslenip püslenmesi, üstünün yapay şeylerle örtülmesi gerekmektedir. Kemikler ve iskelet grupla uzlaşma konusunda yeterli olabilmektedirler, zira yeniden bir maske ve gösterge gücüne sahip olabilmektedirler. Ancak grupla ölüyü birbirine bağlayan, aslında semiyürjik uygulamalar olarak adlandırılabilecek "insan eti yeme türünden" uygulamalarla şu iğrenç doğal ve biyolojik aşamadan kesinlikle kaçılması gerekmektedir. Bizim toplumlarımızda her türlü *tanatopraksi*; kişinin ölüm nedeniyle aniden yitirmiş olduğu göstergelerin ortadan kaybolmasını yadsıma arzusuyla ölünün o asosyal bedeninde anlamsız bir şeyler kalmasını engelleme isteği olarak çözümlenebilir.

Özetle lahte koyma ritüeli hemen her toplumda karşılaşılan, bedenin mumyalanarak yapay bir şekilde korunması türünden bir değişken olarak kabul edilebilir. Bizim gibi *doğal ölüm* idealistlerine, bugün oldukça gülünç ve anlamsız gelen *funeral homes* uygulamaları, çok eskilere giden bir gelenektir. Bu uygulamalara *doğallık* gibi bir yananlam yüklenmeye çalışıldıkça saçmalaşmaktadırlar. İlkel insanın ölüyü göstergelerle donatmasının nedeni ona en kısa zamanda –canlı ve ölü arasında bedenin çürümesinden kaynaklanan bir çelişkinin ötesinde kalan– bir ölü statüsü kazandırabilmektir. Bu, ölüye canlı rolü oynatmak değildir. İlkel insanın ölüyü farklılaştırmaya çalışmasının nedeni ölünün bir partneri haline gelip onunla gösterge değiş tokuşunda bulunabilmektir. *Funeral home*'lardaki senaryo ise bunun tam tersidir. Bu senaryoya göre ölünün yaşadığı gibi bir izlenimin uyandırılması; yaşamdaki *doğal görüntüsünün* kazandırılması gerekmektedir. Bir başka deyişle ölü bir insan yüzü size gülümseyebilmekte, teni, yaşarken sahip olduğu canlılığa sahip olmakta hatta bir

ölü olmaktan çıkarak yaşarken sahip olduğu canlılıktan daha da taze, neredeyse konuşacak bir hale gelmektedir (ölünün sesini streofonik bir şekilde yeniden duyabilmeniz sağlanmaktadır). Yaşam özellikleri taşıyan hileli ve idealleştirilmiş bir ölüm. Buradaki gizli düşünceye göre yaşam doğal bir şeydir oysa ölüm doğa karşıtı bir şeydir. Öyleyse ölüm *doğallaştırılarak* bir yaşam simülakrı gibi sunulmalıdır. Bütün bunlarda bir yandan ölümün bir anlama, simgesel bir gösterge gücüne sahip olmasını engelleme çabası; diğer yandansa doğallık duygusu üzerine oturan bu fetişizminin gerisinde ölüye karşı uygulanan bir vahşet vardır, bir başka deyişle, –kendisine bir ölü statüsü kazandırmak ve dolayısıyla canlılar nezdinde simgesel bir saygı görmesini sağlamak yerine– ölünün çürümesi, değişime uğraması yasaklanmakta, yaşayanlar açısından bir mazeret ve simülakr görevini yerine getirebilmesi için de canlılar dünyasında bir hayalet gibi dolanması sağlanmaktadır. Doğallaştırılan bir ölüyse farklı olma ve her türlü *toplumsal* statüye sahip olma hakkını yitirmektedir.

Bu noktada gösterge ve ölümden korkanlarla korkmayan toplumlar birbirlerinden ayrılmaktadırlar; çünkü ölümden korkmayanlar bunu açıkça ifade ederlerken, bizim "ideolojik" toplumlarımızda her şey doğallığın arkasına gizlenmektedir. Çünkü bizim toplumlarımızda göstergeler doğal bir illüzyon işlevini yerine getirmeye çalışan bir tasarıma benzemektedirler. Bu ideolojikleştirme işleminin ilk kurbanı ölümdür; çünkü sıradan bir yaşam simülakrına dönüştürülen ölüm utanç verici ve müstehcen bir şeydir.

Bu yüzünüze gülümseyen ve sterilize edilmiş ölüm *drugstore*'ları ve ölüm mabetleriyle bir mezarlığa dönüştürülen, upuzun koridorlara sahip Palermo'daki Kapüsinler manastırında üç yüzyıl boyunca yatay ya da sıkışık düzende omuzlarından dikey bir konumda asılarak gömülen ve killi toprak tarafından tenleri, saçları ve tırnakları –din adamları koridoru, entelektüeller koridoru, kadınlar koridoru, çocuklar koridoru vs.– çok güzel bir şekilde fosilleştirilmiş; üstleri kalın bir çarşaf ya da tam tersine giysiler, eldivenler

ve ince pamuklu kumaşlarla örtülü cesetler arasında ne fark vardır? Soluk bir gün ışığının sızdığı Palermo'daki bu mahzenlerde inanılmayacak kadar çok değişik yüz ifadesine sahip 8000 cesetle karşılaşılmaktadır. Alaycı, tembel, titrek, vahşi ya da kibar binlerce soluk yüz, turistler için bir tür Grévin müzesine dönüşmeden önce burası uzun bir süre ölülerin yakınları ve dostları için, pazar günleri çocuklarını alıp gelerek onlarla tanıştırdıkları bir tür gezi yeriydi. Bu olay gündelik aile yaşantısının sıradan bir parçası, ayin ya da tiyatrodakine benzeyen ölüyü "Pazar günleri" ziyaret etme türünden bir şeydi. Bu ölüme özgü bir barok manzaradır (cesetler toprağın altından ilk olarak XVI. yüzyılda ve karşı Reform döneminde çıkartılmışlardır). Bu, ölülerini toprağın altından çekip çıkartarak, onlarla birlikte eğlenecek ve çok yakın ilişkiler kurabilecek, onların varlığına korkmadan katlanabilecek, müstehcen sayılabilecek bir merak duygusuna sahip olmayacak kadar sağlam bir toplum, bir başka deyişle, Tarahumaraların ritleri kadar kanlı olmasa bile yine de vahşiliğin hissedilebildiği, bize özgü tanıdık yüceltme ve ciddiyet oyunlarının yer almadığı bir ölüm tiyatrosudur. Bu tiyatro, ölüme ancak soğuk şakalar ya da sapıkça bir büyülenme aracılığıyla ilişki kurabilen bizim kırılgan toplumlarımızla çok büyük bir karşıtlık içindedir. *Funeral home*'ların insanın içini daraltan ölümü yadsıma biçimleriyle de büyük bir çelişki içindedir.

İşe Yaramaz Ölüm

Ölüler kültü eski canlılığını yitirmeye başlamıştır. Mezar taşları üzerinde artık sadece yazılar vardır, yoksa sonsuza dek sürdürülecek ayrıcalıklar değil. Ölüler toplumsal devinim içindeki yerlerini almaktadırlar. Özellikle popüler ve orta sınıflarda ölüme sadakat, varlığını sürdürmekle birlikte, günümüzde ilkel bir dindarlıktan çok bir *standing* değişkenine (yazlık ev türü bir şey) benzemektedir. Ölümden giderek daha az söz edilmekte, bu konu kısa kesilmekte, sessiz kalınmaktadır; bu ölüme karşı saygının

yitirilmesi demektir. Artık aileler şatafatlı ve tüm geleneklere uyan ölüm törenleri yapmamaktadır. İnsanlar hastanelerde ölmektedir. Ölüm artık sınır dışı edilmiş bir şeydir. Öleceği bilinen insanın elinden, öleceğini bilebilme hakkı bile alınmıştır. Ölüm müstehcen ve rahatsız edici bir şeye dönüşmüştür. Bu durumda yas tutmak da müstehcen ve rahatsız edici bir şey haline gelmektedir. Doğru olan davranış ölümün gizlenmesidir; çünkü bu diğerlerinin keyfini bozabilecek bir şeydir. Toplumsal terbiye kuralları ölümden herhangi bir şekilde söz edilmesini yasaklamaktadır. Cesedin yakılmasıysa, bu gizli tasfiye ve geriye, minimum kalıntı bırakmanın en uç örneğidir. Ölüden geriye hiçbir şey kalmamaktadır, yani ölü işe yaramaz bir hale gelmektedir. Günümüzdeki muazzam ölü trafiğininse artık sadakatten çok işe yaramazlıkla –ölüm tüketimiyle– ilişkisi var gibidir. Ölümle ne kadar az ilgilenilirse ölüm tüketimi de o ölçüde artmaktadır.

Bizler artık eskilerin sahip olduğu ölüm deneyimine sahip değiliz. Gösteri özelliği taşıyan olaylar ve televizyonun bununla bir ilişkisi yoktur. İnsanların pek çoğu artık bir başkasının ölümüne tanık olamamaktadır. Bir başka toplumsal yapılanmada böyle bir şey düşünebilmek olanaksızdır. Hastane ve hekimler sizinle ilgilenmektedir. Tekniğe sadakat, tüm diğer ayin biçimlerinin yerini almıştır. İnsan ölmeden yakınlarının elinden alınmaktadır. Zaten onu öldüren de budur.

İsviçreli Bayan Ross'un ölmekte olan insanların yanına giderek onlara kendi ölümlerinden söz etmek ve onların kendi ölümlerinden söz etmelerini istemek gibi bir düşüncesi vardı. Bu müstehcen düşünce herkes tarafından yadsındı; çünkü hiçbir hastane servisindeki hiçbir hasta ölmek üzere değildi (bu konuda hastane personelinin bir sorunu vardı). Daha sonra bu kadın deli, kışkırtıcı olarak nitelendirilip hastaneden atıldı. Ölmek üzere olan bir insan bulduğunda gidip öğrencilerini çağırıyor geri döndüğündeyse adam ölmüş oluyordu (işte o zaman sorunun kendisi ve öğrencilerinden kaynaklandığını anlamıştı). O günden

sonra başarılı oldu. Yakında ölüm halinde bulunan insanlar için bir psikologlar bölümü açılacak. İnsan bilimlerine ve psikososyal bilimlere özgü yeni bir tinsel alan.

Rahip ve kutsama, ölüm konusunda bir şeyler söylenebilen cemaate ait birer iz olarak nitelendirilebilirler. Günümüzdeyse bu konuda tamamen sessiz kalınmaktadır. Zaten rahibi bir sahtekâr olarak kabul ettiğinizde günümüzde bu görevin tıp tarafından yerine getirildiğini görürsünüz. Zira tıp insanlara yoğun bir tedavi uygulayıp, teknik olanaklara başvurarak herkesi susturmaktadır. Çocuk ölümlerinden hiç söz edilmemekte, açıklanamayan ölümlerse gizlenmektedir. Serumlar, laboratuarlar ve iyileşme diğerlerini susturmak için birer mazeret olarak kullanılmaktadırlar.

Hastalık Değiş Tokuşu

Artık evinizde ölemediğiniz için hastanede ölmek durumundasınız. Sayılamayacak kadar çok "maddi" (tıbbi, kentsel vs.) neden ve özellikle de *biyolojik* bir vücuda sahip olması yüzünden hasta ya da can çekişen insan *teknik* bir ortama taşınmak durumundadır. Tedavi etme bahanesiyle bu insan hastalık ve ölüme özgü simgesel farklılıkları nötralize eden işlevsel bir zaman-mekâna sürülmektedir.

Amacın kesinlikle ölümden kurtulmak olduğu bir yerde, hastane (ve genelinde tıp) hastayı gücül anlamda bir ölü olarak kabul etmektedir. Bilimsel yaklaşım ve terapi anlayışı vücudun radikal bir şekilde nesnelleştirilmesini, hastanın toplumdan soyutlanmasını öyleyse bir ölüm halini gerektirmektedir. Bu vücutla ilgili tıbbi soy araştırmasının mantıksal bir sonucudur:

> Tıp, kadavra sayesinde modernleşmeye başlamıştır... Bizim kültürümüzde tıbbın birey konusunda çekmiş olduğu ilk söylevin kadavradan geçmiş olması hayati bir öneme sahiptir (Michel Foucault, *Kliniğin Doğuşu*[51]).

[51] Eserin Türkçe çevirisi için bkz. *Kliniğin Doğuşu*, çev. İnci Malak

Ölüm halindeki hasta da ölümcül bir güce sahiptir; yapabildiği kadarıyla intikam almaktadır. Hastane denilen kurum işleyişi, uzmanlaşma biçimi ve hiyerarşik yapısıyla bu yaşarken ölme olayının bulaşıcı bir simgesel hastalık gibi ortalığı sarmasını engellemeye çalışmaktadır. Hastanın tehlikeli bir varlığa dönüşmesinin nedeni kendisinin erken bir ölüme mahkûm edilerek, iyileşme (ölme) denilen ruhsuz bir süreç içine tıkılmış olmasıdır. Oysa ölü bir beden bu şekilde dışlanma ya da iyileştirilmeyi kesinlikle umursamamaktadır. Hastaneye kabul edilir edilmez ayrıcalıklı hasta, yani potansiyel bir ölü olarak kötülüğün tüm avantajlarından yararlanmaya çalışmaktadır. Etrafının bakıcılarla çevrili olması (insani çevre) ve tüm teknik güdümleme hasta gerçekten öldüğü zaman bile onu susturmada yetersiz kalmaktadır.

Hastanın oluşturduğu en ciddi tehlike, kendisinin gerçekten asosyal bir varlık ve bir tür tehlikeli deli olarak kabul edilmesi ve *hastalığını değiş tokuş etmek* istemesidir. Hastanın (ve ölüm halindeki insanın) farklılık (onun amacı bakılmak ve iyileştirilmek değil hastalığını *vermek ve kabul edilmesini* öyleyse simgesel anlamda onaylanmasını ve değiş tokuş edilmesini sağlamaktır yoksa hastanede teknik bir ölü olarak nötralize edilmek ve adına sağlık ve iyileşme denilen bu kesinlikle işlevsel hayatta kalma sürecini yaşamak değildir) üstüne oturtmaya çalıştığı bu değiş tokuş olayı saçma ve kabul edilemez bir şeydir.

Hastane bünyesinde insan ilişkileri ya da terapi veya tıpta gerçekleştirilecek genel gelişmelerin bu simgesel sessizlik ya da lokavt konusunda yapabileceği bir şey yoktur. Hastayı iyileştirmeye zorlanma, hekim ve bakıcıları iyileştirmeye mahkûm etme, kurumu duvarlarına, cerrahi aletlerine ve psikolojik donanımına varıncaya kadar iyileştirebilmek amacıyla özel olarak donatma (art arda gelen soğuk davranma ve yardımcı olma aşamalarından sonra günümüzde hastane "insancıllaştırılmaya" çalışılmakta-

---

Uysal, Epos, 2002 —*ed. notu.*

dır), kısaca bütün bunlar temelde bir başka hasta ve ölüm statüsünün varlığını engelleyememektedir. En iyimser durumda hastanın kendi hastalığından, yaşantısından söz etmesi ve kendini yeni bir bağlama oturtması, kısaca, bu geçici anormal durumu çok olumsuz bir şekilde yaşamaması sağlanmaya çalışılmaktadır. Buna karşın hastalığın bir delilik, anlam ve anlam zenginliği, kendisinden değiş tokuş malzemesi olarak yararlanma türünden farklı bir şekilde yaşanma talebini "hastayı normal yaşama döndürme zahmetine katlanmadan" kabul etmek, tıp ve hastaneyle birlikte, bedeni işlevsel bir "gerçekliğe" mahkûm eden sistemin de kökten tasfiyesini gerektirmektedir. Hatta hastalığın bir *değiş tokuş sistemine* dönüştürülme talebi karşısında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan[52]

[52] Jean Pouillon, *Nouvelle Revue de Psychoanalyse* dergisinde (sayı 1, 1967): Dangaleat'lar adlı toplulukta hastalığın bir öğreti değerine sahip olduğunu söylemektedir. Grubun bir üyesi haline gelebilmek için hasta olmanız gerekmektedir. Zaten hekim olabilmek için de hastalık geçirmeniz gerekiyor. Hastalığa yakalanmanızı *margaylar* sağlıyor. Herkesin bir ya da birden çok *margayı* var. Bunlar babadan oğula miras kalıyor. Herhangi bir toplumsal konuma ancak, bir seçilmişlik göstergesi olan, hastalık aracılığıyla ulaşılabiliyor. Hastalık bir anlama sahip, kişisel bir iz oysa normal olanın bir anlamı yok. Hastalık bir değer ve toplumsal örgütlenme ilkesi, yani bir kültürdür. Toplumsal açıdan belirli bir işleve sahip olmadığı yerlerde bile, hastalık, her zaman için toplumsal bir dava, toplumsal bunalım ve toplum ya da kamu açısından hasta ve hekim arasındaki istisnai ilişki sayesinde tüm toplumsal metabolizma yeniden hareketlendirilip, canlandırılmaktadır. Hastalığın bireysel düzeyde yaşanıp, terapinin bireysel düzeyde uygulandığı güncel tıp uygulamalarından kesinlikle farklı bir süreç. Kötülüğün değiş tokuş edilmesi, karşılıklı kötülük yapmak ilkel toplumlarda her gün karşılaşılan bir uygulamadır. Kötülük (hastalık), çalışma vs. gibi bir toplumsal ilişki biçimidir. Organik nedenlerin varlığı kabul edilir ve her türlü yönteme başvurularak hasta iyileştirilmeye çalışılırken; kötülük asla organik bir yara olarak değil, olsa olsa, toplumsal değiş tokuş düzeninin kesintiye uğraması ya da bir bozukluk olarak kabul edilmektedir. Organik

egemen toplumsal düzenin tasfiye edilmesi gerektiği bile söylenebilir.

Cinselleştirilen Ölüm – Ölümcül Cinsellik

Ölümden söz edildiğinde insanlar gülmektedirler. Bu sinirli ve müstehcen bir gülüştür. Cinsellikten söz etmekse artık bu türden bir tepkiye bile neden olmamaktadır; çünkü cinsellik yasallaşınca, ölüm pornografik bir görünüme sahip olmuştur. Cinselliği "özgürleştiren" toplum, ondan boşalan asal bir gizli ritüel ve yasak işlevinin eksikliğini ölümle gidermeye çalışmaktadır. Daha önce yaşanmış dini bir evrede ölüm gizlenmeyen, herkese açık, herkesin önünde olup biten bir şeyken cinsellik yasak bir şeydi. Günümüzdeyse durum tersine dönmüştür. Ancak tüm "tarihsel" toplumlar cinselliği ölümden ayırmanın ve birini özgürleştirirken diğerini kısıtlamanın bir yolunu bulmuşlardır ki, bu, onların ikisini birden nötralize etmek demektir.

Bu stratejide başvurulan ölçüler doğru mudur, yoksa iki terimden biri daha mı önemlidir? Bizi ilgilendiren evrede ölümün mahkûm edilmesi, cinselliğin yüceltildiği bir stratejiye bağlı, öncelikli bir amaç gibi görünmektedir. Bu anlamda "cinsel devrim" yalnızca bir Eros ve kendisine zevk alma *işlevi yüklenmiş* bir şey olmaya mahkûm edilmiştir. Zaten saflığı, hastalıklı görünümü, duygusallığı

---

yara onlar için bir metafor anlamına sahip olduğundan, sağaltma eyleminin iki kahramanı arasındaki toplumsal değiş tokuşa özgü simgesel bir işlemle, "metaforik" anlamda iyileştirilecektir. Aslında ikili değil her zaman için üçlü olan bir süreçten söz etmek gerekmektedir; çünkü grup bu iyileştirme sürecinin içinde hep yönlendirici ve "simgesel etkinliğin" koruyucusu olarak yer almaktadır. Kısaca hasta ve hekim hastalığın çevresinde oluşturulan toplumsal ilişkinin birer oyuncusundan başka bir şey değildirler. Oysa bizde hastalık nesnel bir nedenle organik bir ilişki içine girerek özerkleşmekte; hasta ve hekimse birbirlerini karşılıklı olarak aktif ve pasif, hasta ve uzman şeklinde nesnelleşmektedirler.

ve keza (arzunun dayattığı kategorik zorunluluk) "politik" şiddetinin nedeni de budur. Cinselliğin gündemi ekonomi politiğinkiyle dayanışma içindedir; çünkü cinsellik de ölüm cezasına bir son vermeye çalışmaktadır. Öyleyse bugüne kadar yasaklama konusunu değiştirmekten başka bir şey yapamamışız. Belki de bu "devrim" sayesinde ölüm adlı temel yasağı yürürlüğe koymuş bulunuyoruz. Cinsel devrim bununla uğraşırken aslında kendi kendini yok etmekten başka bir şey yapmamaktadır; çünkü yaşamı gerçek anlamda cinselleştirmenin tek yolu ölümden geçmektedir.

Nereye Baksam Kendi Ölümümü Görüyorum
Nereye Baksam Ölüm Beni Düşlüyor

Nereye gitse takip ve sansür edilen ölümle nedense her yerde karşılaşıyoruz. Artık, kimi dönemlerde olduğu gibi *mevcut* hayal gücünün kendisinden kaçamadığı, Kıyamet folkloruna özgü bir veri olarak değil; sahip olduğu düşsel tözün yok edilmesiyle sıradan bir gerçek, yaşantımızı egemenliği altına alan bir *rasyonellik ilkesi* görünümüne bürünmektedir. Ölüm demek her şeyin bir işleve sahip olması ve bir işe yaraması demektir. Jacques Tati'nin *Playtime* [1967] filminde kentsel çevreye özgü kusursuz, göstergesel, sibernetik bir işleve sahip olan ölüm; Kafka'da insanın salt bir işlevler listesine indirgenmesidir, kısaca memurluk çağı ölüm kültürü çağı demektir. Bu hem maddi şeyler hem de arzunun gerçekleştirilmesi konusunda toptan bir programlama düşü, şu her şeyi öngörebilme, kesinlik ve amaçlılığın en abartılı biçimidir. Kısaca burada ölüm değer yasasıyla *birbirine karışmış durumdadır*. Üstelik, evrensel bir ilişkiler ağı içinde her şeyin kodlanmış bir farklılığa sahip olduğu yapısal değerle her nedense birbirine karışmaktadır. Bir sisteme özgü bütün terimlerin kusursuz, ultra hızlı, nesnel bir şekilde birbirlerine bağlanmasının bir sonucu olan ultra modern ölümün gerçek yüzü böyledir. Bize özgü gerçek nekropoller artık mezarlıklar, hastaneler, savaşlar ve hekatomblar değildir. Ölüm artık bulunduğunu sandı-

ğınız yerde değildir. O artık biyolojik, psikolojik, metafizik hatta ölümcül bir şey bile değildir. Ölüme ait nekropoller bilgisayarlarla doldurulmuş bodrum katları ve hollerle insanların çıkardığı her türlü gürültü patırtıdan arındırılmış beyaz boyalı mekânlardır. Bu, dünyanın sahip olduğu belleğin tamamen sterilize edilip, saydam bir tabut içine yerleştirilerek, dondurulmasıdır. Yalnızca ölüler her şeyi anımsayabilirler! Bu, günün birinde geleceğe ait bir uygarlık tarafından bulunması amacıyla günümüzde mikrofilm ve arşivlere dönüştürülerek yeraltına gömülmesi düşlenen dünyaya ait saf bir özdür. Yeniden yaşama döndürmek amacıyla dondurulan bilgidir. Sahip olunan tüm bilgilerin gösterge/değer şeklinde sonsuzluğa aktarılmasıdır. Her şeyi yitirme, unutma düşüncesine bunun tam tersi sayılabilecek bir ilişkiler, bağlantılar, bilgi, yoğun ve içinden çıkılması olanaksız bir yapay bellek kalesiyle karşı çıkıyor ve günün birinde yeniden keşfedilebilme gibi modası geçmiş bir umutla canlı canlı içine gömülmeyi kabul ediyoruz.

Hayatta kalabilmek umuduyla kendilerine boyun eğdiğimiz bilgisayarlar, bu minyatürleştirilmiş ölümü temsil etmektedirler. Müzeler de bu uygarlık içinde yok olup gitmemeye çabalayan mekânlardır. Müzelerin neye tanıklık ettiklerinin bir önemi yoktur. Çünkü yalnızca var olmaları bile bizim, kendi kendisi için bir anlam ifade etmeyen ve günün birinde birileri için bir anlama sahip olabilmeyi düşlemekten başka yapacağı bir şey olmayan, bir kültüre ait olduğumuzu kanıtlamaktadır. Her şeyin ölüm evreninin bir parçasına dönüşmesiyle birlikte, ölümün artık devasa bir bütüne ait minicik bir göstergeden başka bir şey olamayacağı görülmektedir. Tıpkı geriye dönüşü olmayan noktayı geçtikten sonra bir simgeler sistemine dönüşen para gibi.

İşin aslına bakılacak olursa ekonomi politik yalnızca gelecekte ortaya çıkacak bir uygarlık ya da gerçekleri sorgulama süreci tarafından ölümsüz olarak kabul edilme amacıyla –oysa din alanında Kıyamet Günü dışında kendi kullarını tanıyacak bir Tanrı düşünebilmek olanaksızdır– daha önce hiç görülmedik bir bedel ödenerek oluşturulmuş bir sistemdir. Oysa biz Kıyamet Günü'nü ölülerin camdan

kuleler içine tıkıldıkları bir gösteri şeklinde yaşayıp arkada bıraktık. Bunun muazzam boyutlarda bir gösteri olduğunu itiraf etmek gerekir. Défense mahallesi ya da Dünya Ticaret Merkezi gibi hiyeroglifleri andıran toplu mekânlardan, medyalara ait enformatik sistemleri barındıran binalar silsilesine; çelik sanayisine ait komplekslerden büyük politik örgütlenmelere; megapollerden gündelik yaşama ait en sıradan eylemlerin sınırlandırılmasına kadar hemen her alanda, insanlık, Walter Benjamin'in dediği gibi kendi kendisi için seyirlik bir nesneye dönüşmüştür. "Yabancılaşma düzeyi öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, günümüzde kendi yok oluşunu birinci sınıf bir estetik haz alma gösterisine dönüştürebilir" (*Teknik Yeniden Üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtı*[53]). Bu onun açısından bir faşizm biçimidir. Bir başka deyişle ideolojinin belli bir şekilde abartılmasıdır. Bu, ölüm kültürünün onaylanmasını bir kutlama törenine döndüren estetik bir politik sapkınlıktır. Günümüzde ekonomi politik sisteminin bizim açımızdan gerçekten de tamamen bu türden bir amaçsızlık; aslında ölümün verdiği çelişkili bir hazdan başka bir şey olmayan üretimden kaynaklanan bir estetik haz biçimine dönüştüğü söylenebilir. İşte bu yüzden sanat ölmüştür; çünkü ulaşılan bu doyum noktası ve karmaşıklık düzeyinde, alınan keyif, tamamen bir karmaşıklık gösterisine dönüşmüş olup, estetik büyüleme kendi simülakrına (sistem o devasa gökdelenleri, uyduları, dev bilgisayarlarıyla kendi kendini göstergeler aracılığıyla yeniden üretmekten başka ne yapmaktadır ki?) dönüşen sistem tarafından tekelleştirilmiştir. Hepimiz bir gösteriye dönüşmüş bulunan üretimle üretimin sağladığı estetik haz ve insanı çıldırtan yeniden-üretimin kurbanlarıyız. Bu durumdan kurtulmaya da pek niyetimiz yok zira bütün gösterilerde felaketin çok yakında gerçekleşeceği hissediliyor. Benjamin'in faşist sistemde varlığını kanıtladığı politik, estetik ve sapıkça hazzı bizler bugün genelleş-

[53] Eserin Türkçe çevirisi için bkz. "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı", *Pasajlar* içinde, çev. Ahmet Cemal, YKY, 1993 —*ed. notu.*

tirilmiş bir üretim sistemi aracılığıyla almaya çalışıyoruz. Onu depolitize, ideolojiden yoksun bir hazza dönüştürmeye çalışıyoruz. Şeylerin rasyonel bir şekilde yönetilmesinin verdiği hazla, tükenmek bilmeyen amaçların yol açtığı bir sarhoşluk duygusu. Ekonomi politik ölümü içkinleştirmiştir. Kapitalizm de zaten bu yüzden ölümsüz olmaya çalışmaktadır. Devrim de ölümsüzlüğü amaçlamakta ve hem bu amaç hem de birikim yararına ölümün askıya alınmasını istemektedir. Oysa ölümsüzlük her zaman can sıkıcı toplumsal cennetlere özgü bir şey olmuştur. Ölümü yeniden keşfetmek isteyen bir Devrim için tek çıkar yol insanlardan hemen ölmelerini istemekten geçmektedir. Devrimin açmazı kapitalizmin sonunu bir *gelişme* olarak görmesidir, oysa yapılması gereken şey kapitalizmin hemen bugün sona ermesini istemek ve bunu derhal bir ölüm kalım sorunu haline getirmektir. Gece gündüz peşleri bırakılmayan ve kapitalizm tarihi boyunca bedelleri ödenen ölüm ve haz, Devrim "ertesinde" çözülmesi olanaksız sorunlar şeklinde yeniden karşımıza çıkacaklardır. Ölüm konusunda bir şeyler yapmaya çalışan Devrimin bu sorunu çözme şansı sıfırdır. Aslında Devrim sonrası diye bir şey yoktur, bir başka deyişle, Devrim ertesi demek mevcut düzenin sürdürülmesi demektir. Oysa ölüm tam bir kafa karışıklığıyla içine körlemesine dalınarak hemen yaşanması gereken bir duygudur. Ölüm devrimci bir şey midir? Eğer kapitalizm ölüme bir son vermenin en kesin yoluysa, bu durumda, kapitalizme yalnızca ölümün bir son verebileceği söylenebilir.

6 TANRININ İSMİNİ YOK ETMEK

ANAGRAM

Dil alanında da simgesel bir değiş tokuş modeli, bir tür anti-ekonomi politik çekirdeğine benzeyen, değer ve yasayı yok etme biçimi olarak şiirsel dille karşılaşılmaktadır. Dile özgü bir ekonomi politiğin ötesinde yer alan bu anti-söylev alanında yapılan temel keşif Saussure'ün *Anagramlar*ıdır. Saussure, dilbilime kavramsal silahlarını kazandırmadan önce *Anagram Defterleri* başlıklı çalışmasında dilbilimin kendisine atfetmiş olduğu yasalar, aksiyomlar ve ereklerin ötesinde yer alan, dışavurma yetisinden yoksun bir dilyetisinin karşıtı sayılabilecek bir biçiminin varlığını ortaya çıkartmıştı. Bu dile özgü bir *simgesel* işlem biçimi, yani göstergeler aracılığıyla yeniden canlandırma sistemine özgü yapısal bir işlem değil tam tersine gösterge ve yeniden canlandırma sisteminin yapısını bozmaya yönelik bir işlemdi.

Saussure'ün oluşturduğu şiirsel işleyiş/düzenleme ilkesinin devrimci olmak gibi bir amacı yoktur. Ancak çok eski Veda ve Germen metinleriyle Satürniyen[1] şiirlerin yapısında varlığını saptadığı ve bu yapının bilinçli bir şekilde oluşturulduğu konusunda büyük bir tutkuyla gerçekleştirdiği çalışmalar ve bu olguyu *kanıtlama* çabaları, dilbilim konusunda ileri sürdüğü varsayım kadar müthiştir. Kendisi bu çalışmadan herhangi bir ilkesel ya da eleştirel

[1] Arkaik dönemdeki acıklı, dokunaklı şiir türü —*çev. notu.*

sonuç çıkartmadığı gibi; spekülasyon düzeyinde bile olsa elde ettiği verileri hiçbir şekilde genelleştirmemiştir. Elde ettiği sonuçları ispatlama konusunda yeterli kanıt bulamadığını düşündüğü günse bu devrimci sezgiye boş vererek *dilbilim* denilen bilim dalını kurma çalışmalarına başlamıştır. Saussure'ün[2] bir köşeye attığı bu varsayımdan yola çıkarak birtakım sonuçlara varabilmek için belki de aradan elli yıl gibi bir sürenin geçmesi ve bu arada dilbilimin çok büyük bir gelişme göstermesi gerekmiştir. Görünüşe göre bu varsayım dilbilimi temellerinden sarsacak bulguları daha o zamanlar elde etmişti.

Saussure'ün ortaya çıkardığı şiirsel yapıya özgü kurallar şunlardır:

çiftleşme yasası

1) 'Satürniyen şiirde bir ünlü harfin varlığı ancak dizenin herhangi bir yerinde onun karşılığı sayılabilecek bir *karşı-ünlü* varsa mümkün olabilmektedir (bunun aynı ünlüden ve aynı sayıda olması gerekmektedir)... Bunun sonucunda dizedeki hece sayısı çiftse ünlü harfler birbirleriyle kusursuz bir şekilde çiftleşmekte ve geride herhangi bir artık bırakmamaktadırlar. Geride hiçbir şey kalmaması için bütün ünlülerin çift sayıda olmaları gerekmektedir.'
2) Ünsüzler de aynı yasaya boyun eğer ve her türlü ünsüz için de aynı kesinliğe sahip çift sayı kuralı geçerlidir.
3) Bu iş öyle bir noktaya ulaşmaktadır ki, gerek ünlüler (tek satır) gerekse ünsüzlerde indirgenmesi olanaksız herhangi bir kalıntıyla karşılaşıldığında, bu kalıntı sıradan bir e harfi bile olsa, sanılanın tersine, kendi haline bırakılmamaktadır. Bir sonraki dizede bu harfin, bir öncekinin karşılığı olarak bir kalıntı görünümünde

[2] Bütün dilbilimciler bu varsayımın unutulup yeniden su yüzüne çıkmaması için ellerinden geleni yapmışlar ve dilbilim de zaten ancak bu sayede bir "bilim" olabilme şansına sahip olmuş ve her şeye bulaşarak yapısal bir tekel kurmayı başarmıştır.

yeniden ortaya çıktığı görülmektedir.

gövde yasası

Dizenin kompozisyonunda şair gövde sözcüğe ait seslerden yararlanmaktadır... Örneğin bir ya da birçok dize tek bir sözcük haline getirilebilmektedir (genelde bu sözcük bir tanrı ya da bir kahramana ait özel bir isimdir). Amaç vokalik sıralamanın yeniden üretilmesidir. Bu dize her şeyden önce ünlüler üzerine kurulmak durumundadır. "Latince yazılmış Satürniyen şiirlerde F. De Saussure çok sayıda özel bir isme ait temel sesbirimler tespit etmiştir." (Starobinski, *Les mots*, s. 28) Saussure şöyle yazmıştır:

> Sözcüklere yapılan eklemelerle ortaya çıkan türevin amacı, hecelerin yinelenmeleriyle elde edilen ve orijinalinin üzerine sonradan yapıştırılmış gibi duran, bir sözcük ya da bir isme, yapay bir ikinci kez var olma şansı tanımaktır.

TAURAS*IA* CISAUNA SAMN*IO* CEP*IT* (SCIPIO) *AASEN* ARGALEO*N* *ANEMON* *AME*GARTOS AUT*ME* (AGAMEMNON)

Sahip oldukları çok sayıdaki değişken aracılığıyla bu basit kuralları sonsuza dek yineleyebilmek mümkündür. Arkaik şiirin tamamen bu (ses, harf, hece) uyum kuralı (aliterasyon) üstüne oturduğunu ileri sürenlere karşılık olarak, Saussure, bunun "çok daha kapsamlı ve önemli bir olayın" yalnızca küçük bir parçası olduğunu söylemektedir. Çünkü burada

> tüm heceler birbirleriyle ya tam bir uyum içindedirler ya yarım uyaklıdırlar ya da gelişigüzel bir ses armonisine uygun bir şekilde düzenlenmişlerdir.

Ses grupları sanki "birbirlerinin aynısıdır",

> dizeler metin içinde birbirlerinden çok uzakta bulunsalar bile kendilerinden önce gelen dizelerin bir anagramına benzemektedirler.

> Çok sesli heceler bir fırsatını yakalar yakalamaz, belirgin bir şekilde, metinde yer alan önemli bir isim veya sözcüğe ait heceleri yeniden üretmekte ya da us bu işi, bağlam sayesinde kendiliğinden gerçekleştirmektedir.
>
> Belli bir ismi ima etmek amacıyla (gövde yerine geçen anagram) hem akustik hem de anlamlı diziler oluşturması gereken şiir ya sözcüklere ait ses tözünü çözümlemektedir.

Kısacası "Dizelerde her şey şu ya da bu şekilde birbirine benzemektedir", yani ya gösterenler, sesbirimler ya da dizeler boyunca birbirlerine bir ikiz kadar benzemekte ya da gizli gösterilen, gövde sözcük *görünen* metnin *altında* bir çok sesliden diğerine yankılanmaktadır. İki kural birlikte iş görebilmekte, yani "kimi zaman bu iş ana sesle rekabet şeklinde, kimi zamansa taklit edilen sözcükle ilişkisiz bir şekilde olabilmektedir. Tüm elemanlar arasında kusursuz bir "eşleşmeyle" sonuçlanan bir uyum vardır, bir başka deyişle yineleme çift sayılar üzerine oturmaktadır".

Saussure, "uyanık bir okuyucunun kolaylıkla farkına varabileceği bu dağınık, güdümleyici sesbirimlere özgü çok sayıdaki değişkeni saptayabilmek amacıyla anagram, sözcük ya da sözcüklerin düzenlenmesiyle ortaya çıkan türetilmiş sözcük ya da yazı-ötesi, metin-ötesi gibi terimler arasında bocalayacaktır" (Starobinski, *Les mots*, s. 33). Saussure'ü izleyerek biz kökeninde bir adak ya da kutsal bir varlığa sunulan adağın eşdeğerlisi olan AFOROZ[3] terimini önereceğiz. Zaten metnin altında yatan bu ilahi isim sonuç olarak metnin kendisine ithaf edildiği kişinin ismi değil midir?

Şiir sanatının özü konusunda söylenenlere oranla bu iki yasa son derece yetersiz kalmaktadır. Üstelik şiirsel "etki", metinlerden alınan haz ya da onların estetik değerleriyle kesinlikle ilgilenmemektedir. Okuyucunun aldığı haz

---

[3] Aforoz (*anathème*) terimi feda edilmiş bir kurban, ithaf edilmiş bir nesne anlamına sahipken zaman içinde bu anlamın lanetlenmiş kişiye dönüşmesi çözümleme açısından çok önemlidir.

ya da şairin "esinlenme" biçimi Saussure'ü hiç ilgilendirmemektedir. Ortaya çıkardığı bu kurallarla (kendisi yalnızca onların varlığını saptadığını düşünmekteydi), şiire atfedilen şu sıra dışı duygusal yoğunlaşma olayı arasında bir ilişki olduğundan belki de hiç söz etmemiştir. Bakış açısını, gösterenin biçimsel mantığıyla sınırlandıran Saussure, şiirden alınan hazzın gizini araştırma işini psikologlara, dilbilimcilere ve bizzat şairlere bırakmışa benzemektedir. Zaten onlar da elbirliğiyle her zaman bu görevi yerine getirmeye çalışmışlar ve araştırmalarını *gösterilen*'in zenginlikleriyle "dışavurumun" derinliklerinde yürütmüşlerdir. Oysa şiir sanatının tattırdığı hazzın nereden kaynaklandığını yalnızca Saussure söyleyebilmektedir, ki bu haz "insan sözcüğünü kapsayan temel yasaları" yıkmaktadır.

Dilbilimciler kendilerine ait disiplinin bu yıkıcı tavrı karşısında savunulması olanaksız bir paradoksun ardına gizlenmek durumunda kalmışlardır. Roman Jakobson'la birlikte,

> şiirsel anagramın, Saussure'ün ilan ettiği, insan sözcüğünün iki temel yasasını aşıp geçtiğini kabul etmektedirler. Bu iki yasanın biri gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin kodlaştırılması; diğeriyse gösterenlerin çizgiselliğiyle ilgilidir." ("Şiirsel dilin araçları çizgisel düzenin dışına çıkmamızı sağlayabilir..." ["F. de Saussure sur les anagrammes", *Seçilmiş Yazılar* içinde, c. 7, Berlin: Mouton, 1985, s. 247.])

(Ya da Starobinski'nin özetlediği gibi "burada bilinen dile özgü sürekliliğin (zamanın) dışına çıkılmaktadır." [*Les mots*, s. 47]) Bu dilbilimciler "Saussure'ün yukarıdaki açıklamalarının yanı sıra, yapmış olduğu araştırmalarla şiirin dilbilimsel incelemesi konusunda da inanılmaz perspektifler açmış olduğunu da kabul etmektedirler." [Jakobson, Seçilmiş Yazılar, c. 7, s. 246.]

Böylelikle şiir, dilbilimin egemenliği altında bulunan, söyleve özgü bir alan olarak ilan edilerek zarif bir şekilde ele geçirilmiştir. Şiirin tüm anlamlama yasalarını yadsımasının hiçbir önemi yoktur; çünkü kendisine dilbilimsel

bir statü tanınarak nötralize edilmiş ve dilbilime ait gerçeklik ilkesine boyun eğmesi istenmiştir. Ancak eşdeğerlik kodunun denetiminden kaçan bir gösteren ya da bir gösterilen neye benzeyebilir ki? Çizgisellik yasasına boyun eğmeyen bir gösteren neye benzeyebilir ki? Peki ya bütün bunlardan yoksun bırakılacak bir dilbilimin neye benzeyeceğini hiç düşündünüz mü? Hiçbir şeye (ancak bu tür bir saldırının elinden kaçabilmek için dilbilimin girmediği kılık, dalmadığı sapak kalmayacaktır).

Dilbilim, Saussure'ün belirlediği ilk yasa olan "çiftleşmenin" elinden, gösteren tekrarlarıyla gündelik yaşam diline oranla şiirde çok daha fazla karşılaşma olasılığı bulunan şu sesbirim ya da bu çokseslilik vb. şeylerden söz ederek kurtulmaya çalışmaktadır. İkinci (bütünüyle anagram olayıyla ilgili) yasanın elindense metindeki "somut gösterilenle" doğal bir rekabet içinde bulunan, gizli ismi (Agamemnon) yine aynı metnin bir gösterilen şeklinde "dışavurduğunu" ve "yeniden canlandırdığını" öne sürerek kurtulmaya çalışmaktadır. (Jakobson "aynı gösteren iki gösterilene sahip oluyor" [*Seçilmiş Yazılar*, c. 7, s. 247.] demektedir.) Bu, daha karmaşık bir oyun aracılığıyla bile olsa, dilbilimsel değer yasası ve anlamlama biçiminin temel kategorilerini (gösteren, gösterilen, dışavurum, yeniden canlandırma, eşdeğerlik) kurtarabilmek amacıyla gerçekleştirilen sonuçsuz bir girişimdir. Dilbilimciler şiiri kendi alanları içine çekmeye çalışmakta hatta *terim* ve *değer* üzerine oturtulan şiir çalışmalarını zenginleştirebileceğini iddia etmektedirler. Saussure'ün yapmış olduğu büyük buluşa hak ettiği değer verilmeli ve o arada bu iddiaya, şiir sanatının, tam tersine, bir *değeri yok etme* süreci olduğu söylenerek karşılık verilmelidir.

Şiir yasası gerçekten de kesin bir sürece uyarak geride *hiçbir kalıntı bırakmamaktadır*. Zaten dilbilimsel söyleve karşı çıktığı yer de burasıdır. Çünkü dilbilimsel söylev, dilin, bir değer olarak biriktirildiği, üretildiği ve dağıtıldığı bir süreçtir. Şiir sanatının bir anlamlama biçimine indirgenebilmesi olanaksızdır. Çünkü anlamlama biçimi dilsel

değer üretim biçiminin kendisidir. İşte bu yüzden onu, bu üretim biçiminin bilimi olan dilbilime indirgeyebilmek olanaksızdır.

Şiir sanatı demek, dilin kendi yasalarına karşı isyan etmesi demektir. Saussure bile hiçbir zaman böyle yıkıcı bir sonuçtan söz etmemişti. Ancak ötekiler dilin başka bir şekilde kullanılabileceğini gösteren bu basit formülün çok tehlikeli bir şey olduğunu anlamışlardır. İşte bu yüzden o formülü kendi kodlarına indirgeyebilmek (terim olarak gösterenin hesaplanmasıyla değer olarak gösterilenin hesaplanması) amacıyla ellerinden geleni artlarına koymamışlardır.

Değeri Yok Etme Biçimi Olarak Şiir Sanatı

1) Saussure'ün koyduğu ilk yasanın –çiftleşme yasası– (kendisi bu konu üstünde ısrarla durmaktadır) şu ya da bu sesbirimin sonsuz sayıda dışavurularak yinelenmesi ya da seslerin tekrarlanmasıyla bir ilişkisi yoktur.

Pour qui sont ces serpents qui sifflent sur nos têtes?[4]

Bu yılanlar gösterenlerin yan yana sıralanması ve yinelenmesi üstüne oturtulmuş bir dilbilime ait çıngıraklı yılanlardır. Çünkü bu gösterenlere: s-s-s-s'lere dayanılarak *Ça* (üst ben) türünden bir gösterilen atfedilmektedir. S sayısı arttıkça bu yılankavi ıslık daha bir tehdit ve ikna edici hale gelecektir. Keza yine:

> *... the faint fresh flame of the young year flushes from leaf to flower and flower to fruit...*

Ivan Fonagy "Meltemin, Swinburne'ün dizeleri arasından

---

[4] *Bu başımızın üstündeki yılanlar kime ıslık çalıyor?* gibi bir anlama sahip olan bu şiirsel dizenin Türkçede pek bir anlamı yoktur. Baudrillard iddiasını kanıtlayabilmek için bu örneğe bir de kendinden ironi katmakta ve çeviriyi neredeyse olanaksız hale getirmektedir —*çev. notu.*

geçip gittiğini hissediyoruz, ancak bunu bizzat dizeler ifade etmiyorlar" demektedir ("Form and Function in Poetic Language", *Diogène*, 1965, no: 51, s. 90). Saussure'ün çiftleşme yasasıysa bambaşka *bir yinelenme konumuna* gönderen, hesaplanmış, bilinçli ve kesin bir (suret çıkarma) *aynısını* oluşturmadır. Bu, terimlerin yan yana sıralanması ya da tam uyaklılık ya da (içtepisel/içgüdüsel) bir uyarma üzerine oturan bir yinelenme biçiminde değil; *terimlerin ikişer ikişer* belirli zaman aralıklarıyla yinelenerek (*cyclique*) geçersiz kılınması, bir *yinelenme* (*cycle*) düzeni tarafından *yok edilmesi* şeklinde bir çiftleşmedir.

> Ünlüler kesinlikle çiftleşmek VE GERİYE SIFIRDAN BAŞKA HİÇBİR ŞEY BIRAKMAMAK DURUMUNDADIRLAR. (Saussure'den alıntılayan Starobinski, *Les mots*, s. 21).

Bir tür simgeye dönüştürdüğü bu yasada: NUMERO DEUS PARI GAUDET (=Tanrı çift sayılardan zevk alır) diyerek şu ya da bu şekilde haz almanın bile Aynının yan yana dizilmesi, Aynının aynıya eklenerek anlamı güçlendirmesi şeklinde değil; tam tersine *ikiz*'i tarafından geçersiz kılınması, sesbirimsel ayrımın bir aynaya çarparak yok olması gibi *ünlü-karşıtı*, *sözcüğün karşıtı* bir yinelenmeyle (*cycle*) geçersiz kılınmasına bağlı olduğunu söylemektedir.

2) Metnin altında ilerleyen şu "gövde sözcük" ya da şu "aforoz" ile ilgili ikinci Saussure yasası da aynı doğrultuda çözümlenmelidir. Burada söz konusu olan şey, özgün gösterenin yinelenmesi, bir metne ait sesbirimsel bileşenlerin (*composants*) yeniden üretilmesi değildir.

"*Aasen argaleōn anemōn amegartos autmè*", Agamemnon'un yeniden üretilmiş hali değildir. Zaten Saussure'de bu konuda pek açık seçik konuşmamaktadır:

> (*Hypogramme*'da) sözcüklerle yapılan düzenleme sonucunda ortaya çıkan türevde söz konusu olan şey neredeyse özgün sözcüğe ekleme yapıp, onun hecelerini yinelemeye yeltenerek, kendisine yapay bir ikinci varoluş hakkı tanınan bir isim ya da bir sözcüğün ön plana çıkartılması değildir.

Gövde-sözcük gerçekten de tüm metnin içinde dolanmaktadır (*se diffracte*). Bir anlamda gövde-sözcük yalın unsurlarına indirgenmekte, bir ışığın hüzmelere bölünmesi (ışık tayfı) ve hüzmelerin metni taramasına benzer bir şekilde dize ve şiir tarafından "çözümlenmektedir". Bir başka deyişle özgün bütünce (*corpus*) "kısmi nesneler" şeklinde dağıtılmaktadır. Burada bir başka şekilde Aynılaştırma, bir yinelenme, gereksiz bir uzatma ya da tanrının adının gizlice değiştirilmesinden söz edilemez. Olsa olsa patlayarak saçılma, yayılma, organlarına bölünme türünden bir şeyden söz edilebilir. Burada "yapay bir ikiz yoktur" (aynı şeyi yeniden söylemenin ne anlamı olabilir ki?). Burada Osiris ve Orfeus'unki gibi parçalara ayrılmış bir vücut, bölünmüş bir ikiz vardır. Gösterenin varlığını güçlendirmek, onu olumlu bir şekilde yinelemek yerine, bu parçalarına bölünme şeklindeki düzensiz biçimsel dönüşüm göstereni öldürmektedir. Özetle burada, *gösterene can veren isim kurban töreninde feda edilen tanrı ya da kahramanın öldürülmesiyle eşdeğerli* bir şeydir. Totem niteliğine sahip hayvan, tanrı ya da kahraman kurban edilip, öldürüldükten ve eklem yerlerinden parçalara ayrılıp, bölündükten (muhtemelen parçalanıp yenilmektedir) sonra grubun bir araya gelmesini sağlayan simgesel bir malzemeye dönüşmektedir. Sesbilgisel unsurlarına bölünen, dağıtılan gösterenin ölümüyle tanrının ismi, şiiri için için kemirmekte ve asla ilk haliyle yeniden ortaya çıkmasına izin verilmeden, kendini oluşturan parçaların ritmine uygun bir şekilde yeniden (şiire) eklemlenmektedir.

Simgesel eylem şiirin içinde, dolambaçlı yollara saparak, dizelerin içine yerleşerek tanrının ismini, göstereni yeniden yaşama döndürme gibi bir yönteme başvurarak, asla o ilk haliyle yeniden üretmeye kalkışmaz.

> İsis'in, Osiris'in parçalara bölünmüş ölü bedenini yeniden bir araya getirmesi gibi burada önemli olan ana heceleri bularak bir araya getirmektir

diyen Starobinski haksızdır. Simgesel düşünce yapısı üze-

rine oturttuğu kuramında şunları diyen Lacan haksızdır:

> İnsan kendi iç dünyasında, sahip olduğu organlara kendi iradesi dışında takılmış isim kadar çok öteki üretmeyi arzulayabiliyorsa; kendinden yola çıkılarak türetilmiş, bu organları oluşturan bütünün metaforuna benzeyen ve daha var olmadan ortadan kaybolan, bu kadar çok organ ismini bilmek durumundaysa; o zaman simgelerin ne türden bir bilgisel değere sahip oldukları sorusu da yanıtlanmış olmaktadır; çünkü bu organlar dünyayı kendilerine yabancılaşmış bir şekilde dolaştıktan sonra geri dönmektedirler. (*La Psychanalyse*, c. V, 1960, s. 15.)

Simgesel eylemin bu "geriye dönüş", kendine yabancılaştıktan sonra yeniden bir araya gelme; bir kimliğin diriltilmesiyle bir ilişkisi olmak bir yana, tam tersine, gösterenin, *terimin yok edilme*, ismin parçalanma, yani eski haline dönme şansı bulunmayan bir dağılma süreci içinde yer almaktadır. Bu yok etme şiir içinde, tıpkı ilkel toplumdaki şölen ve kurban olayında olduğu gibi, yoğun bir dolanım sürecine yol açarak, dil sayesinde yeniden haz alınmasını sağlarken, *geride hiçbir şey bırakmamaktadır*. Gösterenin yitirilmesi ve ölmesine yol açan bu skandalı gizlemek amacıyla dilbilimsel kategorilerin az yaygara ettikleri bile söylenebilir. Dilyetisiyle ilgili bu hararetli tartışmalar, Bataille'ın yaşam konusundaki şu sözlerine benzemektedir: "Yaşam, ölümün kendisine zarar vermesini istiyor".

Hiç kuşkusuz burada Saussure'ün koyduğu sınırlar yıkılmaktadır. Bir başka deyişle şiir sanatına özgü bu ilke yalnızca Veda, Germen, Latin şiirleri için geçerli değildir. Saussure'ün yaptığı gibi *kanıtı* genel bir varsayıma dönüştürmenin yararı yoktur. Çünkü modern şairler asla üretici bir gövde-sözcüğe başvurmamışlardır. Antik şairler de asla böyle bir yola başvurmamışlardır. Ancak bu bir karşı çıkış (itiraz) olarak algılanamaz; çünkü Saussure tarafından ortaya atılan bu *biçim* tüm diller ve tüm dönemlerde egemen olmuştur. Herkes için *iyi şiir geride hiçbir kalıntı bırakmayan* –çok somut bir haz duygusu alınan– ve üretim sürecinde yararlanılan tüm malzemenin tüketildiği şiirdir...

Kötü şiir (ya da şiirsel olmayan şey), tam tersine kalıntı bırakan, her sesbirim, her *diphone* (çift sesli), her hece ya da gösteren, terimin kendi ikizi tarafından yeniden kullanılamadığı; tüm terimlerin ilkel armağan/değiş tokuş eyleminde olduğu gibi kesin bir (karşıtlık) karşılıklılık ilişkisi içinde buharlaşıp uçamadıkları, tüketilemedikleri şiirdir.

Kalıntı değer demektir. Her şeyi anlamlandırmaya çalışan söylev, dilbilimin egemenliği altında bulunan *dilyetimizdir. Anlam ve iletişim ekonomisi* denilen şey yalnızca, dilyetisine özgü simgesel işleme yeniden tâbi tutulamayan, yani simgesel bir şekilde yok edilmeyen her şeyi kapsamaktadır. Kodun egemenliği altındaki terimler, anlamlar ve değerleri bu ekonomi bağlamında değiş tokuş ediyor ve üretiyoruz.

Ekonomik sürecin ortaya çıkış biçimi de bundan farklı değildir. Bir başka deyişle ekonomi, yani biriktirme ve değerin dolanım düzenine aktarılan şey kutsal tüketim düzeninden *geriye kalan şeydir.* Armağan etme ve kabul etme adlı yok edilemeyen döngüsel düzen tarafından tüketilemeyen her şey. Biriktirilen ve bir spekülasyon nesnesi haline getirilen şey de zaten bu artıktır. Ekonomi tam da bu noktada ortaya çıkmıştır.

Bu kalıntı kavramından yola çıkarak, bizim anlamlama biçimimizde *üçüncü* bir boyutun varlığından söz edebiliriz. Şiirsel işlemin, "dil(yetisin)e ait iki temel yasayı yıktığını biliyoruz." Bunlar:

1) Gösteren/gösterilen arasındaki eşdeğerlik;
2) Gösterenin çizgiselliği (Saussure'ün, "Bir sözcüğü oluşturan unsurlar *birbirlerini izlerler.* Bu dilbilim alanında herkes tarafından bilinen bir şey olduğundan dikkate alınması gereksiz bir gerçeklik gibi kabul edilmemelidir. Tam tersine sözcükler konusundaki her türlü yaklaşımın ana ilkesi bu çizgisellik üzerine oturmaktadır.");
3) Hemen hiçbir zaman ciddiye alınmamış ve diğer ikisiyle

sıkı bir dayanışma içinde olan üçüncü boyuta gelince bunun *gösterene özgü malzemenin dur durak tanımadan üretildiği sınırsızlık* olduğu söylenebilir. Eşdeğerlikle birikim nasıl sınırsız üretimle değerin sınır tanımayan yeniden-üretiminin ekonomik boyutunu ifade ediyorsa; gösteren/gösterilen arasındaki eşdeğerlikle gösterenin çizgiselliği de *sınır tanımayan bir söylevleştirme* alanı yaratmaktadır.

Bu söylev çekme alışkanlığımız öylesine yaygınlaşmış ve bizim için öylesine "doğal" bir görünüme bürünmüştür ki, sonuç olarak bu durumun farkına bile varamaz hale geldik. Oysa bu olay bizi tüm diğer kültürlerden farklı kılmaktadır. Biz sözcükleri, sesbirimleri, gösterenleri herhangi bir ritüel, dini ya da şiirsel kısıtlamaya gitmeden, keyfi bir şekilde "ürettiğimiz" için, muazzam boyutlara ulaşan bu malzemeyi herhangi bir yükümlülük ya da sorumluluk duymadan kullanıyor ve bol miktarda tüketiyoruz. Herkes, ifade etmek istediği şey adına bu sesli malzemeden istediği kadar ve istediği sürece yararlanma özgürlüğüne sahiptir. İlkeller simgesel yeniden-üretim düzenini sürdürebilmek amacıyla sahip oldukları şeylerin bir kısmını feda ederlerdi. Oysa bizler söylev çekme "özgürlüğüne" sahibiz. Bu *alma* ve istediği kadar yararlandıktan sonra *iade etmeme* ya da karşılığını vermeme; *bu her işimizi gören ve kapitalist ütopyanın gerçekleştirilmiş olduğu bir alan ve tüketilmesi olanaksız bir araç olarak dilyetisi fikri* "herkese gereksindiği kadar"dan ibaret bir şeydir. Bu inanılmaz stok, bu kullanıldıkça sihirli bir şekilde yeniden üreyecek olan bir ham madde fantazmı (burada ilkel birikime bile gerek yoktur), öyleyse müthiş bir savurganlık özgürlüğüdür. Bizim söyleve dayalı iletişim düzenimizin içinde bulunduğu bu konum, akıl almaz boyutlara ulaşan gösteren-malzeme bolluğu ancak maddi zenginliklerin aynı yeniden-üretim mantığına boyun eğen ilkeler tarafından yönlendirildiği bir genel manzara içinde mümkün olabilir. İnsanlar da aynı şekilde üretilmektedir. Mal varlığı, birey sayısı ve sözcüklerin kullanımının sınırlı olduğu ve simgesel bir döngü

tarafından denetlendiği toplumsal oluşumlardan; ister ekonomik ister dilbilimsel isterse demografik anlamda sınır tanımayan bir üretim anlayışının belirlediği bize özgü "modern" toplumsal oluşumlara geçiş aynı anda gerçekleşmiştir. Bu toplumlar sonu gelmeyen bir –dilbilimsel dışavurum– maddi bir biriktirme ve türün çoğaltılması denilen bir tırmanış sürecine girmişlerdir.[5]

Bu üretim modeli –değişken gelişme endeksine sahip, nüfusun hızla arttığı, söylev çekmede sınır tanınmayan– her yerde aynı anda çözümlenmelidir. Burada tartışılan dilyetisi düzeyinde ele alındığında tersine çevrilmeyen bir geçersiz kılma, cezalandırma, emilme, yok edilme sürecinden yoksun bir dışavurum biçimiyle sınırsız sayıda sesbirimden yararlanma özgürlüğüne; Saussure'ün dile getirdiği; şiirde yinelenmeyen, yani kendini geçersiz kılan bir yinelenme aşamasından geçmeyen hiçbir hece, hiçbir ünlü ya da ünsüz yüksek sesle dışa vurulmamalıdır gibi basit bir yasa, radikal bir şekilde karşı çıkmaktadır.

Öyleyse dilden sınırsız bir şekilde yararlanmak söz konusu değildir. Simgesel değiş tokuşta olduğu gibi şiir de kesinlikle sınırlı ve belirlenmiş bir bütünceye sahip olup bunlar *sayesinde yapacağı işin üstesinden gelmektedir*. Oysa bize özgü *söylev ekonomisi* herhangi bir çözüm getirmeyi hedeflemeyen, sınırsız bir bütünceyle iş görmektedir.

Bize özgü söylev çekme sisteminde sözcükler ve sesbirimler neye benzemektedirler? Kendilerinden yararlanma süreci sona erdiğinde nazikçe ortadan kaybolarak, yeniden kullanılıncaya kadar kutularına dönen matbaa harfleri gibi bir süreç yaşadıklarını sanmak yanlıştır. Bu türden bir yaklaşım bile bize özgü idealist bir düşüncenin ürünüdür. Yinelenmeyen, *iade edilmeyen*, şiirsel tekrarlarla or-

---

[5] Zaman ve mekân düşüncemiz konusunda da aynı şeyi söyleyebiliriz; bir başka deyişle bizim için zaman ve mekân ancak sonsuz olabildikleri takdirde var olabilmektedirler. Bu da onların değer olarak nesnelleştirilme işleminin yaygınlaştırılmasına uygun bir süreçtir. Burada da olay tüketilmesi olanaksız bir yaygınlaşma ve silsile fantazmına bağlıdır.

tadan kalkması sağlanamayan, bir terim ve değer şeklinde ("söylemek istediği"yle eşdeğerli bir anlam tarafından) yok edilemeyen her terim, her sesbirim *kalıntı* anlamına gelir. O bir artık, opaklaşmış bir söylevsel madde, dibe çökmüş muazzam bir kalıntı birikintisinin parçası haline gelmek durumundadır (burada üretken bir uygarlığın temel sorununun *kendi ölümü anlamına gelen* geride bıraktığı artıklar, yani kendi kalıntılarının altında ezilerek yok olup gitmek olduğu görülmektedir). Dilsel artığın yanında sınai artığın sözü bile edilemez. Bu haliyle bizim kültürümüz aşırı üretim yoluyla, yani dili maksimum düzeyde tüketerek "iletişim" miktarını azaltma yöntemiyle çözmeye çalıştığı şu kalıplaşmış devasa kalıntı süreci tarafından bloke edilmiş olup, bu olguyu bir saplantı haline getirmiştir. Bu konuda yapılacak bir şey yoktur. Tıpkı değer ve eşdeğerlik yasası adı altında üretilen her şey ya da her malın *kendisinden kurtulmanın olanaksız* bir şey olmasının yanı sıra, toplumsal ilişkiyi engelleyen, bir *kalıntı* haline gelmiş olması gibi; üretilen ve simgesel anlamda yok edilmeyen her sesbirim de birikerek bir kalıntı haline gelmekte ve soyut ölü bir dilin tüm ağırlığıyla bizi ezmektedir.

Dilimiz bir bol keseden harcama ve savurganlık ekonomisinin –bolluk ütopyasının– egemenliği altındadır. Oysa "bolluk" ve savurganlık maddi ekonomiye özgü oldukça yeni sayılabilecek bir özellik, *tarihsel* bir niteliktir. Her ikisi de sözlü ya da yazılı dilyetisinin önceden saptanmış *doğal* bir boyutuna benzemektedir. Her zaman, her yerde herkes için istenildiği miktarda ütopya üretebilmek mümkündür. Bir kullanım ve değişim değeri olarak dilin sınırsız bir *kapital* olma ütopyası! Her insan kendini ifade edebilmek amacıyla gösteren biriktirerek, bunları değiş tokuş etmektedir. Oysa gösterenlerin ifade ettikleri hakikat, söylemek istedikleriyle eşdeğerli bir şeydir (insan söylemek istediğini daha az sayıda sözcük kullanarak da söyleyebilir; kısaltma *ahlaki* bir erdem olmakla birlikte *araçlar* düzeyinde ekonomi yapmaktan başka bir anlama sahip değildir). Açlık düşüncesinin yakınından bile geçemediği bu söylev "tüketimi", bolluk düşüncesinin desteklediği sa-

çıp savurma eğilimi, büyüme süreci artık denetlenemeyen bir hale gelmiş toplumlarımızın görüntüsüne uygun bir şekilde, muazzam bir enflasyona, bir kalıntıya benzemektedir. Tüketildikten (ancak tamamen ortadan kaldırılmamış) sonra ortadan kaldırılması olanaksız devasa bir artığa benzemektedir. Zira bir işe yarayan sözcükler daha sonra buharlaşıp, ortadan kaybolmamakta, bir yerlerde artık şeklinde biriktirilmektedirler. Gösterge kirliliği en az sınai kirlilik kadar çağdaş ve akıl almaz bir şeydir.

Oysa yalnızca bu *artık* evresiyle, yani işlevsel bir dille ilgilenen dilbilim, bu evreyi her dile özgü doğal bir durum şeklinde evrenselleştirmektedir. Çünkü aklına başka bir şey gelmemektedir.

> Romalıların ve Etrüsklerin gökyüzünü matematiksel niteliğe sahip kesin çizgilerle bölmeleri ve bu işi mabet gibi kısıtlı bir alan içinde gerçekleştirerek bir tanrıyı tavlamaya çalışmaları gibi, her halk da kendi başının üzerinde matematiksel kavramlardan oluşan parçalara ayrılmış böyle bir gök yaratmakta ancak hakikatin kendisini zorlaması nedeniyle her kavramsal tanrıyı yalnızca bu evren içinde araması gerektiğini düşünmektedir. (Nietzsche, *Filozofun Kitabı*)

Dilbilim de aynen böyle yapmakta, yani dili kendine göre biçimlendirdiği bir evren içine girmeye *zorlamaktadır*. Her bir parçasını kendi ürettiği ve rasyonelleştirdiği dile "objektif" bir şekilde yaklaştığını söylemektedir. Dilyetisi konusunda, sonsuz sayıda sözle uyum içinde olan, soyut bir kombinatuvara dönüştürdüğü koddan (dil) başka bir konum; bir başka deyişle genel bir eşdeğerlik ve özgür dolanım (herkesin sözcükleri kendi kafasına göre kullandığı ve kod yasasına göre değiş tokuş ettiği) düzeni, yani (sözcüğün her iki anlamında da) bir spekülasyon alanı olarak düşlemekten başka bir şey yapamayan bir dilbilim.

Dilyetisine ait göstergelerin bilinçli olarak sınırlan-

dırıldığı bir aşama *düşleyelim* (Are-Are'lardaki para olayı gibi). Böyle bir ortamda göstergeler kısıtlı düzeyde yayılma olanağı bulabilecekler, kesinlikle "özgür" bir şekilde üretilemeyecek, dolanamayacak ve kullanılamayacaklardır. Bu durumda karşımıza ikili bir süreç çıkmaktadır. Birisi "özgürleştirilmiş", keyfi bir şekilde kullanılabilen ve değişim değeri şeklinde dolanabilen (bu ekonomik değiş tokuşta gimwali evrenindekine benzer) bir "anlam" ticareti bölgesi; diğeriyse simgesel kullanımla sınırlı bir malzemenin denetim altında tutulduğu, (kula evrenindeki "değerli" mallar benzeri) "özgürlüğün kısıtlandığı" bir bölge.

Bu evrende ne genel eşdeğerlik ilkesi diye bir şey vardır, ne de buna bağlı olarak *semiyo-linguistique* "biliminin" ilgi alanına giren göstergenin mantıksal ve rasyonel eklemlenmesi diye bir şey.

Şiir sanatının dil alanında yeniden yarattığı şey ilkel toplumlara özgü bir durum, yani armağan/değiş tokuş düzenindeki kısıtlı sayıda nesneden oluşan bütüncenin kesintisiz dolanımının yol açtığı inanılmaz bir zenginlik, bir değiş tokuş şölenidir. Kapladıkları hacim ya da değerle ölçülen ilkel mallar kesinlikle bir kıtlığa neden olmaktadırlar. Şölen ve değiş tokuş olaylarında bıkıp usanılmadan yok edilen bu mallar "hacim ve sayısal açıdan sınırlı olmalarına" karşın "göstergeler düzeyinde" Nietzsche'nin sözünü ettiği "maksimum enerji" ya da Marshall Sahlins'in (*Les Temps Modernes*, Ekim 1968) sözünü ettiği ilk gerçek ve tek bolluk toplumuna aittirler.

Bu düzende sözcükler de nesne ve malların sahip oldukları statüye sahiptir. Bir başka deyişle her an herkesin emrine amade değildirler. Dilyetisine özgü "bolluk" diye bir şey yoktur. Sihirli, ritüelleşmiş formüllerde bu kısıtlama göstergelerin simgesel etkinliklerini korumalarını sağlamaktadır. Şaman ya da büyücü önceden hesaplanmış, kodlanmış, sınırlandırılmış sesbirim ya da formüllerden yararlanmakta ve onları maksimal bir anlama sahip olabilecekleri şekilde örgütlemektedir. Bir formül kesinlikle yazıldığı ve sahip olduğu ritmik yapıya kesinlikle uygun

bir şekilde dışavurulurken, bir başka formül geleceği vurgulamaktadır. Üstelik bu işi anlam[6] aracılığıyla yapmamaktadırlar.

Kısıtlı sayıda gösterenden oluşan bir bütünceyle iş gören ve tamamen ortadan kaybolmayı hedefleyen şiir

---

[6] Burada Lévi-Strauss'a göre (*Yapısal Antropoloji)* simgesel etkinlik" anlayışının uzun uzadıya eleştirilmesi gerekmektedir. Ona göre simgesel etkinlik (sıradan bir büyü gösterisinde olduğu gibi) bir efsanenin, gösterilenlerin "simgesel" uygunluğu ve değiş tokuşu aracılığıyla bir beden (doğa) üzerinde gerçekleştirdiği işleme bağlıdır (bkz. Zor doğum, yani mitik söz bloke olmuş vücudu gösterileni, içeriği aracılığıyla yeniden harekete geçirmektedir). Oysa gösterge etkinliğini bir formülün sahip olduğu enerjiye borçlu olmalıydı. Bir formülün gösteren unsurlarının karşılıklı değiş tokuşu ve bu değiş tokuş esnasında parçalarına ayrılmaları hastanın vücudunda da aynı tür bir parçalanmaya neden olmakta, yani vücudun (doğanın) unsurları da kendi aralarında değiş tokuşa başlamaktadırlar. Göstergelerin vücut (doğa üzerinde Orfeus efsanesinde olduğu gibi) üzerindeki etkisiyle sahip oldukları işlemsel gücün kökeninde bir "değer" olmamaları vardır. İlkel toplumlarda göstergeler rasyonelleştirilmez bir başka deyişle gördüğü iş ve gönderme yaptığı gösterilen arasında bir ayrım çizgisi yoktur. Benzerliklerin içine girip çıkabilecekleri bir "anlam deposu" yoktur. Simgesel işlem benzerlik üzerine oturtulmamıştır. O parçalayıcı, yok edici ve bir değer olarak yok ettiği göstergenin nesnelliğiyle ilgili bir süreçtir. Değerden yoksun bırakılan gösterge çok-değerli bir göstergeye dönüşerek bütün anlamlarla değiş tokuş edilebilmekte, bütün anlamları tersine çevirebilmektedir. Zaten etkinliğini de buna borçludur; çünkü hastalık da dahil olmak üzere tüm çelişkiler yalnızca değiş tokuş aracılığıyla çözülmektedir.

Çelişkiyi güncelleştiren bu ilkel ancak "etkin" göstergenin *bilinçaltı yoktur*. Bu gösterge neyse odur. Baskı altına alınmış ya da bilinçaltı aracılığıyla yeniden canlandırma üzerinde dolaylı örneksemeye dayalı bir işlem gerçekleştirmemektedir. [Lévi-Strauss, psikanalizle yaptığı karşılaştırmada bunu çok net bir şekilde dile getirmektedir (bkz. *Büyücü ve Büyü*). Keza psikanalitik antropoloji de böyle düşünmektedir]. Bu gösterge kalıntı bırakmamakta ve dolayısıyla dünyayı etkileyebilen, belirleyici bir işleme dönüşebilmektedir.

sanatı ancak böyle olabilir. Şiir sanatı (ya da ilkel dilyetisi ritüeli) gösterilen üretimini değil tamamen yok etmeyi, gösterenlerden oluşan bir malzemenin tamamen parçalarına ayrılmasını hedeflediğinden zorunlu olarak kısıtlı bir bütünceyle iş görmek durumundadır. Buradaki *sınırlamanın* kısıtlanmışlık ya da kıtlıkla bir ilişkisi yoktur, bir başka deyişle, *bu simgesel evrene özgü temel bir kuraldır*. Buna karşılık bizim çektiğimiz söylevin tükenme bilmezlik özelliği eşdeğerlik ve çizgisellik kuralına bağlıdır, tıpkı ucu bucağı belirsiz maddi üretimimizin değişim değerindeki eşdeğerlik olayına geçişe bağlı olması gibi (işte bu çizgisel sonsuzluk kapitalizm tarihi boyunca ortadan kaldırılamamış bir yoksullukla sonunda zengin olma fantazmını beslemiştir).

Kendi kendini yineleyerek ortadan kaybolan gösteren, bu bağış ve karşı-bağış, vermek ve iade etmek, nesnenin değişim ve kullanım değerinin ortadan kaybolmasına yol açan karşılıklılığın ta kendisidir. Bu döngü içinde değer hiçe indirgenmekte ve simgesel toplumsal ilişkinin yoğunluğu ya da şiirin verdiği haz bu hiçlik duygusu üzerine oturtulmaktadır.

Bu bir *devrimdir*. Şiir sanatının sesbirimsel-değer üzerinde gerçekleştirdiği mikroskobik işlemi her toplumsal devrim sahip olduğu değer kodunun tamamı (ortadan kaybolabilmeleri için ölüm içtepisinin de kendilerine eklemlenmesiyle), yani kullanım değeri, değişim değeri, eşdeğerlik kuralları, aksiyomlar, değer sistemleri, kodlanmış söylev, rasyonel amaçlar vs. üzerinde gerçekleştirmelidir. Bir birikim süreci olan bilime karşın, bütün çözümleme işlemleri bu şekilde gerçekleşmektedir. Gerçek *çözümleme* işlemi *nesnesini yok eden*, onu ortadan kaldırandır. Çözümleme teriminin, "oluşturucu/yapıcı" değil gerçek *amacı*, nesnesi ve sahip olduğu kavramları yok etmektir. Bir başka örnek de nesnesine egemen olmak yerine onun tarafından çözümlenmeyi kabul eden özne girişimidir. Bu şekilde davranıldığında nesne ve öznenin karşılıklı konumları geriye dönüşü olmayacak bir şekilde bozulmaktadır.

Ancak bu noktadan sonra özne ve nesne bir şeyleri *değiş tokuş* edebilmektedirler. Oysa (örneğin bilim alanındaki gibi) karşılıklı konumlarını korudukları sürece sonsuza dek birbirlerine kafa tutmak ve kendi kendilerini yaratmak durumundadırlar. Bilimin varlığı oluşturduğu nesneyi bir fantazm olarak yineleyebilmesine (keza bilim öznesinin hayal düzeyindeki yeniden-üretimine) bağlıdır. Bu fantazma, hata yapan bir nesneyi sürekli düzeltme şeklinde, sapıkça bir haz eklenmektedir. Oysa çözümleme ve haz almanın özünde, *nesnesini ortadan kaldırma diye bir şey vardır.*[7]

Şiir sanatı sözcükler arasında gerçekleştirilen bir simgesel değiş tokuş biçimidir. Anlamlı bir söylevde yalnızca bir anlama sahip olmaya çalışan sözcükler (sözcüklerin içindeki heceler, ünlüler, ünsüzler kendi aralarında bile) birbirlerine karşılık veremez, birbirleriyle söyleşemezken; şiir sanatında, anlam süreci bir kez başarısızlığa uğratıldığında, şiiri oluşturan unsurlar tam tersine değiş tokuş edilebilmekte, birbirlerine karşılık vermektedirler. Bu unsurlar "özgür" olmadıkları gibi, onlar aracılığıyla "anlaşılır kılınmaya çalışılan" anlaşılması zor ya da "bilinçaltına özgü" bir içerik de yoktur. Yalnızca değiş tokuş edilmektedirler. İnsanın haz almasını sağlayan şey de zaten budur. Bu olayın sırrını bir enerji kaynağı, libidinal ekonomi ya da bir akışkanlar dinamiğinde aramanın yararı yoktur. Hazzın bir gücün somutlaştırılmasıyla değil, güncelleştirilen bir değiş tokuş biçimiyle ilişkisi vardır. Bu değiş tokuş biçimi geride iz bırakmayan, herhangi bir güce sahip olmayan, ancak her türlü güçle bu gücün arkasındaki yasayı

---

[7] Burada da bilimsel alanı besleyen şeyin çözümlemenin *kalıntısı*, yapıcı "bilim" Eros'u olduğu görülmektedir. Tıpkı şiir kalıntılarının üzerine eklemlenmeye çalışan iletişim alanı gibi. Bilim ve söylev bu kalıntı üzerinde kendilerine göre spekülasyon yapmakta, "artı-değeri" onun sayesine üretmekte ve iktidarlarını onun üzerine kurmaktadırlar. Simgesel işlem aracılığıyla ortadan kaldırılamayan ve kesin bir şekilde parçalarına ayrılamayanın yüzüne değer adlı ölümcül maske takılmaktadır. Burası ölüm ve biriktirme kültürünün başladığı yerdir.

parçalara bölen bir değiş tokuştur. Zira simgesel işlemin özelliği kendi kendini kesinlikle yok etmesidir.

Sözcükler, insanlar, bedenleri, bakışları, hiçbir şeyin, hiç kimsenin doğrudan iletişim kurma hakkına sahip olmadığı, kimsenin kimseyi kesinlikle tanıyamadığı bir evrende; kendilerini yaratan ve üreten modeller sayesinde geçici bir değere sahip oldukları bir düzene oranla, bu simgesel işlem olasılığı bile bir devrimdir... Modellerin, aracı kod ve değer yaratan döngünün amaçlarını yaşama geçirmesini engelleyen bir değiş tokuş biçiminin bulunduğu her yerde devrim var demektir. Bu değiş tokuş şiirsel bir metinde sesbirimler, heceler gibi akla gelebilecek en alt düzeyde ya da isyan çıkarılmış bir kentte konuşan binlerce insan arasında gerçekleşebilir. Zira toplumsal bir sözün, bir devrimin sırrı bu iktidar sürecinin anagramatik bir şekilde dağılması, her türlü aşkın toplumsal sürecin kesinlikle ortadan kaybolmasıdır. İktidarın parçalanan vücudu, isyankâr bir şiirde, toplumu oluşturan kişiler arasındaki bir söz değiş tokuşuna benzemektedir. Bu sözlerden de geriye bir şey kalmamakta ve bir yerlerde depolanamamaktadırlar. İktidarın ortaya çıkmasına yol açan şey şu yok edilemeyen artıktır, zira iktidar sözden artan bir kalıntıdır. İsyan eden bir toplumda insanlar bir şiir gösterenindeki gövde sözcük gibi dağılıp yayılmaktadırlar. Erotik bir evrende parçalara bölünerek dağılıp giden vücut ya da analitik bir çözümleme esnasında dağılıp giden bilim öznesi ve nesnesi gibi. Devrim ancak simgesel olabilir, simgesel olmayana devrim denilemez.

Gövde Sözcüğün Sonu

Dilbilim, yazınsal anlamda parçalarına bölünme ve yayılma işlemine karşı bir direniş şeklinde çözümlenebilir. İşte bu yüzden hemen her yerde şiir sanatı bir şeyler söyleme biçimine, anlam kazandırılmaya çalışılan bir şeye, dilyetisi adlı *ütopya* ise başarısızlığa uğratılarak bir söylev çekme yöntemine dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Dilbilim; ede-

bi bir döngüye (*tersine çevrilebilirlik ve yayılabilme özelliği*) bir söylev çekme düzeniyle (*eşdeğerlik ve biriktirme*) karşı çıkmaktadır. Bu karşı saldırıyla şiir sanatı konusunda orada burada yapılan tüm yorumlarda (Jakobson, Fonagy, Umberto Eco –bkz. daha ilerideki sayfalarda "Dilbilimsel Düş Gücü" başlıklı bölüm) karşılaşabilmek mümkündür. Bu direnişin diğer bir nedeni de psikanalitik yorumlamadır ki, bu konuya yeniden döneceğiz. Zira simgeseldeki kesinlik öylesine açık ve seçiktir ki kendisini nötralize etmeye çalışan tüm bilim ya da disiplinleri tam tersine bir karşı çözümleme işleminden geçirerek bilgisizliklerini yüzlerine vurmaktadır.

Öyleyse Saussure'ün anagramatik [gövde sözcük] varsayımı konusunda tüm dilbilim ve psikanaliz ilkeleri devreye girmek zorundadır. Saussure bunun yalnızca bir dökümünü yapmış ve bırakmıştı. Ancak bu düşünceyi geliştirip, gidebileceği en uç noktaya kadar götürerek sonuçlar çıkarmamızı engelleyebilecek bir durum yok. Zaten *olası tek yöntem varsayımları kesinleştirilmektir*. Çözümleme düzeyinde kuramsal şiddet, Nietzsche'nin sözünü ettiği, "tümcedeki tüm atomların düzenini yenileyen" "şiirsel şiddetin" eşdeğerlisidir.

Biz işe Starobinski'nin Saussure konusundaki düşünceleriyle başlayalım. İki şeyden: (var olsun ya da olmasın) tema-sözcük ve şiirsel özgünlükten (öyleyse Saussure'ün keşfinden) söz edebiliriz.

Saussure'ün ana tartışma konusu bu anahtar sözcük ya da gizli gösteren, bu "kalıp", bu "ana bütünce"nin *gerçekliğini* kanıtlamadan ibarettir:

> Bu dizeleştirme olayı, kimi zaman içsel ve özgür (unsurların kendi aralarında çiftleşmeleri ya da uyumlu uyak), kimi zaman dışsal, yani Scipio, Jovei vs. gibi bir ismin sesli kompozisyonundan esinlenen tamamen *sesçil* bir yaklaşımın egemenliği altındadır.

Saussure, bu olayın varlığını sezgileriyle kavradıktan sonra, bütün gücüyle onu kanıtlamanın yollarını aramaya başlamıştır. Saussure'ün bu aşamada bulduklarının

bilimsel geçerliğini kanıtlama tuzağına düşmüş olduğu bir gerçektir. İyi ki bulgularını (ilkel şairin anagramı oluşturan tema-sözcüğü bilinçli bir şekilde oluşturduğu düşüncesini) bilimsel anlamda kanıtlayamamış ve bu başarısızlık varsayımının önemini yitirmemesini sağlamıştır. Bu bulgular kanıtlanmış olsaydılar ilkel bir arkaik şiir tipi olarak kabul edileceklerdi. Daha da kötüsü şiirsel eylem, bilinçli olarak parçalanmış ve gizlenmiş bir terimi yeniden oluşturma oyununa benzeyen şifre çözme türünden biçimsel bir beyin jimnastiği, anahtar-sözcükle bir saklambaç oyununa indirgenmiş olacaktı. Starobinski bu olayı şöyle yorumlamaktadır:

> Öyleyse şiirsel söylev bir ismin ikinci kez üretilmiş biçiminden başka bir şey değildir, yani dikkatli bir okuyucunun, oraya buraya serpiştirilmiş bile olsa varlığını algılayacağı yönlendirici sesbirimlerin geliştirilmiş bir değişkeni... Basit bir isim olan gizlenmiş sözcük bir dizeyi oluşturan hecelerin karmaşık sıralamasına dönüşmektedir. İsis'in Osiris'in parçalanmış vücudunu bir araya getirmesi gibi, önemli olan, yönlendirici hecelerin belirlenmesi ve bir araya getirilmesidir.

Starobinski daha ilk baştan ilahi ya da mistik kuramla (dize içine tohum gibi yayılan tema-sözcük) üretici kuramı (tema-sözcüğün şairin gerçekleştirdiği bir kompozisyon çalışmasında taslak görevi yapması) saf dışı etmektedir. Tema-sözcük ne bir ana çekirdek ne de bir modeldir. Saussure, sözcüğün iki düzeyi (isim ve gövde-sözcüğe dönüştürülmüş hali) arasında asla ayrıcalıklı bir anlambilimsel ilişki kurmaya çalışmamıştır. Bu sözcüğe manken, taslak, mini senaryo, tema ya da kutsanmış kurban statülerinden hangisi kazandırılabilir? Bu önemlidir; çünkü yapılmadığı takdirde tüm anlamlama ("işaret-edici") şemasının varlığı tehlikeye girebilir. En azından tema-sözcüğün şiir olarak nitelendirilebilecek bir gösterenin gösterileni olmadığı kesindir. İkisi arasında *ortak bir payda* ya da en azından bir *uyum* olduğundan da eminiz. Starobinski,

> Gizlenmiş tema-sözcük somut dizeden aradaki büyük benzerlik sayesinde ayrımlanabilmektedir. Çünkü üretilen dizenin sözcüklerinden *biridir*. Onun diğerlerinden ayrılması tekilin çoğuldan ayrılması türünden bir şeydir. Metnin kendisinden önce var olan, metnin gerisine ya da içine gizlenen tema-sözcük nitelik açısından diğer sözcüklerden kesinlikli farklı değildir, yani ne daha üstün bir öz ne de daha sade bir doğaya sahip değildir. Tözünü yorumlamaya dayalı bir buluş sürecine sunmakta ve bu süreç de onu bir yankı şeklinde sürdürmektedir

dediği zaman Saussure'e çok yakınlaştığı söylenebilir. Eğer tema-sözcük diğerleri *gibi* bir sözcükse o zaman bunun neden gizlenmesi gerektiğinin açıklanması lazımdır. Öte yandan "somut" metin tema-sözcüğün "geliştirilmiş, çoğaltılmış, uzantısı, yankısı"ndan başka bir şey (yankı kendi başına şiirsel bir nitelik taşımaz), yani bölümleme, parçalama, yapı-bozumdur. Starobinski, gövde-sözcük işleminin bu boyutunu, dile getirmiş olduğu en ayrıntılı yorumlamada bile, gözden kaçırmaktadır:

> Söyleniş biçimi çökertilen tema-sözcük, somut söylevi oluşturan seslerin boyun eğdiği ritmden farklı bir ritme boyun eğmektedir. Taklit yoluyla yinelenerek çoğaltılan tema-sözcük, *bir kaçış* öznesine dönüşerek, aradaki bağları zayıflatmaktadır. Bu arada tema-sözcük asla açık bir şekilde sergilenmediğinden, kendisini tanıyabilmek olanaksızdır. Tema-sözcüğün, birbirinden uzaklaştırılmış sesbirimler arasında kurulacak bağlantılarla, önceden kestirilmesi gerekmektedir. Bu dikkatli okuma süreci bir başka tempo doğrultusunda (ve bir başka zamanda) gerçekleşmektedir. Bir başka deyişle gündelik dilyetisine özgü "art ardalık" denilen zaman sürecinden çıkılmaktadır.

Çözümleyici bir sürece benzeyen bu oldukça kurnaz yorum da (dikkat gizli bir söylevin üzerine çekilmeye çalışıldığından), türetici bir formül tuzağına düşmüşe benzemektedir. Bu formülün şiirdeki parçalanmış varlığı ona bir anlamda ikinci bir var olma şansı tanımakla birlikte, kimliğini belirleyebilmek (okuma eyleminin temel amacı da zaten budur)

her zaman mümkündür. Bu iki ayrı düzeyde, aynı anda, iki ayrı şekilde var olmaktır. Bir başka deyişle parçalara ayrılmış Osiris başka bir biçime sokulduğunda bile yine Osiris olarak kalmaktadır. Onun amacı dağıtılma evresinden sonra yeniden Osiris haline gelebilmektir. Kimlik gizli kalırken, okuma süreci bir özdeşleşme sürecine dönüşmektedir.

Bu bir tuzaktır. Dilbilimin *savunmaya* geçtiği yer de burasıdır. Bu yorumlar ne kadar karmaşık olurlarsa olsunlar sonuç itibariyle şiir sanatını *ek* bir işleme, bir (sözcüğün, bir terimin, bir öznenin) tanınma sürecindeki saptırmacaya dönüştürmekten başka bir şey yapmamaktadırlar. Okunması gereken sözcük her seferinde aynıdır. O zaman bu sözcük neden çoğaltılmaya çalışılmaktadır? Bütün bunların şiirsel olmasını sağlayan şey nedir? Eğer amaç bir terimi tekrar etmekse, dize bir anahtar sözcüğün gizlenmesinden başka bir işe yaramıyorsa o zaman bütün bunların yararsız bir karmaşıklaştırma ve kurnazlık eylemi olduğu söylenebilir. Üstelik haz olayı bunun neresindedir? *Şiirsel* yoğunluk bir kimliğin yinelenmesinde değil bir kimliğin *yok edilmesinde* aranmalıdır. Dilbilimsel indirgemenin nedeni bütün bunlardan bihaber olmasıdır. Dilbilimsel indirgeme tam da bu noktada kurnazlığa başvurup, şiirsele kimlik, eşdeğerlik, aynının yansıması, "taklit yoluyla çoğalma" vs. atfederek onu yolundan saptırmaya, yani kendi aksiyomlarına uydurmaya çalışmaktadır. Özellikle de o çılgınca metin içine yayılma işlemi, gösterenin ortadan kaybolma, gövde-sözcük içinde simgesel dilyetisi şeklinde ölüp gitmesini kabul edememektedir. Şiirin, düşlerin anahtarı türünden bir "anahtar", bir sayı olmasına karşı çıkarak dilbilimin oyun alanı içinde kalmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Bütün bunlar kurallara uymayanlara verilen bir cezadır. Bütün bunlar kötü şiir, alegori ya da "figüratif" müziğin işidir; çünkü çok kolaylıkla bir "gösterilene" göndermekte ya da bir metafora dönüştürmektedir. Bunlar anahtar sözcüğün keşfedilmesiyle sonuçlanan birer bulmaca, bilmece ya da sözcük oyunudur. Hiç kuşkusuz bu

saptırmacada gizlenen şeyin çekiciliğinden ve onu gizleyen maskenin kaldırılmasından alınan bir haz vardır. Ancak bu hazzın bir başka anlamda varlığından kuşku duyulmayan ve *sapıkça olmayan* şiirsel hazla hiçbir ilişkisi yoktur. Burada keşfedilmesi gereken bir şey olmadığı gibi, şiirin ifade etmeye çalıştığı ya da ortaya koyduğu bir şey de yoktur. Burada bir "bulmaca", gizlenmiş bir terim, bir anlam değişikliği yoktur. Şiir sanatı herhangi bir sonuca, gönderene, anahtara götürecek her türlü yolu yok etmektedir. Dilyetisi, üzerine çöreklenen yasa, yani *gövde-sözcüğü* parçalarına ayırmaktadır.

Haz; her türlü olumlu gönderenin doğrudan parçalarına ayrılmasının bir sonucudur gibi bir varsayımdan söz edilebilir. Gösterilenin bir değer olarak ortaya çıktığı yerde, yani "normal" iletişim düzenine ait bir söylevde, kod çözümü sırasında yok olup giden çizgisel ve yayılmacı, sözden alınan haz en alt düzeydedir. Söylevin ötesine geçildiğinde –hazzın sıfır derecesi– gösterilenle oyun oynanmasını sağlayan her türlü kombinezonun ortaya çıkmasına olanak tanınmaktadır. Bu yalın ve sıradan bir kod çözme olayı değil bir bulma, ortaya çıkartma olayıdır. Bu geleneksel gövde-sözcük ya da anahtar metindir. (Freud'un yeniden ele aldığı ve Lyotard tarafından "Düş Olayında Düşünce Yoktur" [*Revue d'Esthétique*, I, 1968] isimli metinde çözümlemiş olduğu şey) "Yamamoto Kakapote" ya da *Fliegende Blätter* gibi uyumlu ya da uyumsuz somut metinlerin gerisinde ortaya çıkarılması gereken gizli bir metin vardır. Bütün bu durumlarda, gösterilen, öyküyü oluşturan o gizli sözcükten kopmakta, yabancılaşmaktadır. Derrida'nın deyişiyle gösteren onu "farklılaştırmaktadır". Ancak her durumda, herhangi bir sıra izleyerek o gizli sözcüğü, metni yönlendiren formülü algılayabilmek mümkündür. Bu formül pek farkında olmadan (fıkra/söz oyununda olduğu gibi, bu konuya yeniden döneceğiz) ya da bilinçaltı tarafından (düşte) üretilmiş olabilir ancak her zaman için uyumlu ve söylevsel bir niteliğe sahiptir. Bu formülün ortaya çıkartılmasıyla birlikte anlamsal döngü sona ermektedir.

Keza alınan haz da anlam değişikliğine uğratma, geciktirme, sözcelemin yok olması ve yeniden bulunması için *yitirilen zamanla* doğru orantılı olmaktadır. Öyleyse bu olayla aile içinde oynanan oyunlarda karşılaşma olasılığı oldukça kısıtlıyken; bulmacayı çözme eyleminin askıda bırakıldığı ve gülme eyleminin anlamın yok edilmesiyle doğru orantılı olduğu fıkra/söz oyununda karşılaşma olasılığı çok daha yüksektir. *Şiirsel metinde karşılaşma olasılığıysa sınırsızdır*; çünkü burada herhangi bir sayıyı yeniden bulabilme, şifrenin çözülmesi olasılığı söz konusu olmadığı gibi, bu döngüye bir son verebilecek bir gösteren de yoktur. Burada formül üreten bir bilinçaltından söz edilemez (bu nokta tüm psikanalitik yorumlara bir son veren noktadır); çünkü *böyle bir formül yoktur*. Olayı çözebilecek bir anahtar yoktur. Zaten basit bir bilmece çözme olayının (işlemin her zaman olumlu bir kalıntıyla sonuçlandığı tüm bilmece bulmaca kategorisine ait oyunlar) verdiği haz ve şiirdeki simgesel dağılım arasındaki farkın nedeni de budur. Şiirin gönderdiği bir yer varsa o da hiçlik, boşluk terimi ya da hemen hiçbir şey ifade etmeyen bir gösterilendir. Bu kusursuz engelleme sürecinden alınan haz şiirsel[8] yoğunluğu

[8] Ancak şiiri şiir yapan yalnızca her türlü gösterilenin ortadan kaybolması değildir. Eğer bu doğru olsaydı tonla gelişigüzel bir şekilde kullanılabilecek sözlük ya da rastlantısal otomatik yazı bu olayı kanıtlamak için yeterli olurdu. Bunun yanı sıra, gösterenin, geriye dönüşü olmayan ve kesinlikle rastlantısal sayılamayacak bir işlem içinde yok olup gitmesi de gerekmektedir. Aksi takdirde gösterilen bir "kalıntı" haline gelmekte ve bu saçmalık da onu kurtaramamaktadır. Örneğin otomatik yazı yazma olayında gösterilen belli bir şekilde terk edilmektedir ("çünkü bu yazının bir anlamı yoktur"); buna karşın otomatik yazının gösterilenden kopmak istemeyen bir hali vardır, onun verdiği haz kendi yerine akla gelebilecek her türlü gösterilenin koyulabilmesinden kaynaklanmaktadır. Zaten burada gösteren denetim dışı bir şekilde üretilmiş olup, parçalarına bölünmemiş, anlık bir kalıntıdır, yani sıradan söyleve özgü üçüncü kuraldır (bkz. yukarı), bir başka deyişle, bu gösterenin her an için kullanılmaya hazır olması anlamına gelmektedir. Bu gösteren

sağlayan gösterilenle göndereni saf dışı etmektedir.

"*Aboli bibelot d'inanite sonore*": bu kusursuz dize bir gövde-sözcük biçimine sahiptir. Burada "ABOLI" dize boyunca karşımıza çıkan ve bizi hiçliğe gönderen doğurgan gövde-sözcüktür. Gövde-sözcüğün biçim ve içeriği burada olağanüstü bir şekilde çakışmıştır.

Saussure'ün varsayımı çerçevesinde, gövde sözcük konusunda, bambaşka şeyler de söylenebilir. Gövde-sözcük bir tanrı ya da bir kahramanın ismi olduğundan sıradan bir "gösterilen" değildir hatta bir gösterilen bile değildir. Çünkü tanrının yazılı bir şekilde dile getirilmesi, ortaya çıkmasına yol açtığı güçler yüzünden, tehlikeli bir şeydir. Bu yüzden gövde-sözcük biçimine sokma, kendini, üstü örtülü bir büyüleme işlemi olarak dayatmaktadır. Tanrı'nın ismi kesinlikle hecelere bölünmeli ve hiçbir şekilde tanrının ismini doğrudan anıştırmamalıdır. Bu anlamlama yönteminden tamamen farklı bir anıştırma biçimidir. Zira burada gösteren bir yokluk, bir hiçlik, bir parçalanma ve gösterilenin ölüme mahkûmiyeti anlamına gelmektedir. Kurban etme düzenine uygun olarak, tanrının ismi o yok edilmiş biçimi içinde gizlenmekte, terimin gerçek anlamında öldürülmektedir.

Bu noktadan itibaren Saussure'ün kendine güvenmeye devam edip etmemesi gerektiği konusunda sorduğu soru ve Starobinski'nin de bu sorgulama üstüne oturttuğu nesnellik –gövde-sözcüğün *olumlu* varlığı– hayatiyetini yitirmektedir; çünkü tanrının isminin var olma nedeni, yok edilmeye mahkûm olmasıdır.

Bir tanrının ismini bilmek hiçbir haz vermemektedir. Haz vermenin tanrının ölümü ve ismi, daha genelindeyse gizlenen bir şey, yani bir isim, bir gösteren, bir süreç, bir

---

ne parçalanmış ne de aşılıp geçilmiştir. Oysa şiirsel yöntem her ikisini de, yani *gösterilenin tasfiyesiyle gösterenin gövde-sözcük olarak parçalanmasını* içermektedir.

tanrıyla ilişkisi vardır; *burada geriye kalan hiçbir şey yoktur*. Burada, sahip olduğumuz tüm antropolojik kavramları yeniden gözden geçirmemize yetecek kadar bol neden vardır. Burada şiir bir tanrı ya da bir ismi (o günden bu yana da pek çok başka şeyi) olumlu anlamda kutlama, yüceltmedir. Oysa şiirin güzelliği ve yoğunluğunun, tam tersine, tanrıyı ya da ismini yok etmesinden, şiirin tanrının isminin buharlaştırılıp yok edildiği, kurban edildiği bir metin olmasından kaynaklandığını; çünkü tanrılarla olan ilişkisiyle ilgili tüm "vahşet"in (Artaud'daki anlamıyla) ve tüm çelişkinin bu şekilde ortaya çıktığını anlamak gerekmektedir. "Vahşilerin" kendilerini, tanrılarının önünde, bizim kendi tanrımızın önünde yaptığımız gibi aşağıladıklarını düşünebilmek için en az bir Batılı kadar saf olmak gerekmektedir. Oysa onlar, tam tersine, gerçekleştirdikleri ritlerde tanrıya karşı hissettikleri çelişkili duyguları güncelleştirmektedirler. *Belki de bu çelişkiyi güncelleştirmelerinin nedeni onları ölüme mahkûm edebilmektir*. Bu şiir sanatında halen varlığını sürdüren bir olaydır. Tanrı şiirde bir başka şekilde canlandırılmamakta, ismi bir tür uzatılıp, büyütülen bir tekrarlamayı andırmamaktadır (bir kez daha tanrının ismini yinelemenin bir anlamı olabilir mi?). Tanrı'nın ismi bölünüp parçalanmakta ve *tekrar kendi ismi verilerek* kurban edilmektedir; Bataille'ı izleyerek (söylev düzeyinde) parçalanan isim şiirsel süreklilik tarafından yok edilmektedir. Kendinden geçmiş bir ölme biçimi.

Şiirde gizlenmiş bir şekilde bile olsa tanrı şiirin öznesi olmadığı gibi şair de sözcelemin öznesi değildir. Söze egemen olan dilyetisi bu sözün içinde kaybolup gitmektedir. Keza tanrının ismi hem Babanın ismi, yani (baskı altında tutma, gösteren, iğdiş edilme) yasasıdır hem de bu yasanın hem özne hem de dilyetisi üzerinde oluşturduğu bir baskıdır. Bu yasa gövde-sözcük içinde yok edilmektedir. Şiirsel metin artık ya da iz bırakmayan, gösteren atomunun (tanrının ismi) emilmesinin somut örneğidir. Bu olay şiirsel metnin dilyetisi süreci ve dilyetisinin de aynı emilme süreci içinde *Yasayı parçalayıp yok etmesinin* somut bir

örneğidir.

Şiir, Tanrı'nın isminin ölümcül bir yadsınmasıdır. Bizim gibi artık bir tanrıya sahip olmayan ve dilyetisini Tanrı'ya (Tanrı'nın isminin somut ve fallik değeri bizim açımızdan söylevin tamamına yayılmış durumdadır) dönüştüren bir toplumda, şiir, bizimle dilyetisi arasındaki çelişkinin kendisidir. Dilyetisi karşısındaki ölüm içtepimizdir. Kodun yok edilmesini sağlayan bir güçtür.

Tanrının Dokuz Milyar İsmi

Yeni bir bilim-kurgu romanında (Arthur Clarke, *Tanrı'nın Dokuz Milyar İsmi*) Tibet'in kuş uçmaz kervan geçmez bölgelerinden birindeki Lama kardeşler tüm yaşamlarını Tanrı'nın isimlerini saymakla geçirmektedirler. Bu isimlerin sayısı oldukça fazladır. Tam dokuz milyar. Hepsini söyleyip bitirdikten sonra dünyanın sonunun geleceğine inanmaktadırlar. Tanrı'nın tüm isimlerini birer birer sayarak, Ona ait gösterenler bütüncesinin tamamını adım adım tüketmek Lamalara özgü dini bir çılgınlık ya da onlara özgü bir ölüm içtepisidir.

Oysa Lamalar bu işi çok yavaş bir şekilde yapmaktadırlar. Bu yüzden sayım işi yüzyıllardır devam etmektedir. Tam bu sırada müthiş bir kayıt ve çözme hızına sahip gizemli Batı ürünü makinelerden söz edildiğini duyarlar. Aralarından birini, sayım işini kolaylaştırma amacıyla, IBM'e güçlü bir bilgisayar sipariş vermesi için gönderirler. Amerikalı teknisyenler Tibet dağlarına gelerek makineyi ve programı yerleştirirler. Onlara göre dokuz milyar ismin[9] sayım işi üç ayda tamamlanabilecektir. Doğal olarak teknisyenler bu tür bir öngörüyü kabul etmemekle birlikte sayım işleminin bitmesine az bir süre kala, rahiplerin bu öngörü doğrultusunda, kendilerini de ortadan kaldırabile-

[9] Bu öyküdeki mizah oldukça ilgi çekicidir. Ölüm içtepisinin bulunmadığı bir yerde ölümü kaydetme işinde başarısız olan bir şey varsa o da sibernetik sistemlerdir.

ceklerini düşünüp, manastırı terk ederler. Ne var ki uygar dünyaya doğru ilerlerken, yıldızların birer birer sönmeye başladığını fark ederler...

Starobinski'nin üzerinde yoğunlaştığı üçüncü noktaysa şiir sanatının özgünlüğüdür. Aslında Saussure'ün ortaya çıkarmış olduğu ve bilinçli bir muhasebe ürünü olan bu kurallar her türlü dilyetisinin temel taşı haline getirilebilir. Birinci kurala (çiftleşme kuralına) göre:

> Dil, kendisinden yararlanmak isteyen her insanın emrine her an için o kadar çok ses olasılığı sunmaktadır ki... herhangi bir çaba gerektirecek yeni bir kombinezon üretmeye gerek kalmamakta geriye yalnızca *dikkat edilmesi gereken* bir kombinezon zorunluluğu kalmaktadır.

(Hatta bu bile gerekli değildir bu konuda rastlantı, saf olasılık yeterli olabilir). Ya da

> Burada varlığı tespit edilmiş olan ses simetrisi denilen olgular ("simetri" terimi başlı başına bir indirgemedir; bir başka deyişle bu sesbirimlerin yinelenme sürecinin spekülatif bir tekrardan ibaret olduğunu düşünmek anlamına gelmektedir) insanı şaşırtmakla birlikte gözlemlenmiş bir kuralın sonucu olma şansına da sahiptirler (ancak onların var olduğu dönemden bu yana hemen hiç kanıt kalmamış gibidir). Pek çok içsel yanıtın varlığını doğrulayabilme adına, hiç de bilinçli sayılamayacağı gibi üstüne üstlük neredeyse tamamen içgüdüsel olarak nitelendirilebilecek, bir *yankı zevkinden* söz edebilmek mümkün olabilir gibi geliyor.

"İçgüdüsel yankı zevki" demek şairi aslında dilyetisine ait zerrecikleri hızlandırmakla görevli bir varlığa indirgemek, alışılmış dilyetisindeki yinelenme oranını güçlendirmekten başka bir şey yapmadığını düşünmek demektir. "Esinlenme" denilen şey buysa o zaman, bunun için herhangi bir muhasebe işlemine gerek yoktur. Biraz "dikkat" biraz da

"içgüdü" bunun için yeterlidir.

> Eski toplumlardaki şiir uygulamasının esinlenmiş bir sözden çok saplantıya dönüşmüş bir rite benzeme gibi bir zorunluluğu mu vardır?

Evet burada biçimsel bir çelişki vardır.

> Geleneksel heceleme yönteminin kutsal şiirlerin söyleniş biçimini *saplantısal* olarak nitelendirilebilecek bir düzenliliğe indirgediği bir gerçektir. Olgular çerçevesinde, şair, her ses unsurunu aynı dizede iki kez kullanmaya iten abartılmış biçimsel zorunluluklar bulunduğunu düşünmemizi engelleyebilecek bir şey yok gibi...

Şair ister esinlenmiş bir yansıtıcı isterse saplantılı bir muhasebeci olsun sonuç olarak yorum düzeyinde değişen bir şey olmamaktadır. Bir başka deyişle çiftleşme ve gövde-sözcük yankılanma, yinelenme, "taklit yoluyla çoğaltma" vb. şeylerin bir sonucu olup, kısaca şiir sanatı bir kombine etme oyunudur. Her dilyetisi kombinatuvar özelliklere sahip olduğuna göre, bu durumda, şiir sanatının da yeniden dilyetisine özgü özel bir vakaya dönüşmesi doğaldır.

> Gövde-sözcük neden söz *sürecine* özgü bir biçim olmasın; ne tümüyle rastlantısal ne de tümüyle bilinçli bir süreç. Söylev içindeki ilk sözcüğün telaffuz edilen ve edilmeyen unsurlarını yansıtacak ve yineleyecek bir yer değiştirme, türetici bir bilinçdışı tekrarlardan söz edilemez mi? Bilinçli bir *kural* olmayan gövde-sözcüğü, tema-sözcüğün nedensizliğinin bir süreç haline getirildiği, bir *süreklilik* (ya da bir yasa) şeklinde düşünebilmek mümkün.

Tema-sözcük varsayımını mı, dize içine kesinlikle dağıtılma zorunluluğunu mu?

> Bu basit gerçeğin keşfi demek dilyetisinin ucu bucağı olmayan bir kaynak olduğunun ve her tümcenin gerisinde gözümüze biçimsel olarak tekil gibi görünen ve bu özgün tekilden kopup gelen çok sayıdaki gizli sesin keşfedilmesi demektir.

O zaman Saussure neyi keşfetti sorusunu sormak gerekir? Hiçbir şeyi mi? "Bir yanılgı hazzını" bile keşfedemedi mi? Daha kötüsü keşfettiği şey kesinlikle sıradan bir şey miydi? Saussure'ün varsayımını bu şekilde genelleştirirseniz onu yok etmiş olursunuz. Dilbilimsel "inancın", şiire özgü radikal farklılığı nasıl yadsıdığı apaçık ortadadır. Oysa Saussure şiirsel hazzın etkisi altında kalmıştı. Bu kesinliğin sağladığı haz sayesinde dilin, sıradan bir söylevde karşılaşılan basit bir art ardalık alışkanlığı kesp etmesi, çizgisel bir şekilde açılıp yayılması yerine kendi kendisiyle uyum içinde olması gerektiğini düşünmekteydi. Starobinski bütün bunlardan kesinlikle söz etmemektedir. Onun açıklamalarında kesinlik bir "saplantı", psikopatolojik bir kategoridir. Kalıntı bırakmayan yineleme olası bir yinelenme/ortaya çıkışa, gövde-sözcüğün dağılımı "dile özgü çoklu fısıltı"nın yanı sıra her bir anlamın sırasıyla öne çıktığı uyumlu bir bağlamsallığa dönüşmektedir.

> Her söylev alt bölümlere sahip bir bütündür... zaten her metin bir başka metnin alt metni olarak kabul edilebilir... her metin bir başkasını kapsar bir başkası tarafından kapsanır. Her metin üretken bir üründür vs.

Hadi bakalım, *Tel Quel*'cilere özgü "iç içe" geçmiş metinsellik konusunda, Matruşka bebekleri iş başına!

Starobinski'nin tartışması sonuçta: (Saussure'ün varsayımı izlendiğinde) ya şair biçim delisi bir sapıktır ya da gerçekleştirdiği işlem herhangi bir dilyetisine özgü bir işlem olduğundan bu durumda sapık olan Saussure'dür ve bulduğunu sandığı her şey tarihsel, geçmişe yönelik bir araştırmacı yanılsamasıdır. Çünkü,

> görünüşe göre, her karmaşık yapı, gözlemciye, kendisine anlam yüklenebilen bir alt bölüm seçeneği sunmaktadır. Bu alt bölüme *a priori* bir mantıksal ya da kronolojik evveliyat atfedilmesini engelleyen bir şey yoktur.'

Zavallı Saussure'se her yerde gövde-sözcükler buluyor ve kendi uydurduğu hayaletleri şairlere atfediyordu!

Starobinski ve dilbilimciler için düş görme diye bir şey yoktur. Onlar Saussure'ün varsayımını gidebileceği en uç noktaya kadar götürerek yok etmektedirler. Onu *biçim* düzeyinde değerlendirmek yerine *içerik* düzeyinde köşeye sıkıştırmaktadırlar (gövde-sözcüğün kesinliği, olumlu sunumu, biçimsel dönüşüme uğraması). Şiir sanatı açısından önemli olan üretim ya da bir tema konusundaki kombinatuvar değişkenler veya kimliği belirlenebilecek bir "alt bölüm" değildir. Böyle olsaydı o zaman onu gerçekten de evrensel bir söylev çekme yöntemi olarak benimseyebilmek mümkündü (aksi durumdaysa şiir sanatı bir *zorunluluk* olarak algılanmadığından; söylev karşıtı bir yöntem olmanın sağladığı bir statü ya da özgün bir haz da söz konusu olmamaktadır). Gövde-sözcük çalışmasının ortaya çıkardığı şey, bunun, herhangi bir terim ya da temaya *geri dönüş noktası* şeklinde algılanamamasıdır. Bu aşamada tema-sözcüğün bilinçli ya da bilinçsiz varlığı yapay bir sorun haline gelmektedir. Bunun nedeni Starobinski'nin dediği gibi her dilyetisinin bir tür sayı ya da formüle indirgenebilmesi değildir. (Çünkü şiirsel biçim zaten bu sayının *ortadan kaldırılması* demektir). Saussure tarafından betimlenmiş olan bu biçim, en eskisinden en yenisine şiir sanatının bütünü için geçerlidir. Bu sayının ortadan kaldırılma ilkesi, formülün varlığını kanıtlama[10] zorunluluğunun ortadan kalktığı günümüzde bile geçerliğini sürdürmektedir. Arkaik şiirde bir tema-sözcük biçimine sahip olan bu sayı; modern şiirde, o biçimiyle, diğerlerinden yalıtılması olanaksız bir anlam öbeği hatta Leclaire'ci ya da bilinçaltına özgü yitik bir formül ya da *Tel Quel*'cilerin sözünü ettikleri "farklı kılıcı gösterilen"den başka bir şeye benzememektedir. Burada önemli olan, şiir sanatının, gövde-sözcüğü ortaya çıkaran değil *ortadan kaybolmasını sağlayan bir yöntem* olarak

[10] Freud'un ölüm içtepisi varsayımı konusunda da benzer şeyler söylenebilir. Yaptığı itiraflara bakılarak klinik açıdan, süreç ve içerik olarak, kanıtlanması olanaksız olan bu dürtü, psişik işleyiş ve anti-logos ilkesi olarak biçimsel düzeyde bir devrim olarak nitelendirilebilir.

görülmesidir. Bu açıdan Saussure'ün başarısızlığının bir kanıt olarak sunulması daha iyidir. Aksi takdirde bir içeriğin varlığını kanıtlama konusunda yoğunlaşsaydı, asıl o zaman biçimin kesinliğine bir son verebilirdi. Şiir sanatını sıradan bir uygulamaya dönüştürenlerle karşılaştırıldığında, Saussure'ün başarısızlığı ve tattırdığı hazzın kökeninde, bu sanatı evrensel bir dilyetisine dönüştürmesi ve varlığını zorunlu hale getirmesinin bulunduğu görülecektir.

DİLBİLİMİN DÜŞGÜCÜ

Şimdi de dilbilimcilerin, Saussure'den bağımsız bir şekilde, şiir sanatını ne hale getirdiklerine ve bu ikincinin "bilimin" başına açtığı dertlere buldukları çözümlere bir göz atalım. Biraz düşünülüp taşınıldığında, dilbilimcilerin tehlike karşısında yaptıkları savunmaların, ekonomi politiği yönlendirenlerin (ve Marksist eleştirmenlerinin), daha önceki toplumlar ve bizimkinin alternatifi olan simgesel düzen karşısında yaptığı savunmaya tıpatıp benzediği görülmektedir. Yürütülen akılcı ilkede hiçbir değişiklik yapılmadığı gibi; soyut bir evrensel söylev ve üretim düzenini hiç çekinmeden somut bir gerçeklik gibi sunmalarını sağlayan nedensizlik ve düş gücü konusunda da hiçbir değişiklik yapmamışlardır. Birer bilim dalı olarak bu düzene inanmamaları için bir neden yoktur; çünkü onlar bu düzenin bekçisidirler; her birinin kategorilerini farklılaştırma ve onlar üzerinde oynamayı tercih ettiği görülmektedir.

Keza dilbilimciler, şiir sanatının, kullandığı göstergeyi biraz hırpalandığını kabul ederken; gösteren ve gösterilen ayrımıyla, eşdeğerlik yasası ve yeniden canlandırma işlevini kesinlikle yadsımaktadırlar. Hatta bu sayede gösteren, gösterileni çok daha güzel bir şekilde yeniden canlandırmakta/temsil etmektedir; çünkü gösterenin tözü ve dışavurduğu ifade edilen şey arasındaki –söylevdeki gibi kendisine nedensiz bir göndermede bulunma yerine– *zorunlu* bağıntı, gösterilenin doğrudan "dışavurulmasını" sağlayabilecektir". Burada yalnızca gösterene bir özerklik

tanınmaktadır:

> Sesler aracılığıyla iletilen kavramsal mesajlar zorunlu olarak sesler ve ritimlerin zincirleme dışavuruluşunun içerdiği, gerçek anlamda bir kavram niteliğine sahip olmayan, mesajlardan farklı olacaktır. İkisinin, kimi zaman çakışıp kimi zamansa birbirlerinden koptukları görülmektedir... (İvan Fonagy, *Diogène*, no: 51, 1965)

Böyle söylenilmesinin nedeni gösterenin yalnızca sözleşmesel değil, nesnel ve yaşamsal düzeyde de söylemek istediğini daha iyi ifade edebilmesidir: "Swinburne'ün dizelerinde meltemin varlığını hissediyoruz..." Bu görevin birinci eklemliliğe ait olduğu kavramsal dil düzeyindekinin tersine, zihinsel canlandırma *ikinci eklemliliğe ait sesbirim* tarafından yerine getirilmektedir. Ancak yeniden canlandırma biçiminde bir değişiklik yoktur. Burada da amaç *gönderme* yapmak olup –ancak bu iş, kavrama, dil ya da sözdizim terimleriyle göndermede bulunma şeklinde değil– ünlüler, heceler ve dilyetisel atomların ritmik bir şekilde kombine edilerek mevcut bir öze, şeylerin oluşturduğu özgün bir sürece gönderme yapma şeklindedir (birincil sürece dönüştürülen "meltem" gibi!) Dilin tözü ve dünyanın özü (rüzgâr, deniz, duygular, tutkular, bilinçaltı, yani "gerçek anlamda kavramsallaşamamış" görünüp aslında algılama kodu tarafından hiç fark ettirilmeden kavramsallaştırılmış olan şeyler) arasında her zaman olumlu bir bağıntı, *değerler* arasındaysa bir eşdeğerlik oyunu vardır.

Örneğin ince ünlüler belirsizliği ifade ederlerken vs.; bunun *nedensiz* bir kavramsal karşılığı olacağına, *zorunlu* sesçil bir karşılığı olacaktır. Örneğin Rimbaud'nun ünlüler üstüne kurulu soneleri ve Fonagy'nin dilsel seslerin "simgeselliği" üzerine yazdıkları (*Diogène*, no: 51, s. 78). Bir başka deyişle herkes i'nin u (ou)'dan daha hafif, daha hızlı ve daha ince; k ve r'nin l'den daha sert oldukları konusunda vs. birleşecektir. "İ şeklinde telaffuz edilen ünlü harfe atfedilen inceliğin; bu ünlünün telaffuz edilme anında dilin pek de bilinçli sayılamayacak kinestezik algılan-

masına bağlı olabileceği söylenirken; ciğerden gelen l ya da dudakların arasından çıkan m'ye oranla, adaleleri daha çok zorlayan r daha erkeksi görünecektir...!" Özgün bir dil hakkında bundan güzel bir metafizik düşünce olamaz. Bu, şiirsel dile, meydana çıkartılıp, yazıya geçirilebilecek yeni bir *doğal kaynak*, dilsel bir dışavurum yeteneği bulma konusunda girişilmiş umutsuz bir mücadeledir.

Aslında bütün bunlar kodlanmış olup, sesi duyulan meltemle yinelenen "f" sesbirimi arasında bir bağıntı kurmak, "masa" sözcüğüyle masa kavramı arasında bir bağıntı kurmak kadar anlamsız bir şeydir. Aralarındaki benzerlik bir müzikle canlandırdığı (manzara ya da tutku) şey arasındaki benzerlikten öte değildir. Böyle bir bağıntı ancak kültürel sözleşme ya da bir *kodun* sonucu olabilir. Bunun antropolojik ("kendiliğinden" yumuşak olan ünlüler) bir kod olması nedensiz olmasını engellememektedir. Zaten böyle bir görüşe Benveniste aracılığıyla karşı çıkılarak, "masa" sözcüğüyle "masa" kavramını birbirine bağlayan güçlü kültürel sözleşmenin gerçek bir *zorunluluğa* benzediği ve dolayısıyla göstergenin her zaman güdümlenmiş olduğu söylenebilir. Bu doğrudur, yani nedensizliğin kökeninde göstergenin kendi iç örgütlenmesi değil, bir *değer* olarak dayatılması vardır. Bir başka deyişle eşdeğerli ve yasal iki ayrı süreç olarak kabul edilmektedirler. Gösterge sanki sizinle ilişki kurmaya çalışan bir gerçekliğin içinden çıkıp gelen, bir başka şeyin *yerini-alan* bir şeye benzemektedir. Dilbilimsel metafizik böyle bir şey olup; bu metafiziğin şiir sanatını yorumlama yöntemi de tamamen bu varsayımın etkisi altındadır.

Buna karşın Harpo Marx parola olarak kullanması gereken "kılıçbalığı" sözcüğü yerine gerçek bir kılıçbalığı gösterdiğinde; terimin yerine göndereninin koyarak aralarındaki ayrımı yok etmekte ve nedensizlikle birlikte yeniden canlandırma sistemine de gerçek anlamda son vermektedir. Bu kusursuz bir şiirsel edimdir. Burada "kılıçbalığı" adlı gösteren bizzat göndereni tarafından ölüme mahkûm edilmektedir.

Jakobson, ister kavramsal isterse yarı kavramsal olsun, şiirsel işlevi, her zaman "mesaj" ve "bu mesajın amacı"ndan yola çıkarak tanımlamakta ve böylelikle gösterenleri işlemsel açıdan özerkleştirerek *ek* bir anlam yüklemekten başka bir şey yapmamaktadır. Kavramın anlaşılması bir şey –gösteren bir başka *değeri* güncelleştirmekle birlikte bu yine de bir değerdir– gösterenin kendi düzeyinde iş görmeyi sürdürmesiyse bir başka şeydir. Zaten Jakobson bu şiirsel işlevi sıradan bir dilsel, ek ve alternatif olma şansı olmayan işleve indirgemektedir. Gösteren özerk bir değer olarak kabul edildiğinde ortaya anlamsal bir artıdeğer çıkmaktadır. Şiir sanatı size daha çoğunu verir!

Göstereni kendi kendisiyle karşı karşıya getiren bu durum yinelenme, iç yankılanma, titreşim, sesçil yineleme vs. şeklinde çözümlenmektedir. (Hopkins: "Dize aynı ses malzemesini tamamen ya da kısmen yineleyen bir söylevdir" demektedir). M. Grammont ise *Traité de la phonétique*'de (1933) şöyle demektedir:

> Şair unvanını gerçekten hak eden insanların, sözcüklerin ve onları oluşturan seslerin etkileme değerleri konusunda hassas ve güçlü bir duygusal yapıya sahip oldukları herkesin malûmudur. Bu *değeri* okuyucuya iletebilmek amacıyla temel sözcük etrafında onun özelliklerini taşıyan sesbirimleri yeniden canlandırdıkları ve bu sözcüğü içinde yer aldığı dizenin ana sözcüğü haline getirdikleri görülmektedir.

Bütün bunlarda "gösteren" hep gösterilenle rekabet halinde olan, olumlu bir düzenlemeye benzemekte, Fonagy'nin dediği gibi kimi zaman ikisi birbiriyle uyuşmakta, kimi zaman ayrılmakta ancak sonuçta *gizli bir anlamlama sürecine* dönüşmekten başka bir şey yapamamaktadırlar. Ne var ki ne gösteren ne de gösterilen söylevin elinden kaçamamaktadır. Şiir sanatını, söylev düzenine özgü işlevsel kategorilerden birinin özerkleştirilmesi olarak gören bir bakış açısı başka ne diyebilir ki?

Diğer Jakobson formülü de benzer bir yanılsama içindedir. Buna göre şiirsel işlev seçme ekseniyle kombinezon

ekseni arasında bir eşdeğerlik ilkesi olduğunu savunmaktadır. Eşdeğerlik, sekansı oluşturan bir yöntem haline getirilmektedir.

> Şiirde her hece aynı sekansın tüm diğer heceleriyle ilişkilendirilmekte; altı çizilen her sözcüğün bir başka sözcüğün eşdeğerlisi olması gerekmektedir. Aynı şekilde altı çizilmeyen her sözcük de altı çizilmeyen diğer bir sözcükle eşdeğerli olmak durumundadır. Örneğin (aruz ölçülerine göre) uzun olan bir başka uzuna, kısaysa kısaya eşit olmak durumundadır vs. [Jakobson, "Linguistics and Poetics", *Language in Literature*, ed. K. Pomorska ve S. Rudy, Cambridge, Mass: Harvard, 1987, s. 71.]

Hiç kuşkusuz burada alışıldık söz dizime özgü bir eklemlemeden değil *yapısal özelliklere sahip* bir mimariden söz edilmektedir, zira aruz vezninde eşdeğerliklerin hecelere bölünmesinin dışında bir şey düşünebilmek olanaksızdır. Jakobson burada gösteren düzeyindeki *çelişkinin* yerine gösterilen düzeyindeki çelişkiyi koymaktadır.

Zira şiir sanatını söylevsel metinden ayıran temel özellik çelişkidir.

> Çelişki kendinden başka bir şeyi amaçlamayan her mesaja özgü kusursuz, kendisine yabancılaşabilmenin olanaksız olduğu, bir özelliktir. Kısaca şiirin zorunlu bir sonucudur. [Jakobson, *a.g.e.*, s. 85.]

Oysa Empson: "Şiirin temelinde çelişkiye özgü tezgâhlar vardır" [Empson, *Seven Types of Ambiguity*] demektedir. Yine Jakobson:

> Şiirsel işlevin gönderenler sistemi karşısındaki üstünlüğü göndereni (temelanlam) ortadan kaldırmamakta ancak onu daha karmaşık bir hale getirmektedir. Çift anlamlı bir mesaja, ikili bir yapıya sahip gönderici ve alıcıyla bir de ikili bir gönderen uygun düşmektedir. [Jakobson, *a.g.e.*, s. 85.]

Böylelikle söylevsel iletişimin tüm kategorileri şiir sanatı içindeki "yerlerini almaktadırlar" (her nedense Jakobson'un

sözünü etmediği kod dışında kalan tüm kategoriler. Onların arasında neden kod diye bir şey yoktur? Yoksa onda da çelişkiler mi vardır? Bu durumda dil ve dilbilimin sonunun geldiği söylenemez mi?) Çelişki tehlikeli bir şey değildir. Özdeşleşme ve eşdeğerlik *ilkesiyle* bir değer olarak anlam ilkesinde herhangi bir değişikliğe yol açmayıp, yalnızca bu değerleri sarsmakla yetinmekte; özdeşleşme alanını genişleterek, gönderenler sisteminin oyun kuralını karmaşıklaştırmakta ancak ortadan kaldırmamaktadır. Keza Jakobson için çelişkili gönderici ve alıcı, yazar/okuyucu ilişkisiyle karşılaştırıldığında, BENin/SENden kopmasından başka bir şey değildir. Bir başka deyişle karşılıklı özne olma konumu yitirilmeyip, bir anlamda özneler çoğalmakta; özneler devingen bir *özne konumuna* sahip olmaktadırlar. Bu durumda mesaj da, sahip olduğu mesaj tanımına oranla devingen, karmaşık hale gelmektedir. Tüm kategoriler (gönderici, alıcı, mesaj, gönderen) hareketlenerek, karşılıklı konumlarına göre yer değiştirmekte ancak söylevin yapısal kodlamasında bir değişiklik olmamaktadır.

Demek ki "çelişki numaraları" söylevin biçiminde pek bir değişikliğe yol açamamaktadırlar. Jakobson şöyle demektedir:

> Şiir, söyleve, söz sanatına özgü süsler eklemekten ibaret bir şey değildir. Bir başka deyişle şiir söylevle her türlü bileşeninin söyleniş biçiminin yeniden gözden geçirilmesini içermektedir.

Bu gözü pek ve karmaşık bir formüldür; çünkü bileşenler (gönderici/alıcı, mesaj/kod vs.) ayrıyken bile var olmayı sürdürmektedirler. Yalnızca "yeniden gözden geçirilmişlerdir" o kadar. Genel uygulama düzeyinde bir değişiklik yoktur, yani bu bir söylev ekonomi politiğidir. Bu düşünce hiçbir konuda işi farklı işlevlerin *ortadan kaybolma aşamasına*, yani iletişim öznesinin (öyleyse gönderici/alıcı ayrımının) ortadan kaybolmasına kadar götürmemektedir. Şiire kesinlik kazandıran bu düşünceler "çelişki" ve dilbilimsel kategorilerdeki belirsizliğin hesabına geçirilmekte-

dir. "Bu söylev içinde söylevle", "kendinden başka bir şeyi amaçlamayan mesaja" benzemektedir. Bir başka deyişle bütün bu açıklamalar bir *çelişki retoriğine* benzemektedir. Oysa kendi kendini açıklamaktan aciz (anlamsal şaşılık) karmaşık söylev yine de olumlu bir söylevdir; çünkü *göstergelerden oluşan söylevi bir değere dönüştürmektedir.*

Oysa şiir sanatında durum tam tersidir, ortadan kaybolmak isteyen bir dilyetisinin önce var olması gerekmektedir. Şiirde, dilyetisinin amacı dilyetisine benzemek değil benzememektir. Şiir, mesajın mantıksal yapılanma sürecini bozmakta ve göstergenin anlamlı, düşünce ürünü bir gösterge olmasını sağlayan içsel düzeni parçalarına ayırmakta, yani göstergeyi gerçekten çelişkili bir şey haline getirmektedir. Şiir sanatı gösterge ve mesaja özgü bu kısırdöngünün ortadan kaybolması demektir.

⌘

Bu yaklaşım romantizmden bu yana sanatsal biçim kuramını yönlendiren metafizik, yani bütünün parçalarından farklı niteliğe sahip olduğunu düşünen burjuva metafiziğinin aynısıdır. Buna göre sanatın amacı: "Bir bütün olma yetisi, kendisinden daha büyük ve her şeyi kapsayan bir başka bütüne ait olmaktır ki, bu da içinde yaşadığımız evrendir." [John Dewey, *Art as Experience*, s. 194-5; Umberto Eco'nun *Açık Yapıt*'ında alıntılanmış.] Bu kozmolojiyi benimseyen Umberto Eco onu dilbilimsel terimlere dökmektedir. Bir başka deyişle bu anlamsal bütünlük "zincirleme tepki ve göstergelerin sonsuz sayıdaki çoğaltımıyla" sağlanmaktadır.

> Gösteren ve gösterilen özdeşleştirilmeye çalışılmaktadır. Estetik gösterge temelanlama gönderme yapacağım diye kendini yiyip tüketmemekte, buna karşılık, yapısındaki malzemeyle eşi benzeri olmayan bir şekilde *bütünleşerek*, verdiği haz aracılığıyla zenginleşmektedir. Anlam sürekli olarak göstergenin etrafında dönüp durmakta ve yeni yankılanmalarla zenginleşmektedir... (*Açık Yapıt*)

Böylelikle gönderen sistemleri (temelanlamsal) evresine ait ilk şema ortaya çıkmakta, daha sonraysa "kuramsal açıdan sonsuz sayıdaki" –kozmik göndermenin yapıldığı yer– zincirleme tepkinin devreye girdiği "uyumlu" bir gönderen evresi şemasıyla karşılaşılmaktadır.

Bu kuram, şiir sanatı konusunda söylenebilecek her şeyin, yani anlam konusundaki çelişki, çok anlamlılık, çok değerlilik ve çok sesliliğin ideolojik temelini oluşturmaktadır (psikanaliz bile onun elinden kurtulamamıştır). Her zaman *gösterilenle* oynanmakta ancak anlamların aynı andalığında bir değişiklik olmamaktadır.

Fonagy şöyle demektedir (*Diogène*, no: 51, s. 104):

> Çizgisel söylevin gerisinde zengin bir çok sesliliğe sahip, farklı mesajlardan oluşan uyumlu bir bütün gizleniyor.

Şair, şiirini, dilyetisindeki anlambilimsel yoğunluk, bilgi zenginliği vb. her türlü ruhsallıktan "arındırmaktadır" (bu da okuyucuyu ayrımlayıcı bir yorum bilimine doğru itmekte; böylelikle her okuma metne kişisel ses uyumları getirerek zenginleşmesini sağlamaktadır). Bu masal "vahşi", henüz bir kavram niteliğine sahip olamayan geçmişte kalmış bir dille, bekâreti bozulmamış bir anlam üzerine kuruludur:

> Kavrama uyan ve geçmişteki bütün deneyimlerin iskeletine benzeyen bildik terim, henüz bakir ve evcilleştirilememiş bir gerçeklikle yüz yüze bulunan şair tarafından yadsınmaktadır.... Her seferinde yoğun bir kişisel deneyimden yola çıkılarak sözcüğün yeniden yaratılması, bir iskelete benzeyen şeye can ve kan katılarak benim gözümde sahip olduğu somut gerçeklik ortaya çıkartılmalıdır. (*A.g.e.* s. 97.)

Şiir sanatına bekâretini yeniden kazandırabilmek amacıyla kavramı soymak mı yoksa giydirmek mi gerektiği konusunda bir karar verebilmek oldukça güçtür! Zaten önemli olan "şeyler arasında var olan gizli ilişkilerin" ortaya çıkartılmasıdır.

Bu "dahiyane" ve romantik kurama özgü görüşler günümüzde, paradoksal bir şekilde, enformatik terimleriyle yeniden yorumlanmaktadır. Çok seslilikten kaynaklanan "zenginlik", "bilgi fazlılığı" terimleriyle ifade edilmektedir. Gösterilen düzeyinde Petrark'ın şiiri, aşk konusunda, muazzam bir bilgi birikimi anlamına gelmektedir (Umberto Eco, *Açık Yapıt*). Gösteren düzeyindeyse dilin bildik ve öngörülebilecek düzenindeki belli bir dağınıklık, kopuş ve yadsıma tipi mesajdaki bilgi miktarını artırmaktadır. Şiirde bir fon görevi yapan düzensizlik ve düzen arasında "diyalektik bir gerginlik" olmalıdır. Oysa dilbilimsel sistemin en akla yakın kullanımında bile böyle bir şey olamayacağı gibi, şiirsel yaratıcılığın göreceli belirsizliği maksimum bir bilgi oranı anlamına gelmektedir. Burada da şiir sanatı aldığından çoğunu geri vermektedir.

Bu sayede semiyolojik düş gücü niceliksel betimlemeyle romantik çok sesliliği çok güzel bir şekilde uzlaştırmaktadır.

> Şiirsel yapı olasılıkları sıralama yöntemiyle daha kesin bir şekilde betimlenip, yorumlanabilir.... Bir dize, bir dörtlük, bir şiirin ses dokusunda yer alan belli bir sınıfa ait sesbirimlerin ortalama yinelenme frekansı üstüne çıkan bir sözcük sıralaması ya da iki karşıt sınıf arasındaki uyumsuzluğu ortaya çıkartan bir buluşturma *gizli bir anlamlama anlaşması* görevi yapmaktadır. [Fonagy, *Diogène*, 51.]

"Dilyetisinin biçimi açıkça çekirdeğimsi bir yapıya sahip olup, zerrecik yöntemiyle betimlenebilir" (Jakobson). Kristeva'nın ("Poésie et négativité", *Séméiotikè*, s. 246) düşünceleri bundan pek farklı değildir:

> Sözcükler anlamlarının içine hapis olunmuş, bölünmesi olanaksız bütünler olmaktan çok sözcükten sözcüğe geçerek söylev unsurları arasında kuşku duyulması olanaksız, bilinçsiz ilişkiler oluşturan sesli ve yazılı anlam birlikteliklerı olup, bu unsurlar arasındaki ilişkinin *dilin anlamla ilgili altyapısını* oluşturduğu söylenebilir.

Bütün bu formüller dile özgü "Brownien" bir aşamayla fi-

ziksel maddenin moleküler aşamasına benzeyen bir gösteren dağılımına uygun gibidirler. Bir atom çekirdeğinin zerrecik tarafından emilmesi ya da füzyon sırasında ortaya çıkan yeni moleküler benzerlikler gibi bu formüller de anlam "harmonileri"nin ortaya çıkmasına yol açmaktadırlar. Bütün bunlar madde konusunda olduğu gibi söylev konusunda da bir "altyapı", "gizli bir anlaşma" bir başka deyişle mantıksal açıdan daha öncesine dayanan bir aşama ya da daha basit bir yapılanma şeklinde düşünülmektedir. Atom ve moleküllerin, dilyetisinin ikinci eklemliliğine indirgendiği, söylevle ilgili bir "materyalist" bilimsel görüş. Şiirsel aşamada karşılaşılan bir de moleküler aşama vardır ki, bu, çeşitli anlam örgütlenmeleri öncesine ait ilk aşamadır. Zaten Kristeva ürettiği metafordan çekinmemekte ve dilbilimin (şiir sanatı) anlam sürecini anlamlı atomlara bölmesi gibi modern bilimin de insan vücudunu yalın elemanlara böldüğünü söylemektedir.

Birinci eklemlilik metafiziğine (anlamlı birimlere bağlanan gösterilenler metafiziği) rakip bir *ikinci eklemlilik metafiziği* denilebilecek şey, yani söylevin en küçük unsurları olan ayrımlayıcı birimlere bağlı altyapısal bir anlamlamanın sonuçlarıyla tam da bu noktada karşılaşılmaktadır. Ancak bu unsurlar burada bile birer pozitif çekim gücüne sahip olup (tıpkı atom ve moleküllerin basit birer çekim gücüne sahip olmaları gibi), dizilme ya da olasılık üzerine kurulu bir düzenlenme biçimine boyun eğen somut seslerden ibarettirler.

Oysa şiir sanatı sözcükler ya da sözdizimsel eklemlenme üzerine kurulmadığı gibi, özerk bir fonematik eklemlenme üzerine de kurulmamıştır. *Birinci eklemliliğe ikinci eklemlilikle karşı çıkmamaktadır.*[11] Şiir sanatı, dilyetisinin

[11] Çift eklemlenme biçimini birbirinden ayırma ve muhtemelen birini diğerinden türetme düşüncesi bir düşten başka bir şey değildir. Dil düzeyinde, dilbilimsel olmayan gösterge sistemlerindekinin (jestler, sesler, renkler) eşdeğerlisi olan, "belirleyici" birinci eklemliliği devre dışı bırakmak bir düşten başka bir şey değildir. Bu yanılsama (J. F. Lyotard'ı *Discours, Figure* başlıklı

söylev özelliğiyle *bir dışavurum yolu* olarak (ve dilbilimsel bir nesne olarak) işlemsel özerkliği üstüne oturan analitik ayrımın yok edilmesi demektir. Fonematik düzeyin sözlüksel kavram ya da tümceden daha "materyalist" olması için bir neden yok ki. En küçük töz birimleri haline getirildikleri an, sesbirimler de atomlar gibi idealist birer gönderene dönüşmektedirler. Bilim, atom fiziği sayesinde pozitif akılcılığı daha da geliştirmiştir. Bu gelişme kesinlikle bilime özgü nesne ve özne konumlarının karşılıklı olarak yok edilmesi yönünde bir yöntemin ortaya çıkartılması şeklinde olmamıştır. Günümüzde artık bir ilerleme kaydedemeyen bilim gidebileceği en uç noktaya ulaşmıştır. Bu aynı zamanda materyalizmin de kuramsal açıdan tam bir bunalıma girdiği noktadır. Bir başka deyişle bunalımının zirvesinde bulunan bir bilimden, "diyalektik" aracılığıyla bilim ötesi sayılabilecek bir noktaya geçilemez. Çünkü bilim ötesini, bilimden kesin bir şekilde ayırabilmek mümkün değildir, zira bilim ötesinin temelinde bilimi yadsıma (diyalektik bir yadsıma değil sadece yadsıma) vardır. En katıksız materyalizm bile değerle sınırlı bir akılcılık ilkesinin ötesine geçemeyecektir.

Tel Quel dergisi, gösterge yapı-bozumu çözümlemelerinde işi gösterenden tamamen "kurtulmaya" kadar götürmektedir. Gösterilen ve mesaj ipoteğine bir son verilmekte, "çok içeriklilik" ortadan kaldırılmakta, çoğul bir gösteren oluşturulmaktadır. Çelişkili mesajın yerini, katıksız "nesnel" mantık çerçevesinde ortaya çıkan ve üretilen, gösterenin metinlererarası konumu almaktadır. Dil, gerçek anlamda

---

çalışmasında) bu görsel, bu işitsel düzeyi doğal bir yasak çiğneme biçimi olarak kabul ederek, her zaman söylevsel olanın ötesinde sanatsal olana yakın bir yerlere koymaya zorlamıştır. Bu yanılsamayı tuzağa düşüren şey çift eklemlilik kavramıdır; çünkü bu sayede dilbilim elinden kaçırdıklarına bile kendi yorumunu dayatabilmektedir.

bu bitmek tükenmek bilmeyen bir paragram metni haline gelen anlamlama süreci tarafından üretilirken; üretilen göstergenin anlamına karşı çıkan değer ötesi bir üretkenlikten söz edilmektedir.

"Poésie et Négativité"de (*Sémèiotikè*, s. 246) Julia Kristeva, "materyalist anlam üretimi" gibi bir batıl inanca dayanarak şiiri, göstergebilimsel düzenin hesabına aktarıp, bu radikal alternatifi sansür ettiğinde, şiir sanatı tanımlamasına da çok yaklaşmaktadır.

Şiirsel gösterilene özgü *çelişkinin* (yoksa sıradan çelişki değil) hem somut hem de genel olduğunu, (mantıksal) olumlama ve yadsımayı birlikte kapsadığını, olası ve olanaksızı aynı anda dile getirdiğini söylemektedir. "Genele somutla karşı çıkılması" bir postulat yerine kavramdaki kopukluğun, yani çift değerli mantığın (0/ 1), çelişkili mantık tarafından devre dışı bırakılmasıdır. O zaman da ortaya şiir sanatına özgü çok özel bir yadsıma biçimi çıkmaktadır. Çift değerli söylev mantığı, muhakeme çerçevesi içinde yer alan içsel yadsıma üzerine oturtulmuş olup, kavramı kendi kendisiyle (gösterilen neyse odur) eşdeğerliği kılmaktadır. Şiir sanatındaki yadsıma, *muhakeme mantığını içeren* radikal bir olumsuzluktur. Bir şey hem kendisidir hem de değildir, bir başka deyişle bu (sözcüğün gerçek anlamında) bir gösterilen ütopyasıdır. Böylelikle şeyin kendi (doğal olarak öznenin de) kendinin eşdeğerlisi olması engellenmektedir. Örneğin şiirsel gösterilen "İnsanı şaşkına çeviren bir yöntemle var olmayanın, var olanla sarmaş dolaş olduğu bir uzam mıdır?" Bu uzamı *bütünsel bir alan* ve bu "sarmaş dolaş olma" işini de bir diyalektiğe benzetmek tehlikeli bir şey olup, bu tehlike Kristeva'nın yorumunda mevcuttur. Bu uzamı değişik yer değiştirme biçimleriyle *doldurmaya* kalkışmak da tehlikeli bir şeydir. "Örneğin metafor ve metoniminin yanı sıra tüm benzeri biçimler bu ikili anlambilimsel yapının içine tıkılmaktadırlar". Metafor da tehlikelidir, pozitif bir metafor değiş tokuşu da. Yukarıda Baudelaire'den yapılmış alıntıdaki "şehvetli mobilyalar" örneğinde şiirsel etkinin nedeni kendisine eklenen erotik

bir değer, sonradan katılmış bir düşsellik ya da herhangi bir metaforik ya da metonimik "değer" değildir. Bu etki iki sözcüğün birbirine kısa devre yaptırmasının bir sonucudur; çünkü bu durumda mobilya ne mobilya ne de şehvet anlamına gelmekte; dolayısıyla iki ayrı değer alanı da saf dışı edilmektedir. Burada mobilya şehvetli bir görünüme sahip olurken şehvet de devingen bir görünüme sahip olmaktadır. Her iki terim de kendi başlarına şiirsel bir niteliğe sahip olmadıkları gibi bir araya getirildikleri zaman da böyle bir niteliğe sahip olamamaktadırlar. İkisi ancak birbirleri içinde eriyip gittikleri ölçüde şiirsel bir niteliğe sahip olabilmektedirler. (Şiirsel) haz ve şehvet arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Sevişme sırasında alınan haz *şehvet anlamına gelmektedir* – bir mobilyaya dönüştürüldüğünde de şehvet haz verebilmektedir. Şehvetin yok ettiği mobilya örneğinde de böyle olmakta ve benzer bir tersine çevirmeyle terimler yok edilmektedir. Rimbaud'nun: "Yazınsal ve yazınsal olmayan tüm anlamlarda doğrudur" şeklinde ifade ettiği formül işte bu tür bir anlama sahiptir.

Metafor, değerin bir *alandan diğerine taşınması* anlamına gelip, bu iş "mesajda yer alan çok sayıdaki metnin (anlamın) emilmesine" (Kristeva, "Poésie et négativité") kadar gidebilmektedir. Şiir sanatı *bir alanı başka bir alana dönüştürmeyi* içermesi nedeniyle değerlerin karşılıklı olarak yok edilmesini de içermektedir. Oysa metafor sürecine katılan belli sayıdaki unsur bir "uyumluluk" ("dildeki gizli anlaşmalar") oyunu çerçevesinde birbirine karışmakta, birbirini içermekte, karşılıklı birbirlerinin metinlerini üretmekte ve şiirsel haz alma sırasında da karşılıklı olarak birbirlerini yok etmektedirler. Radikal çelişki bu sürece katılmamak demektir.

Öyleyse Kristeva radikal bir çelişki üstüne oturan kuramı metinler arası ve "çoklu kodlar" denilen bir kurama indirgemektedir. Bu durumda şiir diğer söylevlerden "sonsuz sayıdaki kod" sayesinde ayrılmaktadır. Bu "çoğul" türden bir söylev olup diğeriyse bunun tekil bir mantığa dayalı en uç biçimidir. Bu tek kodlu bir söylevdir.

O zaman tek bir *genel semiyotik* içine, iki söylev tipi de oturtabilmektedir: "Söz (söylev) semiyotiği olası semiyotik uygulamalardan sadece biridir" (*Sémeiotika*, s. 276). Semanaliz hiçbirini dışlamadan hepsiyle ilgilenmek bir başka deyişle hem şiir sanatının indirgenemezliğini hem de gösterge mantığını indirgememeyi kabul etmek durumundadır. Kendine, "semiyotik uygulamaları indirgemeyen, bir tipoloji" oluşturmak durumundadır. Burada farklı anlam mantıkları birbirine karışmaktadır: "Sözün işleyiş biçimi dilbilgisinin denetim alanı dışına çıkabilmektedir; tıpkı şiir dilinin sözün yasalarına boyun eğmesi gibi." (*A.g.e.*, s. 275).

Burada Starobinski'nin, Saussure'ü yorumlarken başvurduğu çelişkili bakışın benzeri, yani dilyetisine özgü evrensel kurallardan yola çıkılarak ("gerçekten de materyalist" bir bilim olan semiyotik) şiirsel ve söylevselin birbirlerine karşı hoşgörülü olduğu bir durumla karşılaşılmaktadır. Aslında bu indirgeyici ve baskıcı bir yorumdur. Zira söylevselle şiirsel arasındaki fark bir anlamın diğerine eklemlenmesi türünden bir şey değildir. Karşıtlık kesindir. Biri "anlamlı altyapı" diğeri, yani mantıksal söylev de gelip bunun üzerine oturan bir "üstyapı" mıdır? Söylevle, insanın kendini ifade etmesini sağlayan dil binbir tane koddan yalnızca biri değil, sonsuzluğu sınırlandıran *kodla*; şiir sanatına, anagrama ve dilbilgisi dışında kalana son veren söylevin ta kendisidir. Buna karşılık şiir sanatının çözüldüğü ve yok edildiği yerde dilyetisi "sonsuz" sayıda olasılık üretme olanağına sahip olabilmektedir. Aslında "kodların çokluğu "terimi kötü bir terimdir; çünkü metin "matematiğinde" bir ile sonsuz arasında dolanan bir alaşımın ortaya çıkarak aynı zincir içinde yer almasına neden olmaktadır. Kesin karşıtlık ve uyuşmazlık ifade eden terimlerle dilyetisinin *çelişkili* bir görünüme sahip olabilmesi için bu *değer* söylevinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu şiir sanatının söylev karşısında gerçekleştirdiği bir *devrim* olup, birinin yaşayabilmesi için diğerinin ölmesi gerekmektedir.

Göstergebilimsel çözümleme şiirsel kesinliği etkisiz

kılabilmenin ve dilbilimin (yeni adı "göstergebilimdir") egemenliğini sürdürebilmesinin daha kurnazca bir biçimidir. Bu iş şiir sanatının doğrudan göstergebilim kapsamına alınması şeklinde değil, "çoğulculuk" ideolojisi ardına gizlenilerek yapılmaktadır.

Dilbilimi, şiir sanatı aracılığıyla yıkma bununla sınırlı değildir. Bu yaklaşım biçimi dilyetisi kurallarının, dilyetisi alanında da geçerli olup olmadığı sorusuna, yani her şeyi egemenliği altına alan iletişim alanına götürmektedir (ekonomi politiğin eski toplumları açıklama konusundaki başarısızlığı da benzer bir şoka neden olmakta ve sahip olduğu kuralların bizim için geçerli olup olmadığı sorusunun sorulmasına yol açmaktadır). Gündelik yaşamda kullanılan dilyetisinde akılcı dilbilimsel soyutlamaya karşı çıkan bir şeyler vardır. O. Mannoni "Elips ve Ayrım Çizgisi"nde (*Clefs pour l'imaginaire* içinde, s. 35) "Dilbilim gösteren ve gösterilen arasına konulan ayrım çizgisiyle başlar ve muhtemelen de gösterenle gösterilenin birleştiği noktada sona erer" –ki bu birleşme bizi yaşamla ilgili gündelik konuşmalara göndermektedir– diyerek bunu çok güzel bir şekilde ifade etmektedir. Dilbilim kuramının baştan sona gözden geçirilmesini sağlayan şey de bu Saussurecü ayrım çizgisidir. Marksizm de "üstyapı" kavramına karşı geliştirdiği altyapı kavramıyla bir tür devrimci ve "nesnel" bir toplumsal çözümleme biçimi oluşturmuştur. Bilimin kökeninde ayırma işlemi vardır. Bir "bilimin", bir başka deyişle, yaşama yönelik bir akılcı yaklaşım, yani örgütlenmenin ortaya çıkmasını sağlayan şey uygulama ve kuram arasındaki farklılıktır. Her türlü bilim ya da akılcılığın yaşaması bu ayrım çizgisinin sürdürülmesine bağlıdır. Diyalektik buna biçimsel bir görünüm kazandırmakta ancak asla bir çözüm getirmemektedir. Altyapı ve üstyapı, kuram ve uygulama ya da gösteren ve gösterilen, dil ve söze diyalektik bir biçim kazandırma boşuna girişilmiş bir sentezleştirme eylemidir. Çünkü bu ayrım çizgisi sayesinde varlığını sürdürebilen

bilim, onunla birlikte ölmektedir.

İşte bu yüzden, ister dilbilimsel isterse toplumsal düzeyde olsun, bilimsel sayılmayan alışagelmiş uygulamaların, bir tür devrimci niteliğe sahip oluşlarının nedeninin *bu tür bir ayrım yapmamaları* olduğu söylenebilir. Bu tür uygulamalar *asla bir beden ve ruh ayrımı* da yapmazlar. Oysa egemen felsefe ve din bu ayrım sayesinde var olabilmektedir. Yine hep birlikte doğrudan bir parçası olduğumuz, "vahşi" toplumsal uygulamalar da kuram ve uygulama, altyapı ve üstyapı arasına bir ayrım çizgisi koymamaktadırlar. Bunlar burjuva ya da Marksist akılcılığın ötesine geçerek birlikte hareket eden, yatay uygulamalardır. Kuram, yani "nesnel" Marksist kuram bu *gerçek* toplumsal uygulamayı (yaşamı) hiç çözümlememiştir. Bunun yerine altyapı ve üstyapı bölümlemesi ya da kuram ve uygulama arasındaki ayrım üstüne oturan bir toplumsal çözümlemesi yapmaktadır. Bu "toplumsal yaşamı" çözümleyebilmesi olanaksızdır; çünkü kuramsal anlamda var olabilmesi için bu toplumsal yaşamı parçalayıp, bölmesi gerekmektedir. Neyse ki bu uygulama (yaşam) onu (kuramı) çözmeye ve geçersiz kılmaya başlamıştır. Öyleyse diyalektik ve tarihi materyalizm sona ermiş demektir.

Aynı şekilde söze ve "konuşan özne"ye ait güncel, günlük dilbilimsel uygulama açısından, gösterge ve dünya (gösteren ve gösterilen, göstergenin nedensizliği vs.) arasındaki ayrımın da hiçbir önemi yoktur. Benveniste bunu doğrulamakla birlikte ondan yararlanmamaktadır; çünkü bilim bu aşamayı sollayıp, geride bırakmak durumundadır. Bir başka deyişle Benveniste'yi ilgilendiren tek konu aynı zamanda bilginin öznesi demek olan dilbilimsel özneyle dilin öznesi, yani kendisi, Benveniste'dir. Bununla birlikte bir yerlerde diğeri, yani gösterge ve dünya ayrımının dışında kalan, henüz "batıl inançlarından" kurtulamayanın haklı olduğu görülmektedir. İşin özünü asıl onun bildiği ve onun sayesinde de bizim hatta bizzat Benveniste'nin bu konuda dilbilimci Benveniste'den daha çok şey bildiği doğrudur. Zira gösteren ve gösterilen ayrımı üzerine otu-

ran yöntem; ruh ve beden ayrımı üzerine oturandan daha geçerli değildir. Her ikisi de aynı düş gücünün ürünüdür. Birinde bunun ne anlama geldiğini psikanaliz[12] açıklarken; diğerinde bu işi şiir sanatı yapmaktadır. Oysa bunun için ne psikanalize ne de şiir sanatına gerek yoktur; çünkü bu açıklamalara bilginler ve dilbilimciler de dahil olmak üzere hiç kimse hiçbir zaman inanmamıştır. Tıpkı son aşamada ekonominin bilimselliğine, ekonomi bilginleri ve onların Marksist eleştirmenlerinden başka hiç kimsenin inanmamış olması gibi.

Kuramsal düzeyde kalmakla birlikte, sözcüğün yazılı anlamında *asla bir dilbilimsel özne olmamıştır*. Bu dilbilim kodu aracılığıyla düşünüp konuşmayan insanlar olsak bile dilbilimsel özne olarak kabul edilemeyiz. Aynı şekilde asla bir *ekonomik özne*, bir *homo economicus* var olmamıştır. Bir başka deyişle bu masalla bu kod dışında bir yerde karşılaşılmamaktadır. *Bilinç öznesi* ve tabii ki bilinçaltı öznesi diye bir şey de hiç var olmamıştır. Gündelik yaşamın en sıradan uygulamalarında bile, hepsi de *rasyonel* olan, bu simülasyon modellerine aldırış etmeden yanlarından geçip gitmiş bir şeylerle karşılaşabilmek mümkündür. Sonuç olarak tek bir büyük özne, yani *bilgi öznesiyle* noktalanan ve günümüzde, hemen şu andan başlayarak,

[12] Dikkat: bütün bunlar bizzat psikanaliz için de geçerlidir. Çünkü psikanaliz de birincil ve ikincil süreçler arasındaki ayrım üzerine oturduğundan bu ayrımın sona erme durumunda, o da ölmüş olacaktır. Tüm davranışları (bilinçaltının) bu ikiye bölünme(sin)den yola çıkarak inceleyen bir psikanaliz gerçekten de "bilimsel" ve "devrimci" niteliklere sahip olacaktır! Oysa günün birinde gerçek, bütünsel, güncel yaşamın bu postulata, bu analitik simülasyon modeline boyun eğmediği –*simgesel* yaşamın daha baştan itibaren birincil/ikincil süreç ayrımının ötesinde bir yerlerde bulunduğu– anlaşılacaktır. O gün bilinçaltı ve bilinçaltı öznesiyle psikanaliz ve bilgi öznesi (psikanalitik), meydanı simgesel alana bırakarak, yok olup gideceklerdir; çünkü koyduğu ayrım yüzünden ortada çözümleme alanı diye bir şey kalmayacaktır. Daha şimdiden bu türden şeylerin gerçekleşmiş olduğunu kanıtlayan pek çok göstergeyle karşılaşılmaktadır.

bölünemeyen (simgesel) söz[13] tarafından biçimsel düzeyde parçalanan bütün bu kodlarla, "nesnel" rasyonelleştirmelerde eksikliği her zaman kesinlikle hissedilen bir şeyler olmuştur. İşin aslına bakılacak olursa herkes hemen her zaman Descartes, Saussure, Marx ve Freud'dan çok daha büyük bir bilgi birikimine sahip olmuştur.

SÖZ OYUNU (*WITZ*) YA DA FREUD'DAKİ EKONOMİ FANTAZMI

Şiir ve psikanaliz dili arasında bir benzerlik var mıdır? Şiirsel biçimin (dağılım, tersine çevirme, kesinlikle sınırlı bir bütüncenin varlığı), dilbilimsel biçimle (gösteren/gösterilen eşdeğerliği, gösterenin çizgiselliği, bütüncedeki sınırsızlık) uzlaşması ne kadar zorsa psikanalitik biçimle (birincil süreç: yer değiştirme, yoğunlaşma vs.) anlaşması da sanki o kadar kolaydır. Düşte, dil sürçmesinde, semptom, söz oyunu (nükte), yani bilinçaltının devreye girdiği her yerde Freud'dan yola çıkarak şu gösteren/gösterilen ilişkisi, gösterenin çizgiselliği, göstergenin gizilliği, birincil sürecin etkisiyle anlamı saptırılan şu söylev, fantazm ve haz almanın ortaya çıktığı, şu abartma sürecini yorumlayabiliriz. Peki ya şiir sanatı bağlamında arzu ve bilinçaltı hangi anlamlara sahiptir ve libidinal ekonomi bunun bilincinde midir dersek?

Şiirinkiyle psikanalizin dili birbirine karıştırılamaz.

[13] Bu sözün, dilbilimsel "sözle" hiçbir ilişkisi yoktur. Dilbilimsel söz dil/söz karşıtlığı içinde ele alınan, dile bağımlı bir terimdir. Bölünemeyen (simgesel) söz ise dil/söz ayrımını yadsımaktadır. Tıpkı bölünemeyen toplumsal yaşamın kuram/uygulama ayrımını yadsıması gibi. "Dilbilimsel" sözden başka ne söylemek istediği belli olan bir söz yoktur; ancak bu dili ölülerden başka kimse kullanmamaktadır. Somut, güncel söz bir şey söylemeye çalıştığında *geride söylemediği bir şey bırakmamaktadır*. Bu söz gizli göstergeyle ayrı süreçler yasasını gözetmeden, tüm düzeylerde aynı anda konuşmakta hatta dili, yani dilbilimi darmadağın etmektedir. Buna karşın dilbilim de dili, yani iktidarın çektiği söylevde emredilenlerin yerine getirilmesinden ibaret bir sözü dayatmaya çalışmaktadır.

Simgesel biçim bilinçaltı düzenine ait değildir. Öyleyse, Freud'a göre, şiirin sorgulanması simgesel düzeyde psikanalizin sorgulanması anlamına gelmektedir. Bir karşı çözümleme her zamanki gibi kusursuz bir iktidar alanına benzeyen, kuramın elinden kaçılmasını sağlamaktadır.

Freud'un söz oyunu çözümlemesi bize yol gösterebilir zira kendisi semptomlara ait alanla sanat yapıtı, "sanatsal yaratım" (bilindiği gibi "yüceltme" kavramı bir kesinliğe sahip olamama gibi bir rahatsızlık ve kalıtımsal idealizm hastasıdır) alanı arasında *kuramsal* bir ayrım yapmamaktadır. Bu bile çok önemli bir noktadır, bir başka deyişle, şiir bir dil sürçmesi hatta söz oyunu değilse bu durumda bilinçaltı kuramının açıklamalarında eksik olan bir şeyler var demektir.

Şiirsel haz hatta herhangi bir neden ya da amaçla ilgilenmeyen Saussure'e karşılık; Freud'un çözümlemesi belli bir *işleve* sahip bir *haz* kuramıdır. Gösteren açıklaması her zaman arzunun gerçekleşmesiyle ilintilendirilmektedir. Bu haz kuramı *ekonomik* özelliklere sahip bir kuramdır. Söz oyunu (*Witz*) söylemeye çalıştığı şeyi çok daha kısa yoldan, kısa devrelere başvurarak, çok daha hızlı bir şekilde söylemekte ve söylediği şeyler bir anlama sahip olmaktadır. Anlamları "özgür kılan" söz oyunu olmadan bunları dışavurabilmek için muazzam bir bilinçli entelektüel çabanın harcanması gerekmektedir. Haz almanın kaynağında bu psişik mesafeden tasarruf etme ya da sansürün devre dışı bırakılması vardır. Bu yolundan saptırmaca/abartma aracılığıyla üst ben ve baskı altında tutma sürecine bağlı belli miktardaki enerji "açığa çıkartılmakta = özgürleştirilmektedir". Duygusal "boşalma" denilen şey budur. Bu olay bilinçaltı ya da önbilinçte oluşan duygular/düşünceler üzerindeki baskının kaldırılması; kısaca baskı altında tutulan psişik sürecin üzerindeki baskıdan kurtulması şeklinde olmaktadır. Haz alma, her durumda, bir söz oyunuyla ortaya çıkan bir kalıntı, bir fazlalık, bir ayrımlayıcı enerji kuantumu tarafından üretilmişe benzemektedir.

Bu anlamda aynı malzemenin çeşitli şekillerde yeni-

den kullanılması ya da kısaltılması söz oyununun temel bir özelliği haline gelmektedir. Hep çabadan tasarruf yapılmakta, yani bir gösterenle birçok anlam üretilmekte; minimum gösterenle maksimum (bazen de çelişkili) anlam elde edilmektedir. Şiir sanatıyla birçok konuda benzerlik gösterdiğini yadsımanın bir anlamı yoktur. Aynı malzemenin yeniden kullanımı Saussure'ün gövde sözcüğü ve çiftleşme yasasını, Nietzsche'nin sözünü ettiği sınırlandırılmış bütünce ve "göstergelerdeki maksimum enerjiyi" anımsatmaktadır. Freud, şairin, "çok sesli düzenlemeler sayesinde açık bilinç, önbilinç ve bilinçaltı düzeyinde üçlü mesaj verme olanağına sahip olduğunu" söylemektedir. Sıradan bir duygusal enerji yüklenme düzeninden söz edilen her yerde enerjiden "tasarruf" edilmeye çalışılmaktadır. Psişik yapı adlı *çokgende* haz bir tür kısaltma işleminin sonucuna benzemektedir. Daha doğrusu psişik yapının çeşitli katmanları arasından diyagonal bir şekilde geçip giden bu söz oyununa özgü yatay örgütlenme, öngörmediği hedeflere, hiç çaba sarf etmeden ulaşmakta ve geride enerji türünden bir artı değer, bir haz "primi", "haz cinsinden kâr" bırakmaktadır.

Bu enerji muhasebesinde kapitali anımsatan bir şeyler vardır. Hazzın; bir tür tasarruf etme (Freud hep bu terimi kullanır), çıkarsama yoluyla, gıyabında, duygusal bir enerji kalıntısı ya da bir *fazlalığa benzeyen ancak aşırılıkla hiçbir ilişkisi olmayan* bir şeye benzetildiği görülmektedir. Belki de haz hiçbir şeyin ürünü değildir, yani tasarruf etmenin tersi, yüzüstü bırakılmış enerji ve amaçlar sürecine ait bir şey. Burada ilk önce "gösteren"in "bıraktığı etkiden" söz etmiyoruz; çünkü Freud çözümlemeye asla bu düzeyden başlamıyor. Onun ürettiği libidinal ekonomi bilinçaltına özgü içeriklerle (hisler ve düşünceler), bir *baskı altına alma ve baskı altında tutma üretiminin* yanı sıra enerjileri birleştirme/özgür bırakma konusunda bir denge (gerginliğin çözülmesi) oluşturabilmek amacıyla, bu üretimi düzenleyen, bir duygusal enerji hesabı üzerine kurulmuştur. Freudcu haz güç ve enerji kuantumu tü-

ründen ifade edilmekte ve bunun üzerine oturmaktadır. Söz oyunu ya da düşte gösterenler düzeni kendi başına asla bir haz duygusuna yol açmamakta, bir başka deyişle bu düzenleme hayali ya da baskı altına alınmış içerikleri kapsamaktan başka bir şey yapmamaktadır. Bu asla bir "mesaj" görevi yüklenmeyen bir "medium/araçtır"; çünkü bunun için –kesinlikle kuramsal topik ve ekonomi terimleriyle sınırlı– kendini onun gibi ifade edebilen, konuşan "Üst ben" görünümüne sahip arzu türünden bir şeylere ihtiyaç vardır. Gösteren düzenlemesi hep arzuyu izliyor gibidir. Tamamen libidinal ekonomi ve eleştirisi üzerine oturan sorgulama, bilinçaltı ancak bu şekilde "üretildiği" (ve yeniden canlandırıldığı), *ekonomiyle hiçbir ilişkisi olmayan bir haz* perspektifi oluşturulduğu takdirde mümkün olabilmektedir.

Günlük Yaşamın Psikopatolojisi başlıklı çalışmasında, Freud, dil sürçmesi üzerinde durarak:

> Okuyucudaki arzu duygusu, ilgisini ve dikkatini çeken şeyleri metne sokarak onu deforme etmektedir... Metindeki sözcük ve yerine konulan sözcük arasında bir benzerlik bulunması durumunda okuyucu onun anlamını istediği gibi değiştirebilmektedir.

Burada gerçekten de gizli, baskı altında tutulan, ortaya çıkmak için mantıklı söylevin zayıf noktalarını kollayıp onun fantezileri ve kılcal boşluklarından "yararlanan" bir içerikten söz edilmektedir. Bu vücut konusundaki yaşama isteği-cinsellik ilişkisi (*étayage*) kavramının söylev düzeyindeki karşılığıdır, bir başka deyişle fizyolojik gereksinimin hoşnut edilme biçiminden "yararlanan" arzu vücudun şu ya da bu bölgesiyle libidinal anlamda ilgilenmekte, yani işlevi arzunun gerçekleştirilmesi sağlayacak şekilde saptırmaktadır (organik mantık budur). Ancak tam da bu noktada gereksinim ve arzunun birbirlerine nasıl eklemlendiklerinin asla açıklanmamış olduğu görülmektedir. Başka bir süreçten geçirilmeden bu şekilde ortaya konulan, biri belli bir işlevi gerçekleştirmeye diğeriyse be-

lirsiz (nesnesi konusunda demek istiyoruz) bir içtepinin somutlaştırılması anlamına gelen iki terim arasında yer alan yaşam ya da yaşama isteği-cinsellik ilişkisi (*étayage*) kavramı, hiçbir şeyi başka bir şeye eklemlemeyen bir tür aracı görevi yapmaktadır. Libidinal ekonomi de burada gereksinim kavramıyla birlikte kısaca ekonomi denilen şeye yapılan "yakıştırmadan" muzdariptir. Çünkü özne ve nesne arasında "gereksinim", gereksinim ve arzu arasındaysa "yaşama isteği-cinsellik ilişkisi" vardır (dilbilimsel ekonomide de aynı şeyle karşılaşılmaktadır; gösteren ve gösterilen ya da gösterge ve dünya arasında "güdümleme" var mıdır, yok mudur). Bütün bu yakıştırmalar var olması olanaksız bir bilimin gizli çekiciliğine sahiptir, bir başka deyişle eğer eklemlenme yoksa terimler yanlış tanımlanmış olduklarından, geçerli olabilmeleri mümkün değildir. Arzunun gereksinim, gösterenin gösterilen ve öznenin nesne karşısındaki özerk konumları hiç kuşkusuz bilimsel bir efektten-hileden başka bir şey değildir. Oysa ortaya konulan ekonomilerin ayakta durabilmesi oldukça güç görünmektedir; çünkü kendilerini yaratan bu düzenlenmiş karşıtlıklardan, yani arzu-gereksinim, bilinçaltı-bilinç, birincil süreç-ikincil süreçten vs. vazgeçmeye niyetleri yoktur. Haz ilkesi, psikanalizin gerçeklik ilkesinden başka bir şey olabilir mi?

Oysa psikanalizin gösteren-gösterilen ilişkisini yerinden oynattığı ve bu işi şiir sanatının yaptığına yakın bir anlamda yapmış olduğu kesindir. Burada gösteren gösterileni doğrudan işaret etmek yerine, gösterilenle bunun tam tersi sayılabilecek bir ilişki içindedir, yani dilbilim açıklamalarında hiç ortaya çıkmayan bir olumsuzluk doğrultusunda bir yokluk, baskı altında tutulan bir şey gibi ifade etmeye çalışmaktadır. Gösteren gösterilenle zorunlu (nedensiz sayılamayacak) bir ilişki içinde olmakla birlikte olmayan bir şeyin yerine geçebilmektedir. Yitirilmiş nesneyi ifade eden ve onun yerini alan bir şeydir. Leclaire, *Psychanaliser* (s. 65) başlıklı çalışmasında şöyle der:

> Psikanalizde yeniden canlandırma kavramı nesnel bir gerçeklik ve anlamlı görünümü arasında yer almaktan çok sanrısal bir gerçeklik, hoşnut edici yitirilmiş bir nesnenin unutulmuş imgesiyle; ister hayali bir formül-nesne ya da fetiş cinsi araçsal bir nesne şeklinde olsun, bir şeyin yerine geçen nesne arasındadır.

Bu durumda dilbilimsel eşdeğerlik uçup gitmektedir; çünkü gösteren mevcut olmayan ya da hiç var olmamış bir başka şeyin yerini almaktadır. Öyleyse o da asla olması gereken şey olmamıştır, bir başka deyişle, fetiş-nesne o belli belirsiz kimliğiyle asla itiraf edilmemiş bir şeyin mecazına, yani annedeki fallus yokluğu, cinsiyet ayrımı anlamına gelmektedir.

Dilbilime oranla daha sınırlı olduğu söylenebilecek psikanalitik anlam, O. Mannoni tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

> Göstereni devreye soktuğumuzda anlama yer değiştirtmiş oluyoruz. Üstelik gösterenin beraberinde bir gösterenler koleksiyonu taşıması onların geleneksel bir anlambilim tarafından açıklanabileceği anlamına gelemez. Üstelik bizler Saussure'ün elipsini *sanki gösterilenin yerini boş tutuyormuş* gibi yorumluyoruz. Sanki bu yerin çeşitli söylevlerde ortak payda görevi yapan tek bir gösteren tarafından doldurulması gerekiyormuş gibi... Göstereni gösterilenin baskısından kurtarmamızın nedeni, onu, dilbilimin her somut söylevde varlığını keşfettiği yasalara teslim etmekten çok, belirsiz bir anlama sahip olduğunda bile her zaman tek bir anlam taşımaya eğilimli somut söylevin zorlamalarından, kısa bir süreliğine bile olsa sayesinde kaçabildiği *birincil süreç* yasasına uymasını sağlamaktır. ("l'Ellipse et la barre", *Clefs pour l'imaginaire*, s. 46)

Müthiş bir açıklama ancak şu art arda gelen birçok söylevin doldurduğu "boş" bırakılan gösterilenle şu bir başka düzenin emrine verilen "özgür" bırakılmış gösteren ne demektir? Gösteren ve gösterilen arasındaki ayrım çizgisini saf dışı etmeden bu dilbilimsel kategorilerle bu türden bir "oyun oynanabilmesi" mümkün müdür?

Bu stratejik bir ayrım çizgisi, bir başka deyişle göstergeye çelişkisizlik ilkesi kazandıran ve onu oluşturan parçaları değer olarak ortaya çıkartan çizgidir. Bu uyumlu bir yapı olup içine aklınıza eseni tıkamazsınız (karşıt anlamlılık, çelişki, birincil süreç gibi). *Gegensinn der Urworte* (İlkel Sözcüklerin Karşıt Anlamları Üzerine) eleştirisinde Benveniste taşları yerli yerine oturtmaktadır:

> Ne kadar arkaik olurlarsa olsunlar diller, çelişki ilkesinin elinden kaçamazlar. "Büyük" ve "küçük" sözcüklerinin aynı şekilde söylendiği bir dilde "büyük" ve "küçük" ayrımının bir anlamı olamaz... Zira bir dilde birbirinin karşıtı olan iki kavramın aynı sözcükle dışavurulmasını kabul etmek bir çelişkidir." (*Genel Dilbilim Sorunları*, cilt I, s. 82.)

Bu doğru bir yaklaşımdır; çünkü karşıt anlamlılık dilbilimsel anlamlama düzenine ait değildir. "Dilin temelinde açıklanabilir olanı açıklamak vardır" bu yüzden bir ayrım üzerine oturtulmayan bir anlam ya da tersine her şeyi söyleyebilen bir gösteren düşünebilmek mümkün değildir.

> Dile özgü ... belli bir nesnenin aynı zamanda hem kendi ismiyle hem de akla gelebilecek her sözcükle çağrılabileceği, çelişki ilişkisinin sürekli mevcut olacağı, her şeyin aynı zamanda hem kendisi hem de başka bir şey, yani ne kendisi ne de başka bir şey olacağı bir aşama düşünmek bir düş görmekten başka bir şey değildir. (*A.g.e.*, s. 71-2)

Benveniste ne dediğinin farkındadır; çünkü dilbilimsel aklın görevi bunu engellemektir. Dilbilimde baskı altında tutulana benzer bir karşıtlık yoktur; çünkü psikanalitik karşıtlık tamamen bilinçaltına özgü bir süreçtir. Ancak düzenlenme biçimi konusunda haklı olan dilbilimdir; çünkü çelişkisizlik, özdeşlik ve eşdeğerlik ilkesine uymayan bir şey dile ait olamaz.

Sorun dilbilimin kurtarılması değil, Benveniste'nin yapılacak seçim konusundaki kesin tavrıdır (bu kadar kesin bir tavır koymasının nedeni herhalde kendine ait bu alanı başkalarına kaptırmak istememesidir; çünkü herkes kendi alanı içinde kaldığı takdirde kimse dile saldırama-

yacağını düşünmektedir!) oysa başka bir yerde "simgesel bir alan" olabileceğini kabul etmekle birlikte "bunun dile değil söyleve ait olacağını söylemektedir. Çözümlemenin sınırları içine alınabilmesi için Saussurecü *elips ve ayrım çizgisinin işlevi yalnızca göstergeyi birincil sürecin hesabına devretmeyle sınırlı kalmamalıdır.* Göstergenin üzerine oturtulduğu yapıyla birlikte bu mimarinin oluşmasına yol açan denklem de alaşağı edilmeli ve belirsizliklerin sayısının artırılmasıyla yetinilmemelidir. Aksi takdirde psikanalizin bir yerlerde belli bir anlamlama ve yeniden canlandırma biçiminin yanı sıra; belli bir değer ve dışavurum biçimiyle uzlaştığını kabul etmek gerekecektir. Bir başka deyişle Mannoni'nin "boş" gösterileni bu türden bir gösterene sahiptir. Gösterilene bilinçaltına özgü oynak içerikler yüklenmiştir.

Psikanalitik gösterenin mantıksal eşdeğerlik olayının dışında kalması onun değer dışı ya da değer ötesi bir alana ait olduğunu göstermez. Çünkü "yalpalayan" psikanalitik gösterenin yeniden canlandırdığı şeyi hep baskı altında tutulan, namevcut bir *değer* olarak sunduğu görülmektedir. Artık gösterenin ilettiği mantıksal bir açıklamadan yoksun kalan bu değer, kendisinden kaçmanın mümkün olmadığı bir hayalet gibidir. Gösterenle gösterileni ayıran çizgi artık başka bir anlama sahip olmakla birlikte henüz ortadan kalkmamıştır, bir başka deyişle her zamanki gibi çizginin bir yanında güçlü bir gösterilen (bölünemeyen, baskı altında tutulan değere ait bir içerik), öteki tarafındaysa baskı altında tutmanın oluşturduğu bir sürece benzeyen bir gösteren vardır.

Son olarak bundan böyle bir eşdeğerlikle birlikte karşıt değerlilikten, yani değerin güç kaybından söz etmenin olanaksız olduğunu söyleyebiliriz. Şiir sanatının farklılığı da zaten bu noktada ortaya çıkmaktadır; çünkü bu değerle şiirde kesinlikle karşılaşılmamaktadır. Şiirde semptom, fantazm ya da fetiş görünümüne bürünerek kalıntıya benzeyen bir göstereni besleyen namevcut ya da baskı altında tutulan bir değer yoktur. Fetiş-nesnenin *şiirsel*

bir yanı yoktur; çünkü o zaten değere kesinlikle ihtiyacı kalmamış anlamsız bir şeydir. Çünkü gösterenin güç yitirmesi olanaksızdır, tam tersine o sabit ve sonsuza dek arkasına gizlenilebilecek somut bir değere sahip, sonsuza dek yitirilmiş bir gerçeklik sanrısı olarak kalmak durumundadır. Sonsuza dek sürüp gidecek bir *anlam saplantısıyla* anlamsız nesneye anlam kazandırmaya çalışan sapık arzunun gerçekleştirilmesine *takılıp kalmış* olan bu sistemin debloke edilmesi olanaksızdır. Şiirde (simgeselde) gösteren tamamen ortadan kalkmakta oysa psikanalitik gösteren birincil süreçlerin etkisi altında, sürekli *anlam değiştirip*, baskı altında tutulan değer doğrultusunda bir anlama sahip olabilmektedir. Ancak ne kadar değişikliğe uğratılırsa uğratılsın olsun, sonuç itibarıyla bilinçaltının değişken gerçekliğine endekslenmiş bir yüzey olarak kalmaktadır. Şiirdeyse, gösteren, gövde-sözcük süreci içinde parçalanmakta ve yayılmakta, böylelikle hem kendini üreten yasa, hem elini kolunu bağlayan baskı altında tutma sürecinin elinden kaçmakta hem de baskı altında tutulan bir gösterilene ait karşıt anlamları belirleyememektedir. O artık her yöne dağılmış, günahları bağışlanmış bir değerden ibarettir. Üstelik büyük bir keyif alınarak yaşanan bu süreç kesinlikle can sıkıcı değildir. Yapıtın ya da simgesel etkinliğin yaydığı ışığın nedeni baskı altında tutma, kalıntı ve karşılık vermeden yoksun olmasıdır. Burada fantazm ya da fetişte baskı altına alınan ve sürekli yinelenen anlam, yasak ve değer ortadan kaybolmaktadır. Burada ölüme ve anlamın güç yitirmesine karşı çıkılmamaktadır.

"Yazılanda söylenmeyene ait bir semptom yakalamak" (Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*). Bu kusursuz bir psikanalitik önermedir, başka bir deyişle bir "anlama" sahip ne varsa (ve özellikle de "şeffaf" olmaya çalışan bilimsel söylevin) *susması* gerekmektedir. Bilimin söylemekten kaçındığı şey, tersine çevrilmesi olanaksız yıkıcı bir şeye dönüşüp, çektiği söylevin peşine düşerek ona zarar vermektedir. Zaten psikanalizin ortaya çıktığı yer de burası, bu her türlü mantıksal söylevin çekildiği görece özgürlük

alanıdır.

Oysa şiir sanatı içinden ne geçiyorsa onu söylediğinden peşine takılıp, rahatsız edebilecek bir artık bırakmamaktadır. Zira her zaman baskı altında tutulan ve hakkında konuşulmayan şeyin adı ölümdür. Burada ölümden, anlamın kurban edilme töreni sırasında söz edilmektedir. Hiçlik, ölüm, yokluk açıkça dile getirilmekte ve bir çözüm önerilmektedir. Bir başka deyişle tüm diğer söylev biçimlerinde yalnızca *semptomatik* özelliklere sahip olan ölüm, burada somut, *simgesel* bir görünüme sahip olabilmektedir. Doğal olarak bu söylenen ve söylenmek istenen arasına konulan eşdeğerlik (ayrım) çizgisi üzerine oturtulmuş her türlü dilbilimle; baskı altında tutulanla (söylenmeyenle) açıkça söylenen arasındaki çizgi, baskı altında tutma, yadsıma, kafada üretme, dur durak tanımadan yinelenen bir yadsıma yöntemine benzeyen ölüm sayesinde yaşayan psikanalizin sonu demektir. Belli bir toplumsal ya da dilsel oluşumda, ölüm, belli bir simgesel düzenek çerçevesinde konuşuyor, kendi kendine sesleniyor ve değiş tokuş ediliyorsa bu durumda psikanalizin söyleyebileceği bir şey yoktur. Rimbaud, *Cehennemde Bir Mevsim* konusunda: "Hem yazınsal hem de tüm diğer anlamlarda bu doğrudur" dediğinde, burada psikanalizin gerisine geçerek bulabileceği, saklanmış, gizlenmiş, baskı altında tutulan bir anlam yok demektir. Bütün anlamlar ancak bu şekilde var olabilmektedir.

O. Mannoni şöyle demektedir:

> Dilbilim gösteren ve gösterilen arasına koymuş olduğu bu ayrım çizgisi sayesinde var olabilmiştir ve ölümü de bu çizginin ortadan kalkması yüzünden olacaktır.

Psikanaliz de ürettiği iğdiş edilme korkusu ve baskı altında tutma yasasına bağlı söylenen ve söylenmeyen (ya da "sanrısal bir gerçeklik ve bir başka şeyin yerini alabilen nesne" Leclaire, *Psychanalyser*, s. 65) arasına koymuş olduğu ayrım çizgisi sayesinde var olabilmiştir ve onların yeniden bir araya gelmesi psikanalizin ölmesine neden olacaktır.

"Kalıntı" yok demek yalnızca gösteren ve gösterilen, gösterenin *gerisindeki* gösterilenin ya da onları ikiye ayıran yapısal bir çizginin ortadan kaybolması değil, aynı zamanda psikanalitik yorumlamada karşımıza çıkan biri bastıran diğeri bastırılan ve görülenin arkasına gizlenmiş süreçlerin yanı sıra ikincil süreçlerle saklambaç oynayan birincil süreçlerin de ortadan kaybolması demektir. Şiirin ürettiği herhangi bir gösterilen yoktur. Şiirsel metnin gerisinde herhangi bir "düşsel düşünce" ya da anlamlı bir formül yoktur (Leclaire). Herhangi bir şekilde birincil süreçler arasında dolanan ve bir tür bilinçaltı üreten bir düzenin varlığını kanıtlayan bir libido ya da herhangi bir potansiyel enerji yoktur. *Ne ekonomi politik diye bir şey vardır ne de libidinal ekonomi diye bir şey*; doğal olarak dilbilime özgü bir düzen, yani dile özgü bir ekonomi politik de yoktur. Çünkü ekonomi her yerde *kalıntı üzerine kurulmaktadır* (üretim ve yeniden-üretim[14] düzeni varlığını kalıntıya borçludur), bu kalıntı simgesel olarak paylaşılmamış, mala özgü ticari değiş tokuş ve eşdeğerlik üzerine oturan bir dolanım düzenine ait olabilir. Bu kalıntı şiire özgü gövde-sözcüğün yer aldığı dolanım düzeni içinde yaşamayı sürdürerek, anlama özgü dolanım düzenine de geçebilir. Bu kalıntı karşıtlık ve ölüm düzeni tarafından yok edilemediği için durdurulması mümkün olmayan yineleme içgüdüsü doğrultusunda üretilen ve yeniden üretilen yalnızca bireysel bilinçsiz bir *değer* kalıntısı, bir dolu sahne ya da yeniden canlandırmanın baskı altında tutulmasına da benzeyebilir.

Ticari değer, gösterilen değer, baskı altında tutulan/bilinçsiz değer gibi şeyler bir kalıntı ürünü olup, simgesel işlemden geriye kalan bir tortudur. Bu her yerde biriktirilerek oluşturulan ve yaşantımızı yönlendiren değişik ekonomi biçimlerini besleyen depodur. Eğer yaşamı değiştirmenin bir anlamı varsa, bu ancak ekonomi ötesine geçerek yani, bu kalıntının tüm alanlarda yok edilmesi şeklinde

[14] Bkz. Charles Malamoud: "Brahmanizm'de kalıntı kavramı üzerine" *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens*, c. XVI, 1972.

olabilir. Bunun en kusursuz örneği eşdeğerlik, birikim, kalıntı gibi işlemlerin yer almadıkları şiir sanatıdır.

Yeniden söz oyununa dönecek olursak, haz almanın bu "ekonomi" tarafından üretilmiş, "psişik mesafe adlı elips" sayesinde güçlenen ya da söylevsel düzende karşılaşılan birincil süreç; *anlamın altında* gizlenen bir başka anlamın ortaya çıkması; psişik süreçlere özgü ikili yapının dayattığı derin bir gerçeklik anlamına gelmediği, yani yolundan saptırılan "öteki sahnenin" gelip bu birinci aracılığıyla yansıtılmayı amaçlamadığı; süreçlerin birbirinden ayrılması üzerine oturan bir psişik değer (topik varsayım) şeklinde yeniden ortaya çıkan baskı altında tutulmaya benzemek istemediği ve haz alma adlı bu libidinal artı-değerin (ekonomik varsayım), enerjilerin birleşme/ayrılmalarının doğrudan bir sonucu şeklinde, ortaya çıkmasının söz konusu olmadığı düşünülemez mi?

Haz alma duygusunun tam tersine ayrı alanların bir araya getirilmelerinin –hatta bu birbirlerinden ayırılmış süreçlerin dışında bir yerlere ait olduğu, öyleyse ayrımlayıcı enerji yoğunlaşmasının– bir sonucu olduğu ve dolayısıyla psikanaliz ve ürettiği mantıksal düzenin dışında kaldığı düşünülemez mi?

O ana kadar *ayrı alanlar olarak* kaldıkları için bir anlama sahip olan bu ayrı alanların (sesbirim, sözcükler, roller, kurumlar) altüst edilerek, devre dışı kalmaları (*Kurzschluss*), birbirlerine çarparak iç içe geçmeleri, bu beklenmedik yakınlaştırılma sonucunda anlamlarını *yitirerek*, birbirlerinin yerine geçmelerine yol açtığı söylenemez mi? Söz oyunu, yani haz alma duygusu, ayrı bir varlık olarak öznenin hem bilinçli bir düşüncenin ürettiği kopuş, hem de bilinçaltı sürecine uygun bir şekilde ortadan kaybolup gitmesi değil midir? Bu aşamada üst-benin, gerçeklik ilkesi ve rasyonel anlamı bir arada tutmaya çabalamaktan vazgeçmesi; yalnızca baskı altında tutan sürecin baskı altında tutulan lehine değil, aynı zamanda, her ikisinin birlikte ortadan kaybolması anlamına gelmektedir. Söz oyununun (*Witz*) şiirsel ve komik olan yanı budur;

bu özelliğin fantazm içtepisinin yeniden canlandırılması ve arzunun gerçekleştirilmesiyle bir ilişkisi yoktur.

Freud Kant'tan şöyle bir alıntı yapıyor: "*Das Komische ist eine in nichts zergagene Erwartung*" ("Komik, boşlukta çözünerek hiçliğe dönüşen bir bekleyiştir"). Bir başka deyişle, bilinçaltına bile ait olsa *ortada bir şeyler varken bir anda hepsi ortadan kaybolmaktadır*. Bilinçaltına bile özgü olsa herhangi bir amaç ya da (baskı altında tutulan) değerden geriye kalan bir şey yoktur. *Haz alma bir değer kanaması*, kodun parçalanması, baskıcı mantığın yok olup gitmesi demektir. Komik, kurumsal kodların (durumlar, roller, sosyal kişilikler) ahlaki dayatmasına bir son vermektedir. *Witz*'de ise ortadan kalkan, sözcüklerle öznenin özdeşleşmesini zorunlu kılan ahlak ilkesidir. Bunun bir nedeni yoktur. Bunun nedeni "bilinçaltına" ait bir şeyleri "açıklayabilmek" değildir. Lichtenberg'in bıçak (bıçak olmayan) tanımındaki espri kesinlikle şiirsel bir niteliğe sahip olup, herhangi bir art düşünceye dayanmayan bir kahkaha patlamasına yol açmaktadır. Bıçak bir sap ve kesici olarak ayrı ayrı isimlendirildiği ve bunlar ayrı ayrı kalmayı sürdürdükleri sürece bir bıçaktır. Bu ikisi arasındaki ayrımı ortadan kaldırdığınız anda (sap ve kesici ancak ortadan kayboldukları zaman birleşebilirler ki, zaten Lichtenberg'in kullandığı sözcük bu anlama gelmektedir) geriye haz alma dışında hiçbir şeyin kalmadığını görürsünüz. Kant, bıçağın "beklentisi" hem gerçek hem de düşsel bir beklenti ("bıçağın" ne anlama gelebileceğini biliyoruz) olup bunlardan geriye kalan bir şey yoktur. Bu birincil sürece ait (yer değiştirme, yoğunlaştırma) bir şey olmadığından, keskin bıçak ya da sapın gerisinde kendisiyle karşılaşılan bir şey yoktur, bu, hiçliğin gerisinde bir hiçlikten başka bir şey yoktur. Ayırma, iğdiş etme, baskı altında tutma, bilinçaltı sona ermiştir. Mantıksal sürecin tamamen dışlanması, sınırsız bir haz alma duygusuna yol açmaktadır.

Lichtenberg örneği özel bir durum değildir. Yakından bakıldığında Freud, absürd bir mantığa boyun eğen

(*Witz*'in sınır çizgisinde yer alan ve haz almanın en üst noktaya ulaştığı) tüm örnekleri sunmaktadır. Kazan, turta, mayonezli somon, gözler yerine kuyruğu delinen kedi, doğduğu zaman kendisiyle ilgilenecek bir anne bulan şanslı çocuk. Bunların hepsi aynı şekilde çözümlenebilir, yani hepsi kendi kendini yineleyerek bir gerçekliğe sahip olabilmekte ya da hiçbir anlama sahip olmayan bir göstereni emip, parçalayarak yok etme yöntemiyle rasyonel bir şekilde kendi kendilerini yok etmektedirler.

"*Eifersucht ist eine Leidenschaft, die mit Eifer sucht, was Leiden schafft*" (Bir söz oyunu olduğu için çevrilmesi olanaksız bir şey: "Kıskançlık, saplantısal bir şekilde kendisine acı çektirmeye çalışan bir tutkudur"). Aynı malzemenin yeniden kullanılması öyleyse enerji kaybı yoluyla haz almak! Oysa Freud aynı malzemenin yeniden kullanımının çok zor bir iş olduğunu kabul etmektedir; en kolay yol farklı gösterenlerle farklı şeyleri dile getirmektir. Değişik olan iki şeyin *aynı anda* söylenmesidir. Oysa asıl önemli olan bu gösterenin anlamsal sürekliliğine son verilmesi değildir; haz alınmasına yol açan şey bir gösterenin (ekonomist bir yorum) birçok gösterilene sahip olması değil, sözceleme/bağlamsal tümceye ait mantıksal zamanın ortadan kaybolmasıdır ki, bu da bizzat gösterenin yok edilmesi (antiekonomist bir yorum) anlamına gelmektedir. Zaten *Witz* "Eifersucht vs." bir tür Saussurecü bir çiftleşmeye, yani tümce ve karşı-tümce düzeyinde Saussure'ün her sesli ve karşı-sesli harf konusunda söylediklerine benzer bir şeyin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Burada kural bütün bir dizimsel bağıntı için geçerliyken Saussure'de yalnızca anlamlı olmayan (sesbirim ya da çift sesler) unsurlar düzeyinde geçerli olmakla birlikte hazzın her zaman gösterenin kendi kendini yok etmesine bağlı olduğu görülmektedir. Bu hazzın kaynağı *Witz* midir yoksa şiir mi? Buradaki anlam "zenginliği" ya da çokluğunun önemi yoktur. Tam tersine çoğu kez *Witz*'den görece yeterince haz alınamamasının nedeni gösterilendir. Gösterilenler anlamdan yoksun kalmama koşuluyla söz oyununu noktalayabilmektedirler. Oysa

gösterenin o inanılmayacak kadar kısa süre içinde, kendi kendini yok ettiği, ne var ki bu kendi kendini yok etme süresi içinde, sonsuz sayıda anlamın yanı sıra gücül düzeyde hem başkasının yerini sonsuz kez alma olanağına hem de sonsuza dek anlamsız (gösterilensiz) kalacak, tüm mesajlara anında kısa devre yaptırarak onları çılgınca ve korkunç bir hızla harcama olanağına sahip olabileceği söylenebilir. Anlam kimseyle kapışmamaktadır bir başka deyişle her an dolanım düzeni içindeki yerini almaya hazır bir şekilde beklerken, ikiye ayrılma (gösteren/gösterilen), kendi kendini yok etme gibi özelliklerini de korumaktadır. Tıpkı simgesel değiş tokuş düzeninde, değer sürecinin egemenliği altına hiç girmeden, durmaksızın verilen ve alınan mallar gibi.

Freud hemen her yerde, temel süreçten ayrı tuttuğu, söz oyunu "tekniğinden" söz etmektedir. Ona göre:

> *Witz* tekniği aynı sözcüğü iki ayrı şekilde kullanmaktan ibaret olup, ilk kullanımda sözcüğün tamamı devredeyken, ikinci kullanımda bir bilmece gibi hecelere bölünmektedir.

Ancak bu yine de bir "teknikten" başka bir şey değildir. Aynı malzemenin yeniden kullanılması konusunda da durum aynıdır, yani bütün bu teknikler yoğunlaşma denilen tek bir kategoriye indirgenmektedir.

> Yoğunlaşmaysa tüm diğerlerinin kendisine boyun eğdiği bir kategoridir. Bu teknikler kısıtlama, tasarruf etme eğiliminin egemenliği altındadır. Hamlet'in dediği gibi her şeyin ekonomiyle bir ilişkisi vardır...

Burada Freud'un gözden kaçırdığı şey *Witz* "teknikleri" denilen şeyin bizzat haz kaynaklarının kendisi olduğudur. Bu gerçeği ("Söz Oyunu ve Bilinçaltıyla Olan İlişkileri"nde coll. *Idées*, s. 180) bir yandan doğrularken, hemen ardından (s. 196) şöyle der:

> Betimlemesini yaptığımız *Witz* tekniğinin daha çok *Witz*'in haz kaynaklarına benzediğini anlamaya başlıyoruz... *Witz* tekniğiyse bu haz üretim kaynaklarını, bu hazzı yasaklamaya çalışan eleştiri denen şeyden korumaktan ibarettir... Daha ilk başlangıçtan itibaren söz oyununun görevi içsel yasaklamaları ortadan kaldırarak bu yasakların haz kaynaklarının önünü tıkamasını engellemektir.

Böylece hemen her yerde *Witz*'in bir sonucu olarak ortaya çıkacak şey, (bu kez) *Witz*'in kendisine teknik anlamda bir aracılıktan başka bir şey yapmadığı, ilk "kaynağa" gönderilmektedir.

Aynı şema duyar duymaz anlama ve anımsamanın verdiği haz konusu için de geçerlidir:

> Bilineni yeniden keşfetmek insana haz verir ve bizim için bir tasarruf ürünü olan bu hazdaki gizli enerji tasarrufunun varlığını keşfetmek oldukça kolaydır. Kafiye, aliterasyon, nakarat ve şiire özgü sınıflandırılmış diğer sesler bilineni yeniden keşfetmek amacıyla aynı haz kaynağını kullanmaktadırlar. (*A.g.e.*, s. 183)

Burada da bu tekniklerin "*Witz*'de çoklu bir kullanım olanağı sağlayan malzemeye çok benzediği görülmektedir", bir başka deyişle, bu teknikler unutulmuş bir içeriğin (bilinçli ya da bilinçsiz) yeniden ortaya çıkarılma sürecine boyun eğmektedirler. Bu teknikler belki de çocukluk döneminden kalma özgün bir fantazmı *dışavurmaktan*[15] başka bir

---

[15] Freud belki de bu bilinçaltı *ekonomisine* tanıdığı öncelik, indirgeme nedeniyle fantazm ve sanat yapıtı arasındaki farkı asla kuramsallaştırmayacaktır. Söyleyebileceği tek şey çözümlemesini yapmış olduğu her şeyi şairlerin kendisinden önce sezmiş oldukları ya da (*Gradiva*'da) psikiyatrın şairden üstün olamayacağıdır. Çünkü şair "yapıtının güzelliğine hiç dokunmadan"(!) bilinçaltına özgü bir sorunu tüm derinliğiyle ifade edebilir. Şiirsel edim yüce ancak ekleme yapma üzerine oturan bir edimdir. J. F. Lyotard ise, fantazm ve yapıt ayrımına büyük bir önem verip, onları bilimsel bir anlamda birbirlerine eklemlemeye çalışarak, bu konuda, Freud'un eksiklerini gidermeye çalışmaktadır. Önce fantazmın "özgürleştirilmesi" terimleriyle yapılan tüm yorumla-

rın yanlış olduğunu söylemektedir. Fantazmın özgürleştirilmesi saçma bir şeydir; çünkü arzunun yasaklanması anlamına gelen, yinelenme düzenine ait bir şeydir (günümüzde bilinçaltının "özgürleştirilmesi" konusunda da benzer bir süreç yaşanmaktadır; çünkü bilinçaltı baskı altında tutulan ve yasak bir şeyin özgürleştirilmesi, yani bir değer, ters bir değer-üstü olarak kabul edilmektedir. Belki de "Devrim" denilen şey budur?) Lyotard: "Sanatçı hayal kurarken tekrarlarla ilişkisi olmayan, birincil süreçten kurtulmaya çalışmaktadır" (*Dérive à partir de Marx et Freud,* s. 236) "Freud'a göre bir şeyin sanat olup olmadığı hayal gücüyle ilişkili olup ... sanatçı fantazmlarını gizlemeyip onlara gerçekten de somut bir biçim kazandırmaktadır. Üstelik (!) yaptığı sunum estetik bir haz kaynağıdır" (s. 56). Lyotard bu kuramı bir bakıma "ters yüz" etmektedir. *Sanatçının fantazmı* gerçeklik evreninde karşımıza çıkan bir oyun, bir uzlaşma, somut bir arzu değil; *gerçeklik içinde ortaya çıkan bir karşı-gerçekliğe* benzemektedir. Gerçeklik yetersiz kaldığında ortaya çıkmakta ve bize bu yetersizlikten söz etmektedir. "Sanatın görevi arzunun gerçekleşmesini gösteren somut bir simülakra benzemek değil, sunduğu biçim/görüntüler oyunuyla bilinçaltı düzenine ait bir figürün üstlendiği bu yükümlülük (birincil sürecin sunumu) konusunda algılama ve dil düzeninde nasıl bir yapı-bozumuna başvurulması gerektiğini göstermektir."

Ancak arzunun yasaklanmış biçimi olan fantazmın bu yıkıcı görevi birdenbire nasıl üstlendiği anlaşılamamaktadır. Birincil süreç konusunda da aynı şeyle karşılaşılmaktadır. "Düşle, semptomdan; düş ya da semptomda yasaklanmış arzuya *kılık değiştirtmeyi* amaçlayan biçimleri aracılığıyla ayrılan sanat yapıtıysa; dışa vurum düzeyinde ikincil süreçten, "uygun biçimden", kurtulabilmek amacıyla aynı yer değiştirme ve yoğunlaşma işlemlerine başvurmaktadır (s. 58). Birincil süreçlerin bu şekilde tersine çevrilmesi hangi anlama gelmektedir? Birincil süreçler de *baskı altında tutulan* arzuya tâbi değiller mi? Bu elbette saf ve katı, yok edilmesi olanaksız "altyapısal" bir bilinçaltına özgü bir var oluş biçimi midir? Bu durumda Lyotard kendi kendini mahküm etmiş olmaktadır; çünkü "Birincil süreçler asla açıklanamaz. Birincil süreçleri açıklamaya kalkışmak bir ikincil süreç oyunudur" demektedir.

Oysa sanatçı tam da bunu yapmaktadır: "Bu sanatsal çalışma düş ve daha genelinde birincil süreç işlemlerine indirgenmekte ancak sanatçı bu işlemleri tersine çevirerek yinelemekte-

şey yapmamaktadırlar.

Fantazm ya da psişik enerjinin "özgürleştirilmesi" terimleriyle yapılan her türlü *Witz* ya da şiir yorumu yanlıştır. Gösterilen ortaya çıkarak gelişigüzel bir şekilde o yana ya da bu yana doğru gittiğinde (çeşitli psişik katmanlara ait gösterilenlerin aynı andalığı, birincil sürecin baskısı altında bulunan gösterenin yataylığı) ne gülünmekte ne de haz alınabilmektedir. Bu bir kabus, halüsinasyon ve çılgınlıktan başka bir şey değildir. Karmaşıklık ve çok anlamlılık boğucudur; çünkü onlarda anlam (anlamın ahlak yasası) tamamen saplantısal bir şey olup, açık ve tek bir anla-

---

dir; çünkü bu işlemleri bizzat bu sürecin sonucuna, bir başka deyişle hayal gücü tarafından üretilen biçimlere uygulamaktadır" (s. 65).

Daha da radikal bir şekilde ifade etmek gerekirse: "Gerçekten ölüme pahasına olsa bile, sanatçı, içindeki ölüm arzusu, üretme arzusuna galip gelen biridir ... hastalık, bilinçaltının ortaya çıkması değil, bizzat bu ortaya çıkışla ona karşı yürütülen şiddetli mücadelenin adıdır. Deha, hastalık kadar derin bir biçim üretinceye kadar çalıştıktan sonra, bu biçimden kaçmak yerine onu arzu etmektedir" (s. 60-61). Bilinçaltının "ilkelliğini" onaylamanın kökeninde tersine çevrilmiş bir "irade"yle, anlaşılması olanaksız bir "güncel bağışlama"dan başka bir şey var mıdır? Bu edimin bir sonucu olan *hazzın* kaynağı neresidir? Çünkü bu haz içerikten çok *biçime* ait bir yerlerde bulunmak durumundadır. Lyotard, bu biçimi gizemli bir boşluğa benzetmektedir. Sanatçı kendine "yapısını bozduğu" bir alan, bir boşluk, hayallerin ortaya çıkacağı bir karşılama düzeni kurmaktadır. "Anlam, iğfal edilmiş söylev aracılığıyla ortaya çıkan, anlamlama alanına ait bir *delik*, bir güç ya da jesttir. Bu delikte sözün baskı altında tuttuğu anlam hem ortadan kalkmakta hem de ortaya çıkmaktadır". Bu boşluk, bu sessizlik –ortaya çıkmadan önce anlamlandırma– mistik süreçle tehlikeli bir benzerlik göstermektedir. Bu anlamlar nasıl ortaya çıkmaktadırlar? "Yapı bozum" süreci nasıl işlemektedir? Yapı bozumun burada kendisine anlaşılmaz bir ikili rol biçilen (*tersine çevirmenin iki tarafında birden yer alan)* birincil süreçle hiçbir ilişkisi yoktur. Oysa birincil süreci doğrudan çizginin baskılama ve yineleme tarafında bırakarak, şiirsel edimin psikanalizle olan ilişkisini tamamen koparmak daha iyi olmaz mı?

ma sahip olamamaktadırlar. Oysa hazzın gerçekleşmesini sağlayan şey tam tersine her türlü dayatmayla her türlü (açık ya da gizli) anlam referansının saf dışı edilmesine bağlıdır ve böyle bir şey ancak anlamın tamamen tersine çevrilmesiyle mümkündür. Bu iş çok anlamlılık şeklinde değil her anlamın büyük bir titizlikle tersine çevrilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Aynı şey enerji için de geçerlidir. Hazzın kaynağı ne patlama yoluyla "özgürleştirilen" enerji, ne ondan kurtulma, ne kendi başına hareket etmesi, ne de "yoğunluğu"dur. Tersine çevrilme[16] tek haz kaynağıdır.

Güldüğümüz ya da haz aldığımızda bu gösterenin şu ya da bu hale sokulması ya da saptırılması ya da anlamsız bir kahkahanın sonucu değildir. Örneğin karanlık bir sokakta anahtarını yitiren adamın, gidip onu sokak lambası altında araması gibi. Çünkü anahtarı bulma şansına sahip olduğu tek yer orasıdır. Bu yitirilmiş anahtara akla gelebilecek her türlü gizli anlam (anne, ölüm, fallus, iğdiş edilme vs.) yüklenebilir. Aralarından birini seçebilmek oldukça zor olduğu gibi bunun bir önemi de yoktur, bir başka deyişle bu kendi kendini yok edebilmek amacıyla yinelenen bir *mantıklı mantıksızlık biçimidir*. Gülmek ve haz almak, yaratılan bu mantıklı mantıksızlık sayesinde gerçekleşmektedir, yoksa bu mantıklı mantıksızlık sürecinde "bilinçaltının baskı altında tuttuğu sözü rahatlatmak ve karşı koymasını sağlamak amacıyla değil" [Lyotard]). Freud bunu çok güzel ifade etmektedir: *Entfesselung des*

[16] Keyif alma, hoşnut olma, arzunun gerçekleşmesi ekonomik düzene; haz almaksa simgesel düzene ait bir şeydir. İkisi arasında kesin bir ayrım yapılması gerekmektedir. Tasarruf etme, bilineni tanımak/fark etmek, psişik elips, içtepisel yinelemenin belli bir keyif alma aracı oldukları yadsınamaz. Bunlar bir tür entropik, eski biçimlerine dönme/gerileme özelliği taşıyan, aynı anda hem *heimlich* hem de *unheimlich*, tanıdık ve tedirgin edici ve fantazmın yinelenmesiyle ilgili olduklarından asla korkunun egemenliği altına giremezler. Ekonomi her zaman biriktirme ve yineleme özelliğine sahip olmuştur. Simgesel ise tersine çevirici, biriktirme ve yinelemeyi yok edici bir özelliğe sahiptir. Fantazm da bu şekilde yok edilmektedir.

Unsinns = saçmalığın çıldırması. Ancak saçma demek anlamın ürettiği gizli bir cehennem ya da tüm baskı altında tutulan ve çelişkili anlamlardan oluşan bir tabaka demek değildir. Saçma, her terimin büyük bir titizlikle tersine çevrilmesidir. *Tersine çevirmeyle* gerçekleştirilen bir *yıkıcılık* (*subversion*) biçimi.

Witz'e özgü bu içsel mantıktan yararlanarak; "dışsal" özelliklerinden birini şu şekilde yorumlayabiliriz. *Witz*: Paylaşılan, tek başına tüketilemeyen ve ancak değiş tokuş edildiğinde bir anlama sahip olabilen şeydir. Söz oyunu ya da gülünç hikâye simgesel evrene ait nesnelere; ilkel toplumlardaki kadınlar gibi nadir bulunan şampanya ya da armağanlara benzemektedirler. Söz oyunu güldürmekte ya da bir başka gülünç hikâyeyle karşılık verilmesine yol açmakta hatta art arda gelen hikâyelerden oluşan gerçek bir potlaça yol açmaktadır. Eskiden birbirlerine göndermede bulunan şiirler gibi kimi hikâye ve söz oyunlarının insanlar arasında simgesel bir suç ortaklığına yol açtığını biliyoruz. Bütün bunlar simgesel *yükümlülüğe* göndermektedir. İnsanın gülünç bir hikâyeyi kendine saklaması saçma bir şey, buna gülmemek bir saldırı biçimi ve anlattığı hikâyeye ilk kendisinin gülmesiyse bir anlamda değiş tokuşa[17] özgü o ince yasaların çiğnenmesi demektir.

Eğer *Witz* simgesel değiş tokuş düzenine ait bir şeyse bunun nedeni simgesel (yoksa ekonomik değil) bir biçime sahip olmasıdır. Eğer simgesel düzenin temelinde "psişik birikim" türünden bir şey olsaydı, o zaman herkesin söz oyunuyla "harcanan" bu psişik enerjiye kendi kendine gülmesi ya da ilk kendisinin gülmesi gerekirdi. Öyleyse burada bilinçaltına özgü ekonomik mekanizmalardan farklı ve karşılıklılığı zorunlu kılan bir şeyler vardır. Bu farklı şeyin

[17] Freud her zaman ekonomik yorum mantığı çerçevesinde düşünmekte ve ilk gülen kendimiz olmadığımız takdirde bunu *Witz* üretiminin belli bir psişik enerji tüketimini zorunlu kılmasına bağlamaktadır. Öyleyse burada haz alınmasını sağlayacak bir fazlalık yoktur. Ne var ki kendisi bile bu yorumu pek doyurucu bulmamaktadır.

adı, değerin simgesel anlamda yok edilmesidir. Terimler simgesel düzeyde değiş tokuş edilebildiklerinden, yani bu işlem sırasında birbirlerini tersine çevirip, birbirlerini yok edebildikleri için *Witz* ve şiirin benzer bir toplumsal ilişki tipi oluşturdukları düşünülmektedir. Gülme ve haz alma konusunda, sözcükler gibi, yalnızca bir kimlikten yoksun özneler toplumsal bir karşılıklılık sürecine mahkûm edilmişlerdir.

Anti-Materyalist Bir Dil Kuramı

Düş, *Witz*, nevrozlar ve şiirin analitik yorumlanmasında "materyalist" bir dil kuramıyla giderek daha sık karşılaşılmaktadır. Birincil süreç varlığını, bilinçaltının sözcükleri *şeyler/nesneler gibi* değerlendirmesine borçludur. Gösterilenin bakış açısı ve amaçlarını dışlayan gösteren, yeniden ham bir malzemeye dönüşerek başka bir işleme (birincil sürece özgü anlam oyunları, bir yerden başka bir yere sürüklemeler, iç içe geçmelerden oluşan "zorunlu" malzemenin varlığı) tâbi tutulmaya hazır hale getirilmektedir. Maddi şeyde içkinleşen dilin fonik tözü birinci eklemlilikle (anlamlı birimler) yetinmeyip (tabii bu formüllerin bir anlamı varsa) belki de ikinci eklemliliğin bile (ayrımlayıcı birimler) ötesine geçmektedir. Bu durumda sesler (ya da harfler) vücuttaki tözün atomları gibi algılanmaktadırlar.

Dil sanki aşılıp geçilmesi olanaksız bir kesinliğe sahiptir. Sözcükleri, "şeyler" gibi görmek dile özgü en önemli ilkeye ait bir kural gibidir; çünkü "materyalist" bir temele oturtulur oturtulmaz sanki söylenebilecek başka bir şey yokmuş gibi davranılmaktadır. Oysa buradaki materyalizmin de diğerlerinden bir farkı yoktur. Bu kuramın felsefi alın yazısında, uçsuz bucaksız spekülasyon evrenine takılıp kalmak ve basit bir yer değiştirme oyunu aracılığıyla idealizmi tersine çevirmek yazılıdır. Olumsuz idealist yaklaşımın biçimlendirdiği bir cehennem, onun karşıtı bir fantazma benzeyen "şey" ve "madde" kavramları, ilk baştan itibaren sahip oldukları soyutlama düzeyinde

hiçbir değişikliğe uğramadan, sorgusuz sualsiz bir şekilde olumlu bir gerçeklik hatta devrimci bir açıklama ilkesine dönüşmüşlerdir. Belli bir "bilgi birikimini" *yasakladığını sanan* idealizm ve idealist yasaklamanın tüm mirasını yüklenen bu bilgi birikimi materyalizmle birlikte yeniden ortaya çıkmıştır. Yeniden canlandırma/temsil etme ötesini belirlemeye yarayacağı düşünülen "şey" kavramının iyice sorgulanması gerekiyor. İçi boşaltılmış/özünü yitirmiş her aşkınlık anlaşılmaz, "nesnel", tözsel bir varlığa sahip, taştan bir kaide ya da dil üstüne oturan bütünsel ya da ince ayrıntılardan oluşan ham bir bilgi birikimine benzer. Oysa idealizm, kurduğu bu son ve çok ince ayarlanmış tezgâh sayesinde, kendini yadsıyan "şeyi", açıklanması olanaksız töze dönüştürüp, bir karşıt gönderen sistemi, karşı kanıt şekline sokarak yasallaştırmakta ve bir gerçeklik "görünümüne" sahip olmasını sağlayarak, onu, idealist düşüncenin kusursuz bir dayanağı haline getirmektedir. "Şey", "töz", "altyapı", "madde" asla başka bir şekilde açıklanmamıştır. Böylelikle "materyalist" dil kuramı da aynı idealist karşı-bağımlılık tuzağına düşmüş olmaktadır. Sözcükler yeniden canlandırma alanını terk ederek, bir gösterge olma özelliğini yitirdiklerinde daha temel bir nesnellik statüsüne sahip "şeylere", gerçeğe biraz daha yakın, eski kanıtların allanıp pullandıktan sonra yeniden öne sürüldüğü bir aşamayı temsil edemezler. Bundan daha kötü bir yorumlama olamaz.

"O" şeyi, yani Bilinçaltını ifade edebilmek, gizli bir enerjiye nesnel bir görünüm kazandırabilmek amacıyla sözcüklere "şey" muamelesi yapılmaktadır. Karşımıza yine dışavurum tuzağı çıkmaktadır. Burada da baskı altında tutulan, söylenmeyen, belki de söylenemeyen şey bir gönderen sistemi olarak olumlanmaktadır. Ancak bu söylenemeyen birileri tarafından kanıt hatta bir töz olarak kabul edilmektedir. Batı düşüncesi anlamsızlık, *kendi haline bırakılma* ve değerden-yoksun bırakılmaya asla tahammül edememiştir. *O her zaman için bir topik ve bir ekonomiye gereksinim duymuştur.* Şiirde (ve hiç kuşkusuz *Witz*'de)

karşılaşılan göstergenin yok edilme uygulaması, söylenmeyenin yeniden açıklanmasını sağlarken, belki de sırrını asla ifşa etmeyecek ancak bu yüzden daha da değerli bir şeye dönüşecektir. Psikanalizin "sıradan" bir yorumbilim olduğunu söylemiyorum. Söylemeye çalıştığım şey onun çok daha kurnaz ve sinsi bir yapıya sahip olduğudur. Çünkü gösteren düzeyinde ele alınan malzemenin gerisinde her zaman başka bir şey, başka bir dünya, başka bir sahne vardır ve bütün bunların yüklendiği dolaylı anlamlar ancak uzmanlaşmış bir söylev aracılığıyla açıklanabilmektedir. Haz, salt yok etmeden ibaret bir şey değil; bu işlem sırasında her zaman libidonun metabolizmaya aktardığı, fantazmların en derin katmanlarındaki "anlam", duygusal boşalmayla ortaya çıkan şeydir. Kısaca bu dilsel malzeme olumlu bir dönüşüm sürecinden (burada bir yazıya dökülme vardır) geçirilerek kendisine bir amaç kazandırılmıştır. Kendisine ait bir çözümleyici[18] akla dönüştürdüğü yorumlama biçimi sayesinde bu malzemenin varlığını daha ortaya bile çıkmadan kanıtlayabilmek mümkündür. Gizlenen "Şey" aslında başka şeyleri gizlemektedir. Gücün kimde olduğuna bakın, göstereni bulun.

Gösterge/semptom arasındaki çok yakın ilişkiyle şey ve sözcük, dilin yazgısı ve içtepisel yazgı, figür ve güç ara-

[18] Her madde/malzeme önce ham bir maddedir/malzemedir. Bir başka deyişle kavram belli bir *üretim* düzeni çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. "Materyalist" (bilim adamları, semiyotikçiler, tarihçiler, diyalektikçiler vs.) görünmek isteyen herkes bunu unutmamak durumundadır. XVIII. yüzyıldaki duygusal materyalizm, vücudun *işlev/arzu* doğrultusunda, bir haz *üretiminin ham maddesi olarak*, özgürleştirilmesiyle ilgili atılmış bir ilk adımdır. Madde üretici güçten başka bir şey değildir. Oysa üretim "materyalist" bir özelliğe sahip olmadığı gibi, idealist bir şey de değildir. Bu yalnızca bir düzen ve bir koddur. Bilim alanında da bu böyledir. Bilim de bir düzen ve koddan ibarettir. Bilim de büyü ya da başka bir şeyden daha "materyalist" değildir.

sında tözsel özdeşlik vardır. Libidinal ekonominin amacı bilinçaltı, vücut, libido ve fantazmı, *düzenden* yoksun bir dille metaforlaştırmaktır (ya da metonimikleştirmektir). Dilbilimsel güdümlemede nedensiz gösterge yerini, gösteren ve gösterilen şey arasındaki *pozitif* bir analojiye bırakmaktadır. Psikanalitik güdümlemedeyse yapısı bozulmuş göstereni, potansiyel bir enerji dolanım düzenine bağlayan şey *tersine çevrilmiş* bir zorunluluktur. Burada güdümleme bir biçimin isyankâr bir içerik tarafından *çiğnenip geçmesine* benzemektedir. Burada libidonun mantık dışı görünen gerçeküstülüğü dilsel gerçeklik ve saydamlık ilkesini delip geçmektedir. Olası en güzel şiirsel yorumlama da bu tür bir şeydir. Örneğin Luciano Berio'nun yaşamsal gürültü olarak nitelendirdiği şeyle, Artaud'nun vahşet tiyatrosu, yani dil düzeyinde içselleştirilmiş baskıcı bir mekânda haykırışlar, çığlıklar, soluk alıp vermeler, büyülü sözcükler aracılığıyla aniden ortaya çıkan vücut gibi. Kısmi içtepiler *baskının dokunulmazlığı sayesinde*, aynı zamanda yasak çiğneyici/geriletici kısmi içtepiler olarak yeniden ansızın ortaya çıkmaktadırlar. Zira bu baskıdan kurtarma işlemi olsa olsa baskı altında tutulan ve bu haliyle biçimin egemenliği altında bulunan bir içeriği kapsayabilir.

Bu Swinburne'ün meltemine oranla daha mantıklı görünmekle birlikte yine de güdümleme ve metafor biçimindedir. Bu vahşet tiyatrosunun ürettiği bir yaşamsal ilke/güç, enerjiden ibaret bir dünya, bir bedensel iletişim metaforudur. Öyleyse ilkel bir amaçlılık şeklinde bile olsa, sonuçta erekçidir. Yaşamsal enerjinin/özün serbest bırakılması konusunda yapılan bir büyüye benzemektedir (Artaud'yla büyü ve şeytan kovma hatta orjiyak mistisizm arasında açık saçık denilebilecek türden bir yakınlık olduğu herkesin malûmudur- *Héliogabale*). Tıpkı bilinçaltı sürecinin (kısaca bilinçaltı kavramının) ekonomik/enerjetik açıklamasında yaptığı gibi, metafizik işi hep yokuşa sürmektedir. Burada metafizik düşünce bilinçaltına *bedensel* bir töz kazandırmaya çalışırken, aynı zamanda da serbest bırakılmasını hedeflemektedir. Bilinçaltını bir içerik,

bir güç gibi sunmaya çalışan çağdaş baskı altında tutma yanılsaması. Bu içerik olarak yadsıdığı şeyi sınırlar içine hapseden biçimin zaferidir. Biçim içeriğe bir dışavurum zorunluluğu dayatmaya ya da direnişi yeniden canlandırmaya çalışır gibidir.

Bu noktada dilbilim ve psikanaliz arasında pek bir fark yoktur. Her ikisi de şiir sanatını söylev ve nesne üstüne oturtmaya çalışmaktadırlar. Bir başka deyişle:

> Sözcüklerle şeyler arasındaki fark, sözcüğün zamanla kullanıla kullanıla "şeye", şeydeki duygusallığın düşünsel bir şeye dönüştürülmesi ve şeyin de bu biçimiyle bilinçaltı denilen duyguların karanlık mağarasında yol açacağı dedikodular ve kendisine bulunan dilsel karşılığa bağlıdır. (Lyotard, *Discours, Figure,* s. 77.)

Böylelikle dilbilimciler sese özgü "simgesel" değeri, nedensizlik savına karşı savunmaya çalışmaktan başka bir şey yapamayacaklardır. Daha ileride:

> Dil içine *yerleştirilmemekle* birlikte, şey, dilin düzenleniş biçimine bağlı olarak sözcükler arasında ritimler oluşturmakta ve bunlar da söylevin sözünü ettiği şeyin vücudumuzda karşılık bulmasına yol açmaktadır. (*A.g.e.*, s. 77-8)

"Şey" ve sözcüğün vücut üzerinden aynı tınıları vermesini hangi mucizeye borçluyuz? Ritme mi? Hayır, metafora! Gerçekten de bütün bunların gerisinde *pozitif bir metafor düzeninin* bulunduğu söylenebilir. "Şey" ve maddi bir görünüm kazandırılmış sözcük arasında uzlaşma sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu doğru değildir. Mantıksal söylevin sözcüğün maddi yanını (*le Wortkörper*) yadsıdığı doğru olmakla birlikte, şiir sanatının, gelişigüzel bir tersine çevirme işlemiyle sözcüğü şey olarak yeniden yaşama döndürdüğü söylenemez. Onun asıl amacı şeyi yaşatmaktan çok, bir şey görünümü almış olan dili yok edebilmektir. Şiir sanatı, şey ve söylevin sahip oldukları *karşılıklı* statünün yok edilmesi demektir. Bir başka deyişle şiirin amacı yalnızca bir söylev olarak değil aynı zamanda dilin bir malzeme/madde olarak da yok edilmesidir. Bu iş söy-

levdeki gibi baskı altına alma yoluyla değil, onu yok edecek kadar çok önemsemekle mümkündür.

Kristeva'da keza, Herakleitos ve Lukretius'a kadar giden materyalist bir gösteren kuramı önermektedir. Buna göre sözcükler (devingen) gerçeği *ifade etmezler* zira onlar bu devingen gerçeğin ta *kendisidirler*. Bu, düşüncenin aracılığına gerek duymayan; maddi şey ve dile ait sesçil töz ortaklığının (bu birbirine "uygunluktan" öte bir şeydir) ürünü olan bir gerçekliktir. Burada da psikanalizle bir benzerlik söz konusudur zira dil aracılığıyla bilinçaltına ulaşılabiliyorsa, bunun nedeni dilin onu ifade edebilmesi değil, benzer bir yapıya sahip olması, benzer bir şekilde eklemlenip, benzer bir şekilde konuşmasıdır. Aynı kurgu, aynı sahne, aynı "yöntem", aynı çaba. Eskilerin, ateş, su, hava, toprak dediklerine; biz, dil, bilinçaltı, vücut diyoruz.

Ancak dilin ateş, su, hava ve toprağı (ya da bilinçaltını) ifade etmesinin nedeni, bizzat kendisinin, diğerleriyle çok yakın ilişki içinde olan vazgeçilmez bir töz olmasıdır. Bu töz, her türlü psikonatüralist "güdümlemeden" daha radikal bir şey olup, hakikatle de bir ilişkisi yoktur. Bütün bunların tersine çevrilmeleri, bir başka deyişle ateş, su, hava ve toprağın birer değer ya da *pozitif* unsur değil, kesintisiz bir şekilde yok edilen değerle simgesel değiş tokuş dünyasının metaforu oldukları söylenebilir. Bunlar birer töz değil antitöz, anti maddedirler. Zaten dil de ancak gösterge ve değer mantığına bir son verildiğinde bu anlamda onlara benzeyebilir. Antikçağ mitleri de elementler konusunda şeyi söylemektedirler. Yaşamsal dinamizmle ilgili Herakleitosçu ve Nietzscheci masal da bundan başka bir şey değildir. Zaten şiirsel olmalarının ve her türlü analitik yorumlamadan üstün olmalarının nedeni analitik yorumlamanın yok etmeyi söylenmeyeni gizli bir sürece dönüştürerek söylememesi ya da bir başka şekilde söylemesidir.

Simgesel işlemde "bilinçaltına bile ait" olsa materyalist bir gönderen sisteminden söz edilemez. Tam tersine bu

"anti-maddeye" yönelik bir işlemidir. Bu bir bilimkurguya benzememekle birlikte; bir zerrecik ve karşı-zerrecik arasında bir benzerlik olduğu ve karşı karşıya gelmelerinin ikisinin de yok olmasına (üstelik de inanılmaz bir enerji doğumuyla) neden olduğu doğrudur. Saussure'deki ünlü ve karşı ünlü ilkesi ya da daha genelinde herhangi bir gösterenle onu yok eden ikizi anagram gibi. Doğal olarak burada da geriye inanılmaz bir hazdan başka bir şey kalmamaktadır. Kristeva şöyle yazar:

> Mantık yasalarının yerinden oynatıldığı bu değişik mekânda özne ortadan kaybolmakta ve göstergenin yerini birbirlerini etkisiz kılan tepişen gösterenler almaktadır. Yok etme (*Aufhebung*) düşüncesine dayalı olumsuzluk ya da düşünsel (0-1 mantığı) olumsuzlukla hiçbir ilişkisi olmayan, yok edici (Budizmdeki Sunyavada), genelleştirilmiş bir olumsuzluk işlemi. Sıfırlanmış, var olmayan bir özne, bu kendi kendini yok eden düşünceyi üstlenmektedir. ["Poésie et négativité", s. 212.]

Bilinçaltının Ötesi

Sorulması gereken soru, baskı altında tutulduğu sırada bilinçaltının, görevini, şu enerji ve duygu yüklü söylevsel "dışavurumu" çökerterek ya da bozarak ve ikincil süreçlere birincil süreçle kafa tutarak yerine getirip, getirmediğidir. Böyle bir varsayımın şiir sanatı için de geçerli olduğunu söylemeye gerek var mıdır? Doğal olarak her şey birbirini doğrular gibidir. Bir başka deyişle eğer bilinçaltı tersine döndürülemeyen bir süreçse; o zaman birincil süreç/ikincil süreç ikilisinin de açıklanması söz konusu olamaz. Bu durumda, anlamlama çalışması baskı altında tutulanın, söylevin bu baskıyı gizlemeye çalıştığı bir sırada aniden ortaya çıkması şeklinde olacaktır. Bu açıdan şiirsel ve nevrotik ifade, şiir ve dil sürçmesi arasında pek bir fark yoktur. Psikanalizin çok kesin bir disiplin olduğu göz önünde bulundurulacak olursa; her yerde birincil süreçlerle karşılaşılması durumunda, her şeyin bunlar tarafından belir-

lenmesi gerekmektedir. Bunun tersi sayılabilecek bilinçaltı, yasak ve baskı altında tutmadan yoksun ve dolayısıyla birincil ve ikincil süreç arasındaki ayrım sorununu da çözmüş simgesel, yani farklı bir düzene ait basit bir varsayım psikanalitik açıklamaları, yalnızca marjinal olarak gördüğü alanlarda değil, egemenliğini ilan etmiş olduğu alanlarda da (antropoloji, şiir sanatı, politika vs.), yani psişik çözümleme, nevroz ve tedavi gibi konularda da göreceli bir hale getirmektedir. Mannoni'den yola çıkarak birincil ve ikincil süreç ayrımı sayesinde ortaya çıkmış bir psikanalizin, bu ayrımın terk edilmesiyle yok olup gidebileceği söylenebilir. Simgesel düzen, yalnızca değer ve ekonomi politik ötesine değil aynı zamanda *bilinçaltı* ve *psikanaliz* ötesiyle libidinal ekonomi-ötesine ait bir düzendir.

Simgesel süreçlerin (tersine çevrilebilirlik, dağıtılma, anagramatik biçim, artık bırakmadan emme) birincil süreçlerden (yer değiştirme, yoğunlaşma, baskı altında tutma) farklı oldukları görmezden gelinemez. İşbirliği yaparak anlamlı söylevin mantığına karşı gelseler bile, birbirlerine karşıt şeyler oldukları unutulmamalıdır. İşte bu tuhaf farklılık (ki bu olay haz konusunda da geçerlidir) yüzünden bir düş, bir dil sürçmesi, bir söz oyununun bir yapıt ya da şiire dönüşmesi söz konusu olamaz. Günümüzde simgesel düşünce ve libidinal bilinçaltı arasındaki fark bu konuda psikanalizin ayrıcalıklı bir yere sahip olması nedeniyle sanki tamamen ortadan kalkmış gibidir. Oysa bu fark yeniden ortaya konulmak durumundadır. Psikanalizin, şiir sanatı (sanat yapıtı), simgesel, (ilkel) antropoloji gibi alanlara girmesi yasaklanmalıdır; çünkü bunlar hakkında söyleyebileceği hiçbir şey yoktur. Freud bu alanları baskı altında tutma ve iğdiş edilmeye indirgerken; Marx da üretim biçimine indirgemiştir. Çuvallayan bir psikanaliz ve Marksizmi, içine düşmüş oldukları bu durumdan kurtarmak yerine, neleri atlamış olduklarından yola çıkarak, tam tersine, acımasızca eleştirmek gerekmektedir. Tüm devrimci çözümlemeler açısından psikanaliz ve Marksizmin takıldıkları nokta stratejik bir noktadır.

Marx, diyalektik bir görünüm kazandırdığı ekonomi sayesinde sorunu çözdüğünü sanmaktadır. Aslında ekonomi ve ekonomik çırpınmalar ya da sarsıntılar *aracılığıyla* açıkladığı bir şey varsa, o da, neredeyse kendisinden kurtulamadığı bir rahatsızlık haline gelen *ekonomik sürecin diğerlerinden ayrılmasıdır.* Ekonomiyi etkileyerek, bir çelişkiler yumağına benzemesine neden olan şey, ne kadar şiddetli olurlarsa olsunlar bu çelişkilerin, ekonomiyi, kendi kafalarına uygun bir gerçeklik ilkesine dönüştürerek, akıl almaz bir alışkanlık haline getirmeleridir.

Bu yaklaşım psikanaliz için de geçerlidir. Bir başka deyişle Freud, simgesel düzenin dağıtılmasıyla yine bireysel psikolojik süreç görünümünü alan şeyi asal bir sürece dönüştürerek bilinçaltı ve bilinçaltının işleyiş biçimi terimleriyle açıklamaya çalışmaktadır. Bilinç/bilinçaltı arasındaki çelişkili ilişkiler de psikolojik süreci ikiye bölen saplantılı bir düşüncenin ürünüdür. Bilinçaltı/Ön bilinç/Bilinçten oluşan Freudcu topik bir yapı bozumunun sonucunu başlangıçtan bu yana geçerli bir veri haline getirmek ve kuramsallaştırmaktan başka bir şey yapmamaktadır.

Marx ve Freud eleştirel çözümlemeler yapmaktadırlar. Ancak bunlar birbirlerinden tamamen farklı alanlara ait çözümlemelerdir. Sanki onları birbirlerinden ayıran sınır çizgisinin farkında değil gibidirler. Bu eleştirel semptomalojiler, kendilerine ait semptomatik alanları hiç belli etmeden, belirleyici alanlara dönüştürmüşlerdir. Birincil süreçler, üretim biçimi ya da "kesinlik taşıyan" sözler; açıklanmaları olanaksız belirleyici şemalardır. Kavramlarını ancak bu şekilde başka alanlara ihraç ederek, emperyalist bir görünüm kazanmaktadırlar.

Günümüzde Marksizm ve psikanaliz kavramlarını birbirine karıştırmaya, değiş tokuş etmeye çalışmaktadırlar. Mantıksal açıdan, gerçekten de "radikal" bir eleştiri anlayışına sahiplerse, o zaman, bu işi başarmaları gerekir. Oysa böyle bir şey kesinlikle söz konusu değildir. Freudo-Marksizmin büründüğü tüm biçimler başarısızlığa uğramış olup, bütün bu girişimler boş bir hayal olmanın

ötesine geçememişlerdir. Oysa bu kavram transferinin yol açtığı kesintisiz düş kırıklığıyla her iki alanda bir metafordan başka bir şeyi çağrıştıramamasının asıl nedeni, Marksizm gibi psikanalizin de (cehaletleri nedeniyle) ancak kendilerine ait sınırlı alanlarda inandırıcı olabilmeleridir. Bu yüzden de her yerde geçerli bir çözümleme şeması olarak kullanılma şansına sahip değildirler.

Marksist ya da psikanalitik "sentezlerin" her yere ve her şeye bulaşması onlara radikal bir kuram özelliği kazandırmaz. Ortaya radikal bir kuramın çıkması için birbirlerini karşılıklı olarak yok etmeleri gerekmektedir. Marksizm ve psikanaliz bunalıma girmişlerdir. Karşılıklı olarak birbirlerine destek olmalarını sağlamak yerine, onları kafa kafaya tokuşturarak, bu bunalımın derinleşmesine katkıda bulunmak gerekmektedir. Daha uzun bir süre karşılıklı olarak birbirlerinin canını yakabilirler. Kendimizi bu gösteriden mahrum etmeyelim. Bunlar sınırlı birer eleştiri alanından başka bir şey değildirler.

Dizin

acting-out 193, 245, 308
Açık Yapıt 381
Allais, Alphonse 187
Anagram Defterleri 340
Anti-Oedipus 242
Are-Are'lar 355
armağan 2, 82, 120, 145, 146, 191, 231, 236, 350, 355
Artaud, Antonin 128, 188, 303, 367, 413
artı-değer 18, 19, 20, 22, 23, 32, 36, 37, 38, 59, 61, 66, 71, 185, 309, 376
Asiz'li Fransuva 256

Bacon, Francis 313
Barbarella 204
Bardot, Brigitte 187, 200
Barthes, Roland 163, 166, 168
Bataille, Georges 191, 275, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 349, 367
Benjamin, Walter 94, 97, 98, 99, 109, 110, 338
Benveniste, Emile 388, 396
Berio, Luciano 413
Bilgin ve Politika 294
Bourdieu, Pierre 62
Brecht, Bertolt 285
Burgelin, O. 173

Camus, Albert 264, 311, 312
Carte du Tendre 198
Cehennemde Bir Mevsim 399
Certeau, M. de 324
Chamisso, Adelbert von 229
Chase Bank 125
Clarke, Arthur 368
Clastres, Pierre 86
Crazy Horse Saloon 189
Cunliffe, Mitzi 150

değiş tokuş 2, 3, 9, 11, 12, 15, 19, 24, 26, 29, 30, 35, 38, 44-46, 59, 66, 73-76, 80, 81, 89, 104, 120, 132, 135, 141, 142, 146, 147, 153, 160-162, 164, 167, 169, 176, 180, 181, 186, 189, 195, 198, 201-205, 207, 215, 217, 220, 222, 223, 225,

228-231, 233, 236-241, 244-246, 249, 252, 258-261, 273, 275-277, 280, 281, 285, 289, 293, 295-298, 302, 303, 305, 308, 313, 317, 319, 322, 326, 333, 334, 340, 350, 353-356, 358, 359, 399, 400, 404, 409, 410, 415, 418
Deleuze, Gilles 9, 16, 142
Derrida, Jaques 364
Descartes, René 390
Devrim 4, 18, 19, 27, 93, 173, 213, 220, 226, 339, 359, 406
Dewey, John 379
Do Kamo 234, 237
Dostoyevski, Fyodor 61, 250
Dönüşüm 300
Dünya Ticaret Merkezi 124, 125, 148, 338
düşsel bilimler 7

Eco, Umberto 360, 379, 381
Engels, Friedrich 269
Eros 104, 199, 210, 262, 263, 265-269, 271, 274, 278, 317, 335, 358
Erotizm 278

fallus 178, 180, 183, 185, 189, 192, 196, 199, 201, 202, 204, 206, 207, 216, 240, 241, 395, 408
Feuerbach, Ludwig 220, 264
Fiore'li Joachim 256
Fonagy, Ivan 346, 360, 374, 376, 380, 381
Foucault, Michel 55, 219, 220, 250, 332
France-Dimanche dergisi 213
Freud, Sigmund 2, 26, 120, 179, 181, 182, 195, 197, 251, 253, 262, 263, 265-267, 269, 270, 273, 274, 276-279, 364, 372, 390-393, 402-406, 408, 409, 417, 418
funeral homes 327, 328

Glayman, Claude 312
Goldfinger 185
Gölgesini Yitiren Adam 229
Grafiti 137, 141, 143, 147, 150
Grammont, M. 376
Green, Julien 181
Grévin müzesi 330
Günlük Yaşamın Psikopatolojisi 393

haute couture 165
Haz İlkesinin Ötesinde 266, 269

Hegel, G. W. F. 79, 106, 264
Heidegger, M. 264
Herakleitos 106, 415
hipergerçekçilik 114, 128, 132
Hölderlin, Friedrich 279
Hugo, Victor 327

İbrahim, Hz. 294
içtepi 193, 234, 262, 271, 273, 275, 279, 282
İkinci Dünya Savaşı 41, 66
İyinin ve Kötünün Ötesinde 398

Jacobs, Jay 150
Jakobson, Roman 102, 344, 345, 360, 376, 377, 378, 381
Jaulin, R. 230, 252
Jeudy, H.-P. 153

Kafka, F. 300, 336
Kant, Immanuel 402
kara büyü 87, 94, 265, 300
Kıyamet Günü 337
Kızılderililer 37, 127, 171, 218, 226, 234, 272, 306
Kliniğin Doğuşu 332
Kral Übü 6
Kristeva, Julia 381, 382, 384, 385, 415, 416

La Bruyère, Jean de 162, 163, 168
Lacan, Jacques 181, 235, 274, 349
Leclaire, S. 199, 208, 215, 372, 394, 399, 400
Leenhardt, Maurice 234, 237
Léger, Fernand 149
Leibniz, G. W. 7, 99, 100, 103
Le Mépris 200
Léry, Jean de 218
Lévi-Strauss, Claude 43, 123, 124, 135, 184, 235, 236, 356
libido 1, 197, 206, 210, 211, 237, 242, 400, 413
Lucifer 265
Lui dergisi 187, 189
Lukretius 415
Lyotard, Jean-François 9, 16, 19, 81, 132, 208, 364, 382, 405, 406, 407, 408, 414

Machiavelli, Niccolò 174

Malamoud, Charles 400
Mandeville, B. 174
Mannoni, O. 387, 395, 397, 399, 417
Marcuse, Herbert 33, 62, 210, 267
Marksizm 2, 18, 263, 387, 418, 419
Marx, Harpo 375
Marx, Karl x, 1, 2, 11-14, 17, 22, 24, 28-35, 62, 69-71, 97-99, 106, 139, 211, 229, 230, 263, 303, 312, 390, 406, 417, 418
Mauss, Marcel 2, 164, 237
Mayıs 1968 57, 68, 75, 86, 143
McLuhan, Marshall 43, 94, 97, 98, 99, 110, 113, 115
Medusa 181
moh'lar 231
Monod, Jacques 103, 104, 105, 106, 107, 234, 272
Montaigne 258, 264
Morin, Edgar 103, 104
Mort Sara 230
Mühlmann, W. E. 256

Napolyon, III. 70
Nietzsche, F. W. 107, 155, 249, 255, 270, 354, 355, 360, 392, 398
Nirvana 268, 269, 275

Oedipe africain [Afrikalı Oedipus] 238
Oedipus kompleksi 119
Orfeus 348
Ortigues, Edmond 238
Osiris 348
Otomat 93, 95
Ouvelle Revue de Psychoanalyse dergisi 334

Ölüm Cezası 310

Pascal 258, 263, 264
Passeron, J. 62
Pavlov refleksi 126, 127
Pavlus 225
Paz, Octavio 233, 287, 288, 294
Platon 106
Playtime 336
Pollock, Jackson 150
potlaç 158, 165, 166, 303
Pouillon, Jean 334

Praglı Öğrenci 94, 251, 284
Protestan Ahlakı 257
psikanaliz 1, 2, 119, 120, 160, 208, 213, 235, 241, 253, 254, 271, 273, 274, 283, 301, 308, 309, 360, 380, 389, 390, 401, 414, 417-419

Radar, Edmond 158, 159
Raslantı ve Zorunluk 234, 272
Richard, François 119
Riesmann, D. 46
Rimbaud, Arthur 374, 385, 399
robot 93, 94, 95, 203
Rockfeller Center 125
Rousseau, Douanier 149
Rönesans x, 87, 89, 244
Rubin, Jerry 143

Sahlins, Marshall 260, 355
Saussure, Ferdinand de 2, 11, 13, 14, 34, 41, 340-347, 349, 350, 352, 360, 361, 362, 366, 369, 371, 372, 373, 386, 390, 391, 392, 395, 403, 416
Schöffer, Nicolas 127
Sebeok, Thomas 101
simülakr x, 4, 6, 15, 66, 87, 93, 94, 95, 96, 97, 101, 106, 107, 119, 132, 299, 329
simülasyon x, 3, 4, 5, 8, 12, 15, 21, 62, 65, 67, 70, 94, 97, 98, 99, 101, 104, 108, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 122, 123, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 136, 140, 152, 159, 160, 167, 172, 192, 389
Sosyoloji ve Antropoloji 237
Starobinski, Jean 342, 343, 344, 347, 348, 360, 361, 362, 366, 369, 371, 372, 386
Stendhal 174

Tanatos 265
Tati, Jacques 336
Tel Quel 371, 372, 383
Tort, Michel 112

Uygarlık ve Huzursuzlukları 277, 266

Üretimin Aynası 242
Varlık ve Zaman 264

Veblen, T. 99
Verres, D. 26
Vogue 165, 166

Warhol, Andy 125, 130, 134, 135
Weber, Max 257, 294
Wilden, Anthony 6
Wilde, Oscar 163
Witz 391, 401, 402, 403, 404, 405, 407, 409, 410, 411

Yapısal Antropoloji 356
yerine koyma 16

Modern toplumsal örgütlenme biçimi, ilkel toplumlarınki gibi, simgesel değiş tokuş üzerine oturmamaktadır. Modern toplumlar belki de bu yüzden, değer yasasının beklentilerine yanıt vermeyen bu simgesel düzenden, ölümden korkarcasına kaçmaktadırlar.

Marx'tan bu yana belli bir devrimci düşüncenin, değer yasasından sıyrılmaya çalışmış olduğundan kuşku duyulamaz; ne var ki, bu, uzun bir süre önce kitabına uydurulmuş bir devrim düşüncesidir. Hiç kuşkusuz psikanaliz de bir saplantı haline getirdiği bu simgesel düzenden, onu, bireysel bir bilinçaltı içine tıkıp, Baba Yasası, iğdiş edilme ve gösterilene indirgeyerek kaçmaya çalışmaktadır. Simgesel düzene hep bir Yasayla karşı konulmaya çalışılmaktadır. Yasadan kaçabilmek imkânsız gibidir.

Oysa her türlü ekonomi politik ve libidinal ekonomi anlayışının ötesinde kalan; her an tanık olduğumuz değeri yok etme ilkesi üstüne oturan bir toplumsal ilişki biçiminin, bize, model olarak ilkel oluşumları işaret ettiği görülmektedir. Bu eski toplumların kesinlikle ütopik olduğu söylenebilecek yaşam biçimleri, toplumumuzun tüm katmanlarında çatlaklara yol açabilecek özelliklere sahiptir. Bu kitap emek, moda, vücut, ölüm, şiir dili gibi çeşitli alanlardan yola çıkarak oluşturdukları bu tabloyu çözümlemeye çalışmaktadır. Bu metin, günümüzde halen yerleşik disiplinler olarak kabul edilen bu alanları birer simülasyon modeli olarak değerlendirmekte ve çözümlemektedir. Hangisi doğrudur: gerçekliğe ayna tutmak mı, yoksa kuramsal bir meydan okuma mı?

Verileni fazlasıyla iade etme uygulamasıyla süreci tersine döndürmek, değiş tokuşu kurban etme uygulamasıyla tersine çevirebilmek; zamanın döngüsellik, üretimin yok etme, yaşamın ölüm tarafından tersine çevrilmesi; anagramın her dilsel terim ve değeri tersine çevirmesi; sonuç itibarıyla bütün bu alanlara egemen olan zaman, dil, ekonomik değiş tokuşlarla, birikim üstüne oturan çizgisel bir iktidar anlayışına son veren biçimin adı, tersine çevirmedir. Tersine çevirme bizim açımızdan ölmek ve yok edilmek anlamına gelmektedir. Simgesel, yok edici ve öldürücü bir biçimdir.

Jean Baudrillard (1929 - 2007) postyapısalcı felsefe ve postmodernizm üzerine çalışmalarıyla ünlenmiş bir düşünürdür. Fransa'da bir devlet memurunun çocuğu olarak doğdu. Sorbonne Üniversitesi'nde Almanca okudu; ailesinde üniversiteye gitmiş olan ilk kişiydi. Mezun olduktan sonra bir süre eğitim kurumlarında Almanca öğretmiştir. 1950-1960'lar arasındaki dönemde, Cezayir sorunu yaşamını ve düşüncesini fazlasıyla etkilemiştir. Almanca öğrettiği bu dönemde sosyoloji dalındaki doktora tezine de devam etti. 1966'da doktora tezini bitirdi. Eyül 1966'da Université de Paris-X Nanterre'de asistan oldu. 1968'deki öğrenci eylemlerinin etkisinde kaldı, Yapısal Marksizm ve medya teorileriyle ilgilendi. 1972'de aynı üniversitede, profesör olarak, sosyoloji öğretmeye başladı. 1987'den 1990'a kadar Université de Paris-IX Dauphine'de görev aldı. Çok sayıda önemli esere imza atmıştır.

2016 THG 679016 EYS

ISBN 978-605-4238-67-5

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ